T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ESKİÇAĞ'DA AKSU VE MELET HAVZASI

Doktora Tezi

Harun TURAK

Danışman
Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

Nisan 2024, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Harun TURAK

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Tarih Ana Bilim Dalı

Program Adı : Doktora

Tez Başlığı : Eskiçağ'da Aksu ve Melet Havzası

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 230 sayfalık kısmına ilişkin 28/03/2024 tarihinde ***IThenticate/Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: 6'dir.

Filtrelemeye **alıntılar ve kaynakça dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim 22/04/2024

Danışman: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI **Öğrenci**: Harun TURAK

KILAVUZA UYGUNLUK

"Eskiçağ'da Aksu ve Melet Havzası" başlıklı Doktora Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan	**Danışman**
Harun TURAK	Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI danışmanlığında **Harun TURAK** tarafından hazırlanan **"Eskiçağ'da Aksu ve Melet Havzası"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih Ana Bilim Dalı**'nda **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

22/04/2024

JÜRİ:

Danışman	**: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI**	İmza
Üye	**: Prof. Dr. Abulkadir GÜL**	İmza
Üye	**: Dr. Ögr. Üyesi Kemal TAŞCI**	İmza
Üye	**: Doç. Dr. Derya ÇIĞIR DİKYOL**	İmza
Üye	**: Doç. Dr. Hatice GÜL KÜÇÜKBEZCİ**	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun …./…./…… tarih ve ….....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

……. /…..…../ ……..…

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Anadolu tarihin eski dönemlerinden başlayarak iskân edilmiş, önemli kültür bölgelerinden biri olmasına rağmen, tarih ve arkeolojik araştırmalar yeterli değildir. Bu coğrafya önemli kültür ve uygarlıklar ortaya çıkmıştır. Anadolu coğrafyası araştırmalar çok geç başlamıştır. Orta ve Doğu Karadeniz ile İç Anadolu kuzey bölümünü içinde bulunan Aksu ve Melet Havzası'nı çalışmam için yönlendiren ve uzun bir süre burada yüzey araştırması yapan sayın hocam Doç. Dr. Salih Kaymakçı teşekkür ederim.

Bu tez çalışması, Aksu ve Melet Havzası coğrafyası, tarihi coğrafyası, Paleolitik dönemden başlayarak Hellenistik-Roma Dönemleri'ne kadar uzun bir dönemi ilk iki bölümde değerlendirilmiştir. Bu iki havzada yapılan yüzey araştırması ve arkeolojik kazılarda bulunan yerleşmeler ve arkeolojik malzemeyi üç bölümde değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasında, yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar bulunan arkeolojik malzeme; kültürler, sosyal ve ekonomik yapı özelliklerini ortaya koyabilmemizi ve farklı bölgeler arasındaki benzerlik ve ayrılıkları göz önüne sermektedir. Ayrıca yerleşim modelleri ve yerleşim coğrafyası hakkında çok kapsamlı verilere ulaşılmasını sağlamaktadır.

Tezi hazırlanma sürecinde her türlü desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Salih Kaymakçı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışması sırasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ayşe Tuba Ökse, Prof. Dr. Abdulkadir Gül, Prof. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt, Doç. Dr. Atakan Akçay, Doç. Dr. Derya Çığır-Dikyol, Doç. Dr. Hatice Gül Küçükbezci, Dr. Öğr. Üyesi Kemal Taşcı, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çiçek, Dr. Öğr. Üyesi Emrah Özbay, Arş. Gör. Dr. Özgür Aydın Bekar hocalarıma çok teşekkür ederim.

Süleymaniye Kütüphanesi, TTK Kütüphanesi, İslam Araştırma Merkezi, Almanya Arkeoloji Enstitüsü, Ordu Müzesi görevli kişilerin yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Tez çalışmalarım boyunca yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. İbrahim Kurtcebe Akkuş, Tarih Öğretmeni Emine Kılıç, Tarihçi Cevdet Bora Çınar, Doktora Öğrencisi Ahmet Said Yalçınkaya, Doktora Öğrencisi Rıdvan Torun, Ebru Özsoy teşekkür ederim.

Tezi hazırlanma sürecinde maddi ve manevi olarak hep yanımda olan en değerli varlığım sevgili eşim Melek Turak sonsuz teşekkür ediyorum.

Bana tez çalışmamda maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen canım annem Cevahir Turak ve Halime Ay, abim Atilla Turak sonsuz teşekkür ederim.

Harun TURAK, Erzincan, 2024

ESKİÇAĞ'DA AKSU ve MELET HAVZASI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi, Nisan 2024

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

ÖZET

Karadeniz Bölgesi, doğuda Gürcistan-Türkiye, batıda Sakarya Ovası, güneyde Kuzey Anadolu dağlarının güney sınırındaki dağların doruk noktası çizgisi ve kuzeyde Karadeniz yer almaktadır. Melet Irmağı Havzası, Tokat İlinin Reşadiye ilçesi ile Sivas ilinin Suşehri ve Koyulhisar ilçelerini; Ordu/Altınordu, Mesudiye, Gölköy, Gürgentepe, Ulubey ve Kabadüz ilçeleri; Aksu Irmağı Havzası ise Giresun/Merkez, Bulancak, Dereli, Yağlıdere, Keşap, Piraziz, Alucra ve Şebinkarahisar ilçeleri sınırlarını içine almaktadır. Bu iki havza, doğu ve batı uzantılı doğal yol güzergâhları olması ile de çevresindeki kültürler arasında geçit olma ve barınma ve beslenme yönünde uygunluğu ile insan topluluklarını ilgisini çekmiştir.

Aksu ve Melet havzası Kalkolitik Çağ'dan itibaren başlayan yerleşim dokusu, bazen azalma göstermesine rağmen Hellenistik-Roma Dönemine kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Antik kaynaklar ve iki havzada yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları ile birlikte önemli verilere ulaşılmıştır. Arkeolojik malzemeler bölge tarihi için önemli veriler sunmaktadır. Araştırmamız, -giriş bölümü hariç-beş bölümden oluşmaktadır.

Eskiçağ'da Aksu ve Melet (Melanthios) Havzasında yapılan arkeolojik kazı, yüzey araştırmaları ve müze çalışmaları; yerleşim modelleri ve yerleşim coğrafyası, ortaya çıkan yapılar hakkında çok kapsamlı bilgilere ulaşmamızı sağlaması açısından önemlidir. Bu çalışmaların sonucunda Aksu ve Melet Havzası'ndaki yerleşim modellerini, kültürleri, sosyal ve ekonomik yapının özelliklerini ortaya koyabilmeyi amaçladık. Aksu ve Melet Havzası farklı bölgelerle arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Ordu, Melet, Aksu, Pontus, Doğu Karadeniz.

AKSU AND MELET BASIN IN THE OLD AGE

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences

Department of History

Doctoral Dissertation, April 2024

Dissertation Advisor: Assoc. Prof. Dr. Salih KAYMAKÇI

ABSTRACT

The Black Sea Region is bordered by Georgia-Turkey in the east, Sakarya Plain in the west, the line of the peaks of the mountains on the southern border of the Northern Anatolian Mountains in the south and the Black Sea in the north. The Melet River Basin surrounds the Reşadiye district of Tokat Province, Suşehri and Koyulhisar districts of Sivas Province, Ordu/Altınordu, Mesudiye, Gölköy, Gürgentepe, Ulubey and Kabadüz districts, while the Aksu River Basin surrounds the borders of Giresun/Center, Bulancak, Dereli, Yağlıdere, Keşap, Piraziz, Alucra and Şebinkarahisar districts. These two basins have attracted the attention of human communities with their convenience for shelter and nutrition and being a passage between the surrounding cultures and a natural road route extending east and west.

The settlement pattern of Aksu and Melet basin, which started in the Chalcolithic Age, continued uninterruptedly until the Hellenistic-Roman Period, although it sometimes decreased. Important data have been revealed through ancient sources and archaeological excavations and surveys carried out in the two basins. Archaeological materials have provided valuable data for the history of the region. Our study consists of five chapters, excluding the introduction.

Archaeological excavations, surveys and museum studies carried out in the Aksu and Melet (Melanthios) Basin in the Old Age are important in terms of providing us with comprehensive information about settlement models, settlement geography and the constructions. As a result of this study, we aimed to reveal the settlement models, cultures, social and economic structure in Aksu and Melet Basin. We tried to determine the similarities and differences between Aksu and Melet Basin and different regions.

Keywords: Giresun, Ordu, Melet, Aksu, Pontus, Eastern Black Sea.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ..... **i**
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI ..... **ii**
KILAVUZA UYGUNLUK ..... **iii**
KABUL VE ONAY TUTANAĞI ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
ÖZET ..... **vii**
ABSTRACT ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR CETVELİ ..... **xxii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ ÖZELLİKLER

1.1. Aksu ve Melet Havzası Coğrafi Özellikleri 4
1.2. Melet ve Aksu Havzası Jeomorfolojik Özellikleri ve Yeryüzü Şekilleri 10
1.3. Toprak, İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü 11
1.4. Hidrografya Özellikleri 14
1.5. Madenler 15
1.6.Yollar 19

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ COĞRAFYA ve KÜLTÜR

2.1. Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Kalkolitik Çağlar 30
2.2. İÖ. III. Bin Erken Tunç Çağı: Karaz/Erken Transkafkasya Kültürü'nün Etkileri 33
2.3. İÖ II. Bin: (Orta ve Geç Tunç Çağları) 38
2.3.1. Hitit Devleti ve Kuzeydoğu Politikası 39
2.3.2. Kaškalar'ın Bölgedeki Faaliyetleri 41
2.3.3. Azzi-Hayaşa'nın Bölgedeki Faaliyetleri (Hitit-Azzi-Hayaşa İlişkileri) 45
2.3.3.1. Hayaşa-Hitit İlişkilerinde (Karanni) 49
2.3.3.2. Hayaşa-Hitit İlişkileri (Mariyaş) 50

2.3.3.3. Hukkanaş Dönemi Hayaşa-Hitit İlişkileri 51
2.3.3.4. Hayaşa-Hitit İlişkileri (Anniyaş) 53
2.4. İÖ I. Bin: Demir Çağı, Hellenistik ve Roma Dönemleri 56
2.4.1. Daya(e)ni /Diau(e)hi (Urartu) Krallığı 56
2.4.2. Kimmer ve İskitler 60
2.4.3. Bölgenin Yerel Halkları 65
2.4.3.1. Makronlar 66
2.4.3.2. Kolkhlar 68
2.4.3.3. Driller 71
2.4.3.4. Mossynoikler 72
2.4.3.5. Khalypler/Khalybler 75
2.4.3.6. Tibarenler 76
2.4.3.7. Heptakomentler ve Moskhiller 77
2.4.4. Yunan Kolonizasyonu 77
2.4.5. Med ve Pers Egemenliği 81
2.4.6. Hellenistik-Roma Dönemi 83
2.4.6.1. Roma ve Pontos İlişkileri 84
2.4.6.1.1. Roma-Pontos Savaşları 87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MELET HAVZASINDAKİ ARKEOLOJİK ALANLAR

3.1. Ordu/Mesudiye İlçesi 92
3.1.1. Abdili Yayla Höyük 93
3.1.2. Fırışlık Höyük 93
3.1.3. Dığılkaya 93
3.1.4. Atyolu 94
3.1.5. Ilışar I 94
3.1.6. Ilışar II 95
3.1.7. Ilışar III, Mezarlık Alanı 95
3.1.8. Azmikale 95
3.1.9. Yardere-Bahçeler (Uzunkavak) 95
3.1.10. Göllüyazı 96

3.1.11. Harmancık 96
3.1.12. Kırıklar 96
3.1.13. Körüktepesi 96
3.1.14. Meydandüzü 97
3.1.15. Çamarası I 97
3.1.16. Çamarası II 97
3.1.17. Ziyaret Tepesi 98
3.1.18. Güleyanı Tepesi ve Kurganı 98
3.1.19. Çağlayankaya 99
3.1.20. Bektaş Tepesi 99
3.1.21. Esmahan Pınarı 99
3.1.22. Naltepesi (Karabayır Köyü) 100
3.1.23. Naltepesi (Arıcılar Köyü) 100
3.1.24. Tepedibi 100
3.1.25. Kaleköy 101
3.1.26. Çöplük Bostanı 101
3.1.27. Üçyol 101
3.1.28. Sahanlı I 101
3.1.29. Aşağı Güngörmez I 102
3.1.30. Aşağı Güngürmez II 102
3.1.31. Yukarı Güngörmez I 102
3.1.32 Yukarı Güngörmez II 103
3.1.33. Yukarı Güngörmez III 103
3.1.34. Kıyan 104
3.1.35. Karababa 104
3.1.36. Küllüce I ve Küllüce II Höyükler 104
3.1.37. Evliya Tepesi 105
3.1.38. Buzluk 105
3.1.39. Karga Tepesi 106
3.1.40. Karapınar I 106
3.1.41. Karapınar II 106

3.1.42. Tepetarla Arkeolojik Yerleşim Alanı 106
3.1.43. Maltepesi..... 107
3.1.44. Söğütözü-Sakaoğlu Tarlası..... 107
3.1.45. Ziraat Tepesi 108
3.1.46. Yazıtarla..... 108
3.1.47. Çukurçayır Höyük 108
3.1.48. Hohurdan Tepesi..... 109
3.1.49. Kuzuluk Boğazı 109
3.1.50. Çiftliksarıca..... 110
3.1.51. Pilav Tepesi 110
3.1.52. Yayla Höyük..... 110
3.1.53. Harmanyeri Tepesi..... 110
3.1.54. Çamaşluoğlu Tepesi..... 111
3.1.55. Sayaca Tepesi 111
3.1.56. Kırantarla Höyük I-II-III..... 111
3.1.57. Kırantarla Tümülüsü..... 112
3.1.58. Yunak Tepe..... 112
3.1.59. İmamoğlu Gölütepesi..... 112
3.1.60. Tederiğin Tepesi 112
3.1.61. Çukurçayır Tümülüsü 113
3.1.62. Çoban Kalesi..... 113
3.1.63. Sarıca-Göllüyazı Höyük 113
3.1.64. Sahanlı II-Hancıtarla..... 113
3.1.65. Söğütlüdere Tepesi 113
3.1.66. Medrese Mevkii..... 114
3.1.67. Tepeüstü..... 114
3.1.68. Herközü Tümülüsü 114
3.1.69. Konacık Köyü Kaya Mezarları..... 114
3.1.70. Terek Kayası..... 115
3.1.71. Arıkmusa Basamaklı Tüneli ve Kaya Mezarı..... 115
3.1.72. Çiğ Göl Kurganları 116

3.1.73. Şeyhoğlu Tepesi Höyüğü 116
3.1.74. Müslüm Sarıca Höyük 116
3.1.75. Esatlı Köyü Kaya Resimleri ve Yazıtları 117
3.1.76. Ziraat Höyüğü 117
3.1.77. Taştekne Nekropolü-Reyhanoğlu Sırtı 117
3.1.78. Hanyeri Höyüğü 117
3.1.79. Çaltepe Köyü Kaya Mezarları 118
3.1.80. Çavdar Köyü Kaya Mezarı 118
3.1.81. İncik Tepe Nekropolü 118
3.1.82. Alan Köyü Kaya Mezarları 118
3.1.83. Evkaya Mağarası 119
3.1.84. Ağılyanı Tepesi 119
3.1.85. Galeyanı 120
3.1.86. Gelin Kayası 120
3.1.87. Avlunundere Tepesi 120
3.1.88. Acem Tepesi 120
3.1.89. Buruncukardı Tepesi 120
3.1.90. Taşarası I-II-III-IV 121
3.1.91. Delikçetaş 121
3.1.92. Molla Değirmeni Tepesi 121
3.1.93. Ağcababa Tepesi 121
3.1.94. Merkez Kaleiçi 122
3.1.95. Geldişer Tepeüstü 122
3.1.96. Kaledibi I 122
3.1.97. Yastura Kalesi 123
3.1.98. Yirmek Tepesi 123
3.1.99. Çiğgöl 123
3.1.100. Çermikgözü Tepesi 123
3.1.101. Musulu/Kıraçlar 123
3.1.102. Anisyalar Vadisi I-II 124
3.1.103. Faldaca Kalesi 124

3.1.104. Dilençi/Kızılpara Tepesi 124
3.1.105. Musulu/Kıraçlar II 124
3.1.106. Çardaktepe 125
3.1.107. Çal'ın Tepesi 125
3.1.108. Bağtamı-Suma 125
3.1.109. Barsak Boğazı/Handeresi-Bağdatlu-Cımbızlı Tarla 125
3.1.110. Gedehor-Eski Tarlalar 126
3.1.111. Kilise Tepesi 126
3.1.112. Boğazçayır-Baldıran Vadisi 126
3.1.113. Demircikıran Kaya Mezarı 126
3.1.114. Uzuntepeler Yamaç Yerleşimi 127
3.1.115. Oklutepe Nekropolü 127
3.1.116. Molla Değirmeni Tepesi 127
3.1.117. Katıran Kiliseyanı 127
3.2. Ordu/Altınordu İlçesi 128
3.2.1. Kurul Kalesi 128
3.3. Sivas/Koyulhisar İlçesi 133
3.3.1. Yeniaslan I 134
3.3.2. Yeniaslan II 134
3.3.3. Yeniaslan III 134
3.3.4. Eğriçimen Yayla Höyük 135
3.3.5. Kurueski 135
3.3.6. Kalacuk I (Galacuk) 135
3.3.7. Kalacuk II 136
3.3.8. Kalacuk III 136
3.3.9. Tuzlak 136
3.3.10. Aşıklar Tepesi 136
3.3.11. Çığrıkkapı 136
3.3.12. Değirmentaş 137
3.3.13. Karaçam 137
3.3.14. Asarcık Kale 137

3.3.15. Eğlence Höyüğü 137
3.3.16. Aksu 138
3.3.17. Oyuk Tepesi 138
3.3.18. Ortakent Tümülüsü 138
3.3.19. Kalecik Tepesi 138
3.3.20. Bahçeköy II 139
3.3.21. Kalederesi 139
3.3.22. Yukarı Kale ve Aşağı Kale 139
3.3.23. Torluk Tepesi I 139
3.3.24. Torluk Tepesi II 140
3.3.25. Kalecik Tümülüsü 140
3.4. Sivas/Suşehri İlçesi 140
3.4.1. Siradur Höyük ve Nekropolü 141
3.4.2. Kömüştün I 141
3.4.3. Eskişar Kalesi 142
3.4.4. Gökçekent Yamaç Yerleşmesi ve Gökçekent Kalesi 142
3.4.5. Çataloluk 142
3.4.6. Eski Küçük Güzel Köyü Antik Yerleşimi 143
3.4.7. Yeşil Yayla 143
3.4.8. Küçükgüzel 143
3.4.9. Garip Mezarlığı 143
3.4.10. Çataltepe Höyüğü 144
3.4.11. Dipsizgöl Höyüğü 144
3.4.12. Halilbaba Höyüğü 144
3.4.13. Tilki Tepesi 144
3.4.14. Kilisealtı Höyüğü 145
3.4.15. Erence Höyük 145
3.4.16. Karut Höyük 145
3.4.17. Ocağın Beleni 145
3.4.18. Kale 146
3.4.19. Karataş II 146

3.4.20. Solak Höyük 146
3.4.21. Güneyli Tümülüs ve Güdeli Tümülüs 146
3.4.22. Dedelikayası 146
3.5. Tokat/Reşadiye İlçesi 147
3.5.1. Çağsak 147
3.5.2. Tilkitepe 147
3.5.3. Dolmatepe 147
3.5.4. Köyiçi Höyüğü 148
3.5.5. Kömüşarmudu 148
3.5.6. Dumanlıtepe Tümülüsü 148
3.5.7. Selavat Tepesi Tümülüsü 149
3.5.8. Evliya Tepesi Höyüğü 149
3.5.9. İskendi Höyüğü 149
3.5.10. Lığla Höyüğü 149
3.5.11. Kuyucak Selemen Yolu 149
3.5.12. Pilav Tepesi (Eymir) 149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AKSU HAVZASINDAKİ ARKEOLOJİK ALANLAR

4.1. Giresun/Şebinkarahisar 150
4.1.1. Manastır (Manasur) Yerleşimi 150
4.1.2. Koçun Başı (Kuşçu) Yerleşimi 151
4.1.3. Kayabaşı Yerleşimi 151
4.1.4. Kısık Yerleşimi 151
4.1.5. Kalecik Kalesi 151
4.1.6. Kalebaşı Mevkii 152
4.1.7. Kanlıkaya Nekropolü 152
4.1.8. Diler Köyü - Yazıt 152
4.1.9. Gavur Tepe Kutsal Alanı 152
4.1.10. Aluclu Tarla Yerleşmesi 153
4.1.11. Kavaklığıntaş Yerleşmesi 154
4.1.12. Şebinkarahisar Kalesi 154

4.1.13. Kaletaş-Keylik Yerleşmesi 155
4.1.14. İsola Tepesi Yerleşmesi 155
4.1.15. Kurbantepe Yerleşimi 155
4.1.16. Kurbantepe Tümülüsü 156
4.1.17. Pohantaş Yerleşimi 156
4.1.18. Kilisetaş Yerleşimi 156
4.1.19. Kiliseburnu Mezarlık Alanı 157
4.1.20. Aslanşah Köyü Nekropol Alanı 157
4.1.21. Kilisebeleni Yerleşimi 158
4.1.22. Gölcük Yamaç Yerleşimi 158
4.1.23. Yumurcaktaş Kale Yerleşimi 158
4.1.24. Kumtepe Mevkii (Kızların Mezarlığı) 159
4.1.25. Kabaktepe Yerleşmesi 159
4.1.26. Ahurcuk Kalesi 160
4.1.27. Kilisetarla Yerleşimi 160
4.1.28. Dikmen Tepe 160
4.1.29. Kolonya Kalesi 161
4.1.30. Meryemana Manastırı 161
4.1.31. Kaledere Kalesi 161
4.1.32. Asarcık - Asarkaya Kalesi 162
4.2. Giresun Merkez 162
4.2.1. Camili Köyü/Karadağ 162
4.2.2. Burhaniye Köyü 163
4.2.3. Kaya Dibi/Karanlık Kilisesi 164
4.2.4. Şaban Kalesi Kült Alanı 164
4.3. Giresun/Dereli 165
4.3.1. Şahan Kalesi 165
4.3.2. Meryem Ana Kutsal Alanı 165
4.3.3. Dönektaş Kutsal Alanı 166
4.3.4. Çatalkaya Yerleşmesi 166
4.3.5. Kuşluhan Kalesi 166

4.4. Giresun/Bulancak 166
4.4.1. Kaleboynu (Kaledere) Kalesi 166
4.4.2. Kaya Oyma Yapı Kompleksi 167
4.4.3. İnece Köyü 170
4.4.4. Eriklik Köyü 172
4.5. Giresun/Piraziz 173
4.5.1. Rumtepe (Hıdırellez) Yerleşimi 173
4.5.2. Kaleyanı Kalesi 174
4.6. Giresun/Alucra 175
4.6.1. Fındıklıbel Yerleşimi 175
4.6.2. Çalgan-Şelale Mevkii 175
4.6.3. Paşapınar Yerleşmesi 175
4.6.4. Aktepe Yerleşmesi 175
4.6.5. Han Tepesi Höyük 176
4.6.6. Salıncak Kaya Nekropolü 176
4.6.7. Salıncak Kaya Yerleşimi 177
4.6.8. Sivritepe Tümülüsü 177
4.6.9. İkiztepe Tümülüsü ve İğdecik Tümülüsü 177
4.6.10. Kızlar Kalesi 178
4.6.11. Köçek Tümülüsü 178
4.6.12. Şelalealtı Mevkii 178
4.6.13. Örenşehir Yerleşmesi 178
4.6.14. Kalebaşı Mevkii I ve Kalebaşı Mevkii II 179
4.6.15. Kale Mevkii Kutsal Alanı 180
4.6.16. Gevezeli Tümülüsü 180
4.6.17. Gavur Kalesi Yerleşimi 181
4.6.18. Tepe Tarla Yerleşimi 181
4.6.19. Almoğun Yerleşmesi 181
4.6.20. Kaleyeri-Kalecik Yerleşmesi 182
4.6.21. Topalaksağ Yerleşmesi 182
4.6.22. Hönker Kalesi 182

4.6.23. Şök Puarı Yerleşmesi 183
4.6.24. Çıkrık Kapı Kalesi 183
4.6.25. Kadının Deresi Mevkii 183
4.6.26. Kalecik Mevkii 184
4.6.27. Ada Mevkii (Yalancı Tümülüs) 184

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÖNEMLERE GÖRE YERLEŞİM ANALİZİ ve ARKEOLOJİK BULUNTULAR

5.1. Yerleşmelerin Yapısı 185
5.1.1. Kalkolitik Çağ 188
5.1.2. Erken Tunç Çağı-Karaz Kültürü 189
5.1.3. İÖ II. Binyıl (OTÇ-GTÇ) 191
5.1.4. Demir Çağı (EDÇ-GDÇ) 193
5.1.6. Hellenistik Dönem 194
5.1.8. Roma Dönemi 195
5.2. Seramik Buluntuları 196
5.2.1. Kalkolitik Çağ 196
5.2.1.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler 196
5.2.1.2. Kap Tipolojisi 196
5.2.1.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 197
5.2.2. Karaz Kültürü ve Erken Tunç Çağı 197
5.2.2.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikleri 197
5.2.2.2. Kap Tipolojisi 198
5.2.2.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 199
5.2.3. İÖ 2. Binyıl (Orta Tunç Çağı- Geç Tunç Çağı) 199
5.2.3.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler 199
5.2.3.2. Kap Tipolojisi 200
5.2.3.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 200
5.2.5. İÖ 1. Binyıl (Erken Demir Çağı) 200
5.2.5.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler 200
5.2.5.2. Kap Tipolojisi 200

5.2.5.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 201
5.2.6. Geç Demir Çağı 201
5.2.6.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler 201
5.2.6.2. Kap Tipolojisi 202
5.2.6.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 202
5.2.7. Hellenistik Dönem 203
5.2.7.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler 203
5.2.7.2. Kap Tipolojisi 204
5.2.7.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 204
5.2.8. Roma Dönemi 205
5.2.8.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler 205
5.2.8.2. Kap Tipolojisi 206
5.2.8.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 206
5.3. Sikkeler 206
5.3.1. Tanımlar 207
5.3.2. Efsaneler ve Pontus Kültlerinin Sikkelere Yansıması 208
5.3.2.1. Ahuramazda 208
5.3.2.2.Anahita 209
5.3.2.3. Aphrodite 209
5.3.2.4. Apollon 210
5.3.2.5. Ares 210
5.3.2.6. Artemis 211
5.3.2.7. Asklepios 212
5.3.2.8. Athena 212
5.3.2.9. Dionysos ve Dioskurlar 213
5.3.2.10. Herakles 213
5.3.2.11. Kybele/Kubaba 214
5.3.2.12. Nike-Pan 215
5.3.2.13. Poseidon- Tykhe 215
5.3.2.14. Roma/Rome 216
5.3.2.15. Diğerleri 216

5.3.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme 217
5.4. Madeni Buluntular 218
SONUÇ 221
KAYNAKÇA 227
EKLER 275
ÖZ GEÇMİŞ 399

KISALTMALAR CETVELİ

AKVAD: Anadolu Kültür Varlıklarını Araştırma Derneği

AnAr: Anadolu Araştırmaları

AS: Anatolian Studies

AST: Araştırma Sonuçları Toplantısı

AÜDTCF: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Belleten: Türk Tarih Kurumu, Belleten

C: Cilt

DİA/TDV: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

EDÇ: Erken Demir Çağı

ETÇ: Erken Tunç Çağı

GDÇ: Geç Demir Çağı

İÖ: İsa'dan Önce

İS: İsa'dan Sonra

İÜEF: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

KAREN: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü

KST: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

MÖ: Milâttan Önce

MS: Milâttan Sonra

MTA: Maden Tetkik ve Arama Dergisi

OANNES: Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

OTÇ: Orta Tunç Çağı

RSSS: Researcher: Social Science Studies

s: Sayfa

S:	Sayı
ss:	Sayfa Aralığı
STÇ:	Son Tunç Çağı
TOD:	Tarih Okulu Dergisi
TTK:	Türk Tarih Kurumu
TTKong:	Türk Tarih Kongresi Raporları
TÜBİTAK:	Türkiye Bilimsel Araştırma Merkezi
TÜMAŞ:	Türk Mühendeslik Müşavirlik ve Müteahhitlik A.Ş
Vb:	Ve benzeri
vd:	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Anadolu, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlamasının yanı sıra eski çağlardan beri dünyanın en önemli doğal ve tarihsel yollarının kavşak noktası olup önemli bir kültürel zenginliğe sahiptir.

Anadolu coğrafyasının kuzeyinde yer alan Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, coğrafi konumu itibariyle güneyde Doğu Anadolu, kuzeyde Karadeniz, kuzeydoğuda Kafkasya, batıda Batı Karadeniz ve güneybatıda Orta Anadolu bölgeleri arasında yer almaktadır. Türkiye, coğrafi bölgeler göz önünde bulundurulduğunda, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Bu unsurlar yanında bölgeyi incelediğimizde, yüksekliği yer yer 3000 m'yi aşan dağ sıralarına sahip ve tektonik hareketlerle doğu-batı yönünde olan; dar ve derin akarsu vadilerinde ise kuzey-güney yönünde kesintilere sebep olmuş ve ayrıca engebeli bir jeomorfolojik yapı görülmektedir.

Anadolu'nun diğer bölgeleri gibi binlerce yıl önce kurulan ve yıkılan eski medeniyetlerin bir kavşak yeri olan Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, tarih öncesi çağlarda yaşayan insan topluluklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli olan tüm özelliklere sahiptir. Bunlar: Su kaynakları, mağara ve kaya sığınakları, çayır ve ormanlık alanları ile birlikte zengin av hayvanları bulundurması ile eski çağlardan beri insan topluluklarının ilgisini çekmiştir.

Aksu, Melet Havzası ve çevresi, verimli topraklar ve su kaynakları yönünden zengin coğrafyası ile her dönemde insan topluluklarının ilgisini çekmiştir. Bu sebeplerden ötürü insan toplulukları; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yönden etkilenmektedir. Bu havzalar genel itibariyle dağlık ve gür bitki örtüsüne sahip olması nedeniyle kazı çalışmalarının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu iki havzada yapılan yüzey araştırmalarda birçok yerleşim tespit edilmiş ve bu yerleşim alanlarında çok sayıda arkeolojik malzeme bulunmuştur. Antik dönemde bölge ile ilgili bilgileri, antik yazarlardan öğrenmekteyiz.

Antik dönemde Melanthios olarak adlandırılan Melet Irmağı, geç döneme kadar yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerini birbirinden ayıran Melet Havzası'nın; kuzeyde Karadeniz, doğuda Giresun, güney kesiminde Sivas ve Tokat ile batıda Samsun illeri tarafından çevrili olan Ordu il sınırları içindeki suları Karadeniz'e ulaşmaktadır. Karadeniz bölgesinin önemli nehirlerinden birisi ve ayrıca

Orta, Doğu Karadeniz bölgesinin temel coğrafi ayırışlarından olan Melet Irmağı (Melanthios), 161 km uzunluğundadır. Bu ırmak, Sivas-Koyulhisar İlçesi, Koyulhisar-Ortakent köyü sınırları içinde ve Giresun Karagöl Dağları'nda doğmaktadır. Su, kaynağını Esat, Gümüşlü, Kurşunlu ve Aksu derelerinden almaktadır.

Giresun ilinin batısında Ordu, doğusunda Trabzon ve Gümüşhane, güney ve güneybatısında Sivas ve Erzincan, kuzeyinde Karadeniz yer almaktadır. Şehir kurulduğu coğrafyanın batısında bulunan Aksu Irmağı vadisi tarafından sınırlandırılmıştır. Giresun, Şebinkarahisar ilçesinde doğan Aksu Irmağı, Karadeniz (Giresun) Dağları'nda doğar ve Giresun il sınırları içinde sularını Karadeniz'e ulaştırır. Aksu Havzası alanı 917 km^2 olup, uzunluğu 85 km'dir. Aksu Irmağı, 117 m^3/s debiye ve yıllık 562 hm^3'lük ortalama akıma sahiptir.[1] Kaynağını Karagöl Dağları üzerinde yer alan buzul gölü olan Karagöl'den almaktadır. Karagöl Dağları'ndan (3107 m) doğan akarsu, 0 m'de Karadeniz'e dökülür. Bu yükselti farkı ve yağışlar dolaysıyla sele neden olmaktadır.[2]

Kapsam, Amaç, Yöntem

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu çalışma Geç Kalkolitik Çağ'dan Roma dönemine kadar seramik malzeme ve diğer buluntuları ve yerleşim yapısını tarihi yönden değerlendirilecektir. Hem malzeme hem de yerleşim yapısı yönünden Aksu ve Melet Havzası ile yakın bölgelerin kıyaslanması yapılacaktır. Bölgede yerli üretim atölyelerin olup olmadığı ya da malzemelerin hangi bölgelerden getirildiği üzerinde durulacaktır.

Çalışma kapsamında Aksu ve Melet Havzasında yüzey araştırması ile toplam 270 merkez bulunmuştur. Bu merkezlerden sadece Kurul Kalesi'nde arkeoloji kazı yapılmıştır. Ordu/Altınordu, Mesudiye, Sivas/Koyulhisar, Suşehri, Tokat/Reşadiye, Giresun/Merkez, Şebinkarahisar, Dereli, Bulancak, Piraziz, Alucra gibi hem ilçe merkezlerden hem de köylerden elde edilen malzemeler değerlendirilecektir.

[1] *Çoruh ve Doğu Karadeniz Havzaları Taşkın Yönetim Planının Hazırlanması Projesi Doğu Karadeniz Havzası Taşkın Yönetim Planı Stratejik Çevresel Değerlendirme-Taslak Kapsam Belirleme Raporu,* Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Taşkın ve Kuraklık Yönetimi Daire Başkanlığı Taşkın Yönetimi Şube Müdürlüğü-Tümaş, (Ankara, 2019), 20.

[2] Vedat Avcı, Murat Sunkar, "Giresun'da Sel ve Taşkın Oluşumuna Neden Olan Aksu Çayı ve Batlama Deresi Havzalarının Morfometrik Analizleri" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü-Coğrafya Dergisi,* 30 (2015): 1-93; Ali Özdemir, Hasan Özhan, *İlçe Oluşunun 50. Yılında Şebinkarahisar,* (Anakara: Üner Yayıncılık, 1924), 13-17.

Aksu ve Melet havzalarını araştırmamızın sebebi, sınırlı sayıdaki arkeolojik çalışmalar ve araştırmaların eksik kalan kısımlarını tamamlamaktır. Bu bölgelerde M. Özsait,[3] S. Yücel Şenyurt ve A. Akçay,[4] A. Tuba Ökse,[5] A. Engin,[6] S. Kaymakçı[7] gibi birçok araştırmacının çalışmaları mevcuttur. S. Kaymakçı tarafından Giresun il ve ilçelerinde yapılan araştırmalarda Tarih Öncesi ve Tarihi Çağlara ait birçok yerleşme tespit edilmiştir.

Karadeniz ile Orta Anadolu arasında geçiş bölgesi niteliğinde Suşehri, Koyulhisar, Reşadiye yer almaktadır. Kıyı kesimindeki yerleşmeler Prehistorik kültürleri kuzey-güney uzantılı değil, doğu-batı uzantılı olarak gelişim göstermektedir. Bu bölgede bulunan metal, sikke ve seramik malzemenin hamur grupları ile kap tiplerinin tespiti, sınıflandırılması ve tarihlenmesi yapılacaktır. Tüm buluntular ve antik dönemde yazılan eserler temel alınarak; bölgenin tarihi, coğrafyası, yol güzergâhları saptanması, arkeolojik malzemenin değerlendirilmesi, yerleşim yapısına ulaşılması amaçlanmıştır. Ayrıca bölgenin Tarih Öncesi ve Tarih Çağları hakkında bilgiler verilecektir.

Aksu ve Melet Havzası ile ilgili Antik kaynakların verdiği bilgiler toplanmış, yine iki havzada yapılan yüzey ve kazı araştırmalarından toplanan malzemelerin değerlendirilmesinden sonra ise bu malzemelerin elde, aydınger tabir edilen kâğıt üzerine kesit ve profilleri çizimleri yapılmıştır. Bulunan seramik parçaların hamur grubu ve renginin belirlenmesinde Munsell Katalog'dan yararlanılmıştır. Bulunan malzemelerin çevre bölgelerdeki malzemelerle kıyaslanması yapılmıştır. Bu çizimler daha sonra bilgisayar ortamına geçirilmiştir. Bölgede bulunan yerleşmeler türlerine göre harita üzerinde gösterilmiştir. Yine yerleşmelerde bulunan malzemeleri değerlendirebilmek için bilgisayar ortamında grafikler ve tablolar çizilmiştir.

[3] Mehmet Özsait, "1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları", içinde *6. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: 1988), 287-300; Mehmet Özsait, **"**1999-2000 Yılı Amasya-Merzifon ve Ordu-Kumru Yüzey Araştırması", içinde *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Anakara: 2001), 191-206.
[4] S. Yücel Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", içinde *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 1,* (Diyarbakır: 2019).
[5] A. Tuba Ökse, "Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları", *Bilig,* 34 (2005): 15-32.
[6] Atilla Engin, vd. "Sivas İli 2010 Yılı Yüzey Araştırması", içinde *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* (Malatya: 2011).
[7] Salih Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)* (Konya: Kömen Yayınları, 2017).

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ ÖZELLİKLER

1.1.Aksu ve Melet Havzası Coğrafi Özellikleri

Karadeniz, doğuda Gürcistan-Türkiye, batıda Sakarya Ovası, güneyde Kuzey Anadolu dağlarının güney sınırındaki dağların doruk noktası çizgisi boyunca uzanır. Karadeniz Bölgesi, coğrafi açıdan İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri ile sınırı olması hasebiyle Refahiye (Erzincan-Doğu Anadolu), Suşehri, Koyulhisar (Sivas-İç Anadolu) gibi ilçeler, bağlı oldukları il merkezlerine rağmen Karadeniz iklimi ve bölgesi sınırları içinde değerlendirilmektedir.[8] Bölgenin kuzeyinde Karadeniz yer almaktadır. Adını Karadeniz'den alan bölgenin, Doğu-Batı yönündeki uzunluğu 1000 km'yi geçer ve 141 000 km^2 yüzölçümüne sahiptir[9] (Harita 4.7).

Doğu Karadeniz Bölümü Coğrafi Özellikleri: Doğu Karadeniz bölümünün coğrafi konumu, güneyde Doğu Anadolu, kuzeyde Karadeniz, kuzeydoğuda Kafkasya ve güneybatıda Orta Anadolu bozkırları arasında kalan coğrafi bölgedir.[10] Bir başka ifadeyle Doğu Karadeniz, batıda Melet Irmağı vadisi, doğusunda Gürcistan, kuzeyde Karadeniz yer almaktadır.[11] Kaynağını Mesudiye güneyindeki İğdir Dağı'ndan (2189) alan Melet Irmağı, Ordu ve Giresun şehirleri arasında denize dökülür.[12] Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerinin ortak sınırı, güney tarafındaki Tekeli Dağı'ndan (2621 m) geçer. Doğu Karadeniz bölgesinin kıyıya paralel uzanan dağlık alanları hem kıyı bölümündeki hem de

[8] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos),* 5.
[9] İbrahim Atalay, Kenan Mortan, *Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011), 17; Ramzan Sever, "Fiziki Coğrafya", içinde *Geçmişten Günümüze Giresun,* Ü. Bekdemir, M. Fatsa ed., (Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, 2015), 102-103.
[10] Veli Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 8/2 (2006), 131.
[11] Hülya Çalışkan Akgül, "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası: Bir Terra Incognıta Analizi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 11/21 (2016), 9. https://doi.org/10.18220/kid.277658
[12] Mehmet Zaman, "Doğu Karadeniz Bölümü Sahil Yöresindeki Kırsal Yerleşmeler ve Özellikleri*", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/1 (2018): 323-325. https://dergipark. org.tr/tr/ pub/ataunisosbil/issue/36497/414255

iç bölgelerdeki yükseltisi fazladır. Doğu Karadeniz dağlarının kıyı kesiminden itibaren yükselerek 3000 m'yi geçmesi, Doğu Karadeniz bölümünün yüzey yapısının diğer bölümlerden kayda değer bir şekilde farklılık göstermesinin temel sebebidir. Doğu Karadeniz dağ kuşağın batı kısmında Giresun, doğu kesiminde Rize Dağları ve Karçal (Kavkal) Dağları sıralanır.[13] Bu dağ silsileleri veya tepeleri üzerinde buzul gölleri ve geniş tabanlı buzul vadileri görülmektedir.[14] Doğu Karadeniz, bölgesi hemen hemen her mevsim yağış almaktadır. Karadeniz'in İç Bölgesi, bir başak ifadeyle deniz kıyısına uzak ve İç Anadolu yakın olan bölgeler; Alucra, Çamoluk ve Şebinkarahisar daha az yağış düşmektedir.[15] Doğu Karadeniz Bölgesi coğrafi yönden Kıyı, Kıyı Dağları, Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu ve İç Sıralar gibi çeşitli yörelere ayrılmıştır.[16]

Aksu Havzası Genel Özellikleri: Aksu Irmağı, Giresun ilinin en önemli akarsularından olup yaklaşık 60 km uzunluğundadır. Aksu Irmağı'nda yaz ve kış aylarında su seviyesi yüksektir.[17] Nehir, kar ve yağmur suyundan beslendiğinden debisi nispeten düzenlidir. Bu nehir üzerinde HES projesi inşaatları bulunmaktadır. Bunlar Yumrutepe Regülatörü ve Aksu Irmağı'nın kolları olan Yüce ve Güdül akarsuları üzerinde yapılacak Yüce hidroelektrik projesi gibi projelerdir. Aksu Irmağı, kaynağını Karagöl Dağları ve Eğribel yaylası çevresinden sonra Aksu Irmağı, Kızıltaş, Sarıyakup, Pınarlar ve Güdül köyleri çevresindeki yüzey suları bünyesine katılır. Kuzeye doğru akışına devam eden Aksu Irmağı, Dereli ilçe merkezinin kuzeyinde Kulakkaya çevresinden gelen Büyük Dere ile birleştikten sonra Giresun Merkez ilçenin doğu sınırında ve Giresun Adası'nın karşısında Karadeniz'e ulaşır.[18] (Harita 4.3).

Giresun İli Coğrafi Özellikleri: Giresun ili doğuda Trabzon'un Tonya ve Vakfıkebir, Gümüşhane'nin Torul ve Şiran, güneyde Erzincan'ın Refahiye, güney ve güneybatıda Sivas'ın Suşehri ve Koyulhisar, batıda ise Ordu'nun Mesudiye ve merkez

[13] Ramzan Sever, "Coğrafik Konum", içinde *Geçmişten Günümüze Giresun,* Ü. Bekdemir, M. Fatsa ed., (Giresun: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, 2015), 92-138.
[14] Atalay, Mortan, *Resimli ve Haritalı,* 99.
[15] Salih Kaymakçı, *Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Giresun (Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşim Arkeolojisi/2015-2019) I* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020), 4-6.
[16] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 5-6; William John, Hamilton, *Küçük Asya*, çev. Kasım Toraman, (Ankara: Midas Kitap Yayınları, 2013), 201-2015.
[17] "Giresun", içinde *Yurt Ansiklopedisi*, Komisyon, (İstanbul: Anadolu Yayıncılık A. Ş., 1982), 5: 3102-3103.
[18] Anthony Bryer, Davıd Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası,* Cilt: 1, çev. İsmail Köse, (Ankara: TTK, 2020), 238-239; Sever, *Fiziki Coğrafya,* s. 118.

ilçeleri arasındaki coğrafi bölgede yer almaktadır. Giresun; matematiksel konum olarak da 40° 07-41° 08" kuzey enlemleri ve 37° 50- 32°12 doğu boylamları arasında kalmaktadır.[19]

Kıyıya paralel uzanan Karadeniz Bölgesi'ndeki dağlar, İç Anadolu bölgesine geçişlerde engel teşkil eder. Fakat sıradağlar sayısı az olan vadiler ve boyun noktaları ve alçalma alanlarında İç bölgelere geçiş imkânı vermektedir.[20] Giresun[21] il sınırı içinde kalan sıradağlara Giresun Dağları adı verilir. Bu dağlar ortalama yükseltisi 2000 m olup zengin bitki örtüsüne sahiptir.[22] Giresun Dağları'nın yükseltisi az kesimlerinde fındık bahçeleri, gürgen, kızılağaç, kavak ağaçları, daha yüksek kesimlerde sarıçam, köknar ve ardıç gibi ağaç türleriyle kaplıdır. Giresun Dağları üzerindeki en yüksek doruklar Abbas Musa, Gavur Dağı, Küçükkor ve Cankurtaran tepeleridir.[23] Giresun önemli akarsuları; Kelkit Irmağı, Doğukent (Harşit) Irmağı, Özlüce Dere, Yağlıdere, Aksu Irmağı, Pazarsuyu idi.[24]

---

[19] Katip Çelebi, *Cihannüma II,* (İstanbul: Medam Bahçeşehir Üniversitesi, 2013), 666; "Giresun", *Yurt Ansiklopedisi,* s. 3100-3128; Sever, "Coğrafik Konum", 11-14; Ali Hıdır vd, *Giresun İl Çevre Durum Raporu*, (Giresun: T.C. Giresun Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2005), 1-2.

[20] Kaymakçı, *Giresun,* 3.

[21] Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Giresun ili yeteri kadar araştırma yapılmamakla birlikte; arkeolojik malzeme ve kültür varlıkları ile tarihe ışık tutmaktadır. Giresun adının tarihi hakkında birçok görüş mevcuttur. Giresun adının antik kaynaklarda ayrıca genel olarak kabul görülen- adı "*Kerasus*" idi. Hüseyin Küleçi, vd. *Giresun İl Çevre Durum Raporu*, Giresun: T.C. Giresun Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2012, 1-2; Ünsal Bekdemir, Mustafa Ertürk ve İbrahim Güner, "Giresun'un Tarihî Coğrafyası", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6/4 (2000): 3. Bu sözcüğün anlamı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Görüşlerden birine göre: Giresun, "kirazın ana vatanı" olarak görülmekte ve ayrıca çok miktarda yetiştiğinden dolayı "*Kerasus"* adının da buradan geldiği kabul edilmektedir. Emel Acar, "Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası Nekropolü ve İskeletlerin Paleoantropolojik Analizi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 3; P. Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819,* çev. Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1411, 1969), 37. Efsaneye göre; Romalı kumandan Lucullus, bu bölgede yetişen yabani kirazı alıp Roma'ya götürmüştür. Bu efsaneye göre kirazın tüm dünyaya buradan yayıldığı söylemidir. Fakat kirazın çok önceden bilindiği ve Roma tanındığı tespit edilmiştir. Feridun M. Emecen, *Karadeniz Kıyı Kentlerin Tarihi.* (İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2020), 217. Bu sebeple bahsi geçen öngörü kesin değildir. Bir başka görüşe göre; "Giresun" adının boynuz şeklindeki girintili yapısı ile denize doğru uzaması sebebiyle, Yunanca "*Keras (boynuz)"* sözcüğünden türediği görüşü de savunulmaktadır. Bu görüşler zamanla birbirine karışarak ve değişerek günümüzdeki Giresun adını oluşturmuştur. Kaynaklarda incelendiğinde: *Kerasus, Kerasous, Pharnakia, Cerasous, Chirizonda, Cerasonte, Kerasunde* isimleri ile de karşılaşmamız mümkündür. Antik kaynakları incelediğimizde; Giresun şehrinin adı Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde şu şekilde geçmektedir: *"Kerasous'a gemiyle gelenler gemiyle; kara yolundan gelenler de kara yoluyla yollarına devam ettiler…"* (Ksenophon, 2015, IV, 147).

[22] "Giresun", *Yurt Ansiklopedisi,* 3101

[23] "Giresun", *Yurt Ansiklopedisi,* 3101

[24] Ali Uzun vd, "Giresun, Aksu Çayı Havzasındaki Bazı Turistlik Çekiciliklerin Turizm Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi", içinde *Coğrafya Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Hayati Doğanay,* ed., Serhat Zaman, Ogün Coşkun, (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları No:1056 , 2015), 286-301. Daha fazla bilgi için bkz.

Giresun şehri, dağlık ve ormanlık bir alana sahiptir. Kıyıda düzlük alanı ve dar bir sahili mevcuttur. Bu koşullar, bölge için bir yandan avantajlı diğer yandan dezavantajlıdır. Dar olan kıyı, Giresun şehrinin belli bir noktadan sonra gelişmesine engel oluşturmaktadır. Eski dönemlerde, yüksek dağlar ve ormanlık alanlar, savunma için önemli bir avantaj oluşturur ve bu durum Giresun ile çevresi için geçerli olup tarih boyunca genel itibariyle yabancı istilacılardan korunmuştur. Bu durum bölgede birbiri ile mücadele eden küçük krallıklar hüküm sürmesine neden olmuştur.[25]

Orta Karadeniz Bölümü Coğrafi Özellikleri: Orta Karadeniz bölümü, Ordu ilinin doğusunda Melet Irmağı, batıda aşağı Kızılırmak Havzası, güneyde Yeşilırmak Havzası'na kadar uzanır.[26] Canik Dağları, Karadeniz kıyısı boyunca uzanan ve ortalama yüksekliği 1000 m'yi geçmez. Bu dağ silsilesi yüksek olmamasından dolayı, Karadeniz'in nemli etkileri iç kısımlara kadar uzanmaktadır. Karadeniz, öteki bölümlerine göre Orta Karadeniz bölümü, yükseltisi az, yüksek plato Kelkit ile Yeşilırmak'ın birleştiği Erbaa-Niksar çöküntü içinde olduğu ve Yeşilırmak'ın ana kollarının geçmiş olduğu Amasya, Tokat-Turhal olukları ve bu oluklara yerleşmiş olan ovalar bulunur.[27] Canik Dağları Yöresi, Karadeniz kıyıları ile dağların Karadeniz etkileri açık kuzey yamacı; Kelkit ve Yeşilırmak nehirlerinin yerleştiği tektonik oluklarda oluşan Orta Karadeniz Ardı Yöresi olmak üzere iki yöreye ayrılabilir.[28]

Melet Havzası Genel Özellikleri: Melet Havzası'nın genel itibarı ile engebeli alan, iklim ve bitki örtüsü gibi sebeplerden dolayı öteden beri burada arkeolojik araştırmaların sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Melet Irmağı Havzası, Tokat İlinin Reşadiye ilçesi ile Sivas ilinin Suşehri ve Koyulhisar ilçelerini; Ordu ilinin Mesudiye, Gölköy, Gürgentepe, Ulubey, Kabadüz ve Altınordu ilçeleri ile Giresun ilinin Bulancak, Dereli ve Şebinkarahisar ilçeleri sınırları içerisindedir.[29] Irmak, kaynağını Karagöl Dağları'nın batı yamaçları ve Kurşunlu, Gümüşlü, Aksu derelerinden aldıktan sonra, güney-kuzey yönünde akarak Mesudiye ilçe

[25] Murat Arslan, *Arrıanus'un Karadeniz Seyahati Antik Kaynaklar Dizisi 1.* (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005), XVI. 3-4; Bryer, Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi I*, 237-241.
[26] İlter Kutlu Hatipoğlu, "Melet Irmağı Orta ve Aşağı Çığırının Uygulamalı Jeomorfolojisi, Ordu", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 2017), 1-2.
[27] Atalay, Mortan, *Resimli ve Haritalı,* 108.
[28] Hamilton, *Küçük Asya*, 215-225.
[29] S. Yücel Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 171.

merkezinden geçtikten sonra Esat Deresi'ni içine alarak, Gölköy ve Ulubey ilçelerin batısından, Kabadüz ilçesinin doğusundan devam ederek Topçam Barajı'nın bulunduğu alandan itibaren çok daha dar ve derin bir vadi oluşturmaktadır. Ordu şehir merkezine az bir mesafe kala, nispeten suları daha geniş bir vadi tabanı ile Karadeniz'e ulaşır.[30] Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesini ayıran sınır noktası olan akarsu, takribi 154 km uzunluktadır. Melet Irmağı Vadisi, bugün olduğu gibi antik dönemde de kıyı şeridi ile Anadolu'nun iç kesimlerini birbirine bağlayan en önemli güzergâhlardan biridir. Bir başka söylemle Sivas, Tokat havzalarının Mesudiye üzerinden Karadeniz kıyılarına ulaşılması için önemlidir.[31] Melet Irmağı, ortalama yatak eğimi %1,3 ve su toplama alanı 2006 km^2 drenaj yoğunluğu 0,8 ve matematik konumu 40°19'49"N - 40°59'5"N ve 37°33'15"E - 38°11'28"E'dir.[32] (Harita 4.1).

Periplus, Melet Irmağı ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Kotyora'dan Melenthios Irmağı'na[33] yaklaşık 60 stadia mesafe vardır. Oradan diğer bir ırmak olan Pharmatenos'a 150 stadia ve oradan da Pharnakeia'ya 120 stadia'dır" (Periplus, 2005, s. 33). Burada iki şehir arasında bir sınır teşkil ettiği görülmektedir.

Tokat İli Coğrafi Özellikleri: Tokat, kuzeyinde Amasya'nın Taşova, Samsun'un Çarşamba, Ordu'nun Akkuş, Kumru ve Korgan, doğuda Ordu'nun Aybastı, Mesudiye Sivas'ın Koyulhisar ve Hafik, güneyde Sivas'ın Yıldızeli, Yozgat'ın Çekerek, batıda Amasya'nın merkezi ve Göynücek ilçeleri arasındaki coğrafyada yer almaktadır. Orta Karadeniz Bölgesi'nin Yeşilırmak Havzası'nda kalan Tokat il coğrafyası büyük kısmı dağlık ve şehir alanın % 45'ini kaplamaktadır. Ordu ili kuzeyinde Canik Dağları Karadeniz'e paralel uzanır ve ortalama yükseltisi 1.500 m'dir. Bu sıra dağlar, akarsularca bazen dik, bazen de yatay bir şekilde yarılmıştır. Tokat ili akarsular açısından oldukça

[30] Bryer, Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi,* 233-235; Şenyurt vd, "Ordu-Melet Irmağı", 171; Mesut Kınacı, "Antikcağda Pontos Bolgesi'nin Tarihsel Coğrafyası", *Cedrus.* III (2015): 194;
[31] S. Yücel Şenyurt, Umut Zoroğlu, "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Metal Silahları Üzerine Bir Ön Değerlendirme", *Cedrus.* 6 (2018): 182.
[32] İlter Kutlu Hatipoğlu, Ali Uzun, "Melet Irmağı Havzası'nda erozyon riskinin Mıcona modeli ile değerlendirilmesi" *Türkiye Coğrafya Dergisi,* 74 (2020): 18; İlter Kutlu Hatipoğlu, Ali Uzun, "Melet Irmağı (Ordu) Orta ve Aşağı Çığırında Arazi Kullanımının Zamansal ve Mekânsal Değişimi (2002 – 2015)", *Mavi Atlas*, 8/1 (2020): 155; Ersin Güngördü, *Türkiye Coğrafyası,* (Ankara: Asıl Yayın Dağıtım, 2006), 376-380; Bryer, Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi I,* 233-235.
[33] Nezih Başgelen, *Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Akarsular,* (İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010), 50.

zengin bir ildir. Bunlar; Kelkit Çayı, Çekerek Suyu, Tozanlı Çayı, Melet Irmağı gibi sayılabilir.[34]

Ordu İli Coğrafi Özellikleri: Ordu, güneyinde Tokat'ın Erbaa, Niksar, Reşadiye ve Sivas'ın Koyulhisar ilçeleri, batısında Samsun'un Terme ve Çarşamba ilçeleri, doğusunda Giresun'un merkez ve Bulancak ilçesi arasında kalan coğrafyada yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle, Ordu ilinin doğusunda doğal sınır olarak, güney-kuzey doğrultulu Pazarsuyu Vadisi ile ilin en yüksek yeri olan Karagöl Dağı ve daha güneyindeki Yedigöz Yaylası bulunmaktadır. İlin batı sınırında Terme ve Çarşamba ovaları ile Yeşilırmak Vadisi yer almaktadır. Kuzey Anadolu sıradağlar doğu-batı doğrultusunda uzanır ve Kelkit Vadisi ilin güney sınırını oluşturmaktadır.[35]

Yeryüzü şekilleri açısında genel itibariyle engebeli olup iki bölüme ayrılabilir. İlk bölüm, bazen yükseltisi 3000 m'yi aşan, doğu-batı doğrultulu uzanan Karadeniz Dağları ile Karadeniz arasında kalan kısımdır. İkinci bölüm olarak güneydeki tektonik hareketler sonucunda parçalanmış iç bölgeler gösterilir. Ordu ilinin önemli akarsuları, Melet Irmağı, Bolaman Çayı, Elekçi Irmağı, Turna Suyu, Bülbül ve Civil dereleridir.[36]

Karadeniz Ardı Bölümü Coğrafi Özellikleri: Karadeniz Bölgesi'nin hemen güneyinde ve Karadeniz iklim özelliklerine sahip olan Karadeniz Ardı bölümü, İç Anadolu iklim bölgesine doğru geçiş alanıdır. Bu ardı alan batıda Bolu ilinden başlayıp doğuda Şebinkarahisar kadar, güneyde Tokat, Sivas, Amasya gibi illeri içerisine almaktadır. Bu alan, Karadeniz kıyı boyu ve İç bölgeler iklimleri arasında geçiş iklim özelliği gösterir. Ayrıca en fazla yağışı ilkbahar sonlarına doğru, en az yağış ise yaz ortalarına düşer.[37] Karadeniz Ardı iklim kuşağında olan ve Yeşilırmak Havzası'na giren Suşehri ve Koyulhisar ilçeleri, ilin diğer bölümlerine nazaran yazları daha serin ve kışları

[34] Çelebi, *Cihannüma II,* 911; "Tokat", içinde *Yurt Ansiklopedisi,* Komisyon, (İstanbul: Anadolu Yayıncılık A. Ş., 1982), 10: 7065-7076; Serhat Uslu, "Tarih Öncesi Çağlarda Tokat'ın Tarihi Coğrafyası", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2014), daha fazla bilgi bkz.

[35] "Ordu", içinde *Yurt Ansiklopedisi*, Komisyon, (İstanbul: Anadolu Yayıncılık A. Ş., 1982), 9: 6249-6261.

[36] "Ordu", *Yurt Ansiklopedisi*, 6259; Arslan, *Arrıanus'un Karadeniz Seyahati,* XVI.3; Erol Akkuş, "Ordu Efsaneleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2018), 10-11.

[37] Reşit İzbırak, *Türkiye I,* (İstanbul: MEB, 2001), 326.

daha ılık geçer. Bu ardı bölümde, aylar ve gece-gündüz arasında ısı farkları da pek fazla değildir. Mevsimlere göre yağış dağılımı düzenlidir.[38]

Sivas İli Coğrafi Özellikler: Sivas (Sebasteia)[39] ilinin kuzeyden Kelkit Vadisi, doğudan Köse Dağları'nın uzantıları, Kuruçay Vadisi ve Yama Dağı, güneyden Kulmaç Dağları, Tahtalı Dağları'nın uzantıları ve Hezanlı Dağı, batıdan Karababa, Akdağlar ve İncebel Dağları gibi doğal sınırlar arasında kalmaktadır. Sivas ilinin ortalama yükseltisi bin metre olup dağlar arasında uzanan vadiler, çöküntü veya çukurluklarda oluşmuş ovalar ve yüksek platolar, yeryüzü şekilleri durumunu göstermektedir.

Sivas, yüzölçümüyle Konya ve Ankara'dan sonra üçüncü sıradadır. İl toprakları farklı iklim özelliklerine sahiptir. İl coğrafyasının Kızılırmak Havzası'na giren kesimi karasal iklim, Yeşilırmak Havzası'na giren kesimi Karadeniz ardı iklimi, Fırat Havzası'na giren kesimi de Doğu Anadolu iklim sahasına girmektedir. Sivas ilindeki ırmaklar; Kızılırmak, Kelkit Çayı, Tozanlı Çayı, Çaltı Çayı, Tohma Çayı, Melet Irmağı.[40]

1.2. Melet ve Aksu Havzası Jeomorfolojik Özellikleri ve Yeryüzü Şekilleri

Anadolu coğrafyasının bazı yerlerinde yüksek dağlar şeklinde, bazı yerlerinde orta yükseklikte dağlar şeklinde görülen kıvrım dağları, ana çizgileriyle; Karadeniz boyunca Kuzey Anadolu Dağları, Akdeniz boyunca Amanos ve Toros dağları bulunmaktadır.

Batıdan doğuya doğru Köroğlu, Canik ve Doğu Karadeniz dağları olarak sıralanan Kuzey Anadolu Dağları'nın en yüksek bölümünü Doğu Karadeniz Dağları oluşturmaktadır.[41] Bu sarp dağlar üzerinde genel itibariyle erimeyen kalıcı karlar ve buzullar bulunur.[42] Doğu Karadeniz bölümünü diğer bölümlerden ayıran özellik şüphesiz kıyıdan itibaren hemen yükselen ve yükseltisi 3000 m'yi bulan sıradağlardır.[43] Antik kaynaklarda Paryadros olarak adı geçen dağ silsilesi, coğrafyacılar tarafından Rize,

[38] "Sivas", içinde *Yurt Ansiklopedisi*, Komisyon, (İstanbul: Anadolu Yayıncılık A. Ş., 1982), 9: 6845.
[39] Bilge Umar, *Kappadokia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi,* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2008), 325.
[40] "Sivas", *Yurt Ansiklopedisi*, 6836-6847; Çelebi, *Cihannüma II,* 910.
[41] Mine Çınaklı, *Doğu Karadeniz Bölümü'nde Meydana Gelen Taşkınlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 2008), 4.
[42] İzbırak, *Türkiye I,* 32-33.
[43] Peter Kronberg, "Doğu Karadeniz Dağlarının (Kuzeydoğu Türkiye) Tektoniği Üzerinde Fotojeolojik Veriler", *Clausthal Teknik Üniversitesi, Jeoloji Enstitüsü, MTA Dergisi,* 74 (1969): 57; Sırrı Erinç, "Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri", *Türk Coğrafya Dergisi,* 7-8 (1945): 119.

Soğanlı ve Kaçkar sıradağları olarak bahsedilmektedir. Engebeli ve eğimli kıyı dağları, akarsular tarafından derin bir şekilde yarılmıştır. [44] Bu dağ silsilesi arasında ovalar ve havzalar oluşmuştur. Aksu Havzası'nın batısında Ada Tepe, Dikmen Tepe, Divan Tepe, Deliktaş Tepe, Kale Tepe ve Giresun Dağları'nın bir kesimi, güney batıda ve güneyde Kılıç Dağı, Türkmenkayası Tepe, Giresun Dağları bir kesimi, doğuda ise Karagöl Dağları, Kızakkertilli Tepe, Gök Tepe, Cücen Tepe, Tarla Tepe, Kabak Tepe, Çaylı Tepe yer almaktadır.

Orta Karadeniz bölümü, Samsun sıradağları yükseltisi daha az ve burada kıvrımlı-kırıklı dağ sıraları daha parçalı olup, Kelkit ve Yeşilırmak vadileriyle bu bölümdeki ovalara daha elverişli geçitlerle bağlanır. Ordu ve Kızılırmak Nehri'nin aşağı kesimi arasında uzanan Canik dağlarının ortalama yükseltisi 1500 m'yi bulur.[45]

Orta ve Doğu Karadeniz bölgeleri çok yağış aldığından ve yükselti fazla olduğundan dolayı toprak kaymaları sık görülür. Antik kaynaklarda bu bölgeler hakkında; "zira genel olarak Paryadros dağ silsileleri ardında iyi sulanmış ormanlık yerler olduğundan ve birçok yerleri derin dereler ve dik uçurumlarla temayüz ettiğinde büyük kaleleri yapmaya çok elverişlidirler"[46] ifadeleri kullanılmıştır. Bölgenin bu coğrafi yapısının sunduğu güvenlik imkânlarından dolayı Antik dönem insan toplulukları tarafından yerleşim için tercih edilmiştir. Bu alanlarda kurulan yerleşimler büyük oranda Karadeniz kıyı şeridi ve iç kesimlerden sahile uzanan tarihi yolların kesiştiği sahalarda yer almıştır (Harita 4.9).

1.3. Toprak, İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü

Bilim insanları tarafından yapılan toprak sınıflandırma sistemine göre bölgede birçok toprak grupları bulunmaktadır. Bu sınıflandırma, toprağın iklim şartları altında oluşma, horizonlaşma (katman) özellikleri ile fiziksel, kimyasal ve besin maddelerine göre yapılmıştır.[47] İklim koşulları, değişik yükselti şartları ve ana kayadan ötürü farklılık gösterebilir. Toprak oluşumunda etkili olan iklim etkenlerinden yağış, toprak yıkanmasına ve bitki örtüsü yetişmesine, sıcaklık ise nemli topraklarda kimyasal

[44] Charles Texier, *Küçük Asya Cilt: I,* çev. Ali Suat, haz. Kazım Yaşar Kopraman, Musa Yıldız, (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, 2002), 32-34.
[45] İzbırak, *Türkiye I,* 33; Güngördü, *Türkiye Coğrafyası,* 18-19.
[46] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XII-XIV,* çev. Adnan Pekman, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015), 40.
[47] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 9.

ayrışmaya ve organik maddelerin ayrışmasına yol açmaktadır. Toprak oluşum süreci sırasında bölgede bulunan başlıca büyük toprak grupları ve bunların fiziksel ve kimyasal özelliklerine göre şu şekilde ayrılmaktadır: Zonal Topraklar (Karadeniz'de bulunan Asit kahverengi orman toprakları "Podzolik", Kireçli kahverengi orman toprakları, Kahve ve kestane renkli topraklar "Molliso'lar"), İntrazonal Topraklar, Azonal topraklardır.[48] Tüm bunlar bölgeyi coğrafi açıdan, topografya ve iklim özellikleri bakımında değerlendirmede yardımcı olmaktadır.

Aksu ve Melet Havzası, coğrafi konumu itibariyle Karadeniz, İç Anadolu sınırları içinde bulunup Karadeniz ile Karadeniz art bölgesinin ve İç Anadolu iklimi etkisini (Karadeniz ardı bölgesi, Tokat'tan başlayarak Giresun'un Şebinkarahisar ve Alucra ilçelerine kadar olan bölge için bu tabir kullanılır) göstermektedir.[49]

Karadeniz Bölgesi, yağış ve sıcaklık göz önünde bulundurulduğunda nemli iklim sınıfına girmektedir.[50] Karadeniz Bölgesi, hemen hemen her mevsim yağışlı geçmektedir.[51] Bu bölge, kış ve yaz aylarından Türkiye'yi kuzeyden etkileyen hava kütleleri ve cephe sistemleri, Karadeniz üzerinden geçerken orografik ve cephesel yağışlara sebebiyet vermektedir.[52] Karadeniz Bölgesi, yılık yağış 300-2500 mm arasında olup en fazla yağışı kıyı dağlarının kuzey batıya bakan yamaçları almaktadır. Doğu Karadeniz bölümündeki dağların (Giresun 1276 mm) ortalama yıllık yağış miktarı 1200 mm iken, ardı bölümde ortalama yağış miktarı 500 mm'nin altına düşebilmektedir. Orta Karadeniz bölümünde kıyıdan yükseklere doğru ve dik yamaçların eteklerinde yağış miktarında önemli bir artış görülürken, en az yağışlı alanlar ise ardı bölümünde kalan oluklar ve geniş vadi tabanları oluşturmaktadır.[53] Bu bölgelerde genel itibariyle yaz ayları ılık, kış ayları ise serin geçmektedir. Yine aynı şekilde bu bölgelerde en soğuk ay Ocak iken, en sıcak aylar ise Ağustos ve Temmuz idi. Karadeniz bölgesinde yağış, sıcaklık,

[48] Atalay, Mortan, *Resimli ve Haritalı,* 47-52; Sırrı Erinç, "Türkiye Fiziki Coğrafyasının Ana Çizgileri", *Bülten.* 10/10 (1993): 6-7.
[49] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 8.
[50] Jak Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi,* çev. Selen Hırçın Riegel, (İstanbul: Homer Kitapevi, 2007), 248.
[51] Mahmut Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu Tarihindeki Yeri ve Önemi" *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2 (1991): 2.
[52] Cemalettin Şahin, Nihat Ali Özcan ve Hayati Doğanay, *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2005), 133.
[53] Atalay, Mortan, *Resimli ve Haritalı,* 42.

kar örtüsünün yerde kalma sürelerini genel olarak; bölgenin fiziki coğrafyası (yükselti), bakı etkisi, dağların uzanışı ve denize olan uzaklık gibi faktörler etkiler.[54]

Aksu Havzası bitki örtüsü yönünden Karadeniz Fitocoğrafya bölgesinin Kolkhis (Colchic) Alt Bölgesi sınırları kapsamında kalır. Aksu ve Melet Havzası, coğrafi bakımından İç Anadolu ile Orta ve Doğu Karadeniz, bitki coğrafyası yönünden ise Avrupa-Sibirya ve Iran-Turan floristik sınırları arasında bir geçit mevkide yer almaktadır.[55] Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, bitki örtüsü dört bölüme ayrılmaktadır: Birinci bölüm, yayvan yapraklı etek ormanları, İkinci bölüm yayvan ve karışık yapraklı nemli dağ ormanları şeridi, üçüncü bölüm yazın nüfuslanan yaylalar şeridi, dördüncü bölüm, kuru ormanlar ve ağaçlı stepler şeridi.[56] Orta ve Doğu Karadeniz bölümlerinin bitki örtüsü kuşağına bakıldığında 800 m rakıma kadar olan bölgeyi fındık dikili alanlar, 800-1600 m rakım arasında olan alanlar kayın, gürgen, akçaağaç, kızılağaç ve meşe gibi yayvan yapraklılardan oluşan ormanlar görülmektedir.[57] 1.600-2.000 m rakım arasında olan alanlar sarıçam, karaçam ve ladin ormanları, 2.000 m rakımın üzerindeki yüksek alanlarda ise alpin çayırlarının yayılım alanıdır.[58] Bu iki havzada toprakları yer alan Ordu ve Giresun, fındık yetiştirilen başta gelen illerimizdir.[59]

İnsan toplulukları Aksu, Melet Havzası tercih edilmesi, uygun iklim şartları olması ve sık orman örtüsüne yanı sıra sıcak iklim ürünleri arasında kabul edilen zeytin ve turunçgiller mevsimlere göre çeşitlenen hububat, sebze ve meyvelerin kolaylıkla yetiştirilebilmesi önemlidir.[60]

---

[54] Bryer, Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi,* 2-9; Atalay, Mortan, *Resimli ve Haritalı,* 38; İzbırak, *Türkiye I,* 326; Cemalettin Şahin, Hayati Doğanay, *Türkiye Coğrafyası,* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2000), 61-63; Vedat Karadeniz, "Koyulhisar'ın Coğrafi Etüdü", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 22-43.

[55] Sever, *Coğrafik Konum,* 123; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 8.

[56] Erinç, "Kuzey Anadolu Kenar", 120-128.

[57] İzbırak, *Türkiye I,* 337-339.

[58] İzbırak, *Türkiye I,* 347-352; Selçuk Trak, "Giresun-Ordu ve Ardülkesinde Beşeri Coğrafya Araştırmaları", *A.Ü.D.T.C. Fakülte Dergisi.* 2/1 (1943): 145-155.

[59]İzbırak, *Türkiye I,* 337-338; Kınacı, "Antikcağda Pontos Bolgesi'nin", 195-202; Karadeniz, "Koyulhisar'ın Coğrafi Etüdü", 43-46.

[60] Mehmet Özmenli, *Giresun Tarihi, Eski Çağ'dan Ortaçağ'ın Sonuna Kadar* (Erzurum: Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık, 2013), 9; İzbırak, *Türkiye I,* 332-333; Bernard Remy, "Les Sites Cotiers Du Pont-Euxin, De Terme (Themiskyra) A Trabzon (Trapezonte) Dans L'Antiquite II. Les Recits De Voyageurs", içinde *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I),* edt., Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, J. L. Bacque-Grammont, Mehmet Ali Ünal, Mustafa Özbalcı, (Samsun: Ondukuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1990), 570; Mariya Ivanova, *Karadeniz ve Avrupa, Yakın Doğu, Asya Erken Dönem Uygarlıkları,* çev. Tarık Özbek-Ümit Keskin. (Ankara: Koyu ve Siyah Yayınları, 2020), 14-16; Hasan Aktaş, "Orta Karadeniz Bölümünün (Yeşilırmak-Melet Suyu-Kelkit

1.4. Hidrografya Özellikleri

İnsan toplulukar, Tarih Öncesi ile Tarih Çağlar'dan günümüze kadar olan dönemde yerleşim yerleri seçilirken; akarsuların ve göllerin kenarını öncelikli tercihler arasındadır. Toplumların yaşam serüveninde önemli bir yer tutan nehirler, yerleşim yerleri, tarım alanları ve nüfus yoğunluğu gibi belirleyiciler, bu etkenler nehirlerin oluşturduğu geçitler ile doğal yollar çevresinde yoğunlaşmıştır.

Antik dönem yazarları, nehirler hakkında bazı bilgiler vermektedir. Ksenophon, Çoruh nehri hakkında bazı görüşler zikretmiştir: *"*Hellenler buradan dört plethron[61] genişliğindeki Harpasos Nehri'ne ulaştılar*"* (Ksenophon, 2019, IV, VII, s. 130).

Procopios (1962), Çoruh Nehri ile ilgili aldığı bilgileri şöyle aktarıyor:

> *Trapezus çok ünlü bir bölgedir. Buraların sağında Tzanika dağları yükselir. Buradan Tzanika dağlarından Boas nehri çıkar, akıntısı dağlık ve ormanlık bir bölgeyi geçtikten sonra Lazika bölgesi boyunca akar ve Pontus Euxeinos'a (Karadeniz) dökülür. Artık ismi Boas değildir. Denize yaklaştıkça bu adı kaybeder başka bir ad alır. Yolculuğunun geri kalanında yerliler ona Akmpsis derler ve bu ismi kullanırlar. Çünkü artık denize girdikten sonra onu geçmek imkansız olur burada sularını büyük bir kuvvet ve çabuklukla iter ve böylece denizin içinde uzun bir süre yol alır. Boas nehri için bundan çok daha fazlası söylenebilir* (VIII, II, ss. 60-69).

Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerinde dağlar kıyıya yakın olması sebebiyle uzun akarsu ağları oluşmamıştır. Fakat bu bölgelerde bulunan volkanik dağlarda oluşan dik yamaçlar bulunması, ayrıca bölgenin fazla yağış alması sebebiyle sık aralıkla akarsu ağı bulunmaktadır.[62] Bu bölgelerde "V" tipi vadiler mevcut olup ve dolaysıyla akarsu debileri yüksektir. Bu bölgedeki dağların kuzey yamaçları, güney yamaçlarına göre daha fazla yağış aldıkları için, kuzey yamaçtaki akarsuların debisi daha yüksektir. Kış aylarında

Vadisi Arası) Bitki Coğrafyası", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı, 1992), 7-111.

[61] 1 Plethron: 100 ayak, yaklaşık 29,6 m. dir. Ksenophon, *Yunan Tarihi*, çev. Suat Sinanoğlu, (Ankara: TTK, 1999/2020), XXVIII; Veli Ünsal, "Eskiçağda Yusufeli ve Çevresi", içinde *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu,* editör Muammer Demirel, Mustafa Akıllı (İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları**,** 2010), 12.

[62] Salih Birinci, "Eynesil İlçe Merkezi'nin Coğrafyası", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 2007), 39.

akarsu seviyesinde azalma olurken, ilkbaharda ise eriyen kar suyu ile akarsular seviyesinde yükselme olur.[63] (Harita 4.2, 4.4).

Ksenophon (2015), Anabasis adlı eserinde bölge ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *Yunanlar ordan Makronlar ülkesinde üç günde on fersenk aştılar. İlk gün Makronlarla Skithinosların arasında sınırı çizen ırmağa vardılar. Yukarlarında sağ tarafta aşılması güç bir arazi, sağ taraflarında da iki ülkeyi ayıran ırmağın gelip döküldüğü ve aşılması gereken başka bir ırmak vardı. Irmağın kenarına ince ama sık ağaçlar dikilmiştir. Yunanlılar ırmağa yaklaşınca, buradan elden geldiğince çabuk kurtulmak istedikleri için ağaçları kesmeye başladılar. Sorgun ağacından kalkanlarla ve mızraklarla silahlanmış olan ve kıldan elbiseler giyen Makronlar, ırmak geçitinin, öbür kıyısında savaş düzeninde beklemekteydiler; birbirlerine cesaret veriyor ve ırmağa taş savuruyorlardı; attıkları taşlar Yunanlılara erişmiyor ve hiçbir zarar vermiyordu* (IV, VIII, s. 132).

1.5. Madenler

Anadolu coğrafyası taş kömürü ve özellikle linyit rezervleri açısında zengin iken, petrol yönünden fakir, endüstriyel ham maddeleri oluşturan demir, bakır, boksit rezervleri açısında oldukça zenginlik arz etmektedir.[64] Bu coğrafyanın çeşitli madenler açısından zengin olmasının sebebi, tektonik veya yer hareketleri gösterilebilir. Çünkü dağ oluşumu sırasında sıkışma ve magmadan dolayı sıcaklıkla kısmen ergimiştir. Bu durumda kayaların içerisinde bulunan demir, kurşun, bakır gibi mineraller bir araya gelmesine ve maden yataklarının oluşmasına katkı sağlamıştır.[65] Metaler, eskiçağlardan beri toplumların hayatında önemli bir rol oynamış ve yeni bir dönemin başlamıştır.

Yeni dönemde metal üretimi ve kullanımı ile toplumların zenginliklerine, zanaatlarına, silahlarına ve ekonomisine önemli bir rol oynarken ve ayrıca toplumlar içinde sosyal sınıflar ve hiyerarşi yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur. Metal zenginliğin artışı ile siyasal sınıflar ve dini liderlerden ayrı yeni güçlü elit bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur.[66]

---

[63] Sırrı Erinç, "Türkiye'de Akarsu Rejimlerine Toplu Bakış", *TCD*, 0/17 (1957): 93-118.
[64] İbrahim Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği,* (İzmir: Meta Basımevi, 2004), 309.
[65] Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği,* 309-310.
[66] Prentiss De Jesus, Gonca Dardeniz, "Archaeologıcal and Geologıcal Concepts On The Topıc Of Ancıent Mınıng" *Bulletin of the Mineral Research and Exploration (MTA Dergisi),* 151/151 (2015): 231-232. http://bulletin.mta.gov.tr

Paleolitik Çağ'dan beri madencilik insan faaliyetleri arasında yer aldığını düşünmekteyiz. İlk insanlar taşı; vurma, kesme, bileme, öğütme ve kendini savunma gibi amaçlar için kullanmışlardır. Çakmaktaşı ve obsidiyen insan repertuarı içine girdikten sonra bu madenleri rafine aletlere ve son derece keskin silahlara dönüştürülmüş veya yontulmuştur. Tarımın ortaya çıkmasıyla birlikte mikrolitler ekip ve biçme işleminde de kullanılmaya başlandı. Anadolu coğrafyası obsidiyen yönünde zengin olması, Yakın Doğu, Doğu Akdeniz, Kuzey Irak gibi coğrafyalarla ticaret başlamasına rol oynamıştır.[67] Tarihte Mezopotamya ve Anadolu arasında ticaretin yapıldığı bu dönemi, Asur Ticaret Kolonileri Çağı (İÖ 1950-1750) olarak adlandırılmıştır.

Anadolu coğrafyasında İÖ 9. ile 7. bin yıllara kadar uzanan, insanlık tarihinde ilk metalürjik kalıntılarının ortaya çıkarılmasından dolayı bu coğrafyayı metalürjinin beşiği olarak nitelendirilmiştir.[68] Metalürjik kalıntılara, Anadolu'nun farklı bölgelerinde rastlanmış ve bu kalıntılar genel itibariyle bakırdan yapılmış eşyaları oluşturmaktadır. Anadolu'da zaman ilerledikçe bakır buluntuların sayısında artmaktadır. P. De Jesus, bakır madenini ana kaynağını genel itibariyle Halys (Kızılırmak) Irmağı'nın doğu ve kuzeydoğundaki alanlarda olduğunu söylemektedir.[69] İÖ 4. binyıldan itibaren Yukarı Fırat ve Kilikya'da, katkı maddeli ilk bakır alaşımları özellikle arsenik katkılı arsen bronzlarına daha çok bu yörede bilinmektedir. İÖ 3. binyıllarda ilk kez kalay bronzlar ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Kalay ve bakır madenlerinin ortaya çıkarılmasından sonra, bu iki madenin karışımıyla elde edilen alaşımın kazandığı sertlik ve diğer avantajları da keşfedilmiştir. İlk örnekleri Mersin'in 3 km kuzeybatı yer alan Yümüktepe kazılarında ve Horoztepe (Tokat/Erba) bulunmuştur.[70] Ana madde olan bakıra, alaşım için kalayın karışımı, Anadolu'da Tunç Çağı olarak adlandırılmıştır.[71] Metalürjinin gelişimi sadece bakır, kalay ve alaşımında olmamıştır. İÖ 4. binyıldan itibaren altın, gümüş ve kurşun da bazı gelişmeler olmuştur. Anadolu'da ilk demir buluntuları İÖ 3.

[67] De Jesus, Dardeniz, "Archaeologıcal and Geologıcal", 232; Suraıya Faraoqhı, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler,* çev. Neyyir Kalaycıoğlu, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 211-218.
[68] Ergün Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular" *MTA Dergisi,* 111/111 (1990): 175.
[69] Prentıss S. De Jesus, "Metal Resources In Ancıent Anatolia" *Anatolia Studies,* Volume 28 (1978): 98. https://doi.org/10.2307/3642745
[70] Ergün Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi,* 95/95 (1981): 164; Levent Keskin, **"**Horoztepe (1956)", *DTFC 1936-2011,* (2012): 151-156.
[71] Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi", 164.

binyıla tarihlenmektedir. Fakat gerçek manada demir üretimi İÖ 2. binyılın sonralarına doğru tarihlenmiştir.[72]

Tokat ili, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde ve topraklarının bir bölümü Melet Havzası içinde kalmaktadır. Tokat, Anadolu'daki eski yerleşim merkezlerinin dışında kalan ve Erken Tunç Çağı'na ait bakır cevherlerin ergitilmiş olduğu önemli bir alandır. Horoztepe'de yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan madende yapılan malzemenin zenginliği ve bu çağda Karadeniz bölgesinin maden işçiliğinde ulaştığı noktayı göstermesi açısında önemlidir. Horoztepe ortaya çıkarılan madeni eşyalar: gümüşten tek kulplu bir maşrapa, tek kulplu fincan, çalpara, elektrondan (altın-gümüş) bir vazo, altından iğne bulunmuştur.[73]

Tokat ve Erbaa yöresi için İÖ 3. binyıl itibaren tunç üretimi için kalaya duyulan ihtiyacın Anadolu'da üretildiği ya da ithal edildiği konusu henüz neticelendirilmemiştir. Bu dönemle tarihlenen yerleşmelerinden, Horoztepe mezarlığına ait metal malzeme ile Mahmatlar ve Kayapınar'daki metal malzemede bakırı sertleştirmek için arseniğin yanında, kalay kullanılmıştır.[74]

Kızılırmak'ın doğduğu yerden döküldüğü yere kadar, suların çekildiği yerlerdeki akarsu plaserleri içerisindeki kasiterit aramalarının yapılması gerektiğini vurgulayan E. Kaptan, Kızılırmak kavsi içerisindeki Tunç Çağı eski uygarlık merkezlerinin varlığı gösterilmekte olup, genellikle kalay mineralinin aranması için Ordu-Samsun-Amasya-Tokat bölgelerinin tercih edilmesi belirtmektedir.[75]

Sivas ili, İç Anadolu Bölgesi'nde ve topraklarının bir bölümü Melet Havzası'nda içinde kalmaktadır. Divriği Efendi Deresi ve Karakeban arasında, bakır ve kalay için araştırmalar yapılmıştır.[76] Sivas Müzesi'nde bulunan baltalar (sap delikli, kolcuklu ve

[72] Savaş Özkan Savaş, *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (İ.Ö. 2. Binyılda) Madencilik ve Maden Kullanımı,* (Ankara: TTK, 2006), 18; Hülya Akgül Çalışkan, "Doğu Karadeniz Dağlarında Erken Demir Çağı Varlığına İlişkin Yeni Buluntular", *AnAr,* 23 (2020): 91-111. DOİ:10.26650/anar.2020.23.818496; Nezih Başgelen, *Tarihi ve Arkeolojisiyle Mesudiye,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010), 11-14.
[73] Tahsin Özgüç, "Yeni Horoztepe Eserleri" *Anadolu,* 8 (1964): 19-20. https:// doi.org/ 10.1501/ andl_ 00 00000088; Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, "Horoztepe Eserleri" *Belleten,* XXI/82 (1957): 201-209; Ergün Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular" *Maden Tetkik ve Arama Dergisi,* 93/94 (1982): 150; Önder Bilgi, "Orta Karadeniz Bölgesi Prehistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi" *Belleten,* LXV/242 (2001): 10.
[74] Hamit Z. Koşay, Mahmut Akok, "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi", *Belleten,* 14/15 (1950): 481-485; Burhan Tezcan, "Yeni Horoztepe Buluntuları" *Anatolia,* 5 (1960): 13-28.
[75] Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi", 170.
[76] Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi", 169.

merasim baltası) bronzdan yapılmıştır.[77] Sivas'ta işletme tarihi belirlenen bir başka antik maden yatağı ise Sivas-Koyulhisar ilçesinin Kurşunlu köyü yöresinde yer almaktadır. Bu maden işletmesi İÖ 1. binyıla tarihlenir ve ayrıca bu köyde antik madenci araç-gereçleri arasında bilinen en eski ikinci buluntu (İÖ 948) "antik madenci merdiveni" idi.[78]

Giresun ili, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde ve topraklarının bir bölümü Melet ile Aksu havzaları içinde kalmaktadır. Bu alan bakır, kurşun ve çinko yatakları açısında geniş rezervlere sahip ve ayrıca eski dönemde madenciler tarafından çağın teknik koşullarına uygun şekilde-bakır ihtiyaçlarını karşılamak için-işletilmiş olduğuna dair birçok kalıntı ortaya çıkarılmıştır.[79] Etibank'ın sondajlı maden aramaları esnasında Giresun-Espiye ilçesinde eski bir maden işletmesi bulunmuştur. Giresun-Bulancak ilçesinin Erikli köyü çevresinde eski maden işletmesi bulunmuştur.[80] MTA genel müdürlüğü tarafında, Giresun-Tirebolu ilçesinin Harkköy'de yapılan sondajlı aramalar esnasında 28 m derinlikte maden işletmesine rastlanmıştır[81] (Harita 4.10, 4.11).

Giresun sahil bölümü ve güney bölümündeki dağlarının demir, gümüş gibi madenler yönünden zengin olduğu ve bölge halkının bu maden yataklarını işlediklerini bilmekteyiz.[82]

Strabon (2018), Geographıka adlı eserinde bölge ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *Bügünkü Khaldai kavmine eskiden Khalybes denirdi; ve ülkelerinin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur. ...Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri olduğu halde, bugün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira orman ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir ve kıyının çoğu işlenmiştir* (XII, 3, 19).

[77] Savaş, *Çivi Yazılı Belgeler,* 282.
[78] Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular" 179-180.
[79] Ergün Kaptan, "Espiye-Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular", *MTA Dergisi,* 91/91 (1978): 117.
[80] Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular" 179.
[81] Bryer, Wınfıeld, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi,* 12-29; Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular" 179; Kaptan, "Espiye-Bulancak Yöresindeki" 120-127; Erkan Fidan, "Madenciliğin Beşiği Anadolu: Tarih Öncesi Dönemem Ait Bakır Yatakları", *Belleten,* LXXXI/292 (2017): 669-670.
[82] Ksenophon, *Anabasis,* çev. Ari Çokana, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018), V, 5,1; Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* XII, 3, 19.

1.6.Yollar

Bir bölgenin topografik özellikleri eskiçağlardan günümüze kadar ulaşım için önemli bir rol oynamıştır. Orta ve Doğu Karadeniz bölümünün jeolojik ve coğrafi özellikleri yollar için ana faktörlerdendir. Bir bölgenin topografik özellikleri eskiçağlardan günümüze kadar ulaşım için önemli bir rolü bulunmaktadır. Orta ve Doğu Karadeniz bölümü jeolojik ve coğrafi özellikleri yollar için ana faktörlerdendir. Karadeniz Bölgesi, yüksek dağ sıralarından oluşması sebebiyle bölge ulaşımı bu arazi koşullarından olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Dağ sıraları vadi, boyun noktaları ve yükseltisi az olan alanlarda geçitlere izin verdiği gibi bölgedeki akarsular tarafından açılan yarma vadiler de yol ağları oluşumuna katkı sağlamaktadır. Karadeniz kıyılarına uzanışı iç kesimlerle olan bağlantıyı güçleştirmektedir. Bu bölümde ulaşım için genel itibariyle dağ sıraları arasında geçitler yapılmaktadır. Bu dönemde bile Orta ve Doğu Karadeniz bölümünde kara yolu ulaşımında sıkıntılar tamamıyla çözülememiştir.[83]

Anadolu coğrafyası ve farklı coğraflardaki, yaşayan halklar arasında ticaret yapılmaktadır. Bu coğrafyanın yer altı ve yer üstü zenginlikleri sayesinde bu ticaret ağı Asurlular, Hititler, Kolonizasyon, İskender ve günümüze kadar uzanan bir tarihe sahiptir.[84] Anadolu'da İÖ 2. binyıla uzanan karayolu ağları bulunmaktadır. Ayrıca Anadolu'da iç bölgelerle kıyıları birbirine bağlayan yolların varlığından bilinmektedir.[85] Antik ve Roma dönemi dâhil ve günümüzde de Anadolu'da uzun yol ağları genel itibariyle doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Eski dönemlere ait önemli ticaret yolları biri de Ephesos'tan Kilikya geçidi ile Susa'ya kadar ulaşan yol güzergâhına Kral Yolu adı verilmektedir.[86] Mezopotamya'dan başlayıp, Alacahöyük, Alişar ve Çatalhöyük hattı üzerinden Ege Bölgesine ve bu yol ağı, Doğu Anadolu hattı üzerinden İzmit'e ulaşmaktadır. Roma ve Pontus kralı Mithridates arasında savaşta belli yol güzergâhında bahsedilmektedir. Pontus ile Bithynia'ya bağlayan yol ağı; Nikomedeia ve Nikaia'dan

[83] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 9; Coşkun Eruz, Y. Selçuk Erbaş, "Antik Çağ'dan 20. Yüzyıla Doğu Karadeniz'de Limanlar (Trabzon), Kervan ve Askeri Güzergahlar: Kültür Rotaları", içinde *Geçmişten Günümüze Karadeniz'de Ulaşım,* ed., Mehmet Okur, Ülkü Köksal, Volkan Aksoy, (Trabzon: Karadeniz Teknik Yayınları KAREN, 2020): 23-24.

[84] Kamil Doğancı, "Antik Çağ'da Pontos Sahil Kentlerini İç Bölgelere Bağlayan Kara Yolları", *Tarih Okulu Dergisi,* XLIV/13 (2020): 130-132; Hülya Kaya Hasdemir, "Sivas'ın Tarihi Yolları: Tacir, Rahip ve Komutanın Ayak İzleri", *TAD,* 40/69 (2021): 1-10; Şevket Dönmez, "Tunç Çağında Orta Karadeniz Bölgesi ve Kelkit Havzası Yerleşmeleri", *Belleten,* 72 (2008): 413-423.

[85] Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği,* 357.

[86] W. M. Ramsay, *Anadolu Tarihi Coğrafyası,* çev. Mihri Pektaş, (İstanbul: MEB, 1960), 26-27.

Bolu (Cloudiopolis), Gerede (Krateia), Taşköprü (Pompeiopolis), Amnias vadisi ve Vezirköprü üzerinden Amasya'ya ve bu yol ağı Doğu Karadeniz bölümüne kadar uzanmaktadır.[87]

Çalışma sahamızı oluşturan Aksu ve Melet Havzası için de önemli yol ağları bulunmaktadır. Aksu çevresinde Doç. Dr. Salih Kaymakçı başkanlığında yürüttüğümüz yüzey araştırmalarında, Giresun ilçesi Şebinkarahisar güneyinde Akıncılar'a gelen yollar, Kelkit Havzası'ndan Suşehri, Koyulhisar ve Reşadiye üzerinde Orta Karadeniz bölümüne kadar uzanan yol ağları bulunmaktadır. Bu yol güzergâhı ağı günümüzde de kullanılmaktadır.[88]

Şebinkarahisar'ın büyük bir bölümü dağlık alanda oluşmakta ve Giresun, Kümbet ve Sivas üzerinden Orta Anadolu'ya giden yol ile Gümüşhane'den Çoruh Vadisi'ne uzanan yolun kavşak merkezinde yer almaktadır.[89] Bu ilçe topografi yapısından dolayı sadece batıdan ulaşıma elverişli olup Suşehri-Koyulhisar-Erbaa yolu ile batıdaki yol ağlarıyla kesişmektedir. Doğu Karadeniz bölümü, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi arasında yer alan yol güzergâhlarını kontrol eden Kısık Yerleşimi ve Şebinkarahisar Kale Yerleşmesi gibi yerleşmeler hâkim tepeler üzerinde konumlanmıştır.[90] Antik dönemde yerleşim alanları arasında bulunan yol güzergâhları, yürüme mesafesi olarak kullanılmaktaydı. Doğudaki bu yol güzergâhı Şebinkarahisar'dan Alucra, Çamoluk, Gümüşhane ve Erzurum'a kadar uzanmaktaydı. Batı yönündeki yol ise Şebinkarahisar'dan Sivas Suşehri, Koyulhisar ilçelerine, oradan da Tokat Reşadiye ilçesine kadar uzanan bir yol ağı bulunmaktadır.[91]

[87] Ramsay, *Anadolu Tarihi Coğrafyası,* 45-46.
[88] Salih Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın M.Ö. II. Binyıl Yerleşmeleri ve Yol Bağlantıları". *Karam,* XVI/61 (2019): 1-16.
[89] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* XII, 3, 18.
[90] Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında" 3; Osman Emir, "Yüzey Araştırmaları ve Antik Kaynaklar Işığında Güneyden Trabzon ve Araklı Limanlarına Ulaşan Tarihi Yollar", içinde *Geçmişten Günümüze Karadeniz'de Ulaşım,* ed., Mehmet Okur, Ülkü Köksal, Volkan Aksoy, (Trabzon: Karadeniz Teknik Yayınları KAREN, 2020): 1-5.
[91] Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında" 3-4; Bryer, Winfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi,* 40-45; J. G. C. Anderson, "The Road-System of Eastern Asia Minor with the Evidence of Byzantine Campaigns", *The Journal of Hellenic Studies (JSTOR),* 17 (1897): 31-33; Ökse, "Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları", 15-32; Mehmed Zıllioğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I. Cilt, 1-2 Kitap, (İstanbul: Üçdal Neşriyat Yayınları, 1966), 104, (Evliya Çelebi, II, 104, 1894), Bryer, Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi I,* 40-42.

Eskiçağ'da Khalyb demiri ve Dazimonitis (Tokat Ovası) ovasında yapılan bağcılık ve tahıl üretimi, zengin demir ve bakır madenleri, Paryadres Dağları'nın eteğindeki Kabeira/Neokaisareia'daki (Niksar) zengin maden yatakları vb. yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, bölgenin ekonomik ve ticaret potansiyelini göstermesi sebebiyle önemli yol ağları bulunduğuna dair önemli etkendir.[92] Bu yol ağını Amisos-Amaseia-Zela-Sebastopolis-Kaesaria-Antiokheia olarak adlandırabiliriz.

Polemonion, günümüzdeki Ordu Fatsa ilçesinin 10 km batısına lokalize edilir.[93] Antik yazarlardan Arrianos, kentin Phabda'ya (Fatsa) uzaklığının 10 stadia olduğunu belirtmektedir.[94] Bizans'tan başlayıp Karadeniz sahilini takip ederek Trabzon'a kadar ulaşan sahil yolundaki önemli bir yerleşim merkezidir.[95] Bu alanı iç bölgeye bağlayan önemli kara yolları mevcuttur. Güneye doğru Sidenos vadisi boyunca devam eden kara yolu daha sonra iki kola ayrılmaktadır. Güneydoğuya doğru ilerleyen kol Sauronisena (Gölköy), Matuasco (Mesudiye) ve Anniaca'yı (Koyulhisar, Eski Kale) geçtikten sonra güneybatıya doğru kıvrılarak Mesorome (Suşehri) ulaşır.[96]

Uzun mesafeler kat eden denizciler tarafından kullanılmış olan liman ya da sığınaklar antik dönemlerden beri önem arz etmektedir. Karadeniz Bölgesi, antik dönemlerde kıyı bölümünde bulunan yerleşimler, denizcilik faaliyetlerinin yapılabildiği, gemilere güvenli bir şekilde limana yanaşması ve bu ürünleri güvenli bir şekilde yükleme, boşaltma işlemlerinin yapıldığını, doğa olaylarına karşı güvenli doğal liman ve düz kıyı imkânı olan mevkiler oluşturulmuştur. [97]

Antik dönemlerde Karadeniz sahil kentlerini iç kısımlara bağlayan farklı yol ağları kullanılmış ve bu yolların çoğu patika olarak nitelendirilebilecek basit güzergâhlardır. İç ile kıyı kısımlarını ayıran yüksek dağları aşan bu tali yollar hem doğa şartları hem de yerel kabilelerin yabancılara hoşgörülü olmayan tutumlardan dolayı belli güvenlik sorunları yaşamıştır. Bu yüzden sadece yılın belli döneminde yolculuk için güvenli

---

[92] Doğancı, "Antik Çağ'da Pontos", 134-135; J. G. C. Anderson, *Studia Pontica I. A Journey Of Exploratıon In Pontus,* (Bruxelles: Rue Coudenberg, 1903), 49, 99-100; Gail E. S. Durbin, "Iron Age Pottery From The Provinces Of Tokat and Sivas", *AS*, 21 (1971): 99-101.
[93] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* XII, 3, 16.
[94] Arrianus Periplus*, Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Pontı Euxını)*, çev. Murat Arslan, (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005), XVI, 31.
[95] *Tab. Peut.*, Segm. X.3.
[96] Bryer, Winfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi,* 12, 14-15; Doğancı, "Antik Çağ'da Pontos", 137.
[97] A. De Graauw, "Karadeniz'deki Potansiyel Antik Limanların Kataloğu", *Méditerranée,* 126 (2016): 129-144.

olmuştur. Herodotos, Ksenophon, Ptolemaios, Arrianos, Strabon ve Tabula Peutingeriana gibi antik kaynaklar, Karadeniz Bölgesi'ndeki yollar hakkında bilgi vermektedir. Tabula Peuntinger tablosuna göre, doğudan batıya doğru Karadeniz sahil şeridi boyunca uzanan yol, Trapezus (Trabzon), Polemonia (Ordu), Amisos (Samsun), Khrysopolis'e ulaşan yol güzergâhı hakkında bilgiler verilmektedir.[98] Bu kaynakların verdiği bilgiler yanında Aksu ve Melet havzalarında yaptığımız yüzey araştırmaları ile miltaşları ve antik yol kalıntılarının karanlıkta kalan birçok noktayı gün ışığına çıkarttığı görülmektedir.[99]

Iordanis K. Paradeisopoulos, Cunaxa ile Kotyora (Ordu) arasındaki mesafe 615 fersah olarak hesaplamaktadır. Efes ile Kotyora[100] arasındaki mesafenin de 1150 fersah[101] olduğu belirtilmektedir. Ortalama bir günlük yürüyüş mesafesi 5 fersahtır. Bu bilgilere Ksenophon'un Anabasis adlı eserini kaynak olarak gösterilmektedir.[102]

Strabon (2009) Amisos'tan Kolkhis'e kadar olan bir yol güzergâhı şu şekilde ifade etmiştir:

> *Amisos'tan kalkıp, denizden kıyı boyu gidilirse; ilk önce Herakleia Burnu'na, ondan sonra Iasonion[103] denen başka bir burna ve Genetes'e ve sakinleri Pharnakia'yı iskan etmiş olan Kotyoros'a, ondan sonra şimdi harabe halinde olan Iskhopolis'e ve ondan sonra orta büyüklükteki Kerasos'a ve Hermonassa yakınında Trapezus'a ve ondan sonra da Kolkhis'e gelinir* (XII. 3, 17).

Ksenophon (2007) ise Karadeniz doğusundan batısına kadar olan bir yol güzergâhı şu şekilde ele almıştır:

> *Hareketlerinden sonraki üçüncü gün gün Sinopelilerin Kolkhis bölgesindeki deniz kenarında kurduğu bir koloni olan Hellen şehri Kerasous'a vardılar (V. III. 2). ... Denizden yol almış olanlar Kerasus'tan aynı yolla ayrıldılar, öbürleri*

---

[98] K. Miller, Die Peutingersche Tafel, Lev. IX-X, Stuttgart, 1929, Yol No: 91.

[99] Tonnes Bekker-Nıelsen, "Trade, Strategy And Communıcatıon On The Roman North-East Frontıer" *Cedrus,* IV (2016): 31-46. DOI: 10.13113/CEDRUS/201603; Bryer, Wınfıeld, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi I,* 43-46.

[100] İlhan Akşit, *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri,* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019), 516.

[101] Fersah, 12.000 adıma veya 1 saatlik yola denk geldiği kabul edilen eski ölçü birimidir.

[102] Iordanis K. Paradeisopoulos, "Route and Parasangs İn Xenophon's Anabasis" *Greek, Roman, and Byzantine Studies,* 54 (2014): 248; J. A. R. Munro, "Roads İn Pontus, Royal and Roman", *JHS,* XXI (1901): 52-67.

[103] Iasonion (Kiremit Burnu), Pontos kıyısında, Amisos'la Kotyoron arasında bir burun; Genetes, Iasonion doğusunda Karadeniz'e dökülen ırmak; Pharnakia, Ordu ve Giresun arasında bir kent; Kotyoros, Ordu ili; Kerasos, Giresun, Iskhopolis Karadeniz kıyısında bir kent.

yollarına karadan devam ettiler (V. IV. 2). ... Birçok kurban kesildikten sonra kahinlerin tümü tanrıların savaşı asla onaylamadıklarını bildirdiler. Bundan sonra armağanlar kabul edildi, ülke dost bir ülkeden geçiliyormuş gibi aşıldı ve iki günlük yürüyüşten sonra Tibarenlerin topraklarındaki Sinope kolonisi Kotyora'ya varıldı. Buraya kadar karadan ilerlemişlerdir(V. V. 2-3).

İKİNCİ BÖLÜM
TARİHİ COĞRAFYA ve KÜLTÜR

"Bir millet yükselmişti, hiçbir zorbaya boyun eğmeyen, hiçbir kibirli, üstünlük taslayan erkek sesinin duyulmadığı, bir kadın milleti; kendi kanunlarını koyan, kendi iradesine uyan ve kendini düşmanlarına karşı savunabilen bir topluluk."

Heinrich von Kleist

İnsanlar, yaşadıkları müddetçe mutlaka bir yerleşim yerinde barınırlar. Bu yer, bir başka ifade ile coğrafi mekân, insanların yaşamı için şart olduğuna göre, insanların meydana getirdiği tarihi gelişim süreci içerisinde de mutlaka maddi şartlara bağlı olarak birtakım görevleri ve rolleri üstlenmiştir. Maddi durum, insanların hayatını etkilemektedir. Örneğin, iç kesimlerde, çöl ve buzul bölgelerinde, deniz kıyısında ve nehir kenarlarında, dağlık ve ovalıkta, kurak alanda bulunanlarla sulak ve verimli yerlerde olanların hayatı coğrafi mekâna bağlı olmasından ötürü maddi durumlarını da etkiler. Fakat kötü şartlara sahip olan bazı coğrafi mekânlar rağmen, insanların zekâ ve iradelerinde önemli bir etkendir. Tarih ile coğrafya arasındaki etkileşimde Tarihin istediği, sadece yalın ve mutlak bir coğrafya bilgisi değildir. Bunun yanında coğrafi mekânın parçası; toprağı, suları, dağları, denizleri ve diğer etkenleri üstünde yaşayan insan topluluğuna kendisini biçimlendirirken yapması muhtemel etki imkânlarını gösteren, yani milletlerin, devletlerin ve kültürlerin meydana gelmesinde ve gelişmesindeki etki imkânlarını açıklar. Böylelikle de tarihi olayların anlaşılmasına yardımcı olur.[104]

Eskiçağ'dan itibaren Karadeniz Bölgesi, insan toplulukları için önemlidir. Bu bölge, denize sınır olması ile göl ve akarsu bakımında zenginliğiyle insan toplulukların

[104] Ekrem Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, (Konya: Ekin Yayınları, 2016), 3-4; Besim Darkot, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında", *Türkiye Coğrafya Dergisi,* 0/13 (1955): 145.

ilgisini çekmiştir.[105] Ancak, bu olumlu şartlar insanoğlunu tam manasıyla memnun etmemiştir. Verimli bir saha olan Karadeniz bölgesine yerleşmek, ayrıca bu bölgeyi dış tehlikelerden korumayı gerektiriyordu. Eskiçağ'da şehirler, yüksek ve ulaşılması zor olan mevkilere kuruluyor, etrafları da sağlam surlarla çevriliyordu. Çalışma sahamız olan Aksu ve Melet Havzaları, iki yönüyle de avantaj sağlamaktadır.[106] Yani bu alanlar doğal olarak savunmaya elverişli idi.

13. yüzyıldan itibaren seyyahlar tarafından gezilip araştırılmaya başlanan Karadeniz Bölgesi'nde ilk bilimsel çalışmalar XIX. yüzyılda başlanmıştır. Bu ilmi çalışmalar, J. G. C. Anderson[107], E. Cumont[108] gibi araştırmacılar tarafından ayrıntılı şekilde incelenip değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarla birlikte bu bölge diğer araştırmacılar tarafından incelenmeye başlanmıştır. Antik dönemde Greklerin "*güneşin doğduğu taraf*" anlamında kullandıkları "*Anatolia*" adı sonraki dönemlerde coğrafi olarak bu yarım adaya verilmiştir.[109] Charles Texier, hemen hemen tüm Anadolu'yu gezip görmüş ve bunları yazıya dökmüştür. Anadolu coğrafyasına iki gezi yapan C.Texier, yaklaşık 170 yıl önce Anadolu ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. İlk gezisine 1832 yılında başlamış ve bu gezisi 1837'e kadar sürmüş, ikinci gezisine ise 1843 yılında başlamış ve sonuçlarını 1862 ve 1882 yıllarında yayınlamıştır. Aksu ve Melet Havzası'nın coğrafyası içinde yer alan vilayetler hakkında bilgiler mevcuttur.[110]

Aksu ve Melet Havzası İle İlgili Efsaneler (Pontus Kültler): Bölge, günümüzde Anadolu[111] ya da Küçük Asya olarak geçerken Antik Çağda, hangi bölgenin kastedildiği genel itibariyle göz ardı edilmektedir. Anatolia terimi, İS 5. yüzyılda antik kaynaklarda ortaya çıkar. Paulus Orosius (1987), Historiaum Adversum Paganos Libri VII adlı

[105] Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", 129.
[106] Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş,* 5-7.
[107] Anderson, J. G. C., Franz Cumont ve Henri Gregoıre, *Studıa Pontica III. Recueıl Des Inscrıptıons Grecques Et Latınes Du Pont Et De L'Armenıa,* (Bruxelles: Rue Coudenberg, 1910); Anderson, *Studıa Pontıca I. A Journey,* daha fazla bilgi için bakınız;
[108] Eugene Cumont, Franz Cumont, *Studıa Pontica II. Voyage D'exploratıon Archeologıque Dans Le Pont Et La Petıte Armenıe,* (Bruxelles: Lıbraıre, 1906) geniş bilgi için bu kitap bakabilirsiniz.
[109] Texier, *Küçük Asya Cilt,* 13; Kaymakçı, *Giresun I,* 9; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 16.
[110] Çelebi, *Cihannüma I-II,* daha fazla bilgi bkz.
[111] Ekrem Akurgal, "Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü", *Anadolu Araştırmaları,* 10 (1984): 21-25.

eserinde putperestlere ilişkin yazdığı ilk kitabında, antik dünya ve Anadolu hakkında bilgiler vermektedir:

> *Asya bölgesi ya da doğru bir şekilde Küçük Asya Kapadokya Suriye'ye kadar uzanan doğu kısmı hariç, her taraftan denizle çevrilidir: kuzeyde Karadeniz (Euxine Pontus), batıda Marmara Denizi (Propontis) ve Ege Denizi (Hellespont), güneyinde Akdeniz yer almaktadır.* (s. I 26).

Antik dönemde Aksu ve Melet Havzaları ile ilgili fikirlerimiz, belli başlı sorunları olan sınırlı sayıdaki bu tarihi kaynaktan etkilenmektedir. İÖ 5. yüzyılda tarihçi Herodotos'un Karadeniz'e gidip gitmediği bilinmemektedir. İÖ 4. yüzyılda Ksenophon, Karadeniz Bölgesi'nin güney kıyıları ile ilgili anılarını yazmıştır. Anadolu'da doğan Strabon, Amasya bölgesi hakkında daha güvenilir bilgiler vermektedir. Bu yazarlar, genel itibariyle siyasi sürgünleri, iklimini ve yerlilerin düşmanca tavırlarını anlatmakla birlikte, iyi bir hikâye çıkarmak için verileri süslemekten çekinmemişlerdir.

Eski Yunanlar, yazarlarının genelde Karadeniz Bölgesi'ne göçmüş Yunanlılara yaklaşımı olumlu değildir. Antik dönemdeki yazarların verdikleri bilgilere göre Ege Dünyası ile Karadeniz çevresinde karşılaştıkları veya duydukları kadarıyla insanların farklı inanç, örf ve adetleri birbirinden çok farklıdır. Karadeniz'in kıyı kesimi "uygar" ile "barbar" halkların karşılaştığı bir yer olmayıp, önce Yunanlılar sonra da Romalılardan oluşan yabancıların, çok eski dönemden beri iç içe geçmiş yaşam biçimlerinin ve adetlerin bir parçası hâline gelmiştir. Zaman içerisinde bu bölgedeki halkların dilleri ve kültürleri arasındaki çizgilerin bulanıklaşması kıyıdaki yaşamın belirgin özelliği hâline gelmiştir.[112]

Antik Çağda πόντος (Pontus) terimi, Karadeniz için kullanılmış olmakla birlikte, Hellen kökenli bir kelime olmadığı ve Pont/Pons (köprü) veya bent (yol bağlantısı) kelimelerin kökünden geldiği söylenmektedir.[113] Bu sözcük, bu bölgede yaşayan Thrakia ya da Armenia dillerinden Hellence'ye aktarılmış ve ayrıca Latince'ye de geçmiştir.

---

[112] Charles King, *Karadeniz,* çev. Zülal Kılıç, (İstanbul: Kitapyayınevi, 2015), 45.

[113] "Pontus (πόντος) kelimesi ilk olarak Homeros'ta karşımıza çıktığını görmekteyiz. Homeros Pontus kelimesini hem kendi başına deniz anlamında kullandığı gibi, hem de büyük ve geniş deniz anlamında kullanmıştır." Murat Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırılmanın Ardındaki Ön Yargılar, Varsayımlar ve Gerçekler", *OLBA Yayınları,* XI (2006): 77.
Antik kaynaklarda bu bölge: Pontus ve Kolkhis adı verilen bölgeler içerisinde yer alır. Pontus olarak adlandırılan bölge, batısında; Halys (Kızılırmak) Nehri, doğusunda; Kolkhis, kuzeyinde; Euxeinos (Karadeniz) ve güneyinde ise Kappadokia Armenia (Doğu Anadolu) yer almaktadır (Ünsal, "Doğu Karadeniz", 131).

Sözcüğün tam anlamı deniz üzerindeki yol, deniz yolu olup, sonraki dönemlerde deniz anlamında kullanılmıştır.[114]

Eski Yunanlar ilk kez Karadeniz'de karşılaştıkları olayları efsanevi bir şekilde anlatmışlardı. Bunlar bazen bir olayı efsaneleştirerek bazen ise efsanevi hayvanları, yarı insanları ve kahramanları yaşadığı bir bölge olarak tanıtmışlardır. İÖ birinci binyıl ortalarından itibaren Grek ticaret kolonilerindeki artış, Karadeniz'in kıyılarını birbirine bağlamış ve Akdeniz'le ticaret ağı oluşturmuştur. Böylece, Karadeniz'deki olağanüstü olayların anlatımında ve olaylara bakışta değişmelere sebebiyet vermiştir.

Karadeniz ile ilgili yelken açmanın çelik gibi bir irade ile kuvvetli bir mide gerekliliğini vurgulayan birçok yazar mevcuttur. Charles King, (2015) Karadeniz ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *Dibini bol bol kayayla doldurun, en beklenmedik yerlere birkaç, batık ada saçın, sonra da bulabildiğiniz en soğuk suyla doldurun. Kıyıları Maine'e benzer bir sahille çevirin ve gözden kaçıp da bir sığınak ihtimali olabilecek her yere sivri kayalardan bir resif çizgisi… Sonra güney denizlerden bir tayfun getirtin, bunu uygun ölçülerde Kuzey Dakota'dan bir tipiyle karıştırıp bir kenara bırakın. Krema olarak kar ve sulu kar ekleyin, köpüklü dalgalarla süsleyin ve tümünü bir römorkörden servis edin. Böylece Karadeniz'de aralık ayında sıradan bir hava durumu konusunda iyi fikir edinebilirsiniz. (s. 33).*

[114] Semih Yaşar Çizikçi, "Karadeniz Grek Kolonizasyonu", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 3; Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", 78. Sicilia'lı tarihçi Diodoros'a göre Karadeniz göl iken akarsu seviyesindeki artışla birlikte yükselerek çevresindeki yerleşim alanlarını su altında bırakmıştır. Bu yükselmeyle Karadeniz, Bosporos (İstanbul Boğazı) ve Hellespontos'ta kendisine kanal açarak Aigaion Pelagos'la (Ege Denizi) birleşmiş, Akdeniz'in su seviyesinde de yükselmeye yol açmıştır ve Samothrake (Semadirek) Adası'nda balık ağlarına, su altında kalan eski medeniyetlere ait kültür malzemesi takılmıştır. (Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* I.3.6, 7.3.18; Diodoros Siculus, *The Library of History of Diodorus of Sicily Book IV-V,* çev. C. H. Oldfather, (London: William Heınemann Ltd Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1937), V. 47. 1-5, V. 47. 5-48;.Metin Tuncel "Karadeniz Balkan ve Anadolu Yarımadalarıyla Kafkasya Arasında Uzanan İç Deniz", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24: 385-388; Çizikçi, "Karadeniz Grek Kolonizasyonu", 4. Bu söylentiler uzun süre bilim dünyası tarafından ciddiye alınmamış, bu olayın ne zaman ve nasıl gerçekleştiği ile Karadeniz'in ne kadar yükseldiği konusunda tartışmalar sürmektedir. Bu konuda iki iddia mevcuttur. Birincisi suların aniden yükseldiğini savunan William B.F. Ryan (William B.F. Ryan vd., "An abrupt drowning of the Black Sea shelf" *Marine Geology,* 138 (1997): 119-120 vd.), ikincisi de suların zaman içerisinde yükseldiği (Naci Görür vd., "Is The Abrupt Drowning of the Black Sea shelf at 7550 Yr BP a Myth?", *Marine Geology,* 176 (2001): 65-73.) yönündedir. 1990'larda yapılan bilimsel çalışmalar bu bilginin doğruluğunu desteklemiş, günümüzden 18. 000-20.000 yıl önce Karadeniz'in yüz ölçümünün yarısından daha az yer kapladığı belirlenmiştir. Okyanus bilimcileri ve jeologlar Son Buzul Çağı'nda havalar ısınması ile beraber buzulları eriyerek kuzeye çekildiği ve suların Karadeniz havzasını doldurduğu görüşündedir (Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", 76-77; Özhan Öztürk, *Pontus Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi,* (Ankara: Nika Yayınevi, 2016), 25.).

Antik dönemde ve sonrasında gezginlerin birbirini destekleyen anlatımları mevcuttur. Eski Yunanlılar, bu denize verdikleri ad olan Pontus Axeinos'u "Kara Deniz" veya "Kasvetli Deniz" manasına gelen Farsça "Bahr-i Siyah" kelimesinden uyarlamış, halk arasında ise "Misafir Sevmez" anlamındaki Axenos'a dönüşmüştür. Karadeniz'in bilinen ilk adı *Axshacnal* yani *Ahşayena* eski Pers dilinde *Karanlık* anlamına gelmektedir.[115] Karadeniz'de fırtınalar, dalgalar ve akıntılar, sık sık oluşan sisler, sığınacak adaların, limanların azlığı ve dayanıksız gemiler ve sahil de yaşayan halkların düşmanlığı gibi sebeplerin zaman içinde ortadan kalkması ile birlikte Yunanlar ve Romalılar "Misafirperver" anlamına gelen "Pontus Euxinus" adını kullanmaya başlamışlardır.[116] İnsanlar, Antik dönemde tanrıların öfkesinden korktukları için kurbanlar sunmuşlardı. Burada yaşayan halkı Yunanlılar "Barbar" olarak adlandırmışlardı.[117] Publius Ovidius Naso, bu bölgede yaşayan halkı için: "Karadeniz topraklarıysa komşu bir düşmanın altında uzanır. Zamanı ziraatle uğraşıp geçirmek hoş bir şey: Barbar düşman toprağı altüst etmemizi bile istemez. Beden ve ruh ılıman iklimle yaşam bulur." demektedir (Ovidius, 1965, 2. 7. 119-120).

---

[115] Önder Güler, "Orta Çağda Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası (8-13. yy)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2018), 9; Osman Emir, "Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Pontos (MÖ IV yy.- MS III. yy.)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014), 8-16.

[116] Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, 1-4; W. S. Allen, "The Name of the Black Sea in Greek", *The Classical Quarterly,* 41/3-4 (1947): 86-88. http://www.jstor.org/stable/636629; Maria Andreadou, "The Mycenaean Presencein the Black Sea Region", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) in Black Sea Cultural Studies, International Hellenic University, Thessaloniki, 2015), 1; Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I,* (Ankara: TTK, 2001), 3; Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", 131; P. Minas Bijişkyan, *Pontos Tarihi,* çev. Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: Çivi Yazıları, 1998), 15; Emrullah Güney, Umut Güney. *Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları Anadolu'nun Trakya'nın Tarihi Coğrafya Bölgeleri ve Antik Kentleri,* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 98-99.

Evliya Çelebi de Karadeniz oluşan fırtınalarla ilgili başında geçen bir olayı anlatmaktadır. "*Sinop ve Amasra dağları da önümüzde idi. Derken hiçbirinden eser kalmadı. Korkunç bir girdaba düştük. Bazan güzel, bazan kötü günler ile bir gün bir gece amansız deniz içinde çalkanıp durduk. Ne tarafa gideceğimizi bilmiyorduk. Güneş denizde doğup, denizde batardı… Arkadan gökgürültüsü, şimşek ve sağonak halinde yağmur, kırıntılı uçan kumlar boşlayınca gemicilerin yüzlerin rengi değişti…,Deniz dalgaları gittikçe artmakta olduğundan hemen gemi üzerindeki büyük yün çuvallarını, hasırları, balık turşusu, fıçılarını, gemi kerestelerini deniz attılar. Gemi bir parça hafifledi. Fakat yine dalgalar gökleri yükselip çoşup taşmaya başladı…, "Kalırsa hicr ile girdap-ı gamda küşe-i dil, Ne çare, neyleyeyim rüzgar değil" beytini ifadesi gereğince üç gün üç gece kar, tipi, bora eksik olmadı. Gemicilerin gemi üstünde durmaya kuvvetleri kalması. Herbiri geminin bir köşesinde hazine bulmuş gibi gözden kayboldular. Yolculardan kimisi kusuyor, kimisi tövbe ediyor, kimisi kurbanlar, sadakalar, adaklar adıyordu".* Zıllioğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I. Cilt, 1-2 Kitap, 444; Arslan, *Arrıanus'un Karadeniz Seyahati,* III.3-4.

[117] King, *Karadeniz*, 32-33; Neal Ascherson, *Karadeniz*, çev. Kudret Emiroğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002), 104.

Koromila Marianna, Karadeniz bölgesini doğuda yaklaşık olarak Ermenistan'dan Türkiye'ye uzanan ve sınırı Bosporus ağzına kadar olan 1340 km uzunluktaki sahil kesimi olarak tanımlamaktadır.[118] Herodotos (2019) ise Karadeniz'i şu şekilde tanımlamıştır:

> *Dareios, Susa'dan çıktı, üzerinde köprünün kurulmuş olduğu Bosporus'daki Kalkhedan'a geldi: oradan gemiye bindi, Kyaneia adalarında gitti, bu adalar, Yunanlılara göre, yüzer adalardı. Kutsal duvarlar arasında oturup Pontos Euxeinos'un[119] doyulmaz güzelliklerini seyre konuldu. Denizler arasında en şaşırtıcı olanı budur: Uzunluğu on bir yüz stadion, en geniş olduğu yer üçbinyüz genişliğindedir ve Bosporus denilen bu kanal ki, köprü bunun üzerine kurulmuştur, yüz yirmi stadion boyunca uzanmaktadır. (IV. 85).*

A. C. Moorhouse[120], Avesta kaynaklarında geçen bir sıfat olan "Axshaena"nın bir çevirisinin "koyu" anlamına gelen Euxine olabileceğini söylemektedir. Ayrıca, bu sözcüğün Karadeniz sularının rengindeki koyuluğu ifade ettiğine atıfta bulunanların, Avesta'da da bu şekilde kullanıldığına ilişkin kanıtı olmadığını vurgulamakta ve diğer

---

[118] Koromila Marianna, *The Greek and Black Sea From to 20th Century*, (Athens: 2002), 35

[119] Anadolu'nun Doğu Karadeniz Bölümü kuzeyde Karadeniz, kuzeydoğuda Kafkasya, güneyde Doğu Anadolu, güneybatıda Orta Anadolu ile sınırlanmaktadır.

[120] A. C. Moorhouse, "The Name of the Euxine Pontus", *The Classical Quarterly*, 34/3-4 (1940): 125. http://www.jstor.org/stable/636658. Athamas, Boiotia'daki Orkhomenos kenti kralı, ilk eşi bulutlar tanrıçası Nephele'den Phroiksos adlı bir oğluyla Helle adlı bir kızı oldu. Kralın ikinci eşi İno, üvey çocuklarından kurtulmak için sinsice bir plan hazırladı. Krallıkta yaşayan kadınlar mahsulü artırmak için toprağa ekilecek tohumları kocalarından habersiz pişirmeye ikna eti. Ekin biçme zamanı geldiğinde mahsul alınmayınca kentte büyük bir kıtlık olmuş. Athamas halkını açlıktan kurtarmak için neler yapılması gerektiğini öğrenmek üzere Delphoi Tapınağı'na bir heyet gönderdi. Bu tapınağın rahiplerine rüşvet veren İno rüşvet vererek kehaneti değiştirdi. Bu durumdan kurtulmak için Phroiksos ile Helle'nin kurban edilmeleri gerektiğini söyletti. Athamas, ülkesinin geleceğini kurtarmak için bu öneriyi kabul etti. Kardeşler kurban edilmeye götürülürken gökten anneleri Nephele'nin gönderdiği kanatlı ve altın postlu bir koç indi. Kardeşler koçun sırtına binerek kaçtılar. Kardeşler Çanakkale Boğazı'ndan geçerlerken Helle kaydı ve denize düşüp boğularak öldü. Bu olaydan sonra Hellespontos adını aldı. Phroiksos tek başına yolculuğa devam etti. Karadeniz'in doğu sahillerindeki Kolkhis'e ulaştı ve minneti belirtmek için koçu Zeus'a kurban etti. Bölgenin kralı Aietes onu dostça karşıladı ve korunması altına aldı. Kralın Khalkiope ile Medea adlı iki kız, Apsyrtos adlı bir oğlu vardı. Phroiksos altın postu kralla hediye etti. Kralın büyük kızı Khalkiope ile evlenerek Kolkhis'e yerleşti. Aietes altın postu Ares'in kutsal korusundaki bir meşenin dallarına astı ve korunması için başına bir ejderha dikti. Tesalya'daki İolkos kentini kralı Kretheus ölünce tahta yasal varisi Aison, yerine küçük kardeşi Pelias geçmişti. Aison, oğlu İason'u kardeşinin hışmından korumak için Pelion Dağı'ndan yaşayan Kheiron'un yanına gönderdi. Akhilleus ve Asklepios'un da öğretmeni olan bilge Kentauros'un yanında yetişen genç burada geleneksel eğitimin yanı sıra tıp eğitimini de aldı. İason, babası hakkı olan tahtı almak için İolkos'a gitti. İason, yolda Hera karşılaştı ve kimin haklı olduğunu anlamak için farklı bir yüzle karşılaştı. İason, Anauros Çayı geçmesi için Hera yardım etti. Fakat bir ayakkabısı suya düştü. Bir kehanete göre elin bir sandeleti bulunan kişi Pelias tahtan indireceğini inanılmaktaydı. Pelias, yeğenini tahta uzak tutmak için Zeus'un Aiolos soyunu lanetlediği ve bu laneti kaldırması için altın postu geri getirmesi söyledi. Bu görev yerine getirmek için yola düşen İason Karadeniz bölgesinde geçerken bir çok olaydan bahsetmektedir. (Rhodius Apollonius, *The Argonautica,* çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2021), V-VI)

yazarların bundan dolayı Karadeniz için "karanlık yol" ifadesini kullandıklarını belirtmektedir.

Akdeniz toplumları ve Hellenler/Yunanlılar, en eski dönemlerden beri ticaret yaparken, koloni kurarken veya bir bölgeye sefer düzenlerken karadan ziyade, daha hızlı, güvenilir, ucuz ve zahmetsiz olan deniz yolculuğunu tercih etmişlerdir. Mykenler, Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Karadeniz Bölgesi ile ilişkiler kurmuşlardır.[121] Karadeniz'e yelken açmışlar ve yerel halkla temasta bulunmuş, bunun yanında bölgede bulunan darı, kurutulmuş balık,[122] buğday, altın, gümüş, demir ve kereste gibi değerli madenleri kendi ülkelerine ve Akdeniz'e taşımışlardır. Zaman ilerledikçe Platon'un ifadesiyle "ὥσπερ περὶ τέλμα μύρμηκας ἢ βατράχους περὶ τὴν θάλατταν οἰκοῦντας = *tıpkı bir havuzun kenarında yaşayan karıncalar ve kurbağalar gibi deniz kıyısında yerleşmişlerdi*".

2.1. Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Kalkolitik Çağlar

Karadeniz Bölgesi'nin tarihi, 1980-1981 yılında Nural Gündüzalp ve ekibi tarafından Bayburt'un 13 km güneydoğusunda, Çoruh Irmağı'na katılan Gez Deresi kıyısında bulunan Achelleen tipte el baltası, Levalloisien-Mousterien tipte kazıyıcılar ile yonga aletlere göre, 1.000.000-100.000 yılları arasındaki Alt Paleolitik döneme kadar gitmektedir.[123] Orta Paleolitik döneme (İÖ 100.000-10.000) tarihlenen Levalloisien tipte

[121] Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", 81. MÖ 5. yüzyılın sonlarına doğru Kerasus'u Sinope'ye bağlı Yunan kolonisi olarak tanımlayan Ksenophon, bu tanıma göre; Giresun Adası'nın kente olan yakınlığı ve stratejik mevkisi ile değerlendirildiğinde bu dönemde iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Adada yapılan araştırmalarda tespit edilen liman alanı ve açık hava/kaya tapınımı ile ilgili basamaklı altar ve sunu çukurları, Klasik-Helenistik yerleşimi olarak görülmektedir. Apollonios Rhodius, Argonautlar'ın MÖ 3.yy'da Altın Postu aramak için çıktıkları yolculuğunu anlattığı eserinde; Ares Adası'nın yakınlarına geldiklerinde gökyüzünde kaplayan kuş sürüleri ile Argonautlar'ın arasındaki mücadeleyi, Phineus'un tavsiyesine uyarak adaya demir attıklarını, Amazon Kraliçeleri Antiope ve Otrere'ye ait olan sunakta at kurban ettikleri, Ares'in tapınağındaki siyah taşın üzerinde cömert kurbanlar sunduklarını ifade eder. Apollonios verdiği bilgiler mitolojik olsa da, Doksanaltı ve ekibi tarafından Giresun Adası'nda yapılan arkeolojik araştırmalar ile bu bölge Klasik-Helenistik Dönemde kaya kültü ile kutsal alanın varlığını ve Adanın sur dışında kalan kayalık sahilinde, kaya tapınımı ile ilgili çukurlara denk geldiklerini ifade etmişlerdir. (Rhodius Apollonius, *The Argonautica,* çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2021). Strabon, Karadeniz'in bir göl olduğunu ifade etmektedir. Denize dökülen birçok nehir olduğunu ve bu yüzden taşmıştı. Suyu tatlıydı, sert kışlarda göl donuyordu; buruda yaşayan insanlar arabalarını sevinçle buzun üstüne sürer, erimiş buzlar arasından balık yakarlardı (Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* I.3.6, 7.3.18). Hayvanların sığ kısmına giderek, ayakları dibindeki hafif tuzlu suyu zevkle içtikleri bile iddia edilmektedir. Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan boğazlarda meydana gelen başka tuhaf hikâyeler dillendirilmektedir. Balıkçılar Boğaziçi'ne ağ attıklarında, ağlar bir S biçimi oluşturur, üst tarafları suyun üstünde Akdeniz'e doğru yüzerken, derin kısımda ters akıntı ile ağın altını Karadeniz'e doğru çekerdi. Verilen efsanevi bilgilere göre denizciler üstteki akıntı ile başa çıkmak için gemilerin altına iple ağırlık sarkıtırlar, böylece aşağıdaki gizli ırmağın onları ters yöne çekmesini sağlarlardı (King, *Karadeniz,* 34).

[122] Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası,* 2-4; Ascherson, *Karadeniz,* 17.

[123] Nural Gündüzalp, "İçdoğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular", *TTKong*. IX/I (1981): 49-54.

aletler Kastamonu Gölköy Enstitüsü arazisinde tespit edilmiştir. Giresun'un batısında Ünye-Tozkoparan mevkiinde yapılan sondaj çalışması sonucunda Üst Paleolitik döneme (İÖ 40.000-12/10.000) tarihlenen arkeolojik malzemelerin yanı sıra Kalkolitik[124] ve Erken Tunç Çağı'na (ETÇ) ait buluntulara da rastlanmıştır.[125] 1940 yılında Samsun'un Tekkeköy ilçesinde Fındıcak ve Çınarlık vadilerindeki iki mağara ve otuzdan fazla sığınak bulunmuştur.[126] Bölgede Mezolitik Çağ'a ait buluntulara da rastlanmıştır.[127]

Batı Karadeniz Bölgesinde Zonguldak il sınırlarında İnönü Mağarasında Kalkolitik dönem yerleşimi kazılmaktadır.[128] Orta Karadeniz Bölgesinde Samsun il sınırları içindeki Dündartepe[129] ve İkiztepe[130] ile Tokat il sınırları içindeki Horoztepe,[131]

---

[124] Savaş Harmankaya, "Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeler,* 3 (1998): 7-16.

[125]İsmail Kılıç Kökten, "Kuzeybatı Anadolu'nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler", *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi,* 9/3 (1951): 202; İsmail Kılıç Kökten, "Anadolu Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntulular", *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi.* 20/3-4 (1962): 275-279. ISSN: 2459-0150 Kaymakçı, *Giresun I,* 10; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 16; Ayşen Açıkkol Yıldırım, vd. "Sivas'ın Paleolitik Kültürleri", içinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019), 7-18.

[126] Savaş Harmankaya, Oğuz Tanındı, "Tekeköy/Fındıcak", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri TAY, Paleolitik/Epipaleolitik,* 1 (1996), daha fazla bilgi için bakınız.

[127] İsmail Kılıç Kökten, Nimet Özgüç ve Tahsin Özgüç. "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor", *Belleten,* 9/35 (1945): 361-400; Kaymakçı, *Giresun I,* 10; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 17; Akşit, *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin,* 15-27.

[128] Hamza Ekmen vd, "İnönü Mağarası", *Aktüel Arkeoloji,* 60 (2017): 102-104.

[129] Tahsin Özgüç, "Samsun Hafriyatının 1941–42 Yılı Neticeleri", *TTKong. 3* (1948): 393-419; Şevket Dönmez, "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (1932-1999), editör Oktay Belli, (2000): 332; Kökten, Özgüç ve Özgüç, "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih", 361-394; İsmail Kılıç Kökten, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *Belleten,* 8/32 (1944): 659-680; İsmail Kılıç Kökten, "Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi,* 3/5 (1945): 470.

[130] Önder Bilgi, "İkiztepe Kazılarının 1985 Dönemi Sonuçları", içinde *KST*. VIII/1, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987), 149-156; Önder Bilgi, "İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları", içinde *KST*. X/1, (Antalya: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989): 201-209; Önder Bilgi, "İkiztepe Kazılarının 1997 Dönemi Sonuçları", içinde *KST*. XX/1 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999): 485–505; Önder Bilgi, "İkiztepe Kazılarının 1998 Dönemi Sonuçları", içinde *KST*. XXI/1 (İzmir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000): 381-396; Önder Bilgi, "İkiztepe Kazıları", içinde *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999),* ed., Oktay Belli, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2000), 116-117; U. Bahadır Alkım, "İkiztepe Kazısının 1974 Dönem Çalışmaları", *Belleten,* 39/155 (1975): 565-567; U. Bahadır Alkım, "İkiztepe Kazısının 1979 Çalışmaları", *Belleten,* 44/175 (1980): 621-623; Ahmet Ünal, "Orta ve Kuzey Anadolu'nun M.Ö.2. Binyıl İskân Tarihiyle İlgili Sorunlar", içinde *Akurgal'a Armağan Anadolu XXII 1981/1983,* (Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1989), 17; Önder Bilgi, *Anadolu'da İnsan Görüntüleri Klasik Çağ Öncesi,* (İstanbul: Aygaz, 2012) daha fazla bkz; Önder Bigi, *Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri,* (İstanbul: Task Vakfı Yayınları, 2001), daha fazla bilgi bkz.

[131] Durbin, "Iron Age Pottery", 101; Özgüç, Akok, "Horoztepe Eserleri", 201-209; Tezcan, "Yeni Horoztepe Buluntuları", 13-28; Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, *Horoztepe Eski Tunç Çağı Devri Mezarlığı ve İskan Yeri,* (Ankara: TTK, 1958), 53-56; Özgüç, "Yeni Horoztepe Eserleri", 19-25; Bedra Türksoy, "Alaca Höyük ve Horoztepe Güneş Kursları". (Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri), 9-10.

kazılarında Kalkolitik Çağ'a tarihlenen malzeme bulunmuştur. Batı ve Orta Karadeniz bölümünde Ch. Burney,[132] U.B. Alkım, Samsun ilinde, M. Özsait, Amasya, Ordu ve Tokat illerinde,[133] S. Kaymakçı, Giresun ili Alucra ilçesinde, Gavurkale'de ve T. Ökse,[134] Sivas ilinde yürüttükleri yüzey araştırmalarında Kalkolitik Çağ'a ait yerleşmeler bulmuştur.[135] Doğu Karadeniz Bölgesinde henüz Neolitik Çağ'a ait bir yerleşim alanı bulunmamış, buna karşın K. Kökten, Samsun'dan başlayarak Rize'ye kadar uzanan Doğu Karadeniz kıyısında Kalkolitik Çağ'a ait yerleşmeler bulmuşlardır.[136]

Aksu Havzası sınırları içinde yer alan ve çevresinde (Şebinkarahisar, Çamoluk ve Alucra) tespit edilenyerleşmeler güneyden kuzeye doğru uzanan Aksu Irmağı ve diğer derelerin açtığı derin vadilerde, Giresun Dağları arasında uzanan tarihi doğal yollara yakın yerlere konumlandırılmıştır. Yerleşmeler, ırmakların kıyılarında yoğunluk gösterirken, olasılıkla sosyokültürel yapı ve uygun olmayan coğrafi yapısından dolayı, ormanlık alanda daha azdır; Şebinkarahisar yüzey araştırmalarına göre Aksu Havzası'nın dağlık bölümü ETÇ ve İÖ 2. binyılda yerleşmelere sahne olmuştur.[137]

---

[132] Burney, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age" *Anatolian Studies,* 157-209.

[133] Andreas, Schachner, *Hattusa Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde,* çev. Işıl R. Işıklıkaya-Laubscher, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2019), 36; C. A. Burney, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age" *Anatolian Studies,* 8 (1958): 157-209.

[134] A. Tuba Ökse, "Sivas İli 1992 Yüzey Araştırması", içinde *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: 1993), 243-258; A. Tuba Ökse, "Sivas İli 1994 Yüzey Araştırması". İçinde *13. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* (Ankara: 1995), 205-228; A. Tuba Ökse, "Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması", içinde *14. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Ankara: 1996), 375-400; A. Tuba Ökse, "Sivas İli 1998 Yüzey Araştırması", içinde *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Ankara: 1999), 11-24; A. Tuba Ökse, "Sivas İli 1999 Yüzey Araştırması" içinde *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2*, (İzmir: 2000), 89-101; A. Tuba Ökse, "Sivas İli 2000 Yüzey Araştırması", içinde *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Ankara: 2001), 229-238; A. Tuba Ökse, "Sivas İli 1997 Yüzey Araştırması", içinde *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: I,* (Tarsus: 1998), 467-490; A. Tuba Ökse, "Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması", içinde *12. Araştırma Sonuçları Toplantısı cilt: 2.* (Ankara: 1994), 317-329.

[135] Kaymakçı, *Giresun I,* 10; Veli Sevin, Anadolu Arkeolojisi, (İstanbul: Der Yayınları, 2003), 7-116; Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisinin ABC si,* (İstanbul: Simavi Yayınları, 1991), daha fazla bilgi bkz.

[136] Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944-1948 yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *TTKong.* 4 (1948): 197.

[137] Kaymakçı, *Giresun I,* 10-11; Harun Oy, "Eskiçağ'da Ordu ve Yöresi", İçinde *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I,* ed., Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kamil Yavuz, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021), 1-7; Eker, Fevziye. "Arkeolojik Veriler Işığında Ordu", içinde *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I,* editör Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kamil Yavuz, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021), 29-46; Cevdet Bora Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, 2023), 16-25; Kemal Taşcı, "İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2008), 40-47.

2.2. İÖ. III. Bin Erken Tunç Çağı: Karaz/Erken Transkafkasya Kültürü'nün Etkileri

Anadolu'nun diğer bölgelerindeki höyükleşmenin Karadeniz Bölgesi'nde olmayışı, bu bölgede Tunç Çağlarında yerleşik toplulukların olmamasından çok, yapıların ahşap ya da dal örgü tekniğiyle yapılmasından dolayı terk edilmelerinden sonra geride yüksek bir enkaz bırakmamalarından kaynaklanmaktadır.[138]

Erken-Karaz, Transkafkasya Kültürü'nün bölgedeki varlığı Kalkolitik Çağ'ın ortalarına ve geç evresi ile ETÇ boyunca (İÖ 4.000/3.600-1.800) sürdürmüştür.[139] Bu kültürün zamanla yayılım alanı genişleyerek, Gümüşhane-Giresun dağlarının güneyinden batıya doğru ilerleme göstermiştir. Kaymakçı, Giresun ilinde ETÇ I ve ETÇ II dönemine ait yerleşmeleri tespit etmiştir.[140] Tunç Çağ'ı kendi içinde üç evreye ayrılmaktadır. ETÇ (İÖ 3200-2000), Orta Tunç Çağı (İÖ 2000-1500), Son Tunç Çağı (İÖ 1500-1200).[141] İ. K. Kökten'in, yaptığı yüzey araştırmalar ile ETÇ'dan sonra Demir Çağ'a kadar yörede yerleşim kopukluğu olduğu gözlenmekte; OTÇ ve STÇ safhasında ise yöreye sık olarak yerleşilmediği anlaşılmaktadır.[142]

Hitit Devleti, İÖ 2. binyılın ilk yarısında Anadolu'da Maraşşantiya adını verdikleri Kızılırmak kavsinde kurulmuştur. Kızılırmak Nehri'nin yukarı/doğusu Yukarı Ülke ve aşağı/batısı Aşağı Ülke olarak adlandırılmıştır. Hitit yazılı kaynaklarına göre, İÖ 14. yüzyılın başında itibaren Hayaşa ve Azzi Krallığı, Orta Karadeniz bölümün doğusuda

---

[138] Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi,* 250-251.

[139] Kaymakçı, *Giresun I,* 16-17; Salih Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular Işığında Giresun İlinin Dağlık Kesiminin Prehistoryası", *KAREN*. 3/4, (2017): 15-16; Veli Ünsal, "M.Ö. III. Binde Kuzeydoğu Anadolu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1/3 (2008): 396-410.

[140] Kaymakçı, *Giresun I,* 17-18. (daha fazla bilgi için kitap bkz.)

[141] Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, (Konya: Kömen Yayınları, 2013), 189; Aslı Özdoğan, "Orta Karadeniz Bölgesi, Gökırmak ve Araç/Ilgaz Havzaları Araştırma Projesi", içinde *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (1932-1999), ed., Oktay Belli, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2000), 321-327; Ali M. Dinçol, "Hititler" içinde *Anadolu Ansiklopedisi,* (İstanbul: Görsel Yayıncılık, 1982), 1:16; Azmi Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın (Ordu-Mesudiye) Tarihi ve Arkeolojik Değerleri,* (İstanbul: Mesudiye Belediyesi 1858, 2015), 14-16.

[142] Kaymakçı, *Giresun I,* 20; Osman Emir, "Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2008), 24-30; Füruzan Kınal, "Eski Anadolu Tarihinde Bazı Değişimeler". içinde *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı,* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayın No: 239, 1973), 403-410; L. Gürkan Gökçek, Oğuzhan Abacı, *Anadolu'nun Eskiçağ Tarihi*, (Nevşehir: Değişim Yayınları, 2019), 21-68; Ayşe Tuba Ökse, "Early Bronze Age Settlement Pattern and Cultural Structure of the Sivas Region", *AMIT,* 37 (2005): 1-18.

başlayıp Artvin'in doğusuna kadar uzanan coğrafyada konumlandırılmaktadır.[143] Ayrıca bu dönemde Anadolu coğrafyasında kuzeyde Kaška, Pala, Tummana, doğuda Işuva, güneyde Luwiya, Tarhuntaşşa (13. yy) ve Kizzuvatna gibi toplulukların adı geçmektedir. Aksu ve Melet Havzası ile çevresindeki topraklarda İÖ 11. yüzyılda Asur krallarından I. Tiglath Plaser (İÖ 1156-1077) zamanında Daiaeni olarak adlandırılırken, İÖ 9. yüzyılda Urartu kralları bu bölgeyi Diauehi olarak adlandırmışlardı. Yine İÖ 9. yüzyılda İskitlerin baskısıyla yurtlarından ayrılan Kimmerler, sonraki dönemlerde Karadeniz'ın güney kıyılarına göç etmek zorunda kalmışlardır.[144]

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Karadeniz Bölgesi hem yer altı kaynakları (gümüş, demir, bakır, çelik vb.) hem de yerüstü kaynakları (ağaç gibi) yönünde zengin idi. Bu avantajların yanında Karadeniz'in (Pontus)[145] dağlık yapısı, ulaşım zorluğu, yılın her mevsimindeki tehlikelere rağmen, bu bölgeye erken dönemlerden beri seferler yapılmış ve yerleşilmiştir. Bu bölgede yaşayan topluluklar mevcuttu. Homeros eserinde Troialılar'a yardıma gelen ulusları sıralarken Alizonlar için "Odios'la Epistrophos komuta eder Alizonlara, ta uzaklardan gelirler, gümüşün yurdu Alybe'den" (Homeros, 2019, s. II, 855-857) ifadesini kullanmıştır. Ksenophon eserinde Giresun ile Trabzon'un çevresinde yaşayan halkı Khalyp ve Khaldia adlarını kullanmaktadır.[146] Yine bir antik dönemde yazılan Geographika adlı eserde "Bugünkü Khaldai kavmine eskiden Khalybes denirdi" tabiri geçmektedir (Strabon, 2018, s. XII, 3.19).

Anadolu coğrafyası için Roma döneminde "*Asia" Asya* tabiri kullanılmaktaydı. C. Bosch eserinde, Strabon göre ise Romalı yazarların Asya tabirini Torosların batısında kalan bölge için kullandıklarını bilinmektedir. Aslında Romalılar Asya tabirini Batı

[143] Osman Emir, "Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesinin Jeopolitik Önemi", *Karadeniz İncelemeler Dergisi,* 13/13 (2012): 9-13.
[144] Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", 138.
[145] Hellenler bu bölge için Pontos tabiri kullanmışlardır. Bu bölgedeki zenginliklerden ötürü "hazine" olarak görmüşlerdi. Bu zenginliklere rağmen olumsuz iklim şartları, gemilerinin teknik manada yetersiz olması ve bölgede yaşayan halkların vahşiliklerinden dolayı ilk zamanlarda bu bölge için *Pontos Axeinos* (*Misafir Sevmez)* tabiri kullanmışlardı. Sonraki dönemlerde fırtınalara ve dev dalgalara karşı koyabilen gemilerin yapılması, bölgedeki hammadde sömürülmesiyle birlikte Hellenler bu bölge için *Pontus Euxeinos (Misafirperver Deniz)* tabiri kullanmışlardır. Daha fazla bilgi için bkz. Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* VII, 3-6; Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, (Ankara: TTK, 2001), 1; Murat Arslan, *Mıthradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı*, (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2007), 71 vd; Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih*, 1; Fatma Acun, "Tarih Boyunca Pontus", içinde *Milli Mücadelede Giresun Sempozyum Bildirileri,* (Giresun: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, 1999), 19-24.
[146] Ksenophon, *Anabasis,* IV, 7.15, V 5.1, IV 3.4, V 5.17.

Anadolu coğrafyası için kullanmışlardı. Sonraki dönemlerde bu tabir "Asia Minor-Küçük Asya" olarak değiştirerek tüm Anadolu için kullanılmıştır.[147]

Tarih öncesi çağlarda Aksu ve Melet havzaları ile ilgili araştırmalar yeterli değildir. Bölgede kazı çalışması ve yüzey araştırmalarının fazla yapılmamasının sebebi Aksu, Melet Havzası ve çevresinin engebeli ve gür bitki örtüsüne sahip olmasıdır. Bundan dolayı araştırmacıların başarısız olma ihtimalleri yüksektir. Aksu ve Melet Havzası ile ilgili araştırmaların azlığı, tarih öncesi çağların nasıl ilerlediğini anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bunun belli gerekçeleri vardır. Bu bölgelerde tarihöncesi yerleşimler olmasına rağmen toplulukların konargöçer karakterde olması ve mimaride kullanılan ahşap malzeme olması ve günümüzde çarpık yerleşmeden dolayı bölge tarihin tahrip edilmesi; Roma döneminde bölgenin yağma ve talana uğraması (Got istilası), gibi nedenlerden dolayı buluntular günümüze ulaşamamıştır.[148] Bölgelerle ilgili bilgiler ve veriler genel itibariyle antik yazarları vermektedir.[149]

Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün Etkileri; Aksu, Melet Havzası ve çevresinde Karaz Kültürü'nün etkisi Kalkolitik Çağ'ın ortaları ve geç evresi ile Erken Tunç Çağı sonuna kadar (İÖ 4.000-3.600/1800) süren dönemdir.[150] Bu kültür Doğu Anadolu, Transkafkasya, Azerbaycan kuzeybatı İran'ı içine alan bölgeye yayılmıştır. Bu kültürün terminolojisi hakkında birçok görüş mevcut, *Khirbet Kerak, Kura-Aras Kültürü ve Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü* olarak adlandırılmış ve Kafkaslardaki bulunan malzeme ile birbirine benzer olabileceği fikri benimsenmeye başlanmıştır.[151] Suriye-Filistin coğrafyasında görülen bu kültür keramiğinin, bir topluluk göç hareketi veya yabancı bir kültüre bağlı olarak bölgeye yayıldığı tahmin edilmektedir. Karaz-Erken

[147] Clemens Bosch, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet Devri,* çev. Sabahat Atlan, (Ankara: TTK, 2020), 105-106, 121, 145. Bergama Krallığı toprakları için Asia tabiri kullanılmıştır.
[148] Çalışkan Akgül, "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası", 11.
[149] Harun Turak, "Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi*"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019), 13-14; Akın, Galip. *Paleolitik'ten Kalkolitik Çağ'a Barınma ve Yerleşim Yerleri,* Ankara: Alter Yayını, 2018, daha fazla bilgi bkz.
[150] Mehmet Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültür Analizi,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011), 63-67; Efser Safiye Dilek Duyğal, "Erken Demir Çağı'ndan Yunan Kolonizasyon Çağı Sonuna Kadar Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ticaret", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, 2021), 18-26.
[151] Mehmet Işıklı, "Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2005), 41-519; Ünsal, "M.Ö. III. Binde Kuzeydoğu Anadolu", 397-407; Batiuk, Stephen Denis. "Migration Theory and the Distribution of the Early Transcaucasian Culture", (A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Department of Near and Middle Eastern Civilizations, University of Toronto, 2005). Daha fazla için bkz.

Transkafkasya Kültürü'nün en eski yerleşim bölgesi Kuzeydoğu Anadolu ve çevresidir. Bu kültürün ilk örneklerine Karaz, Pulur,[152] Sos höyük, Güzelova ve Bayburt yakınlarındaki Büyüktepe kazılarında denk gelinmiştir. 1940'lı yıllarda Kılıç Kökten ve H. Z. Koşay'ın Karaz sondajları ve Pulur-sakyol, Güzelova'da yaptığı araştırmaları ile bölge prehistoryası için önemli veriler sunmaktadır.[153] Sonraki dönemde Sagona (1990) tarafından yapılan Sos Höyük kazıları ile Karaz kültürü ilgili verilerin artmasına sebebiyet vermiştir.[154] Daha sonraki dönemde S. Çiğdem (2003) tarafından yürütülen araştırmalarla Gümüşhane'ye bağlı Kelkit ve Şiran (Karaköy Höyük, Ortaköy Höyük, Telme Höyük, Aksaray Höyük, Araköy/Könger Höyük) ilçelerinde Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'ne ait yerleşmeler bulunması ile kültürün yayılım alanı Giresun dağlarının batısına doğru ilerlemiştir.[155] Kuzey Anadolu bölgesi ve çevresi genel itibariyle tarım, hayvancılık ve madencilik bakımından önemlidir. Bu bölgede Karaz Kültürü etkindi. Bu kültürü oluşturan topluluk, zamanla otlakların yetersizliğinde dolayı ve yeni otlaklar bulmak amacı ile Doğu Karadeniz Bölgesi'ne (Giresun, Ordu) yönelmiş olabilirler ve ayrıca bu bölgenin hem tarım hem de hayvancılık için elverişli olduğu

[152] Ayşe Tuba Uçar, "Anadolu'da Khirbet Kerak (Karaz) Seramiği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2001), 60-65; Winifred Lamb, "The Culture of North-East Anatolia and Its Neighbours", *Anatolian Studies,* 4 (1954): 28; A. Semih Güneri, "Erzurum Bulamaç Höyük 2003-2004 Yılı Kazılarının Sonuçları ve Doğu Anadolu Geç Karaz Evresi Araştırmaları", *Arkeoloji Anadolu-Avrasya,* 2 (2005): 15-72.

[153] Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü* 63-75; H. Z. Koşay, K. Turfan, "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu", *Belleten,* 91 (1959): 349-413; H. Z. Koşay, "Karaz Sondajı". *Türk Tarih Kongresi III,* (1943): 165-169; Mehmet Işıklı, "Doğu Anadolu Arkeolojisini Aydınlatan Höyükler Karaz, Pulur ve Güzelova, Karaz Kültürünün Ortaya Çıkışı Hikayesi", *Aziziye Beleldiyesi.* 46-53. https://aziziye.bel.tr/; Mehmet Işıklı, "Erzurum Bölgesi'nde Karaz Kültürü'nün Başlangıcı Son Dönem Araştırmalarının Genel Bir Değerlendirmesi", içinde *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönemi Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları,* editör Birol Can-Mehmet Işıklı, (Erzurum: Ayrıbasım-Offprint, 2007), 325-350; H. Gönül Yalçın, "Karaz-/Kura-Aras-/Khirbet Kerak-Kültür Olgusu ve Tarihöncesi Bölgelerarası İlişkiler" *Colloquium Anatolicum,* 19 (2020): 169-182.

[154] Anthony Sagona, "Sos Höyük: Erzurum Yakınında Antik Bir Yerleşim", içinde *Geçmişten Geleceğe Armağan,* ed., Mehmet Işıklı, Mine Artu, (Erzurum: Arkeolojik Kültürel ve Estetik Yansımalar, 2010), 42-52; Selman Pehlivan, "Erzurum'un İlkçağ Tarihi Araştırmalarına Bir Bakış", *History Studıes,* 5/2 (2013): 387-395; Veli Ünsal, "Eskiçağ'da İspir ve Çevresi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2000), 30-34; Tamaz Kıguradze, Anthony Sagona. "on the Origins of the Kura-Araxes Cultural Complex". İçinde *Archaeology in the Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond,* ed., A. T. Smith and K. Rubinson, (2003), 38-94; Mahmut Pehlivan, "En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1984), 45-53.

[155] Süleyman Çiğdem, Birol Can. "Erzurum Müzesi'nde Bulunan Tarım Aletleri Işığında Geç Kalkolitik ve Tunç Çağlarında Bölgedeki Tarımsal Aktiviteler", *Anatolia,* 29 (2005): 13-27; Stephen Batıuk, Mıtchell S. Rothman, "Unraveling Migration, Trade, and Assimilation", *Early Transcaucasian Cultures and Their Neighbors,* 7-17; Veli Ünsal, "Karaz Kültürünün Kuzey Sınırı", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi.* 16 (2006): 127-132.

bilinmektedir. Ayrıca bu bölgeler su kaynakları açısından zengin ve doğal savunma alanı sağlamaktadırlar. Giresun ili ve ilçelerinde yüzey araştırması yapan S. Kaymakçı tarafından Gavur Kalesi Yerleşmesi'nde Karaz Seramiği'ne[156] sadece form ve teknik açıdan mukayese edilebilir seramik parçaları bulunmuştur.[157]

İ. Kökten, Pulur Höyük'te (Bayburt) yapılan kazı çalışmaları sonucunda ETÇ'na ait seramik mühürler bulunmuştur. Daha sonra bu bölgede araştırma yapan A. Sagona, ETÇ kültürünün yoğun bir şekilde yaşadığını gün yüzüne çıkarmıştır.

Alucra (Giresun) ve Şiran (Gümüşhane) ilçe sınırında yer alan Könger Höyük yaptığı çalışmalar sırasında mat, parlak ve kısmen de Karaz türüne benzeyen seramikler bulunmuştur. Könger Höyük ve Araköy/Könger Kaya Mezarı ile Alucra-Giresun sınırında kalan Hönker/Könger Kalesi bir yapbozun parçalarını oluşturmaktadır. İleride yapılacak çalışmalarla Giresun ve ilçeleri ile sınır bölgelerde birlikte değerlendirilmesi bölgenin prehistorik kültürleri hakkında daha kapsamlı verilere ulaşılacaktır.

Tuba Ökse tarafından Sivas'ta yapılan çalışmalar ve Mehmet Özsait tarafından Ordu'nun Mesudiye ilçesinde yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre de kültür sınırının Mesudiye'ye kadar ulaştığı söylenebilir. D. Meier[158] Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün Şiran'dan Giresun'un Şebinkarahisar ilçesi ve Sivas-Suşehri oradan da güney-batıya ilerlediğini söylemektedir. M. Özsait ve S. Kaymakçı'nın verdiği bilgilere göre Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'nün Şebinkarahisar'dan sonra güneybatıya Suşehri ilçesine ve aynı zamanda da kuzeybatıya Giresun (Alucra-Tepeköy-Gavur Kalesi)[159] ve Mesudiye kadar ilerlediği söylenebilir.

---

[156] Koyu yüzlü açkılı keramikler veya Karaz türü keramik terimi kullanılmıştır. Bu keramiklerde iki önemli ve ayırıcı özelliği bulunur. Bunlardan birincisi renkli ve koyu yüzlü açkılı olanların renkleri koyu ve kirlidir. İkinci özelliği açkılı olup ve bu tür keramiklerin ortak paydası olması yanında ayırıcı özelliğidir. Bu tür keramiklerin hamuru genel itibariyle kaba bir malzemeden oluşmaktadır. (Engin, vd. "Sivas İli 2010 Yılı Yüzey Araştırması", 175; Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü,* 67-75; Uçar, "Anadolu'da Khirbet Kerak (Karaz) Seramiği", 9; Işıklı, "Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi", 408-446.

[157] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 27; Füruzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi,* (Ankara: TTK, 1987), 28-31, 48; Gökçek, Oğuzhan Abacı, *Anadolu'nun Eskiçağ Tarihi*, 66.

[158] Deniz Yaşin Meier, Belgin Aksoy, "Doğu Karadeniz'de Erken Transkafkasya Kültürü: Ard Bölge Üzerinden Bir Değerlendirme", İçinde *International Symposium on East Anatolia South Caucasus Cultures,* ed., Mehmet Işıklı, Birol Can, (Usa: Cambridge Scholars Publishing, 2015), 258-264.

[159] Salih Kaymakçı, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erkan Transkafkasya Kültürü'ne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gavur Kalesi, Giresun", *Tüba-ar* 21 (2017): 25-34.

2.3. İÖ II. Bin: (Orta ve Geç Tunç Çağları)

İÖ II. binyılın başlarında Anadolu'da şehir beylikleri kurulmuştur. Hititlerin, Aksu ve Melet Havzası'na kadar geldiği düşünülmektedir. Ayrıca Hitit kaynaklarında Pala halkının yaşadığı ülkeye, Pala Ülkesi adını, Tipiyava ise Ordu-Giresun çevresi için kullanılmıştır.[160] Tapapanuva adının Kızılırmak kuzey sınırı için kullanıldığı, Kuzey Anadolu'nun dağlık Orta Karadeniz Bölgesi'ne Kaşka Ülkesi, Tummanna adını ise Orta Karadeniz Bölgesi'nin sahil kesimine verildiği tahmin edilmektedir. Nerik[161] ve Zalpa[162] yerleri tartışmalı bir konu olup ve henüz tam olarak belirlenmemiştir. Zalpa yerleşmesinin yeri İÖ II. binyılının başlarına tarihlenen İkiztepe ve çevresinde yerleşmeler olabileceği düşünülmektedir. Bu dönemde kurulan yerel krallıklar Anadolu coğrafyasının belli bölümlerinde hüküm sürüdükleri, yerleri kaybetmemek için Hititlerle sürekli olarak mücadele etmişlerdi.[163]

Anadolu'daki kurulan beylikler (Kuşşara, Ankuwa gibi) ise Asurlu tüccarlar arasında yoğun ticaretin yapıldığı dönem için "Asur Ticaret Kolonileri Çağı" denilmektedir.[164] Ayrıca bu dönem, Orta Tunç Çağ'ın başlangıç evresine denk gelmektedir. Biim insanları, Hititler önce Anadolu'da Hattiler yaşadığını ifade

---

[160] Mertkan Akpınar, "MÖ. 2. Binde Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Ana Hatlarıyla Eski Anadolu", https://www.academia.edu/10596912, (12.03.2024).

[161] Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi, En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar.* (Bursa: Ekin Yayınları, 2015), 129.

[162] J. G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu,* çev. Esra Davutoğlu, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2001), 179; Dinçol, "Hititler" 26 vd; V. Haas, "Zalpa, die Stadt am Schwarzen Meer und das althethitische K.nigtum", *MDOG*, 109, (1977): 17 vd.
Ahmet Ünal, Zalpa'nın Gaziantep yöresinde olduğu düşüncesindedir. İkiztepe olduğu düşüncesine karşıdır. Ahmet Ünal, "Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar" *Archivum anatolium* 3/1 (1997): 341 - 356, httpsdoi.org10.1501Archv_0000000068; Ahmet Ünal, *Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları,* (Ankara: Etibank Yayınları, 1999), 41.Önder Bilgi, "1981 Dönemi İkiztepe Kazıları", içinde *KST*. V, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982); 87-89; U. Bahadır Alkım, "İkiztepe Kazısı: İlk Sonuçları", *TTKong.* 8, (1979): 151-157, Lev. 99-119, 156 vd.; Alkım, "İkiztepe Kazısının 1974 Dönem Çalışmaları", 567-569; Alkım, "İkiztepe Kazısının 1979 Çalışmaları", 621-623;

[163] Eınar Von Schuler, *Dıe Kaskaer*, (Berlin: Eın Beıtrag Zur Ethnographıe Des Alten Kleınasıen, 1965), 20-25; Veli Sevin, "Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar", içinde *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedesi,* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 147-152; Sedat Alp, *Hitit Güneşi,* (Ankara: Tübitak Yayınları, 2003), daha fazla bilgi bkz.

[164] Hüseyin Sever, "Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi,* XXXV/2 (1991): 247, Emin Bilgiç, "M. Ö. 2000 Yıllarında Anadolu Kavimleri", içinde *III. Türk Tarih Kongresi,* (Ankara: TTK, 1943), 386-388; İlhan Akşit, *Hititler*, (İstanbul: Tekin Ofset Yayınları, 1981), 42-46; Andreas Schachner, "Assur Ticaret Kolonileri Çağı'ındaki Hattuş", İçinde *Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı,* editör Kemalettin Köroğlu, Selim Ferruh Adalı, (İstanbul: YKY, 2020), 74-96; T. Özgüç, "Kültepe-Kaniş Assur Ticaret Kolonileri", içinde *Arkeo Atlas, Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası,* ed., Necmi Karul, (İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2010), 244-248.

etmektedirler. Anadolu'da yazılı belgelerin sahibi olan Hititler, var olan uygarlığa uyum sağlamış, yani yok etmemiş, çok eski döneme ait yerel kültür etkisine girerek *Anadolulaşmış* (bilim insanları tarafından kullanılır) idi.[165]

Hititlere ait birçok yazılı tabletlerin bulunması ile Hitit siyasi tarihi aydınlığa kavuşturulmuş ve ayrıca İÖ II. binyıla ait birçok yer, dağ ve nehir adlarının öğrenmemizi sağlamıştır.[166] Bu tabletlerde geçen yer, dağ, nehir adları günümüzdeki karşılıklarının bulunması oldukça güç bir iştir, bu sebeple çeşitli karışıklara neden olmuştur.

2.3.1. Hitit Devleti ve Kuzeydoğu Politikası

XIX. yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş Hititler'le ilgili bilgilerimiz artmaktaydı. Eski Ahit ve İncil'de geçen bilgilerde Hititler adı farklı bir şekilde geçmektedir. Eski Ahit, beylik halinde olan Hititler için *Hatti İnsanları'*nı (asıl Hattilerle karıştırılmamalı) *Hittim* olup ve ayrıca İncil'in Yunanca çevirisinde *Hetaios,* Latince çevrisinde *Hettaeus,* Luther çevrisinde ise *Hethiter* olarak geçmiştir.[167] (Harita 4.8).

Hititler İÖ II. binyılda Anadolu coğrafyasının mutlak hâkimi olması yanında Ön Asya'da varlığını hissettirmiştir. Hititlerin[168] Anadolu kökenli bir halk olduğu düşüncesi hâkim değildi.[169] İÖ II. binyılın başlarında Anadolu'ya gelerek yerleşmiş mi yoksa Anadolu yerli halkı mı konusunda farklı görüşler mevcuttur.[170] Göç yolu ile Anadolu'ya geldiklerini düşünenlerde ise Hititlerin Anadolu'ya Karadeniz'in Kuzeyi ve Kafkasya üzerinde mi yoksa Mezopotamya, Orta Avrupa ve Boğazlar üzerinden mi geldikleri

---

[165] Ekrem Akurgal, Dıe Kunst Der Hethıter, (München: Hırmer verlag München, 1961) 36 vd; Vecihi Özkaya, *İÖ. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği,* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1995), 1; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 31; Kaymakçı, *Giresun I,* 20; V. Diakov, S. Kovalev *İlkçağ Tarihi, Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan I,* çev. Özdemir İnce, (İstanbul: Yordam Kitap, 2019), 153-154.

[166]Walter Otto, "Die Hethiter", *Historische Zeitschrift,* 117/2 (1917): 189-228 https://www.jstor.org/stable//27603283. Daha fazla bigi bkz.

[167] Bırgıt Brandau, Hartmut Schıckert, *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu,* çev. Nazife Mertoğlu, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2018), 19; S. Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi,* çev. E. Varinlioğlu, (Ankara: Tübitak Yayınları, 2000), 25; Kutsal Kitap, Yaratılış, 23,3-15; Tevrat, Tekvin, Bap 11.

[168] XIX. Yüzyılda buraları gezen Charles Texier ve William Hamilton önemli bilgiler vermektedir. (Hamilton, *Küçük Asya*, 201-225; Texier, *Küçük Asya Cilt: I, II, III,* daha fazla bilgi bkz.). Sonraki dönemde Boğazköy Tabletleri bulunmuş ve çözülmüştür. Tabletlerde Anadolu coğrafyası için Hatti Ülkesi tabiri kullanıldığı ve Tevrat'taki isimle de uyuşturmak için Hititler tabiri kullanılmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Tevrat'ta geçen Hititlerin, Orta Anadolu'da büyük bir imparatorluk kuran Hititler ilişkisi bulunmaktadır. Daha geç dönemde kurulan Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de kurulmuş Geç Hitit Devletleri'dir. (Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002), 30-31).

[169] Kevser Taşdöner, "Hititler'in Tarihinde Gaşkalar'ın Rolü ve Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2005), 11-24.

[170] Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında,* 30.

konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak için Hititler önce-sonra kurulan ve aynı dönemdeki devletlere, kavimlere araştırılması gerektiği fikrindeyiz.

Hititler için en yaygın görüş, Hint-Avrupalı kavimler gibi Batıdan, Boğazlar üzerinden Anadolu'ya gelmiş olduğu fikridir. Sonraki dönemde yapılan filolojik araştırmalar, Hititlerin Kafkasya üzerinden Anadolu'ya girmiş olduklarını ve bir süre Yeşilırmak Havzası'nda yerleştikten sonra Kızılırmak kavsine yerleştiklerini göstermektedir.[171] Hititler Karadeniz Bölgesi'nden Samsun-Şebinkarahisar-Erzincan hattına kadar uzanmaktaydı.

Hititler İÖ II. binyıl başlarında Kızılırmak Havzası'na gelen ve bu bölgede bulunan Hattilerle kaynaşmışlardı. Ayrıca bu durum iki farklı kültürün kaynaşmasına sebebiyet vermiştir.[172]

Aksu ve Melet Havzası'nın bazı bölümlerinde veya en azında yakın çevresinde Kalkolitik Dönem, ETÇ ve İÖ II. binyılda iskân edildiği bilinmektedir. M. Özsait ile sonradan yapılan araştırmalarla birlikte çok sayıda ETÇ yerleşmesi Sivas-Koyulhisar ve Ordu Mesudiye bölgelerinde saptanmış ve bunların yanı sıra Hitit Çağı buluntuları olan merkezler bulunmuş fakat bu yerleşim/merkezler yeri ve adları araştırmacılar tarafından belirtilmemiştir. Dolayısıyla Giresun güneyi, Ordu-Mesudiye, Sivas-Koyulhisar bölümünün İÖ II. binyılda da iskân edildiği ya da Hititlerin Giresun, Ordu ilinin güneyi ve Sivas ilinin kuzeydoğusu kadar doğuda da yerleşmeler kurmuş oldukları gibi bir varsayımı öne sürmek için yeterli kadar arkeoloji malzemeye rastlanmamıştır.[173]

Aksu, Melet Havzası ve yakın bölgelerde Hitit kültürünün yoğun olduğu yerler şunlardır; Tokat[174] Horoztepe, Verisa ve Zippalanda olarak adlandırılan kutsal Hitit kenti

---

[171] Ferdınand Sommer, *Hethıter und Hethitisch,* (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1947), 3-9.
[172] Oliver Robert Gurney, *Hititler,* çev., Pınar Arpaçay, (Ankara: Dost Yayınları, 2001), daha fazla bilgi bkz.
[173] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 32-33; Kaymakçı, *Giresun I,* 24.
[174] Tokat ilinde geçen tarihi yollar üzerinde araştırmalar yapılmıştır. (D. G. Hogarth, "Notes in Phrygia Paroreus and Lycaonia", *The Journal of Hellenic Studies,* 11 (1890), 151-166, https://www.jstor.org/stable/623418; Munro, "Roads İn Pontus). Bu araştırmaların kapsamı genişletilmiş ve antik yerleşmeler, yazıtlar üzerine olmuştur. 1944 yılı ile itibaren yüzey araştırmaları başlanmıştır. Tokat arkeolojik kazılar (Kayapınar, Horoztepe) yapılmaya başlanmıştır. (C. A. Burney, "Northern Anatolia before Classical Times", *Anatolian Studies, Special Number in Honour and in Memory of Professor John Garstang,* 6 (1956): 179-203, https://www.jstor.org./stable/3642409; Durbin, "Iron Age Pottery", 99-124; Mehmet Özsait, "1988 Yılı Tokat-Erbaa Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları". *TTKong*. 11/1 (1990): 113-117; Mehmet Özsait, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", içinde *16. Araştırma Sonuçları*

Aktepe Höyüğü, ayrıca Anzilia Höyüğü ile Kale Höyük gibi yerlerde kazılar yapılmıştır. Bu yerlerde Kalkolitik döneme ait eserler bulunmuş ve yine bölgede İÖ II. binyıl yerleşmeleri belirlemeye yönelik araştırmalar devam etmektedir.[175]

2.3.2. Kaškalar'ın Bölgedeki Faaliyetleri

Karadeniz bölgesi doğal şartlar yönünde zenginlik/çeşitlilik ve uygunluk göstermektedir. Bu bölgeye İÖ II. binyılda Kaška/Gaşka adı ile anılan bir toplum hâkim olmuştur. Hitit belgelerinde öğrendiğimiz Kaškaların neden bu adla tanımlandığını bilmemekteyiz. Günümüze kadar yapılan kazı ve araştırmalarda Kaškaların dillerine ait herhangi bir belge henüz bulunmamıştır. Hititler ile Kaškalar arasında birtakım anlaşmaların yapılmış ve yöresel dostlukların kurulmuş olmasına rağmen Kaškalar, çevrelerinde gelişen olayları ne Hitit çivi yazısı ve kendilerine has bir yazı ne de bir başka yazıyla kayıtlara henüz ulaşılmamıştır. Yani hemen hemen tüm belgeler Hititler tarafından yazılan tek taraflı bilgeler içermektedir. [176]

Hitit belgelerinde Yukarı Memleket olarak geçen ve Hitit topraklarının kuzeyinde yer alan Kaškalar, merkezi bir yönetimde uzak, savaşçı bir toplum, dağınık gruplar halinde farklı konumlardaki prens, şef lider ya da aile büyükleri ve benzeri isimlerle tanımlayabildiğimiz kişiler tarafından yönetilmişlerdi. Kaškalar, Hitit topraklarına saldırıp ele geçirmiş, yağmalamış ve yakıp yıkmışlardı. Hantili dönemi ile beraber Hattuşa belgelerinde de yer verilen bu tehlikeli saldırılar karşısında Yukarı Memleket yer alan şehirler, yerleşim merkezlerini ve tarım alanlarını gereği gibi koruyabilmek için Hititler tarafından uzlaşmaz bir yapıya sahip bulunan Kaška toplumuna karşı sınır

Toplantısı Cilt: 2, (Tarsus: Kültür Bakanlığı, 1998), 89-107; Mehmet Özsait, "1997 ve 1998 Yılı Tokat-Zile ve Çevresi Yüzey Araştırmaları". içinde *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Ankara: 1999), 73-88; Mehmet Özsait "Orta Karadeniz Yüzey Araştırmaları", içinde *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,* ed., Oktay Belli, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 2000), 335-341; Raci Temizer, "Kayapınar Höyüğü Buluntuları", *Belleten,* 18/71, (1954): 317-330; Özgüç, Akok, "Horoztepe Eserleri", 201-219; Özgüç, Akok, *Horoztepe Eski Tunç,* 27; Fürüzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi,* (Ankara: TTK, 1998), 43; Durbin, "Iron Age Pottery", 101; Tahsin Özgüç, "Haberler-Zile Maşat Höyüğü Kazısı", *Belleten* 10/37 (1946): 220-222.

[175] H. H. Von Der Osten, "An Unnoticed Ancient Metropolis of Asia Minor", *Geographical Review,* 18/1 (1928): 83-92, https://www.jstor.org/stable/208764. Anadolu yerleşmeleri daha fazla bilgi bkz; Ekin Kozal, "Anadolu'nun Derinlikleri Son Tunç Çağı-İlk Demir Çağı", *Arkeo Atlası,* 7 (2010): 10-13; Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu,* (Ankara: Tübitak Yayınları, 5.bs., 2005), 99; Akşit, *Hititler,* 68-89.

[176] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 5-6; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi,* (Bursa: 4.baskı, Ekin Yayınları, 2015),114-115.

bölgelerinde ve geçit yerlerinde garnizonlar, surlar (Hakpiş ve Tapigga)[177], karakollar ya da kaleler kurulmasına karşın tüm Kaška gruplarını kontrol altında tutamamışlardı.

Kaška topluluklarının hâkim olduğu topraklar doğuda Hayaşa, batıda Tummana ile Pala, güneyde Yukarı Memleket ve kuzeyde Karadeniz idi. Günümüzde ise Sinop batısı ile Giresun sahil kesimi kadar ve Tosya, Merzifon, Amasya, Tokat, Niksar, Koyulhisar, Şebinkarahisar uzantısının kuzeyinde yer alan topraklarda hüküm sürmüşlerdi.[178]

Hititler ekonomik, kültürel, askeri bakımında Kaškalara karşı üstün taraf olmasına rağmen uygun fırsatlar ve dönemler kollayan Kaška toplulukların saldırıları çoğunlukla başarılarla sonuçlanmıştır. Hititler karşı saldırılarında ise önemli geçitler ve stratejik mevki-alanları hâkim olduklarında topraklarını koruyabilmişlerdi.

Kaškalar, Hitit topraklarına saldırmalarının belli sebepleri vardır; Hitit devletinde taht mücadelesi olduğu zamanlarda, merkezi otoritenin zayıfladığı zaman ve iç barışın bozulduğu dönemlerde Kaškalar'ın saldırılarına maruz kalmıştır. Hititler uzak coğrafyalara sefer düzenlediği zaman diğer bir deyişle ordusu merkezden uzaklaştığı zaman Kaškalar'ın saldırılarına maruz kalmıştır. Tüm bu saldırıların bir nevi geçim kaynağı haline getiren Kaškalar, ihtiyaç duydukları yiyecek ve içecekleri araç ve gereçleri, yetişmiş insan gücünü ve zanaat erbabını, kendilerine daha uygun olan Hitit topraklarından sağlamışlardı. Kaška ülkesinde doğal afetler olduğu dönemde, tarım alanları çekirge istilasına uğraması ve kıtlık baş göstermesi durumunda Hitit topraklarına saldırmışlardı.[179]

---

[177] Hakpiş-Hakmiş-Amasya ve Tapigga-Maşat Höyük gibi şehirlerin etrafı surlarla çevrilmiştir. Horst Klengel "Anatolısche Könıgtümer Der Hethıterzeıt" içinde *X. TT Kongresi II,* (Ankara: TTK,1986), 574; Tahsin Özgüç, *Maşat Höyük I,* (Ankara: TTK, 1978), 12; Tahsin Özgüç, *Maşat Höyük II,* (Ankara: TTK, 1978), 27; Alpaslan Ceylan, Hatice Uyanık, "Kaşkalar ve Tokat'ın Eskiçağ Tarihinde Kaşkaların Rolü", İçinde *Tokat Sempozyumu Bildiriler I. Cilt*, editör Ali Açıkel, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz, Murat Hanilçe, (Tokat: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2013), 74; Yener Duran, "Boğazköy-Masat Höyük-Ortaköy Çivi yazılı Belgelerđne Göre Tarihi Coğrafya Arastırmaları", (Yayınlanmamış Ankara Doktora Tezi, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, 2010), 74-79.

[178] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 8; Harun Turak, Emine Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz Bölgesinde Azzi-Hayaşa Krallığı ve Kaşkalar", içinde *2. Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu,* editör Aslı Erciyeş Tosun, Gaye Tuğ Levent, Kemal Temizer, (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2022), 192; Leyla Murat, "Hitit Dünyasında Gasgaların Yeri", içinde *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri,* (Ankara: 1998), 436; Serkan Demirel, "M.Ö. II. Binyılda Kuzey Anadolu (Karadeniz Bölgesi)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı), 40; Ceylan, Uyanık, "Kaşkalar ve Tokat'ın Eskiçağ", 72.

[179] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 10-11.

Hantili döneminde Kaşkalar, Hititler kuzey eyaletleri[180], Yunan memleketinin Karadeniz'e yakın şehirlerini sürekli yağmalıyor, tehdit ve tahrip ediyorlardı. Kaşka ve Hitit ilişkilerinden bilinen en eski yazıtlar I. Arnuvanda dönemine aittir. Kral ve eşi Aşmunikal döneminde devlet düzeni sağlamak ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için kuzey topraklarının organizasyonunda yenilikler yaparak savunma politikası güçlü kılmaya, askeri ve politik manevralarla Kaşkalar karşısında sürekli aktif bir politika izlemeye çalışmışlardı.[181]

Kaşkalar, Hantili döneminde alınan Nerik şehrini yakıp yıktıkları gibi Arnuvanda döneminde Arinna'da da gerçekleştirmişlerdi.[182] Dini ve sivil yapıları yakıp ve yıkmanın bu yanında altın, gümüş, bakır ve tunçtan yapılma eserler hatta Arinna'nın şehrinin Güneş Tanrısını, Hitit köylüsü, çiftçisi, zanaat erbabını esir ederek Kaşkalar ülkelerine götürmüşlerdi. Arnuvanda ve Aşmunikal döneminde sürekli olarak devam eden Kaşka saldırılarının belirli bir dönemde, bazı Kaşka toplulukları ile yaptıkları Kaşka Antlaşmaları'ndan dolayı tanrılara yakarış içinde olduklarını görmekteyiz. Arnuvanda aldığı tüm tedbirlere rağmen Zalpuva, Hurşama, Tapigga, Arinna, Nerik[183] gibi şehir çevrelerinde önemli yıkımlar, yağmalar olmuştur.[184]

III. Tuthalya ve Şuppiluliuma dönemine yaşanan olaylar II. Murşili ve III. Hattuşili dönemlerine ait kayıtlarda öğrenmekteyiz.[185] Bu kayıtlarda göre yine bu dönemlerde Kaşkalar Hattuşa'ya kadar olan toprakları yağmalayıp yakıp, yıkmışlardı. Hatta Hayaşa ve Kaşkalar birlikte hareket edip Hattuşa ele geçirip ve önemli kült merkezi

---

Bilim adamları Kaska coğrafyası ile ilgili bilim adamları; Mayer-Garstang ve Hrozny ilk çalışmalarında Gaskalar'ın Kızılırmak yukarı kısmı ile yukarı Fırat arasında yaşadığını söylemektedirler. E. Forrer, Kaska ülkesini kuzeye, Yeşilırmak ve Çekerek arasına koyuyor. Cornelius, Gaska yerleşim alanını kuzeyde Turhal güneyde Gürün ve doğuda Kemah'ın bulunduğu üçgene koymaktadır. E. Cavaignac, Gaşka ülkesinin batıya yani Kızılırmak'ın alt kısmından hemen hemen Ege Denizi'ne uzandığı fikrindedir. Göetze ise ilk önce Gaşkalar Arzawa ve Hatti arasındaki yaşadığını kabul ederken sonraki dönemde Garstang-Gurney ve Forlanini gibi Gaşka Ülkesini, Merzifon-Amasya hattının kuzeydeki Sinop Ordu arasındaki bölgede yer aldığı savunmaktadır. E. Von Schuler ise üç Gaşka grubu olduğunu söylemektedir. Kızılırmak ve Çekerek arasına koymaktadır. (Murat, "Hitit Dünyasında Gasgaların Yeri", 435-436; Taşdöner, "Hititler'in Tarihinde Gaşkalar'ın", 27-35).

[180] John Garstang, "Hittite Military Roads in Asia Minor: A Study in Imperial Strategy with a Map", *American Journal of Archaeology.* 47/1 (1943): 37, https://www.jstor.org/stable/499560.

[181] Serkan Demirel, "Hitit-Kaška İlişkilerinde Yanıtı Aranan Bazı Sorular", *Akademik Bakış,* 6/12 (2013): 198.

[182] Hans G. Güterbock, "The North-Central Area Of Hıttıte Anatolıa", *Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi,* 20/2 (1961): 86.

[183] A. M. Dinçol, J. Yakar, "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında", *Belleten,* XXXVIII/152 (1974): 563-582.

[184] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 15-16; Demirel, "M.Ö. II. Binyılda Kuzey Anadolu", 70-79.

[185] Stefano De Martıno, *Hititler,* çev. Erendiz Özbayoğlu, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006), 50-51.

olan Samuha'nın[186] sınırına kadar ilerlemişlerdi.[187] III. Tuthalya oğlu prens Şuppiluliuma ordu komutanı olarak atar. Şuppiluliuma, düşmanı yenilgiye uğratır ve ayrıca daha önce esir edilen Hitit halkını ve Kaşkalar'ın elindeki ganimetleri geri almıştır.[188] Şuppiluliuma hem komutan hem de kral olduğu dönemde olan çarpışmaların seyrine ve sonuçlarına bağlı olarak Hitit-Kaşka sınırında yer yer değişikler olmuştur.[189]

Yaşanan taht mücadelesi sonunda Hitit tahtına II. Murşili geçmiştir. İlk yıllarda Kaşkalar isyanları uğraşmak zorunda kalmıştır. II. Murşili kendinde önceki krallara göre daha düzenli ve daha çok saldırı düzenlemiştir. Sonraki dönemlerde Hitit-Kaşka sınırında yer yer değişikler olmuştur. II. Murşili, bu dönemde Nerik şehrini almaya çalışmışsa da bunu başarmamıştır.[190]

Muvatalli (1306-1282) döneminde Hitit devleti durumu bakıldığında; Assur kralı I. Adad Ninari, Mitanni devletini yenilgiye uğratmış ve hâkimiyetine almıştır. Asur ile Hitit arasında tampon olan bu devletin ortadan kalkmıştır. Sosyal-ekonomik ve stratejik önemi bulunan Suriye bölgesi Mısır tehdidine girmesi ve kuzeyde Kaşkalar tehlikesi, Hititler hâkimiyetindeki bu bölgelerde savunmada kalması büyük önem kazanmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı ve en önemlisi Kuzey Suriye'deki olayları yakından izlemek, II. Ramses'in plan ve hazırlıkları karşında önlem alabilmek ve hemen müdahale için merkezi üs Dattaşa'ya taşımıştır.

III. Hattuşili'ye ait belgelerde, Muvatalli'nin başkentten uzakta bulunduğu bir dönemde Kaşka saldırılarının Kaneş'e kadar ulaştığı;"…O'nun yokluğu sırasında bütün Kaşka Ülkesi ayaklandı. Bunlar…aldılar. Düşman Maraşşantiya"yı geçti ve ....Kaneş ülkesine saldırmaya başladı ...Sonra gene Efendim Iştar benim önümde gitti ve sonra kendi yeteneklerimle düşmanı yendim..." (Özgüç, 1978, s. 12) şeklinde ifadeler

[186] H. Z. Koşay, "Hitit Tapınağı Samuha Nerededir", *Belleten,* 144 (1972): 463.
[187] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 16-17.
[188] "Piyappili adlı bir komutan emrinin altında Hititlerle mücadele etmiştir". Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 19-20; Hattuşili dönemine ait bir kayıtta; *Eskiden Hatti Memleketleri dış düşmanlar tarafından işgal edilmişti. Kaşkalı düşman gelmiş, Hatti memleketlerini zapt ederek* Nenaşa'yı sınır yapmıştı. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında,* 46.
[189] Turak, Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz", 191-193; Leyla Murat, "Hitit Coğrafyasında Yukarı Ülke ve Tarihi Önemi". İçinde *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyomu Bildirileri,* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1998), 177-178.
[190] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 26-32; Serkan Demirel, "Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağı'nda Orta ve Doğu Karadeniz Halkları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* 21 (2016): 52-53; Kınal, *Eski Anadolu Tarihi,* 107-109.

geçmektedir. Bu başarılarında dolayı ve ayrıca Hattuşili'nin güçlü askeri, idari yeteneği sebebiyle Muvatalli kardeşini "Ordu Beyi, Büyük Meşedi (Saray koruyucu birliğinin Komutanı) ve Yukarı Memleket'in Genel Valisi" olarak atadı.[191]

III. Hattuşili kral olmadan önce ve kral olduktan sonra bölgedeki Kaška boyları ve grupları karşısında ard arda sağladığı bu askeri üstünlükler yanında, yerel yöneticilerle kurmuş olduğu dostluklar sayesinde Kadeş Savaşı öncesi Kaška tehlikesini kontrol altına aldığı gibi, onlardan oluşturduğu birliklerle kardeşinin yanında, savaş alanlarında yer almış, kral olduktan Hitit sarayı ve tanrıları dâhil tüm değerli varlıklarını Kaška tehdidine karşı güvenliği sağlamıştır.[192]

IV. Tuthalya döneminde Hitit-Kaška ilişkisi ile ilgili Hitit kaynaklarında pek fazla bilgi yoktur. Hitit devleti yıkıldıktan sonra Kaškalarla ilgili kayıt veya bilgi yoktur[193] (Harita 4.13).

2.3.3. Azzi-Hayaşa'nın Bölgedeki Faaliyetleri (Hitit-Azzi-Hayaşa İlişkileri)

Hayaşa-Azzi ülkesi, Hitit devletinin kuzey doğusunda önemli bir yer tutmaktadır.[194] Hititler'e ait vesikalarda Hayaşa ile ilgili bilgiler kuzeydoğu Anadolu tarihi için önemlidir. Hitit ve Hayaşa arasındaki ilişkilerde (savaş sonrası anlaşmalar, karşılıklı barış ve daynışma döneminde) kaynaklara bakıldığında pek çok ülke, nehir, dağ ve şehir isimlerine rastlanılmıştır.[195] Bölgenin siyasi, sosyo-ekonomik yapının iyi

[191] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 34.

[192]Demirel, "Hitit-Kaška İlişkilerinde", 193-203; Nuriye Karakaya, "Eskiçağ Tarihinde Tokat", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Blimler Enstitüsü, 1988), 47-56; Özdemir Koçak, "Eskiçağ Tarihinde Sinope Başlangıçtan MS. 395 Yılına Kadar", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Blimler Enstitüsü, 1993), 29-32; Trevor Bryce, *Hitit Savaşçıları MÖ 1650-1200,* Iıstrasyonlar, Adam Hook, çev. Esin İleri, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), 16; Ekrem Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları* (İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1995), 59.

[193] Pehlivan, "Kaşkaların Eski Anadolu" 36-42; Taşdöner, "Hititler'in Tarihinde Gaşkalar'ın" 35-44; Nebahat İlgi Gerçek, "The Kaşka and the Northern Frontier of Hatti", (Near Eastern Studies in the University of Michigan, 2012), 2-94; A. Ceylan, "Arnuwanda Asmunikal Dua Metni ve Tarihi Açıdan Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, 23 (1996): 1-12; Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi I Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devri'ne Kadar,* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 162-168; Ahmet Ünal, *Hitiler Devrinde Anadolu II,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), 48-63; Ekrem Memiş, "M.Ö. 2 Bin Yılda Hitit-Gaşka Münasebetleri", içinde *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I),* edt., Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, J. L. Bacque-Grammont, Mehmet Ali Ünal, Mustafa Özbalcı, (Samsun: Ondukuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1990), 103-110; Oy, "Eskiçağ'da Ordu ve Yöresi", 7-10; Leyla Murat, *Anadolu'da Kaskalar,* (Ankara: Hel Yayınları, 2016), daha fazla bilgi bkz.

[194] Garstang, "Hittite Military Roads", 37.

[195] Veli Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu Anadolu'daki Varlığı ve Hayaşa-Hitit İliişkileri", *RSSS.* 5/IV (2017): 791-793, ISSN:2148-2691.

anlaşılması için yukarıdaki birimlerin lokalizsazyon ve tanımını yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Hititler'e ait vesikalarda baktığımızda II. Murşili döneminde kaleme alınan yıllıklar önemlidir.[196] Bu belgeler hem III. Tuthalya, I. Şuppiluliuma hem de kendi döneminde Hitit-Hayaşa ilişkileri hakkında önem arzetmektedir.[197]

Azzi-Hayaşa'nın coğrafyası, Çoruh-Kelkit vadisi başta olmak üzere, Ordu-Giresun-Rize ve Erzurum-Erzincan hattı arasında kalan Karadeniz'e parelel konumundaki topraklara konumlandırılmaktadır.[198] Azzi-Hayaşa coğrafyası ile ilgili birçok görüş mevcuttur. A. Goetze, Hayaşa coğrafyasını Hitit devletinin doğusuna yerleştirir[199], ilk başta E. Cavaignac bu görüşü savunurken sonraki dönemlerde ise kuzeydoğu Anadolu lokalize etmekte ve ayrıca Hayaşa krallığı sınırlarını Yeşilırmak'tan Van Gölü'ne kadar uzandığı söylemektedir.[200]

Azzi-Hayaşa konumu ile ilgili J. Friedrich Doğu Anadolu'nun dağlık kesimine konumlandırmıştır. Aynı görüşteki E. Forrer[201] ve B. Hrozny[202] Doğu Anadolu coğrafyasına konumlandırmaktadır.

Hitit kralları I. Şuppiluliuma, II. Murşili döneminde Hayaşa üzerine yaptıkları seferlerin yönünü dikkate alan O. R. Gurney, Yukarı Memleket'in sınır bölgelerinde Hayaşalılar yaşadığını ifade etmektedir.[203] II. Murşili'nin sefer yönünden hareketle E. Meyer de Hayaşa kralığını kuzeydoğu Anadolu konumlandırmaktadır.[204] Erzurum ve

[196] Hans G. Güterbock, "The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II". *Journal of Cuneiform Studies*. 10/4 (1956): 41 vd, 45 vd, https://www.jstor.org/stable/1359585; Ghazaryan R. P. "The Development Of The Armenıan Statehood: Kıngdom Of Hayasa (XIV-XIII Centuries BC)", *Fundamental Armenology*, 1 (2015): 15; Emıl Forrer, *Dıe Bo Ghazkoı-Texte In Umschrıft 2,* (Leıpzıg: J. C. Hınrıchs'sche Buchhandlung, 1926), 49-68.

[197] Mahmut Pehlivan, *Hayaşa (MÖ XV-XIII. Yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu),* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 14-19.

[198] Pehlivan, *Hayaşa,* 39.

[199] A. Goetze, "Das Hethiter-Reich" *AO*, 27/2 (1928): 25-26; Albrecht Goetze, "Bemerkungen zu dem Hethitischen Text", *In: Revue hittite et asianique, 1e année, fascicule (RHA),* 1 (1930): 24-25.

[200] Eugene Cavaignac, *Le Probleme Hitite*, (Paris: Etudes d'Archeologie et d'Histoire, 1936), 29; Serkan Demirel, "A Contribution to Localization of Azzi-Hayaşa Mentioned in Hittite Cuneiform Texts", *ArAn.* 11/1 (2017): 97-110.

[201] E. Forrer, "Hajasa-Azzi" *Caucasıca*, 9 (1930): 1-24; E.Klengel, H. Klengel, Die Hethiter, Geschicthe und Umwelt: Eine Kulturgeschichte Kleinasien von Çatalhöyük bis zu Aleksander dem Groben, München, 1975), 77.

[202] Bedrich Hrozny, *Ancient History of Western Asia, Indıa and Crete,* (Prag: 1947), 129, 138-139.

[203] Oliver Robert Gurney, "Mita Of Pahhuwa" AAA XXVIII (1948), 45-46, The Hititler 1, J. Garstang, O. R. Gurney, *The Geography of The Hittite Empire*, (London: 1959), 37.

[204] Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums II/1 II/2 III,* (Stuttgart und Berlin: MDCXL, 1953-1954), 449.

çevresinde yaptığı çalışmalardan ötürü H. Z. Koşay, Hayaşa'yı Erzurum civarına konumlandırmaktadır.[205]

Hayaşa konumu konusunda diğer bir görüş J. Garstang'ın Aripşa ve Dukkama gibi şehirlerin Van Gölü çevresinde yerleştirilmesine karşı çıkar ve kaynaklarda "Deniz içindeki şehir" olarak tanımlanan Aripsa'nın Karadeniz çevresinde olduğunu savunmaktadır. Bu krallığı Karadeniz ve Fırat Nehri arasına konumlandırmaktadır.[206]

E. Von Schuler, Hayaşa'yı yukarı Kızılırmak, Kelkit Çayı ve Karasu arasında kalan bölge "Yukarı Memleket'teki Hitit toprakları" sınırı olup ayrıca Tibya-Tipiya (Ordu çevresi) Hayaşa-Kaşka sınınırı olduğunu ifade etmektedir.[207]

N. Adontz, Kızılırmak deltasından Kummaha'nın (Kemah) kuzeyi ve dağlık Tunceli'nin zamanla Hayaşa topraklarına dâhil ettiği görüşündedir. Fakat Adontz, Hayaşa'nın ana toprakları olarak Erzurum ve çevresi olduğu ifade etmektedir.[208]

Azzi-Hayaşa konumu ile ilgili bilim adamların görüşleri belli başlıklar etrafında toplanabilir.[209] Hitit krallarının (III. Tuthalya İÖ 1410-1390, I. Şuppiluliuma İÖ 1385-1345, II. Murşili İÖ 1344-1306)[210] Hayaşa coğrafyasına yönelik seferleri doğu kuzeydoğu yönünde olması[211], tüm Hayaşa saldırıların Yukarı Memleket'e yönelik ve ayrıca Karadeniz sahilindeki Kaşka Ülkesi ile aynı sınırı olması, Hitit kralları bölgedeki durumdan söz ederken özellikle yöre ve şehir isimlerinden bahsetmeleri önemlidir.[212] Tüm bunlardan yolla çıkarak veya dayanarak bilim adamları Hayaşa lokalizasyonu hakkında görüşlerini ifade etmişlerdir.

---

[205] H. Z. Koşay, Hermann Vary, *Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu DieAusgrabungen Von Pulur Bericht Über Die Kampagne Von 1960* (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1964), 6; Koşay, Turfan, "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu", 349-413; H. Z. Koşay, *Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi,* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1984), 5-70; Koşay, "Hitit Tapınağı Samuha", 464.

[206] Garstang, "Hittite Military Roads", 47

[207] E. Von Schuler, *Die Kaskaer: Ein Beitrag zur Ethnographie des Altenn Kleinasien,* (Berlin: 1965), 13-14, 26; gurney- garstang the geography, 32-50; Dinçol, J. Yakar, "Nerik Şehrinin Yeri", 564.

[208] Nicolas Adontz, *Histoire d'Armenie*, (Paris: Les Origines du X Siecle au VI (Av.J.C.), 1946), 28.

[209] Pınar Bülbül Yaman, "Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006), 44-45.

[210] Pehlivan, *Hayaşa,* 31-32.

211 A. Götze, "Šuppiluliumaš'dan Muwatalliš'in Mısır Savaşı'na kadar Anadolu", çev. Aygül süel, *Belleten,* 57/220 (1993): 863-864.

[212] Osman Emir, "Modern Ermeni Ulus-Kimlik İnşasının Temel Referansı: Hayaşa-Azzi Krallığı ve Tarihsel Gerçekler", *Tarih Okulu Dergisi,* 12/XXXIX (2019): 369; Yener Duran, "Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyasının İncelemesinde Yeni Bir Yaklaşım". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, 2003) 43.

Azzi-Hayaşa Krallığı, tek bir krallık mı yoksa ayrı ayrı birer kralık mı sorunu ile ilgili bilim insanların görüşleri olmuştur. Hitit belgelerindeki karmaşıklardan dolayı J. Garstang ve O. R. Gurney, Azzi-Hayaşa Krallığı birbirinden ayırmak ve yerlerini tespit etmek zor bir iş olduğu ve bir bütün olarak kabul etmişlerdi.[213] E. Cavaignac, J. Friedrich ve H.G. Güterbock görüşleri ise Hititler'e doğru uzanan bir toprak parçasını Azzi oluşturduğunu[214] ve Azzi topraklarının Hayaşa'nın bir kısmı olarak kabul ettikleri görülmektedir.[215] E. Herzfeld ve N. Adontz, Azzi-Hayaşa eş anlamlı olduğunu iddia etmektedir.[216] H. Z. Koşay, F. Kınal başlangıçta birbirine komşu iki krallık olarak düşünürken Azzi-Hayaşa'yı sonraki dönemlerde yaptıkları çalışmalarla beraber tek krallık olarak kabul etmişlerdi.[217]

Hattuşaş bulunan tabletlere dayanarak, Hititler, Kızılırmak yayı içerisindeki çekirdek ülkelerine komşu Anadolu topraklarına Yukarı Memleket[218] ve Aşağı Memleket[219] iki bölüme ayırmışlardı. Yukarı Memleket komşu sınırı Kaşka ve Hayaşa idi.[220]

Hurriler büyük gruplar halinde güney doğru göç etmişlerdi. Doğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde önemli bir nüfus azalmasına sebep olmuştur. Bu

---

[213] Garstan, gurney, *The Geography*, 37.
[214] J. Fnedrıch, "Staatsverträge des Hatti-Reiches in Hethitischer Sprache", *MVAeG 34/1* (1930): 104.
[215] Cavaignac, *Le Probleme Hitite*, 29, 43, 44; H. G. Güterbock, *Siegel aus Bağhazköy, Die Königssiegel der Gra bungen bis 1938*, (Osnabrük: AFO Beiheft 5, 1967), 36.
[216] Pehlivan, *Hayaşa,* 25-26; Ernst Herzfeld, *The Persian Empire Studies in Geography and Ethnograpy of Ancient Near East,* (Wiesbaden: 1968), 111-119; Adontz, *Histoire d'Armenie*, 28.
[217] Koşay, K. Turfan, "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu", 350, 354; Koşay, Hermann Vary, *Pulur Kazısı, 6;* Füruzan Kınal, "Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Tetkik Gezisi Raporu", *DTCFD,* XII/1-2 (1954): 78;
[218] KUR URU UGU-Tİ (Pehlivan, *Hayaşa,* 22; Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 792; Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi I,* 171-173.
[219] KUR URU SAP. Lİ-Tİ (Pehlivan, *Hayaşa,* 22; Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 792.
[220] Füruzan Kınal, *Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi*, (Anakara: TTK, 1953), 7; Oktay Özgül, "Eskiçağda (Yukarı) Aras Vadisi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2011), 73-74; Emir, "Modern Ermeni Ulus", 270-275; Turak, Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz", 187-188; Mehmet Cevher, "Hitit Ülke Savunmsasında Tampon Bölgeler", *Socıal Scıences Studıes Journal*, 5/34 (2019): 2328-2329,ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9767-8747; Süleyman Çiğdem, Osman Emir. "Gümüşhane İli'nin Prehistoriası ve İlkçağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme". içinde *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri),* editör Bayram Nazır, Kemal Saylan, (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2016), 15-16; Aram Kosyan, "Between The Euphrates And Lake Van (On The Locatıon Of Hayaşa And Azzı)", İçinde *İnternational Symposium On East Anatolia South Caucasus Cultures Proceedings I,* editör Mehmet Işıklı, Birol Can, (Cambridge Scholars Publishing, 2015), 271-272; Rabia Özcan, "Hititler ve Doğu Anadolu" İçinde *İnternational Symposium On East Anatolia South Caucasus Cultures Proceedings I,* editör Mehmet Işıklı, Birol Can, (Cambridge Scholars Publishing, 2015), 278-279; Emir, "Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesinin", 12-13; Emir. "Prehistorik Dönemden Roma", 35-44; Yusuf Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi Otokton Halkları ve Etnik Yapısı,* (İstanbul: The Universal Yayınları, 2009), 107-111.

bölgede kalan nüfus örf ve adetlerini korumuş, aynı yaşam tarzlarını sürdürmüşlerdi. Kafkasya'dan Kuzeydoğu Anadolu bölgesine yeni göç hareketi başlamıştır. Hem yeni gelen ve yerli halk genel itibariyle aynı yönetim şekline sahiplerdi. İhtiyarlar heyeti, yaşlı şef veya aile (kabile) reisleri tarafından yönetilerek hayatlarını devam ettirmişlerdi. Herhangi bir tehlike karşısında bu insan toplulukları bir araya gelerek beraber mücadele etmişlerdi. Bu topluluklar araç-gereç ve silah bakımından yeterli potansiyele sahip olduklarında Hitit topraklarına saldırmışlardı. Azzi-Hayaşa ve Kaşka birlikte hareket ederek Hitit topraklarına saldırmışlardı.[221]

2.3.3.1. Hayaşa-Hitit İlişkilerinde (Karanni)

II. Murşili dönemine ait kayıtlara göre prens I. Şuppiluliuma, Hitit ülkesine saldıran Hayaşa toplulukları karşılamak ve bölgenin güvenliğini sağlamak için Hattuşaş'tan harekete geçer. Kaşkalar birlikte hareket eden Hayaşa saldırıları önlediği anlaşılmaktadır. III. Tuthalya vassal ve komşu devletler olan sorunları çözmek için oğlu I. Şuppiluliuma birlikte Maşa ve Kammala üzerine sefere çıkmıştır. Hayaşa'lılar daha önce aldıkları yenilginin ve uğradıkları kayıplara karşılık verebilmek için Yukarı Memleket yağmalamışlardı.[222]

Hayaşa, Karanni adlı bir lider komutasında Fırat yatağını izleyip güney-batı yönünde Hitit topraklarına girmişlerdi. Önce Kummaha sonraki yerleşim yerlerini yağmalayarak Şamuha'nın önlerine kadar gelmişlerdi. Bu yağma hareketine Kaşkalar katılmışlardı. III. Tuthalya ordusu birlikte Yukarı Memleket'e geldikten sonra geçici de olsa Kaşka problemini çözmüştür. Kaşka tehlikesini bertaraf ettikten sonra Şamuha şehrini Hayaşa kuşatmasında kurtarmak için harekete geçmiştir. III. Tuthalya hastalanmış ve I. Şuppiluliuma ikinci kez Hayaşa üzerine sefere çıkmıştır. Bunun üzerine I.Şuppiluliuma, Hitit ordusunun dinlenmesine izin vermeden yola devam etmiştir. Hayaşalılar henüz Şamuha'ya girmemiş ve kuşatma pozisyonunda oldukları ve Hitit ordusunun üzerine geldiklerini öğrenince geri çekilmişlerdi.[223] Hitit ordusu takibi sürdürmüş ve Kamuha'da Karanni idaresindeki Hayaşa savaşçıları mücadeleye

[221] Pehlivan, *Hayaşa,* 40-42; Pehlivan, "En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi", 53-74.
[222] Pehlivan, *Hayaşa,* 42-43; Koşay, Turfan, "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu", 355; Güterbock, "The Deeds of Suppiluliuma", 46, 63.
[223] Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 798-799.

girmişlerdi. Tabletin kırık olmasından dolayı bu Kummaha Savaşı'nın[224] sonucu bilinmemekle beraber sonraki dönemde yaşanan belli olaylardan ötürü birkaç sonuca varılabilir.[225]

Sonraki dönemde I. Şuppiluliuma tahta çıktığı dönemlerde Hayaşalı Hukkanaş ile yaptığı anlaşma metni incelendiğinde Kummaha önlerinde bir kısım başarılar elde etmişse de Hititler, çekirdek Hayaşa bölgesini ele geçirememişlerdi. Hayaşalılar lideri veya kralı olan Karanni, bu savaştaki başarısızlıktan dolayı veya belki de ölmesinde dolayı kralları değişmiştir.[226]

2.3.3.2. Hayaşa-Hitit İlişkileri (Mariyaş)

Tarihte iki Mariyaş'ta[227] söz edilmektedir. İlki III. Tuthalya döneminde öldürülmüştür. İkincisi ise I. Şuppiluliuma[228] tarafından Hukkana'nın kızından ayrılmaya zorlamışlardı.

Mariyaş ile ilgili bilim insanları farklı görüşleri mevcuttu. Mariyaş'ı bey veya lider olarak tanımlarlar ama kral kabul etmezler. Karanni halefi olarak kabul edenler mevcuttur. Mariyaş kimliği hakkında bazı çelişkilerin olduğunu ifade edenlerde mevcuttur. Aşağıdaki çevirisi yapılan metine göre Mariyaş ile Hukkanaş arasında ikinci bir kralın veya prensin olduğu söyleyenler mevcuttur.[229]

---

[224] Forrer, *Dıe Bo Ghazkoı-Texte In Umschrıft,* 31-44.

[225] Pehlivan, *Hayaşa,* 44-46.

[226] Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 799-800; Sefa Yıldırım, "Okçular/Berta Havzası ve Çevresinde Tarihi ve Arkeoloji Araştırmalar". (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007), 151-153, Özgül, "Eskiçağda (Yukarı) Aras Vadisi", 74-76; Turak, Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz", 189-190.

[227] J. Friedrich tarafından yayınlanan anlaşma metni; (Kol. III. Prg. 32. Str), J. Friedrich (1930) ve Türkçe'ye çeviren Pehlivan (1991): *53. Mariya kimdir, niçin ölmüştür? 54. Bir saray kadınına rastlamamış mıdır? Ona bakamamışmıdır? 55. Fakat efendimiz Güneşin Babası onu bir pencereden görür ve ona şöyle der: 56. Bu kadına niçin baktın? 57. Ve bu suçtan dolayı ölümü buldu. 58. Bir insanın ölümüne sebep olan böyle bir olaydan sakın* (s.129, s. 47). Mariyaş, Hayaşa kralı veya bu ülke adına Hitit başkentine gelen soylu biri, Karanni yasal varisi olup-olmadığı, Hititler bağımlı ve Hitit kralı tarafından atanan biri gibi çözülmeyen meseleler bulunmaktadır.

[228] J. Friedrich tarafından I. Şuppiluliuma dönemindeki Mariyaş ile ilgili; (Kol III. Prg. 33. Str.) J. Friedrich (1930) ve Türkçe'ye çeviren Pehlivan (1991): *65. Bunları kendine eş olarak alma. Mariyaş'tan kendi kızını çek al. 66. Ve onu kardeşe ver…(*Kol. IV. Prg. 42-KBoV_3RsIV str). *41 (25). Siz Hayaşa ahalisini gelecekte beni dostça himaye edip korursanız. 42 (26). Ben de sizi, Hayaşa ahalisini Mariyaş'ı ve 43 (27). Hayaşa'nın kız alıp vermiş akrabalarını korurum.* (Kol. IV. Prg. 45 str.) *50 (34). Ve bakın! Size yeminle söylediğimi bu sözleri 51 (35). Siz Hayaşa ahalisini ve Mariyaş, muhafaza etmezseniz. 52 (36). O zaman bu yemin sizi, karılarınızı…53 (37) Mahvetsin…54 (38). Hayaşa ahalisine, Mariyaş'a ve Hayaşa ülkesine hiçbir kötülük yapmayayın…* (s. 129, 135, 136, s. 48-49).

[229] Pehlivan, *Hayaşa,* 50; Turak, Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz", 190.

Bilim insanlarının görüşleri ve metinde yer alan bilgiler ışığında Mariyaş adlı liderin Hayaşa tahtında oturduğunu söylenmektedir. Hitit-Hayaşa ilişkilerini düzeltmek için Hattuşaş'ta bulunan Mariyaş, Hitit kanunları ve gelenek-görenek uygun davranmadığı için öldürülmüştür.[230]

2.3.3.3. Hukkanaş Dönemi Hayaşa-Hitit İlişkileri

III. Tuthalya öldükten sonra taht mücadelesi olmuştur. Yasal olmayan yollarla tahta geçene kadar I. Şuppiluliuma, Hitit ülkesine bağlı bulunan krallıklar veya prenslik ayaklanarak dört bir yönden saldırılar olmuştur. Bu karışık dönemde yaralanan Hayaşalılar, intikam almak için Yukarı Memleket girmeleri, yakıp yıkarak, yağmalayarak Hitit ülkesinde ilerleyerek Şamuha önlerine gelerek şehri kuşatmışlardı. I. Şuppiluliuma tahta geçtikten sonra Hattuşaş ve çevresi dışında yerler işgal altındaydı. Önce Kizzuvatna ve Mitanni, Kuzey Suriye'deki[231] Hitit menfaatlerini koruduktan sonra I. Şuppiluliuma, Hitit lehine hareket eden Hukkanaş'ın yardımlarıyla Hayaşa seferinde belli başarılara ulaşmıştır. Bu dönemde Hitit-Hayaşa[232] ilişkileri Önasya geleneği olan politik bir evlenme ve ona bağlı olarak yapılan dostluk antlaşması yapılmıştır. Kız kardeşini Hayaşalı Hukkana ile evlendiren I. Şuppiluliuma, bu ülkeden gelebilecek tehlikeleri önlemişti. Diğer taraftan Hayaşalı Hukkanaş bazı bölgelerin yönetimini üstlenmiş oldu.[233]

Hukkana Anlaşması; Hitit devleti tarihi boyunca birçok antlaşmalar yapmışlardı. Bu anlaşmalar ifade tarzı ve içerik bakımından birbirine benzerlik göstermekteydi. Hititler, bu anlaşmaların giriş kısımında iki devlet ilişkilerinde ve anlaşmanın yapılmasına sebep olan olaylardan bahsedilmektedir. Hukkanaş Anlaşması, ne iki devletin ilişkileri tarihçesine ne de bu anlaşmanın sebebine bahsedilmemektedir. Yine Hukkanaş Anlaşması[234] başlangıç bölümünde tanrı listesi yer alırken, diğer anlaşmalarda

[230] Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 800; Yıldırım, "Okçular/Berta Havzası", 154-156; Özgül, "Eskiçağda (Yukarı) Aras Vadisi", 76-78; Turak, Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz", 190.
[231] Alpaslan Ceylan, "Hitit Kralı I. Šuppiluliuma'nın Dış Politakası Üzerine Bir Değerlendirme I (Suriye ve Mısır)", *BELLEK/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi.* I/I (2019): 1-15.
[232] Hitit kralı III. Hattuşili'ye ait metinde şu ifadeler yer almaktadır; (KBo VI 28) *11. Beri taraftan Azzili (=Hayaşalı) düşman gelmiş Yukarı memleketi istila etmiş. 12. Samuha şehrini hudut yapmıştı. Işuvalı düşman gelmiş, Tegarama şehrini ele geçirmişti* (Pehlivan, *Hayaşa,* 51).
[233] Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 800-802.
[234] Güterbock, "The Deeds of Suppiluliuma", 41, 107; Turak, Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz", 190-191

son bölümde bu listelere yer verilmektedir. Bu anlaşma metni J. Friedrich (1930) ve Türkçe'ye çeviren Pehlivan (1991):

Kol I. Prg. I

1.Hatti ülkesinin kralı, Şuppiluliuma (Güneş) şöyle der:

2. Bak Hukkanaş, seni basit fakat gayretli bir adam olarak kabul ettim… (s. 107, s. 55).

Kol II. prg. XIV.

9. veya sen bu isyanı desteklersen

30. veya sen onu duyarsan ve bu durumda bana haber vermezsen

31. O zaman bu yeminler seni mahvetsin (s. 117, s. 56).

Kol IV. Prg. 40

29. veya siz ey Hayaşa ahalisi Hattili

30. bir adam sizi tercih ederse

31. ve sizler de bu esnada benden ayrılırsanız (s. 133, s. 56).

Kol I. Prg. 4

22. Ve sen nasıl ki başını, şahsını, ve kendini koruyorsan ve ellerini bunların etrafında tutuyorsan

23. Ve sen Güneşin başına karşı

24. Güneşin başına ve şahsına karşı aynı önemi göstermezsin…

27. Ve sen Güneşin hakkında birinin kötü şeyler söylediğini duyarsan

28. Bunları bana söylemezsen ve bunları benden gizlersen ve üstelik onu saklarsın…(s. 119, s. 57).

Kol I. Prg. 5

31. Sen Hukkanaş şimdi dostça Güneş koruyarak onun arkasında dur.

33. Ve Güneş olan ben de seni dostça koruyacağım. Buna uygun olarak senin çocuklarını benim çocuğum koruyacak.

34. Ben de koruyacağım (s. 111, s. 57).

I. Şuppiluliuma Hukkanaş basit ve gayretli bir insan olarak tanımlar, Hayaşa halkını "barbar" olarak nitelendirmektedir. Hukkana Anlaşması göre Hitit-Hayaşa ilişkisi bakıldığında, Hukkana, Hitit devletine sadık kalmayı, vergi vermeyi, gerek duyulduğu zaman askeri yardımında bulunacağı taahhüt etmiştir. Hitit devleti ise onları ve ailelerini dış düşmanlara karşı korumayı, egemenliklerinin devamını garantisi altına almayı taahhüt ettiğini söylenebilir.[235]

2.3.3.4. Hayaşa-Hitit İlişkileri (Anniyaş)

Hitit-Hayaşa ilişkisi Hukkana Anlaşması birlikte yaklaşık elli yıllık bir dostluk ve saldırmazlık dönemi yaşanmıştır. Hititlere ait kayıtlarda Hayaşa ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hukkanaş ne kadar hüküm sürdüğü, kendinde sonra birinin tahta geçip-geçmediği ile ilgili bilgi yoktur.

I.Şuppiluliuma hüküm sürdüğü son yıllarda Doğu Karadeniz bölümünde ayaklanmalar baş göstermeye başlamıştır. II. Murşili döneminde ise Hayaşa tahtına Hukkanaş soyunda gelmeyen Anniyaş başa geçmiştir.

II. Murşili, Kuzey Suriye'de sorunlarla uğraşıtığı bir dönemde Anniyaş bunu fırsata çevirmiştir. Anniyaş, İstitina, Kannuva ve Dankuva saldırarak esir ve ganimetlerle birlikte Hayaşa geri döndü. Anniyaş, yine bu dönemde Doğu Kaşka boylarını kendi himayesine alarak devlet kuran Pihhuniyaş'la anlaşma yaparak güvenli bölge oluşturmuştur.

Kuzey Suriye sorunları halletikten sonra II. Murşili, Hayaşa-Kaşka sınırında yer alan Tibya bölgesinde küçük devlet kuran Pihunniya'yı cezalandırdı. II. Murşili[236] saltanatının 7. yılında (İÖ 1337) Hayaşa üzerine sefere çıkmıştır.

II. Murşili 7. Saltanatının yılında kayıtlarında birinde Anniyaş'tan Hayaşa'ya götürdüğü Hititleri ve ganimetleri iade etmesini talep etmektedir.

---

[235] Pehlivan, *Hayaşa,* 53-58; Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 800-801; Yıldırım, "Okçular/Berta Havzası", 156-162; Murat, "Hitit Coğrafyasında Yukarı", 182-183; Özgül, "Eskiçağda (Yukarı) Aras Vadisi", 78-82.

[236] (KUB XIV_{17}=2$BoTU_{56}$ RSIII) Pehlivan (1991) tarafında *3. Dankuva ülkesine ve oraya saldırdı ve köylülerle birlikte 4. Sığırlar ve koyunlarla birlikte bunları aldı ve aşağıya Hayaşaya getirdi. 5. Güneş olan ben, bunu duyduğumda o zaman şöyle yazdım (.....) 6. (.....) orada sana hiçbir şey (.....) tılar. İstitina ahalisinden de hiçbiri 7. Sana fenalık yapmadı. Fakat sen geldin ve Dankuva ülkesine yürüdün. 8. ve oraya saldırdın ve tutsaklarla 9- ve koyunlarla ve sığırlarla burayı aldın ve aşağıya Hayaşa ülkesine gönderdin.* (s. 60)

II. Murşili ait ikinci mektubu Göetze (1967) ve Pehlivan tarafından çevirisi:

KUB XIV$_{17=2}$ BoTU$_{56}$ RSIII

15. Senin ülkenin sınırları önünde kamp kurdum ve senin ülkene saldırmadım.

16. Ve ülkeni köylüsüyle, çiftçisiyle, koyunuyla, sığırıyla almadım.

17. Ve sen Güneş'le kavgaya başladın ve geldin Dankuva ülkesine

18. Saldırdın ve orayı ahalisiz bıraktın ve tanrılar benim tarafımda oldular.

19. Fakat o bana kötü sözler söylemeye başlayınca

20. Ona karşı düşmanlık ilan ettim ve ona karşı sefere çıktım ve…(61)

Hitit devletinin güney sınırında Asur, Hurri-Mitanni Krallığı, Mısır'la birçok sorunları bulunmaktaydı. Bu sorunlarla çözebilmesi için öncelikle Kuzey sınırındaki sorunları çözmek isteyen II. Murşili, Hayaşa üzerine tekrardan sefere çıktı. Bunun üzerine Hayaşalılar ellerindeki Hitit halkını ve onlara ait malları iade edeceklerini II. Murşili bildirdiler. Hayaşalılar, ülkelerini kuşatmadan kurtarmak ve Hitit ordusunun sefer yapma sürelerini azaltmak başvurdukları bir oyalama politikası olarak düşünebiliriz. Hayaşalılar verdikleri sözleri tutmamışlardı.

Kuzey Suriye'deki sorunlarla ilgilenen II. Murşili, Hayaşa ve Yukarı Memleket'e generallerinde Nuvanzaş'ı göndermiştir. Nuvanzaş yaklaşık 700 savaş arabası ve 10.000 piyadeden oluşan Hayaşa ordusunu yenmişti.[237] Bu zafer haberini alan II. Murşili, hem bu seferi tamamlamak hemen de Hayaşa sorunu tamamen ortadan kaldırmak amacı ile hemen harekete geçerek Tegarama'da (Gürün) ordusu ve generalleri bir araya geldi. Kış aylarının yaklaşması ve komutanlarının Hayaşa topraklarına hareket etmemesi tavsiyeleri üzerine II. Murşili, kışı Ankuva'da geçirmek için harekete geçmiştir.[238]

II. Murşili saltanatının 10. yılında (yaklaşık İÖ 1334) Hayaşa üzerine sefere çıkmıştır. Aripşa (Giresun) ve Dukkama (Şebinkarahisar) dışındaki diğer şehirler savaşa girmediler. II. Murşili, Aripşa girdi ve yağmalamaya başlamışlardı.[239] Bu olaylar karşısında Dukammalılar teslim olacaklarını, Hitit ordusuna gönüllü katılacaklarını, fakat Aripşa[240] gibi şehirlerinin yağmalanmamasını talep ettiler. II. Murşili, Dukkammalılardan 3000 kişiyi Hattuşa'ya götürmüş, şehrin tahrip ve yağmalanması önlendi. Dukkammalılar

[237] Ghazaryan R. P. "The Development Of", 18.
[238] Pehlivan, *Hayaşa,* 63-64; Serkan Demirel, "A Contrıbutıon To Localızatıon Of Azzı-Hayaşa Mentıoned In Hıttıte Cuneıform Texts", *Archıvum Anatolıcum (ArAn)* 11/1 (2017): 101-102.
[239] Ghazaryan R. P. "The Development Of", 18-19.
[240] Garstang, "Hittite Military Roads", 50.

sayesinde diğer Hayaşa şehirleri yağmalanması önlenmiş oldu. Tüm bu başarılı icraatlarına rağmen II. Murşili, Hayaşalıları Hititler için artık problem olmaktan çıkarmayı amaçlandığından, saltanatının 11. yılında (İÖ 1333) Hayaşa üzerine son bir sefer yapmak istediği ve olumlu bir sonuca ulaştığı anlaşılmaktadır.[241]

Hitit kayıtları bu konu ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır. Pehlivan (1991) tarafından verdiği bilgiler:

KBOIV$_{4=}$2 BoTU 58 RsIV

42. Fakat ilkbahar olduğunda Azzi (=Hayaşa) ülkesini düzene koymaya gidecektim.

43. Ancak, Güneş geliyor diye duyduklarından

44. Azzi (=Hayaşa) ahalisi bana Halimana'lı Muttiş'i gönderdiler.

45. Efendimiz sen bizi daha önce de

46. mahvettiğin için, Efendimiz şimdi üzerimize gelme, Efendimiz

47. Bizi tebalığa kabul et ve biz şu andan itibaren birlikler ve savaş arabaları vereceğiz.

48. ve bizdeki Hatti köylülerini de teslim edeceğiz.

49. O zaman bana 1000 Hatti köylüsünü iade ettiler.

50. Ve Halimanalı'yı Muttiş'i böyle bir durumda

51. Bana gönderdikleri için bana Hatti köylülerini de geri verdikleri için

52. bunun üzerine ben Güneş, Azzi (=Hayaşa) ülkesine sefer yapmadım ve onları

53. Tebalığa kabul ettim ve onları tebam yaptım. Bunun üzerine ben güneş bu yıl

54. başka hiçbir yere sefer yapmadan Ankuva'ya gittim

55. ve kışı Ankuva'da geçirdim (s. 66-67).

Sürekli yapılan seferlerden sonra Hayaşalılar Hititler için sorun olmakta çıkmıştır. IV. Tuthalya (İÖ 1260-1230) döneminde Hayaşa ile ilgili bilgi yoktur. Hititler ait kayıtlarda Hayaşa dili ve etnik yapısı ayrıtılı bilgiler yoktur.[242] Hayaşa halkının yapısı ve yönetim şekli hakkında belli ölçülerde bilgiler mevcuttur[243] (Harita 4.13).

[241] Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 802-804; Turak, Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz", 191.
[242] Forrer, *Dıe Bo Ghazkoı-Texte In Umschrıft,* 31.
[243] Pehlivani, *Hayaşa,* 66-74; Ünsal, "Hayaşa Krallığı'nın Kuzeydoğu", 802-804; Yıldırım, "Okçular/Berta Havzası", 162-167; Özgül, "Eskiçağda (Yukarı) Aras Vadisi", 82-87; John Garstang, *The Hittite Empire,* (London: Constable and Company LTD, 1929), daha fazla bilgi bkz; Ercüment Yıldırım, "M.Ö. II. Binyılda Harşit Vadisi (Azzi-Hayaşa), içinde *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür),* edt., Mehmet Fatsa, Mehmet Özmenli, (İstanbul: DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2017), 24-29.

2.4. İÖ I. Bin: Demir Çağı, Hellenistik ve Roma Dönemleri

2.4.1. Daya(e)ni /Diau(e)hi (Urartu) Krallığı

Urartular kralığının sınırları batıda Fırat Nehri, doğuda Hazar Denizi, güneyde Toros Dağları, kuzeyde Gökçegöl'e kadar olan bir alan kapsamaktadır. Siyasi ve kültürel açıdan araştırma yapan bilim insanları Urartu devletini iki devre ayırıp incelemektedirler. İÖ XIII. yüzyıl- İÖ IX. yüzyıl arasındaki dönemde yoğun Assur tehlikesi ve saldırıları karşısında, Feodal Beylikler tarafından oluşturulmuş Uruatri/Urartu ve Nairi Konfederasyonlar'nın egemen oldukları dönemdir. Kabile ve Feodal Beylik daha erken dönemin düzeni olmasına rağmen İÖ XIII. yüzyılda devam etmiştir. Bu dönemi M. Taner Tarhan "Urartu'nun Arkaik Çağı" olarak tanımlar.[244] İÖ IX. yüzyıl-İÖ VI. Yüzyıl arasındaki döneme Eski Anadolu ve Ön Asya'nın siyasi-kültür tarihinde bu döneme Urartu Devleti-Krallık devri[245] olarak adlandırılmıştır.[246]

Hitit devleti Kuzey Suriye topraklarıyla ilgili olarak Mısır'la çatışma ortamını bir barış anlaşması son bulmuştur. Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasında tampon bölge oluşturan Hurri-Mitanni Krallığı eski stratejik önemini kaybetmiştir.

Asur tahtına çıkan I. Salmanassar (İÖ 1274-1245), isyan eden Uruatri ülkesine sefer düzenlemiştir. Tarihi kayıtlarda, ilk kez rastlanan Uruatri[247] ülkesi ve bu dönemle ilgili bilgiler verilmektedir. Üç gün içinde Uruatri'yi aldığından bahseden I. Salmanassar'ın ordusu birlikte harekete geçtiği ve müstahkam kalelerinin üzerine yürüdüğü, 8 ülke 51 şehiri ele geçirdiği, yakıp-yıktığı, mallarına el koyduğu kayıtlarda geçmektedir.

Assur kralı I. Salmanassar'den sonra tahta I. Tukulti Ninurta geçti. Bu kralın döneminde Uruatri ülkesi, Nairi Ülkeleri olarak adlandırıldı. I. Tukulti Ninurta dönemine

---

[244] M. Taner Tarhan, "Urartu Devleti'nin Yapısal Karakteri". İçinde *TTKong 9.* (Ankara: TTK, 1986) 285; Mehmet Işıklı, "M.Ö. Bin Yılda Erzurum Bölgesi: Arkeolojik ve Yazılı Kanıtlar Işığında Diauehi Krallığı", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* 0/6 (2010): 51; M. Taner Tarhan, "Urartu Devleti'nin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallarından Lutipri-Lapturi Hakkında Yeni Görüşler, *AnAr,* 8 (1982): 69-72.

[245] Oktay Belli, "2000 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması", içinde *Araştırma Sonuçları Toplantısı.* 19/2, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 239-256; Sabahattin Erdoğan, "Minua (Şamran) Kanalı ve Urartu Bahçeleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2006), 10-18.

[246] Tarhan, "Urartu Devleti'nin Kuruluş Evresi", 73-77.

[247] Uruatri: Assur kaynaklarında geçen bu ülke ismi, Dağlık Ülke ve Yüksek Bölge manasına gelmektedir. Oktay Belli, "Nairi-Hubuşkia Ülkesi Araştırmaları", içinde *1. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1983), 31.

ait yazıtta Nairi[248] ülkelerinin 43 kralı ile savaştığı ve onları mağlup ettiği geçmektedir. Düzenli olarak kuzeye doğru yapılan seferler durduruldu. Devlet bu dönemde duraklama dönemine geçmiştir. I. Tiglath-Pleser Assur tahtına geçmiştir. Krallığının ilk beş yılına ait olaylara yer verilen aynı zamanda Nairi Ülkesinin 23 kralına karşı gerçekleştirdiği seferlere yer veren Prizm Yazıtı, 4 kil prizmadan oluşmaktadır. Bu yazıt Assur'daki Anu-Adad tapınağında bulunulmuştur.[249] Yazıtta, geçilmesi güç yollardan ve bozkırlardan geçtiği, yolların engebeli ve patika yolların kapalı olduğu, büyük dağları savaş arabaları ile aştığı, o ülkelerin topraklarına ulaşmak için baltalarla ağaçları kestiği, ordunun ilerleyebilmesi ve Fırat nehri geçebilmesi için köprüler yaptığı geçmektedir. Tumme'den Daiaeni'ye[250] kadar 23 kralın savaş arabaları ve orduları birlik oldukları, bu büyük orduyu yendiği yazıtta geçmektedir. Kral I. Tiglath-pleser'in, bu savaşta 120 savaş arabasını ele geçirdiği, onların yardımına gelen Nairi'nin 60 kralının savaş arabalarını ele geçirdiği ve Yukarı Deniz'e kadar takip ettiği ifade edilmektedir.[251]

I. Tiglath-pleser krallığının üçüncü yılında da Nairi ülkeleri ile mücadelesi etmiştir. Bu dönemde Daiaeni ülkesi ve kralı Sieni'den bahsedilmektedir. Kral I. Tiglath-pleser, kral Sieni'yi esir edip Assur'a götürdüğünden bahsetmiştir.

Tüm bu seferler esnasında hemen hemen bütün Nairi krallarını ele geçirdiğini söyleyen Assur kralı I. Tiglath-pleser, tanrılar adına yaptırdığı yeminlere ilaveten sözlerini tutmayanlara farklı yöntemlere başvurmuştur. Bu yöntemlerden biri de kralların çocuklarını ve aile fertlerini rehin alarak Assur'a götürdü. Bu krallıklar arasında özellikle Daiaeni kralı Sieni bahsedilmesi sadece yukarıdaki şartlara bağlanamaz. Daiaeni krallığı, diğer krallıklardan farklı durumu ve yapısı olabilir. Nairi ülkesindeki krallıklar içerisinde daha geniş topraklara veya daha geniş orduya sahip olması, saavaşı yenilgiyi kabul etmemesi gibi sebepler dolayı kral Sieni ve ülkesi Daiaeni adı Assur kaynaklarında

[248] Altan Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı,* (İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1997), 18-19; Pınar Pınarcık, "Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler" *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXVII/2 (2012): 466-468.
[249] Mahmut Pehlivan, *Dayalehi/Diau(ehi), (Uruanti-Nairi Konfederasyonu Döneminden Urartu'nun Yıkılışına Kadar),* (Erzurum:Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 23-24.
[250] Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, 19-20; Pınarcık, "Urartu Krallığı'nın Tarihi", 469-470.
[251] Pehlivan, *Dayalehi/Diau(ehi),* 25; Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü,* çev. Belgin Aksoy, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006), 25; Ünsal, "Eskiçağ'da İspir ve Çevresi", 60-64.

bahsedilmektedir.[252] Kaynaklarda sonraki dönemlerde Nairi adı az olsada adı geçer ama Daiaeni geçmemektedir.

Assur devletinin baskıları azaldığı bu dönemde Urartu krallığı başına önce Lutipri sonra ise oğlu I. Sarduri geçmiştir. Devletin başkentini Arzaşken'den Tuşpa[253] taşımıştır.[254] Sonraki zamanlarda sırasıyla İşpuini (İÖ 830/825-810), Menua[255], I. Argişti tahta geçmiştir. Bu dönemlerde kale, garnizonlar yapılmış ve özellikle kuzey istikametine doğru seferler düzenlenmişlerdi.[256] Bu seferlerden biri Menua ve oğlu I. Argişti ile ortak kralık döneminde gerçekleştirilmiştir. Yazılıtaş ve Zivin yazıtlardan bu seferlerin bazı bölümlerini izlenmektedir.[257] Bu seferde Menua, Diauehi'nin başkenti Şaşilu'yu ele geçirmiş kralı Utupurşini'yi esir etmiş birçok ganimet elde etmiştir. Bu kayıtta Şeşeti, Baltulhi ve Haldiriuulhi ülkeleri, Diauehi içerisinde gösterilmiştir.[258] Diauehi'nin kontrolünde bir konfederasyonu akla getirilebilir.[259] Assur ve Urartu kaynaklarında Diauehi tanımı, yeri ve önemi bu değerlendirmeye ters düşmektedir.[260] Erzincan-Erzurum yayların kuzeyinde topraklara Geçit Ülkesi olarak bilinen Diauehi halkı yaşamaktaydı. Diauehi, Karadeniz'e giden yolları elinde tutmaktaydı.[261] Urartu metinlerinde görülen, genellikle Diauehi'den vergi istenmesi, Diauehi'nin özellikle Karadeniz'in altın, gümüş, demir, bakır maden kaynaklarına ulaşmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum büyük bir ihtimalle bölge ile yapılan ticaretin devamını düşündürdüğü gibi ilişkilerin devamı ile birlikte Karadeniz bölgesine doğru yerleşimlerin kaymasına sebebiyet verdiğini düşünebiliriz.[262]

---

[252] Pehlivan, *Dayalehi/Diau(ehi),* 26.
[253] M. Taner Tarhan, "Başkent Tuşpa", içinde *Urartu Doğu'da Değişim,* ed., Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, (İstanbul: YKY, 2011), 288-337.
[254] Nezih Başgelen, "Van Kalesi'nin kahraman kralları Urartular, Anadolu Uygarlıkları" *Seramik Türkiye Federasyonu,* 9 (2005): 128.
[255] Oktay Belli, *Doğu Anadolu 'da Urartu Sulama Kanalları,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1997), 11.
[256] Tarhan, "Urartu Devleti'nin Yapısal", 286.
[257] Altan A. Çilingiroğlu, "Urartu Apadanasının Kökeni", *Anadolu Araştırmaları,* 0/6 (1979): 99-100.
[258] G. A. Melikisvili, *Dıe Urartaısche Sprache,* (Rome: Bıblıcal Instıtute Press, 1971), 37, 44; Harun Danışmaz, *Urartu Krallığı Yönetim ve Organizasyon,* (Ankara: TTK, 2020), 11-16, 21,37.
[259] Işıklı, "M.Ö. Bin Yılda Erzurum Bölgesi", 52-56.
[260] Pehlivan, *Dayalehi/Diau(ehi),* 33-37.
[261] Yavuz Günaşdı, İshak Küçükyıldız, "Erken Demir Çağ'da Pasin Ovası'nda Önemli Bir Diauehi Ülkesi: Baltulhi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32 (2023): 779-814 DOI:10.56597/kausbed.1296581.
[262] Işıklı, "M.Ö. Bin Yılda Erzurum Bölgesi", 55-72; Süleyman Çiğdem, "Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7/1 (2010): 81-92; Alpaslan Ceylan, "Yeni Bulgular Işığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi Krallığı ve

III. Salmanassar tahta çıkmasında sonra Assur devleti eski gücüne kavuştu. Bu kral döneminde Dayaeni/Dayani'ye kadar fetihlerde bulunmuştur. Daiaeni kralı Asia'yı haraç ve vergi vermek zorunda kaldığı anlatılmaktadır. III. Salmanassar ve Urartu kralları Menua (İÖ 810-786), I. Argişti (İÖ 786-764)'ye ait yazıtlarda, genelde Fırat'ın kolu Karasu'nun kaynak bölgesinin de dâhil olduğu alan için kullanılan *Diauehi-Diauhi* adlı ülke ve beylikle rastlanmıştır. Diauehi krallığı tümüyle toprakları I. Argişti devrinde Urartu topraklarına katılmıştır.[263] Bu krallık uzun dönemde sınırlarını koruması düşünülemez. Ancak, kitleler halinde yer değişikliği meydana gelmişse, birbirinden uzak olan topraklar olduğu söylenmesi zordur. Bu konuda Assur ve Urartu kaynaklarındaki yetersiz kalmaktadır. Bu nedenlerden dolayı Daiaeni lokalizasyonu ilgili farklı görüşler mevcuttur.[264]

Diauehi Ülkesi lokalizasyonu Urartu Karadeniz ilişkileri ile ilgili bilim insanların birçok görüş mevcuttur. Diauehi lokalizasyonu, G. A. Melikisvili[265], Yukarı Fırat ve Erzurum çevresi ile güney-batı Gürcistan arasına, I. M. Diakonof[266], Çoruh havzası ile Fırat'ın kaynak kesimi arasına konumlandırır, H. F. Russel[267], Fırat kaynak bölgesine, C. A. Burney, Erzincan-Erzurum ovalarından Doğu Karadeniz dağlarının eteklerine, E. Herzfeld,[268] Çoruh'un kaynak bölgesindeki Oltu ve civarına, M. Salvini[269] ve

Urartular", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 20 (2017): 517-568, DOI:10.9775/kausbed.2017.032; Aynur Özfırat, "Van Gölü Havzasında Yeni Araştırmalar: Erken ve Orta Demir Çağ/Urartu", içinde *XVI. TTKong,* (Ankara: TTK, 2015), 1-17.

[263]Altan A. Çilingiroğlu, "Diauehi'de Bir Urartu Kalesi: Umudum Tepe (Kalortepe)", *Anadolu Araştırmaları,* VIII (1980): 193-194; Veli Sevin, "Urartu Bahçeleri", *Belleten,* LXIV/240 (2000): 395-414.

[264] Pehlivan, *Dayalehi/Diau(ehi),* 28; Yıldırım, "Okçular/Berta Havzası", 167-180; Kemalettin Köroğlu, "Urartu: Krallık ve Aşiretler", içinde *Urartu Doğu'da Değişim,* ed., Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, (İstanbul: YKY, 2011), 20-56; Oya San, "Urartu Siyasal Tarihinde Diauehi Krallığı", *OLBA,* III (2000): 19-28; Can Avcı, "Van Gölü Havzası'nda Urartu İsakn Politakası", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015) daha fazla bkz; Kemalettin Köroğlu, "Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası", *Belleten,* LXIV/241 (2001): 717-741; Veli Sevin, "Van Bölgesinde Post-Urartu Dönemi: Yıkıntılar Üzerinde Yeni Bir Yaşam", *Belleten,* LXXVI/276 (2012): 351-372; Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II Demir Devri ve Pers Hakimiyeti Dönemi,* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 39-51; Tamas Dezso, "Assurluların Anadolu Seferi", içinde *Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı,* editör Kemalettin Köroğlu, Selim Ferruh Adalı, (İstanbul: YKY, 2020), 112-137; Oktay Belli, "Urartular", içinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi,* (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), 1: 145-187.

[265] Melikisvili, G. A. "Diauehi". *VDI.* 34/4 (1950): 26-27.

[266] I.M. Diakonoff, S.M.Kashkai, *Geographical Names According to Urartian Texts,* (Wiesbaden: RGTC IX, 1981), 26.

[267] H.F., Rusell, "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and the Historical Geography of Eastern Anatolia According to the Assiyrian Sources" *AS,* 34 (1984): 186-187.

[268] Herzfeld, *The Persian Empire Studie,* 121.

[269] Mırjo Salvını, "Urartu Tarihine Genel Bir Bakış", içinde *Urartu Doğu'da Değişim,* ed., Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, (İstanbul: YKY, 2011), 74-105; Mırjo Salvini, *Nairi e Ur(u)atri Contributa alla*

Piotrovskii,[270] Erzurum'un kuzeyini ve Çoruh'un kaynak kesimine, A. Çilingiroğlu[271], Aşkale ve Tercan civarına, M. Pehlivan[272], Sarıkamış ile Aşkale arasına, O. Belli, Aşkale-Tercan-Erzurum arasında bölgeye yerleştirmektedir.[273]

2.4.2. Kimmer ve İskitler

Kimmer ve İskit adları Assur kayıtlarında "Gimirrai" ve İskuza/Asquzai, Urartular'da "Kimmer ve İşqigulu", Grek kaynaklarında İskitler için "skyt" Kimmerler için "Kymmerioi/Kymmerios, Pers ve diğer doğu dillerinde "Sak, Saka, Caha" olarak tanımlanmaktadırlar. Kutsal kitaplarda Kimmerler "Gommer" İskitler ise "Askenaz" olarak geçmektedir.[274] Günümüzdeki Türkistan coğrafyasında yaşayan Kimmer ve İskitler'in Türk kökenli olduğu düşünülmektedir.[275]

Storia della Formaziona del regno di Urartu, (Roma: 1967), 22-23; Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü.* Daha fazla bilgi bkz.

[270] P. Piotrovskii, *Urartu: The Kingdom of Van and its Art,* (London: 1967), 43.

[271] Çilingiroğlu, "Diauehi'de Bir Urartu Kalesi", 191-194.

[272] Pehlivan, *Dayalehi/Diau(ehi),* 22-36.

[273] Paul Zımansky, "Unutulan ve Tekrar Hayata Dönen Bir Krallık: Urartu Çlışmaları ve Literatürü", içinde *Urartu Doğu'da Değişim,* ed., Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, (İstanbul: YKY, 2011), 56-73; Paul Zımansky, "Urartu ve Çağdaşları", içinde *Urartu Doğu'da Değişim,* ed., Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, (İstanbul: YKY, 2011), 106-125; Jak Yakar, "Etnoarkeolojik Veriler Işığında Doğu Anadolu'nun Urartu Döneminde Sosya-Ekonomik Yapısı", içinde *Urartu Doğu'da Değişim,* ed., Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, (İstanbul: YKY, 2011), 126-149; Tarhan, "Urartu Devleti'nin Kuruluş Evresi", 69-114; Emir. "Prehistorik Dönemden Roma", 46-51; Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular,* (Ankara: TTK, 1986, 1992), 1-47; Pehlivan, "En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi" 77-82; M. Taner Tarhan, Veli Sevin, "Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları (I) Askeri ve Sivil Mimariye Ait Yeni Gözlemler", *Anadolu Araştırmaları,* 4-5 (1977): 273-300; Karen Radner, "Between a Rock and a Hard Place: Musasır, Kumme, Ukku and Subrıa-the Buffer States Between Assyrıa and Urartu". İçinde *Bıaınılı-Urartu,* editör, S. Kroll, C. Gruber, U. Hellwag, M. Roaf, P. Zımansky, (Peeters, 2012), 243-264; Hasan Bahar, *Eski Anadolu Tarihi ve Uygarlıkları Tarihöncesinden Roma Dönemine Kadar.* (Konya: 2004), 77-92.

[274] M. Taner Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", içinde *AST 1,* (İstanbul: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1983), 109-110; M. Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler", içinde *Türkler,* I, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 603-604; Ferit Baz, "Anadolu'da Bozkır Kökenli Toplumlar: Kimmerler ve İskitler", içinde *Eski Anadolu Tarihi,* ed., Kemalettin Köroğlu, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011), 138; G. W. B. Huntingford, "Who Were The Scythians?", *Nomos,* 30/5/6 (1935): 789-790; Hacı Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu'daki İzleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 41-50; İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar),* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2008), 3-7; Kazım Mirşan, *İskitler, Sümerler, Yemenliler.* (İstanbul: MMB Yayını, 2005), 11-12; Timur Demir, "Anadolu'da Kimmer-İskit İz ve Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, 2008), 9-33; Koray Toptaş, "Urartuluların Kimmerler ve İskitler İle Münasebetleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 21-29.

[275] Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. O.Karatay, (Ankara: Ötüken Neşriyat, 2002), 39 vd.; İlhami Durmuş, "Eskiçağ Anadolu'sunda Türk İzlerine Dair Tespit ve Öneriler", *OANNES,* (2019): 95-116; İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar),* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma EnstitüsüYayınları, 1993), 39-48; Ekrem Memiş, *İskit'lerin Tarihi,* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1987), 22 vd; M. Taner Tarhan, "İskitler'in Dini İnanç ve Adetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakütesi Tarih Dergisi,* XXIII

Kimmer ve İskitler bozkır yaşam tarzını benimsemişlerdi. Bu yaşam tarzı temelini hayvancılık ekonomisine dayanmaktadır. Her konuda zor bir yaşam biçimi olan göçebe hayat tarzı Kimmer ve İskitler'i etkilemiştir. Bu iki halk topluluğunun kendilerine has örf ve adetler, sanat eserlerinde doğaya yönelme, at sırtında ve hareketli bir yaşam, giyim, kuşam, silah ve teçhizatlar gibi ögeler göçebe hayat tarzının etkisi olarak değerlendirilebilir. Bu göçebe topluluklarında değiş tokuşa dayanan ticaretin varlığından bahsedilmektedir.[276]

Kimmerler ve İskitler, İÖ II. binyıl başlarından İÖ VIII. yüzyıla kadar merkez Kırım olmak Karadeniz'in kuzeyi ve güneyi, Avrasya bozkırları ve Kafkasya bölgesinde yaşamışlardı.[277] İÖ VIII-VI. yüzyıllar arasında doğudan gelen İskitler'in baskısı sonucunda Kimmerler batıya doğru göç etmek zorunda kalmıştır.[278] Bu göç hiçbir zaman soygun şeklinde olmamış, aksine, tüm bir halkın mal ve mülkleriyle beraber yaptıkları bir göç olarak değerlendirilebilir.[279] Kafkas geçitlerini aşan Kimmer göç dalgaları, yeni bir yurt edinmek amacıyla Anadolu'yu istilaya başlar. Bu topluluğu İskitler izlemiştir. Bu topluluklar ile ilgili Homeros, Herodotos[280] ve Strabon[281] bilgiler verilmektedir.

Kimmer akınların hemen ardında İskit akınları birlikte Anadolu'nun siyasi, kültürel ve etnik yapısında değişliklere sebebiyet vermiştir. Bu akınlarla Anadolu'daki en güçlü devletleri olan Urartu, Assur, Frig ve Lidya ile İonya şehirleri yıkılmasına sebebiyet vermiştir.[282]

(1969): 145-180; İbrahim Tellioğlu, "Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri", *A.Ü. Türkiyat AraştırmalarıEnstitüsü Dergisi,* 27 (2005): 238; Yelda Demirağ, "Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2003), 38-49.

[276] Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler", 596-598; Engin Eroğlu, "Kimmer ve İskitlerin Anadolu'daki Ticari Hayata Etkileri Üzerine Bir Yorum", Cappadocia Journal of History and Social Sciences, (2016): 37-47; M. Taner Tarhan, "Bozkır Medeniyetinin Kısa Kronoloji", *Tarih Dergisi,* 24 (1970): 17-32.

[277] M. Rostovtzeff, *Iranıans Greeks ın South Russıa,* (New York: Oxford At the Clarendon Press, 1922), 34 vd.

[278] M. Taner Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", içinde *TTKong VIII,* Cilt, 1, (Ankara: TTK, 1976), 355.

[279] Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler", 603.

[280] Herodotos, *Herodotos Tarihi,* çev. Müntekim Ökmen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, XVI. bs., 2019), IV, 11-12.

[281] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* VII, 4.3, XI, 2.5.

[282] Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II,* 158-165; Charles Texier, *Küçük Asya Cilt: II.* Çev., Ali Suat, (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 37-39; Sevin, Veli. "Frygler". İçinde *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi.* II: (İstanbul: Görsel Yayıncılık, 1982), 248-274.

Urartu devletinin sınırları bir tarafta Kuzey Suriye, diğer taraftan Kafkaslar'a kadar uzanmaktadır. Assur kralı Sargon ve ardında gelen krallar dönemlerinde, gün geçtikçe büyüyen Kimmer ve İskit tehlikesiden dolayı Urartular, Assur etki alanından çekilmek zorunda kalmışlardı. Urartular, II. Argişti (714-685) döneminde kuzeye yönelerek Kimmer tehlikesini bertaraf etmek istediysede İÖ 707 yılında ağır bir yenilgiye uğramıştır. Kimmerler, bu kral dönemine ait olduğu düşünülen Giriktepe Sarayı yakıp yıkmışlardı. II. Argişti döneminde, Kimmer saldırılarını durdurmak için ve savunmaya yönelik birçok kale (Altıntepe Kalesi) yapılmıştır. Kimmerlerle anlaşan Uratu kralı II. Russa (685-645) akıllıca politika ile Assur'a karşı önemli bir ittifak kazanmıştır. Bu anlaşma ile Urartu toprakları saldırıda kurtulmuş ve Kimmer akınları batıya doğru yönelmişlerdi.[283]

II. Russa, Kimmerler olduğu gibi İskitlerle anlaşma yapmıştı. Ama bu anlaşma uzun süreli olmamıştır. İskitler, Urartu merkezlerini ve II. Russa tarafında inşa edilen Rusahinili (Toprakkale) yakıp yıktıkları sanılmaktadır. Tüm bu saldırıların yanında, yaklaşık İÖ 585 yıllarında İskitler Medler'le birlikte Urartu devletini ortadan kaldırmışlardı.[284]

Kimmerler kısa süre içinde Anadolu topraklarını istila ederek, Assur sınırına ulaşılmışlardı. Assur tarihinde Sargonidler devri (İÖ 722-626) olarak geçen bu dönemde sırasıyla Sargon, Sanherib, Asarhaddon, Asurbanipal tahta geçmişlerdi. Kral Sargon (İÖ 721-705) Kargamış, Sama'l, Gurgum, Milid, Que ve Kayseri bölgesini ele geçirmiştir. Sanherib (704-682) devrinde Tabal, Hilakku ve Kammanu kaybedilmiş daha sonra kral olan Asarhaddon (682-668) dönemi ile Anadolu güçü kaybetmeye başlamıştır.[285] Bu kral döneminde Kimmer adı Assur kayıtlarında ilk defa geçmiştir. Bu dönemde Hilakku Kimmerler ile ittifak yapmışlardı. Asarhaddon hem Kimmerler'i hem de Hilakku mağlup etmiştir. Assur tahtına geçen Asurbanipal, Kimmerler saldırıları karşı Anadolu'daki devlet ve topluluklar ittifaklar kurarak savunma tedbirleri almıştır. Assur kayıtlarında

[283] Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", 111; İlhami Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", *Belleten,* LXI/231 (1997): 273; Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 65-77; Demirağ, "Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler", 94-96; Mehmet Ali Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı,* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020), 213-216.
[284] Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", 274, 279-280; Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 104-114.
[285] Kadriye Tansuğ, "Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri ve M.Ö 7'nci Yüzyılda Asur Devleti'nin Anadolu ile Münasebetleri", *A.Ü.D.T.C.F.D,* 7/4 (1949): 535-536.

göre, Asurbanipal zamanında Kimmer krallı Tugdamme'nin önderliğinde Assur sınırında karargâhlarını kurmuşlardı.[286] Assur kralı Asurbanipal verdiği bilgiye göre, Kimmer krallı Tugdamme önderliğinde saldırıya geçti ve bu sırada hastalıktan öldüğü için Kimmer saldırıları son bulunmuştur.[287] Assur ülkesinde yaşanan taht mücadeleleri olmuştur. Bu sebeplerden iki ülke arasında anlaşma olmuştur. Kimmerler sonraki dönemde Assur topraklarına saldırmışlardı. Kimmerler kendi aralarındaki mücadeleler de onların gücünü azaltmıştır. İskit saldırıları bu bölgeye ulaşılmasından dolayı Kimmerler batıya göç etmesine sebebiyet verdiğini düşünebiliriz.[288]

Assur kuzey ve kuzeydoğu sınırları İskit saldırıları sebebiyle Asarhaddon kızını İskit kralı Bartatua'ya vermiştir. Herodotos'ta Karadeniz kuzeyinde kovduğu Kimmerler takip ederek Anadolu gelen İskitler başında Protothyes oğlu Madyas olduğuna ait kayıt bulunmaktadır.[289] Bu bilgiler Assur kayıtları aynı olmasının yanında Protothyes ile Bartatua aynı kişi olduğu düşünülmektedir. İskitler Kızılırmak'a kadar toprakları istila etmişlerdi. Medler Babilliler ittifak yapan İskitler, Assur ülkesini ortadan kaldırmışlardı.[290]

İÖ VII. yüzyılın başlarında Kızılırmak'a kadar ulaşan Kimmerler, Frig egemenliğindeki toprakları ve başkent Gordion'u istila etmişler, Frig devletini ortadan kaldırmışlardı.[291] Lidya sınırlarına ulaşan Kimmer istilasını Lidya kralı Gyges durdurmuştur.[292] Bu saldırılar karşında Gyges Assur devletinde yardım talep etmiştir. Bu diplomatik süreçler devam ederken, Kimmerler ikinci kez Lidya topraklarına saldırmış ve başkent Sardes ulaşmışlardı. İÖ 646-45 gerçekleşen bu saldırıdan sonra Kimmerler, bir kısmı kuzeybatıya yönelerek, Adramyteion (Edremit) yakınlarındaki Antandros kenti çevresine yerleşmişlerdi. Lidya kralı Alyattes İÖ VI. yüzyılın başlarında kuzeydeki

[286] Aziz Novruzlu, "Kimmer Kültürüne Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/32, (2017): 214, DOI: 10.21550/sosbilder.298337.
[287] Tansuğ, "Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri", 537-538; Demirağ, "Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler", 84-90.
[288] Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", 115 -116; Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 77-84; Tansuğ, "Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri", 537-547.
[289] Herodotos, *Herodotos Tarihi,* I, 103
[290] Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", 274-277, 280-282; Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 114-120; Toptaş, "Urartuluların Kimmerler ve İskitler", 37-50.
[291] Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", 277-278; Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 84-90; Nezahat Baydur, *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar,* (İstanbul: İstanbul Üniveersitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 74.
[292] Muzaffer Demir, *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a,* (Ankara: TTK, 2014), daha fazla bilgi bkz.

Bitinya Bölgesi üzerine sefer çıkmış ve Antandros'taki Kimmer boyları üzerine giderek, onları Kızılırmak'ın doğusuna kadar sürmüştür.[293] İskitler ve Persler mücadelesi yaklaşık 300 yıl sürmüştür. Pers İmparatorluğu bu kadar uğraştırmaları İskitlerin ne kadar güçlü göstergesidir.[294]

Bir kısım Kimmer boyları Paphlagonia üzerinden Karadeniz sahiline ve ayrıca Miletos'un güçlü kolonisi Sinope'yi istila edilerek buraya yerleşirler. Amazon Kadınları'nın[295] yaşadığı coğrafya bazı Grek kaynaklarında Sinop'un doğusundaki *Themiskyra* olarak gösterilir. Tarihte bozkır yaşamının gereği olarak at üzerinde savaşan Kimmer kadınları, Grekler'i dehşet içinde bırakmış ve bu kadınların yaşamı zamanla mitosa dönüşerek antik çağ kaynaklarına ve Grek sanatına yansımıştır. Amazon kadınları, İskitler'in soyunda geldiği veya sonradan İskitler'le evlendiği iddia edilmiştir.[296]

Kimmerler, doğuda Trapezus'a (Trabzon), batıda Herakleia Pontika'ya (Karadeniz Ereğli) kadarki coğrafyaya yayılmışlardı. Kardeniz bölgesinde yaşadığına

---

[293] Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", 278-279; Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 90-101; Fatih Şengül, "Homeros'a Göre Kimmer Kavim Adı Etimolojisi", *Karadeniz Araştırmaları,* 5/17 (2008): 33-42; Tellioğlu, "Kimmer ve İskit Göçlerinin", 237-245; Demirağ, "Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler", 90-94.

[294] Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", 355-368; Baz, "Anadolu'da Bozkır Kökenli", 139-144; Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", 282-285; Ferit Baz, "Herodotos'un Anlatımlarına Göre, İskitlerin Kimmerleri Takip Meselesi". *Cedrus,* IV (2016): 47-59, DOI:10.13113/CEDRUS/201604; Hacı Çoban, "Kapadokya'da Kimmerler", *Cappadocia Journal of History and Social Science,* 4 (2015): 121-131; Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 101-104, 120-125; Durmuş, *İskitler (Sakalar),* 34-36; James William Johnson, "The Scythian: His Rise and Fall", Journal of the History of Ideas, 20/2 (1959): 250-257; Tansuğ, "Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri", 548; Kılıç Osmanov, "Bozkır Kavimlerinden Azlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları",* 17 (2005): 119-133; Askold I. Ivantchik, *Kımmerıer und Skythen,* (Moskau: Steppenvölker Eurasıens Band II, 2001), 15-21; T. Sulimirski, "Sythian Antiquities in Western Asia", *Artibus Asiae,* 17/4 (1954): 282-318; Tim Bridgman, "Who Were The Cimmerians?", *Hermathena,* 164 (1998): 31-64; Vjaceslav Ju. Murzin, "Kimmerier und Skythen", içinde *Gold der Steppe Archaologie der Ukraine,* ed., H. Helmuth, (Kiev: 1991), 57-71; Demirağ, "Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler", 94-102; Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı,* 218-224; Afif Erzen, *Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans, Büyük İskender ve Dünya Devleti, Eskiçağ Tarihinde Boğazlar, Eskiçağda Doğu Batı Mücadelesi Eskiçağ Tarihinde Karadeniz,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1984), 56-58.

[295] Topraklarında özgürce dolaşan bu saldırgan süvarilere bir anlam vererneyen İskitler şaşkına döndüler. Kadın savaşçılara dair hiçbir bilgileri yoktu. Amazonların dili anlaşılmaz, giyimleri yabancıydı. Davetsiz misafirleri sakalsız gençler zanneden İskitler, karşılarında saflarını aldılar. Çarpışmaların ardından Amazon cesetlerini inceleyen İskitler saldırganların cinsiyetini öğrendiler. Hayrete düşen İskitler toplantı yaptılar. Savaşmak yerine bu üstün yaratıkları kazanmaya ve onlarla çiftleşmeye karar verdiler. Sayılarını tespit ettiler ve aynı sayıda genç erkeği onları gözlemlerneye gönderdiler. Gençler, kadınlar savaşmaya başladığında kaçmaları fakat kovalamaca durduğunda tekrar kadınların yanına gidip kamp kurmaları için tembihlendiler. Tüm bu planları tuttu fakat İskit gençleri ile Amazon kadınları ayrı bir topluluk haline geldiler. Donald J. Sobol, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar,* çev. Burcu Yumrukçağlar, (Ankara: Öteki Kültür Yayınları, 1999), 45-48.

[296] Sobol, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar,* 31; Selim Pullu, "Kimmer Kadınları Amazonlar: Karadenizde Proto -Türk İzleri", içinde *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyomu Bidirileri Cilt 1,* ed., Gazanfer İltar, (Giresun: Giresun Belediyesi, 2008), 55-66.

kanıt olarak Trabzon yakınındaki Ağırmış Dağ'ın antik çağda *Kimmerius Dağı* gösterilmektedir.[297] Herakleia Pontika topraklarına kurulan *Mariandynoi* Megara kolonisi olup, mitolojik olarak Kimmerler'le bağlantılı gösterilmiştir.[298] Bu mitos ile ilgili olarak, *François Vazosu* üzerinde ok atan bir bozkır savaşçısı resmedilirken, *Mariandynoi* kabilesinin atasının Heros Kimmeros olduğuna inanılmaktadır.[299]

Kimmer ve İskitler bozkır yaşam tarzı benimsedikleri için onlarla ilgili fazla arkeolojik materyale rastlanmamıştır. Amasya'da Gümüşhacıköy'deki kurgan içinde insan ve at gömüsüne, Ordu Ünye'de bulunan, phiale tipindeki bir gümüş kap üzerinde beş tümseğin arasına beş dağ keçisi motifi kabartma işlemişler ve Kimmerler'e ait olduğu düşünülmektedir. İmirler[300] ve Maşathöyük[301] önemli buluntular bulunmuştur. Şerife Özer tarafında Sivas müzesine satılmış iki kanatlı kovanlı ve mahmuzlu ok uçu ve bunların kesin buluntu yeri bilinmemekle birlikte Doğanşar-Koyulhisar bölgesinden geldiği söylenmiş ve ayrıca Koyulhisar-Ortaköy nahiyesi Çandır köyü yakınlarında çok sayıda tunç ok ucu olduğu bulunulmuştur.[302]

Bu göçebe yaşam tarzı ile arkeolojik materyaller göz önüne alındığında Aksu ve Melet Havzası'na kadar bu toplulukların geldiğini düşünüyoruz. Çünkü bu topluluklar hem göçebe olması hem de bölge coğrafyasından dolayı pek fazla arkeolojik kazı yapılmamıştır.[303]

2.4.3. Bölgenin Yerel Halkları

Grek kolonilerin kurulmadan önce veya sonra Aksu, Melet Havzası ve bu havzaya yakın bölgede yaşayan halklar ya yok kabul edilmiş ya da barbar, yaban, ilkel diye

---

297 Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* VII, 4.3.

298 Rhodius Apollonius, *The Argonautica.* çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2021), I, 1126, II, 149,723,780.

299 Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", 112-113; Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi,* 111-119.

300 H.Hauptmann, "Neue Funde Eurasischer Steppennomaden in Kleinasien", *İn R. M. Boehmer-H. Houptmann (Hgg), Beitrage zur Alterumskunde Kleinasiens Festschript für K. Bittel,* Mainz: 1983, 268.

301 Tahsin Özgüç, *Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi,* (Ankara: TTK, 1982), 65.

302 Çoban, "Anadolu'da Kimmer-İskitler", 134-135; Boris Nikolayeviç Grakov, *İskitler,* çev. D. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020), 33-72; Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II,* 146-153.

303 Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", 109-118; Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler", 597-607; Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", 285-286; Karakaya, "Eskiçağ Tarihinde Tokat", 60-63; Koçak, "Eskiçağ Tarihinde Sinope", 34-37; Emir. "Prehistorik Dönemden Roma", 44-46; Ekrem Memiş, Cemil Bülbül, *Eskiçağda Göçler*, (Bursa: 2.baskı, Ekin Yayınları, 2019), 157-172. Daha fazla bilgi bkz; Olivier Casabonne, "Kimmerler, İskitler ve Amazonlar", içinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası,* ed., Necmi Karul, (İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012), 302-306.

nitelendirmişlerdi. Grek kolonizasyonunu başlatanlar, bölge ve havza halkının Grekli kolonistlerin soyundan geldiğini ifade etmişlerdi. Antik Yunanlı kolonistlerin üstün Helen kültürünü ve dilini bölgedeki barbarlara aşılayarak onları Helenleştirmiş ve Helenlere ait efsanelerle desteklenmiştir. Bu görüşler batılı bilim adamları tarafından savunulmuştur. Aslında tarihin en eski devirlerinden beri bu bölgeye farklı yerlerden gelen halklar yerleşmiştir. Bu coğrafyada yaşayan halklar bazen yanyana bazen de savaşarak veya kaynaşarak bölgede yaşamışlardır. Tarihi dönem içinde Aksu, Melet Havzası ve çevresine yerleşmiş olan halkları tarihi bilgilerden olduğu kadar bıraktıkları izlerden de öğrenebiliriz.[304]

Aksu ve Melet Havzası ile çevre bölgelerde yaşayan halklar ile ilgili Ksenophon önemli bilgiler verilmektedir. Artakserkses ve Kyros arasında olan Kunaksa savaşında Kyros, hem savaşı hem de hayatını kaybetmiştir. Kyros'un ordusunda yer alan ve memleketlerine geri dönmek için yola çıkan Helen askerlerinin kumandaları da yolda öldürüldüğü için, aralarında seçtikleri birkaç komutanla birlikte dönüş yolunda orduyu yöneten Ksenophon eserinde, 4. kitabında güney kuzey istikametini, 5. kitabında Trabzon'dan Ordu'ya kadar karşılaştıkları halkları, onların örf ve adetleri ayrıca yaşadıkları coğrafyaları anlatılır.[305] Bu halklar ilkel bir yaşam tarzları (avcılık-toplayıcılık gibi) olduğu için geniş bir coğrafyaya yayıldıklarını düşünebiliriz. (Harita 4.15)

2.4.3.1. Makronlar

Helenler'in Makron adı verdikleri bu halkın asıl adı değildi. Makron, Hellence'de uzun-iri başlı manasındadır. Şemseddin Günaltay göre; Doğu Karadeniz'in güney kıyılarında oturan Makronlar diye adlandırılan halkın asıl yerli adları Tzan (Çan) olduğudur. Makronlar ile ilgili Heredot; sünnet olma âdetinin olduğu ve bunu Kolkhislilerden öğrendikleri, Pers İmparatorluğunun 19. Satraplık bölgesinde yer aldığı ayrıca Yunan seferinde Pers ordusunda yer alan bu halkın başlıkları ağaçtan, kalkanları küçük, mızrakları kısa saplı, uçları sivri ve uzun olduğu söylemektedir.[306]

[304] Mehmet Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan Doğu Karadeniz,* (İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2002), 19.
[305] Ksenophon, *Anabasis,* IV. V; Demirel, "Yazılı Kaynaklara Göre", 54.
[306] Herodot, *Herodotos Tarihi,* II. 104, III. 94, VII. 78.

Ksenophon Anabasis adlı eserinde Makronlar ile ilgili; Onbinlerin denizi gördükleri Madur Dağı'na[307] ulaştıran rehber, ordugâhı kuracakları bir köy tavsiye etmiş ve Makronlar'ın ülkesine giden yolu göstermiştir. Onbinler bu dağdan Makronlar'ın ülkesine üç gün içinde on fersah yol almışlardı. Makronlar ile İskitler'in ülkeleri arasındaki sınır olan nehre (Karadere'nin kayanak kolu) ulaştırırlar. Onbinlerin sağlarında sarp kayalıklar, sollarında ise geçmeleri gereken bu nehirle birleşen başka bir nehir (Yağmurdere suyu) vardı. Nehrin yamaçları (Palut Dağı kuzey kesimi) ağaçlarla kaplı olup ve Onbinler kendilerine yol açabilmek için bu ağaçları kestiler. Makronlar'ın hasır kalkanlar ve mızraklar taşıyan, uzun yön gömlekler giydiklerini ifade etmektedir. Bu topluluğun nehrin karşı kıyısında ve tam geçit kısmında onları bekliyor, birbirlerini gayrete getirmek amacıyla taş atıyorlardı. Bu taşlar Onbinlere ulaşamıyordu. Onbinlerin içinde ve Atina'lı köle olan biri onların dilini anladığını söyledi. Bu kişi Ksenophon'a "Dillerini o kadar iyi anlıyorum ki sanırım benim vatanım burası olmalı. Bir mahsuru yoksa onlarla konuşmak istiyorum" dedi (Ksenophon, 2015, s. 4.8.5). Bu adam başlarında geçen olayları ve ülkelerine gitmek istedikleri söyleyince, Hellenler ile Makronlar arasında anlaşma sağlanır ve karşılıklı dostluk yemini ederler. Bunun üzerine Hellenler bir Hellen mızrağı, Makronlar da Hellenlere bir barbar mızrağı verdiler. İki taraf da tanrıları şahit ettiler.[308] Bu onlar için sadakat yemini gibi düşünebiliriz. Anlaşma sağlandıktan sonra Makronlar, Onbinler ile birlikte ağaç kesip yol açar, Onbinlerin satın alması için erzak temin edip ve Kolkhlar'ın sınırına kadar götürdüler.[309]

Strabon, Trabzon ve çevre dağlardan yaşayan Sanni-Tzan-Canların eski dönemlerde Makronlar olarak anılan halkı tanımlar.[310] Adem Işık ise, Makronlar'ın Pharnakeia ve Trapezus'un güneyinde yaşadığını ifade etmektedir.[311] Mehmet Bilgin göre, Makronlar'ın Of (Solaklı), Sürmene (Manahos), Araklı (Karadere), Yanbolu Deresi, Yomra (Kalafka) vadilerinde yoğun yaşadıkları ve bu halkın Of-Yomra arasında sahil

[307] Bilim insanları Onbinler'in yolculukları sırasında denizi ilk gördükleri dağ konusunda farklı görüşleri mevcuttur. Gümüşhane'nin doğusundaki Teke Dağ olasalığı üzerinde durmaktadırlar. Bu dağı Sicilyalı Diodorus Khenion adını verir. Sicilus, *Diodorus of Sıcıly Books,* XIV. 29, 3.
[308] Ksenophon, *Anabasis,* IV. VII-VIII; Periplus*, Arrianus'un Karadeniz Seyahati,* daha fazla bilgi bkz.
[309] Uğur Tuna Koca, "Antik Dönemde Karadeniz Bölgesi'nde Yaşamış Halklar Hakkında Bir İnceleme". *Karadeniz,* 31 (2016): 281-282.
[310] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* II. 18.
[311] Adem Işık, "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 16 (2008): 181.

şeridine kadar inebileceğini ifade etmektedir.[312] Mahmut Goloğlu'na göre, Makronlar bölgede en çok kalan, tanılan ve en çok özelliklerini koruyan halk oldular. Bu halk Trabzon ile çevresinde yaşadıkları ve sonradan gelen Roma'lı, Bizans'lı valilere ve Rum krallara rahat vermemişlerdi.[313]

Genel olarak Makronları, Doğu Karadeniz bölümünde yaşayan, özgür, dik başlı, topraklarına düşmanca niyetle gelenlere karşı savaşçı ama dostça gelenlere karşı misafirperver ve yardımcı yerli bir halk olarak tanımlayabiliriz.

2.4.3.2. Kolkhlar

Yunan kayıtlarında Doğu Karadeniz ile Kafkas Dağları arasındaki bölüme Kolkhis denilmektedir. Dokumacılık Kolkhlarla hayat bulmuş, yetiştirdikleri kendir bitkisinden elde edilen keten, kumaş ve bezler yapmışlardı.

Herodotos, Kolkhisliler'in ataları Mısır'lı olduğunu söyler. Kolkhisliler tıpkı Mısır'lılar ve Ethiopia'lılar sünnet oldukları, derilerinin karalığına ve saçlarının kıvırcık oluşuna dayandırmaktadır. 19. Satraplık bölgesi halkları ile birlikte Pers İmparatorluğu'na vergi veren Kolkhisler, deriden kalkanlar, kısa mızraklar, eğri kılıçlar ile donanmış olarak Kserkses'in Yunanistan seferine katılmışlardı.[314]

Trabzon ve çevresinde yaşayan Kolkhlar, halkının kendilerine ne ad verdiğini bilemiyoruz. Kolkhis Bölgesi adından dolayı Ksenophon da Trabzon civarında yaşayan halkı Kolkhlar olarak adlandırdığını düşünmekteyiz. Arrianus, Of nehrinin Kolkhlar'ın ile Tzanlar-Sanniler-Canların memleketi arasında yer aldığı söyler.[315]

Ksenophon, Kolkhlar memleketini "Dağın bazı kısımları kolay aşılabilir, bazı kısımları da zor aşılabilir olduğundan falanks mutlaka dağılır-Kolkhisliler dağ üzerinde mevzilenmişlerdi" bu şekilde ifade etmekte (Ksenophon, 2015, 4.8.10-4.8.9). Ksenophon verdiği bilgiler göre değerlendiren araştırmacılar bu dağ günümüzde diğer yamacında Kuştul Manastırı bulunan ve Gümüşki Tepesi'nin kuzeyine düşen Seslikaya Tepesi

[312] Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 34.
[313] Mahmut Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti Pontos,* (Ankara: Türkiye Cumhuriyetin 50. Yılına Armağanı, Kalite Matbaası, 1973), 98; Emir. "Prehistorik Dönemden Roma", 51-52; Serkan Demirel, "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in Yerel Toplulukları", *KAREN*. 5/8 (2019): 136-137, ORCID: 000-0002-7634-1421; Demirel, "Yazılı Kaynaklara Göre", 54-55; Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi,* 129-130.
[314] Herodot, *Herodotos Tarihi,* II. 104, VII. 79.
[315] Periplus*, Arrianus'un Karadeniz Seyahati,* 200.

olduğunu ifade etmektedir. Onbinler bu dağın karşısında mevzilendiği düşünülmektedir.[316]

Dağı geçebilmek için Onbinler de sıkışık bir kütle halinde savaş düzeni aldılar ve dağa doğru böyle ilerlemek fikri ön plandayken daha sonra Ksenophon (2015), önerisini kabul edip ve bununla ilgili:

> *Bölükleri sütunlar halinde dizmeli ve geniş bir cepheyi kaplamak amacıyla bölükler arasında boşluk bırakmalıyız, öyle ki en dışta kalan bölükler düşman kanatlarının dışına taşsın. Ordu bu düzenle ilerlerken yüzbaşılarımızın en cesurları düşmana önce ulaşacak ve her yüzbaşı adamlarını dağın kolay aşılabilir noktalarına sürebilecek. Bu düzenle her iki tarafta da askerler olacağından düşmanlar bölükler arasına sızamayacak ve sütunları dağıtamayacaklar. Bir bölük zor durumda düşerse başka bir bölük yardımına koşabilecek ve herhangi bir bölük dağın zirvesine çıkabilirse düşmanlardan hiçbiri yerinde kalmayacak.* (s. 4.8.12-13).

Tüm askerleri kontrol ettikten sonra Ksenophon, Kolkhlar karşı orduyu morellendirmek için varmak istediğiniz mevzinin tek engel olduğu ve "onları elimizden gelirse çiğ çiğ yemeliyiz" (Ksenophon, 2015, 4.8.14.) ifadeleri kullanmıştır.

Yine Ksenophon kitabında, bu mücadeleyi Onbinler kazandığı ve çevrede bol yiyecek bulunan köyleri yağmalamaya başladılar. Bu köylerde en çok beğendikleri şey arı kovanıydı. Bu kovanların içindeki balı tadan herkes kendini kaybetti, kustu, ishal oldu ve ayakta duramaz hale geldikleri bahseder. Bu baldan az yiyen sarhoş gibiydi, çok yiyenler ise bazen deliye, bazen de can çekişen hastalara benzetmekteydi.[317] Günümüzde bu bölgede yaşayan insanlar bu durumu "bal tutması" olarak adlandırırlar.

Onbinler, Kolkhlar memleketini ve çevresini hem karada hem de deniz yoluyla yağmalamışlardı. Bu yağma sırasında Hellen şehri Trapezus'a geldiler. Burada yaşayan Helenler onlara sığır, un, şarap gibi yiyecek ve içecekler verdiler. Onbinler kurtuldukları için tanrılara kurbanlar sunmuşlardı. Helenler, Onbinler ve Kolkhlar arasında dostluk kurmaları aracı oldular.[318]

[316] Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 35-36; Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi,* 130-137.
[317] Ksenophon, *Anabasis,* 4.8.20-21.
[318] Ksenophon, *Anabasis,* V.I.

Ksenophon, Onbinler komutanları bir araya gelerek, vatanlarına deniz yoluyla gitmek ve gemi tedarik etmeleri için aralarında bir grup seçmişlerdi. Bu görüş çerçevesinde harekete geçtiler. Gemi bulmak için giden arkadaşlarının yeterli kadar gemi getirmeme ihtimaline karşı Trabzon'da oturan Helenler'de gemileri vermek istemişlerdi. Çevre bölgelerdeki halklara ait gemilere el koymuşlardı. Tüm bunlar yanında gemi sahipleriyle konuşarak, ücret karşılığı Onbinleri taşımaları kararı almışlardı. Hedeflenen gemi sayısına ulaşılmasa, tüm sahili batıya doğru gitmeyi ve bu durumda sahildeki şehirlere yolları tamiri için haber yollamayı kararlaştırdılar.[319] Trabzon ve çevre bölgelerde yaşayan halklar, hem Onbinler'in yağma faaliyetinde hem de Onbinler'in bir an önce bu bölgelerinden uzaklaşmaları isteyeceklerinden dolayı bunu kabul edeceklerini düşünmüşlerdi.[320] Alınan bu kararları yerine getirmek için harekete geçmişlerdi. Onbinler eldeki gemiler ile korsanlık yapmaya ve rastladıkları ticari gemilere malları ile birlikte alıkoymuşlardı. Onbinler, otuz gün boyunca Trabzon ile çevresini ve gemiyle, uzak bölgeleri de yağmalamışlardı. Bu yağma faaliyetleri her zaman başarılı olamayıp, bölge halkı tarafından Onbinler pusuya düşürülüp öldürülüyorlardı.[321]

Bölgede yağmalanacak yer kalmayınca hatta Onbinleri vatanına götürecek kişilerden haber gelmeden, yaşlılar, çocuklar ve kadınlar gemilerle denizden, geriye kalanlar ise karadan harekete geçmişlerdi. Üç gün sonra Sinop'luların kolonisi olan Kerasu/Giresun'a[322] ulaşırlar.

Kesenophon verdiği bilgilere göre, günümüzdeki Giresun şehri konumu konusunda birçok tartışmalara sebebiyet vermiştir. Kitabında Helenler'in Kunaksa'dan

---

[319] Ksenophon, *Anabasis,* V. I.
[320] Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 37.
[321] Demirel, "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in", 136; Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti,* 88-90.
[322] P. Counillon, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde üç tane Giresun bulunduğu söylemektedir. Patrick Counıllon, "Arrıen Et Kerasous: Un Cas De Toponymıe Retroactıve", içinde *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I),* editör Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, J. L. Bacque-Grammont, Mehmet Ali Ünal, Mustafa Özbalcı (Samsun: Ondukuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1990), 493-500; Feridun M. Emecen, "Giresun Tarihi Bazı Meseleleri", İçinde *Giresun Tarihi Sempozyomu Bildirileri 1966,* (İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), 19-24; Feridun Emecen, "Giresun". içinde *İslam Ansiklopedisi.* 14, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 78-84; Karadeniz sahillerinde karşımıza üç tane Giresun olduğunda ifade edilmektedir. Birincisi, Sinop'un batısında yer alan Cerasous/Giresun, ikincisi, Pontos kralı I. Pharnakes tarafında kurulmuş Pharnakia/Giresun, üçüncü ise, Trabzon'un 42 km. batısında ve Vakfıkebir'in doğusuna düşen Kirazlık Deresi'nin ağzındaki Kireşon/Kirazlık köyünün olduğu yer kurulan Giresun'dur. Alexandre Baschmakoff, *La Synthese Des Perıples Pontıques,* (Paris: Lıbraıre Orıentalıste Paul Geuthner, 1948), 69, 123; Kenan Arınç, *Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri.* Erzurum: (Eser Ofet Matbaacılık, 2014), 259-263.

beri aldıkları yol incelediğimizde günde en fazla 20-25 km yürüyebildikleri görmekteyiz. Ayrıca Trabzon-Giresun[323] arasında yol güzergâhı engebeli ve ormanla kaplı, geçmeleri gereken dereler, coğrafi yapıdan dolayı sahilde ilerleme zorluğu gibi sebeplerden dolayı gecikmelere neden olabileceğini düşünmekteyiz. Yani iki şehir arasındaki uzaklığın üç günlük yürüme mesafesinde olduğu konusu tartışmalara neden olmuştur.

2.4.3.3. Driller

Onbinler yakın çevrelerinde erzak bulacak yer kalmadığından, Ksenophon Trapezous'lu kılavuzlar alarak ordunun yarısıyla Driller'in ülkesine sefere çıktı. Ordusunun diğer kısmı ordugâhın güvenliğini sağlamak üzere geride bıraktı, çünkü Kolkhlar çoğu Onbinler'in arkalarındaki tepelerde mevzilendiği bahsetmektedir. Trabzon'da oturan Helenler, dağlık ve sapa bölgelerde yaşayan Eukseinos Pontos'un[324] en savaşçı halkı Driller ile arası iyi olmadığından, Onbinler'e severek yardım ettiler.[325] Driller'in ülkesi bugünkü Dorila/Torul bölgesi idi.[326]

Driller, üzerine gelen Onbinler karşı dağlık bölgedeki savunmasız köyleri boşaltarak ateşe verdiler ve savunmaya elverişili başkentleriydi, yakılan köylerin halkı burada toplanmıştı. Driller'in memleketleri derin vadilerle kuşatılmış ve içerisine giribelecek yollar son sarpdı. Ayrıca yerleşim yerinin etrafını hendek kazılmış, yığılmış olan toprağın üzerine şarampoller ve ağaç kuleler yapılmıştı. Onbinler de yaklaşık iki bin kadar asker vadiye girmiş ve savunma mevzilerine saldırmışlardı. Ama Onbinler bu mevzileri ele geçiremiyeceklerini anlayınca geri dönmek istemişlersede dar ve dik patikadan uzaklaşmadıkları için Driller'in saldırısına uğramışlardı. Zor durumda kalan Onbinler geride kalan arkadaşlarına haber göndererek yardım talep ettiler. Onbinler geri kalanları ile beraber Ksenophon, yukarı giderek durumu kestirmeye çalıştı ve yeni gelen birlikleri düzene koyarak, Driller'e ait müstahkem mevkiye saldırdı.[327]

Yapılan mücadeleler sonra savunma mevzilerini yararak şehre girmeye başaran bir kısım Onbinler yağmaya başlamış ve kimisi ellerinde eşyalarla, kimisi de yaralı şekilde kaçmaya başladılar. Yağma yapanlar arkadaşlarıyla karşılamış ve şehrin içinde iç

[323]Trabzon-Giresun arasındaki mesafe gnümüzdeki şartlarda 137 km. dir. O dönemi şartları düşündüğümüzde muhtemelen 150 km. düşünebiliriz.
[324] Ekrem Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş,* (Bursa: Ekin Yayınları, 2016), 76.
[325] Ksenophon, *Anabasis,* 5.2.1-2.
[326] Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 41.
[327] Ksenophon, *Anabasis,* 5.2.3-15.

kalede Driller'in olduğunu söylemişlerdi. Yine yağma yapan Onbinler, iç kaledeki Driller karşı taarruzla birçok arkadaşlarını öldürdüğünü söylediler. Bunu üzerine tüm Onbinler şehre girerek savaşmaya başladı ve Driller tekrar iç kaleye girmişlerdi. Onbinler iç kale dışında kalan her şeyi yağmalayıp surların dışana çıkardılar. Ksenophon ile yüzbaşlılar iç kaleye girmenin mümkün olmadığını görünce, ağır piyadeler iç kale giden yolu ve siperlerin etrafını güvenliğini sağlamaları için görevlendirilmiştir. Geri çekilme güvenli bir şekilde olaması için Ksenophon ve yüzbaşlılar yeteneksizleri, yağmaladıkları eşyaları taşıyanları ve ağır piyadleri çoğunu göndererek sadece yetenekli ve güvendikleri askerleri yanlarında tuttular. Onbinler geri çekilmeye başlayınca ellerinde mızrakar ve hasır kalkanlar, baldırlarında baldırlıklar ve başlarında der Paplagonia miğferleriyle çok sayıda Driller halkı saldırıya geçmişlerdi. İç kaleye giden yolun sağında solunda bulunan evlerde yine Driller mevzilenmişlerdi. Zor durumda kalan Onbinler imdadına kimin tarafında kundaklandığı evleri yanınca Driller mevzilerde kaçmaya başladılar. Geri kalan evler ve siperler Ksenophon emriyle yakmaya başladılar. Düzen içinde Torul bölgesinden geri çekilmeye başlayan Onbinler ertesi gün yağmaladıkları yiyeceklerle birlikte dar ve dik bir yoldan Trabzon'a doğru inmişlerdi. Driller onları takip ediyorlardı.[328]

2.4.3.4. Mossynoikler

Yeterli sayıda gemiler olmadığı ve artık erzak bulamadıkları için Drill ve Kolkh ülkelerinden ayrılma kararı aldılar. Yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve ihtiyaç duymadıkları teçhizatı gemilerle diğerleri kara yolundan yola çıktılar.[329] Mossynoikoslar'ın sınırına ulaştıklarında topraklarından dost mu, yoksa düşman olarak mı geçeceklerini sorması için elçi olarak Timesitheos yolladılar. Ama Mossynoikler kalelerine güvendikleri için ordunun ülkelerinden geçmesine izin vermeyeciklerini söylediler.[330]

Ksenophon eserine göre kralıkla yönetilen Mossynoikler doğu ve batı olarak ikiye bölünmüş ve birbirileri ile düşmandılar. Yerleşim yerleri etrafında müstahkem mevkilere sahip olan doğu Mossynoikler ülkesi, bu yüzden olmalı ki Onbinler geçmelerine izin

[328] Ksenophon, *Anabasis*, 5.2.17-32; Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 42; Emir, "Prehistorik Dönemden Roma", 53; Demirel, "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in", 135; Gologlu, *Anadolu Milli Devleti*, 100-101; Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi,* 137-140.
[329] Ksenophon, *Anabasis,* 5.3.3.
[330] Işık, "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", 180; Charles Texier, *Küçük Asya Cilt: III,* Çev., Ali Suat, (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 149

vermediler. Timesitheos tavsiyesi ile ortak düşmanları doğu Mossynoikler karşı batıdaki Mossynoikler ve Onbinler aralarında ittifak yapmışlardı. İki taraf karşılıklı teminat birbirlerine verdiler. Ksenophon verdiği bilgilere göre değerlendirdiğimiz zaman birbirleri ile anlaşmazlığa düşerek batı ve doğu olarak ikiye ayrılan bu halkın askeri bakımında belli bir disiplin ve donanımı olan ordu ve donanmaya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Ertesi gün batı Mossynoikler, her birinde üçer asker bulunan üç yüz kayıkla yardıma geldiler. Bu kayıklarda iki kişi yardıma gelmişken, kalan bir kişi de kayıkları alıp uzaklaştılar. Yardıma gelen batı Mossynoikler yüzer kişilik sıralar halinde karşılıklı dizilmiş, gelenlerin tümünde sarmaşık yaprağına benzeyen beyaz tüylü ve öküz derisi kaplı hasır kalkanları, sağ ellerinde ön tarafı mızrak ucu, arka tarafı ahşap bir topuz olan yaklaşık altı kol uzunluğunda mızrakları, kumaştan yapılmış dizlerine kadar inen mintanları, başlarında Paphlagonia miğferlerine benzeyen ve ortasında Pers'lerinki gibi bir tuğ bulunan deri miğferler takmışlardı ve iki yüzü keskin demir baltalar taşıyorlardı.[331]

Gelen askerler şarkılar söyliyerek ve stratejik bir konumda bulanan kale doğru yürümeye başladılar. Bu kale, batı Mossynoikler başkent olarak kabul ettikleri şehrin hemen önünde, ülkenin en yüksek noktasında bulunuyor ve iki taraf bu kale için savaşmaktaydı. Kaleyi ele geçiren bütün halkın efendisi sayılıyordu. Onbinler ve batı Mossynoikler bu kaleye hücuma kalktılar. Kaledeki doğu Mossynoikler başlangıçta hareketsiz kaldılar sonra da aniden bir çıkış yaparak saldıranlar müttefikleri birçoğunu öldürüp geri püskürttüler. Doğu Mossynoikler düşmanlarının başlarını kesip Onbinler doğru tutuyorlar. Ertesi gün Ksenophon, Onbinler ve mütefekileri olan Mossynoikler toplayarak tekrar saldırdı ve bu sefer düşmlarını yenerek, kaleyi ve başkenti yağmaladılar. Onbinler ele eçirdikleri kaleyi dost olan Mossynoiklar'a teslim ettiler. Düşman olan Mossynoikler şehirleri müstahkem mevkilere kurulmuş, birbirinden yaklaşık 10-12 km mesafede, bölge dağlar ve vadilerle dolu olduğunda bir şehirden bağırınnca diğerine duyulabiliyordu.

Yine yağma sırasında Mossynoikler evlerinin killerinde önceki yılın buğday hasadından yapılmış ekmekler, o yılın hububat hasadı sapı birlikte depolanmış, yunus eti

[331] Ksenophon, *Anabasis,* 5.4.12-13; Herodot, *Herodotos Tarihi,* VII.78.

ve kaplarda yunus yağı, ceviz buldular.[332] Geçimini demircilikten sağlayan Khalypsler, Mossynoikos'ların tabaasıydılar.[333]

Ksenophon (2015) tarafında dost Mossynoikler örf ve adetleri şu şekilde kaleme almıştır:

> *Mossynoik'ler, Yunanlıların yanlarından getirdikleri fahişelerle herkesin gözü önünde birleşmeğe çalışıyorlardı; adetleri böyleydi. Yunanlılar seferleri boyunca böylesine Barbar ve Yunan gelenek ve göreneklerinden böylesine uzak bir halkın arasından geçmediklerini söylüyorlardı. Başka halkların ancak yalnızken şeyleri herkesin ortasında yapıyor, ama yalnızken topluluk içindeymiş gibi davranıyorlardı: kendi kendilerine konuşuyor tek başlarınayken gülüyor, akıllarına esen yerde seyirciler önündeymiş gibi dans ediyorlardı* (s. 5.4.32-34).

Ksenophon verdiği bilgiler tarım, balıçılık yapan ve bunun yanında maden ticareti elinde bulunduran Mossynoikler, örf ve adetleri bu kadar barbarca olması bizleri düşündürmektedir. Bölge coğrafyası, iklim ve bitki örtüsü gibi sebepler kazıların yapılmamasına ve ayrıca Mossynoikler evlernin ahşaptan inşa edildiği için günümüze kadar bu yerleşim yerlerine ait kalıntılara ulaşılamamıştır. Mossyn adı verilen ağaçtan yapılmış ev ve kulübelerde yaşadıkları için bu halkı *Mossynoikler* olarak adlandırımışlardı.[334] Herodot, bu halkı Mossyoikler adı vermekte, 300 talant vergi ile Pers İmparatorluğu'nun 19. hükümentinde olduğu ifade etmektedir.[335]

Dost ve düşman Mossynoikler ülksesini sekiz günde geçerek Khalyblerin ülkesine, oradan Tibarenler ülkesine (Turna Suyu civarı) ulaşan Onbinler, iki gün yürüdükten sonra Kotyora/Ordu ulaştılar.[336] Tüm bunlara dayanarak bizlerde Mosynoikler ülkesini Giresun ve Ordu arasında kalan Kirazlık köyü ve Pazar Suyu arasında olduğu düşündürmüştür.[337]

---

[332] Ksenophon, *Anabasis,* 5.4.27-29.
[333] Strabon, *Geographıka,* XII.3.18.
[334] Pseudo Skylaks, "Periplous", çev. Murat Arslan *Mediterranean Journal of Humanities,* II/1 (2012): 249; F. Schachermayer, "Mossynoikoi", *RE,* XVI/I (1993): 377-379.
[335] Herodot, *Herodotos Tarihi,* III.94; Işık, "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", 180; Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti,* 94-96.
[336] Ksenophon, *Anabasis,* 5.5.1-2.
[337] Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 45; Emir, "Prehistorik Dönemden Roma", 52-53; Demirel, "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in", 133-135; Koca, "Antik Dönemde Karadeniz", 282-23; Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi,* 140.

2.4.3.5. Khalypler/Khalybler

Khalybler, Anadolu uluslarından ve Halys (Kızılırmak) doğusunda olduğunu kaydeden Herodot, Pers egemenliğini tanıdıklarında söz etmektedir.[338] Helenli trajedi ustası Aeschylus'un (İÖ 525-456) *Zincire Vurulmuş Promethe* de Küçük Asyalı Khalybler'i Kızılırmak'ın doğusunada yaşayanları İskitler'e bağlamıştır.[339] Baschmakoff, Khalybler'i Tibarenler'in batısında ve sahilde göstermiştir.[340] Ksenophon, Khalybler'i Tibarenler'in doğusunda ve iç kesimlerdeki dağlık coğrafyaya koymaktadır.[341] Bu halka daha önce Taokhlar ülkesini geçtikten sonra rastlandığını ifade etmektedir. Giresun ve Ordu şehirleri arasındaki dağlık bölgede yaşadığını söyleyebiliriz. Khalybler, Erzurum'un kuzeybatısında yer alan dağlık bölgede yaşadığını ifade eden bilim insanları vardır.[342]

Ksenophon, Khalbyler ile ilgili verdiği bilgilere göre, Mossynoikler ülkesini geçtikten sonra Khalybler'in ülkesine vardıklarını, bu halkın kalabalık olmadığı ve Mossyoikler tebaası olduğu, geçim kaynakları maden işçiliği[343] olup bu madenleri işlemeleri ünlü bir halktır.[344] Bilim insanları, demir ve çeliğin keşfinin ya da ilk kullanımının Khalybler ait olabileceği görüşündeydiler.[345] Bu halkın yaşadığı coğrafya gümüş madeni bakımında zengindir.[346] Homeros, Troia'lıların müttefiki olan Anadolu kavimleri arasında liderleri, Odios'la ve Epistrophos komuta eden Alizon'ların; *uzaklardan gümüşün yurdu olan Alybe'den"* kentinden savaşa katılan Halizon kavmini de saymaktadır (Homeros, 2019, II.855-857). Plinius, Theophrastus bunun Phrygialı Delas olduğuna inanmaktadır; bronz el yapımlarının bazıları Khalyb'lere atfetmektedir.[347] Günümüz Giresun ve Trabzon'un doğusundaki Of arasında, sahilden 15

[338] Herodot, *Herodotos Tarihi*, I.28, 775.
[339] Grakov, *İskitler,* 20.
[340] Baschmakoff, *La Synthese Des Perıples Pontıques,* 69.
[341] Ksenophon, *Anabasis,* 5.5.1-3, 237; Erzen, *Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans,* 56.
[342] Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 46.
[343] Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus,* çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüpoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2015), 30.
[344] Ksenophon, *Anabasis,* 5.5.1-3, 231-232; Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, 127; Işık, "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", 181.
[345] Özdemir Koçak, "Eskiçağ'da Orta Karadeniz Bölümü Madenciliği", İçinde *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, editör D. Burcu Erciyas, E. Koparal, (Ankara: Ege Yayınları, 2004), 1-2; Salih Kaymakçı, "Eskiçağda Kelkit Vadisi *(Lykos)"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013), 86.
[346] Strabon, *Geographıka,* XII.19.
[347] Gaius Plinius Secundus; *Naturalis Historia*, çev. H.R. Rackham, W.H.S. Jones, (London 1947): VII. 56. 196.

ile 75 km. derinlikte bir dikdörtgen içinde, büyük bir kısmı işletme izleri gösteren 53'den az olmamak üzere bilinen demir yatakları vardır.[348]

Eski Helen dilinde *Khalyb* kelimesi demir ve çelik anlamına gelmektedir.[349] Homeros'un Halizon'lar olarak bahsettiği, fakat bu halkın kendilerine verdikleri adı bilmiyoruz. Strabon, bu halkı Pharnakia civarlarında oturan Khalybes'lerle bir tutmakta ve bu halkı Halys Irmağı'nın dışında yaşamış olduklarına inanmamızı kabul etmez. [350]

Strabon (2018) tarafında Khalbyler ile ilgili olarak:

> *Bugünkü Khaldia Kavmine eskiden Khalybes denirdi ve ülkenin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur. Bu denizde yapılan palamut avı doğanın sağladığı bir avantajdır. Bu balık ilk defa burada yakalamıştır. Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bugün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira orman ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir ve kıyının çoğu işlenmiştir. Böylece madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenle ve denizle meşgul olanların da geçimlerini sağalabilmeleri balıkçılık ve özellikle de palamut ve yunus avı kalır* (*s. XII. 19*).

2.4.3.6. Tibarenler

Ksenophon, Tibarenler coğrafyası hakkında ovalık bir alanda kurulu ve sahil yerleşimleri pek sarp olmadığını kaydetmektedir.[351] Ayrıca bu halkın ülkesinde iki gün yürüdükten sonra Kotyora'ya vardıklarını yazmaktadır.[352] Tibarenlerin, Piraziz'in doğusunda denize kavuşan Pazar Suyu vadisi, Turna Suyu vadisi ve batıda Vona Burnu'na kadar olan coğrafyalarda yaşadıklarını ve sınırlarının Paphlagonia Krallığı

[348] R. Drews, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri" çev. Ömer Çapar, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmları Dergisi.* 26/15 (1991): 320-321; Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti,* 81-84; Fatih Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz Sahil Şeridi ve Bu Havzada Yapılan Arkeolojik Çalışmalar (Samsun-Ordu-Giresun-Trabzon-Rize-Artvin)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2006), 22-24.

[349] Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz Etnik Yapılanmalar ve Pontu*s, (İstanbul: Babıali Kitaplığı Yayınları, 2010), 95-97; Emir, "Prehistorik Dönemden Roma", 54.

[350] Strabon, *Geographika,* XII.3.20, 24; Demirel, "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in", 130-133; Koca, "Antik Dönemde Karadeniz", 283-284; Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi,* 140-142; Muzaffer Demir, "Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler", içinde *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyomu Bidirileri Cilt 1,* ed., Gazanfer İltar, (Giresun: Giresun Belediyesi, 2008), 67-85.

[351] Işık, "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", 179-180.

[352] Ksenophon, *Anabasis,* 5.5.1-3; Skylaks, "Periplous", 249.

sınırlarına kadar uzandığı düşünebiliriz.[353] Tibarenler, Pers İmratorluğu'nun 19. hükümetindedir.[354] Strabon verdiği bilgileri baktığımızda/değerlendirdiğimizde sakin ve neşeli bir kavim olan Tibarenler,[355] Giresun'un güneyine düşen Şebinkarahisar ve batı Yeşilırmak'ın çizdiği kavis ile Karadeniz sahilleri arasındaki coğrafyada yaşadığı söylenebilir.

2.4.3.7. Heptakomentler ve Moskhiller

Heptakomentler (Mossynoikler adı verilmekte) ve Moskhiller 19. Satrablık halklar arasında yer almakta ve Giresun'un doğusu ve Anadolu kuzeydoğusu bölgelerde yaşadığı söylenmektedir.[356]

2.4.4. Yunan Kolonizasyonu

Devlet veya kent halkının tarımsal ya da ticaret için kendi sınırları dışında elverişli topraklarda üsler kurup oraya yurt edinme sürecine "kolonizasyon" denir.[357] Koloni kurma işinde sistemli olarak hareket eden Grekler, bir grup insan ve göçmen kâfileler başında yer alan kişi genelde aristokrat sınıfın içinden seçilir, bu kişiye "oikist"[358] deniliyordu.

Helenler, Karadeniz Bölgesi'nde önce Ege, Akdeniz ve Propontis'de birçok koloni şehirleri kurmuşlardır. Bu kolonilerin kurulmasının birçok sebebi vardır. Bunlar Yunanistan karasının tarıma elverişsiz ve dağlık yapısı, artan nüfusun yeterli olarak beslenmemesi, siyasi mücadeleler ekonominin bozulmasına neden oluyordu.[359] Yunan karasının verimsizliği ve toprağın küçük parsellere bölünmemesi için "Primigenius" yasası uygulayan Helenler, bu kanuna göre ailenin ilk erkek evladı babasının tüm mülküne sahip olurdu. Daha sonra doğan erkek çocuklar baba malında hiçbir şey

[353] Bilgin, *Tarih, Kültür, İnsan,* 47.
[354] Herodot, *Herodotos Tarihi,* III.94, VII. 78; Demirel, "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in", 133; Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti,* 91-93.
[355] W. Ruge, "Tibarenoi", *RE,* VI A/1 (1936): 764-765.
[356] Herodot, *Herodotos Tarihi,* III.94, VII. 78; Strabon, *Geographıka,* XII.3.18; Demirel, "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in", 134; Karslıoğlu, *Doğu Karadeniz Tarihi,* 142, 144.
[357] Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 65.
[358]Oğuz Tekin, *İletişim Anadolu Uygarlıkları Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (İÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 35. Oikistler kâhinlerle tanışır, şehri nerede kuracağını ve şehri teşkilatlandıracağına karar verir ve eğer kişi ölürse bu kişi şehir meydanına gömülür ve şehir halkı tarafında kahraman veya yarı tanrı sayılırdı. Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 11 baskı, (Ankara: TTK, 2020), 168.
[359] Hale Güney, "Hellenistik Dönem Öncesi Bithynıa'da Hellen Kolonileri ve Bithynıalılar Arasındaki İlişkiler", *Belleten,* 78/282 (2014): 413, DOI: 10.37879/belleten.2014.407.

alamazlardı. Bu kanundan ötürü miras alamayan, iş ve güç sahibi olmayan gençler ya askerlik ya da yeni kurulacak koloni şehirlerinde şanslarını denerlerdi. Şehirlerde siyasi (parti çekişmeleri) ve dini (tanrı kehanetleri) sebeplerden dolayı halk başka coğrafyalarda koloni kurdular.[360] Çiftlik ve atölye sahipleri hür vatandaşların yerine kendilerine daha düşük maliyetli köleler tercih etmeleri, endüstri gelişmesi ve gelişimin sürekliliği için hammaddeye ve köleye, üretilen malların pazarlanması için yeni pazarlara ihtiyaç duymaktaydılar. Ayrıca Karadeniz balıkçılık konusunda zenginlik göstermekteydi.[361] Grek kolonistleri, gittikleri bölgede yaşayan halkı ya kovuyor ya da köle haline getiriyorlardı. Kolonistler elde ettikleri toprakları kendi aralarında paylaşmak için kura çekerlerdi. Kolonistler, bu toprak parçalarına hisse/ pay anlamını taşıyan "kleros" denilirdi.[362]

Verimli topraklarda kurulan İyon şehirleri ile Lydia devleti sürekli bir mücadele içindeydi. Bu durum Yunan karasındaki Helenler dâhil Lydia baskısı sebebiyle Yakındoğu ile ticaret engelliyordu. Bu baskılar nedeni ile Helenler yeni yerler aramaya ve koloniler kurmaya başladılar.[363]

Helenler sırası ile Hellespontos ve Propontis, Karadeniz kıyılarında koloniler kurdular. Grek/Helenler Kolonizasyon İÖ 10. ve 9. yüzyıl da başladığını kabul eden araştırmacılar vardır. Geniş kapsamlı kolonizasyonlar Miletos'lular tarafından İÖ 7. Yüzyıldan itibaren Yunan karasındaki Grek'lerden daha sonra başladıkları için pek fazla yer kalmadığından Doğu Karadeniz'e kurmuşlardı. Bu koloni kurma faaliyetini Megara'lı, Phokaia'lı ve Khios'lular takip etmiştir.[364]

Kolonistler ilk olarak kendilerine yetecek kadar bir toprak parçası, korunaklı ve güvenli, savunulması kolay liman, küçük adalar, yarımada boyunları, nehir deltalarında koloniler kurulmasında aranacak özellikler idi. Ayrıca şehir etrafını bir surla çevrilir,

---

[360] Ahmet Gözlü, "Antik Yunan (Hellen)'da Koloniler ve Bunların Nitelikler". *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi folklor/edebiyat,* 22/87/3 (2016): 198-199.

[361] Adem Işık, "Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 1995), 13-14; Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", 81; Drews, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri", 321-322; Öztürk, *Pontus Antik Çağ'dan,* 64-67.
Pontus Eukseinos'ta 90 koloninin kurulduğu bahsedilmektedir. Elmar Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, çev. Nuran Batu, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 38.

[362] Tekin, *Eski Yunan ve Roma,* 71.

[363] Işık, "Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi", 13-16.

[364] Işık, "Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi", 14.

çevresindeki topraklar eşit paylaşılır ve bu şehirlere "apoikia"[365] adını vermişlerdi.[366] Apoikia adı verilen şehirler, ana şehir karşısında özgür ve bağımsızdılar, bu şehirlerde yaşayan yurttaşlar ana şehir yurttaşları sayılmazlardı.[367] Koloni şehri ile ana şehirin inançları birbirine benziyordu. Koloni şehirleri her biri bir polis meydana getiriyordu. Bu koloni şehirlerin yakınında ve kıyıda kurulan pazaryerlerine "emporion" adı verilmekteydi.[368] Bu emporion adı verilen Pazar yerleri kurulmasını sebebi Karadeniz yılın her mevsiminde yolculuğa imkân vermiyor olmasıydı. Yine burada birçok nehir yer almasıydı. Karadeniz'deki bu kolonizasyon faaliyeti ile birlikte Ege ve Karadeniz arasında sıkı bir ticaret ilişkisi doğmuş ve zaman geçtikçe gelişen bu olay, hem kolonilerin hem de anaşehrin büyük bir zenginliğe ulaşmasını sağlamıştır.[369]

İÖ 750-550 yüzyılar arasında süren Kolonizasyon faaliyeti hem Propontis hem de Pontos Euxeinos'un etrafı kolonilerce çevrilmiş ki Grek'ler buralara Platon dediği gibi bir havuzun etrafında oturan kurbağalar gibi deniz kıyısına yerleşmişlerdi.[370]

İÖ 6. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren koloni kurmak zor bir hal almıştır. Bunun nedeni doğuda Pers İmparatorluğu, batıda ise Etrüksler ve Kartaca'lılar Grek'lere karşı cephe almalarıdır. Kimmerler koloni faaliyetini olumsuz etkilerken, İskitler olumlu yönde etkilemiştir.[371]

Orta ve Doğu Karadeniz bölümünde önem kazanmış şehirler Sinope, Amisos, Kerasus, Tripolis (Tirebolu), Kotyora,[372] gibi gösterilmektedir.[373] Grekler kurdukları

[365] Tekin, *İletişim Anadolu Uygarlıkları,* 38.
[366] Emir, "Prehistorik Dönemden Roma", 56.
[367] Emir, "Prehistorik Dönemden Roma", 56.
[368] Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 168; Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 49.
[369] Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015), 24-26.
[370] Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", 81; Gözlü, "Antik Yunan (Hellen)'da Koloniler", 198; Mehmet Ali Kaya, *Ege ve Yunan Tarihi-1 Tarih Öncesi Çağlardan Klasik Çağa Kadar,* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016), 191-196.
[371] Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 25-26.
[372] Jakop Phılıpp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi,* çev. Ahmet Cevat Eren, (Ankara: TTK, 2011), 9-10.
[373] Arslan, "Pontos'tan Karadeniz'e", 82; Veli Sevin, "Anadolu'da Yunanlılar", içinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), 2: 220; Sümer Atasoy, *Hellen ve Roma Döneminde Anadolu Kenti,* (İstanbul: Promete Yayınları, 2001), 3; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar,* (Trabzon: Sarender Yayınları, 2013), 15; Özmenli, *Giresun Tarihi, Eski Çağ'dan,* 41; Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 5-7; Strabon, *Geographıka,* VII, 3-6; Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz,* 1; Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih,* 1; Çizikçi, "Karadeniz Grek Kolonizasyonu", 12-13.

koloniler yerleşmek, ticaret ve tarımsal ihtiyacını karlaşılamak amaçlarken, Fenike koloniler ise ticari ve ekonomik ihtiyaçları gerektiği sürede ellerinde tuttukları pazaryerleri idi.[374] Grekler, koloni şehirlerini kurabilmek için çok kanlı savaşlar yapmışlardı.[375] Grek kolonicileri ilk gelen olmadıkları gibi son kolonicilerde değillerdi.[376]

Karadeniz sahillerindeki madenleri ve madenci halkları ile bilinen güçlü bir devletin yokluğu, Helen kentlerinin koloni kurmasını kolaylaştırmış olduğunu düşündürmektedir. Miletos'lular tarafından yaklaşık İÖ 670 yıllarında Sinope kenti koloni haline getirmişlerdi.[377] Daha sonraki yıllarda Sinope kenti ise koloni şehri Kotyora'yı kurmuşlardı. Kotyora yaşayan halk Sinope'ye vergi ödüyorlardı. Ksenophon verdiği bilgilere göre, Onbinler'e kapılarını açmayan Kotyora zorla girdiklerini ve yağmaladıklarını ifade etmektedir. Bu durum üzerine Sinope kentinde elçiler geldiğini ve görüşmeler yaptıklarını yazmaktadır. Elçiler ordugâha gelip ve aralarında hitabet ustası olan Hekatonymos söz aldı.

Ksenophon (2015) konuyu şu şekilde ele almıştır:

> *Askerler, siz Hellenler barbarlar karşısındaki zaferini kutlamak ve birçok tehlike atlatıp sağ salim buraya gelebildiğiniz için duyduğumuz sevinci dile getirmek üzere Sinope şehri bizi yolladı. Hellen olduğumuz için siz Hellenlerin bize iyi davranacağınıza ve hiçbir kötülüğe uğramayacağımıza inanıyoruz. Çünkü biz de şimdiye kadar size zara vermedik. Kotyora kolonimizdir. Bu ülkeyi barbarların elinden alarak şimdiki sakinlerine biz verdik. O yüzden bize tıpkı Kerasouslular ve Trapezouslular gibi belirli bir vergi ödüyorlar. Dolaysıyla bu insanlara kötülük yaptığınız zaman Sinope şehri bunu kendine yapılmış sayar* (s. 5.5.10-11).

[374] Işık, "Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi", 15; Drews, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri", 311-316.
[375] Sevin, "Anadolu'da Yunanlılar", 218-221; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi,* 253-257; Bilge Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı,* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999), 232-233; Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark IV I. Bölüm Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları,* (Ankara: 2. Baskı, TTK, 1987), 27-29; Tekin, *İletişim Anadolu Uygarlıkları",* 130-131.
[376] Mehmet Bilgin, *Karadeniz Dünyası*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2017), 24-26; Sergey Solovyov, "Karadeniz'de Yunan Kolonileri", içinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası,* ed., Necmi Karul, (İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012), 380-386.
[377] Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 177; Işık, "Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi", 13-16.

Ksenophon göre anaşehir Sinope tarafından atanan yöneticilerin kolonileri yönettiğini, koloniler kuruluşunda, siyasi durumunda, vergi ödediğinden bahseder. Koloni halkı dışındaki topluluklar kente girme çıkmaları koloni valisi elinde olduğunda, dolaysıyla Kotyora valisi Onbinlerin kente girmelerine ve ticaret yapmalarına izin vermediği için Onbinler kente zorla girerek yağmalamışlardı. Pazaryerleri daha önce bahsettiğimiz gibi ticaret şehri çevreleyen duvarların önünde çevredeki halklarla ticaret yapmışlardı. Yine Ksenophon verdiği bilgiler göre Kirazlık/Giresun[378] kolonistlerle iyi ilişkiler olan köylülerden bir kısmı Giresun'da kasaplık yapmakta, hayvan diğer ürünleri ticareti yapmaktadır.[379]

2.4.5. Med ve Pers Egemenliği

Medler, yaklaşık olarak İÖ 900 yılında Zap ve Diyale nehirleri arasında kalan bölgede (Persuva olarak geçer) yaşıyorlardı. Asur yazıtlarında, eski çağlardan İÖ 9-8. yüzyıllara kadar bu ülkede göçebe bir hayat sürdükleri anlaşıldığı gibi, İran coğrafyasında bilinen ilk hükümeti kuranlar ve ilk egemen olan insanları da Medler[380] idi. Tarihi kayıtlarda İÖ 843-835 yılları arasında Asur İmparatoru III. Salmanassar'ın yıllıklarında denk gelinen Medler, İÖ 7. yüzyılın ortalarına kadar siyasi bir güç haline gelmiştir.[381] Medler sonraki dönemde, İÖ 824-812 yıllarında Asur'luların saldırısına uğramışlardı. Uzun bir dönem süren Asur egemenliğine başkaldıran Medler, İÖ 732 yılında Dayakku'nun (Deiokos) liderliğinde toplanıp Ekbatan (Hegmatana) şehrini başkent yaparak Med devleti'ni kurdular. İÖ 625 yılında Med kralı Kyaksares, İskit tehlikesini bertaraf ettikten sonra İÖ 612'de Asur egemenliğine de son vermiştir.[382]

Anadolu coğrafyasında Frigler yıkıldıktan ve Kimmer ve İskit tehlikesi ortadan bertaraf olduktan sonra, Medler ve Lidya devletleri aralarında Kızılırmak sınır olmak üzere, bu coğrafyayı paylaştılar. Bu paylaşıma göre Med Krallığı, Dicle ve Fırat'ın yukarı

---

[378] Okay Pekşen, *Giresun İli Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojik Yerleşmeleri,* (Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2016), 30-32.
[379] Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti,* 26-28; Gözlü, "Antik Yunan (Hellen)'da Koloniler", 199-202; Memiş, Bülbül, *Eskiçağda Göçler,* 183-188; Erzen, *Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans,* 62-64; Şevket Dönmez, "Demir, Nüfus ve Karadeniz", içinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası,* ed., Necmi Karul, (İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012), 154-160.
[380] Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I,* (İstanbul: Marmara Üniversitesi No: 486, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No:20, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990), 86.
[381] Kaymakçı, "Eskiçağda Kelkit Vadisi *(Lykos)",* 72.
[382] Robert Rollinger, "Hayalet İmparatorluk", içinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası,* ed., Necmi Karul, (İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012), 174-184.

bölümü ile Kızılırmak'a kadar olan bölgeye hâkim olmuştur.[383] Medler, Anadolu coğrafyasında elde ettikleri yerlere Kapadokya adını vermişlerdi. Yaklaşık olarak İÖ 606 yılında Aksu ve Melet Havzası, Med krallığını Kapadokya Eyaleti içinde olduğunu düşünmekteyiz. Aksu ve Melet Havzası'nda Med hâkimiyetini destekleyecek herhangi bir arkeolojik ve yazılı kayıtlara şuana kadar bulunmamıştır.[384]

Persler kabile şefleri yönetiminde yaklaşık olarak İÖ 815 yılında Susa şehrininin kuzeydoğusunda Anzan (Anşan) çevresinde yaşıyorlardı. İlk olarak Asur'luların egemenliğinde sonra ise Med egemenliğine girmişlerdi. Persler Kyros liderliğinde Med egemenliğine son verdiler. İÖ 550 yeni bir devlet kurdular. Med kralı Astyages'e karşı aldığı zafer ile tüm İran yanı sıra batıda Kızılırmak'a kadar uzanan büyük Pers İmparatorluğu kurulmuştur.[385] İÖ 547 yılında Lydia Devleti kralı Kroisos karşı büyük bir zafer kazanan Pers kralı II. Kyros, Anadolu ve Doğu Karadeniz topraklarına katmıştır.[386] I. Darius (İÖ 521-486) döneminde, Lydia toprakları dışında Anadolu'da ele geçirilen bölgeler birlikte, batıda Kızılırmak, güneyde Toroslar'dan Karadeniz kadar uzanan coğrafyaya Kapadokya Satraplığı[387] olarak anılmıştır. Aksu ve Melet Havzasını bu satraplığın içinde sayabiliriz.[388]

I.Darius, pek çok alanda olduğu gibi devletin mali işlerinde yeni düzenlemelere gitmiştir. Ele geçirilen topraklarda hediye alma yerine "vergi" usulünü getirilmiştir. Vergiler, mal, para, köle şeklinde olabilir ve hangi verginin alınıcağına bölgenin özelliğine göre tespit edilirdi. Aksu ve Melet Havzası'nı 19. Satraplığın içinde yer aldığını

---

[383] Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 223; Veli Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", İçinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi,* (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), 2: 268.

[384] Recep Yıldırım, *Önasya Tarih ve Uygarlıkları* (İzmir: Meram Yayıncılık, 1996), 118-119.

[385] Herodotos, *Herodotos Tarihi,* I, 75-86; M. Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi I, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, (Ankara: TTK, 1987), 131; Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", 268-269; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 253; İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I,* 86-87; Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, 39.

[386] Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", 268.

[387] Persler, Asya, Afrika, Mısır ve Anadolu gibi yerleri fethettikten sonra eyaletler kuruyor ve eyaletlerin yönetilmesi için Şatrapa/Khşatrapa (vali) ve onun yanında bir yardımcı ile bir komutan atanırdı. Becerikli olanların atanmasına rağmen, genel itibariyle zengin satraplıklara, kral ailesinde ve soylu diğer Pers ailelerden satrap olarak bizzat kral tarafında atanırlardı. Grek dilinde "Satrap" şeklinde telaffuz edilen Şatrapa kelimesi *Tacın Koruyucusu* anlamındadır. Bu satraplar kralın vekili ve yetkileri sınırsız idi. Gologlu, *Anadolu Milli Devleti,* 29-30; Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", 269, 274; Cline, Eric H., Mark W., Graham, *Antikçağ İmparatorlukları, Mezopotamya'dan İslamiyet'in Doğuşuna,* çev. Ekin Duru (İstanbul: 3. Baskı, Say Yayınları, 2020), 127-134.

[388] Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları,* (Ankara: 3.bs., Phaoenix Yayınları, 2020), 198-199; Kaymakçı, "Eskiçağda Kelkit Vadisi *(Lykos)"*, 72.

düşünmekteyiz.[389] Zamanla bu satraplığa "Pontos Satraplığı" adı ile anılmaya başlanılmıştır.[390]

2.4.6. Hellenistik-Roma Dönemi

"Hellenistik" adı verilen dönem: Yunan ve Yakındoğu Tarihi'nin Büyük İskender'in İÖ 323'te[391] ölümü ile başlayıp, Mısır'ın son Makedon kraliçesi VII. Kleopatra'nın ölümü yani başka bir söylemle; İÖ 30'da Mısır'ın Romalılarca fethine kadar geçen 300 yılık dönemi karşılamak için söylenen bir tabirdir.[392] Büyük İskender ile Persler arasındaki savaştan galip ayrılan İskender, tüm Pers topraklarını kendi hâkimiyeti altına aldı.[393] Büyük İskender bu fetih politikası sırasında Doğu Karadeniz Bölgesi'ne

[389] Kaymakçı, "Eskiçağda Kelkit Vadisi *(Lykos)"*, 72-73.

[390] Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti,* 31; Josef Wıesehöfer, *Erken Pers Antik Bir Dünya İmparatorluğunun Tarihi,* çev. Nilgül Ersoy, (İstanbul Totem Yayınları, 2020), 19-97; Yıldırım, *Önasya Tarih ve Uygarlıkları,* 119-124; Josef Wıesehöfer, *Antik Pers Tarihi Ön Asya'nın Kadim Krallığı,* çev. Mehmet Ali İnci, (İstanbul: Totem Yayıncılık, 2019), daha fazla bilgi bkz; Günaltay, *Yakın Şark IV I. Bölüm,* 1-33; Ekrem Memiş, *Eski İran Tarihi (Medler, Persler, Partlar),* (Bursa: Ekin Yayınları, 2018), 11-61; Olivier Casabonne, "Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler", içinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası,* ed., Necmi Karul, (İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012), 184-200; Michael Jursa, "Pers İmparatorluğunun Yapısı ve Asur Mirası", içinde *Antik Yakındoğu,* ed., Umberto Eco, (İstanbul: Alfa Yyaınları, 2018), 265-270; Oy, "Eskiçağ'da Ordu ve Yöresi", 17-18; A. T. Olmstead, *History of the Persian Empire,* (London-Chicago: The University of Chicago Press, 1948). daha fazla bilgi bkz.; Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar,* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), daha fazla bkz.

[391] Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları,* 199-200; Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus) Bir tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi,* (Ankara: İnkılap Yayınları, 2000), 32-33; Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III Hellenistik Dönem,* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 34-35, 65-67; Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi,* (Ankara: Tübitak Yayınları, 2005), 342-343; R. Malcolm Errington, *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30,* çev. Gülşah Günata, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2017) daha fazla bilgi bkz.

[392] Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Suat Kemal Angı, , (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013), 319; Thomas R. Martin, *Eski Yunan Tarihöncesinden Hellenitik Çağ'a,* çev. Ümit Hüsrev Yolsal, 3.bs., (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 335; Stephen Mitchell, "Doğu ve Batı Arasında Anadolu Hellenistik Çağ'da Attalos ve Mithradates Krallıklarının Paralel Yaşamları", çev. Turhan Kaçar, *Anatolian Studies,* (2003): 142; Orhan Bingöl, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Helenistik Dönemde Anadolu,* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, 2009), 1-2; İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin,* 42-50; Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi,* 167; Aya Irini, *Anadolu Medeniyetleri,* (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Avrupa Konseye 18. Avrupa Sanat Dergisi, 1983), 6; Ekrem Akurgal, Ancıent Cıvılızatıons And Ruıns Of Turkey, (Ankara: TTK, 1970), 19-21; Ramazan Özgan, *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı I, Büyük İskender Diadokhlar Sonrası*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016), 14-15; Akşit, *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin,* 61-64; P.J. Rhodes, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi,* çev. Cumhur Atay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 193-195.

[393] Marc Van De, Mieroop, *Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323,* Çev. Sinem Gül, (İstanbul: Homer Kitapevi, 2018), 262-263; Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi,* 151-166; Plutarkhos, *İskender-Sezar Paralel Hayatlar,* Çev. İO Çokona, (İstanbul:V.Bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020), 1-81; Elmar Schwertheım, *Antik Çağ'da Küçük Asya Hititlerden Constantınus'a,* Çev. Hülya Yavuz Akçay, (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 55-59; Plutarkhos, *Büyük İskender Hayatı Ve Savaşları,* Çev. Vahdet Gültekin, (İstanbul: Rado Yayınları, 1980), Daha Fazla Bilgi Bkz; Özgan, *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı I,* 15-34; Peter Levı, "İskender Çağı", İçinde *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 3, Eski Yunan,* Editör Peter Levı, Çev. Neşe Erdilek, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1987), 159-198; Michael Jursa, "Büyük İskender'in Fetihleri", içinde *Antik Yakındoğu,* ed., Umberto Ec (İstanbul: Alfa Yyaınları, 2018), 271-272.

girmemişti.[394] Persler savaşta yenilince; Doğu Karadeniz Bölgesi'de Makedonyalıların egemenliği altına girmiş oluyordu. İskender'in (İÖ 323) ölümü ile kardeşi III. Philippos ve oğlunun daha doğmamış olması nedeniyle, devlet yönetimini İskender'in generalleri (Diadokhoslar) üstlenmişlerdi.[395] Perdikkas kral vekili iken, Mısır'ı yöneten Ptolemaios, Seleukos Babil ve doğusunu, Antigonos ve oğlu Demetrios Anadolu'yu, Lysimakhos Trakya'yı ve Kassandros Makedonya'yı yönetimini almıştır.[396] (Harita 4.14)

2.4.6.1. Roma ve Pontos İlişkileri

Roma İmparatorluğu kürekli, keten yelkenli savaş ve ticaret gemileri kuzeybatıda Dinyester'den, Trakya ve Anadolu üstünden doğuda Kafkaslar'a kadar, günümüzde Romanya'dan Gürcistan'a kadar limanlara uğramışlardı. Roma, İÖ 200'lerde Akdeniz'e yavaş yavaş hâkimiyeti altına alırken, Karadeniz bölgesi ana hedefi değildi.

Kapadokya bölgesi içinde sayılan Doğu Karadeniz Bölgesi, İÖ 301 İpsos savaşında (Afyonkarahisar) Lysimakhos, Seleukos ve Ptolemaios ortak ordularına karşı Antigonos ve Demetrios yenilmeleri ile bu bölgenin hâkimiyetini kaybetmişlerdi (Diadokhlar mücadelesi). Bu bölgede İÖ 298 yılında I. Mithradates[397] tarafından ünlü

[394] İplikçioğlu, *Hellen Ve Roma Tarihinin,* 42-45; Jona Lenderıng, *Büyük İskender,* Çev Burak Sengir, (İstanbul: Kronik Yayınları, 3. Baskı, 2018), Daha Fazla Bilgi Bkz; Arrian, *İskender'in Seferleri.* Çev. Meriç Mete, (İstanbul: İdea Yayınları, 2005), Daha Fazla Bilgi Bkz.

[395] Martin, *Eski Yunan Tarihöncesinden,* 335; Mehmet Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", İçinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), 2: 288-292; Bingöl, *Arkeoloji Ve Sanat Tarihi",* 1; İplikçioğlu, *Hellen Ve Roma Tarihinin,* 45-46; A. Tolga Tek, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", İçinde *Anadolu Arkeolojisi 7,* Ed., Hüseyin Sabri Alanyalı, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:2633, 2012), 168-170; Schwertheım, *Antik Çağ'da Küçük Asya,* 59-64; Stefano Ferrucci, "Diadokhoslar", İçinde *Antik Yunan,* Editör Umberto Eco, Çev. Lelya Tonguç Basmacı, (İstanbul: 4. Basım, Alfa Yayınları, 2021), 190-199; J. M. Roberts, *Kısa Dünya Tarihi,* çev. Mehmet Tanju Akad, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2020), 135-140; Mehmet Özsait, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi,* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 1-8.

[396] Martin, *Eski Yunan Tarihöncesinden,* 336-337; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı,* 413-446; Rhodes, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi,* 195-215; Susan Wıse Bauer, *Antik Dünya, İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına,* çev. Mehmet Moralı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), 616-633; Oğuz Tekin, "Büyük İskender: Doğu Seferi ve Hellenistik Çağ", içinde *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri,* ed., Oğuz Tekin, (İstanbul: YKY, 2019), 2-13; Luıs Ballesteros Pastor, "Pontos Krallığı", içinde *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri,* ed., Oğuz Tekin, (İstanbul: YKY, 2019), 104-106; Jane Bingman, vd. *Antik Dünya Ansiklopedisi,* çev., Zeynep Tür, (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2010), 298-248; Oy, "Eskiçağ'da Ordu ve Yöresi", 18-24; Harun Turak, Salih Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14/2 (2021): 430-447; Friedrich Williams, *Ege Medeniyetleri Tarihi,* çev., M. Kalaycıoğlu, (İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1993), 218-246.

[397] İÖ 281 yılında I. Mithradates kral olmuş ve sikkelerin ön yüzünde Athena arka yüzünde ayakta duran Nike ile Mithradates tasvirlerini içeren Pontos Krallığı'nın ilk altın sikkelerini de burada bastırmıştır. Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 57-59; Öztürk, *Pontos,* 350.

Pontos Krallığı kurulmuş oldu.[398] Kuzeyde Halys (Kızılırmak) ile Kolkhis arasındaki bölgeye Pontos adı verilmektedir.[399] I. Mithradates'ten[400] sonra tahta sırasıyla; Ariobarzanes (İÖ 265-255),[401] II. Mithradates (İÖ 255-220), III. Mithradates (İÖ 220-185) -ilk sikke bastıran Pontos kralı,[402] Pharnakes (İÖ 185-169),[403] IV. Mithradates (İÖ 169-150), V. Mithradates gelmektedir.[404] V. Mithradates Evergete'den sonra; İÖ 120 yılında Sinope'de VI. Mithradates Eupator Pontos Krallığı'nın başına geçti.[405] V. Mithradates Evergete ölümünden sonra çocuk yaşında tahta geçen VI. Mithradates Eupator, annesi kendi menfaatleri için onu öldürerek yerine küçük kardeşlerinden birini tahta geçirmeye uğraştı. Fakat VI. Mithradates dağlara kaçtı ve zaman geçtikçe destekçileri sayısı artı, güçlenerek geri döndü. Annesini hapse attı veya öldürdü ve tahtını el koyan kardeşini öldürttü.[406] Tüm bunların yanında VI. Mithradates'in amacı, bütün Anadolu'yu kendi hâkimiyeti altında toplayarak tek bir devlet meydana getirmek idi.[407]

---

[398] Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti Pontos,* 53; D. Burcu Erciyas, "Hellenistik Dönem'de Karadeniz: Yerleşimler, Anıtlar ve Sikkeler Işığında Pontos Krallığı", içinde *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri,* editör D. Burcu Erciyas, E. Koparal, (Ankara: Ege Yayınları, 2004), 207; Mehmet Okur, "Pontos Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontosçu Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları.* 14 (2007): 2-3.

[399] Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları,* 353.

[400] Celal Özdemir, *Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları,* (Amasya: Tarihi Fotoğraafları Arşivi, 2001), 97-98.

[401] Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi,* XXIV.

[402] Bijişkyan, *Pontos Tarihi,* 30.

[403] Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, 12; Öztürk, *Pontos,* 350; Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 41-42; Luis Ballesteros-Pastor, "Pharnaces I Of Pontus And The Kıngdom Of Pergamum", içinde *The Black Sea Region İn The Greek, Roman, And Byzantine Periods,* ed., G.R. Tsetskhladze, J.G. De Boer, (Talanta 32-33, 2000-2001), 61-66.

[404] Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 59-72; Osman Emir, Süleyman Çiğdem, "Geç Hellenistik Dönemde Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Stratejik Önemi". içinde *Çayeli'nden Erzurum'a,* ed., *Selami Kılıç*, Ahmet Sefa Yıldırım, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi *Yayınları,* 2016), 228-232; Tekin, *İletişim Anadolu Uygarlıkları,* 165; Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus),* 34-36; Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III,* 224-234.

[405] Murat Arslan, "I. Mithradates-Roma Savaşı, Rhodos ve Lykia'nın Durumuna Genel Bakış", İçinde *Likya İncelemeleri I*, ed., Nezih Başgelen, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002), 115; Adrienne Mayor, *Mithradates,* çev. Gürkan Ergin, (Ankara: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 2013), 1; Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih*, 8-12; Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark IV II. Bölüm Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları,* (Ankara: 2. Baskı, TTK, 1987), 279-303; Pastor, "Pontos Krallığı", 106-107.

[406] Mehmet Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", içinde *Anadolu Uygarlıkları*, (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), 2: 307.

[407] Plutarkhos, *Agesilos-Pompeius, Gririş, Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar*, çev. Nihal Tüner Önen, (Antalya: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2015), XLI, 4-5; Mayor, *Mithradates,* 395-397; Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", 296, 306-307; Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi,* çev. Murat Arslan, (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2007), (daha fazla bilgi bu sayfa aralığına ve kitap bkz); Emir, "Eskiçağ'da Doğu Karadeniz", 9-26. (daha fazla bilgi bkz.)

Kaynaklarda efsanevi bilgilerle anılan VI. Mithradates Eupator, yirmi dört dil konuştuğu, çok hızlı koştuğu ve ata binen becerikli bir avcı ve savaşçı olduğu, bünyesinin zehirlere karşı bağışıklık kazandığı yazmaktadır. VI Mithradates, genel itibarı ile Yunan örf ve adetlerini benimsediği ve birçok Grek/Yunan lehçelerinin yüzyıllarca etkileşimi ile barbar olarak nitelendirilen yerel halkın etkilerinden doğan *Koine* dilini konuştuğu kaynaklarda geçmektedir. Doğu ve İran gelenek ve göreneklerindende etkilenmiştir.[408]

VI. Mithradates, Anadolu'nun durumunu görmek amacı ile İÖ 107 yılında bir araştırma gezisi yaptığı ve gezi sırasında durumun kötülüğünü yani Roma yöneticilerinin son derece kötü yönetimleri yüzünden halkın büyük sıkıntı içinde olduğunu görmüştür. Ayrıca bu gezi sırasında eşi Laodike'nın başkası ile evlenmiştir. VI. Mithradates geri döndükten sonra Bithynia Kralı III. Nikomedes Euergetes ile antlaşma yaparak Paflagonia'yı paylaştı. Roma elçileri, VI. Mithradates tarafından işgal edilen yerleri boşaltılması yolunda talepte bulundular.[409] VI. Mithradates, Galatia'yı işgal etti ve sonra Kappadokia'ya girdi[410] ve oğullarından birini IX. Ariarathes Eusebes Filopator tahtına getirdi. Roma ve Pontos arasındaki anlaşmazlık nedeni ile İÖ 92 yılında Kilikia valisi Sulla, Roma komutanları L. Cassius ve Q. Oppius bir araya gelerek Kappadokia tahtına Ariobarzanes geçirmişlerdi. Sürekli olarak ya VI. Mithradates ya da yandaşı Ermenistan kralı Tigranes IX. Ariarathes'i Kappadokia tahtına geçirmişlerdi.[411]

Bithynia kralı III. Nikomedes yerine geçen IV. Nikomedes (İÖ 94-74) geçmiştir. IV. Nikomedes karşı kardeşi Sokrates, Romalılar'dan aradığı desteği bulamayınca VI. Mithradates'ten yardım talep etti. Beklediği fırsat ayağına gelen VI. Mithradates hemen Bithynia üzerine yürüdü ve İÖ 91'de Sokrates'i buraya kral yaptı. Hem IV. Nikomedes hem de Ariobarzanes tahtlarını kaybettikleri için Roma'dan yardım talep ettiler. VI. Mithradates, Parthlar ve Galatlar uzlaşma sağlamıştı. Roma ise, İtalikler sorununu

[408] İÖ 133 Sinop'ta doğduğu ve İÖ 120 yılında krallığının tahtına geçtikten sonra ilk yıl gökyüzünde bir kuyruklu yıldız peyda olmuş ve o kadar parlak bir şekilde ışık saçmıştı ki; 70 gün boyunca gökyüzü parıldamıştı. Kuyruklu yıldız büyüklüğü ve parlaklığı güneşi bile bastırmış, güneşin doğumu ve batımı 4 saat aldığını söylenmektedir. Bu durum 70 gün süreyle gökyüzünde görülmesi kralın yaşam süresi olarak yorumlanmış; gökyüzünün dört tarafı kaplaması onun seferlerini parlaklığı güneşi bastırması ise, kralın hayat boyunca Romalıların güç durumda bırakacağı şeklinde yorumlanmıştı. Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 75; Mayor, *Mithradates,* 31-49, 79-83; Günaltay, *Yakın Şark IV II,* 535-553.
[409] Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 92-93.
[410] M. Tullius Cicero, *Galatia Kralı Deiotarus'u C. Iulius Caesar'a Karşı Savunma,* çev. Leyla Özbay, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1994), 16.
[411] Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", 306-310; Pastor, "Pontos Krallığı", 107-109.

hallettikten sonra Küçük Asya sorunlarını çözmesi için konsül M. Aquillius başkanlığında heyeti yollamıştı. Mithradates bu durumu olumlu karşıladı. Fakat konsül M. Aquillius, IV. Nikomedes'i Paflagonia'dan Amastris'e kadar olan kıyı kesimini yağlamaya teşvik etti.[412]

2.4.6.1.1. Roma-Pontos Savaşları

Pontos Krallığı VI. Mithradates döneminde Anadolu kuzeyinin büyük kesimini, güney Ukranya'yı ve batı Kafkaslar'a kadar uzanmaktaydı. Buğday ve gümüş cinsinden ödenen harçlar hazinesini doldurmuştur. Ayrıca bu bölgelerde ordusuna asker ihtiyacını karşılamıştır.

Güçlü ordusu ve yayılmacı bir politika izleyen Pontos Kralığı'nın bu durumu Roma İmpratorluğu'nu rahatsız etmiştir. Anadolu'daki Roma eyaletleri ve müttefiklerine karşın Pontos Krallığı daha güçlü durumda idi. VI. Mithradates kendi krallığı içinde ve çevre coğrafyalarda topladığı asker ve denizcilerle 250.000 piyade ve 40.000 yakın atlıya, buna ilaveten yüzlerce gemiden oluşan bir donanmaya sahip olduğu kaynaklarda geçmektedir.[413] Roma senatosu Pompeius'tan[414] önce Anadolu'da yalnızca sembolik bir gücü olan Roma komutanları Mithradates ile doğrudan karşılaşamayacakları için, yerel müttefiklerini kendi yerlerine Pontos'a karşı kullanmışlardı. Bu plan Roma istediği gibi gitmedi. VI. Mithradates, Roma ve müttefikleri karşısında büyük zafer kazanmıştı. Anadolu coğrafyasını geçerek Ege kıyısına kadar ilerlemişti. VI. Mithradates daha önce Roma ile ittifakını tanımadığını ilan ederek, batıdaki bu yeni güce karşı Helenizmi yeniden canlandıracağına vaat etmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı bölge halkı onu kurtarıcı olarak kabul etmiş ve her tarafta elçiler gelmekteydi.[415]

VI. Mithradates savaşın başlamasına sebep olan olay ise, Manius Aquillius'u bindirdiği bir eşek üzerinde kentten kente gezdirerek, onu "Ben Roma konsulu Manius Aquillius'um" diye bağırtırarak ve para, servete doymayan konsülün boğazına eritilmiş altın akıttırdı.[416] İÖ 88'deki VI. Mithradates verdiği gizli bir emirle Asia Eyaleti'nin

---

[412] Mayor, *Mithradates,* 167-191; Günaltay, *Yakın Şark IV II.* 303-321, 330-367; Güney, Güney. *Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları Anadolu'nun Trakya'nın Tarihi Coğrafya Bölgeleri ve Antik Kentleri,* 99-102.
[413] Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 129-130.
[414] Marcus Tullius Cıcero, *Yasalar Üzerine,* çev. C. Cengiz Çevik, (İstanbul: V.bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019), 105.
[415] King, *Karadeniz,* 72-76; Pastor, "Pontos Krallığı", 109-111.
[416] Marcus Tullius Cicero, *Pompeius'un Yetkisi Hakkında (De Imperio Cn. Pompei),* çev. Fafo Telatar, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), 2; Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus),* 36-37.

kentlerdeki bütün Romalı erkek, kadın ve çocuklar dâhil; kaynaklarda geçen, 80.000 veya 150.000 kişi katletmişti.[417]

VI. Mithradates savaş gemileriyle denizci ve piyadelerini Ege'nin öteki yakasına, Yunanistan'a geçirdi, burada Roma ordusunu yendi ve Atina'yı işgal etti. Mithradates komutanı Arkhelaos'u daha fazla ilerlememişti. Roma ordusu sürekli yıpratma saldırılarında bulunuyordu. Mithradates'in ordusu Khaironeia[418] ve Orkhomenos'ta[419] Sulla'ya yenildi. Daha önce kurtarıcı olarak görülen VI. Mithradates, Yunan kentleri de eski kurtarıcılarının Romalılardan pek de iyi olmadığını görmüşlerdi. Mithradates hızla bir barış antlaşması yapmıştı. İÖ 85 Dardanos'ta Roma ile Pontos bir barış antlaşması yapıldı.[420] Bu antlaşmaya göre Mithradates Küçük Asya'yı boşaltacak, kendi topraklarına çekilecekti, ayrıca donanmasından 70 savaş gemisi ile 2000 talent savaş tazminatı ödeyecekti. Sulla, Roma geri dönerken yerine Asia valisi olarak Murena'yı bıraktı.[421] İÖ 83 Mithradates, Dardanos antlaşmasına bağlı kalmayarak Kapadokia'ya girmiştir.[422] Bu antlaşmaya, Mithradates'i komşuları ve dolaysıyla Roma ile karşı karşıya getiren bir dizi küçük, ama kanlı savaşlar devam etti. Roma İmparatorluğu bir taraftan L. Cornelius Sulla[423] (Patricii/soylu)[424] ve L. Licinius Lucullus[425] diğer taraftan C. Flavius ve Fimbria[426] arasında mücadeleler olmuştur.[427] Gaius Fimbria, Flaccus'u kısa bir süre sonra öldürmüştür.[428]

---

[417] Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 163-164; Özsait, "Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", 308; Erciyas, "Hellenistik Dönem'de Karadeniz: 208; Schwertheım, *Antikçağda Anadolu*, 76; Pastor, "Pontos Krallığı", 111.

[418] Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 203-224; Mayor, *Mithradates,* 232-238.

[419] Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 224-240; Mayor, *Mithradates,* 238-243.

[420] Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 240-248; Kevser Taşdöner, *Anadolu'da Roma Eyaletleri Augustus Dönemi,* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 25; Bosch, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları,* 147-150.

[421] Bosch, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I,* 150-157; Günaltay, *Yakın Şark IV II,* 390-438.

[422] Adrian Goldsworthy, *Caesar,* çev. Efe Kurtluoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), 55; Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi,* XXXV, 1-2; Mayor, *Mithradates,* 260-295.

[423] Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma,* 399-402.

[424] Plutarkhos, *Yaşamlar XXI Lysandros-Sulla,* çev. Nilüfer Gürsoy, Ayşe Sarıgöllü, (İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık, 1999), 1.

[425] Plutarkhos, *Hayatlar Kimon-Lucullus,* çev. Ayşen Sina, (Ankara: Hel Yayıncılık, 2013),VIII, 5,7-8; Mehmet Oktan, "Roma Cumhuriyet Döneminde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu*. 34 (2008): 48-51.

[426] Plutarkhos, *Yaşamlar XXI Lysandros-Sulla,* 23, 101.

[427] Goldsworthy, *Caesar,* 53.

[428] Goldsworthy, *Caesar,* 53; Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 263-303; Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi,* XXXIV; Pastor, "Pontos Krallığı", 111-112.

Mücadeleler sürerken Roma Senatosu Pompeius'a tam askeri yetki verdi ve onu doğu sınırına sefere ikna etti. Libya ve İspanya'dan sonra üçüncü kez zafer kazanması için Senato tarafından görevlendirilen Pompeius, Mithradates'e karşı yeni sefere başladı. Mithradates planlı bir şekilde geri çekilmeyle, Roma lejyonlarını engebeli bölgelere çekmeye ve böylece yıpratmaktı. Fakat Pompeius bu tuzağa düşmedi. Bunun üzerine Mithradates'in Kafkaslar'a kaçmak zorunda kaldı. Pompeius ise, Mithradates müttefiki olan Ermenistan kralı Tigranes üzerine giderek boyunduruğuna aldı.[429] Pompeius, Mithradates fethettiği yerleri ve Pontos Krallığı hâkimiyetine alarak çevre bölgelerde isyanları bastırdı ve Karadeniz'in güney sahili Roma egemenliğine girmesini sağladı.[430]

Mithradates, Kafkasya'dan kuzeye ilerleyerek oğullarından birini Kırım hükümdarı olarak atadığı Pantikapaion'a ulaştı. Kırım'a gelen Mithradates İskitler ve Getalardan yeni bir ordu oluşturup, Tuna boyunca ilerleme ve Gallilerin desteğiyle Roma'ya saldırma planı yapmıştı.[431] Fakat başlangıçta dediğimiz gibi Küçük Asya ve Karadeniz'de artık kurtarıcı olarak değil de tiran olarak görülmüştür. Çünkü Helen kralları Roma'ya verdikleri haracın aynısını Mithradates'e vereceklerdi. VI. Mithradates'in ordusu içinde isyan başgöstermişti. Pompeius, Mithradates'in oğullarından Pharnakes'e Kırım'ın yönetimini verecekti ve ayrıca ordudaki subaylar babasının yerine kendisini desteklemişlerdi. Yalnız kalan ve tahtını yetirdiğini anlayan Mithradates bunca sıkıntılı ve uzun saltanat yaşamından sonra İÖ 63 zehir içerek intahara teşebbüs etmişse de ölmemiştir. Kral, bunun üzerine Galli bir asker veya kendi kölesi tarafından kılıç ile öldürüldüğü ileri sürülmektedir.[432] Pompeius tarafında Kırım toprakları Pharnakes'e verilmiş ve Kırım krallı ilan edilmiştir. Bu olaylar yaşanırken Mithradates'in cesedi bir gemiyle Sinope'ye getirilerek Pompeius'un düzenlediği büyük bir törenle oradaki anıtmezara gömdürdü.[433] Pompeius[434], Mithradates'i Roma'nın

[429] Marcus Tullıus Cıcero, *Pompeius'un Yetkisi Hakkında,* çev. Ü. Fafo Telatar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), IX. 23.
Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular,* 45-46.
[430] Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", 309-310.
[431] Arslan, *Arrıanus'un Karadeniz Seyahati,* VI.1-2-3.
[432] Mitchell, "Doğu ve Batı Arasında", 147-149; Birol Can, "Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde Erzurum ve Çevresi", içinde *Geçmişten Geleceğe Armağan*, ed., Mehmet Işıklı, Erhan Mutlugün, Mine Artu, (Erzurum: *Arkeolojik, Kültürel ve Estetik Yansımalar Atatürk Üniversitesi Yayını,* Erzurum, 2010), 35-36.
[433] Günaltay, *Yakın Şark IV II,* 491-535; King, *Karadeniz*, 77.
[434] Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma,* 402-406.

doğudaki en büyük rakip/düşmanı olarak ilan etti. Pompeius, Bithynia-Pontos birleştirerek tek bir eyalet haline getirdi.[435] (Provincia Bithynia-Pontos).

Karadeniz Bölgesi'nde Mithradates ölümünden sonrada iç karışıklar devam etti. Pompeius'un zaferle bölgeden ayrılıp ve Roma'ya dönüşünden çok geçmeden, VI. Mithradates'in oğlu Pharnakes, Roma ile ittifakı bozdu ve babasının krallığını yeniden kurmak ve hayallerini yeniden gerçekleştirmek için Kırım'dan yelken açarak Karadeniz'i geçti. Pharnakes İÖ 48 Roma ordusunu Nikopolis'te yenilgiye uğrattı.

Tüm bu olaylar üzerine Roma'daki iç savaşla uğraşan Caesar,[436] Aleksandreia'dan (İskenderiye) yola çıkarak, Kilikia ve Kappadokia üzerinde Pontos'a ulaşmıştır. Caesar ordusu ve Pharnakes ordusu ile Zile mevkiinde karşı karşıya geldi. Bu savaşta galip ayrılan Caesar, tarihe geçen ünlü "veni, vidi, vici" (geldim, gördüm, yendim) sözcükleriyle küçümsediği sefer işte buydu ve savaştan sonra Roma'ya yazdığı bir mektupta yer almaktadır.[437]

---

[435] Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi,* XLV, XLVI-XLIX; Strabon, *Geographika*, XII.3. 1, 541; Arslan, *Mıthradates VI Eupator,* 305-510; Cıcero, *Pompeius'un Yetkisi Hakkında,* 2-3; Titus Livius, *Roma Tarihi I.* çev. Uğur Yılmaz, (İzmir: İlya Yayınları, 2011), 289-299; Bryer, Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi I,* 241-243.
Tek, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", 177-178; Oktan, "Roma Cumhuriyet Döneminde", 52-72; Salih Kaymakçı, "Amasya-Oluz Höyük'te Mithradates VI Eupator Dönemi". İçinde *Uluslararsı Amasya Sempozyomu Tarih-Dil-Edebiyat I,* editör Fatih Köksal, Cavit Güzel, Gürkan Cevger, Aykut Özbayraktar, Mevlüt İlhan, (Amasya: Kıbatek, 2017), 285-289; S. Yücel Şenyurt, Atakan Akçay, "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Değerlendirmeler", *Seleucia* VI (2016): 221-248; Bosch, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I.* 166-170; Tahir Erdoğan Şahin, *Hayaşa Bölgesi Tarihi II,* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2014), 2; Schwertheım, *Antik Çağ'da Küçük Asya,* 84-89; Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus),* 36-54; Reginald H. Barrow, *Romalılar,* çev. Ender Gürol, (İstanbul: 3. Baskı, İz Yayıncılık, 2018), 38-40; Goloğlu, *Anadolu Milli Devleti Pontos,* 67-72; Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı,* 483-505; Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, 75-80; Ahmet Mican Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, (İstanbul: Çivi Yazıları, 2000), 42-44.
[436] Plutarkhos *İskender-Sezar Paralel Hayatlar,* 81-140.
[437] Eutropıus, *Kısa Roma Tarihi,* Çeviren Çiğdem Menzilcioğlu, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), VI. 93-108; Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih,* 8-12; Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", 310-312; Tekin, *Eski Yunan ve Roma,* 162; Mayor, *Mithradates,* 295-392; Schwertheım, *Antik Çağ'da Küçük Asya,* 89-92; Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus),* 54-58; Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III,* 336-395; Erzen, *Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans,* 64-66; Colin Mcevedy, *İlkçağ Tarih Atlası,* çev. Ayşen Anadol, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2018), 86-89; Pastor, "Pontos Krallığı", 112-114; Chrıstıan Marek, "Pontus et Bithynia, Paphlagonia, Pontus Galaticus, Pontus Polemonianus, Ora Ponti Polemoniani, Pontus Mediterraneus", içinde *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri,* ed., Oğuz Tekin, (İstanbul: YKY, 2019), 302-306; Colin Mcevedy, *İlkçağ Tarih Atlası,* çev. Ayşen Anadol, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2018), 86-88; Ömer Aslan, *Pontos Kültürü*, (İstanbul: Belge Yayınları, 2000), 9-30; Murat Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klsaik ve Hellenistik Dönemler,* (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2010), 304-326.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MELET HAVZASINDAKİ ARKEOLOJİK ALANLAR

Melet Havzası'nın kapsadığı coğrafya Ordu merkez (Altınordu), Ulubey, Gölköy, Gürgentepe, Kabadüz, Gülyalı ileçeleri; Tokat Reşadiye ilçesi; Sivas Koyulhisar ve Suşehri idi. Bu bölgelerde yaşayan halklar hakkında filolojik bilgi bulunmamaktadır. Yetersiz bilgilere rağmen kültür kalıntıları içinde önemli bir yere sahip olan seramik buluntularının vereceği bilgiler, insanlık tarihinin anlaşılması açısında önemlidir.

Kazı ve yüzey araştırmalarından elde edilen seramik parçalarının, hamurunun yapısı, pişirme ve biçimlendirme teknikleri, kap biçimleri ve yüzey görünümleri incelendiğinde, kullanıldıkları çağın toplumlarının gereksinimleri, ulaştıkları teknoloji düzeyi, beğenileri, farklı toplumların birbirleriyle ilişkileri ve yaşadıkları bölgelerin sınırları anlaşılmasında önemli bir ahenk taşıdır.

Melet Havzası ve çevresi, Kalkolitik Çağ'dan başalayıp Roma dönemine kadar genel olarak yerleşimlere sahne olduğu düşünülmektedir. Çağlara göre insan toplulukları höyükler dışında doğal tepe yerleşimleri ve yamaçlara kurulmuş yerleşmeler, yüksek yayla yerleşmeleri, plato ve plato kenarı yerleşmeleri, vadi yerleşmeleri ve düz alan yerleşimleri olarak ayırabiliriz.

Gölköy ilçesi, Ordu il merkezine uzaklığı 63 km'de, Ordu-Sivas karayolu üzerinde, denizden yüksekliği 850 m yükseklikte kurulmuştur. İlçenin doğusunda ve güneyinde Mesudiye ilçesi ve Tokat ili, batısında Aybastı, kuzeybatısında Kabataş, kuzeyinde ise Gürgentepe ve Ulubey ilçeleri yer almaktadır. Gölköy ilçesindeki kaleden günümüze birkaç duvar parçası ve giriş kısmı dışında pek birşey kalmamıştır.[438]

[438] Altan Çilingiroğlu, "Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması 1985", içinde *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1986), 313; Altan Çilingiroğlu, Zafer

Kabadüz ilçesi, Ordu merkezin 21 km güneyinde, Melet Irmağı'nın doğusundaki yayla topraklarının başladığı 450 m rakımlı bir sırt üzerinde, doğusunda Giresun ilinin Piraziz ilçesi, batısında Ulubey ilçesi, kuzeyinde Gülyalı ve Altınordu ilçeleri, güneyinde Mesudiye ilçesi yer almaktadır.

Gürgentepe ilçesi, Ordu-Sivas karayolunun üzerinde, 1235 m rakımıyla Ordu'nun Akkuş'tan sonraki ikinci yüksek ilçesi olup, doğusunda Ulubey, batısında Çamaş, Çatalpınar ve Kabataş, kuzeyinde Çamaş ve Fatsa ve güneyinde Gölköy ilçeleri yer almaktadır.

Gülyalı ilçesi, doğusunda ve güneyinde Giresun'un Piraziz içesi, batısında Altınordu ilçesi ve kuzeyinde yer almaktadır.

Ulubey ilçesi, doğusunda Altınordu ve Kabadüz, batısında Perşembe ve Gürgentepe, kuzeyinde Altınordu ve Perşembe, güneyinde de Mesudiye ilçesi yer almaktadır.

Ordu, ilçelerinin yükselti/dağlık ve ormanlık, bitki örtüsünden dolayı araştırmaları aksatmıştır. Şimdiye kadar bu ilçelerde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. (Harita 4.17)

3.1. Ordu/Mesudiye İlçesi

Mehmet Özsait ve Nesrin Özsait ile birlikte Karadeniz Bölgesi'inde yaptığı çalışmalar çerçevesinde, 1990-1993, 2003'de olmak üzere, Mesudiye sınırları içinde sistematik yüzey araştırmaları yapmıştır. Yine Mesudiye ilçesinde S. Yücel Şenyurt, Atakan Akçay tarafından hem yüzey araştırması hemde arkeolojik kazı yapılmaktadır. Yüzey araştırmaları sırasında bulunan arkeolojik malzemeler Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenmiştir.

Mesudiye ilçesinde yapılan araştırmalarda Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen kaya mezarları bulunmuştur. Bu araştırmalarda Çavdar köyünde ve Mesudiye'nin 10 km kuzeybatısında Alan köyünde kayaya oyulmuş iki lahit mezarda bulunmuştur.[439] (Harita 4.16)

Derin, "Doğu Karadeniz Yüzey Araştırmaları 1993", İçinde *12. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: 1994), 343-352.

[439] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* daha fazla bkz.

3.1.1. Abdili Yayla Höyük

Su açısından zengin ve vadi içindeki Abdili Yayla Höyük, Mehmet Özsait (1993) tarafından tespit edilen ve bu höyüğe adını vermiştir. Bu höyük Mesudiye'nin 30 km kuzeybatısındaki Abdili Köyü'nün 4,9 km batısındaki Fırışlık Mahallesi'nin 3,6 km güneybatısında yer almakadır. Birebir köyü yayla evleri ile Abdili yayla evleri arasındaki yayla kısmında, doğuda Yayla Deresi, güneybatıda Abdili Yaylası; Abdili-Derebaşı yayla yolunun 2 km batısında yer almaktadır. Bu höyükte elde edilen seramik az sayıda Kalkolitik Çağ'a ve çoğunluğu Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir.

Abdili Yayla Höyük yüzeyindeki seramikler, kahverengi hamurlu, çok iyi pişmemiş, çoğunluğu iç ve dış yüzeyi kahverengi boya astarlı, iç içe daire şekilli oluk bezekli, çeşitli kategoride olan tutamaklı, orta büyüklükte ve düz dipli kaplara ait olduğu düşünülmektedir.[440] (Fotoğraf 2.100).

3.1.2. Fırışlık Höyük

Doğal bir sırt üzerinde kurulan Fırışlık Höyük, Mehmet Özsait tarafından bulunmuştur. Bu höyük Fırışlık Mahallesi ve Abdili köyü'nün 1.5 km kadar güneydoğusunda, Derebaşı-Abdili yayla yolunun batısında yer almaktadır. Haçalağa Kuruçel Mevkii'nde ve tahrip olmuş Fırışlık Höyük, yaklaşık olarak 100 m x 70 m boyutlarındadır. Yapılan çalışmalar ile ortaya çıkarılan seramik, kahverengli topraktan, iç yüzeyleri kahverengi boya astarlı, iç yüzeyi kahverengi, dış yüzeyi kurşuni ve oluk bezekli ip delikli tutamaklı bu höyükte bulunmuştur. Buluntular Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir.[441] (Fotoğraf 2.101).

3.1.3. Dığılkaya

Ormanlık ve sarp Bakacakkaya ya da Dığılkaya tepesindeki Dağılkaya yerleşimi, Abdili köyünün 600 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yüzeyde bulunan seramik parçaları Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir.[442]

---

[440] Mehmet Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları". içinde *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: 1993), 288; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 80-81; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 136.

[441] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 287; Atakan Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", içinde *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları Cilt: 1,* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022), 186; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 80; Atakan Akçay, S. Yücel Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", içinde *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I,* ed., Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kamil Yavuz, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021), 87; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 136.

[442] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 287; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 136.

3.1.4. Atyolu

Atyolu yerleşmesi, Mesudiye'nin 23 km kuzeybatısındaki Bayırköy'ün 1 km güneybatısında, Topçam Bucağı yol ayrımı güneydoğusunda, Melet Çayı'nın doğusundaki tepenin eteğinde, Atyolu mevkiinde bulunmuştur. Bu yerleşmede toprak kayması ve Melet Çayı'nın aşındırmasından dolayı tahrip olmuştur. Mehmet Özsait tarafından bulunan ve Atyolu adını verdiği bu yerleşme, Erken Tunç Çağı'na ait seramikler bulunmuştur. Yüzeyde bulunan bu seramikler parçaları orta derece pişmiş, hamurun içinde ince taşcık, kireç ve bitki katkılı, iç ve dış yüzeyleri kurşuni ya da devetüyü boya astarlı idi.[443]

Mehmet Özsait tarafında yapılan araştırmalar ile Atyolu yerleşmesine yakın bir alanda Roma dönemine ait olduğu düşünülen, biri klineli iki kaya mezarı tespit edilmiştir. Bayırköy'ün 2 km kuzeyinde, Topçam bucağına giden yolun 200 m kuzeydoğusunda yer alan Elmabükü Mahallesi'nde bulunmuştur.[444]

3.1.5. Ilışar I

Göçbey, Dayılı ve Sarıca köylerinin sınır bölgelerinde, Ilışar orman yolunun güneybatısında üç (Ilışar I, II, III) yerleşme yeri bulunmuştur. Bu yerleşmeler yaklaşık olarak Mesudiye'nin 13 km güneybatısında yer almaktadır. Bu üç yerleşme M. Özsait tarafından tespit edilmiştir.

Mesudiye'nin 13 km güneybatısında, yaklaşık olarak Göçbey köyünün 2,5 km kuzeydoğusunda bulunan, Ilışar orman yolunun 150 m güneybatısında yer almaktadır. Mehmet Özsait tarfından bulunan ve Ilışar I (100x75 boyutlarında) adını verdiği bu yerleşme, Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur. Bu seramiklerin dış yüzeyi siyah-kırmızı, iç kısımları kahverengi boya astarlı ve açkılı, hamurunun rengi kahverengi ve hamurun ince taşcık katkılı, orta derece pişirilmiştir.[445]

[443] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 287; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 81-82.
[444] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 287; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 136; Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", 52.
[445] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 286; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 135.

3.1.6. Ilışar II

Ilışar II, yaklaşık olarak Ilışar I'in 60 m kuzeybatısında yer alır. Küçük bir yerleşme olan Ilışar II, tahrip edilmiştir. Yüzeyde bulunan seramik parçaları Erken Tunç Çağı'na tarihlendirimiştir.[446]

3.1.7. Ilışar III, Mezarlık Alanı

Dik bir yamaç yerleşmesi olan Ilışar III (100 m x 75 m boyutlarında), Ilışar I ve II'nin 100 m güneyinde yer almaktadır. Diğer yerleşmeler gibi buda tahrip olmuştur. Tahrip edilenler arasında mezarlara rastlanmıştır. Yerleşme yüzeyinde bulunan seramiklerin çoğunluğu Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Yüzeyde bulunan seramiğin hamur rengi kahverengi, ince taşcık, kireç ve bitki katkılı, pişirme durumu orta, açkılı, dış yüzeyi kahverengi-kırmızı ve kurşuni, iç yüzeyleri kahverenglidir. Seramik parçaları üzerinde yapılan çalışmalar ile çömleklere ait olduğu anlaşılmıştır. Seramik parçalar üzerinde şerit kulp, tutamak, geniş oluk bezemeli, dışa dönük ağızlı ve dik ağızlı profili olanlar bulunmuştur. Bu seramiklerin bir kısmı Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmektedir.[447]

Ilışar III'ün eteğinde akarsu vadisinin çevresinde kaçak kazılarla tahrip edilen kesimlerindeki mezar buluntularından, ETÇ'na ait olduğu düşünülmektedir.

3.1.8. Azmikale

Azmikale, Mesudiye'nin 10 km kadar batısında yer alan Çaltepe köyünün Melet Çayı'nın doğusunda yer almaktadır. Doğal bir tepenin yamacında yer alan bu yerleşme, Melet Çayı'na bakan yamaçta Frig dönemine ait seramikler yanında az sayıda da Erken Tunç Çağı'na ait keramikler bulunmuştur. Erken Tunç Çağı'na tarihlenen diğer yerleşmeler gibi Azmikale'de bulunan seramiklerde ortak özellikler göstermektedir.[448]

3.1.9. Yardere-Bahçeler (Uzunkavak)

Yardere-Bahçeler yerleşmesi, Mesudiye ilçesinin Geldişer Mahallesi'nin doğusunda, Yardere köy sınırları içinde, Melet Çayı'nın kuzey kıyısında, Bahçeler ya da Uzunkavak mevkiinde yer almaktadır. Bu yerleşmeyi kışın Melet Çayı'nın sularının aşındırması ve yaz aylarında kuruması ile ortaya çıkan seramiklerin çoğu Erken Tunç

[446] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 286; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 135.
[447] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 286-287; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 136.
[448] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 288; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 82; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 137.

Çağı'na tarihlendirilmiştir. Yerleşmenin 75 m güneyinde, Bahçeler ya da Uzunkavak mevkiinde İÖ 1. binyılı mezarlığına ait olduğu düşünülen seramiklere rastlanılmıştır. Seramikler bölgedeki diğer çağdaş merkezlerle birbirine benzemektedir.[449] (Fotoğraf 2.125).

3.1.10. Göllüyazı

Göllüyazı (60 m x 70 m boyutlarında) yerleşmesinin yaklaşık 10 km doğusunda Mesudiye ileçesi, Çaltepe köyünün 3 km güneybatısında, Göllüyazı mevkiinde yer almaktadır. Sahanlı suyunun kollarından ve Esatlı Yaylası'ndan kaynağını toplayan Kurudere ve Aşuvla Deresi ile karıştığı noktada yer alan bir yerleşmedir.

Göllüyazı yerleşmesi orta kısımda kazılarak toprağı alınmış ve alt tabakalarında iri taşların bulunmasından dolayı bir tümülüsü anımsatmaktadır. Fakat tahrip edilen tabakaların çoğunluğunda çeşitli ve bol sayıda seramik ile maden cüruflarının bulunması Göllüyazı'nın yerleşme yeri olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.[450]

3.1.11. Harmancık

Harmancık, Melet Çayı'nın kollarında biri olan Sahanlı Suyu'nun hemen kuzeyindeki doğal bir tepe üzerinde bulumuştur. Bu yerleşme, Göllüyazı'nın 500 m kuzeybatısında ve mevkiin adından dolayı Harmacık adı verilmiştir. M. Özsait tarafından bulunmuş ve yerleşme yüzeyinde az sayıda siyah ve kırmızı boya astarlı ETÇ seramikleri bulunmuştur.[451]

3.1.12. Kırıklar

Çatalçamı düzlüğündeki Kırıklar mevkiinde alçak bir yükselti üzerinde Kırıklar yerleşmesi, Melet Çayı'nın kollarında biri olan Sahan Suyu'nun hemen kuzeyinde yer almaktadır. Üçyol köyünün 3 km kadar güneybatısında yer alan Kırıklar, yüzeyinde ETÇ ait seramikler bulunmuştur.[452] M. Özsait tarafından tespit edilmiştir.

3.1.13. Körüktepesi

Doğal bir yükselti üzerindeki Körüktepesi, Üçyol köyünün 5 km kadar kuzeybatısında, Uzunyol'un 1 km güneyinde, Bağlama Ormanı'nın ise kuzeyinde yer

[449] Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye", 289; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 137.
[450] Mehmet Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", içinde *Araştırma Sonuçları Toplantısı 9,* (Çanakkale: 1991), 358-359; Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 181-182; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 127.
[451] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 359; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 128.
[452] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 359; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 128.

almaktadır. Bu yerleşmenin yüzeyinde ETÇ form ve teknik özelliklerini taşıyan seramiklerin yanı sıra bol miktarda seramik ve maden curufu bulunmuştur.[453]

3.1.14. Meydandüzü

Doğal bir tepe üzerinde bulunan Meydandüzü yerleşimi, Üçyol köyünün 3,5 km güneybatısında, Melet çayı'ın kollarında biri olan Sahan Suyu'nun üzerindeki Meydandüzü mevkiinden adını almıştır. Meydandüzü yerleşmesi yüzeyinde yoğun olarak ETÇ'na ait seramikler bulunmuştur. Yerleşme yüzeyinde az sayıda Kalkolitik Çağ özelliği gösteren seramikler bulunulmuştur.[454]

3.1.15. Çamarası I

Mesudiye'nin batı-kuzeybatısında; Üçyol köyünün 3,5 km kadar güneybatısında, Melet Çayı'nın kollarında biri olan Sahan Suyu'nun kuzeyinde Çamarası Tepesi'nin geniş düzlükte ve kuzey kısmında Çamarası I, II yerleşmesi, geniş tabanlı ve ovadan yaklaşık 35 m kadar yükseklikte olan Meydandüzü mevkiinde adını almıştır.

Çamarası ya da Uzunyazı Tepesi'nin güneyinde, 125 m x 40 m boyutlarında ve tarım nedeniyle tahrip olmuştur. Çamarası I yerleşme yüzeyinde bir kısmı dışı siyah, içi açık kırmızı boya astarlı, diğer kısmı iç ve dış yüzeyi siyah olup Kalkolitik Çağ'a ait olduğu düşünülen seramik parçaları bulunmuştur. Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenen iri çıkıntılı tutamaklar bu yerleşmede tespit edilmiştir. Ayrıca kabartma ve çizgi bezekli ETÇ ait seramikleri saptanmıştır.[455]

3.1.16. Çamarası II

Çamarası II, Mesudiye'nin batı-kuzeybatısında, Üçyol köyü 3,4 km güneybatısında doğal bir tepenin kuzey eteklerinden ova tabanına kadar uzanan geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Siyah-kahverengi ya da kırmızı boya astarlı yerleşme yüzeyinde Kalkolitik Çağ form özelliğini göstermektedir. Bunun yanında ETÇ ait seramiklerde bulunmuştur. Bu seramikler düz dipli, geniş yumru şeklinde tutamaklı kapların Çamarası II yerleşmesinin yüzeyinde yaygın olarak bulunmuştur. Bu yerleşmede bir cins bazalt olan yöresel siyah taştan dilgiler bulunmuştur.[456]

[453] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 359; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 128.
[454] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 359; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 128.
[455] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 360; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 128.
[456] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 360; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 129.

3.1.17. Ziyaret Tepesi

Ziyaret Tepesi, Karabayır köyünün 1 km kadar kuzeyinde ve 1600 m yükseklikte bir yerleşmedir. Mesudiye ilçesinin yaklaşık 20 km kuzeybatısında yer alan bir ETÇ yerleşmesidir.[457]

3.1.18. Güleyanı Tepesi ve Kurganı

Ordu/Mesudiye, Üçyol köyünün 2,5 km batısında, Sahanlı mevkiinin düzlüğü ve çevreyi iyi görebilen bir tepe üstü yerleşmesi olan Güleyanı, verimli, suyu bol bir ovanın kuzeybatı kesiminde yer almaktadır. Bu yerleşmenin yanında Sahanlı Suyu ve Üçyol Beldesi yayla yolu güzergâhı bulunmaktadır. Güleyanı yerleşmesi 100 m x 70 m boyutlarında olan alanda sürekli tarım yapıldığında yüzey katmanları giderek aşınmıştır. Mesudiye ilçesinin en önemli buluntularını veren Güleyanı, bulunan seramikler arasında üstün bir teknik gösteren Erken Kalkolitik Çağ, ETÇ ve Demir Çağ ile ilintili örnekler bulunmuştur. Kap parçaları bazıları kabartmalı hat, derin yiv bezekli ve memecikli olanlar yaygındı.[458] Güleyani ve Tepetarla bulunan tunçtan bir ok ucu gibi buluntular birbirine benzerlik göstermektedir. Güleyanı buluntuları arasında kadın idolleri, taştan topuz başı, kemik mekik ve kıvrılmış bakırdan tasarlanmış ok ucu yer almaktadır. Arkaik ve Hellenistik Dönem'de yerleşme yeri olarak kullanılmış olabilir.[459] Bu yerleşmede çeşitli bölgelere ait sikkeler bulunmuştur.[460]

Bu yerleşmenin ortalama 300 m kuzeyinde, Sarıca mevkiide, Taşaderesi'nin güney sekisi üzerinde bir kurgan mezarı (45 x 55 m çapında, 4 m yükseklikte) bulunmuştur. Bu kurganın dış yüzeyi, düzeltili taş bloklar ile çevrelenmiştir. Deniz seviyesinden 1510 m yükseklikteki ırmak sekisi etrafında, mezarın çevresinde Demir Çağı/Hellenistik döneme ait olduğu düşüncesi üzerinde durulmaktadır.[461]

Tokat/Reşadiye'nin dağlık araziden doğan Melet Çayı'nın kollarından biri olan Sahanlı Suyu dar bir yatak içinde Üçyol ve Çaltepe arazisinden geçtikten sonra Melet Çayı'na ulaşır. Bu suyun açtığı geniş vadi tabanı Reşadiye başlayarak Üçyol köyünün batısına kadar olan yola "Uzunyol" olarak adlandırılmıştır. Yol ve ırmak vadisinin

[457] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 362.
[458] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 360-361.
[459] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 65, 158.
[460] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 159.
[461] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 182-183.

ortasında ve her iki tarafındaki yüksek kısımlarda Çağlankaya, Bektaş Tepesi, Esmahan Pınarı gibi yerleşme yerleri M. Özsait tarafından bulunmuştur.[462] (Fotoğraf 2.95).

3.1.19. Çağlayankaya

Doğal bir tepe üzerinde yer alan Çağlayan, Üçyol köyünün 5 km kadar batısında, Uzunyol'un 300 kuzeyinde yer almaktadır. Tümülüs görünümündeki bu yerleşim, kaçak kazılar sonucunda tahrip olmuştur. Çağlankaya yerleşmesinde iri taşlar, ezgi taşları, iç ve dış yüzeyi kahverengi, açık kırmızı boya astarlı Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenen seramikler bulunmuştur. Bu seramiklerin yanında iç ve dış yüzeyi siyah, bazılarında kahverengi boya astarlı ETÇ ait seramikler de bulunmuştur. M. Özsait tarafından Çağlankaya yerleşmesinde yapılan çalışmalarda çoğunlukla düz dipli ve şerit kulplu, orta büyüklükteki kaplara ait bu parçalar yanı sıra İÖ I. binyıla tarihlenen seramikler bulunmuştur.[463] Kaçak kazılar sırasında büyük taşlar çıkarılan bu tepenin, bir höyük yerleşimi üzerinde yapılmış bir tümülüs olasılığı üzerinde durulmaktadır.

3.1.20. Bektaş Tepesi

Bektaş Tepesi, Ordu/Mesudiye, Üçyol köyünün Uzunyol'un üzerindeki Anşa Pınarı'nın 300 m kadar güneybatısında, Sahanlı Suyu'nun yakınlarında bir anıt görünümündedir. Bu yerleşme 80 m x 70 m boyutlarında ve define kazılar sonucunda tahrip edilmiştir. Bektaş Tepesi yerleşme yüzeyinde çok sayıda seramik bulunmuştur. Bu yerleşmede İlk Kalkolitik Çağ, ETÇ yanı sıra az sayıda Demir Çağı ait seramikler bulumuştur. Bu geniş zaman dilimi içinde kesintisiz bir kültürün varlığının sürdüğünün göstergesidir.[464]

3.1.21. Esmahan Pınarı

Tepe üstü bir yerleşme olan Esmahan Pınar, Mesudiye'nin Üçyol köyünün sınırları içinde olan Uzunyol'un kuzeybatısında ve Katırboğan yükseltilerinin kuzeyindeki suyu bol Esmahan Pınarı'nın hemen güneyindeki tepede bulunmuştur.

[462] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 361; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 182-183; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 84; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 129.
[463] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 361; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 1129.
[464] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 361; Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 182; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 129.

Hâkim bir tepe üzerinde kurulan bu yerleşme kaçak kazılardan dolayı tahrip olmuştur. Yüzeyde bulunan seramikler Son Kalkolitik Çağ ve ETÇ'na tarihlenmiştir.[465]

3.1.22. Naltepesi (Karabayır Köyü)

Su yönönde zengin bir ovanın ortasında doğal bir tepe üzerindeki Naltepesi yerleşmesi, Mesudiye ilçesinin Karabayır köyünün 2 km kuzeybatısında, Ziyaret Tepesi'nin 500 m kadar güneyinde yer almaktadır. Bu yerleşim yerine, tepenin adından yola çıkarak Naltepesi adı verilmiştir. Kaçak kazılar sonucunda büyük bir tahripata uğrayan Naltepesi yerleşmesinin yüzeyinde Son Kalkolitik Çağ ve ETÇ ait seramikler bulunmuştur. Frig dönemine ait seramiklerin bu yerleşmede bulunmasından ötürü İÖ I. binyılın ilk yarısına kadar yaşamın devem edilelebileceği tahmin edilmektedir.[466]

3.1.23. Naltepesi (Arıcılar Köyü)

Mesudiye ilçesinin yaklaşık 25 km kuzeybatısında, Melet Çayı vadisinin doğusuna uzanan tepeler üzerinde kurulan Arıcılar köyünün 4 km güneydoğusunda yer almaktadır. Arıcılar köyünün yaylasındaki Naltepesi yerleşmesi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bu yerleşmenin doğusunda Sayaca Deresi bulunmaktadır. Naltepesi yerleşmesinde son derece nitelikli, ince cidarlı, bazıları çizi bezekli Kalkolitik Çağ özelliğini gösteren seramikler saptanmıştır. Şimdiye kadar en eski seramik bulgusu olarak değerlendirilmektedir. Kalkolitik Çağ seramikleri yanı sıra bu yerleşmede ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, iç ve dış yüzeyleri siyah kurşuni, kahverengi ya da kırmızı boya astarlı, iyi açkılı ETÇ tarihlenen seramiklerde bulunmuştur.[467]

3.1.24. Tepedibi

Tümülüs görünümünde olan Tepedibi yerleşmesi, Mesudiye'nin Gözlü köyünün Kenger Mahallesi'nin Tepedibi mevkiinde yer almaktadır. Bu yerleşme yüzeyinde bulunan seramikler Kalkolitik Çağ, ETÇ ve Demir Çağı'na tarihlenmektedir. Yine bu yerleşmede bir çift yassı, büyük boy tekstil aleti ve bunların üzerinde ip izi olup, delikli bu aletler tezgâh makarası olduğu düşüncesi aklımıza getirmektedir.[468]

---

[465] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 361; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130.
[466] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 362; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 134.
[467] Mehmet Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları", içinde *10. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: 1992), 316; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 185; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130.
[468] Özsait, "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye", 362; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 91; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130.

3.1.25. Kaleköy

Kaleköy, Mesudiye'nin 6 km kuzeydoğusunda tespit edilmiştir. Köye adını veren ve 1 km kuzeybatısında yer alan kale, kayalık bir sırt üzerinde inşa edilmiştir. Bu kalenin kuzey eteklerindeki derin bir vadi içinden akan Saray Deresi'nin her iki kıyısında yer alan kaya mezarı, Kaleköy kümbet, mezarlıkta çalışmalar yapılmıştır.[469]

3.1.26. Çöplük Bostanı

Çöplük Bostanı, Kaleköy'ün kuzeydoğusundaki surların altına kadar uzanan yamaçtan Saray Deresi'ne varan alanda, arazinin eğimli olması nedeniyle zamanla aşınmalardan tahrip olmuştur. Bu tahribattan dolayı yerleşmenin boyutlarında bahsedemiyoruz. ETÇ'na tarihlenen buluntular, kalenin doğu surundan dereye kadar olan alanda elde edilen malzemelerden, kalenin yerleşme üzerinde kurulduğu söylenmektedir. Bu yerleşmede gri ve koyu kahverengi seramik parçaları bölgenin genel özelliklerini göstermektedir.[470]

3.1.27. Üçyol

Doğal tepe üzerinde yer alan Üçyol yerleşmesi, Mesudiye'nin Üçyol köyünün Karabayır Deresi'nin güneyinde, köyün 1 km kadar kuzeybatısında yer almaktadır. Bu yerleşme tahribata uğramış ve ETÇ'a ait seramikler bulunmuştur. Bulunan seramikler, hamuru kahverengi, bitki, ince taşcık ve kireç katkılı gri-siyah ve kahverengi parçalar bulunmuştur. Az sayıda Demir Çağı'na ait seramikler bulunmuştur.[471]

3.1.28. Sahanlı I

Sahanlı mezarlığı, Mesudiye'nin Üçyol köyünün 2 km güneyinde, Sahanlı Deresi'nin kuzeyinden itibaren yükselen bir sırtın etek ve tepesine doğru geniş bir bölgede, tepenin üzerindeki mezar taşlarının artık görülmediği kuzey ve kuzeydoğu sırtlarında Sahanlı yerleşmesi bulunmuştur. Bu yerleşmede toprak kayması gibi sebeplerden dolayı doğal tahribat uğramıştır. Yerleşme yüzeyinde ETÇ'na ait seramik parçaları, çakmak taşı ve karataşlardan dilgiler ile Demir Çağı'na ait seramiklerde

[469] Mehmet Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları", içinde *12. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: 1994), 460; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 77; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 137.

[470] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 461; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 137.

[471] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 461; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 137; Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", 54.

bulunmuştur.[472] İÖ 3200- 2800/2700 yılları alanda seramikler dışında, yanmış kerpiç parçalarının yoğunluğu da gözlenmek ve dal-çamur tekniğindeki bir mimari düzenlemeye işaret eden bu kerpiç kalıntıları, yapıların ahşap çatıları içerisine dizilmiş mimari yapı malzemeleridir.[473]

3.1.29. Aşağı Güngörmez I

Aşağı Güngörmez I, Mesudiye'nin Üçyol köyünün 4 km güneydoğusunda, Güleyanı yerleşmesinin 1 km doğusunda, ova yüzeyinden yaklaşık 40 m yükseklikte bulunmuştur. Bu yerleşme 50 x 50 m boyutlarında, 2 m yüksekliğinde olup tahrip olmuştur. Aşağı Güngörmez yerleşmesinin yüzeyinde toplanan seramik parçaları çoğunlukla kahverengi hamurlu, ince taşcık ve kireç katkılı kilden yapılmış, orta derecede pişirilmiş, elde yapılmış; kahverengi, kırmızı az sayıda siyah-kurşuni renkli, açkılı, düz dipli, genel olarak dışa dönük ağız kenarlı, küçük ve orta boylu kaplara ait olduğu düşünülmektedir. Bu seramikler ETÇ'na tarihlenmektedir.[474] (Fotoğraf 2.97).

3.1.30. Aşağı Güngürmez II

Aşağı Güngörmez II, Mesudiye'nin Üçyol köyünün 4 km güneydoğusunda, Güleyanı yerleşmesinin 1 km doğusunda Aşağı Güngörmez I'in 50 m batısında yer almaktadır. Bu yerleşme, Aşağı Güngörmez I hemen hemen aynı boyutlarda ve seramik parçaları aynı özellikleri göstermektedir. Buluntular ETÇ'na tarihlenmiştir.[475]

3.1.31. Yukarı Güngörmez I

Mesudiye, Üçyol köyünün 4 km güneydoğusunda, Güleyanı yerleşmesinin 1 km doğusunda, Aşağı Güngörmez II'nin 100 m kadar güneyinde, ovadan 75 m kadar yükseklikte, doğu-batı yönünde 150 m alanda üç yerleşmeden biri olan Yukarı Güngörmez I bulunmuştur. Yüksekliği 1-2 m olan bu höyüğün yüzeyinde bulunan seramik parçaların hamuru kiremit renginde, ince taşcık, bir kısmı kireç ve bitki katkılı, pişirilme durumu orta, açkılı, iç ve dış yüzeyleri kahverengi-kırmızı astarlı idi. ETÇ'na

[472] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 461; Mehmet Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", içinde *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Konya: 2004), 265.
[473] Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 184; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 79; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 138.
[474] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 461-462; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 81; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 85; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 138.
[475] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 462; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 81; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 85; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 138.

ait seramik parçaları incelendiğinde ağız kenarları dik ya da dışa dönük, dipleri düz olup, orta büyüklükteki çömleklere ait olduğu tespit edilmiştir.[476]

3.1.32 Yukarı Güngörmez II

Mesudiye, Üçyol köyünün 4 km güneydoğusunda, Güleyanı yerleşmesinin 1 km doğusunda, Aşağı Güngörmez II'nin 100 m kadar güneyinde, ovadan 75 m kadar yükseklikte, doğu-batı yönünde 150 m alanda üç yerleşmeden bir diğeri Yukarı Güngörmez II idi. Yukarı Güngörmez II 40 m x 50 m boyutlarında, Yukarı Güngörmez I'in doğusunda, 2 m yükseklikteydi. Yukarı Güngörmez II yerleşme yüzeyinde bulunan seramik parçaları dik ya da dışa dönük ağız kenarlı, dış yüzeyi siyah, içi yüzeyi kahverengi ve bazıları içi-dışı kahverengi, bazıları yumru tutamaklı; hemen hemen hepsinde deforme olmuş, yarı pişmiş, diğer yarısı yanmış, hatta yarısı cüruf haline gelmiştir. M. Özsait, bu yerleşmede çömlekçi fırınların bulunduğunu ifade etmektedir. Tüm bunlara ilaveten Yukarı Güngörmez II yerleşmesinde pişerek tuğla haline gelen kil bloklar üzerinde oldukça sık görülen dal ve direk izleri, buradaki yapı tekniği ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.[477] Bu yerleşme yüzeyinde bulunan buluntular Erken Tunç Çağı'na tarihlenmiştir.

3.1.33. Yukarı Güngörmez III

Yukarı Güngörmez III, Mesudiye Üçyol köyünün 4 km güneydoğusunda, Güleyanı yerleşmesinin 1 km doğusunda, Aşağı Güngörmez II'nin 100 m kadar güneyinde, ovadan 75 m kadar yükseklikte, doğu-batı yönünde 150 m alanda üç yerleşmeden (Yukarı Güngörmez I ile II arasında Yukarı Güngörmez III) biri idi. Yükseltisi daha az olan bu yerleşme, diğer iki yerleşmeye göre daha güneyde yer almaktadır. Yukarı Güngörmez III yerleşme yüzeyinde bulunan keramik parçaları çoğunluğu kızıl kahverenginde, bitki, deniz kabuğu katkılı hamurlu, orta pişkinlikte; hemen hepsi kırmızı-devetüyü astarlı, genellikle dışa dönük: ağız kenarlı bulunmuştur. Ayrıca karataşlardan dilgiler ve kil cürufları bulunmuştur.[478] Bu yerleşme yüzeyinde bulunan buluntular Erken Tunç Çağı'na tarihlenmiştir.

---

[476] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 462; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 138; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 138.
[477] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 462; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 138.
[478] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 463. (Güngörmezlerin hemen hepsinde iri yumru tutamaklı, omurgası band şeklinde çıkıntılı çömleklere ait parçalar görülmektedir. Özsait, 1994, 463); Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 139.

3.1.34. Kıyan

Bir yamaç yerleşmesi olan Kıyan, Mesudiye ilçesinin 7 km kuzeydoğusunda yer alan Konacık köyünün 1.5 km kadar kuzeydoğusunda, Kıyan Tereği de denilen kayalığın kısmen üzerinde yer almaktadır. Bu yerleşmenin yanında üç kaya mezrarı bulunmuştur. Konacık köyünün yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda, üç sütun, bir mezar bulunmuş ve mevkiinden dolayı Deliklikaya adını verilmiştir. İkinci mezar Mesudiye-Yeşilce yolu üreinde, üçüncü ise Yeşilce Çayı'nın kuzeybatısındaki yüksek sırtta bulunmuştur. Kıyan yerleşmesi, Yeşilce Çayı'nın doğu kıyısında yer alan ve üzerinde tarım yapılan yerleşme tahrip olmuştur. Bu yerleşmenin yüzeyinde bulunan ETÇ ve Demir Çağı'na tarihlenen seramik parçaları genellikle hamuru kahverengi, ince taşcık, kireç, bitki katkılı, pişirilme durumu orta, dışı siyah-kurşuni, bazen devetüyü, iç yüzeyi kurşuni, kızıl ya da sütlü kahverengli olduğu ifade edilmektedir.[479]

3.1.35. Karababa

Bir yükselti üzerinde kurulmuş Karababa, Mesudiye ilçesinin 9 km kuzeybatısında Melet Çayı'nın doğusunda yer almaktadır. Bu yerleşme ETÇ'na tarihlenmiştir. Beyseki Mahallesi ve batısındaki mezarlıkta araştırmalar yapılmıştır. Melet Vadisi'ne bakan yamaç, Karabelov Mahallesi'nin yukarı sırtları, Evliya Çamı ve köyün kuzeybatısındaki Kapıönü Tarlası araştırmalar yapılmıştır.[480]

3.1.36. Küllüce I ve Küllüce II Höyükler

Sırt üstü yerleşme olan Küllüce I, Mesudiye ilçesinin 3 km güneybatısında, Ordu-Mesudiye yolunun güneyinde, Müslim Sarıca Mahallesi'ndeki Küllüce Tepesi'nde yaklaşık 10 m yüksekliğinde, 70 m x 80 m boyutlarında bir höyük bulunmuştur. Kelali Deresi'nin, sırtları üzerindeki Küllüce II olarak adlandırılan höyük, Küllüce I göre daha fazla tahrib olmuştur. ETÇ ve Demir Çağı'na tarihlenen buluntular bulunmuştur. Küllüce I'de pişmiş topraktan bir hayvan figürini (koç) bulunmuştur. Oldukça tahrip olan Küllüce yerleşmesi yüzeyinde çakmak taşı ve diyabaz gibi volkanik kökenli karataşlardan dilgiler, üçgen uçlu sap delikli taş çekiç parçası yanı sıra, küçük ve orta boy kaplara ait dışa dönük ağız kenarlı çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Bu çanak-çömlek parçaları yanında omurga kesimi bezekli ve bazıları Karaz tipi yiv-oluk bezeme özelliği taşıyan parçalar

[479] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 463; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 139.
[480] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 463; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 139.

yerleşmenin alt katlarının daha erken tarihe ait olduğuna düşündürmektedir.[481] Küllüce I ve Küllüce II arasında mesafe 285 metredir. Yerleşmeler dış çephelerde etrafı taş ile çevrilmiştir.[482] (Fotoğraf 2.92).

3.1.37. Evliya Tepesi

Doğal bir sırt üstünde yer alan Evliya Tepesi, Mesudiye ilçesinin yaklaşık 20 km kadar kuzeybatısında, Erik köyünün 500 m kadar güneybatısında Evliya Tepesi mevkiinde bulunmuştur. Bu yerleşme ova yüzeyinden 15 m yükseklikte ve boyutları 70 m 90, güneyinden geçen Yuyacak Deresi tarafından oldukça tahrip edilmiştir. Yerleşmede bulunan buluntular arasında volkanik kökenli karataşlardan yapılmış yaprak biçimli bifacial kazıyıcılar ile sonsal aletler, taş aletlerden bir kısmının çanak çömlek konteksi içinde değerlendirilmiştir. Seramik parçaları az bir kısmı Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenirken ve diğer yüzey buluntuları ise kuvvet ve muhtemel bir ETÇ yerleşmesi olduğu göstermektedir.[483] (Fotoğraf 2.98, 2.99).

3.1.38. Buzluk

Buzluk yerleşmesi, Mesudiye ilçesinin 7 km güneydoğusunda bulunan Yardere köyü ile onun hemen güneyinde yer alan Yeşilçit köyü arasında Buzluk mevkiinde tespit edilmiştir. Tahrip olmuş bu yerleşmede bulunan seramik formu ve teknik özellikleri, mezarlık ETÇ'na tarihlenmiştir.[484] Mezarlık alanı tahrip edilmiştir. Sonraki dönemlerde yapılacak çalışmalarda Son Kalkolitik Çağ ve ETÇ I mezar gömü geleneği hakkında önemli bilgiler vereceği düşünülmektedir. Tahrip edilen alanlarda bulunan seramikler form ve teknik özellikleri (gri hamurlu, düz, hafif kapalı ağızlı), bölgenin Son Kalkolitik Çağ yerleşmelerinde görülen örneklerle benzerlik göstermektedir. Bunlar Zile'de Akdoğan, Merzifon'da Üçtaş örnek verebiliriz.[485] (Fotoğraf 2.124).

---

[481] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 464; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 139.
[482] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 178; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 180; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 79; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 139.
[483] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 464; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 185-186; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 86-87; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 140.
[484] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 464-465; Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 266; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 140.
[485] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 266.

3.1.39. Karga Tepesi

Tepe üstü yerleşmesi olan Karga Tepesi (60 m x 80 m boyutlarında), Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 2 km batısında, geniş bir ovanın yüzeyinde 3 m kadar yükseklikte yer almaktadır. Bu yerleşme yüzeyinde buluntular ETÇ yanı sıra Kalkolitik Çağı varlığını kanıtlamaktadır.[486] Karga Tepe, alt çeperi, iri ve düzensiz taşlar ile çevrelenmiştir.[487] (Fotoğraf 2.111).

3.1.40. Karapınar I

Bir yamaç yerleşmesi olan Karapınar I, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 3 km batısında, Karapınar Suyu'nun yaklaşık 200 m kuzeydoğusunda yer alır. Yamaçtaki akıntılardan dolayı tahrip olmuştur. Karapınar I yerleşmesi yüzeyinde bulunan buluntular seramik parçaları çoğunlukla ince taşcık, kireç ve bitki katkılı, pişirilme durumu orta, açkılı, iç ve dış yüzeyleri bir kısmı kırmızımsı kahverengi, diğer kısmı ise kurşuni-siyah renklidir. Buluntuların büyük çoğunlukta ETÇ'a tarihlenmiştir. Az sayıda Kalkolitik form özellikleri veren örnekler bulunmuştur.[488]

3.1.41. Karapınar II

Bir yamaç yerleşmesi olan Karapınar II, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 2.5 km batısında, Karapınar Suyu'nun yaklaşık 100 m kuzeydoğusunda yer alır. Karapınar I yerleşmesi gibi tahrip olmuş ve benzer seramik parçaları bulunmuştur. Ayrıca bu seramik parçaları Erken Tunç Çağı'na tarihlenmiştir.[489]

3.1.42. Tepetarla Arkeolojik Yerleşim Alanı

Ova yüzeyinde yaklaşık olarak 15 m yükseklikte olan Tepetarla yerleşmesi, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 1 km batısında, Demircili Mahallesi'nin 500 m güneydoğusunda yer alır. Bu yerleşme, Karapınar Suyu'dan dolayı kuzey ve doğudan tahrib olmuştur. Tepetarla 200 m x 150 m çapında olan yerleşmenin yüzeyinde bulunan seramikler Kalkolitik Çağ, ETÇ, İÖ I. binyıla tarihlenmiştir. M. Özsait ifadesiyle

[486] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 312, Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 181.
[487] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 83; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130.
[488] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 312; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 130.
[489] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 312; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 131.

Mevsimlik ya da tek evreli bir Kalkolitik çağ yerleşmesi olduğu, ETÇ I'de Tepetarla'da kalabalık bir nüfusun yaşadığını söylemektedir.[490]

Tepetarla, Demircikıran Mahallesine doğru dik bir yamaç eğimine sahiptir. Bu yerleşme, sırt üstünde, iki dere yatağının oluşturduğu vadinin üst kısmında, arkeolojik dolgu yaklaşık 5-6 m ulaşmaktadır. Büyük olasılıkla savunma duvarına sahiptir. Yerleşmenin güney kesiminde nekropol alanı olabileceğini gösteren veriler bulunmuştur. Bu alnda bakır madeni cüruflarının yanı sıra çok sayıda bazalt öğütme taşı bulunmuştur.[491] (Fotoğraf 2.93).

3.1.43. Maltepesi

Maltepesi, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 500 m kuzeyinde geniş bir vadi içinde akan Topdurak Deresi'nin güneydoğusunda yan yana iki doğal tepenin daha kuzeyindeki yükselti üstünde yer almaktadır. Bu yerleşmedeki az sayıda bulanan nitelikli seramik parçalarından çok kuvvetli olmayan bir Kalkolitik Çağ'dan sonra yaklaşık iki bin yıl sonra buraya yerleşen insanların E'I'Ç I yerleşmesini kurdukları düşünülmektedir. ETÇ I ait seramikler çoğunlukla siyah ve kahverengi hamurlu, ince taşçık ve bitki katkılı, orta pişkinlikte, iç ve dış yüzeyleri kırmızı, açık ve koyu kahverengi, bazılan siyah astarlıdır.[492]

3.1.44. Söğütözü-Sakaoğlu Tarlası

Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 3,5 km güneybatısında tespit edilen Söğütözü'nde az sayıda seramik içinde nitelikli olanlar sınırlı olması nedeniyle buranın geçici bir yerleşme olduğu düşüncesi uyandırmaktadır. Az saıyadki seramik parçaların hemen hepsinin iç ve dışı siyah ya da kurşini renkli olup ve ETÇ I tarihlendirilmiştir.[493]

Söğütözü 150 m güneybatısında Sakaoğlu Tarlası, Hellenistik Döneme tarihlenen bir de nekropol alanı bulunmuştur. Taştekne nekropol alanı buranın yaklaşık 1,5 km kuzeyinde ve birbirine benzer buluntular bulunmuştur. Sakaoğlu Tarlası nekropolu

[490] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 312-313.
[491] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 180; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 181-182; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 81-82; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 131.
[492] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 313; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 131.
[493] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 313; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 131.

yaklaşık İÖ 350-30 yılları arasına tarihlenmiştir. Burada demirden ok uçları bulunmuştur.[494]

3.1.45. Ziraat Tepesi

Ziraat Tepesi yerleşmesi Mesudiye ilçesinin 12 km güneybatısında bulunan Türkköy'ün 1 km güneydoğusunda Çukur Mahallesi hemen güneyinde Ziraat mevkiinde yer almaktadır. Bu yerleşme yüzeyinde bulunan seramik parçaların çoğunluğu düz dipli ve basit profilli, bazılarında kabartma, çizgi-oluk bezeme ile yumru şeklinde tutamaklar vardır. Ayrıca tüm seramikler ETÇ I tarihlendirilmiştir.[495]

3.1.46. Yazıtarla

Doğal bir tepe üstü yerleşme olan Yazıtarla yerleşmesi, Mesudiye'nin Çavdar köyünün 2 km güneybatısında, Melet Çayı'nı besleyen bir derenin hemen kuzeyinde yer almaktadır. Kalkolitik Çağ, ETÇ ve Frig dönemine ait seramikler bulunmuştur. Yazıtarla yerleşme yüzeyinde buluntular Kalkolitik Çağ ve ETÇ I'de yoğun bir yerleşmeye sahne olduğu düşünülmektedir. Seramiklerin büyük bölümü kurşuni-siyah renkli ve oldukça ince cidarlı, bazıları dik ağızlı kâse ve çömlekler ait parçalardır. 1.50 m x 100 m çapındaki Yazıtarla yerleşmesi iki bin beş yüz yıl süren terkedilişten sonra Frig döneminde tekrar iskân edildiği bulunan seramikler sayesinde gözlenebilmektedir.[496]

Demir Çağı'nda 290 m x 160 m çapında alanda bulunan keramikler İÖ 8-7 yüzyıla ait, monokrom boyalı örnekler ve krater formlu kaplardan oluşmaktadır. Yazıtarla Höyüğü, dikdörtgen planlı yapı kalıntıları ve Mesudiye sınırları içerisinde bulunan yerleşimler içerisinde kültür dolgusu kalınlığı, bir teras alanına sahip olması, tahribata uğramamış olması ve iki farklı döneme ait (Tunç-Demir Çağı) seramik buluntuları öne çıkmaktadır.[497] (Fotoğraf 2.94).

3.1.47. Çukurçayır Höyük

Dere kenarında yükselen tepeler üzerinde yer alan Çukurçayır yerleşmesi, Mesudiye'nin Çavdar yaylasının yaklaşık 1.5 km kuzeybatısında küçük bir dere

---

[494] Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 184; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 86; Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 126; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 131.

[495] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 313; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 131.

[496] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 313-314; Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 180; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 132.

[497] Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 181; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 81; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 132.

kenarındaki Çukurçayır mevkiinde bulunmuştur. Kalkolitik Çağ, ETÇ ve Frig Çağı yerleşmelerine ait seramikler yüzeyinde bulunmuştur. Çukurçayır yerleşmesi yüzeyinde buluntular Geç Kalkolitik Çağ'da yoğun bir yerleşmenin varlığına göstergesidir. Az olsada ETÇ I ve Frig Çağı yerleşmeleri bulunmuştur.[498]

Etrafı iri boyutlu toplama taşlarla çevrelenen Çukurçayır Höyüğü, 80 x 100 m çapında, 5 m yükseklikte ve yüzeyinde Geç Kalkolitik ve ETÇ ait seramikler bulunmuştur. Tahrip olan bu höyük, Mesudiye'nin Çavdar köyünün 7,8 km batısında Çavdar Yayla'sındaki İnciktepe'nin 550 m kuzeyinde ormanlık alanda bulunmuştur. Çukurçayır Höyüğü alt çeperi taş sıraları ile çevrelenmiştir. Bu çeper savunma sisteminden daha ziyade höyüğün ilk yerleşim aşamasında oluşturulmuş bir set olduğu düşünülmektedir. Höyük üst tarafı ortalama 45 x 60 m çapında, kaçak kazılar nedeniyle üç koç koni şeklindedir. Bu höyüğün yüzeyinde bulunan keramik buluntuları içerisinde öne çıkanlar, el yapımı, yoğun perdahlı, siyah yüzlü olan ayrıca oldukça yoğun sayıda maden cürufları bulunmuştur. Bu höyüğün mevsimsel karakterli, bir madenci yerleşimi olabileceği düşünülmektedir.[499] (Fotoğraf 2.110).

3.1.48. Hohurdan Tepesi

Sırt ürerinde yer alan Hohurdan Tepesi, Çavdar yaylasının 500 m doğusunda kayalık bir alanda, güneyinden bir dere yatağı ile çevrili olan, doğu ve güneyinde Ağustos ayında bile bol suyu olan iki tatlı su kaynağı yer almaktadır. Hohurdan Tepesi yüzeyindeki ETÇ I ait keramikler bulunmuştur. Az sayıda Kalkolitik Çağ özellikleri taşıyan seramiklerde bulunmuştur.[500]

3.1.49. Kuzuluk Boğazı

Tepeüstü yerleşmesi olan Kuzuluk Boğazı, Mesudiye'nin Çavdar Yayla Mahallesi'nden Çavdar köyüne doğru inen yolun kuzeybatısında Kuzuluk Boğazı mevkiinde yer almaktadır. Bu yerleşme yüzeyinde çoğunlukla kurşuni-siyah boya astarlı,

[498] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 314; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 132.
[499] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 179; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 180; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 80-81; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 132.
[500] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 314; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 132.

ince taşcık, bitki katkılı, orta pişkinlikte, açkılı ETÇ I özelliğini gösteren seramikler bulunmuştur.[501]

3.1.50. Çiftliksarıca

Doğal bir tepe üstü yerleşmesi olan Çiftliksarıca, Mesudiye ilçesinin 4 km güneyindeki Çiftliksarıca köyünün hemen güneyinde ve Mesudiye-Koyulhisar karayolunun 200 m batısındaki Göllüyazı mevkiinde yer almaktadır. Çiftliksarıca yerleşmesi yüzeyinde çoğunlukla ETÇ I ve az sayıda Kalkolitik Çağ özelliği gösteren seramikler bulunmuştur.[502]

3.1.51. Pilav Tepesi

Kayalık bir sırtın üzerinde yer alan Pilav Tepesi, Mesudiye ilçesinin 15/(8,5) km güneybatısında, bulunan Dayılı köyünün 2/(1) km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Pilav Tepesi'nin doğusunda Baldıran Deresi'nde yer almaktadır. Tahrip olan bu yerleşmenin yüzeyinde ETÇ formunu gösteren seramikler yanı sıra, Frig Çağı yerleşmesine ait boyalı ve monokrom seramikler bulunmuştur. Pilav Tepesi, Güleyanı yerleşmesi gibi üstün bir teknik gösteren bu seramikler genellikle ince kum ve bitki katkılı, açık renk hamurlu, iç ve dış yüzeyi kırmızımsı kahverengi boya astarlı, iyi pişirilmiş ETÇ ait seramikler bulunmuştur.[503] (Fotoğraf 2.91).

3.1.52. Yayla Höyük

Kaçak ya da Define kazıları tahrip olan Yayla Höyük, Dayılı yaylası ile Koyulhisar yaylası arasında bulunmuştur. Zengin su kayankları yanında yer alan bu yerleşmede, bölgedeki diğer yerleşmeler gibi aynı form özellikleri gösteren seramikler oldukça iyi kalite ve işçilik göstrmektedir. Bu seramikler ETÇ I'e tarihlenmiştir.[504]

3.1.53. Harmanyeri Tepesi

Bir yamaç yerleşmesi olan Harmanyeri Tepesi, Mesudiye ilçesinin yaklaşık 25 km kuzeybatısında, Melet Çayı vadisinin doğusuna uzanan tepeler üzerinde kurulan Arıcılar köyünün 6 km güneydoğusunda ve Elmatarlası Mahallesi'nde yer almaktadır. Geniş bir

[501] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 314; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 79; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 132.
[502] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 314; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 132.
[503] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 314-315; Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 264; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 179-180; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 78; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 133.
[504] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 315; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 133.

alanda kurulan ve kısmen tahrip olan Harmanyeri yerleşmesi, ETÇ ait seramikler bulunmuştur. Bu seramikler genel itibariyle kahverengi-kırmızı astarlı, oluk ve çizgi bezekli, kahverengli hamurlu, taşcık ve bitki katkılı idi.[505]

3.1.54. Çamaşluoğlu Tepesi

Bir tepe üstü yerleşmesi olan Çamaşluoğlu, Mesudiye ilçesinin yaklaşık 25 km kuzeybatısında, Melet Çayı vadisinin doğusuna uzanan tepeler üzerinde kurulan Arıcılar köyünün 5 km güneydoğusunda, Sıtmasuyu ile Elmatarlası mahalleleri arasında bulunan Arıcılar yaylasında yer almaktdır. Bu yerleşme yüzeyinde Kalkolitik Çağ, ETÇ ve Frig Çağı seramiği bulunmuştur. Tahrip olan Çamaşluoğlu yerleşmesinin kuzeybatı ve güney kesiminde bulunan ETÇ seramiği büyük kısmı siyah, az sayıda kırmızı boya astarlı, bazı kaplar şerit kulplu, çıkıntılı tutamak ile memecikli ve çizik bezekli idi. Bu yerleşmenin yoğun olarak ETÇ I'de yerleşmeye sahne olmuştur.[506]

3.1.55. Sayaca Tepesi

Sayaca Tepesi, Mesudiye ilçesinin yaklaşık 25 km kuzeybatısında, Melet Çayı vadisinin doğusuna uzanan tepeler üzerinde kurulan Arıcılar köyünün 4 km güneydoğusunda, Sıtmasuyu ile Elmatarlası mahalleleri arasında bulunan Arıcılar yaylasının 1 km kuzeybatısındaki Çiğnikkapı mevkiinde yer almaktadır. ETÇ'da geçici yerleşmeye sahne olan bu yerleşme dar bir alanda kurulmuştur. Sayaca yerleşmesi yüzeyinde az sayıda nitelikli seramik parçaları siyah-kurşuni renkli, az sayıda koyu renk hamurlu, ince taşcık katkılı, orta pişkinlikte idi. Yine bu yerleşmede geç döneme ait mezarlık tespit edilmiştir.[507]

3.1.56. Kırantarla Höyük I-II-III

Doğal bir tepe üstü höyük olan Kırantarla, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 5 km batısında Kırantarla mevkiinde bulunmuştur. Fakat yanında yer alan yerleşmenin zamanla genişlemesinden dolayı daha küçük ikinci bir yükselti meydana gelmiştir. İlk ya da ana yerleşme yaklaşık 150 m çapında, ovadan yüksekliği yaklaşık 15 m kadar iken, ikinci yerleşme ise yaklaşık 40 m çapında ve ova seviyesinden yüksekliği yaklaşık 2 m kadar

[505] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 315; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 185; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 80; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 133.
[506] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 315-316; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 133.
[507] Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye", 316; Dizdar, "Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz", 79; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 133.

idi. Bu iki yerleşmenin yüzeyi çam ağaçları ve yoğun bitki örtüsü kaplı olması nedeni ile az sayıda bulunan seramikler ETÇ ve Demir Çağı'na tarihlenmiştir.[508]

Kısa dönemli yerleşme olan Kırantarla III, yerleşme I'in 60 m doğusunda yer almaktadır. Yerleşme yüzeyinde ETÇ ait seramik parçaları ve demirden bir mızrak ucu bulunmuştur.[509] (Fotoğraf 2.96, 2.114).

3.1.57. Kırantarla Tümülüsü

Kırantarla Tümülüsü, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 5 km batısında Kırantarla mevkiinde, ana yerleşmenin doğusunda yer almaktadır. Bu tümülüs yüksekliği yaklaşık 17 m, taban çapı ise 70 m idi. Kırantarla Tümülüsü yamaçlarında, Roma dönemine ait seramikler bulunmuştur.[510] (Fotoğraf 2.115).

3.1.58. Yunak Tepe

Yunak Tepe, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün 5 km batısında Kırantarla'nın 500 m kuzeybatısında, Erdem Kırı Tepe'nin kuzeydoğu eteklerinde, Yunak Tepe mevkiinde bulunmuştur. Bu yerleşmede, çevre bölgelerdeki yerleşmelerde olduğu gibi, form ve teknik bakımında ETÇ ait seramikler bulunmuştur.[511] (Fotoğraf 2.113).

3.1.59. İmamoğlu Gölütepesi

İmamoğlu Gölütepesi, Mesudiye ilçesinin güneyinde, Dayılı köyünün 1,5 m kadar güneybatısında yer almaktadır. Bu yerleşmede ETÇ ait seramikler bulunmuştur.[512] (Fotoğraf 2.116).

3.1.60. Tederiğin Tepesi

Tederiğin Tepesi, Mesudiye ilçesinin güneyinde, Dayılı köyünün 1,4 km güneybatısında yer alan Tederiğin Tepe'nin önündeki düzlükte yer almaktadır. İmamoğlu Gölütepesi'nin yaklaşık 100 m kuzeybatısındaki bu yerleşmede, Demir Çağı'na ait az sayıda çanak-çömlek/seramik parçası ile geç döneme ait çatı kiremitleri bulunmuştur.[513] (Fotoğraf 2.117).

---

[508] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 264; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 183; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 83-84; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 134.
[509] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 134; Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 32.
[510] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 264.
[511] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 264; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 134.
[512] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 264; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 134.
[513] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 264-265.

3.1.61. Çukurçayır Tümülüsü

Kayalık burun üzerinde yer alan Çukurçayır Tümülüsü, Mesudiye ilçesinin güneyinde, Dayılı köyünün yaklaşık olarak 800 m güneybatısında, Baldıran Deresi'nin 50 m kuzeyinde, Tederiğin Tepe'nin 150 m kuzeyinde, ova yüzeyinde 40 m yüksekliktedir.[514] (Fotoğraf 2.118).

3.1.62. Çoban Kalesi

Doğal bir tepe üstünde yer alan Çoban Kalesi, Mesudiye ilçesinin güneyinde, Dayılı köyünün 2 km güneybatısında, Dayılı-Çardaklı yolunun 30 m güneyinde yer almaktadır. Kayalık bir tepe üzerinde yer alan Çoban Kalesi, vadiye hâkim, hemen doğusunda basit tipte bir kaya mezarı yapılmış, kuzeyde ise doğal kaya sığınakları bulunmaktadır. Bu kale yerleşmesi yüzeyinde Erken Tunç Çağ'a ait seramikler bulunmuştur.[515] (Fotoğraf 2.119).

3.1.63. Sarıca-Göllüyazı Höyük

Mesudiye ilçesinin 4 km güneyinde, Sarıca köyünün 1 km kuzeyinde, Mesudiye-Sivas karayolunun da 800 m kuzeyinde, Göllüyazı mevkiinde yer almaktadır. Adını bu mevkiinde alan Göllüyazı Höyük, ova sevyesinden yüksekliği 4 m, çapı ise 90 m kadardır. ETÇ'a tarihlenen kırmızı-kahverengi ve siyah astarlı, iyi işçilik gösteren çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.[516] (Fotoğraf 2.120, 2.121).

3.1.64. Sahanlı II-Hancıtarla

Doğal bir sırt üzerindeki Sahanlı-Hancıtarla yerleşmesi, Mesudiye ileçesinin Üçyol köyünün 2 km güneyinde, Sahanlı Mezarlığı yakın, Saahanlı Deresi'nin kuzeyinde ve Sahanlı I yerleşmesinin 200 m batısında yer almaktadır. Hancıtarla mevkiinde adını alan bu yerleşme, 70 m çapında ve ova yüzeyinde 5 m yüksekliktedir. Yine bu yerleşme yüzeyinde ETÇ ve Demir Çağı ait seramikler ile yöresel kara taşlardan yapılmış dilgiler ve yongalar bulunmuştur.[517]

3.1.65. Söğütlüdere Tepesi

Söğütlüdere Tepesi, Mesudiye ilçesinin Karabayır köyünün 3 km güneydoğusunda, Üçyol Kasabası'nın Badal Mahallesi'nin 1 km doğusunda, Söğütlüdere

[514] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 265.
[515] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 265; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 134.
[516] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 265; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 135.
[517] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 265; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 135.

Menfezi'nin batısında, Karabayır-Alan köy yolunun güneyinde bulunmaktadır. Bu yerleşmeye, 30 m yüksekliğinde ve 70 m kadar taban çapında olan tepenin yüzeyinde ETÇ ve DÇ yerleşmelerine ait seramikler bulunmuştur.[518] (Fotoğraf 2.122)

3.1.66. Medrese Mevkii

Mesudiye ilçesinin Çavdar Köprüsü Nekropolü, Çavdar'dan Türkköy'e gidiş yolu üzerindeki Çavdar Köprüsü'nün yanında, Çavdar Köyü'nün 2 km kuzeyinde, Medrese mevkii olarak bilinen yerde bulduğumuz ve İS 4 yüzyıla ait olduğunu düşündüğümüz bu nekropol tahrip edilmiştir.[519]

3.1.67. Tepeüstü

Ağaçlarla kaplı ormanlık bir alandaki Tepeüstü yerleşmesi, Mesudiye ilçesinin 1 km güneybatısında yer alan Geldişer Mahallesi 700 m güneybatısında, Mesudiye-Sivas karayolunun 500 m güneydoğusunda yer almaktadır. Bu yerleşme yüzeyinde ETÇ ait seramikler bulunmuştur. Tepeüstü bir yerleşme olan, kayalık bölgesinde bir nekropol alanı (çok sayıda mezar) bulunmuştur. Bu mezarlarda, mezar hediyesi olarak çömlekler ve üzeri çevrede bulunan taşlarla sıkıca kapatılmıştır.[520]

3.1.68. Herközü Tümülüsü

Mesudiye ilçesinin Maden köyünün 2,5 km güneyindeki Herközü köyü, aynı maden formasyonu üzerinde yer alan köy girişinde, çevreye hâkim, üzeri hafif kayalık, yüksekçe bir tepe üzerinde ana kaya içerisinde açılmış mezar odası ve üzerindeki yığma toprak ile birlikte tahrip edilmiş bir kurgan bulunmuştur. Yaklaşık 7 m çapındaki mezar yığmasının korunan yüksekliği 3 m idi. Fakat toprak yığma geçmiş dönemlerde yapılan kaçak kazılardan dolayı büyük oranda tahrip olmuştur.[521] (Fotoğraf 2.105).

3.1.69. Konacık Köyü Kaya Mezarları

Mesudiye'nin Konacık köyünde iki adet kaya mezarı bulunmuştur. Bu kaya mezarları tescil fişlerinde fotoğrafları dışında bir verisi bulunmayan, çizimleri ile birlikte detaylı dokümantasyonları gerçekleştirilmiştir. Konacık I mezarı kalker ana kaya gövdesinin oyulması ile oluşturulan, girişte ön kısımda üç sütün, arka bölümde ise diktörtgen mezar odası ve buradan geçilen daha küçük ikinci mezar odasından

[518] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 265; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 135.
[519] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 266.
[520] Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu", 266.
[521] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 174-175.

oluşmaktadır. Bu mezarın ön kısımdaki sütünların arkasında bir antre bulunmuştur. Dikdörtgen planlı küçük bir kapı ile mezar odasına geçiş sağlar, mezarın tavanı ve zemini düzdür. Konacık I mezarı, üçgen formlu üst bölümü deforme olmuş ve yapılan çalışmalarla tipolojik özellikleri ile Hellenistik Dönem'e tarihlenebilmektedir.[522] (Fotoğraf 2.106).

3.1.70. Terek Kayası

Zengin su kaynağı üzerinde yer alan Terek Kaya, Mesudiye'nin Konacık köyünün Konacık I kaya mezarının 500 m güneydoğusunda yer almaktadır. Bu yerleşmede dört farklı kot seviyesinde seki oluşumları kireçtaşı kayaçların yatay yönlü kırılımıyla sekiler oluşmuştur. Yaklaşık olarak 7-10 m genişliğindeki bu sekiler, oval bir hat yaparak kayalık zirvenin eteklerinde bulunan üzerlerinde toprak dolgular oluşmuştur. Sekiler en üstte kalan ikisi üzerinde Geç Demir Çağı ait seramikler bulunmuştur. Ayrıca Erken Helenistik döneme ait polikrom boyalı seramikler bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda kaçak kazı çukurları bulunmuştur.[523] Burada sikkeler bulunmuştur.[524] (Fotoğraf 2.107).

3.1.71. Arıkmusa Basamaklı Tüneli ve Kaya Mezarı

Arıkmusa Basamaklı Tüneli ve Kaya Mezarı, Mesudiye'nin Arıkmusa köyünün ortalama 700 m kuzeyindeki, Melet Irmağı'nın hemen güneyinde yüksek alanda bulunmuştur. Bu tünel (yerleşme) birince derece sit olarak tescilli, 50 m'lik kısmı açık olup, taş ve toprak ile doludur. Ordu sınırları içindeki Kurul Kalesi, Ünye Kalesi ve Fatsa Cıngırt Kayasında basamaklı tüneller bulunmuştur. VI. Mithradates döneminde yapılan Arıkmusa basamaklı tünelini diğerlerinden ayıran en temel özellik ise herhangi bir yerleşim dokusu bulunmamıştır.[525] Bu durumu tünelin su temininden daha ziyade, yer altı dünyası ve su kültleri ile ilişkili bir fonksiyona sahiptir. Bu tünelin yer aldığı kayalık üzerinde bir kaya mezarı bulunmuştur. Bu kaya mezarı giriş kısmı doğuya bakan, mezarı üç klinelidir. Klineler tahrip olmuş, düz tavanlı, mezar odası ortalama 2 m yüklikte, kayaç yapısından dolayı giriş kısmı tahrip olmuştur. Tipolojik özellikleri açısından Roma

[522] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 175; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 88-89.
[523] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 175.
[524] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 77.
[525] Şenyurt, Akçay, "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi", 221-248.

Dönemi'ne ait olduğu sanılmaktadır.[526] Burada İÖ 120-63 yılları arasına tarihlenen sikkeler bulunmuştur.[527] (Fotoğraf 2.108).

3.1.72. Çiğ Göl Kurganları

Tepe üstü yer alan Çiğ Göl Kurganlar, Mesudiye ilçesinin Dayılı köyünün yaklaşık 1,5 km güneyinde yer alan Çiğ Göl Mevkii'nde gölün güneyinde yer almaktadır. Burada Helenistik-Roma Dönemi ve Ortaçağ'a tarihlenen seramik buluntularına tespit edilmiştir. Yine kurganda gümüş ve bronz sikkeler bulunmuş hatta Çiğ Göl Definesi olarak adlandırılmıştır. Bulunan sikkeler Ordu Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Gölün güneyinde orman içerisinde 1 adet taş yığma kurgan, gölün kuzeyinde sırt üzerinde ikinci kurgan alanı bulunmuştur. Bu ikinci kurgan alanından göl kenarına kadar inen taş döşemeli bir yol rastlanmıştır. Orman örtüsü içerisinde kalmış olan taş yığma kurganların çapları 3-8 m, yükseklikleri 2-4 m kadardır.[528]

3.1.73. Şeyhoğlu Tepesi Höyüğü

Şeyhoğlu Tepesi Höyüğü, Mesudiye'nin 4 km kadar güneyindeki Çiftlik Sarıca köyü sınırları içinde, köyün 1,5 km kuzeybatısında, Kel Ali ve Gederek derelerinin aralarında, Düzler mevkiinde yer almaktadır. Bu höyük 55 x 65 m çapında, ortalama 4 m bir kültür dolgusuna sahip ve burada bulunan seramikler ETÇ'na tarihlenmiştir. Kaçak kazı çukurlarında içerisinde görülen insan iskeletine ait kemikler dikkat çekici olup, ETÇ içerisinde intramural gömü geleneğinde mezarları göstergesidir.[529]

3.1.74. Müslüm Sarıca Höyük

Birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilen Müslüm Sarıca Höyük, Mesudiye ilçesinin Müslüm Sarıca köyün merkezinde, yuvarlak formlu höyüğün üzerinin zamanla düzleştirildiği, park alanı olarak kullanıldığı ve batı kenarında yol düzenlemeleri sırasında tahrip edilmiştir. ETÇ ait seramikler bulunmuştur. Höyüğün batısında insan iskeletleri bulunmuş ve intramural gömü geleneği olduğu görülmektedir.[530] (Fotoğraf 2.109).

---

[526] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 176.
[527] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 78.
[528] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 177.
[529] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 177.
[530] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 178; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 79.

3.1.75. Esatlı Köyü Kaya Resimleri ve Yazıtları

Birinci derece sit alanı olarak tescil edilen Esatlı Köyü Kaya Resimleri ve Yazıtlar, Mesudiye ilçesinin 8,5 km güneydoğusunda, Esatlı köy sınırları içinde bulunmuştur. Bilim insanları genel görüşü olarak İS 6. yüzyıla tarihlenmiştir. Kaya resimleri ve yazıtları ön yüzü doğuya bakmakta, ayrıca orman örtüsü altında kalmış çok sayıda taş yığma kurgan bulunmuştur.[531]

3.1.76. Ziraat Höyüğü

Mesudiye'nin 8 km güneybatısında, birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tescili Ziraat Höyüğü, Türk köyünün sınırları içerisinde, Baldıran deresinin batısında yer almaktadır. Höyük 85 x 100 m çapında, köy yolu çalışması sırasında yok edilmiştir. Ziraat Höyüğü, kuzey tarafında açılmış olan 6 m derinliğindeki kaçak kazı çukuru içerisinde Geç Kalkolitik ve ETÇ'na ait seramik parçaları bulunmuştur.[532]

3.1.77. Taştekne Nekropolü-Reyhanoğlu Sırtı

Karapınar Deresi'nin doğusunda sırt üzerindeki Taştekne Nekropolü (70 x 135 çapında, 1665 m yükseklikte), Mesudiye'nin Çardaklı köyünde yapılan araştırmalarda, Taştekne mevkiinde bulunuştur. Bu nekropol alanı kaçak kazılar yüzünde tahrip olmuş, taş örgü mezarları bulunmuştur. Çam ormanları içerisinde kalan Taştekne Nekropolü yüzeyinde bulunan buluntular Geç Helenistik-Erken Roma dönemine tarihlenmektedir.[533] Farklı dönemlere ait sikkeler bulunmuştur.[534]

3.1.78. Hanyeri Höyüğü

Doğal kayalık sırta yaslanan Hanyeri Höyüğü (50 m çapında, 6-7 m yükseklikte), Mesudiye'nin Üçyol köyünün yaklaşık 1,5 km güneybatısında, Üçyol Mahallesi'nde, Taşderesi'nin kuzeyinde Hanyeri mevkiide yer almaktadır. Kuzeyindeki Sahanlı Başı tepesinden kaynaklarını alan Sağımlı Deresi ve Taşara Deresi'nin oluşturduğu yaklaşık 3 km uzunluğundaki menderesler, Sahanlı Boğazı'na kadar devam eden son derece verimli tarımsal bir havza ve hayvancılık için müsait bir otlak alanı; bu havzanın en

[531] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 178-179; Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler Esatlı Yazıtları I,* (Antalya: Kutlu-Avcı Ofset Form Baskı Yayınları, 2019) Daha fazla bilgi bkz; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 80.

[532] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 179; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 80.

[533] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 181.

[534] Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 182; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 88.

kuzeybatısında yer alan küçük boyutlu bir yerleşimdir. Höyüğün yüzeyinde az sayıda Geç Kalkolitik Çağ ve daha yoğun olarak Erken Tunç Çağı seramik parçaları bulunmuş ve ayrıca bir adet volkanik taştan yapılmış ok ucu bulunmuştur.[535] (Fotoğraf 2.112).

3.1.79. Çaltepe Köyü Kaya Mezarları

Roma Dönemi'ne tarihlenen Çaltepe Köyü Kaya mezarı, Mesudiye'nin Çaltepe köyünün, yaklaşık olarak 600 m kuzeybatısında yer alan kayalık alan içerisinde üç adet kaya mezarı bulunmuştur. İlk mezarın girişi güneydoğuya bakan, 35 m uzaklıkta ve birbirine yakın konumda girişi doğuya bakan ikinci ve üçüncü mezarlar yer almaktadır. Birinci mezarın girişi kare formlu olup ve diğer iki mezarın dromos bölümleri tahrip olmuştur. Bu mezarların iç bölümünde mimari düzenlememe görülmemekte, mezar odaları yuvarlak biçimdedir.[536]

3.1.80. Çavdar Köyü Kaya Mezarı

Çavdar Köyü Kaya Mezarı, Mesudiye'nin Çavdar Mahallesi'nde köy merkezi içerisindeki, mezarlık alanında bir bütün halde kaya kütlesinin bünyesinde kaya mezarı barındırdığı görülmüştür. Kareye yakın dikdörtgen bir girişi olan kaya mezarının içerisinde kline bulunmamış, mezar odası basit, yuvarlak biçimindedir.[537]

3.1.81. İncik Tepe Nekropolü

İncik Tepe (145 m x 125 m çapında), Mesudiye'nin sınırları bitiş noktasında, Tokat il sınırına yakın bir noktada, Çavdar köyünün 8 km batısında kaçak kazılar yoluyla kazılmış çok sayıda geç dönem mezarı bulunmuştur. Büyük oranda tahrip olan bu nekropol alanı üzerindeki düzensiz taş yığmalar kaldırılarak iri boyutlu kayrak taşlarından yapılmış kapak taşları ve sandukalar kırılmıştır.[538]

3.1.82. Alan Köyü Kaya Mezarları

Mesudiye'nin 8 km kuzeybatısında yer alan Alan köyünde kayalık bir yükseltinin doğu tarafında girişleri birbirine 2 metre mesafede iki kaya mezarı bulumuştur. Bu mezarlar, kare planlı girişlerin üst kısımları, yarı semerdam şeklinde ve giriş doğuya

[535] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 182; Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 182; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 84.
[536] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 183; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 89.
[537] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 183; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 89.
[538] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 183.

bakan mezarlar tek odalı olup, boyutları küçüktür. Alan Köyü Kaya Mezarlar, içerisine girişi sağlayacak bir basamak düzenlemesi yok ayrıca kline düzenlenmesi bulunmaması ve boyutlarının küçüklüğü, olasılıkla urne koymak için yapılmış olasığı üzerinde durulmaktadır. Bu alanda yön birliği olmayan iki adet khamasorion tipi mezarda (Antik Çağ'da kayalara açılmış çukurlar ve diktörtgen planlı, taştan yapılmış bir kapak yani bir lahit) bulunmuştur.[539]

3.1.83. Evkaya Mağarası

Evkaya Mağarası (40 m x 5 m çapında, zeminden tavana yüksekliği ortalama 3 m), Mesudiye'nin Çaltepe köyünün 3 km kadar güneybatısında, Sahanlı Suyu'nun açtığı kanyon kayaçları arasında yer almaktadır. Doğal bir mağara görünümde olsada bazı kısımları insan eliyle düzeltmeler görülmüştür. Kayaçlar ilkel koşullarda bile kolaylıkla koparılabilir, sağlam görünümlü olduğu kadar da kırılgandır. Bu durum göz önüne alındığında kayaüstü yüzeylerinde resimleri veya daha başka belirtiler günümüze kadar ulaşmamıştır.

Evkaya Mağarası içinin güneş ışığı aydınlaması beş ayrı mazgalı, mekân içi barınağın ise yedi farklı kavuğu görülmektedir. Bu mağara içerisinde bazı kaya dokusunun sökülmüş olduğu ve böylece barınaklar arasında geçitler oluşmuştur. Bu mağara buluntuları içinde ne olduğu saptanmamış taş aletler: havan, öğütme taşları gibi, izli taş yongalar bulunmuştur. Tüm bunlar göz önüne alındığında bilim insanları, buranın avcılık ve toplayıcılık zamanında insanların yaşam barınağı kullanıldığı görüşündeler. Hatta bazı bilim insanları Evkaya Mağarası'nı Üst Paleolitik Çağ'a tarihlendirmişlerdi.[540]

3.1.84. Ağılyanı Tepesi

Volkanik bir kayalık alan üzerinde kurulmuş tümülüs görünümlü Ağılyanı Tepesi, Mesudiye'nin Çardaklı köyü İmam Mahallesi'nin yaklaşık 300 m doğusunda yer almaktadır. Bu yerleşmenin aşağısından Karapınar Deresi akmaktadır. Ağılyanı Tepesi yüzeyinde ETÇ seramik parçaları ve Demir Çağı'nın Frig ait seramikler bulunmuştur. Ayrıca demir kaide üzerine bağlanmış tunçtan bir at figürü ile kopça, yüzük, fibula, ok, mızrak ve kargı uçları bulunmuştur. Bu buluntular İÖ 8 ve 6 yy arasına tarihlenmiştir.[541]

---

[539] Şenyurt vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", 183-184; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 89.
[540] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 17.
[541] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 27.

3.1.85. Galeyanı

Kale tipi yerleşme olan Galeyanı, Mesudiye'nin Kışlacık köyünün 1,5 km güneyinde, Karapınar Deresi'nin sarp bir kayalık üzerinde yer almaktadır. Bu yerleşmenin etrafı kaba taş surlarla çevirilmiş fakat bugün geriye sadece temel taşları kalabilmiştir. Yine bu yerleşme yüzeyinde ETÇ ait seramik parçaları ve Demir Çağı'nın Frig ait seramik parçaları bulunmuştur. Ayrıca diğer buluntular arasında içi demir dışı tunç kaplama bir boğa başı figürü de bulunmuştur.[542]

3.1.86. Gelin Kayası

Mesudiye'nin Çavdar köyü, Başyayla'nın Hohurdan Çukuru mevkiinde, bir bütün taştan oluşmaktadır. Gelin Kayası ortlama 4,5 m yükseklikte ve 4,3 m genişliğinde ve çevresi, büyük kütleli kaya parçaları ile tam bir çember içine alınmış olup, dikit taşın ise çember yayının tam merkezinde yer almaktadır. Gelin Kayası dikiti İÖ 1200-800 tarihlenmiş ve o dönemde bir anıt olduğu düşüncesi vardır. Ayrıca Gelin Kayası yakınında Hohurdan Höyüğü bulunmuştur.[543]

3.1.87. Avlunundere Tepesi

Tepe üstü yerleşme olan Avlunundere, Mesudiye'nin Dayılı köyünün 2 km doğusunda, Baldıran Deresi'ni iyi görebilen Pilav Tepesi'nin 300 m kadar kuzeydoğusunda, çevresi tamamen bitki örtüsü kaplıdır. Tahrip edilmiş bu yerleşme, Kalkolitik ve ETÇ'na tarihlenmiştir.[544]

3.1.88. Acem Tepesi

Mesudiye'nin Dayılı köyü Burnaz Mahallesi'nin yaklaşık 60 m kadar kuzeybatısında yer almaktadır. Bu yerleşme tahrip olmuş ve yüzeyinde Kalkolitik Çağ, ETÇ ve Demir Çağı'na ait buluntular bulunmuştur. Yine tepe üstü mekânın üzeri ve aşağı yamaçlarında insana ait diş ve kemik kalıntılarının yanında, Hellenistik Dönemi'ne özgü sikkeler bulunmuştur. Nekropol alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.[545]

3.1.89. Buruncukardı Tepesi

Tepe üstü yerleşme olan Buruncukardı, Mesudiye'nin Esatlı Köyü Yaylası'nın Buruncukardı mevkiinde yer almaktadır. Bu yerleşme yüzeyinde, (İÖ 5000-

[542] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 33.
[543] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 37.
[544] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 55.
[545] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 58.

3200/2700/2600) Kalkolitik Çağ ve ETÇ'a tarihlenmiştir. Yüzeyde buluntular arasında kapı mili taşı tıpkı İmam Mahallesi buluntularıyla benzerlik göstermektedir.[546]

3.1.90. Taşarası I-II-III-IV

Taşarası, Mesudiye'nin Üçyol Beldesi'nin yaklaşık 6 km güneybatısında, Sahanlı Suyu'nun açtığı taşlı vadinin her iki yakasına doğru dizelenmiş dört farklı yerleşme yer almaktadır. Tümseği çok yüksek olmayan Taşarası I-III, kısa bir dönem yerleşime sahne olmuştur. Butün bu yerleşmeler güneyden batıya doğru 300 m boyunca geniş bir alana yayılmıştır. Çok büyük alana yayılmış bu yerleşmeler ETÇ'da büyük bir nüfus varlığına göstergesi olabilir. Taşarası I-II-III-IV yerleşme yüzeyinde Kalkolitik Çağ, özellikle ETÇ ve Demir Çağı ait kanıtlar bulunmuştur.[547]

3.1.91. Delikçetaş

Mesudiye'nin Üçyol Beldesi, Meydandüzü piknik alanın yaklaşık 2,5 km güneybatısında düzlüğün tam ortasında ve diğer bir ifadeyle Keşiftepe ile Kızılağaçlı Deresi arasındadır. Dolmen türü tipi mezarlar Demir Çağı'na tarihlenmiştir. Bu mezarlar tahrip olmuştur. Bu mezar anıtı etrafı, kabataş nişanelerle çember içine alınmıştır. Bu duvar aksanları kalabilmiştir. Delikçetaş yüzeyinde buluntular arasında sapı ucu demirden ok veya mızrak ucu parçaları bulunmuştur.[548]

3.1.92. Molla Değirmeni Tepesi

Tepe üstü yerleşme olan Molla Değirmeni Tepesi, Mesudiye'nin Karabayır Köyü'nün yaklaşık 3 km güneydoğusunda, anayol bağlantısının kenarında yer almaktadır. Bu yerleşmenin yüzeyinde az sayıda ETÇ ait seramikler ve yoğun olarak Demir Çağı buluntuları bulunmuştur. Buluntular arasında saban demiriyle bir mızrak ucu tespit edilmiştir.[549]

3.1.93. Ağcababa Tepesi

Piramit biçemli bir tepe üstü Ağcababa Tepesi, Mesudiye'nin Ilışar köyünün yaklaşık 2 km kuzeybatısında yer almaktadır. Yüzeyde bulunan ETÇ formundaki tunçtan bir boğa figürini bulunmuştur. Eski çağlarda dinsel ayinlerin yapılmış olduğu kutsal tören

[546] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 63.
[547] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 68.
[548] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 72.
[549] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 74.

alanları ya da bir tapınak yeri olduğu söylenebilir. Ağcababa Tepesi, Melet Havzası'nın Kıyan Kayası kutsal tören alanıyla aynı ortak özellikler sahiptir.[550]

3.1.94. Merkez Kaleiçi

Merkez Kaleiçi, Mesudiye'nin Kaleiçi mevkiinde, üç tarafı kaya korunaklı bir alanda, hemen aşağı yanı Melet Irmağı yer almaktadır. Bu yerleşme yüzeyinde bulunan buluntular ETÇ ve Demir Çağı'na işaret etmektedir.[551] Ayrıca bu buluntular bazıları Arkaik, Klasik, ve Hellenistik döneme tarihlendirilmiştir.[552] İnşaat yapımı için kazılırken insan ve at mezarları yan yana tespit edilmştir.

3.1.95. Geldişer Tepeüstü

Geldişer Tepeüstü, Mesudiye'nin Geldişer Mahallesi'nin yaklaşık 500 m güneybatısında yer almaktadır. Yerleşmede ETÇ'na ait buluntular ve en üst tabakasının Arkaik Dönem nekropol alanında buluntular bulunmuştur. Yerleşme her tarafı çalı çırpı türünde orman örtülüdür.

İÖ 5 yy'da Sinope darplı arkaik sikkeler üzrinde kartal başı figürü bulunmuştur. Buranın Sinope'ye bağlı bir koloni olduğu düşüncesini akıllara getirmektedir. Bu tip arakik sikkeler Üçyol Beldesi, Güleyanı Höyük gibi yerleşmelerde bulunmuştur.[553] (Fotoğraf 2.123).

3.1.96. Kaledibi I

Kayalık bir alan üzerinde bulunan Kaledibi, Mesudiye'nin Beyağaç köyünün yaklaşık olarak 2 km kuzeybatısında, küçük bir kale veya karakol olabileceği üzerinde durulmaktadır. Antik yolları kontrol altında tutmak, hem İç Anadolu'dan Karadeniz'e hem de Karadeniz'den İç Anadolu'ya ticari kervanların güvenliği sağlamak için kurulmuş olabilir. Burada İÖ 120-63 yılları arasına tarihlenen sikkeler bulunmuştur. Buluntular değerlendirildiğinde İÖ 120-63 Mithradates döneminde iskân görmüş olabileceği üzerinde durulmaktadır.[554]

---

[550] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 62.
[551] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 94.
[552] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 121.
Kaleiçi mezar buluntuları arasında mezar sunusu gümüş sikke, bir benzeri Geldişer Tepeüstü sikkeler gibi kesilerek iptal edilmiştir.
[553] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 120-121.
[554] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 136.

3.1.97. Yastura Kalesi

Kayalık üzerinde bulunan Yastura Kalesi, Mesudiye'nin Yeşilçit Köyü Yastura Mahallesi'inde kale tipi bir yerleşmedir.[555]

3.1.98. Yirmek Tepesi

Yüksek yerde bulunan Yirmek Tepesi, Mesudiye'nin Çaltepe köyünün yaklaşık olarak 5 km güneybatısında, Sahanlı Vadisi ve Esatlı Yaylası arasında yer almaktadır. VI. Mithradates döneminde birçok tapınak ve nekropol alanı görevi icra eden tepelerden biri olduğu düşünülmektedir.[556]

3.1.99. Çiğgöl

Mesudiye'nin Dayılı köyünün yaklaşık olarak 3 km güneyinde, Dayılı köyü yayla yolu bağlantılı, bu yolun devamı Eğriçimen Yaylası ile Handeresi antik kervan yoluna ulaşır. Kurak dönemlerde yapılan araştırmalarda sikkeler bulunmuştur. Bazı kaynaklarda buranın bir kutsal b alan olduğu hatta burada bulunan sunular arasında tokalar, iğneler, küpeler, koruyucu göz tipi boncuklar bulunmuştur. Benzer şekilde buluntular Ordu/Gölköy, Çetilli Köyü, Aydoğankırı Tepesi'nin Sırıklıyayla civarında Angut Gölü'nde rastlanmıştır. Çiğgöl çevresinde ETÇ seramik parçaları bulunmuştur. Bu buluntular arasında İÖ 370-322 yılları arasında darplı sikkeler, VI. Mithradates dönemine tarihlenen büyük ve küçük boy sikkeler, tunçtan ok ucu bulunmuştur. Yerel halk tarafından Çiğgöl definesi öykülerinden dolayı tahrip olmuştur. [557]

3.1.100. Çermikgözü Tepesi

Çermik Deresi yanında yükselen, yayvan görünümlü tepe üzerinde Çermikgözü Tepesi'nde nekropol alanı, Mesudiye'nin Çardaklı köyünün Eminoba Mahallesi'nin 1,5 km güneydoğusunda yer almaktadır. Erken ve geç dönemlerde biçok kez yağmalanmıştır. Burada Pişmiş toprak koku kapı, mühür yüzük, tunç iğneler ve demir yüzükler, İÖ 350/300-250 tarihlenen sikkeler bulunmuştur.[558]

3.1.101. Musulu/Kıraçlar

Tümülüs görünümlü tepe üzerinde yer alan Musulu, Mesudiye'nin Armutkolu köyünün Musulu Mahallesi'nin yaklaşık olarak 1 km kuzeyinde tespit edilmiştir. Burada

[555] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 138.
[556] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 144.
[557] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 151-152; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 87-88.
[558] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,*157.

İskit formunda tunçtan kovanlı, mahmuzlu ve atışlandığında ıslık sesi veren ok ucu bulunmuştur. Bu ok ucu İÖ 8-6. yy arasına tarihlenmiştir. Ayrıca Melet Havzası'nda İskit kültünün yayılım alanın içinde olduğunu gösteren önemli bir kanıttır. Benzer ok ucu Sivas'ın Koyulhisar İlçesi, Ortakent Beldesi'nin Çandır köyünde bulunmuştur.[559]

3.1.102. Anisyalar Vadisi I-II

Mesudiye'nin Aşağıgökçe köyünde Anisyanlar Vadisi'nde iki ayrı yamacın dereyi iyi görebilen yüzene iskân edilmiş iki ayrı evreli yerleşmedir. Anisyalar I yüzeyindeki buluntular İS 3. yy tarihlenmiştir. Anisyalar II yüzeyinde buluntular arasında tunçtan çeşitli çıngıraklar ve tokalar önemlidir. Melet Havzası'nda bulunan antik yol güzergâhları üzerine kurulmuş, özellikle han tipi yerleşmelerde, demirden at nalı çivisi, gem ve tunç tokalar, çıngırıklar gibi buluntular bu yerleşmede tespit edilmiştir.[560]

3.1.103. Faldaca Kalesi

Yüksek bir kayalık alanda bulunan Faldaca Kalesi, Mesudiye'nin Yukarıgökçe köyünün yakın alanda bulunmuştur. Çeşitli tahribatlara uğramış olduğundan geriye sadece çok az sayıda nişaneler bu kale tipi yerleşmede kalabilmiştir. Antik yol güzergâhlarından birisinin de burada geçmiş olabileceği ve hatta nekropol alanı bulunmuştur. Kale etekeri ve yakın çevresi buluntular, buranın Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenmektedir.[561]

3.1.104. Dilençi/Kızılpara Tepesi

Tepe üstü yerleşme olan Kızılpara, Mesudiye'nin Bayraklı köyünün yaklaşık olarak 1 km kuzeyinde yer almaktadır. Buranın bir nepropol alanı olduğu düşünmektedir. Roma Dönemi bir yerleşme olduğu düşünülmektedir.[562]

3.1.105. Musulu/Kıraçlar II

Karadeniz'e geçişi sağlayan antik yol hatları üzerinde olan Musulu, Mesudiye'nin Armutkolu köyü Musulu Mahallesi'nin yaklaşık olarak 1 km kuzeyinde, Karagöl Yaylaları'na doğru yönelen, yanı başına kurulmuş bir nekropol alanıdır. Bu yerleşme erozyona uğramış ve bundan dolayı tahrip olmuştur.[563]

---

[559] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,*168.
[560] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 172.
[561] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 174.
[562] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 175.
[563] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 175.

3.1.106. Çardaktepe

Tepe üstü yerleşme olan Çardaktepe, Mesudiye'nin Yavşan köyü Aşut Mahallesi'nin 1,5 km kuzeyinde bütün çevreyi görebilen, Herközü köyü Maden Mahallesi'ne giden yol güzergâhı geçmektedir. Tepe üstü yerleşmenin tümülüs görünümlü yumru üzerinde içi kül, kömür ve kemik kalıntıları ile dolu tunç bir testi, kırık-dökük keramik kap parçaları bulunmuştur. İÖ I. yy Pontos ve Roma dönemi arası form özelliği gösteren tunç testinin ölü kabı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.[564]

3.1.107. Çal'ın Tepesi

Tepe üstü üzerinde ve tapınak ya da başka işlev görmüş kalıntılara rastlanan Çal'ın Tepesi, Mesudiye'nin Çaltepe köyünün yaklaşık olarak 5 km batısında yer almaktadır. Bu yerleşme büyük oranda tahrip olmasına rağmen taraklanmış taş blokları üzerinde güneş ve haç sembolleri, taban tuğlası ve sıva harcı parçaları bulunmuştur. Roma dönemine tarihlenmiştir.[565]

3.1.108. Bağtamı-Suma

Mesudiye ilçesini Çaltepe köyünün Irmak Mahallesi'nde hem tapınak kalıntısı hem de nekropol alanı bulunmuştur. Çaltepe köyü merkezi, Köykent Suyu'nun Melet Irmağı'na döküldüğü deltada Roma dönemine tarihlenen yerleşme ve nekropol alanları fazladır. Burada birçok bronz sikke bulunmuştur.[566]

3.1.109. Barsak Boğazı/Handeresi-Bağdatlu-Cımbızlı Tarla

Mesudiye ilçesinin Çavdar köyünün Bağdatlu mevkiinde, Basrak Boğazı, Handeresi eski Koyulhisar ilçesinden gelen antik yol güzergâhının yanı başına iskân edilmiş iki han tipi yerleşme, buranın yaklaşık 500 m batı uzantısının Cımbızlı mevkiinde hem yerleşme hem de nekropol alanı bulunmuştur. Buluntular arasında gümüş sikke, küpe ve bronz yüzük bulunmuştur.[567]

[564] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 176.
[565] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 197.
[566] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 201.
[567] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 214-215.

3.1.110. Gedehor-Eski Tarlalar

Tepe üstü bir nekropol alanı olan Gedehor-Eski Tarlalar, Mesudiye'nin Müslimsarıca Mahallesi'nin bulunan ve İS 2-6. yy arasında nekropol alanı olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Roma Dönemi'ne ait gümüş sikkeler bulunmuştur.[568]

3.1.111. Kilise Tepesi

Han, karakol veya tapınak tipi yerleşme olan Kilise Tepesi (İS 4. yy), Mesudiye ilçesinin Müslimsarıca Mahallesi'nin Kilise Tepesi mevkiinde yer almaktadır.[569]

3.1.112. Boğazçayır-Baldıran Vadisi

Mesudiye ilçesinin Arpaalan köyü Boğazçayır'dan başlayan vadi boyu uzantısı batıda Baldıran Vadisi buluşan ve vadi boyunca iki yakasında Düvez Tepe, Mezarlık üstü, Elbis Kayası gibi nekropol alanları Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir. Yine geniş alanda yer alan Gemi Kayası mevkiinde birçok Kaya ve Lahit Mezar'lar bulunmuştur.[570]

Baldıran Vadisi ve kuzaybatıda, Melet Irmağı Vadisi ile kesişen ve Güneyce köyünün Ambardüzü Mahallesi, Baldıran Vadisi'nin iki yakasında Maltepe ve Su Deposu mevkiilerinde iki nekropol alanı bulunmuştur. Yüzeyde gümüş sikkeler bulunmuştur. [571]

3.1.113. Demircikıran Kaya Mezarı

Mesudiye'nin Çardaklı köyünde ve Demircikıran Mahallesi sakinlerinden alınan bilgiler neticesinde, kış aylarından yaşanılan sel sonrasında yamaç üzerinde toprak kayması ardında ortaya çıktığı söylenen bir kaya mezarında araştırmalar yapılmıştır. Karapınar Deresi'nin açtığı vadinin, Demircikıran mahallesine bakan oldukça dik eğimli yamacı üzerindeki tek odalı kaya mezarı kireçtaşı kayalık içerisine açılmış ve yarım tonoz tavanlı, düz zeminli mezar odasının, girişin sol kısmında kalan ölü yatağı (kline) tahrip olmuştur. Bu kaya mezarı Roma dönemine tarihlenmiş, 1.3 m yüksekliğinde, 1.8 m uzunluğunda, 1.4 m genişliğindeki mezar içerisinden dışarıya atılmış kırık kemik parçaları bulunabilmektedir.[572]

[568] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 222.
[569] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 222.
[570] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 223.
[571] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 225.
[572] Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 183; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 89-90.

3.1.114. Uzuntepeler Yamaç Yerleşimi

Uzuntepeler Yamaç Yerleşimi, Mesudiye'nin Üçyol Mahallesi sınırları içerisinde tespit edilen bir başka alan, Üçyol köyünün yaklaşık olarak 2,5 km güneyinde, Taşaderesi'nin üzerindeki Uzuntepeler mevkiinde yer almaktadır. Üç doğal tepeden oluşan Uzuntepeler'den dereye en yakın olan üçüncü tepenin eteklerinde ETÇ I dönemi keramikleri ile çok sayıda çakmaktaşı dilgi bulunan, yamaç yerleşimi niteliğinde, Uzuntepeler üzerinde yapılan yoğun tarımsal faaliyetlerden tahrip olmuştur. Ayrıca az sayıda Orta Demir Çağı'na ait keramiğide bulunmuştur. Dış yüzleri siyah renkte ve perdahlı, iç yüzleri ise kırmızı/kahverengi renkli seramikler Karaz/Erken Transkafkas kültürününe benzetilmektedir.[573] (Fotoğraf 2.102).

3.1.115. Oklutepe Nekropolü

Kayalık sırt üzerinde orman örtüsü içerisinde olan Oklutepe, Mesudiye'nin Çardak köyünün içerisinde, Demircikıran Mahallesi'nin 1,8 km kaadar batısında, Taştekne Mevkii içerisinde Söğütlüdere'nin açtığı vadinin doğu sırtlarında, köylüler tarafından mezar alanında bulunan ok uçları sebebiyle bu ad verilmiştir. Bu nekropol alanın yüzeyinde seramik parçaları rastlanılmamıştır. Yine burada çapları 3-5 m, yükseklikleri 2-3 m arasında değişen taş yığma mezarlar bulunmuştur. Kayalık bir kütle üzerinde belli aralıklarla yapılmış bu taş yığmaları, kurgan mezar niteliğindedir.[574]

3.1.116. Molla Değirmeni Tepesi

Tepe üstü bir yerleşme olan Molla Değirmeni Tepesi, Karabayır köyünün 3 km kadar güneydoğusunda, köye yaklaşan anayol bağlantısının hemen kenarında, yüzeyinde saban demiri ve mızrak ucu bulunmuştur. Yerleşme ETÇ ve DÇ'a tarihlenmiştir.[575]

3.1.117. Katıran Kiliseyanı

Katıran Kiliseyanı, Birebir köyü, Katıran Mahallesi'nin Kiliseyanı mevkiinde, Roma dönemi özgü tapınak, karakol veya han tipi bir yerleşmedir. Roma dönemine ait taban tuğlaları, horasan harcı kullanılarak örülmüş duvar kalıntısı bulunmuştur.[576]

---

[573] Akçay vd., "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey", 184-185; Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 85-86.
[574] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 90.
[575] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 74-75.
[576] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 205.

3.2. Ordu/Altınordu İlçesi

İ. K. Kökten, Samsun'dan başlayarak Rize'ye kadar Orta ve Doğu Karadeniz kıyı şeridinde yüzey araştırmasında Ünye ilçesine bağlı Yüceler köyünde Paleolitik Döneme ait bulgular bulmuştur.[577] S. Yücel Şenyurt ve Atakan Akçay tarafından (2010) Kurul Kalesi'nde yüzey ve kazı çalışması yapılmıştır.

Mezarlık alanlara Ordu merkez Uzunisa Bucağına bağlı Delikkaya'da tespit edilmiştir. Bu mezarlık alanda genel itibariyle tek odalı ve içlerinde birer kline olan kaya mezarlarından I ve III nolu olanlar sütunsuz, II nolu olan tek sütunlu ve IV nolu olan ise alınlıklı ve çift sütunlu bir girişe sahiptir.[578] Yine il merkezine bağlı Akkese köyü sınırları içerisinde Atmacayuvası adı ile bilinen tepenin güneyinde iki odalı bir kaya mezarı, Teynelli köyü Asarkaya mevkiinde ise tek odalı kaya mezarı bulunmuştur.[579]

3.2.1. Kurul Kalesi

Kurul Kalesi, Ordu il merkezine yaklaşık 13 km uzaklıkta, Bayada köyü sınırları içerisinde Melet Irmağı'nın aktığı vadide, deniz seviyesinden 571 m yüksekliğindeki kayalık alan üzerinde yer almaktadır.[580] Bu antik kale, I. derece arkeolojik ve doğal sit alanıdır. Yine bu yerleşme, çevreye hâkim bir alanda kurulmuştur (Kuzey terasta yaklaşık 40 m genişliğindeyken, iç kale yaklaşık 15 m'ye kadar daralmaktadır). Bu alanın kuzey terası üzerinde gelişim gösteren kale, topoğrafyanın uyguluğuna göre güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu yayılım göstermektedir. Ayrıca alanın yükseltisi güneybatı-kuzeydoğu doğrultuda azalarak 35 metrelik bir kot farkı ortaya çıkmaktadır. Kale, stratejik konumu ile savunma bakımında kuzey, güney ve doğu eteklerinin oldukça dik olması dolaysıyla bu yönlerden erişim zorlaştırmaktadır. Kaleye erişimin en elverişli tarafı ise kayalığın batı yamacı olup ve ana kapı ve kapıya ulaşımı sağlayan anakayaya oyulmuş basamaklar da bu yamaçta yer almaktadır. Kale tipi (Phrourion) karakterli bir yerleşim olmasının yanında dinsel karakterli olduğuna dair önemli veriler ortaya koyan Kurul Kalesi, tanrıça Kybele ve Dionysos olmak üzere çeşitli tanrıların saygı gördüğü bir bütünlük göstermektedir. Pontos Krallığı'nın büyük kralı VI. Mithradates Eupator Dionysos'un (İÖ 120-63) bölgede yaptırdığı 75 kaleden bir tanesi olan Kurul Kalesi'nde

[577] Kökten, "Anadolu Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntulular", 275-279.
[578] Çilingiroğlu, "Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması 1985", 313-314.
[579] Çilingiroğlu, "Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması 1985", 314.
[580] Şenyurt, Zoroğlu, "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Metal Silahları", 182.

yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda bulunan buluntular (sikke, seramik) büyük bir bölümü de bu kralın dönemine tarihlenmiştir.[581] Bu kale VI. Mithradates döneminden önce var olduğu ama kralın döneminde tam manasıyla bir kale özelliklerini taşımaya başladığı ifade edilmektedir.[582]

Kurul Kalesi, üç ana kısımda araştırılmıştır. İlki İç Kale, ikinicisi Kuzey Kalesi ve üçüncü olarak da İdari Yapılar Alanı idi. Birinci olan İç Kale, kalenin güneybatı ucundan başlayıp 75 m boyunca kuzeydoğuya doğru uzanan, en yüksek kısmı 571 m idi. İç Kale, Kuzey Terastan yaklaşık 20 m yukarı kottadır. İç Kale'den sonra 12,70 m uzunlukta, 4,50 m genişlikte bir koridor ve ayrıca farklı yönlerde uzanan toplamda 44 adet basamak ile Kuzey Teras bölümüne ulaşılmaktadır. Kurul Kalesi'ni daha iyi anlaşılması sağlayan Kuzey Teras, İç Kale'ye göre daha geniştir. İdari Yapılar Alanı, Kuzey Terasta açığa çıkartılan son mekân olan Kuzey Teras Batı Mekân-13'ten yaklaşık 50 m kuzeydoğuda yer almaktadır. Kurul Kalesi'nin üzerinde bulunduğu kayalığın kuzeydoğu ucunu kapsamaktadır. Bu bölüm, iyi korunmuş duvarlara sahip mekânlar içermekte ve diğer alanlar gibi burada da depo alanlar, kuleler benzeri mekânlar yer almaktadır.[583]

Kurul Kalesi, inşa edilmeden önce ana kayaya kadar olan toprağın sıyrıldığı ve kaya üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Duvarlar iki kademe halinde yapılmış ve iki kademeli yataklara oturtularak, böylece daha iyi bir tutunmanın amaçlandığı böylece daha sağlam duvarlar inşa edebilmek için yapıldığını düşündürmektedir. İki tip duvar ortaya çıkarılmıştır. Birinci duvar sade dolgulu, duvarın iç ve dış yüzü, kabaca şekillendirilmiş taşlardan oluşurken iki yüzün arası, küçük ve orta boy molozlarla ve toprak dolgu ile doldurulmuş ve ikinci duvar tipi düzgün kesilmiş bloklarla, düzgün kesilmiş dikdörtgen bloklar birbirlerine yatayda kenet, dikeyde zıvana ile bağlanmış ve herhangi bir harç uygulanmamıştır. Yerel kayaç türleri ve kum taşları bu yapıda kullanılmıştır. Ayrıca taş temel üzerinde kerpiçlerde kullanılmıştır. Çatı için kullandıkları iki ana tipte kiremit kullanılmıştır. Birincisi kapatıcı rolündeki *stroter*ler (düz kiremitler),

[581] Strabon, *Geographıka,* XII. 3.28; S. Yücel Şenyurt, Atakan Akçay, "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor", *Aktüel Arkeoloji,* (2020): 60.
[582] Atakan Akçay, Ahmet Emirhan Bulut, "Kurul Kalesi'nde Mekânsal Organizasyon, Mimari Malzeme ve Yapı Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme", *AnAr*, 27/1 (2022): 4; S. Yücel Şenyurt vd., "Ordu Kurul Kalesi", *Türkiye Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 43 (2017): 2-3.
[583] Akçay, Bulut, "Kurul Kalesi'nde Mekânsal Organizasyon", 6-7.

ikincisi stroterlerin birleştiği kısımları örten *kalypter*ler (kapama kiremitleri) kullanılmıştır.[584]

Kurul Kalesi'nde içki kapları arasında en yaygın ve popüler formlardan biri olan kalıp yapımı kabartmalı kâseler Akdeniz ve Karadeniz bölgelerindeki Hellenistik Dönem yerleşimlerinin hemen hepsinde ele gecen özgün bir kap formu görülmektedir. Bu kâselerin genel itibariyle yarım kure şeklinde içki kabı olarak tanımlanan bu kaplar, kulpsuz ve kaidesiz olup, dış yüzlerinde oldukca zengin motif ve figurler yer almaktadır. Bu kaplar, kalıpta biçimlendirilmiş, çeşitli bitkisel ve geometrik motifler ile figüratif sahnelerden oluşan gövdesi, üretim tekniği ve bezeme kendine özgü bir terminolojiye sahip, *madalyon* (dip kısmı), *kalyks* (bezemeli küresel gövde) ve *ağız kenar bandı,* üç bölümden meydana gelmektedir. Yine bu kapların gövdesi üzerinde kabartmalı sus kuşağı şeklindedir. Kurul Kalesi'nde bulunan örnekler "Bindirme Yaprak Bezemeli Kâseler", "Bitkisel Bezemeli Kâseler", "Uzun TacYaprağı Bezemeli (Petalli) Kâseler" ve "Figurlu Kâseler" bulunmuştur. [585] Kurul Kalesi tahribatla bağlantılı olarak yerleşim içerisinde dağınık halde ele geçen çok sayıda kırık unguentarium parçası, tüm ve tüme yakın unguentarium tespit edilmiştir.[586] Kalede yapılan çalışmalarda in-situ durumda amphora ve pithoslar bulunmuştur. Yine Kurul Kalesi'nde ele geçen seramikler içerisinde Kolkhis, Rhodos, Knidos, Ephesos gibi önemli seramik atölyelerinin ürünlerinin yer alması geniş bir ticaret ağının ve kültürel etkileşmin olduğu üzerinde durulmaktadır. Yuvarlak burunlu ve sivri burunlu valütlü kandiller, çok ağızlı kandil çeşitleri bulunmuştur. Bu kandil formlarına göre kullanım alanları değişmiştir. Çok ağızlı kutsal alanlarda kullanılırken, basit formlu tek burunlu olanlar günlük işlerde kullanılmıştır.[587]

Pontos kralı VI. Mithradates'in Anadolu coğrafyası için Roma ile giriştikleri mücadeleler esnasında kullandıkları savaş araç gereçleri Kurul Kalesi'nde bulunmuştur. Bu kalede bulunan savaş araç gereçleri tipolojisi önem arzetmektedir. Kurul Kalesi'nde

[584] Akçay, Bulut, "Kurul Kalesi'nde Mekânsal Organizasyon", 6-8; S. Yücel Şenyurt, Atakan Akçay, "Doğu Karadeniz Arkeolojisi Kurul Kalesi'yle Susukunluğunu Bozuyor", İçinde *Doğu Karadeniz Arkeolojisinin Yeni Yüzü Kurul Kalesi 16,* (İstanbul: Anadolu, 2019), 79-83.
[585] Süleyman Yücel Şenyurt, Leyla Yorulmaz, "Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler", *Seleucia* X (2020): 300.
[586] S. Yücel Şenyurt, Leyla Yorulmaz, "Kurul Kalesi Pişmiş Toprak Unguentariumları", *Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences,* 19/3 (2020): 609; Çilingiroğlu, "Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması 1985", 313.
[587] Leyla Yorulmaz, "Kurul Kalesi Pişmiş Toprak Kandilleri̇", *Seleucia* X (2020): 97-125, ISSN 2148-4120.

Anadolu arkeolojisi içinde önemli olan buluntular arasında, yakın menzilli veya ağır cirit olarak da tanımlanan pilum tipi Roma lejyoner silahlarının olması, uzun menzilli ağır silahlar ile kullanılan piramidal başlı ok uçları, iki veya üç kanatlı ok uçları, kurşun sapan taneleri, mızrak uçları, pila, orak-kargı, dipçikler, pala-bıçak (kopis), kısa kılıç ve hançerler bulunmuştur.[588]

Kurul Kalesi yapılan kazılarda zengin sikke koleksiyonuna bulunmuştur. Pontos kralı VI. Mithradates dönemine sonuna kadar tarihlenen; 3 gümüş, 355 adet bronz sikke bulunmuştur. Bu sikkeler büyük çoğunluğu Pontos Krallığı'na, en erken tarihli sikke Makedonya Krallığı'na ait gümüş drakhme, diğerleri Bithynia Krallığı ve Roma dönemine tarihlenen denarius (İÖ 2 yy) bulunmuştur.[589]

Kurul Kalesi'nin, Kuzey Terası'nın batısında sur duvarı, kule yapısı ve sur duvarına eklenmiş depo odalarının bulunduğu yerde ana giriş kapısı tespit edilmiştir. Kapı bölümünün arkasında farklı dönemlere tarihlenen duvar örgüsü ile plan değişikliği gösteren ve kapalı mekân (vestibül) oluşturan 4 x 4.5 m alanda, güney duvarı üzerindeki dikdörtgen niş içerisinde tahtında oturulmuş vaziyette bir Kybele heykeli bulunmuş ve heykelin batısındaki basamaklar ile ulaşıldığı düşünülmektedir. Giriş bölümde sur duvarının büyük taş bloklarından beş ve altı sırasına ve girişteki kapı yanlarındaki duvarlara insitu halinde bulunmuş ve bu kapı ile bağlantılı olarak girişin kuzey kesimi iki odalı bir mekânda pişmiş topraktan yapılmış Kybele heykelcikleri bulunmuştur.[590]

Heykel ve taht arkalığı mermerin Marmara Adası'nda (Prokonnesos) getirildiği tahmin edilmektedir. Tahtın, yerinde duran ortadaki ve yerinde durmayan iki yan üstteki *akroterion* tarzı süslemeleri kumtaşıdan ve naiskos'un ön tarafındaki iki taşıyıcı başlıklar da kireçtaşından yapılmıştır. Yan duvarın köşelerine demir ve kurşun kenetler ile tutturulmuştur. Bu durum Kybele'nin bir tapınak cephesi içinde (naiskos) oturduğu havası katmıştır. Kybele[591] heykeli başın sağ bölümü ve sağ göğsün bir bölümü kırık; bacakları üzerindeki giysi yüzeyi aşınmış durumdadır. Bu hasarlar da yangın ve çökme

[588] Şenyurt, Zoroğlu, "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Metal", 183-192.
[589] Şenyurt vd., "Ordu Kurul Kalesi", 6-7; Salih Okan Akgönül, "Kurul Kalesi 2010-2017 Yılları Sikke Buluntuları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, 2018), daha fazla bilgi bkz.
[590] S. Yücel Şenyurt, Serra Durugönül, "Kurul (Ordu) Kalesi'nde Bir Kybele Heykeli", *Olba*, 26 (2018): 308-309.
[591] Heykel, taht altlığı 10 cm, kendisi 80 cm olmak üzere toplan 0.90 m yüksekliğinde, ağırlığı yaklaşık 210 kilogram'dır. Şenyurt, Durugönül, "Kurul (Ordu) Kalesi'nde Bir Kybele Heykeli", 309.

ile bağlantılıdır. Her iki kolu yere düşmüş olarak bulunmuş; bunların ayrı çalışılarak yerine takıldıkları (omuzdaki bağlantı yerinden anlaşılmak) ve khitonun V-yakası boyunca izlenen kısım da ayrı çalışılmış olduğu anlaşılmaktadır. Sol ayakucunun olması gereken yer de kırıktır ve burada da bir dübel deliği bulunmuş ve bu kısımda ayrı çalışıldığı ve sonradan birleştirildiği düşünülmektedir. Üst gövde sağa doğru arkalığa yaslanmış, sol bacak serbestçe öne doğru uzanmış, sağ bacak dizden bükülerek dik durmakta ve sol ayağı sağ ayağına göre öne çıkıktır ve ayağının altında ayak sehpası yer almaktadır. Heykelin yüz hatları (kaş, gözü kulak, burun vs.) çok tahrip olmamıştır.[592]

S. Yücel Şenyurt ve Atakan Akçay tarafından yapılan çalışmalar ile VI Mithradates Eupator'un kendisine kişisel tanrı olarak seçtiği, şarabın, yabanıl hayatın, esrik dansların, gürültülü eğlencelerin tanrısı Dionysos'un[593] da Kurul Kalesi'ndeki kült repertuarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Kurul Kalesi Dionysos Kutsal Alanı bulunmadan önce de, İç Kale sektöründe bulunmuş olan pişmiş toprak Dionysos Botrys büstü, Kuzey Terasındaki bir depo odasında küp içerisinde bulunmuş bronz Apollon heykelciği ve çeşitli sektörlerde bulunmuş çok sayıdaki adak eşyası Kurul Kalesi'nin taşıdığı dinsel fonksiyonunu gözler önüne sermektedir. İç Kale güneyindee yer alan Sunak Kayası Açık Hava Tapınımı ve bu alanda bulunan dinsel malzemeler, Kurul Kalesi'nin İÖ 2. yy başlarından itibaren kült merkezi olduğunu göstergesidir. Ayrıca ana kayaya açılmış basamaklar ile ulaşılan zirvedeki kaya altarı, kurban kanının akıtıldığı kaya olukları, ana kaya üzerindeki heykel oturtma kaidesi ve birçok sunu çanağı açık hava tapınım alanındaki veriler bunun bir kanıtıdır.[594] (Fotoğraf 2.103, 2.104), (Levha 3.25, 3.26).

---

[592] Şenyurt, Durugönül, "Kurul (Ordu) Kalesi'nde Bir Kybele Heykeli", 309; Şenyurt vd., "Ordu Kurul Kalesi", 5-6.

[593] Halikarnas Balıkçısı "kabına sığmaz coşkunun temsilcisi" diye tanımlardı tanrı Dionysos'u. "Ayrıca Dionysos, şarabın/bağcılığın, esrikliğin tanrısıydı ve Olympos'un diğer tüm tanrılarından farklı kimliği ile insanı üzüntülerinden kurtarandı" (Şenyurt, Akçay, "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor",66).

[594] S. Yücel, Şenyurt, Ahmet Emirhan Bulut. "Pontos Bölgesi Basamaklı Tünellerinin Köken ve İşlevleri üzerine Bazı Öneriler". *Seleucia* X (2020): 228-239 ISSN2148-4120; Şenyurt, Akçay, "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor", 62; Akçay, Ahmet Emirhan Bulut, "Kurul Kalesi'nde Mekânsal Organizasyon, Mimari", 4-16; S. Yücel Şenyurt, Atakan Akçay ve A. Emirhan Bulut, "Kurul Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları", içinde *39. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt: 3,* (Bursa: 2017), 133-147; S. Yücel Şenyurt vd., "Kurul Kalesi 2017 Yılı Kazı Çalışmaları", içinde *40. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt:3,* (Çanakkale: 2018), 691-712; S. Yücel Şenyurt vd., "Kurul Kalesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları", içinde *41. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt: 4,* (Diyarbakır: 2019), 505-524; Leyla Yorulmaz "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Seramikleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, 2019. Daha fazla bilgi için bkz; Umut Zoroğlu, "Kurul Kalesi Hellenisitk Dönem Savaş Araç Gereçleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anakara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisans Üstü

3.3. Sivas/Koyulhisar İlçesi

Sivas tarih boyunca stratejik konumu sayesinde bölgeler arası bağlantıların sağlandığı önemli bir yerleşim alanıdır. Sivas ilinde yerli ve yabancı bilim adamlarınca düzenlenen araştırma gezileri kapsamında kalırken, az sayıda merkez, seramik toplanmış ve değerlendirilmiştir.[595] Sivas[596] yapılan yüzey araştımaları sırasında gri, yeşil, kırmızı, kahverengi olmak üzere çeşitli renklerden çakmaktaşı bulunmuştur. Yonga, çekirdek ve aletler bulunmuştur. Bu malzemeler Paleolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir.[597]

Koyulhisar İlçesi: Mehmet Özsait, A. Tuba Ökse, Atilla Engin yüzey araştırmaları sırasında bulunan arkeolojik malzemenin değerlendirilmesi yapılmıştır.[598] Araştırma sonucunda malzeme ETÇ, Hellenistik-Roma dönemine tarihlendirilmiştir.

Çaylak köyünün güneydoğusunda *Kalecik* (20 m. çapında ve 5 m yükseklikte) olarak isimlendirilen mevkide bir tümülüs bulunmuş ve Demir Çağı'na tarihlendirilmektedir. Bu tümülüs yapısı küçük taşlar ve toprak yığıntısıyla oluşturulmuş ve ayrıca büyük kaçak kazılarına rastlanılmıştır. Arduşluk, Çaylı ve Yukarı Yemişli

Enstitüsü, 2021), 13-37; Şenyurt, S. Yücel vd., "Kurul Kalesi 2019-2020 Yılları Kazı Çalışmaları", içinde *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları/ Cilt 4,* (Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 192/4, 2022), 461-474; Deniz Tamer, "Pontos Bölgesi Cıngırt Kayası (Ordu-Fatsa) Yerleşimi Seramik Buluntuları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2022), daha fazla bilgi bkz.

[595] Atilla Engin, "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", içinde *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Ankara: 2008), 73; Atilla Engin, "Sivas İli 2009 Yılı Yüzey Araştırması", içinde *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (İstanbul: 2010), 81-106.

[596] Ebru Bilget Fataha, "Sivas İli 2018 Yılı Yüzey Araştırması", içinde *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* (Diyarbakır: 2019), 427-437.

[597] Açıkkol Yıldırım, Ayşen vd, "2017 Yılı Sivas İli ve İlçelerinde Pliyosen ve Pleyistosen Dönem Yüzey Araştırması", içinde *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* (Çanakkale: 2018), 269; Atilla Engin, "Sivas İli'nde Arkeolojik Çalışmalar", içinde *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildireleri (2008),* ed., İdris Ekinci, (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm, 2009), 199-224; Jak Yakar, Ayşe Gürsan-Salzmann, "Archaeological Survey in the Malatya and Sivas Provinces 1977", *Tel Aviv,* 6,1-2 (1979): 34-53, DOI:10.1179/033443579788497522; Atilla Engin, "Sivas İli Arkeolojisi: Yapılanlar ve Yapılması Gerekenler", içinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019), 32-37; Olcay Zengin Koşan, "M.Ö. İkinci Bin'de Kızılırmak ", içinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019), 47-60; Ümit Çayır, "Sivas ve Çevresinde Kazılar", içinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019), 61-74.

[598] Yapılan bu araştırmalarda çok sayıda Hellenistik ve Roma dönemine tarihlenen yerleşmeler bulunmuştur. Bu yerleşmeler, Günışık, Yapı, Belenköy, Sarıharman, Sarıharman Tümülüsü, Kanlıtarla, Nohutluk Tepesi, İskenderşeyh, Güzelyurt, Bahçeköy I, Kuruseki I, II, Küplüce, Karaçam. Bu yerleşmeler irili-ufaklı olup ve yüzeyinde seramik parçaları, çatı kiremiti, mimari buluntulara rastlanılmıştır. Atilla Engin ve Mehmet Özsait çalışmalarına bkz.

yamaç yerleşmeleri bulunmuş ve geç dönemlere ait olan bu vadi yerleşmeleri küçük boyutludur.

3.3.1. Yeniaslan I

Yeniaslan I, Koyulhisar ilçesinin yaklaşık 10 km kadar kuzeybatısında, Mesudiye'nin yaklaşık 13 km güneyinde Mesudiye-Koyulhisar yolunun 1 km batısında, Yeniaslan köyünün 1 km güneyindeki hâkim bir tepenin üzerinde kurulmuş ve tümülüs görünümünde bulunan bu yerleşme, orta bölümü tahrip edilmiştir. Bu yerleşmenin yüzeyinde ETÇ'a tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur. Yeniaslan I, 25 m çapında ve yakalaşık 5 m yüksekliğindedir. Bu yerleşme, ETÇ'da iskân sahne olduğu düşünülmektedir.[599]

3.3.2. Yeniaslan II

Yeniaslan II, Koyulhisar ilçesinin yaklaşık 10 km kadar kuzeybatısında, Mesudiye'nin yaklaşık 13 km güneyinde Mesudiye-Koyulhisar yolunun 1 km batısında yer almaktadır. Yeniaslan I'in 600 m güneydoğusunda, doğal bir sırtın üzerinde yer alan Yeniaslan II yerleşmesi de tahrip edilmiştir. Yeniaslan II, ovadan yüksekliği yaklaşık 4 m, yaklaşık 30 m çapındadır. Bu yerleşmenin yüzeyinde bulunan seramik parçaları büyük bölümü kahverengi hamurlu, ince taşcık ve kireç katkılı, yüzeyleri astarlı, açkılı gri ve kahve renkli ETÇ'na tarihlenmektedir. Bu yerleşmede bulunan arkeolojik malzeme ile Yeniaslan I bulunan malzeme birbirine benzemektedir.[600] (Levha 3.18), (Fotoğraf 2.67).

3.3.3. Yeniaslan III

Yeniaslan III, ova yüzeyinde yaklaşık olarak 50 m yüksekliği olan bir tepenin doğu yamaç eteğinde bulunan ve su yönünde zengin olan bir arazinin ortasında yer alan yerleşmenin boyutlarını belirlenememiştir. Bu yerleşme, Koyulhisar ilçesinin yaklaşık 10 km kadar kuzeybatısında, Mesudiye'nin yaklaşık 13 km güneyinde Mesudiye-Koyulhisar yolunun 1 km batısında, Yeniaslan II'nin 1 km güneybatısında, Eğriçimen Yayla yolunun doğusunda yer almaktadır. Yeniaslan III, Yeniaslan Kalesi de denilen oldukça tahrip edilmiştir. Bu yerleşmenin yüzeyinde ETÇ'na buluntuları içinde dışa dönük ağız kenarlı kap parçaları ve yine burada ince çizgi bezekli kap parçaları, yumru şeklinde tutamaklı

[599] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 465; Atilla Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", içinde *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2*, (Çorum: 2012), 21; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 107.

[600] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 465; Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 21; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 107.

ya da ağızdan şerit kulplu kap parçaları ile bölgede yaygın olan volkanik taşlardan yapılmış aletler de bulunmuştur. Demir Çağı'na ait buluntulara rastlanılmıştır.[601] (Levha 3.19).

3.3.4. Eğriçimen Yayla Höyük

Eğriçimen Yayla Höyük, Yeniaslan III'ün batı ve güneybatısından geçen Eğriçimen Yayla yolu üzerinde, Eğriçimen Yaylası'nın 300 m doğusunda yer almaktadır. Höyük karayolları tarafından tahrip edilmiş ve bu tahribatan dolayı boyutlarını tam olarak belirlenememiştir. Eğriçimen Yayla Höyük dere yatağı ve vadi seviyesinden 40 m kadar yüksekliktedir. Yüzeyde ETÇ'na ait seramik parçaları bulunmuştur.[602]

3.3.5. Kurueski

Kurueski, Koyulhisar'ın 3 km kuzeydoğusunda, Kuruseki köyünün 2 km kuzeyinde ve Koyulhisar-Mesudiye yolunun doğusundaki tepelerin eteklerinde geniş bir alana yayılmış Roma Çağı yerleşmesi ile birlikte, az sayıda seramik parçaları veren bir ETÇ yerleşmesi bulunulmuştur. Kurueski köyünden adını alan bu yerleşme, ormanlık olan yamaçtan kurulduğundan dolayı yerleşmenin sınırlarını belirlemek imkânsızdır.[603]

3.3.6. Kalacuk I (Galacuk)

Kalacuk I, Koyulhisar ilçesinin 20 km kuzeybatısında, Mesudiye'nin 22 km güneybatısında yer alan Dağeksi Yaylası'nda yer almaktadır. Bu yerleşmenin yakınlarında iki yerleşme yeri daha bulununca bunlar, Kalacuk I, ll, Ill alarak adlandırılmıştır.

Kalacuk I, Dağönü köyünün 1 km, Sugözü köyünün ise 6 km kadar kuzeybatısında, Çavdar Yaylası'nın 2 km kadar güneybatısında, günümüzde kuru olan bir dere yatağının doğusundaki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Bu yerleşme, yaklaşık 60 m çapında, ova yüzeyinde 20 m, batısındaki dere yatağından da 30 m yüksekliktedir. Defineciler tarafından tahrip edilen Kalacuk I'in yüzeyinde toplanan seramik parçalarının çok büyük bölümü ETÇ'na tarihlenmiştir. Yine seramik konteksi içinde volkanik karataş, sileks ve az sayıda da obsidyenden aletler bulunmuştur.[604]

---

[601] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 465-466; Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 21; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 107.

[602] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 466; Durbin, "Iron Age Pottery", 117; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 108; Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 21.

[603] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 466; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 108.

[604] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 467; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 108.

3.3.7. Kalacuk II

Kalacuk II, Kalacuk l' in 50 m kadar kuzeydoğusunda, yüzeyi oldukça aşınmış ve batısındaki dereye doğru kısmen akmıştır. Bu haliyle yayvan bir görünümü olan bu yerleşmenin yayılım alanını belirlemesini zorlaştırmaktadır. Kalacuk II yüzeyinde bulunan seramik parçaları ETÇ'na tarihlenmiştir.[605]

3.3.8. Kalacuk III

Kalacuk III, Kalacuk I ve II'nin yaklaşık 200 m batısında bir yamaç yerleşmesi olup ve doğusunda yer alan dereye doğru uzanmaktadır. Büyük bölümü doğanın tahribine uğrayan yerleşmenin yüzeyinde ETÇ yerleşmesine ait az sayıda seramik parçası görülmüştür.[606]

3.3.9. Tuzlak

Tuzlak, günümüzde Eğriçimen yayla yerleşmesinin güneyinde, ormanlık bir tepenin batı yamacında yer alan bir geç dönem yamaç yerleşmesidir. Yerleşme çok sayıda kaçak kazı çukurudan tahribata uğramış ve bu çukurlarının içinde taş temeller ve çok sayıda çatı kiremidi parçası bulunmuştur. Ayrıca bu yerleşmenin doğusunda kalan bölümde bir nekropol alanı olduğu söylenilmektedir.[607]

3.3.10. Aşıklar Tepesi

Bir tepe yerleşmesi olan Aşıklar Tepesi, Modern Eğriçimen yayla yerleşmesinin güneyinde ve yüzeyinde taş temel kalıntıları bulunmuştur. Bu tepe yerleşmesi üzeri tıraşlanarak bir mesire yeri halinde olup ve ayrıca kuzey yamacı kuzey yamacı ise telefon kablosu döşenmesi için dozerle tahrip edilmiştir. Bu tahribat ile birlikte yerleşme yüzeyinde toplanan seramik parçaları ETÇ, Demir Çağı, Hellenistik-Roma devirleri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.[608]

3.3.11. Çığrıkkapı

Bir tepe yerleşmesi olan Çığrıkkapı (40x20 çapında), Yeniaslan köyünün yaklaşık 2,5 km. güneydoğusunda, Yeniaslan III bulunduğu kayalık tepenin doğusunda yer almaktadır. Bu tepe yerleşmesi üzerinde çam ağaçları kaplı olup ve Roma Dönemi ait

[605] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 467; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 109.
[606] Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye", 467; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 109.
[607] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 21.
[608] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 22; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 109.

olan mimari izler rastlanılmıştır. Bu kalıntılar, Yeniaslan III ile ilişkili dini yapılar olduğu düşünülmektedir.[609]

3.3.12. Değirmentaş

Bir yamaç yerleşmesi olan Değirmentaş, doğusunda bir dere yatağı geçmekte, Değirmentaş köyünün kuzeydoğusunda, asfalt yolun kuzeyinde yer alan ve Hellenistik-Roma dönemine ait seramik parçalarına çok geniş bir alanda rastlandığı için yerleşmenin çapını belirlemek zor bir hal almıştır.[610]

3.3.13. Karaçam

Bir yamaç yerleşmesi olan Karaçam, Karaçam köyü içinde ve köyün doğusundaki tarlada toplanan seramik parçaları, modern köy yerleşmesinin altında Hellenistik-Roma dönemine tarihlenmektedir.[611]

3.3.14. Asarcık Kale

Bir yamaç yerleşmesi olan Asarcık Kale, Kızılelma köyüne bağlı, Asarcık mahallesinin güneyinde yer alan istihkâm mevkiide ve yerleşme günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır. Yerleşmenin güneydoğusundaki kayalık yükselti üzerindeki düzeltilmiş kayalar ve mimari izler rastlanılmıştır. Bu yerleşme, kaçak kazılar yüzünden tahrib olmuştur.[612]

3.3.15. Eğlence Höyüğü

Doğal bir yükselti üzerinde olan Eğlence Höyük, yaklaşık 50 m çapında ve 10 m yükseliktedir. Bu höyük, Kızılelma köyünün 1 km güneyinde, köye giden yolun doğusunda, Eğlence mevkiinde yer almaktadır. Bölgedeki Yeniaslan Höyüğü benzeri yayla tipi yerleşmelerdendir. Eğlence Höyüğü üzerinde bulunan 4x6 m çapında büyük bir kaçak kazı çukurundan dolayı tahrip olmuştur. Bu höyüğün kuzey ve kuzeybatı yamaçları üzerine kavak ağaçları dikilmiştir. Eğlence Höyüğün yüzeyi mimariye ait taşlarla kaplı olduğundan, ETÇ'na tarihlenen seramik parçaları daha çok kaçak kazı çukurundan bulunulmuştur.[613]

---

[609] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 22.
[610] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 22.
[611] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 23; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 109.
[612] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 23
[613] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 23; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 109.

3.3.16. Aksu

Doğal bir tepe üstü yerleşmesi olan Aksu, Aksu köyünün güneyinde yer almaktadır. Yerleşmenin yüzeyinde bulunan az sayıdaki seramik parçası, Helenistik-Roma dönemine tarihlendirilmiştir. Yerleşmenin kesin boyutlarını belirlemek mümkün olmasa da küçük ve zayıf bir yerleşme olduğu düşünülmektedir.[614]

3.3.17. Oyuk Tepesi

Küçük boyutlu bir tepe üstü yerleşme olan Oyuk Tepesi, Ortakent beldesinin kuzeyinde, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan kayalık bir sırtın doğusunda; yüzeyindeki buluntuları Demir Çağı, Hellenistik-Roma dönemlere tarihlenmektedir.[615]

3.3.18. Ortakent Tümülüsü

Kayalık bir sırt üzerinde yer alan Ortakent Tümülüsü (konik biçimli 4 m yükseklikte ve yaklaşık 20x15 m çapında), Ortakent beldesinin kuzeyinde, Oyuk Tepesi yerleşmesinin yaklaşık 250 m batısında, Kıran mevkiinde yer almaktadır. Yerleşmenin yüzeyinde ağaçlar bulunmakta ve tümülüs, konumu itibariyle olasılıkla Demir Çağı'na tarihlenmektedir.[616] (Fotoğraf 2.68).

3.3.19. Kalecik Tepesi

Bir tepe yerleşmesi olan Kalecik Tepesi, Bahçeköy'ün yaklaşık 500 m. güneybatısında yer alamaktadır. Yerleşmenin kuzeyindeki Kelkit vadisine hâkim yamaç üzerinde yer alan bu doğal tepe, kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kuzey bakan kısım yakın zamana kadar tarla olarak kullanılmıştır. Yine yerleşmenin üst kısmında bulunan çok sayıda kaçak kazı çukuru ve doğu-batı yamaçları erozyonla büyük ölçüde tahrip olmuştur. Kalecik Tepesi yüzeyinde bulunan seramik parçaları ETÇ, Demir Çağı ve Helenistik-Roma dönemlerine tarihlenmekte ve ayrıca kaçak kazı çukurlarında mimariye ait taş duvar izleri önem arzetmektedir. Bu yerleşmeyi tespit eden kişi C. Burney, G. E. S. Durbin'in yayınında "Kalecik Mevkii" olarak adlandırmıştır.[617]

---

[614] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 24; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 110.
[615] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 24; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 109.
[616] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 24; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 110.
[617] Durbin, "Iron Age Pottery", 118; Engin, "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 76; Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 24; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 111.

3.3.20. Bahçeköy II

Bir yamaç üzerinde yer alan Bahçeköy II, Bahçeköy'ün yaklaşık 500 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yamaçta yer alan tarlalarda, dağınık bir şekilde bulunan Helenistik-Roma dönemlerine tarihlenen seramik parçaları, geniş bir alanda rastlandığından, yerleşmenin kesin boyutlarını belirlemek güçtür. Bu yerleşmenin alanında modern köy mezarlığının bulunduğu ağaçlarla kaplı yükselti üzerinde, olasılıkla Hellenistik-Roma yerleşmelerine ait mimari kalıntılar bulunmuştur. [618]

3.3.21. Kalederesi

Bir yamaç yerleşmesi olan Kalederesi, Gökdere köyünün güneyinde, Kalederesi mevkiinde, kuzey-güney yönünde uzanan vadinin güney ucundaki tarla ve bahçelerde, bir geç dönem yerleşmesidir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan yerleşme, kuzeydeki Kelkit vadisine açılan geniş ve verimli bir vadi yatağı üzerinde ve yerleşmenin ortasından, kuzeye Kelkit çayına doğru akan Kale deresi geçer. Yerleşmenin güneyini sınırlandıran dik kayalıklar yöre halkı tarafından "Kale" olarak adlandırıldığından, bu alan da "Kale mevkii" olarak geçmektedir. Kalederesi yerleşmesinde bahçelerde, mimariye ait blok taşlar, su kanalı, künkler ve taş temel kalıntıları bulunmuştur. Yöre halkına göre, yerleşmenin güneybatısında kayalıkların eteklerinde bir nekropol alanı varlığında bahsedilmektedir.[619]

3.3.22. Yukarı Kale ve Aşağı Kale

Koyulhisar sınırları içerisinde Yukarı Kale, Koyulhisar'ın doğusunda, Aşağı Kale ise Koyulhisar ilçe merkezinin batısında yer almaktadır. İki kalede yüzeyinde bulunan seramik malzeme, DÇ ve Roma dönemine tarihlenmiştir. Yukarı Kale, Kelkit Vadisi'ne kuzeyden bağlanan dar bir vadiye hâkim konumda, Aşağı Kale Kelkit Vadisi'ni hâkim bir konumdadır.[620]

3.3.23. Torluk Tepesi I

Tepe üstü yerleşmesi olan Torluk Tepesi, Yeniaslan köyünün 3,5 km kadar güneydoğusunda, kale görünümlüdür. Toprak aşınmalarından dolayı yerleşmenin

[618] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 24; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 110.
[619] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 24; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 110.
[620] Engin, "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 76.

yamaçlarından ETÇ ve DÇ buluntularına rastlanılmıştır. Demir Çağı'na tarihlenen tunçtan bir ok ucu bulunmuştur.[621]

3.3.24. Torluk Tepesi II

Kale görünümlü bir yerleşme olan Torluk Tepesi II, Yeniaslan köyünün 2,5 km kadar güneydoğusunda ve yerleşme yüzeyinde Hellenistik ve Roma dönemine tarihlenen malzemeler bulunmuştur.[622]

3.3.25. Kalecik Tümülüsü

Kalecik Tümülüsü (20 m çapında, 5 m yükseklikte), Çaylı Köyü'nün güneydoğusundaki yamaçta, "Kalecik" olarak adlandırılan mevkide yer almaktadır. Demir Çağı'na tarihlenen bu tümülüs, küçük taşlar ve toprak yığıntısıyla oluşturulmuştur. Kaçak kazılardan ötürü tahrip olmuştur.[623]

3.4. Sivas/Suşehri İlçesi

Suşehri ilçesinde yapılan araştırmalar ile önemli yerleşim alanlarından biri de Suşehri Ovası idi. Ova, yerleşime en uygun düzlüklerden birini oluşturmaktaydı. Bu ilçede yapılan Kılıçkaya Barajı'nın suları altında kalmış olan bu alüvyonal düzlük ile çevredeki tepelerin yamaçları üzerinde farklı dönemlere tarihlenen höyük, tepe ve yamaç yerleşmeleri bulunmuştur. Bu ilçede yapılan yüzey araştırmaları ile önemli sayıda yerleşmenin Kılıçkaya Barajı'nın suları altında kaldığını göstermektedir.

Suşehri, arkeolojik araştırmalar açısında yeterli kadar araştırılmamıştır. Bu bölgede araştırma yapanlar biri de Durbin, Tokat ve Sivas illerini kapsayan çalışmasında Koyulhisar ve Suşehri'nde birkaç merkez de uğramıştır. Yine bölgede araştırmalar arasında Mehmet Özsait,[624] T. Ökse ve Atilla Engin yer almaktadır. Genel itibariyle Sivas ili sınırları içinde gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmalarında ise bu bölgeninin güneyi araştırılmıştır. Bölgenin kuzeyinde az sayıda araştırılmalar yapılmıştır.[625]

---

[621] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 60-61.
[622] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 142-143..
[623] Engin, "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 76.
[624] Mehmet Özsait, Nesrin Özsait. "2008 Yılı Tokat ve Amasya Yüzey Araştırmaları". İçinde *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Denizli: 2009), 195-222.
[625] Yapılan bu araştırmalarda çok sayıda ETÇ, İÖ 2. Binyıl, Demir Çağı, Hellenistik ve Roma dönemine tarihlenen yerleşmeler bulunmuştur. Bu yerleşmeler, Yukarı Mezarlık, Değirmen Tarlası, Cangının Tepe, Akören Kalesi, Camiiyeri Mevki, Akçığıl Tepe, Örenler Tepesi. Bu yerleşmeler irili-ufaklı olup ve yüzeyinde seramik parçaları, çatı kiremiti, mimari buluntulara rastlanılmıştır. Engin, "Sivas İli'nde Arkeolojik Çalışmalar", 206-207.

3.4.1. Siradur Höyük ve Nekropolü

Siradur Höyük, Suşehri'ne sınırları içindeki Kayadelen köyünün yaklaşık 1,5 km güneyinde, Kılıçkaya Barajı su tutma alanı içinde, kuzey platoya yakın Suşehri ovasında, Endires Çayı'nın güney kıyısında ve höyük su altında kalmadan önce üzerinde modern Kayadelen köyünün bulunduğu ve baraj gölünün yapımından dolayı köy yerleşmesinin taşınmıştır. Bu höyük iki kısımda oluşmaktadır. Birinci kısımdaki höyük yaklaşık 100 m çapında, 2 m yüksekliğinde; ikinci kısım ise yaklaşık 50 m çapında ve 1 m yüksekliğindedir. Birinci kısım höyük yerleşmesi, ikinci kısım nekropol alanı olduğu düşünülmektedir.[626]

Höyüğün yamaç yüzeyinde Geç Kalkolitk Çağ, ETÇ, OTÇ, GTÇ ve Demir Çağ'a tarihlenen buluntulara rastlanılmıştır. Höyüğün güney batısında yer alan ve üzeri eski köy yerleşmesine ait taşaların bulunduğu, yaklaşık 50 m çapında ve 1 m yüksekliğinde tepenin yüzeyinde bulunan buluntular ışığında ETÇ'nda ait bir mezarlık alanı olduğu düşünülmektedir. Yüzeyinde gözlenebilen ETÇ'na ait olduğu anlaşılan taş sanduka mezarlara ait buluntular ve iskeletler tespit edilmiştir. Kaçak kazılar ve su altında kalması nedeniyle tahrip olmuştur. Bu yerleşmeyi daha önce Burney tarafından bulunmuş ve Durbin tarafından yapılan yayınlarda *Eski Siradur* olarak geçmektedir.[627]

Siradur Höyüğü'nün yüzeyinde ocaklar ve yangın geçirmiş, olasılıkla huğ tekniğinde yapılmış evlere ait pişmiş toprak kalıntılara ile küçük buluntular (seramik parçaları, 1 adet seramikten yuvarlak dokuma ağırlığı, 1 adet pişmiş topraktan oyuncak tekerlek, 1 adet kemik ağırşak, 2 adet pişmiş toprak dokuma ağırlığı, 1 adet pişmiş topraktan figürin, 1 adet küçük testi, 1 adet gaga ağızlı testi, 1 adet bronz delici ve Demir Çağı'na ait 1 adet demirden kargı ucu) bulunmuştur.[628] (Fotoğraf 2.69, 2.78).

3.4.2. Kömüştün I

Bir tepe yerleşmesi olan Kömüştün I, Arpayazı köyünün yaklaşık 1 km. güneyinde, Sıradur Höyüğü'nün 1 km batısında, Kılıçkaya Barajı su tutma alanında yer almaktadır. Yerleşmenin üzerinde kurulan eski Arpayazı köyü 1988 yılında barajın su

[626] "Siradur Höyük ve Nekropol", (Erişim Tarihi 27.08.2023). https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283648/siradur-hoyuk-ve-netropolu.html, Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 112.
[627] Durbin, "Iron Age Pottery", 114-115, 117-118; Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 25; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 110; "Siradur Höyük ve Nekropol".
[628] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 25-26; Atilla Engin, "Baraj Suyu Altında Kalan Bir Höyüğün Akıbeti: Sıradur Höyüğü", içinde *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan,* editör Emre Okan-Cenker Atila, (İstanbul: Ege Yayınları, 2015), 135-142.

tutma alanında yer alması sebebiyle günümüzdeki yere taşınmıştır. Kömüştün I yerleşmesinin yüzeyinde ETÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma dönemleri ait seramik parçaları bulunmuştur.[629]

3.4.3. Eskişar Kalesi

Çevresine hâkim bir konumda yer alan Eskişar Kalesi, Köyiçi mevkiinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olup kalenin kuzeyi ve doğusu köyün yerleşimine bakmakta batı yükseltisi mera şeklinde ve yükseltinin başladığı ova verimli bir tarım arazisidir. Kale, doğusunda moloz taş örgülü oda şeklinde duvar kalıntısı ve kalenin etrafında yer yer duvar kalıntıları olup ve ayrıca kale yükseltisi üzerinde az sayıda Roma dönemine ait seramik parçaları bulunmuştur.[630]

3.4.4. Gökçekent Yamaç Yerleşmesi ve Gökçekent Kalesi

Gökçekent Yamaç Yerleşmesi, Suşehri ilçesinin Gökçekent köyünün yaklaşık 300 m kuzeybatısında, Gökçekent Kalesi'nin yaklaşık olarak 100-150 m güneyinde, kayalık bir tepe üzerinde başlayan yerleşim güney ve güneybatı yamaçlara doğru genişlemektedir. Yerleşmenin üzerinde kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Gökçekent yerleşmesi yüzeyinde çok sayıda Roma dönemine ait seramik parçaları bulunmuştur. Yine burada çatı kiremiti ve horasan harçı bulunmuştur. Gökçekent Kalesi, Roma dönemine ait olduğu düşünülmektedir.[631]

3.4.5. Çataloluk

Tepe şeklindeki Çataloluk yerleşmesi, Çataloluk köyünün 6 km batısında yer almakta olup çevresinde tarım arazileri, güneyinde stabilize yolu, güneydoğusunda ise dere yatağında, Sorgunlar mevkiinde yer almaktadır. Yüzeyinde kaçak kazı çukurları bulunmuştur. Çataloluk yerleşmesi yüzeyinde insan kemiklerine ve Demir Çağı, Roma dönemine ait seramik parçaları bulunmuştur.[632]

---

[629] Engin vd., "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 26; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 114.

[630] "Eskişar Kalesi" (Erişim Tarihi 27.08.2023). https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283650/eskisar-kalesi.html

[631] "Gökçekent Yamaç Yerleşmesi ve Gökçekent Kalesi" (Erişim Tarihi 27.08.2023), https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283652/gokcekent-yamac-yerlesimi.html.

[632] "Çataloluk Yerleşmesi" (Erişim Tarihi 27.08.2023) https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283653/cataloluk-yerlesimi.html.

3.4.6. Eski Küçük Güzel Köyü Antik Yerleşimi

Doğal bir tepe üzerinde yer alan Eski Küçük Güzel Köyü Antik Yerleişimi, Arık köyü sınırları içerisinde bulunan etrafı düz ve sulak, ekili arzilerler kaplıdır. Bu yerleşme 3 teras şeklinde olup ve yaklaşık 40 m yüksekliğindedir. Yerleşme yüzeyinde seramik parçaları bulunmuştur.[633]

3.4.7. Yeşil Yayla

Yeşil Yayla yerleşmesi, Yeşilyayla köyünün yaklaşık 450 m kuzeyinde, kadastral harita çalışmalarında 103 ada, 157 parsel olduğu tespit edilmiştir. Yerleşmenin üzerinde moloz taş yığıntılarının yoğun olduğu ve yaklaşık 30-40 m çapında, 4-5 m yüksekliğindedir. Verimli bir arazide yer alan Yeşil Yayla yerleşmesi tarımsal faaliyetler yüzünde oldukça tahrip olmuştur. Bu yerleşmede duvar kalıntılarında horasan harçı kullanıldığı ve ETÇ, Roma dönemine ait amorf seramik parçaları ile çatı kiremitleri bulunmuştur.[634]

3.4.8. Küçükgüzel

Bir tepe yerleşmesi olan Küçükgüzel, 400 x 100 m çapında, yaklaşık 15 km yüksekliktedir. Yerleşmenin yüzeyinde bulanan buluntular, ETÇ, Demir Çağı, Hellenistik-Roma dönemine tarihlenmiştir.[635]

3.4.9. Garip Mezarlığı

Suşehri ilçesinin düzlüğünde hakim bir tepe üstünde olan Garip Mezarlığı, Çakırlı köyünün 1 km güneydoğusunda, yüzeyden bulunan taşlarla sınırlandırılmış büyük mekanlar içerisindeki mezarlar, Demir Çağı'na göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yine mezarlık alanda görülen kare ya da dikdörtgen plan arz eden taş sıraları oda mezarlara ait olduğu düşünülmektedir. Garip Mezarlığı şimdiye kadar tahrip edilmemiş olması, ileride yapılacak araştırmalar ile birlikte daha doğru verilere ulaşılcağına inanılmaktadır.[636]

---

633 "Eski Küçük Güzel Köyü Antik Yerleişimi" (Erişim Tarihi 27.08.2023), https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283654/eski-kucuk-guzel-koyu-antik-yerlesimi.html.

634 "Yeşil Yayla Yerleşmesi" (Erişim Tarihi 27.08.2023), https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283655/yesil-yayla-yerlesimi.html.

635 Atilla Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", içinde *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 3,* (Denizli: 2009), 133; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 114.

636 Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 133; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 114.

3.4.10. Çataltepe Höyüğü

Suşehri Ovası'nın güney sınırlandıran tepeler üzerinde yer alan Çataltepe Höyüğü, Balkara köyünün 1,5 km kuzeybatısında yer alan 40 x 60 m çapındaki ve 11 m yüksekliğindedir. Bölgenin en eski yerleşim alnında biri olan Çataltepe Höyüğü'n yüzeyindeki buluntular GKÇ, ETÇ, Hellenistik-Roma dönemlerine tarihlenmiştir.[637] (Levha 3.23), (Fotoğraf 2.75, 2.76).

3.4.11. Dipsizgöl Höyüğü

Dipsizgöl Höyüğü bulunduğu alan bataklık olan bir su kaynağı üzerinde yer almaktadır. Suşheri ilçesinin kuzeyinde, Merkez ilçenin sınırları içerisindeki Dipsizgöl Höyüğü yaklaşık 100 m çapında ve 10-15 m yüksekliğinde ve yüzeyinde bulunan malzeme ETÇ ve Hellenistik-Roma dönemine tarihlenmiştir.[638]

3.4.12. Halilbaba Höyüğü

Doğal bir yükselti üzerinde olan Halilbaba Höyüğü (80-100 m çapında), Suşehri Ovası düzlüğünde yer alan, Karaağaç köyünün yaklaşık 1,5 km batısındadır. Orta boyutlu bir yerleşmenin yüzeyinde bulunan malzeme İÖ 2. binyıl, Demir Çağı, Helenistik-Roma dönemini varlığına işaret etmektedir. Höyüğün kuzeybatısı, iş makinaları toprak alımı sonucu tahrip edilmiş ve yerleşmenin güney yamaçlarında, bir kısmı büyük taşlarla inşa edilmiş, 50 m. uzunluğundaki duvarlar yüzeyden görülebilmektedir.[639]

3.4.13. Tilki Tepesi

Kireçtaşı bir tepe üzerinde yer alan Tilki Tepesi (yaklaşık 200 m çapında, 80 m yükseklite) , Suşehri'nin 9 km. doğusunda, Yeşilyayla Köyü sınırları içerisinde, Tokat-Erzincan karayolu üzerinde yer almaktadır. Yerleşmenin yüzeyinde bulunan seramik parçaları, ETÇ, İÖ 2. binyıl, Demir Çağı, Helenistik-Roma dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Yerleşme alanında yer yer taşörgülü duvarlarla desteklenmiş bir su kanalının izleri ile batı yamacında taş temel izleri görülmektedir.[640] (Levha 3.22), (Fotoğraf 2.73, 2.74).

[637] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 136; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 114.
[638] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 136; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 113.
[639] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 136; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 113.
[640] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 135-136; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 113.

3.4.14. Kilisealtı Höyüğü

Kilisealtı Höyüğü (yaklaşık 7 m yükseklikte, 100 m çapında) güneyindeki yaklaşık 300 m uzunluğundaki terası ile bölgenin en büyük yerleşmelerden gibi görünmekte ve günümüzde tarım arazisi olarak kulanılmaktadır. Yeşilyayla Köyü'nün hemen kuzeyinde yer alan bu höyük, yoğun bitki örtüsünden dolayı yüzeyden az sayıda toplanan seramik malzeme ETÇ, İÖ 2. binyıl, Helenistik-Roma dönemlerine tarihlenmektedir.[641]

3.4.15. Erence Höyük

Erence Höyük, hem tepe hem de yamaç yer alan ve bölgedeki en eski yerleşmelerden biridir. Erence köyünün kuzeyindeki yamaçta kayalık bir tepe üzerinde ve batısında düz terasta GKÇ, ETÇ ve Demir Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.[642]

3.4.16. Karut Höyük

Karut Höyük (3,5 m kadar yüksekliği, 100 m çapında), Bostancık köyü sınırları içerisinde küçük boyutlu höyüktür. Bu höyükte toprak alımından dolayı tahrip olmuştur. Alçak konglomera bir yükselti üzerinde bulunan bu höyük, Hafik Gölü'ndeki höyük gibi ETÇ'da küçük bir ada olabiliceği üzerinde durulmaktadır. Karut Höyük yüzeyinde bulunan seramik malzemesi ETÇ ve Roma dönemine tarihlenmiştir. Bu höyükte ETÇ ait seramik malzemesi, el yapımı, ince kıyılmış saman katkılı, koyu gri /siyah ve kahverengi tonlarda astarlı ve perdahlı parçalar bulunmuştur. Yine bu höyükte bulunan seramik türü, araştırma bölgesinin güneyinde hâkim olan Erken Transkafkasya mal grubuna göre üretim tekniği ve ince cidarlı formları birbiriden farklı olduğu olasılığı üzerinde durulmaktadır. Bu olasılığın doğruluğu kesin olmamak ile birlikte, Sivas İli'nin Kelkit vadisi ve çevresinde farklı bir ETÇ seramik kültürünün hâkim olduğu düşünülmektedir.[643] (Levha 3.21), (Fotoğraf 2.72).

3.4.17. Ocağın Beleni

Suşehri ilçe sınırları içerisinde bulunan Demir Çağı ve daha eski yerleşmeler genel itibariyle höyük ve tepe yerleşmesi iken, Ekşime köyünün batısında yer alan küçük

[641] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 135; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 113.
[642] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 135; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 113.
[643] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 135; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 112-113.

boyutlu Ocağın Beleni (ortalam 100 m çapında), yamaç yerleşmesi idi. Bu yamaç yerleşmesi Demir Çağı ile başlayan, Helenistik-Roma dönemine aittir.[644]

3.4.18. Kale

Suşehri ilçe sınırları içerisinde bulunan Demir Çağı ve daha eski yerleşmeler genel itibariyle höyük ve tepe yerleşmesi iken, Aşağı Akşar Köyü yakınlarında kireç taşı bir ana kaya üzerinde yer alan Kale, bir başka yamaç yerleşmesi idi. Bu yerleşme, Köse Dağları'nın kuzey eteklerinde, tepelerle çevrili korunaklı bir yerdedir. Yüksek bir rakımda ve doğu-batı doğrultuda uzanan Kale yerleşmesi, yüzeyinde bulunan seramik parçaları GKÇ, ETÇ, İÖ 2. binyıl, Demir Çağı, Hellenistik-Roma dönemlerinde iskân edildiği göstermektedir.[645](Levha 3.20), (Fotoğraf 2.70, 2.71).

3.4.19. Karataş II

Kale ve Ocağın Beleni yerleşmeleri gibi Karataş yerleşmeside bir yamaç yerleşmesidi. Yine bu yerleşme GKÇ'da iskân görmeye başlamıştır.[646]

3.4.20. Solak Höyük

Solak Höyüğü, Suşehri ilçesinin 5 km güneydoğusunda, Zara yol kavşağı yer almaktadır. Bu yerleşmenin yüzeyinde Demir Çağı, Hellenistik-Roma dönemine ait seramik parçaları bulunmuştur. Solak Höyük, çevresine hâkim bir noktada kurulmuştur.[647] (Fotoğraf 1.19)

3.4.21. Güneyli Tümülüs ve Güdeli Tümülüs

Çevresine göre yüksek noktada yer alan Güneyli ve Güdeli tümülüsleri de DÇ'a tarihlenmiştir. Küçük boyutlu olan tümülüsler, Suşehri düzlüğünü kuzeyden sınırlandıran yüksek tepeler üzerinde ve geniş bir çevrede görülebilecek konumdadır.[648]

3.4.22. Dedelikayası

Karaağaç Köyü sınırları içerisinde yer alan Dedelikayası olarak adlandırılan alanda bulunmuştur. Bu alan peribacası şeklinde kireçtaşı kaya oluşumları içerisine oyulmuş oda mezarlar ise farklı şekildedir. Roma dönemine tarihlenen bu mezarlık alan, hem antik dönemde hem de modern dönemde tahrip edilmiştir.[649]

---

[644] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 134; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 112.
[645] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 134; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 112.
[646] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 134.
[647] Engin, "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 77; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 112.
[648] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 133.
[649] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 133-134.

3.5. Tokat/Reşadiye İlçesi

Tokat ve ilçelerini 1613'den günümüze kadar pek çok seyyah-araştırmacıcı, coğrafyacı, arkeolog, epigraf, sanat tarihçisi ve tarihçi tarafından araştırmalar yapılmıştır. D.G Hogart, J.A.R. Munro yollar; J.G.C Anderson, F. ve E. Cumont ile H. Gregoire antik yerleşmeler, yazıtlar; H.H. von der Osten'in bölgede, özellikle İÖ II. binyılı yerleşmeleri araştırmıştır. Sonraki dönemlerde K. Kökten, E. Akurgal, N. ve T. Özgüç, M. Akok, Y. Boysal, R. Temizer, Ch. Burney, G.E.S Durbin, E. Olshausen, D. French gibi bilim insanları Tokat ilindeki, antik kentleri ve tarihi coğrafyasını, antik yolları, yüzey araştırmaları yapmış ve sonuçları yayınlamıştır. M. Özsait ve N. Özsait tarafında Tokat ili ve ilçelerinde yapılan yüzey araştırmaları ile bölgenin tarihi açısında önemlidir.

3.5.1. Çağsak

Çağsak (yaklaşık 50 m çapında, 3 m yüksekliğinde), Konak köyünün yaklaşık 3 km kuzeyinde Demircili-Baydarlı-Hasanşeyh karayolunun kuzeyinde Çağşak Deresi'nin doğusunda yer almaktadır. Yanındaki akan dereden adını alan ve ETÇ'na tarihlenen bu yerleşme, yol yapımı sırasında tahrip edilmiştir.[650]

3.5.2. Tilkitepe

Tilkitepe, Konak köyünün yaklaşık 150 m kuzeydoğusunda, yaklaşık 15 m yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 100 x 250 m boyutlarındadır. Bu yerleşmenin yüzeyinde bulunan malzeme ETÇ'na tarihlenmiştir. Günümüzde Tilkitepe yerleşmesi büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Tahrip edilen bölümlerde ETÇ'na ait seramikler yanında, Tilkitepe'ye Phryg Çağı'nda da yoğun olarak yerleşildiğini gösteren seramikler bulunmuştur.[651]

3.5.3. Dolmatepe

Doğal bir tepe üzerinde yer alan Dolmatepe, Konak köyünün yaklaşık 600 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu yerleşmenin yüzeyinde ETÇ'na tanıklık eden seramikler bulunmuştur. Dolmatepe yakla şık 80 x 140 m çapında ve 10 m yüksekliğinde olduğu tahmin edilmektedir.[652]

---

[650] Özsait, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 92; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 124.
[651] Özsait, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 92; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 124.
[652] Özsait, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 92-93; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 124-125.

3.5.4. Köyiçi Höyüğü

Köyiçi Höyüğü, Reşadiye'nin 32 km. kuzeydoğusunda yer alan Kuyucak köyünün güneydoğusunda bulunan yerleşmeye mahalli adından dolayı bu isim verilmiştir. Tahrip edilen bu höyüğün yüzeyinde ETÇ, yerleşmesine ait iyi durumda, beyaz boya bezekli ve monokrom, siyah ve kırmızı astarlı seramikler bulunmuştur. Karataşlardan yapılmış aletler hem Köyiçi Höyüğü hem de çevre bölgelerde yaygın olarak tespit edilmiştir.[653]

3.5.5. Kömüşarmudu

Bülbül Tepesi olarak bilinen Kömüşarmudu (60 m çapında ve 5 m yükseklikte), Yahsiyan köyünün yaklaşık 1 km batısında yer almaktadır. Yahsiyan-Demircili-Hasanşeyh yolunun yaklaşık 150 m güneyinde, geniş ve verimli bir ova (yaklaşık 200.000 m^2) yer alan bu yerleşmenin yüzeyinde ETÇ'na tarihlenen seramik paraçaları bulunmuştur. Ayrıca Bülbül Tepesi batısında akan dere tarafından tahrip olmuştur. Seramik parçaları yanı sıra Kömüşarmudu gelmeden onu çeviren tarlaların içinde yaygın olarak volkanik kökenli karataşlardan yapılmış, yaprak biçimli, bazılan bifacial kazıyıcılar ile sonsal aletler bulunmuştur. Ordu Mesudiye ilçesinin Erik Köyü Evliya Tepesi buluntularıyla benzerlik göstermektedirler. Yerleşme üzerinde bu taş bir kısmını bulunmuş hatta üzerinden parça koparılan büyük bir karataş da tespit edilmiştir.[654]

Kömüşarmudu yakın ve Yahsiyan köyünün güneydoğusunda yer alan Tilkiini Tepesi'nde herhangi bir şey rastlanılmamış iken, güneybatısındaki Katırsağan Tepesi, Mesudiye ve Reşadiye ileçesinde bazı yerleşmelerin yüzeyinde alet olarak gördüğümüz volkanik kökenli karataşların yatağı bulunmuştur. Katırsağan Tepesi yüzeyinde (yaklaşık 150 m çapında) yapılan çalışmalar ile karataş kalıntılarından dolayı burasının bir işlik (atölye) olabileceği düşünülmektedir.[655]

3.5.6. Dumanlıtepe Tümülüsü

Reşadiye Nebişeyh kasabasında Dumanlıtepe üzerinde, 25 m çapında iki tümülüs bulunmuş ama mezar odalarına ulaşılamamıştır.[656]

---

[653] Özsait, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 93; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 125.
[654] Özsait, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 93; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 125.
[655] Özsait, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 93.
[656] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 126.

3.5.7. Selavat Tepesi Tümülüsü

Reşadiye Hasanşeyh kasabasının yaklaşık 400 m kuzeyindeki Selavat Tepesi Tümülüsü üzerinde yapılan kaçak kazı çukurunda, mezar odasına ait olduğu tahmin edilen moloz taş duvar örgüsü bulunmuştur.[657]

3.5.8. Evliya Tepesi Höyüğü

Evliya Tepesi Höyüğü, Reşadiye Nebişeyh kasabasında Karahamza yolunun batısında Evliya Tepesi üzerinde yer almaktadır. Bu höyük yüzeyinde Phryg, Hellenistik-Roma dönemlerine ait seramik malzeme bulunmuştur.[658]

3.5.9. İskendi Höyüğü

İskendi Höyüğü, Reşadiye Büşürüm kasaba merkezinin yaklaşık 45 km kuzeybatısında yer alan ve höyük yüzeyinde ETÇ, Hellenistik-Roma dönemlerine ait seramik malzeme bulunmuştur.[659]

3.5.10. Lığla Höyüğü

Lığla Höyüğü, Hasanşeyh kasabasının güneyinde Lığla Tepesi üzerinde yer almaktadır. Bu höyük Demir Çağı, Hellenistik-Roma dönemlerinde yerleşmeye sahne olduğu düşünülmektedir.[660]

3.5.11. Kuyucak Selemen Yolu

Kuyucak Seleman yolu uzantısında, Köyünbaşı, Tepedibi ve Fadime Hatunçayırı mevkiilerinde üç ayrı yerleşme bulunmuştur. Yerleşmelerin yüzeyinde Kalkolitik Çağ, ETÇ ve EDÇ tarihlenen seramik örnekleri bulunmuştur.[661]

3.5.12. Pilav Tepesi (Eymir)

Tepe üstü yerleşeme olan Pilav Tepesi, Kızılcaören köyü yolunun Eymer köyü sapağı yakınlarında, yüzeyinde Kalkolitik Çağ, ETÇ, GDÇ tarihlenen seramik parçaları, Volkanik karataştan uçlu dilgi, rölyefli bezeme seramik kap parçaları bulunmuştur.[662]

[657] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 125.
[658] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 125.
[659] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 125.
[660] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi,* 125.
[661] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 76-77.
[662] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 80-81.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AKSU HAVZASINDAKİ ARKEOLOJİK ALANLAR

Giresun yüzey araştırmaları kapsamında, özellikle birçok antik kaynakta bahsedilen dağ ve ormanlık arazide bulunan bölge halkının yerleşimlerinin tespit edilmesine yönelik olarak araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Giresun merkezinin hemen güneyindeki dağlık ve ormanlık arazide antik kaynakların tariflerine uygun yerleşimler belirlenebilmiştir. Bu yerleşmeler ile ilgili kesin yargılara ulaşmak için erkendir. Bununla birlikte yüzey araştırmasında toplanan seramik parçaları ve Kayalık arazideki açık hava tapınımı ile alakalı kutsal alanların karakterleri, bu yerleşimlerin Kalkolitik Çağına dek gidebileceğini düşündürmektedir. Giresun/Yağlıdere, Giresun/Keşap coğrafi yapısı ve iklimden dolayı pek araştırma yapılmamıştır. (Harita 4.17)

4.1. Giresun/Şebinkarahisar

4.1.1. Manastır (Manasur) Yerleşimi

Tepeüstü yerleşmesi olan Manastır-Manasur, Şebinkarahisar ilçesinin 30 km kuzeydoğusunda, Gökçetaş köyünün yaklaşık olarak 2 km güneydoğusunda yer almaktadır. Merkez Manastır Mahallesini ile Çalgan Mahallesi birbirine bağlayan yol üzerinde yaklaşık yoldan 30 m yükseklikte bulunan bu yerleşmenin güneyinde çay akmaktadır. Manastır-Manasur yerleşimi kuzey-güney doğrultuda 200 m, doğu-batı doğrultuda ise 100 m, 20 x 20 boyutlarındadır. Yerleşmenin yüzeyinde İÖ II. binyıla ait seramikler ve horosan harcı kullanılarak oluşturulmuş geç dönem basit mimari parçaları bulunmuştur.[663]

[663] Kaymakçı, *Giresun I,* 49; Salih Kaymakçı, Güneş Özdal ve Tuğçe Merve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları,* Cilt 3, editör Candaş Keskin, (Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2022), 115-116.

4.1.2. Koçun Başı (Kuşçu) Yerleşimi

Yamaç yerleşmesi olan Koçun Başı (Kuşçu) yerleşimi kuzey-güney yönünden yaklaşık 250 m, doğu-batı yönünde 150 m; yaklaşık olarak 200 x 200 boyutlarındadır. Bu yerleşme Gökçetaş köyünün 3 km doğusunda Şebinkarahisar-Alucra yolunun 5 km kuzeyinde, 1,5 km güneydoğusunda Kozanlar Deresi geçmektedir. Yerleşmenin yüzeyinde ETÇ ve İÖ II. binyıla ait seramikler bulunmuştur.[664] (Fotoğraf 2.32, 2.33).

4.1.3. Kayabaşı Yerleşimi

Kayabaşı yerleşimi üzerinde yapılan tarım faaliyetlerinden dolayı sınırları belirlenememiştir. Bu yerleşmenin güneydoğusunda Balcana Çayı, Balcana köyü'nün 1 km güneydoğusunda Şebinkarahisar-Alucra yolunun 5 km batısında yer almaktadır. Yerleşim yüzeyinde İÖ II. binyıl ve Roma Dönemi amorf seramikler bulunmuştur.[665]

4.1.4. Kısık Yerleşimi

Doğal bir kaya üzerinde ve tepeüstü yerleşimi olan Kısık yerleşmesi (20 x20 boyutunda) Balcana'nın 1,5 km güneyinde Şebinkarahisar-Alucra yolunun 300 m kuzeyinde bulunmuştur. Kayabaşı yerleşiminin 100 m güneyinde bulunan bu yerleşmenin arasında Balcana Çayı akmaktadır. İki tepedeki yerleşim birbirini görür konumda ve Alucra-Şebinkarahisar yoluna hâkim bir konumda yer almaktadır. Yerleşimin üzerinde ETÇ ve İÖ II. binyıla ait seramikler bulunmuştur.[666] (Fotoğraf 2.34, 2.35).

4.1.5. Kalecik Kalesi

Kalecik Kalesi, Şebinkarahisar'ın 23 km kuzeydoğusunda, Turpçu köyünün Kayacık Mahallesi 1 km güneyinde bulunan kalede ayrıca basamaklı tünel bulunmuştur. Anakaya oyularak oluşturulan tünelin girişi, yüksekliği 3 x 3 olup ve basamaklar girişten başlayıp tünelin ortasına doğru tahribata uğradığı için düzensizdir. Tünelin giriş kısmı ve iç kısmı toprak dolmaması için 1 sıra 25 cm yüksekliğinde set yapılmıştır. Tünelin giriş kısmı düzleştirilmiş alan olup ve tünel kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda, kırk beş

[664] Kaymakçı, *Giresun I,* 49; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 116; Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın", 3.
[665] Kaymakçı, *Giresun I,* 50; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 116; Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın", 4; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 433.
[666] Kaymakçı, *Giresun I,* 50; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 116; Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın", 4.

derecelik eğimle oluşturulmuş tünelin uzunluğu girişten itibaren 40 m idi. Kale yerleşmesi yüzeyinde İÖ II. binyıla ait çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.[667]

4.1.6. Kalebaşı Mevkii

Kalecik Kalesi kuzeydoğusundan başlayan tepenin yamaçlarında yoğun tahribata uğramış 3x3 boyutlarında 2 adet su sarnıcı bulunmuştur. Bu sarnıçların yapımında horosan harcı kullanılmış ve sarnıçların hemen güneydoğusunda kaçak kazılarla sonucunda 2 adet mezarlık bulunmuştur. Bu yerler Kalecik Kalesi ile ilişkili olup kalenin yerleşim alanını oluşturmaktadır. Kalebaşı Mevki'nde İÖ II. binyıla ait seramik parçaları bulunmuştur.[668] (Fotoğraf 2.88).

4.1.7. Kanlıkaya Nekropolü

Geç Antik Çağ'a tarihlenen ve kayalık bir alan üzerinde bulunan Kanlıkaya Mezarlık Alanı, Şebinkarahisar ilçe merkezinin kuzeydoğusundaki Güneygören-İsola köyünün 3 km kuzeyinde yer almaktadır. Burada pitos stroter ve kalypterler parçaları bulunmuştur. Kaçak kazılardan dolayı tahribata uğramıştır.[669]

4.1.8. Diler Köyü - Yazıt

Yazıt, Şebinkarahisar ilçe merkezinin 10 km güneybatısında bulunan Diler köy evinde devşirme şeklinde kullanılmış, 1 adet yazıt 1 adet mezar steli bulunmuştur. Roma Dönemi'ne tarihlediği yazıt ve kitabeler üzerinde çalışmalar S. Kaymakçı tarafından sürdürülmektedir.[670] (Fotoğraf 2.89).

4.1.9. Gavur Tepe Kutsal Alanı

Doğal yüksek kaya üzerinde yer alan Gavur Tepe Kutsal Alanı, Şebinkarahisar'ın 17 km güneydoğusundaki Duman köyünün yaklaşık 1 km batısında bulunmuştur. Gavur Tepe yolu üzerinde alanın kuzeydoğusunda yaklaşık 2 m kalınlığında düzenli kırma taşlardan oluşturulmuş duvar örgüsü yol yapımı sırasında tahrip edilmiştir. Kutsal bir alan olduğu düşünülen Gavur Tepesi'ne ulaşmak için yamaçtan başlayıp kutsal alana kadar yer yer düzenli kayaya oygu basamaklar bulunmuştur. Ayrıca burada 3 adet kayaya oygu

[667] Kaymakçı, *Giresun I,* 50; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 117.
[668] Kaymakçı, *Giresun I,* 50; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 117.
[669] Kaymakçı, *Giresun I,* 51; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 117.
[670] Kaymakçı, *Giresun I,* 51; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 117; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 434.

içleri sıvalı sarnıç görülmüştür. Kutsal alanın zirvesinde güneybatıya bakan semerdam formlu kayaya oygu, zeminden yüksekliği 220 x150 cm olan bir mimari bulunmuş, kuzeydoğu girişinin hemen karşısında boyu 85x50 cm olan ve üstü kemer formlu derinliği 8 cm olan bir niş bulunmuştur. Bu nişin sağında ve solunda kandil yerleri bulunmuş ve ateş isi rastlanılmıştır. Doğu niş yüksekliği 95 x 57 cm derinlik 37 cm, batı niş ise 40 x 36 cm derinliği 26 cm idi. Alanın bütünü harç ile sıvanmış, girişin doğu-batı yönünde 2 m, kuzey-güney 1.5 m olan kayaya oygu düzleştirilmiş alan vardır. Semerdamlı alanın hemen kuzeybatısında derinliği 220 cm olan asimetrik ağızı 75x100 cm olan, ağızdan karna doğru genişleyen ve dibe doğru daralan bir forma sahip, iç kısmı tümüyle sıvalı (sıva kalınlığı 0,5 cm) bir adet daha sarnıç bulunmuştur. Sarnıcın ağzını çevreleyen 10 cm genişlikli ve 2 cm derinlikli muhtemelen kapak taşı kullanıldığı düşünülmektedir. Hemen sarnıcın doğusunda derinliği 5 cm 40x37 cm ölçülü dikdörtgen bir oygu ve hemen alanın kuzeybatısında 10x10 cm'lik dairesel formlu 2 adet 6 cm derinlikli kayaya oygu niş olduğu bulunmuştur. Burada insan kemikleri denk gelinmiştir.

Gavur Tepe Kutsal Alanı kuzeybatısında 5 m kayaya oygu bir sarnıç daha bulunmuştur. Kaçak kazılar dolayı tahrib edilen bu sarnıçta 3 adet basamak sağlam bir şekilde tespit edilmiştir. Yine kutsal alanın 10 m batısında yamaçta zirvedekine benzeyen bir sarnıç rastlanılmıştır. Bu sarnıç yüksekliği 240 cm, gövde genişliği 150 cm, asimetrik ağızı 80 x 75 cm olan, aynı şekilde sıvaya sahip ve sarnıcın doğusunda derinliği 13 cm eni 20 cm yüksekliği 10 cm olan kandil alanı bulunmuştur.[671] (Fotoğraf 2.90).

4.1.10. Aluclu Tarla Yerleşmesi

Bir yamaç yerleşimi olan Alucra Tarla Yerleşmesi, Karaağaç köyünün yaklaşık 1,5 km kuzeydoğusunda Şebinkarahisar-Karaağaç yolunun hemen 1 km doğusunda güneydoğusunda 500 m mesa-fede Hasanağa Irmağı yer almaktadır. Yerleşmenin sınırları tam olarak belirlenmemiş ve yüzeyinde az sayıda İÖ II. binyıl ve Helenistik dönem seramikleri bulunmuştur.[672] (Fotoğraf 2.132).

[671] Kaymakçı, *Giresun I,* 51-52; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 118; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 433.

[672] Kaymakçı, *Giresun I,* 52; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 118.

4.1.11. Kavaklığıntaş Yerleşmesi

Kayalık bir tepe üzerinde yer alan Kavaklığıntaş yerleşmesi, Yeşilyayla köyünün 4 km kuzeybatısında, yerleşmenin 2 km güneyinde Tombuloğlu Deresi, batısında da Saydere Irmağı yer almaktadır. Sınırları belli olmayan ve yüksek, korunaklı yerleşmenin çevresi ise basit kırma taşlarla kuru duvar tekniği ile yapılmış tahrip olmuş duvar örgüsüne yer almaktadır. Kavaklığıntaş yerleşmesi yüzeyinde ve yamaçlarda ki akıntılarda İÖ II. binyıla ait amorf seramikleri bulunmuştur.[673] (Fotoğraf 2.131).

4.1.12. Şebinkarahisar Kalesi

Şebinkarahisar güneydoğusunda yüksek ve korunaklı bir tepe üzerinde yer alan Şebinkarahisar Kalesi, ana kaya üzerinde inşa edilmiştir. Kale giriş bölümü doğu yönünde düzleştirmiş ve kesme taşlar yanında az sayıda kırma taşlarla yapılmış semerdamlı yapılar olduğu da gözlemlenmiştir. Yine kale zaman içinde onarım gördüğü gözlemlenmiştir. Kaleye şehrin kuzeybatısında çıkılmakta ve kaleye ulaşımı sağlamak için ana kayaya oygu basamaklar açıldığı görülmektedir. Kalenin girişinden başlayan basamaklar-merdivenleri ölçüleri 60 x 3 cm, derinliği ise 10 cm olup, 40 adet basamak görülmektedir. Şebinkarahisar Kalesi'nin kuzeybatı ve güney yamaçlarında güvenlik amacıyla duvarlar yapılmıştır. Ama kalenin doğusu kayalık olduğu için sur duvarlar yapılmamıştır. Kale ile Meryem Ana Manastırını bibirini gören konumdadır.

Şebinkarahisar Kalesi'nde yer alan kare yapının kuzeydoğusunda içeriden dışarıya çıkan 120 x120 cm'lik bir giriş bulunmuştur. Bu yapı horosan harcı ile örülmüş olup taşlarla yapının üzerini kapatmak amacıyla eğimli olduğu ve kapatmanın ahşaptan olduğu düşünülmektedir. Kale yüzeyinde ETÇ II. binyıl, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramikler bulunmuştur.

Kale yerleşmesinin güneydoğu-güneybatı ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda sarnıçlar bulunmuştur. Bu sarnıçlar ortalama 2x2 boyutlarında olup içleri derinliği bilinmemektedir.[674] (Fotoğraf 2.38, 2.39).

[673] Kaymakçı, *Giresun I,* 52; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 119; Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın", 4.
[674] Kaymakçı, *Giresun I,* 52-53; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 106; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 119-120; Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın", 4; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 432.

4.1.13. Kaletaş-Keylik Yerleşmesi

Çevresine hâkim yüksek bir noktada yer alan Kaletaş-Keylik yerleşimi, Şebinkarahisar-Suşehri yolunun 13 km kuzeydoğusunda Evcili köyünün 500 metre güneydoğusunda, yerleşmenin güneydoğusunda İkidere adı verilen ırmak akmaktadır. Doğal kayalıklarla sınırlandırılmış taraçalı bir yamaç yerleşmesi olan Kaleteş'ın en yüksek noktasının güneydoğusunda girişi 1 x 1 m olan düzensiz boyutlarda bir sarnıç bulunmuştur. Bu sarnıç derinliği dolgu toprak ile birlikte 5 m kadar ulaşır, iç bölümün uzunluğu 5 m, taban-tavan uzunluğunun 2 m olup ve bu dolgudan dolayı giriş bölümü tahrip olmuştur.

Kaletaş-Keylik yerleşimi dış alanın boyutu 200 x 200 tepe noktası boyutu ise 100 x 100 m olduğu ve yerleşmenin yüzeyinde İÖ II. binyıla tarihlenen seramikler tespit edilmiştir.[675] (Fotoğraf 2.40, 2.41).

4.1.14. İsola Tepesi Yerleşmesi

Kalecik Kalesine 3 km uzaklıkta ve biribirini görür durumda olan İsola Tepesi yüzeyinde çok sayıda ETÇ, İÖ II. binyıl, az sayıda EDÇ ve GDÇ'a ait seramik parçaları bulunmuştur. Güneygören köyünün kuzeydoğusundan itibaren yüksek ve sarp bir tepenin kuzeydoğusunda Alucra-Şebinkarahisar yolu, yerleşmenin doğu ve güneyinden de geçmektedir. Bu tepe doğusunda Alucra-Şebinkarahisar yolunu kontrol eden bir diğer yerleşim Sorgut Kalesi olup ve geç döneme tarihlenen mezar alanı bulunmaktadır. Yol güzergâhının yanında Bolcana Irmağı geçmektedir. Zirve iki ayrı tepeden oluşur ve yerleşim alanı kuzeydeki tepede yolu kontrol eden bir konumdadır.[676] (Fotoğraf 2.36, 2.37).

4.1.15. Kurbantepe Yerleşimi

Çevresine hâkim ve korunaklı tepe üzerinde olan Kurbantepe Yerleşimi, Taşcılı köyünün 2 km kuzeydoğusundadır. Bu yerleşimde Giresun Müzesi tarafından 2018 yılında define kazısı yapılmış ve bundan dolayı tepe noktasından yaklaşık 6 m kazılmış ve herhangi bir mimari ögeye bulunmamıştır. Yerleşme yüzeyinde İÖ II. binyıla ve az sayıda da ETÇ seramiği bulunmuştur.[677] (Fotoğraf 2.42, 2.43).

---

[675] Kaymakçı, *Giresun I,* 53; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 120.

[676] Kaymakçı, *Giresun I,* 53-54; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 106; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 120; Kaymakçı, "Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar'ın", 4.

[677] Kaymakçı, *Giresun I,* 54; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 120; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 434.

4.1.16. Kurbantepe Tümülüsü

Kurbantepe Tümülüsü, Taşlıca Köyün 2 km kuzeydoğusunda, Kurbantepe yerleşimi ile arası 250 m, Sivritepe yerleşimi ile güneybatı yönünde 1 km uzaklıkta, 600 m batısında Kilisetaş Mevki'nin güneydoğu yamacında Eskiköy Mevki yer almaktadır. Kaçak kazıların olduğu bu tümülüsün hemen kuzeyinde Giresun Müzesi tarafından 2018 yılı içerisinde denetimli define kazısı yapılmıştır.[678] (Levha 3.13).

4.1.17. Pohantaş Yerleşimi

Çevresine hâkim bir tepe üzerinde yer alan Pohantaş Yerleşimi, Dereköy-Subak Mahallesi Güneybatı yönünde kuşuçumu 1.5 km mesafede, Taşcılı köyünün ve Kurbantepe Yerleşimi'nin 3 km kuzeybatısında yer almaktadır. Bu yerleşmenin 150 m güneybatısında Kilisetaş Mevki ve 200 m aşağısında Dereköy Deresi akmaktadır. Yine yerleşmenin güneybatı kısmında kaçak kazı çukurları rastlanılmıştır. İÖ II. binyıl ve Roma dönemine tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.[679] (Fotoğraf 2.44).

4.1.18. Kilisetaş Yerleşimi

Şebinkarahisar ilçesinin Taşlıca köyünün 3,5 km kuzeybatısında, çevresine hâkim kayalık bir tepe üstünde kutsal alan bulunmuştur. Bu alanın tepe noktası 2 x 1 m boyutunda kayaya oygu 60 cm derinliğe sahiptir. Alanın hemen kuzeyinde tahrip olmuş bir alan daha bulunmuştur. Bu iki alanı birbirine bağlayan kayaya oygu akıtma oluklar rastlanılmıştır. Kutsal alanın doğu yamacında burayla ilişkili olduğu düşünülen Kilisetaş Yerleşimi bulunmuştur. Kutsal alan ile Kilisetaş Yerleşimi arasında sayılabilen 3 basamaklı ve uzunlukları 2 m, en 25 cm derinlikleri 5 cm olduğu düşünülen bir alan daha bulunmuştur. Bu basamağın hemen bitiminde bir kaçak kazı çukuru bulunmuştur. Kilisetaş Yerleşimi yüzeyinde ETÇ, İÖ II. binyıl, Demir Çağ-Roma-Helenistik dönemlerine ait seramikler bulunmuştur. Bu seramikler büyük kısmı bezeksiz olup az sayıda Demir Çağ-Roma dönemi boyalı kap parçaları, ETÇ'a ait ve yöreye özgü olduğu düşünülen bazı koyu yüzlü kapların yüzeyinde çizi-kazı bezemeler bulunmaktadır.

Kilisetaş Yerleşmi kuzeydoğunda, yine kaçak kazılar yüzünde tahrip olmuş bir taş sanduka mezar ile nekropol alanında mezarlarla aynı döneme ait olduğu düşünülen kiremit mezarlar bulunmuştur. Yine bu alanda doğal kayaya oyularak şekillendirilmiş

[678] Kaymakçı, *Giresun I,* 54; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 121.
[679] Kaymakçı, *Giresun I,* 54; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 121.

sarnıç olduğu düşünülen 2 x 3 m boyutlarında ve üstü dallarla kapatılmış kaçak çukurunda rastlanılmıştır. Kaçak çukurunda ardıç ağacı olduğu düşünülen karbonize olmuş yatay ve dikey hatıllar ile sıvalı olduğu anlaşılan kerpiç örgüden oluşan bir mimari (?) kalıntı bulunmuştur. İÖ III. binyıldan başlayarak yerleşime sahne olan Kilisetaş Yerleşimi, Roma döneminde ise buranın kısmen mezarlık olarak kullanılmıştır.[680] (Levha 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.11, 3.12, 3.13, 3.16), (Fotoğraf 2.45, 2.46).

4.1.19. Kiliseburnu Mezarlık Alanı

Bir tepe üstünde ve basit olarak düzleştirilmiş diktörgen planlı Kiliseburnu Mezarlık Alanı, Aslanşah köyünün hemen 30 m kuzeyinde yer almaktadır. Bu mezarlık alanın doğusunda Üçköprü Deresi akmakta ve etrafına hâkim konumda yer almaktadır. Roma dönemine tarihlenen bu mezarlık alan toprak alımı sonucu tepenin güney yarısı hemen hemen yok olmuştur. Yine bu mezarlık alanda kiremit mezarlar belirgin olarak ortaya çıkmış olup toprağın akması sonucu mezar kiremitleri ve iskeletler parçalar halinde etrafa dağılmış durumdadır. Bu mezarlık alanın yüksek noktasında kaçak kazı çukurları rastlanılmıştır.

Mezarlık alanda yapılan gözlemler ile yerleşimin daha üstte olduğunu, seramik parçalarının yağmur, rüzgâr vb doğal nedenlerle toprağın akması sonucu eteklerde biriktiğini, alanın büyük bölümü tahrip olduğundan dolayı yamaç yerleşiminin sınırları belirlenememiştir. Yukarıdaki bahsetiğimiz doğa olayları sonucunda toprağın akması ile çok sayıda insan kemiği alanda bulunmuştur. Yine bu akıntı toprak içinde ETÇ, İÖ II. binyıla tarihlenen koyu yüzlü kap parçalarının yüzeyinde, bu bölgeye has çizi/kazı bezeme görülmüştür.[681] (Fotoğraf 2.47, 2.48).

4.1.20. Aslanşah Köyü Nekropol Alanı

Aslanşah Köyü Nekropol Alanı (200 x 100 boyutlarında) şuanda mezarlık alanı olarak kullanılması, tahrip olmasına neden olmuştur. Köy girişine hâkim bir tepe üzerindeki bu mezarlık alanı, köyün hemen güneydoğusunda ve doğusunda ise Üçköprü Deresi akmakta, yine alanının 300 m kuzeyinde Kiliseburnu Mezarlık Alanı da bulunmaktadır. Aslanşah Köyü Nekropol Alanı doğusunda Manastır Mevki yer

[680] Kaymakçı, *Giresun I,* 54-55; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 121; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 434.
[681] Kaymakçı, *Giresun I,* 55; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 122.

almaktadır. Bu nekropol alanın yüzeyinde az sayıda ETÇ, İÖ II. binyıla tarihlenen seramik parçaları ve mezar küpleri rastlanılmıştır. Hemen hemen hepsi aynı mal grubu olan, açkısız kaba hamurlu ve orta derecede pişmiş küçük boy kapları ve küp-çömlek ağız çapları yaklaşık 30-40 cm dışa çekik ağızlı büyük ihtimalle şişkin karınlı görünüş vermektedir.[682] (Fotoğraf 2.49, 2.50).

4.1.21. Kilisebeleni Yerleşimi

Çevresine hâkim bir noktada yer alan Kilisebeleni Yerleşimi, Tepeltepe köyünün 1.5 km kuzeybatısında yer almaktadır. Yerleşmenin kuzeybatısında 800-900 m uzaklığında Çat Deresi akmaktadır. Kaçak kazı çukurları ve özellikle yerleşmenin güney bölümündeki akıntı toprak içinde bulunan az sayıdaki seramik parçaları ETÇ, İÖ II. binyıl ve Roma dönemine tarihlendirilmiştir.[683] (Fotoğraf 2.51, 2.52).

4.1.22. Gölcük Yamaç Yerleşimi

Bir yamaç yerleşmesi olan Gölcük Yerleşimi (200 x 200 m boyutunda), Tepeltepe köyünün 300 m kuzeybatısında, 500 m batısında Kilisebeleği ve 5 km güneydoğusunda Gavurtepe Kutsal alanı yer almaktadır. Yerleşmen alanı üzerinde tarım yapılmaktadır. Yerleşme yüzeyinde ETÇ, İÖ II. binyıl, EDÇ ve GDÇ, Hellenistik-Roma dönemine ait seramik parçaları ve 1 adet Roma Dönemi boncuk, korozyondan dolayı tarihlenemeyen 1 adet sikke, deniz kabukları, cam parçaları bulunmuştur.[684] (Fotoğraf 2.53).

4.1.23. Yumurcaktaş Kale Yerleşimi

Çevresine hâkim bir tepe üzerinde kayalık alanda olan Yumurcaktaş Kale Yerleşimi, Yumurcaktaş köyünün hemen 50 m kuzeydoğusunda, kuzeyinde Kelkit Irmağı akmakta ve yaklaşık 6 km doğusunda ise Gavurtepe Kutsal Alanı yer almaktadır. Kale yerleşmesinin batı terası yerleşmeye en uygun bölüm olarak görülmektedir. Modern baraj sayesinde su seviyesi kalenin kuzey eteklerine kadar çıkmış ve barajın seti kuzeybatıdadır (200 m). Basit kırma taşlardan yapılmış, kuzey-güney doğrultuda ve kalenin tepe noktasının hemen altında bulunan 4-5 m uzunlukta ve 70 cm kalınlığındaki bir duvar örgüsü bulunmaktadır. Horosan harçlı bu duvar örgüsü tepe noktasının hemen doğusunda yer almaktadır. Bu özellikleri taşıyan aynı duvar örgüsü yaklaşık 10 m kuzeydoğusunda

[682] Kaymakçı, *Giresun I,* 56; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 122.
[683] Kaymakçı, *Giresun I,* 56; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 122.
[684] Kaymakçı, *Giresun I,* 56-57; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 122-123.

bulunmuştur. Kaçak kazılardan dolayı tahripata uğramıştır. Tepe noktasının hemen kuzey yamacında bulunan sarnıç (yaklaşık olarak 1.5x1.5 m boyutu, 2.5 x 3 m derinlikte), içinde 0.50 mm sıva kalıntısı bulunmuştur. Yerleşme alanı (100 x 100 m boyutunda) tarım yapıldığı için tahrip olmuştur. Yumurcaktaş Kale Yerleşimin yüzeyinde ETÇ, İÖ II. binyıl, DÇ, Roma ve Hellenistik Dönemlerine tarihlenen buluntular bulunmuştur.

Yumurcaktaş kalesinin hemen doğu bölümünde doğal bir mağara bulunmuş, girişi ile beraber düzensiz olarak görülebilen 7.7 m uzunluğunda olduğu, hatta önceden bu mağaranın 20 m kadar devam ettiği söylenilmektedir.[685] (Levha 3.1, 3.3, 3.5, 3.6, 3.11, 3.12, 3.16), (Fotoğraf 2.54, 2.55).

4.1.24. Kumtepe Mevkii (Kızların Mezarlığı)

Kumtepe Mevki, Şebinkarahisar ilçesi, Yumurcaktaş köy merkezindeki alan üzerinde dağınık durumda iyi işçilikle yapılmış dikdörtgen kasa mezar yapısının işlenmiş taşları rastlanılmıştır (taşlar 110 x 120 cm, 80 x 120-80 x 140-200 x 400 boyutunda, kalınları 20 cm idi). Mevkinin yaklaşık olarak 150 m kuzeyinde Yumurcaktaş Kale bulunmaktadır.

Yumurcaktaş köyüne yakın bir yerde olan Güvercinlik Köyü-Üçtepeler araştırılmıştır. Bu tepelerden ilki suyun altında kaldığından dolayı görülmemek, ikinci tepe ırmağın güneybatısında olup, herhangi bir kültür katmanı rastlanılmamıştır. Üçüncü tepe ise Gavurtepe'nin güneydoğusunda kaçak kazı çukurları bulunmuştur. Bahçecik Mevki olarakta bilinen Tepe IV'de herhangi bir kültür varlığına rastlanamamıştır.[686]

4.1.25. Kabaktepe Yerleşmesi

Sivas (akıncılar-Suşehri) ve Giresun (Şebinkarahisar) sınırında yer alan Kabak Tepe Yerleşmesi (300x300 m boyutlarında) çevresine hâkim (Şebinkarahisar-Suşehri havzasını denetleyen) noktadadır. Bu yerleşme Şebinkarahisar'ın 7 km kuzeydoğusunda, Akıncılar ilçesinin (Sivas) 5 km güneyinde, Suşehri ilçesinin (Sivas) 7 km güneybatısında, Akviran köyünün yaklaşık 3 km güneyinde bulunmaktadır. Yerleşme

[685] Kaymakçı, *Giresun I,* 57; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 123; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 434.
[686] Kaymakçı, *Giresun I,* 57-58; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 123.

yüzeyinde az sayıda ETÇ, İÖ II. binyıl (?), Roma dönemine ait seramikler bulunmuştur.[687] (Fotoğraf 2.56).

4.1.26. Ahurcuk Kalesi

Çevresine hâkim bir tepe üzerinde ve çevresi tamamen verimli ovalarla çevrelenmiş olan Ahurcuk Kalesi, Ahurcuk Köyü'nün 1 km batısında, Taşçılı köyünün 8 km kuzeybatısında, Gavurtepe'nin 5 km güneyinde, Dikmentepe'nin 8 km doğusunda, Tepeltepe-Gölcük yerleşiminin 10 km batısında bulunmaktadır. Bu kalenin 500 km güneybatısında Kılıçkaya Barajı ve 300 m kuzeyinde Suşehri-Şebinkarahisar yolu bulunmaktadır. Yüksek olaslıkla antik dönemde doğal yol güzergâhlarını kontrol edici konumu olan Ahurcuk Kalesi, kuzey yamaçları düzleştirilmiştir. Yerleşmenin yüzeyinde ETÇ, İÖ II. binyıl, DÇ (?), Roma dönemlerine ait seramikler bulunmuştur.[688] (Fotoğraf 2.57, 2.58).

4.1.27. Kilisetarla Yerleşimi

Doğal set üzerinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu Kilisetarla Yerleşimi, (200 x 50 m boyutunda) Şebinkarahisar ilçesi Taşcılı köyünün 2 km güneyinde, Kurbantepe Yerleşimi-Tümülüsü'ün 500 m batısında, Kılıçkaya Barajı'nın 10 km güneyinde bulunmaktadır. Yerleşimin bulunduğu alanda günümüzde tarım yapılmaktadır. Yerleşme yüzeyinde az sayıda ETÇ, İÖ II. binyıl ait seramikler bulunmuştur. Söylentilere göre bu yerleşmenin doğusunda mezarlık alanı olduğu ancak görünürde bununla alakalı herhangi bir kalıntı veya buluntuya rastlanılmamıştır.[689] (Fotoğraf 2.59, 2.60).

4.1.28. Dikmen Tepe

Çevresine hâkim bir noktada yer alan Dikmen Tepe, Şebinkarahisar ileçesi Ekecek köyünün 1 km kuzeybatısında, Kabaktepe Yerleşiminin 6 km güneyinde, Gavurtepe Kutsal Alanı'nın 5 km güneybatısında bulunmaktadır. Şebinkarahisar Kalesini, Kabak tepe ve Gavurtepe'yi görür durumda olan bu yerleşme, Giresun-Sivas (Akıncılar) hattını kontrol edecek bir konumdadır. Bu yerleşmenin tepe noktası taşlık-kayalık haldedir. Tepenin alt etekleri daha düz ve tepeyi çevreleyen horosan harçlı duvar

[687] Kaymakçı, *Giresun I,* 58; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 123-124.
[688] Kaymakçı, *Giresun I,* 58; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 124; Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", 36.
[689] Kaymakçı, *Giresun I,* 58; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 124.

yapısı bulunmuştur. Doğal sebepler ve kaçak kazılardan dolayı duvar yapısı tahribata uğramış ve bu yüzden duvarın tam ölçüleri alınamamıştır. Tepe konik bir biçimde ve modern yol yapısı ile zirve noktasına ulaşılmaktadır.

Tahribata uğramasına rağmen Dikmen Tepe'nin tepe bölümünde rastlanılan kuzey-güney uzantılı 4 m uzunluğu 1 m kalınlığı olan düzensiz kesme taşlarla yapılmış duvar örgüsü ile doğu-batı uzantılı düzensiz bir taş sırası 4 x 1 m ölçülerinde olan taş sırası ile birleşmektedir. Yerleşme yüzeyinde az sayıda İÖ II. binyıla tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.

Yakınında doğu-batı doğrultuda 30x60 cm, derinliği 30 cm olan, doğal kayaya oygu kurban-ritüel amacıyla kullanılan kutsal bir alan bulunmuştur. Blok doğal kayası ise 2x1 m ölçülerinde idi. Akıtma oluğu ile kuzeybatı köşesinde düzleştirilmiş niş bulunmuştur.[690] (Fotoğraf 2.61, 2.62).

4.1.29. Kolonya Kalesi

Kolonya Kalesi, Eskiköy ve Avutmuş arasındaki Akkaya Tepesi üzerinde ve taş üzerine oyulmuş merdivenler, su sarnıçları bulunmaktadır. Bu kale yapısı bakımında Hitit-Urartu kaya işçiliğini anımsatmaktadır.[691]

4.1.30. Meryemana Manastırı

Mağara içinde yer alan Meryemana Manastırı (İS 481-489), Şebinkarahisar ilçesi yaklaşık 11 km doğusunda bulunan Kayadibi köyünün güneydoğusunda, sarp kayalık ve yüksek bir alanda bulunmaktadır.[692]

4.1.31. Kaledere Kalesi

Kaledere Kalesi, büyük kısmı tahrip olmuş ve kayaya oyulmuş bir hendek bulunmuştur. Ayrıca orta kısmında bir tünel (genişliği 2.70 m, yüksekliği 2.30 m) bulunmuştur. Bu alana yakın bir yerde merdiven ve su sarnıçı bulunmuştur. Kaledere

[690] Kaymakçı, *Giresun I,* 59; Kaymakçı, Özdal ve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 124.
[691] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 106; Özdemir, Özhan, *İlçe Oluşunun 50. Yılında Şebinkarahisar,* 14; Ahmet Ali Bayhan, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar,* (İstanbul: Doğan Ofset, 2003), 25.
[692] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 106; Bayhan, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar,* 26; Bryer, Wınfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi I,* 150.

Kalesi yapılış tarzı ile Hitit-Urartu yapılarını anımsatmaktadır. Kale yüzeyinde Roma dönemine tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.[693]

4.1.32. Asarcık - Asarkaya Kalesi

Hâkim bir tepe üzerinde yer alan Asarcık-Asarkaya Kalesi, Şebinkarahisar ilçesinin 3 km güneyinde, Asarcık köyünün 1 km kuzeybatısında, Ozanlı yaylasının 500 m güneybatısındadır. Kalenin kuzeydoğu yamacında kaçak kazılar tahribatları görülürken, güneydoğu yamaçlarında kayaya oygu mağara görülmüştür. Yerleşme yüzeyinde İÖ 2. Binyıl ve Demir Çağı seramik örnekleri bulunmuştur. Asarkaya Kalesi Dereli Şebinkarahisar yolunu ve Dağlık kesim ile kıyı kesimi bağlayan Aksu vadisine hâkim bir konumdadır.

4.2. Giresun Merkez

4.2.1. Camili Köyü/Karadağ

Hâkim bir noktada yer alan Karadağ, Giresun merkezine 12 km uzaklıktaki Camili köyünün yaklaşık 1 km kadar güneybatısında bulunmaktadır. Karadağ'ın en yüksek noktasında bulunan yerleşim, kuzeyde Karadeniz'e, güneyde ise İndibi olarak bilinen vadiye hâkim ve stratejik olarak iç bölgeye devam eden yollara ve denize hâkim alanda kurulmuştur. Burada yapılan araştırmalar esnasında antik bir yerleşime ait bazı yapı ile kültsel kullanım ile ilişkili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Yerleşme yüzeyinde bulunan seramik parçaları DÇ'a tarihlenmiştir. Karadağ yerleşmesi kuzeydoğusunda kayalık bir yamaçta, ana kayanın yüzeye doğru çıkıntı yapan bölümüne oyularak yapılmış 2 basamaklı (kuzey-güney doğrultuda 145 cm, doğu-batı doğrultuda 81 cm uzunlukta) bir kaya sunağı tespit edilmiştir. Bu sunağın yönü doğuya doğru olup, kaya sunağın etrafında az sayıda seramik parçaları bulunmuştur. Basamaklı sunağın biri 4,5 m güneybatısında ve diğeri 9 m batısında 2 adet ana kayaya oyulmuş çukur bulunmuştur. Güneybatıdaki çukur kuzeydoğu- güneybatı yönünde olup 1.89 m uzunluğunda, 0.75 m genişliğinde ve 0.70 m derinlikte, batıdaki ise kuzeybatı- güneydoğu yönünde olup, 1.90 m uzunluğunda 0.80 m genişliğinde ve 0.73 m derinliğe sahiptir.

Çevrede dörtgen çukurlar dışında etrafa dağılmış durumda 0.30 m çapında 0.20 m derinliğinde, 0.20 m çapında 0.20 m derinliğinde ve 0.10 m çapında kayaya oyulmuş

[693] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 106; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 432; Bayhan, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar,* 26; Haşim Karpuz, *Şebinkarahisar,* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 13.

yuvarlak çukurlar büyük ihtimalle arınma ya da sunu çukuru özelliklerine barındırmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz dar dörtgen planlı her iki kaya oygu çukur ve yuvarlak sunu çukurları Kaya-Kybele kültü ya da açık hava tapınakları ilişkilendirilmesi yanında ayrıca ölçüleri ile dörtgen çukurlar kaya mezarı olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Yine burada 5 m uzunlukta, 0,70 m genişlikte ve ana kayaya oyulan atık su kanalını, yerleşmenin batı kısmında kuzey yamacında bulunmuştur.

Duvar kalıntısı, yerleşimin kuzey yamacından başlayarak güneye doğru uzanan ve 11 m uzunlukta, 0.50 m yükseklikte, 1-1.20 m arasında değişen duvar kalınlığa sahiptir. Duvar kalıntısı 11 m uzunlukta sonra köşe yapmaksızın (U veya yarım daire biçiminde) batıya dönüş yaptığı kalıntılardan tahmin edilmektedir. Duvar örgüsü irili ufaklı yerel dere taşından harç kullanılmadan yapılmıştır. Duvarın yapısı baktığımızda herhangi bir döneme tarihlendirilememiştir. Fakat yapının içinde bulunan pişmiş topraktan bir havan ya da büyük kâse hem yapının tarihlendirilmesi hem de yapının işlevi belirlenmesinde önemlidir. Burada çatı kiremidi parçaları yapının üst örtüsü ile ilgili kısmi bilgi vermektedir. Kayaya oyulmuş basamaklı altar (sunak) ve sunu çukurları gerek bölge için gerekse civar çevreler için, kaya kültü ve Kybele inanışının yayılım alanını açısında önem arzetmektedir. Yerleşme civarında bulunan pişmiş toprak kaplara ait parçalar DÇ'a tarihlendirilmiştir. Fakat yapının konumu itibariyle geç antik döneme dek iskân edildiği tahmin edilmektedir.[694]

4.2.2. Burhaniye Köyü

Giresun Merkeze bağlı Burhaniye köyünün Tozlu Mahallesi ile Hisargeliş köyü arasındaki tepelerde yapılan çalışmalarda antik bir yerleşime ait kalıntılar ve yine açık hava tapınımı ile ilgili kült alanı bulunmuştur. Giresun Adası ve Camili köyünde kayaya oyulmuş, kutsal alan ile benzer yapıda bir açık hava tapınım alanı bulunmuş, bölgenin antik dönemdeki sosyal ve dinsel yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çevresine hâkim ve kayalık alan üzerinde kurulmuştur. Bu kayalık alanı yüksek gösteren üç kaya kütlesi üzerinde platform şeklinde, zemine oyulan sunu çukurları, akıtma kanalları ile platforma çıkmayı sağlayan basamaklardan oluşan bir açık hava tapınım alanı-kült alanı

[694] Ertekin Mustafa Doksanaltı, İlker Mete Mimiroğlu ve Erdoğan Aslan. "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", içinde *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2*, (Malatya: 2011), 126-128.

(yuvarlak sunu çukurları alanın kültsel işlevli olduğu) yapılmıştır. Burada kayaya oyulmuş dörtgen formda nişler görülmüştür.

Kayalık alanın en yüksek kısmında basamaklı altar ve sunu çukurlarından oluşan geniş bir platform bulunmuştur. Buraya ulaşım ise kayaya oyulmuş basamaklar vasıtası ile yapılmaktadır. Ayrıca yerleşmenin güneyinde kayaya oyma olarak yapılmış önünde biri kare formlu diğeri yuvarlak formlu iki sunu çukuru olan kaya mezarı ile yerleşemenin değişik noktalarda yer alan 3 adet kayaya oyulmuş armudi formlu su sarnıçları yerleşme ne kadar büyük olduğu konusunda önem arzetmektedir.[695] (Fotoğraf 2.77).

4.2.3. Kaya Dibi/Karanlık Kilisesi

Giresun il merkezinin (askerlik şubesinin hemen yanındaki kayalık alanda) sahil yolunda, doğu tarafında yer alan, kısmen kayaya oyulmuş, ancak büyük ölçüde doğal bir mağaradan meydana gelmiş kilise kalıntısı bulunmuştur. Kilise, şehrin yerleştiği tepenin eteğinde ve yoldan bakıldığında sadece basamakları görülebilmektedir. Bu kilise 20. yy başlarına kadar işlevini korumuştur. Yapılan ölçüm ve belgeleme ile ilk kez geç antik dönemde yapıldığı ve daha sonra bu kiliseyi Pontus Rum Krallığı döneminde yenilendiği anlaşılmaktadır.[696]

4.2.4. Şaban Kalesi Kült Alanı

Çevresine hâkim bir doğal tepe üzerinde bulunan Şaban Kalesi Kült Alanı[697], Giresun il merkezinin doğu kesimi içinde yer alan Güce-Doğankent (3 km kuzeybatısında) sınırında Güce İlçesi'neyaklaşık olarak 4 kilometre güneydoğusunda ve 1 km doğusunda Aksu Irmağı akmaktadır. Doğal kayaya oygu bir sarnıç bulunmuştur. Boyları 180 m, yüksekliği 20 cm ve genişliği 17 cm olan basamaklar, kalenin en tepe noktasının güneyinde ve sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Büyük ihtimalle bir sunu alanı (libasyon) olarak görülmektedir. Şaban Kalesi kuzeydoğu yamacında düzensiz 4 adet basamak ve hemen karşısında hem doğal tahribat hem de kaçak tahribata maruz kalan bir kaya mezarı bulunmuştur (Helenistik-Roma). Bu alan çevresi fındık ve çay ile kaplıdır. Yine kalenin bulunduğu alanda dikili olan Türk Bayrağı altındaki alan libasyon alanı idi.

[695] Doksanaltı, Mimiroğlu ve Aslan. "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", 129.
[696] Doksanaltı, Mimiroğlu ve Aslan. "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", 129-130.
[697] Şaban Kalesi Kült Alanı bulunduğu konumu itibariyle Giresun sahil kesimim ile Tirebolu, Doğankent, Gümüşhane Kürtün ilçeleri ve Gümüşhane üzerinden Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'ya bağlayan vadi ve yolu kontrol etmektedir. Kalenin çıkış noktasında şehitlik yer almaktadır.

Kaya Mezarı kalenin kuzeydoğu yamacında tonozlu bir yapıda ve münferit bir kayaya oygu kaya mezarı bulunmuştur. Bu kaya mezarı girişi güneybatı tarafında olup ve ölçüsü 75 x 50 cm olarak belirlenmiştir. Burada yapılan kaçak kazılardan dolayı grişin kuzeydeki sövesi ve mezarın içi düzensiz dairesel oygu şeklinde olan kısımlar tahrip edilmiştir. Kaya mezarı düzleştirilmiş bir tabana ve mezarın kuzey-güney genişliği 280 cm, yüksekliği 270 cm olup ve giriş yüksekliği 100 cm'dir.

Şaban Kalesi'nin kuzeydoğu yamacında ve tepe noktasına yakın olan sarnıç, boyutları 120 x 140 m, görülebilen derinliği 1 m olarak belirlenmiştir. Fakat bu sarnıcın içi toprak ve bitki örtüsü ile dolu olduğundan derinliği tam olarak belirlenmemiş olsada büyük ihtimalle 2 m'dir. Sarnıcın yapımında basit kırma taşlar ve horasan harcı kullanılmıştır.[698] (Fotoğraf 2.87).

4.3. Giresun/Dereli

4.3.1. Şahan Kalesi

Doğal bir tepe üzerinde yer alan Şahan Kalesi, Dereli ilçesi Kurutulmuş köyünün Ufacık Ağa Mahallesi yaklaşık 3 km güneybatısında ormanlık arazide bulunmuştur. Kalenin tepe noktası oval görünümlü olup ve horasan harcı kullanılarak basit kırma taşlarla oluşturulmuş bir duvar örgüsü bulunmuştur. Bu duvar örgüsü ağaç kökleri ve bitki köklerinden dolayı tahribata uğramıştır. Yine duvarın kuzeydoğunda 2 m genişliğinde 4 m yüksekliğinde ayakta kalan bir duvar örgüsü rastlanılmıştır. Kale yüzeyinde bulunan az sayıda seramik parçası İÖ II. binyıla tarihlenmiştir.[699]

4.3.2. Meryem Ana Kutsal Alanı

Hâkim bir kayalık üzerinde yer alan Meryem Ana Kutsal Alanı, Dereli ilçesinin Maden köyünün hemen 2 km kuzeybatısındadır. Kutsal alanın güneyinden itibaren kayaya oygu basamaklar görülmekte ve bu basamaklar zirveye doğru devam etmektedir. Zirvenin hemen güneyinde kuzey-güney yönünde sıralanmış üç sıra uzunlukları 4 metre olan doğal taşların işlenerek oluşturulduğu dikili taşlar görülmüştür. Bu dikili taşların da

[698] Salih Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *38. AST,* Cilt 3, editör Candaş Keskin, (Denizli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayını, 2022), 252-253.
[699] Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 250.

batısında kayaya oygu 1x1 m boyutlarında kesitli oygular tespit edilmiştir. Alanın başlangıçta güneyden doğuya uzanan 50 cm genişliğinde bir yol tespit edilmiştir.

4.3.3. Dönektaş Kutsal Alanı

Hâkim bir tepe üzerinde yer alan Dönektaş Kutsal Alanı, Çal Köyü sınırları içerisinde tespit edilen kutsal alanda boyutları 7x7 m boyutundadır. Tepe üzerinde hemen kuzeybatısında belli belirsiz beş basamak bulunmuş, hemen güneyinde boyutları 3x3 m olan altar benzeri, üzeri düzleştirilmiş bir alan daha bulunmaktadır. Bu alanın hemen kuzeyinde iki belli belirsiz basamak (Çal Köyü'nün yaklaşık 2 km kuzeybatısında, Basamakların genişliği 40 cm, derinliği ise 30 cm'dir.) bulunmuştur. Alanın hemen kuzeyinden başlayan ve yönü kuzeybatı, güneydoğu uzantılı kayaya oygu bir yol bulunmuş (boyutları 50 cm) ve bu yol, alanın güneybatı girişine çıkmaktadır.

4.3.4. Çatalkaya Yerleşmesi

Hâkim bir kayalık üzerinde yer alan Çatalkaya yerleşmesi/kalesi (Yavuz Kemal Beldesi), Kızıltaş Köyü'nün yaklaşık 3 km. kuzeybatısında orman sınırının bitiminde geniş boş bir arazi içerisinde bulunmuştur. Kale iki ayrı kayalık alanından oluştuğu için Çataltepe olarak adlandırılmaktadır. Seramik örneklerin tamamını tepe 1'de bulunmuştur. Kale yüzeyinde ETÇ, 2.binyıl ve Demir Çağı seramikleri tespit edilmiştir.

4.3.5. Kuşluhan Kalesi

Dereli Kümbet, Şebinkarahisar yolu üzerinde hakim bir tepe üzerine kurulu bir kale kalıntısı tespit edilmiştir. Kuşluhan mahallesinin 500 m. kuzeydoğusundan devlet hastanesinin hemen kuzeydoğusundaki alanda yer almaktadır. Basit kırma taşlarla oluşturulmuş savunma sistemleri görülmektedir (Sur duvarları). Horosan harcı kullanılarak oluşturulan duvarların yüksekliği yer yer 5 ile 6 m.'yi aşmaktadır. Kalenin doğu yönünde güney ve kuzey kenarında yarım daire burçlar görülmüştür. Kale dağlık kesimi kıyı kesime bağlayan ve vadinin içinden giden yolları kontrol eder konumdadır. Kalenin hemen kuzeydoğu yamacında basit kırma taşlarla oluşturulmuş dikdörtgen planlı yapının olduğu görülmüştür.

4.4. Giresun/Bulancak

4.4.1. Kaleboynu (Kaledere) Kalesi

Çevresine hâkim tepe üzerinde olan Kaleboynu Kalesi, Aydındere Beldesi'nin Derecikalan Yaylası'nda, güneyinde Bektaş Yaylası, Çıkrık Kapı Kalesi'nin yakınında

ve aynı özellikleri sahiptir. Çevresi doğal kayalarla çevrili Kaleboynu Kalesi yüzeyinde çok sayıda ETÇ, İÖ II. Binyıl, GDÇ ve Helenistik, Roma seramikleri bulunmuştur. Bu seramikler bezeme ve yapım teknikleri yönünde değerlendirdiğimizde, GKÇ'ın geç evresinden başlayarak Helenistik-Roma dönemlerine uzanan bir "kaya kültü sunak alanı" olduğu tahmin edilmektedir. Seramik parçaları üzerinde doğal yaşam ilişkili *dağ, ağaç ve kuş* betimlemeleri önem arz etmektedir. Kalenin doğu bölümünde doğal kayalarda düzeltmeler göze çarpmaktadır. Kale tepe noktası 30 x 30 m boyutlarında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda iki adet dikilitaş libasyon olarak kullanıldığı düşünülmektedir.[700] (Fotoğraf 2.63, 2.64).

4.4.2. Kaya Oyma Yapı Kompleksi

Kaya Oyma Kompleksi, Bulancak ilçe merkezinin yaklaşık 8 km kadar kuzeyinde, Acısu deresi kenarında bulunmuştur. Derenin batı kıyısında bulunan kaya kütlesi oyularak yapılan bu eser, üç kat şeklinde yapılan yapı kompleksi, kuzey-güney yönünde birbirleriyle ilişkili olarak yerleştirilmiş tek nefli üç şapel, bir arcosolium mezar ile farklı planlı mekânlardan oluşmaktadır. Yapı kompleksinin doğu tarafındaki giriş bölümünde yer yer ana kayada düzeltmeler rastlanılmıştır. Taş işçiliği pekiyi olmayan ve zemin altında bulunan zemin katı zemin katı düzgün olmayan dikdörtgen planlı birkaç mekândan meydana gelmektedir. Bu mekânlar bugün çoğu toprak ve bitki örtüsüyle kaplıdır.[701]

Yapının temel katı olan 1. katına, kuzey uçta bulunan beşik tonoz kaplı dikdörtgen bir mekan içerisine yerleştirilmiş düz lentolu bir açıklıktan girilmektedir. Giriş açıklığının üzerine ise küçük bir yuvarlak pencere eklenmiştir. Birinci katta yan yana oluşturulmuş olan tüm mekânlar, kuzey- güney doğrultusunda yerleştirilmiş dikdörtgen planlı bir hole bağlanmaktadır. Bu hol zeminde bulunan kot farkı ve aynalı tonoza benzeyen örtüsü ile diğer mekânlardan ayrılmaktadır. Holün kuzey ucundaki girişin batısında arcosolium görünüşünde bir mezar bulunmaktadır. Mezarın ön duvarı günümüzde tahribata uğramıştır. Holün kuzey batısına ise düzgün olmayan dikdörtgen planlı bir mekân eklenmiştir. Düz tavan örtü barındıran bu mekânın batı duvarında

[700] Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 251; Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", 31.
[701] Doksanaltı, Mimiroğlu, Aslan, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009", 154.

yuvarlak mermerli iki adet niş bulunmaktadır. Holün doğu kenarında tek nefli iki şapel bulunmaktadır. Hol ile aralarında zemindeki kod farkları haricinde ayırıcı bir unsur bulunmayan bu şapellerden kuzeyde yer alan 1. şapel diğerine nazaran daha küçük çaplardadır. Beşik tonoz örtülü naos kısmı oldukça dar bir biçimde oluşturulan şapelin kuzey naos duvarında yarım daire şeklinde tasarlanmış bir niş bulunmaktadır. Şapelin apsisi yarım daire olarak planlanmıştır. Naos ile apsis arasındaki ayrım yalnızca kademelendirilmiş bir adet kemer ile yapılandırılmıştır.

Apsis yarım daire planlı dar bir pencere ile aydınlanmaktadır. 1. Şapelin güney bitişiğinde yer alan 2. Şapel ise daha büyük ebatlarda olmakla birlikte, 1. şapel ile benzerdir. Bu şapelde de beşik tonoz örtülü naos dar yapılmasına karşın, kuzey ve güney naos duvarlarında yuvarlak kemerli birer niş bulunmaktadır. Yarım daire şeklinde tasarlanmış olan apsis ile naos kemerlendirilmiş bir kemerle ayrılmaktadır. Düz bir seki görünümündeki altar apsis duvarına bitişik olarak ana kayadan oyularak yapılmıştır. Apsisin ana penceresi günümüzde kırıktır. Mevcut olan izlerden yuvarlak kemerli olduğu düşünülen bir pencerenin solunda daha küçük çapta yuvarlak kemerli ikinci bir pencere bulunur. 2. Şapel ile holün güneyine dikdörtgen planlı bir hol eklenmiştir. Güney duvarı tamamen yıkılmış olan bu mekânın güney bölümü bir duvar ile tamamen kapatılmıştır. Yakın tarihte oluşturulduğu tahmin edilen bu duvarda yerel taşların kalın bir harç tabakası ile beraber kullanıldığı belli olmaktadır.[702]

Yapı kompleksinde bulunan 3. Şapel holün güneyinde yer almaktadır. Şapel, diğerlerine kıyasla daha büyük olmasından kaynaklı kompleksin ana kilisesi görünümündedir. Tek nefli olan şapelde naos dikdörtgen şeklinde planlanmıştır. Naosun kuzey duvarında holle bağlantıyı sağlayan bir açıklık, güney duvarında ise yapı kompleksinin güney bölümüne bağlantı sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Beşik tonoz örtüye sahip olan naosun güney duvarına yuvarlak kemerli, batı duvarına ise dikdörtgen şeklinde birer niş yerleştirilmiştir. Naos ile apsis arasında herhangi bir ayrım bulunmamaktadır. Doğu'da yer alan apsis yarım daire şeklinde tasarlanmıştır. Apsis duvarının merkezinde dikdörtgen biçimli iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklıklarından soldaki pencere daha büyük olup sonraki bir dönemde alt kısımlarından

[702] Doksanaltı, Mimiroğlu, Aslan, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009", 154-156.

kırılarak genişletilmiştir. Pencere açıklıklarının kuzey ve güneyinde ise yuvarlak kemerli iki niş bulunmaktadır. Nişlerden güneyden bulunanın oldukça büyük boyutta yapılması kadhedral işlevinde kullanımış olabileceğini düşündürmektedir. 1. Şapelin güney batısındaki basık kemerli bir açıklıktan yapı kompleksinin güney mekânlarına ulaşılır. Birbirlerine eklenmiş düzgün olmayan dikdörtgen ve daire planlı mekânlardan oluşan bu kısmın doğu duvarları yıkıktır. Yapı kompleksinin 2. Katını ise dikdörtgen planlı birkaç mekân oluşturmaktadır. 1. Kat girişinin üzerinde yer alan 2. kata çıkışı sağlayan herhangi bir mimari unsur tespit edilememiştir. Yapı kompleksinde bir süsleme öğesine rastlanmamıştır. Fakat şapellerde ve holde bulunan sıva tabakası fresk süslemenin hiç olmazsa bu mekânlarda kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

İlk kez tarafımızdan tespit edilen yapıda kullanılan kaya oyma tekniği Doğu Karadeniz bölgesinde çok rastlanılmayan bir yapım tekniğidir. Samsun ve Ordu ili sınırları içerisindeki Roma dönemine ait mezarlarda kullanılan kaya oyma mimarisi, Giresun il merkezindeki Jandarma Karakolu'nun yanında bulunan kaya kilisesi ile Gedik Kayası'nda bulunan bir mezarda ve Trabzon'daki Manglavita'daki şapellerde karşımıza çıkmaktadır. Çok boyutlu olmamasına rağmen arcosolium tipli bir mezar ve üç şapeli barındıran yapı kompleksinin bir manastır olabileceği ihtimaller dahilindedir. Kompleksin bulancak merkezinin dışında bir akarsu kenarında bulunması özellikle Kapadokya bölgesindeki birçok manastırın konumlandırılması ile özdeşleşmiştir. Yapı kompleksinde yer alan farklı boyutlardaki üç şapel bu kompleksin üç ayrı törenin aynı zamanda yapılabildiği bir dini yapı topluluğu olabildiğini de açık bir şekilde göstermektedir. Şapellerden 1. Nolu olanının oldukça küçük çapta olmasına karşın 2 ve 3. şapellerin daha büyük boyutta ve altar ile kathedra gibi mimari bileşenlere sahip olmaları, her ikisinin de dini törenlerde yoğun bir şekilde kullanıldığını akla getirmektedir.[703]

Kaya oyma komplekste karşılaşılan mekânların büyük bir kısmının işlevleri malesef tespit edilememektedir. Zemin katta bulunan mekânların depo, ahır gibi servis mekânları; 2. Katta yer alan mekânların ise yaşam alanı biçiminde oluşturulduğu söylenebilir. Manastırlarda olması beklenen yatakhane ve yemekhane (trapeza) gibi

[703] Doksanaltı, Mimiroğlu ve Aslan, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", 131-135.

bölümlerin ise 1. Kattaki geniş mekânlar olabileceği tahmin edilmektedir25. Anadolu'daki en sık rastlanan kaya oyma mimarisinin bulunduğu Kapadokya bölgesindeki manastırlarda görülen ana kayaya oyularak yapılmış masa ve oturma sekilerinden oluşan trapezaların (yemekhane) bu yapı kompleksinde bulunmaması, özellikle Lycaonia bölgesinde bulunan yapı komplekslerindeki örneklerle benzerlik gösterir. Belki de bu durumun nedeni o bölgede fazlaca ahşap malzeme bulunması ile ilişkilendirilir.[704]

4.4.3. İnece Köyü

Giresun merkezinin batısındaki Bulancak İlçesinin 9 km güneyindeki İnece köyünün kuzeybatı kesiminde Bulancak'tan güney kısmına doğru uzanan vadinin doğusundaki bir tepenin zirveye yakın olan güney kısmının üzerinde kaya mezarları ve açık hava tapınma alanı keşfedilmiştir.[705]

Kayalık Tepe Pharmatenos Irmağı' nın (Pazarçayı) 450 m doğusunda ve alt kısmında bulunan vadiye hâkimdir. Alanda kaya oygu mezarlar, buna ek olarak açık hava kültüyle ilgili sunu çukurları dışında yine ana kayadan yardım alınarak yapılmış zeytinyağı ya da şarap işliği ortaya çıkmıştır.

Kaya oygu mezarlar tepenin batı yüzeyinde kalıp aşağıda kalan Pharmatenos Irmağı' na bakacak biçimde yapılandırılmıştır. Kayalık yüzeyde birbiriyle benzer biçimde hazırlanmış üç adet kaya oygu mezar saptanmıştır. Bunlar tek girişli oda mezarı biçimindedir. Mezarın içerisine kline veya buna benzer bir tasarım hazırlanmamıştır.

1. Numaralı Kaya Mezarı, tepenin üst kısmındaki kayalık bölgenin yüzeyine dikey kesitte girişi batıya bakacak biçimde oyulmuştur. Mezarın giriş kısmı 1.50 x 0.60 m ölçüsünde olup dikdörtgendir. Giriş, kapı formunda, düzgün hatlar kesilerek işlenmiş olmaktadır. Fakat geçen sürece bağlı olarak ve kaçak kazılardan ötürü tahribe uğramıştır. Dikey kapı pervazlarının orta kısmında bulunan karşılıklı dübel delikleri, giriş kısmının taş bir plaka ile kapatılmış olduğunu vurgulamaktadır. Mezarın içerisinde bulunan yan duvarlar hafif bir kavisle eğimli olarak yükselir. Mezarın içi, dikey kesitte damla formu yatay kesitte oval olacak şekilde oyulmuştur. Mezar girişinin tam karşısındaki duvara yan

[704] Doksanaltı, Mimiroğlu ve Aslan, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", 131-135.
[705] Etekin Mustafa Doksanaltı, "Open air cult sites in eastern Pontus region", *ANODOS Studies of the Ancient World,* 12/2012 (2016): 63.

yana üstleri kemer biçimli dörtgen formlu ve 0.30 x 0.45 m ölçülerinde üç tane niş oyulmuştur. Nişlerin mezar zemininden yükseklik ölçüsü 0.40 m olmakla birlikte sunu amacı ile oluşturulmuşlardır. Mezarın zemininde kuzey-güney doğrultusunda birbirine paralel olan iki tane 1.70 x 0.60 m ölçülerinde oygu belirlenmiştir. Oyguların derinliği, iç kısımlarında doluluk olduğundan tespit edilememiştir. Defin işlemi için hazırlandığı belirlenen oygular mezarın yan duvarları ile hemen hemen bitişik bir şekilde yapılandırılmıştır. Kaya mezarının yaklaşık 4 m kuzeybatısında, zeminde ana kayaya oyulmuş sığ sunu çukurları vardır.[706]

2. Numaralı Kaya Mezar, aynı kayalık tabakada 1 numaralı mezarın 2 m güneyinde benzer tarzda dekore edilmiş farklı kaya mezarı da keşfedilmiştir. Girişin önünde zemin üzerindeki ana kayaya oyularak oluşturulmuş dairesel formlu 0.30 m derinliğinde bir sunu çukuru bulunmaktadır. Giresun hinterlandında önceden keşfedilen ve buna benzeyen sunu çukurları bulunmaktadır. İnece Köyü kaya mezarları bu şekilde mezar girişi önü sunu çukuru kültürünün yayılması açısından önem arz etmektedir.

3. Numaralı Kaya Mezar, kaya yüzeyine dikey olarak oyulan mezarın çizimi, ölçümü ve tespiti mezarın suyla dolmuş olması ve yoğunlaşmış bitki örtüsü sebebiyle yapılamamıştır. Fakat dörtgen formlu bir girişi olduğu ve 1 numaralı mezara kıyasla daha büyük ölçüde olması ve dörtgen planlı olduğu söylenebilir.

Açık hava tapınım (Gelin Kayası Kült Alanı) alan), tepenin, kayalık olan batı yamacında bulunan tapınım alanı, kaya mezarlarından 60 metre batıda ve yine aşağıda kalan Pharmatenos Irmağı' na hâkim biçimdedir. Görüntü itibariyle doğal bir şekilde kemeri oluşturan hemen hemen 9 m yüksekliğinde kaya parçasından ve bunun yüzeyindeki sunu çukurları, niş ve basamaktan oluşmaktadır.[707]

Kemer görünümüne sahip doğal kayanın üst yüzey kısımlarında ana kayanın zeminine oyularak basamaklar inşa edilmiştir. Kemerin üst yüzey kısmı 5 m uzunluğunda ve yaklaşık 1- 2.5 m genişliğindedir. Kemerin üstündeki basamaklar boyunca 0.10- 0.15 m derinliğinde ve 0.10- 0.15 m çapı ölçüsünde dübel delikleri vardır. Kayalığın dar, dik ve kaygan yapısına bağlı olarak kemerin üzerinde ve basamaklarda yürüyüş kolay

[706] Ertekin Mustafa Doksanaltı vd., "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2011", içinde *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Çorum: 2012), 197-198.
[707] Doksanaltı, "Open air cult sites in eastern Pontus region", 63.

olmamaktadır. Bu dübeller belki de yürüyüşü ve tırmanmayı kolaylaştırmak için hazırlanan korkuluğa dâhil olmalıdır.

Basamakların devamında, kemerin öteki ucunda 5 m yüksekliğinde başka bir kaya bloğuna rastlanılmaktadır. Anladığımız kadarıyla bu doğal oluşumlu kemer, sonunda kült objesi olarak kullanılan kayaya ulaşılan köprü görevini üstlenen konumdadır. Yolun sonunda ulaşılan kaya bloğu 3 m yüksekliğinde olmakla beraber üst kısmı işlenmeksizin doğal hali ile bırakılmıştır. Üst kısımdaki kalınlaşmış blok, görüntüsü itibariyle 'peri bacası' nı andırmaktadır. Bloğun doğu yüzü ise 0.30 metre derinliğinde 1.80 x 2.5 m ölçülerinde dörtgen formlu bir niştir. Nişin iç kenar kesimlerinde ahça hatıl ve dikmelerin yerleştirildiği 0.30 m derinliğinde kanallar yer almaktadır. Zemini düzeltilmiştir. Açık hava kült alanları ya da kaya tapınımından alışıldık olunduğu üzere bu niş epiphani ile ilgili olmakla birlikte yüksek olasılıkla tanrısal imajın kendisidir.[708]

Törensel nişin bulunduğu kaya bloğun arka kısmında, güney doğu tarafında, ana kayaya oyulmuş 0.35 m derinliğinde ve 2x2.5 metre ölçülerinde dikdörtgen olan bir ezme ezme havuzu bulunmuştur. Bu havuzun ana kayadan oluşmuş olan batı duvarına oyulan dörtgen formdaki 0.20x0.20 m ölçülerinde oyuk vardır. Bu oyuk ahşap baskı kolunun girip sabitlendiği dübel boşluğudur. Ezme, biriktirme havuzuyla bu bölge zeytin veya şarap işliğidir. Denize 5,5 km uzaklığa sahip ve Pharmatenos Irmağı' na (Pazarçayı) 450 m' lik uzaklıktaki İnece Köyü yakınlarındaki tepede keşfedilen mezarlar, açık hava kült alanı ve işlik tahminen yakınlardaki küçük ölçekli tarımsal işleve sahip yerleşim ile ilgili olmalıdır. Fakat yoğun bitki örtüsü bu tespitine engel olmuştur.[709]

4.4.4. Eriklik Köyü

Bulancak İlçesinin 7 km güneyindeki Eriklik köyünün 1km kuzeyinde, Bulancak'tan güneye doğru uzanan vadinin batısındaki tepede açık hava tapınım alanı ve bir işliğe ait kalıntılar rastlanılmıştır. Tepe, Pharmatenos Irmağı'nın (Pazarçayı) 2 km batısında ve aşağıda kalan vadiye hâkim alandadır.

İnece Köyü ve Eriklik Köyü kırsalında tespit edilen açık hava tapınım alanları, Bulancak'tan güneye devam eden ve Pharmatenos Irmağı'nın oluşturduğu vadinin iki

[708] Doksanaltı vd., "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2011", 197.
[709] Doksanaltı vd., "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2011", 197-198; Doksanaltı, "Open air cult sites in eastern Pontus region", 63.

tarafındaki tepelerde karşılıklı ve aynı eksen üzerinde, iki alan arasında 2.8 km mesafede olup ve çevresine hâkim pozisyondadır.

Erikli köyünün kırsalındaki yerleşmenin batısında yüksek alanda ve tarımsal amaçlı kullanılan arazide Açık hava tapınım (Kalecik Mevkii kült alanı) alanı bulunmuştur. Burada sunu çukurları ve akıtma kanallarında, ana kayaya oyulmuş küçük ölçeli bir sarnıç tespit edilmiştir. Köyün 1,5 km kuzeydoğusunda yer alan tepenin zirvesinde bir işlik ile işliğe ait değirmen, öğütme taşı bulunmuştur. Silindir bloğun alt ve üst kısmı oval bir şekilde oyularak arada bir delik açılmak suretiyle şekillendirilmiş ve buna ait öğütme taşı da yaklaşık olarak 25 m işliğin güneydoğusundadır.[710]

4.5. Giresun/Piraziz

4.5.1. Rumtepe (Hıdırellez) Yerleşimi

Ormanlık bir alanda bulunan Rumtepe Yerleşimi/Hıdırellez Tepesi Piraziz İlçesi Alidede köyünün yaklaşık 500 m kuzeydoğusundadır. Burada boyutları yaklaşık 4 x 6m olan bir kaya üzerinde Niş 1 bulunmuştur. 1989 yılında bu yerleşmede bir Geyik heykeli bulunduğu ve Trabzon Müzesin gönderildiği ifade edilmektedir. Buranın bir tapınım/sunak alanı görülmüştür. Niş 2 (2 x 2 boyutlarında) ise Niş 1'in 50 m kuzeyinde, kaya üzerinede ahşap dikme için kullanılan bir oygu bulunmuştur. Oygunun 4 m kuzeyinde 100 x 60 cm boyutlarında doğal kayaya oygu bulunmuştur. Bu oygunun güneydoğu-güneybatı duvarları tahribata uğramıştır. Yine buranın 10 m kuzeybatısında boyutları 100 x 45 cm ve tahribata uğramış dikdörtgen bir yapı ve oygunun hemen kuzeydoğusunda ahşap dikme yuvası bulunmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz dikdörtgen yapının hemen 5 m güneybatısında bulunan kayaya oygu, 40 x 25 cm boyutları ve 10 cm derinliği olan 3 basamak daha görülmüştür. Basamakların hemen batısında bulunan kuzey-güney uzantılı, 50 cm uzunluğu ve 10 cm genişliğinde bir oluk bulunmuştur. Alan 6'nın 5 m güneybatısında kaya oygu ahşap dikme oyguları gözükmüştür. Alan 7'nin 3 m güneybatısında kaya oygu boyutları 1m x 15 cm derinlik 40 cm olan düzensiz iki basamak bulunmuştur. Bulunan basamakların Alan 6-7 ilişkili olduğu düşünülmektedir. Alan 8'de güneybatıdan itibaren yer yer kayaya oygu düzensiz basamaklar/oygular rastlanılmıştır.

[710] Doksanaltı vd., "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2011", 199; Doksanaltı, "Open air cult sites in eastern Pontus region", 63-66.

Doğal bir kayaç (8 x 3 m) üzerindeki düzenli 4 basamak, 100 x 15 cm boyutlarında, 15 x 17 cm derinliğe sahiptir. Bu basamaklar Alan 1'in yaklaşık 300 m batısında yer almaktadır. Basamakların bulunduğu alan hâkim bir noktada bulunan Kutsal alan ilişkilidir. Piraziz sahilin 4 km güneybatısında yer almaktadır. Basamaklı alanın hemen güneyinde doğal kayaya oygu boyutları 10-20 cm ölçülerinde nişler bulunmuştur. Nişlerin yukarısında bulunan ve tahrip olmuş 100 x 50 cm dikdörtgen planlı oygu, 20 cm derinliğe sahiptir.

Geniş alan içerisinde bulunan *Kilise Mevkii/Sunum Alanı*, girişin doğu yönünde olup ve girişin genişliği 5 m'dir. Kuzey-güney doğrultulu mağaranın kuzeyindeki bir kısmı tahrip edilmiş olan tonozlu yapı, olasılıkla Erken Hristiyanlık döneminde kullanılan kayaya oygu sunum alanıdır. Bu alan derinliği 3 m ve yüksekliği 1,20 m olup ve giriş kısmı yamaçtaki akıntı topraklarla kapanmıştır.

Kilise'nin hemen batısında bulunan kaya mezarı (110 cm genişliği, 60 yüksekliği ve 2 m derinlikte ve zemin ölçüsü dolgudan dolayı alınmamış) girişi doğu yönünde, kayaya oygu semerdamlı idi.[711] (Fotoğraf 2.86)

4.5.2. Kaleyanı Kalesi

Çevresine hâkim bir tepe üzerinde yer alan Kaleyanı Kalesi, Piraziz İlçesi 4 km güneybatısında, Kaleyanı Mahallesi'nin 500 m kuzeydoğusunda, 750 m kuzeybatısında Aydere Deresi akmaktadır. Kale Azdere Havsasına ve yol güzergâhını güvenliğini sağlayan ve kale sahil kesim ile dağlık kesim (Aydındere, Kovanlık) bağlayan yolların keşişim noktasında yer almaktadır. Kalenin tepe noktası yaklaşık boyutu 100 x 100 m olup ve belediye tarafında yapılan çalışmalarda tahrip edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında ortaya çıkan topraktan ETÇ, İÖ II. binyıl seramik parçaları bulunmuştur. Yine akıntı topraktan kapı söve taşı bulunmuştur. Bu taş sayesinde kalenin tepe noktasında yer alan merdiven yapısı ortaya çıkarılmıştır. Kale konumu itibariyle sahil güvenliği içinde önem arz etmektedir.[712] (Fotoğraf 2.65, 2.66).

[711] Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 251-252.
[712] Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 252.

4.6. Giresun/Alucra

4.6.1. Fındıklıbel Yerleşimi

Tepeüstü yerleşmesi olan Fındıklıbel, Alucra İlçesinin 25 km doğusundaki Alucra-Şiran karayolunun yaklaşık 500 m güneyinde, Hacıhasan köyünde yer almaktadır. Fındıklıbel Yerleşmesi'nde yapılan araştırmalar ile birlikte yüzeyinde az miktarda ETÇ ve İÖ II. binyıla ait seramik parçaları bulunmuştur. Yine bu yerleşmede yerel çay taşlarından yapılmış basit taş duvar örgüsünü rastlanılmıştır.[713]

4.6.2. Çalgan-Şelale Mevkii

Çalgan-Şelale Mevkii'nde yapılan araştırmalar ile şelalenin kuzeyinde 12 adet su sarnıcı bulunmuştur. Yapılan araştırmalarda Fındıklıbel Mevkiinin yaklaşık 3 km kuzey batısında yer alan Çalgan Köyü Şelale Mevkii'nde su ihtiyacını karşıladığını tahmin edilmektedir. Bu yerleşmenin yüzeyinde bulunan amorf seramik parçaları ETÇ ve İÖ II. binyıla tarihlenmiştir.[714] (Fotoğraf 2.128).

4.6.3. Paşapınar Yerleşmesi

Paşapınar yerleşmesi, Aktepe köyünün yaklaşık 2 km kuzeydoğusunda, Alucra taş ocağının yaklaşık 300 m kuzeyinde, Aktepe köyü Karahasan ve Çal Dağı kavşağı üzerinde taş ocağı karşısında tespit edilmiştir. Yerleşme yüzeyinde ETÇ ve İÖ II. binyıla ait seramik parçaları bulunmuştur.[715]

4.6.4. Aktepe Yerleşmesi

Ova içerisinde ve çevresine hâkim bir tepe üzerinde yer alan Aktepe yerleşmesi, kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda yaklaşık 150 m ve kuzeybatı-güneydoğu yönünde ise 50 m çapındadır. Yerleşme, Aktepe köyünün Alucra-Şebinkarahisar bağlantı yolunun batısında bulunmaktadır. Dağlık kesim ile İç Anadolu bağlantısını (Gire-sun-Şebinkarahisar, Sivas-Suşehri ve Doğanşar ilçelerini içine alan yol bağlantısı) sağlayan

---

[713] Kaymakçı, *Giresun I,* 40; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 100; Salih Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *34. AST,* Cilt 2, editör Candaş Keskin, (Edirne, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayını, 2016), 72; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 16; Emine Kılıç, Harun Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", *ASEAD,* 12 (2023): 225-226.

[714] Kaymakçı, *Giresun I,* 40; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 100; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 72; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 16-17; Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", 30; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 226.

[715] Kaymakçı, *Giresun I,* 40; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 100; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 72-73; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 17; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 226.

yol üzerinde bulunan Aktepe köyünün sınırları içerisindeki yerleşmenin yayılım alanı tam olarak belirlenmemekle birlikte, yüzeyinde ETÇ ve İÖ II. binyıla ait seramik parçaları bulunmuştur.[716] (Levha 3.15), (Fotoğraf 2.30, 2.31).

4.6.5. Han Tepesi Höyük

Doğu-batı yol güzergâhını kontrol eden hâkim bir tepe üzerinde yer alan Han Tepesi Höyük[717], güneyinde Bağırsak Deresi geçmektedir. Alucra-Şiran yolu geçiş bölgesinde önemli bir yerleşme olan höyüğün yüzeyinde ETÇ ve İÖ II. binyıla tarihlenen seraamik parçaları bulunmuştur. Yine yüzeyinde çok sayıda çatı kiremiti ve taş mimari parçaları, İÖ II. binyıla tarihlenen ağız kısımları parmakla çentik bezemeli pithos (ağız) parçaları, öğütme taşları ile atölye artıkları da (cüruf) bulunmuştur. Bazı çatı kiremitlerin üzerinde üstü parmakla yapılmış üçgen oluk bezemeli denk gelmiştir. Han Tepesi Höyük doğu-batı doğrultuda yaklaşık 300 m, kuzey-güney doğrultuda 200 m çapındadır.[718] (Levha 3.7, 3.8, 3.9, 3.10, 3.14, 3.15, 3.17), (Fotoğraf 2.26, 2.27).

4.6.6. Salıncak Kaya Nekropolü

Alucra ilçesinin Tepeköy köyünün, Salıncak Kaya Mevkii'nde erken dönem nekropolü olduğu tahmin edilen Salıncak Kaya Nekropolü olarak adlandırılmıştır. Yamaç üzerinde yer alan bu nekropol alanı basit sanduka-kasa mezar kalıntıları bulunmuştur. Bu mezarlar kabaca dikdörtgen biçimli, mezarların yan duvarları ve üstündeki kapak taşı işlenerek düzleştirilmiş yerel taşlardan yapılmıştır. Burada geçen yayla yolu Salıncak Kaya Nekropolü ikiye ayırmakta ve bu alanın 200 m güneydoğusunda ise Salıncak Kaya Yerleşimi olarak adlandırılan bir alan bulunmuştur.[719]

---

[716] Kaymakçı, *Giresun I,* 40; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 100; Salih Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *36. AST,* Cilt 3, editör Candaş Keskin, (Çanakkale, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayını, 2019), 323-324; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 17; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 226-227.

[717] Han Tepesi yerleşmesi üstünde su sarnıcı bulunmakta ama üstü tarla taşları ile kapatılmıştır.

[718] Kaymakçı, *Giresun I,* 41; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 100; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 74; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 18-20; Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", 28; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 433; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 226.

[719]Kaymakçı, *Giresun I,* 41; Tahsin Özgüç, "Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar/Excavations at Maşat Höyük and Investigations in its Vicinity", *Türk Tarih Kurumu,* V/38, (1978): 29; Tahsin Özgüç, "Ferzant Hitit Mezarlığında bulunmuş Eserler Hakkında Yeni Gözlemler/The Hittite Cemetery at Ferzant: New Observations on the Finds", *Belleten,* 50/197, (1986): 393-402. Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 101; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 75; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 20.

4.6.7. Salıncak Kaya Yerleşimi

Doğal bir tepeüstü yerleşimi olan Salıncak Kaya Yerleşimi, Tepeköy köyü gölet yolunun hemen batısında, Tepeköy köyü yaylasının kuş uçumu 1 km doğusunda tespit edilmiştir. Yerleşmenin yüzeyinde ETÇ ve İÖ II. binyıla tarihlenen az sayıda amorf seramik parçaları bulunmuştur.[720]

4.6.8. Sivritepe Tümülüsü

Çevresine hâkim bir yere yapılan Sivritepe tümülüsü, Alucra ilçesi Kamışlı köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Tümülüsün tabanı yörede "say" adı verilen ve taşlaşacak kadar sertleşen (konglomera) topraktan yapılmıştır. Bu tümülüs 25 m yüksekliğinde, bunun 11 m'si say iken, geri kalan 14 m'si dolgu toprak oluşturmaktadır. Sivritepe Tümülüsü say ile toprağın birleştiği kesim çapı ise yaklaşık 30 m olup, tabanı oluşturan say toprağın murçla kesilerek 6 m derinliğine, 3.20 m boyundaa ve 2.60 m eninde dikdörtgen prizma benzeyen mezar odası inşa edilmiştir. Bu mezar odasının kuzey kesimindeki say toprağı keserek 2 m genişliğinde yine 6 m yüksekliğinde 18 m boyunda derinlemesine bir dromos açılmıştır. Bu dromos yaklaşık 18 m uzunluğunda, altı ve yanları say oluşmaktadır. Ayrıca dromos'un yanları büyük kesme taşlarla düz bir duvar halinde üstü ise kemerli bir biçimde tonozla sağlamlaştırılmıştır. Burada herhengi bir seramik parçasına rastlanmamış ama beşik tonozlu, yapım tekniğine bakıldığında, dökme kurşun kenetlerle birbirine bağlanan kesme taşlarla oluşturulmuş yapısıyla, Hellenistik Çağ'a tarihlenmiştir. Sivritepe tümülüsü kaçak kazılar sonucunda mezar odası hemen hemen tamamı, dromosun büyük bölüü tahrip olmuştur.[721]

4.6.9. İkiztepe Tümülüsü ve İğdecik Tümülüsü

İkiztepe tümülüsü yapıldığı dönemden başlayıp, günümüze kadar muhtemelen iki tümülüste birçok kez tahrip edilmiştir.[722]

---

[720] Kaymakçı, *Giresun I,* 41; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 101; ; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 75; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 20; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 226-227.

[721] Kaymakçı, *Giresun I,* 42-43; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 73-74; Gökhan Kalmış, "Alucra'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2014), 64; Salih Kaymakçı, "Karadeniz Tümülüs Geleneğine Bir Örnek: Sivritepe Tümülüsü (Giresun-Alucra)", *Türk Tarih Kurumu Höyük Dergisi,* 7 (2014): 3-19.

[722] Kaymakçı, *Giresun I,* 43; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 74; Gökhan Kalmış, "Eskiçağda Alucra", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 20 (2017): 609-618.

4.6.10. Kızlar Kalesi

Doğal bir tepe üzerinde kurulan Kızlar Kalesi, Alucra ilçesinin kuzeyinde Kızlar Kalesi Mevkii yer almaktadır. Bu doğal tepenin üstünde yer alan anakaya üzerindeki doğal bir mağaranın düzeltilerek Erken Hristiyanlık Döneminde kaya yerleşimi olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Mağara, yakın çevredeki taş kullanılarak yapılan duvarın uzunluğu 7 m, yüksekliği 3,5 m, güney kısmı yüksekliği 2 m, duvarın eni 1.30 m olup semerden şeklinde girişe sahiptir. Mağarıanın içinde ve mağarayı iki bölen 3,5 m uzunluğunda, 1 m yüksekliğindeki duvar, kaçak kazılardan dolayı tahrip olmuştur. Yine mağaranın batıya bakan giriş kısmı horasan harçlı basit taş duvar örgüsü tespit edilmiştir. Dik ve yüksek bir yerde kurulan bu mağaraya giriş-çıkışın zor olduğu görülmektedir. Bu çevrede az sayıda amorf seramik parçaları, mağaranın içinde niş, fresk ve sıva kalıntılarına bulunmamıştır. Alucra ve Şebinkarahisar arasında yer alan bu mağaranın içinde sağ tarafta kalan ve boyutları 1,5 m olan iki küçük kaya oygusu olduğu tahmin edilmektedir.[723] (Fotoğraf 2.79).

4.6.11. Köçek Tümülüsü

Alucra ilçesi Köklüce köyünün tam ortasında yer alan Köçek Tümülüsü, Hönker Kalesi'nin 3 km batısında bulunmuştur. Bu tümülüs az sayıda amorf seramik parçaları ve köyden birinin fotoğrafını gösterdiği bir sikkeye dayanılarak yapılan çalışmalar ile İÖ 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Sikke fotoğrafından anlaşıldığı kadarı ile Amisos sikkesi olduğu, ön yüz Nike, arka yüz ise Gorgon başı (Medusa) betimlenmiştir.[724]

4.6.12. Şelalealtı Mevkii

Alucra ilçesi Boyluca köy yolunun yaklaşuk 4 km güneyinde yer almaktadır. Bu mevkide büyük ihtimalle kaya mezarı olarak başlanmış ve yarım bırakılmış işlenmiş bir anakaya tespit edilmiştir.[725]

4.6.13. Örenşehir Yerleşmesi

Tepeüstü yerleşmesi olan Örenşehir yüksekliği 7-8 m, kuzey-güney doğrultuda 150 m, doğu-batı yönünde 250 m boyutlarındadır. Önemli ölçüde tahrip edilmiş bu

[723] Kaymakçı, *Giresun I,* 43-44; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 103-104; ; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 77-78.
[724] Kaymakçı, *Giresun I,* 44; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 103; ; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 77.
[725] Kaymakçı, *Giresun I,* 44; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 72.

yerleşme, Fevzi Çakmak köyündeki Yeşilyurt yolunun 300 m kuzeyinde, Alucra Yeşilyurt köyü yolunun 200 m güneyinde yer almaktadır. Yapılan çalışmalar ile bu yerleşmenin iki evreli olduğu ve Örenşehir I'in 150 m doğusunda Örenşehir II yerleşmesinin güney eteklerinde horasan harcı kullanarak yapılmış ve bir kısmı görünen duvar örgüsü (Geç Antikçağ) bulunmuştur.

Örenşehir Yerleşmesi'nin üzerinde 3 adet su sarnıcı mevcut fakat doğal yollarla dolmuş ve derinlik vermemektedir. Ayrıca yerleşmenin yüzeyinde İÖ II. binyıla tarihlenen seraamik parçaları bulunmuştur.[726] (Fotoğraf 2.80, 2.81).

4.6.14. Kalebaşı Mevkii I ve Kalebaşı Mevkii II

Kalebaşı Mevkii I, Alucra ilçesi Fevzi Çakmak köy yolunun yaklaşık 400 m kuzeybatısında, Alucra – Şiran karayolunun 300 m kuzeyinde bulunmaktadır. Mevkiide birbirine bağlı üç odalı, güneyde giriş olan ve girişe bakan güney kısmında üç adet niş bulunmaktadır. Giriş kısmı dâhil tahrip edilmiş bu alanda sadece 50 cm'lik bir yığıntı şeklinde yükselti kalmıştır. Giriş odasının hemen üstünde tahrip edilmiş semerdamlı bir odanın olduğu görülmüştür.

Kalebaşı Mevkii II, güney kısmındaki girişi semerdamlı olan yapının girişinin önünde düzleştirilmiş bir alan bulunmaktadır. Giriş sağında ve solunda adaklar için nişler, girişi kapatan bir kapının olduğu ve girişin sol tarafında kapının oturduğu söve yer almaktadır. Güneyde olduğu gibi batı kısmındaki girişte 2-3 m düzleştirilmiş alan, girişin boyutları 50-60 cm, boyu 120 cm, içeri giden derinlik 130 cm idi. Büyük bir bölümü tahrip edilen odanın 2 m, boyu 2.50 m olup, odanın içerisinde karşılıklı basamaklar yer almaktadır. Odanın batı bölümü tahrip edilmiştir. Mekânın güneydoğu bölümünde sonradan eklenmiş bir giriş bulunmakta, yine güneydoğu bölümde 1x1 boyutlarında düzleştirilmiş bir alan mevcuttur.

Kalebaşı Mevkii I'de yaklaşık 100 m kuzeybatısında 1x1 boyutlarında düzleştirilmiş alandan başlayan ve güneybatıya doğru eğimli bir biçimde tırmanan giriş kapısına doğru bir yol bulunmuştur. Bu yol tahribat uğramıştır. Kalebaşı I ve Kalebaşı II'nin 150 m güneyinde doğu-batı uzantısı yaklaşık 15 m kuzey-güney uzantısı 30 m olan açık ve düzleştirilmiş bir alanda 11 adet su sarnıcı olduğu ve hemen hemen hepsinin

[726] Kaymakçı, *Giresun I,* 45; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 315-316.

içinde doğal toprak dolgusu olan ve tam derinlik vermeyen sarnıçların ebatları 1x1.5 m çapındadır. ETÇ, II. binyıl, GDÇ'na tarihlenmektedir.[727] (Fotoğraf 2.82).

4.6.15. Kale Mevkii Kutsal Alanı

Kutsal bir alan olarak görülen Kale Mevki Kutsal Alanı yaklaşık 200 x 100 m çapında, Kavaklıdere köyünün 2.5 km güneybatısında, Demirözü-Alucra yolunun 1 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Çevresine hâkim bir yerde doğal kayaların oyularak biçimlendirilmiştir. Oyguların çoğu kutsal alanın güney kesiminde, alanın güneyinde doğal kaya üzerinde ve güneydeki vadiye hâkim bir konumda olan doğal taş üzerinde yapılmıştır. Çapları 130x100 cm, 50 cm derinlik olan alan büyük ihtimalle kan akıtma töreni, ritüel-libasyon ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir.

Kutsal mevkiinin güney bölümünde zeminden başlayarak yan yana üç oygu bulunmuştur. Oyguların iç uzantısı ve derinliği yoktur. Doğu yer alan oygu 2 m, batısındaki iki oyguda 50 cm en batıdaki 1 m eni vardır. Üç oygunun üzerinde 15 cm dairesel bir niş bulunmakta, ayrıca üst kısmında aynı oygudan bir tane daha bulunmaktadır. Güney bölümündeki tüm oygular asimetriktir.

Kutsal alanın güneyinde bulunan ve adak-kan akıtma-libasyon için kullanılan doğal taşın güney kesiminde 4 adet nişin olduğu bunlardan batıda yer alan niş 80x30 cm çapında ve diğerleri gibi tahribatan hemen hemen yok olmuşlardı. Bu alandaki mimari yapılar, mimari yapı parçaları mevcut ve horasan harcı kullanılarak yapılmış duvar örgüleri bulunmuştur.[728] (Fotoğraf 2.84)

4.6.16. Gevezeli Tümülüsü

Yapılan çalışmalar ile bir tepe üzerinde bulunan Gevezeli Tümülüsü (Kuzeydoğu-güneybatı uzantısı 50 m, kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 30 m olup) Boyluca köyü içinde bulunan ve köyün 800 m kuzeydoğusunda, Gevezeli Mahallesinin hemen kuzeyinde, çevresi horosan harcı kullanılarak taş örgüyle çevrelenmiş bir yamaç bulunmuştur. tümülüsün tepe noktasında bir oygu olduğu ve bu oygunun doğal yolla ile dolduğu ve üzeri büyük ihtimalle yakın döneme ait bir yapının kalıntısından bahsedilmektedir.

[727] Kaymakçı, *Giresun I,* 45-46; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 316-317; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 104-105.
[728] Kaymakçı, *Giresun I,* 46-47; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 320-321; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 105.

Gevezeli Tümülüsü üzerinde İÖ II. binyıl, Hellenistik- Roma dönemine ait olduğu düşünülen seramik parçaları bulunmuştur.[729]

4.6.17. Gavur Kalesi Yerleşimi

Gavur Kalesi, doğal bir tepenin güneybatı yamacında, tepe noktasına yakın yerde kayalık bir alanda bulunmuştur. Bu kale Tepeköy köyünün 8 km kuzeyinde ve ana kaya ile sınırlanmış 20 x 20 çapında alanda kaçak kazı çukurları görülmüştür. Tahrip edilen bu alanda bulunan seramik parçaları GKÇ-ETÇ ve İÖ II. binyıl tarihlenmişlerdir. Bu kale yerleşmesinde Karaz kültürüne ait seramikler de bulunmuştur.[730] Seramiklerin bulunduğu alan hâkim bir nokta olup, defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Alanın üstünde anakaya üerinde erken dönemlerde büyük olasılıkla kaya altı sığınağı olduğu düşünülen bir kaya oygusu bulunmuştur. Gavur Kale Yerleşimi'nin karşısında yer alan tepede akıntı-erozyon ile gelen çok sayıda cüruf bulunmuştur.[731] (Levha 3.15), (Fotoğraf 2.20, 2.21, 2.83, 2.130).

4.6.18. Tepe Tarla Yerleşimi

Bir yamaç yerleşmesi olan Tepe Tarla Yerleşmesi, Koman köyünde Alucra-Yağlıdere yolunun 200 m doğusunda Hacıili Mahallesinin 500 m doğusunda, doğusunda Koman Deresi akmaktadır. Tepe Tarla Yerleşimi tam olarak sınırları belirlenmemiş olsa da 30 x 20 m uzunluğu olduğu düşünülmektedir. Bu yerleşmenin yüzeyinde ETÇ, İÖ II. binyıla, Hellenistik döneme tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.[732] (Fotoğraf 2.129).

4.6.19. Almoğun Yerleşmesi

Bir yamaç yerleşmesi olan Almoğun Yerleşmesi, Alucra ilçesi Suyurdu köyünün 500 m güneydoğusunda, Moran deresinin hemen kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

---

[729] Kaymakçı, *Giresun I,* 46; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 319-320.

[730] Sagona, "Sos Höyük: Erzurum Yakınında Antik Bir Yerleşim", 42-52; Sagona-Sagona 2004: 147, 150; Bu seramik grubu ile özdeşleşmiş olan renkler siyah ve kırmızıdır. Bunlar dışında kahverengi, gri, ve devetüyü renginde örnekleri de görülmektedir. Özellikle keramiğin dış yüzeyinde görülen renk alacalanması ve iç-dış yüzey renklerindeki karşıtlık durumu onun için karakteristik bir durumdur. Bkz. Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü* 63-75.

[731] Kaymakçı, *Giresun I,* 47; Kaymakçı, "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 317-318; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 101; ; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 75-76; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 21-22; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 227.

[732] Kaymakçı, *Giresun I,* 47; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 321-322; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 101; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 22.

Alucra'yı Suyurdu köyüne bağlayan yolun hemen güneyindeki bu yerleşmenin sınırları tam olarak bilimemektedir. Yüzeyde toplanan seramik parçaları ETÇ, İÖ II. binyıla tarihlenmiştir.[733] (Levha 3.17), (Fotoğraf 2.127).

4.6.20. Kaleyeri-Kalecik Yerleşmesi

Bir tepeüstü yerleşmesi olan Kaleyeri/Kalecik Yerleşmesi, Giresun-Elmacık köyünün 1 km güneydoğusunda, Uzun çayır deresinin hemen 300 m doğusunda, Alucra Elmacık köyü yolunun 300 m doğusunda yer almaktadır. Bu yerleşmenin sınırları kuzeybatı-güneydoğu yaklaşık 160 m, güneybatı-kuzeydoğu uzantısı ise yaklaşık 50 m boyutlarındadır. Kaleyeri/Kalecik Yerleşmesi yüzeyinde ETÇ ve İÖ II. binyıl seramik parçaları bulunmuştur.[734] (Fotoğraf 2.22, 2.23)

4.6.21. Topalaksağ Yerleşmesi

Çevresine hâkim bir tepeüstü yerleşmesi olan Topalaksağ Yerleşmesi[735], Giresun-Gümüşhane sınırındaki Elmacık köyünün 1 km kuzeyinde ve batısında bir çay akmaktadır. Kaçak kazılar tahrip edilen bu yerleşme, anakaya üzerinde ve üstünde ETÇ ve İÖ II. binyıl ait seramikleri bulunmuştur.[736] (Levha 3.7, 3.10, 3.15), (Fotoğraf 2.28, 2.29)

4.6.22. Hönker Kalesi

Tepe üzerinde ve etrafını çevreleyen sur duvar kalıntılarına rastlanan Hönker Kalesi, Giresun-Gümüşhane il sınırı üzerinde, Köklüce köyünün yaklaşık 4 km kuzeydoğusunda, Şiran-Alucra karayolunun yaklaşık olarak 5 km güneydoğusunda yer almaktadır.[737] Kalenin içinde de duvar kalıntıları bulunmuş ve ayrıca kalenin kurulduğu tepenin yamaç ve eteklerinde çok sayıda mimari taş parçaları bulunmuştur. Bu kalıntılar ışığında kaledeki yerleşimin burada devam ettiği tahmin edilmektedir. Mimari taşlar

[733] Kaymakçı, *Giresun I,* 47-48; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 322; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 101; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 22; Turak, Kaymakçı, "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri", 433.

[734] Kaymakçı, *Giresun I,* 48; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 322-323; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 102.

[735] Tepeköy Gavurkale yerleşmesi ile aynı yol güzergâhında bulunan Topalaksağ yerleşmesi İÖ. II. binyıl kültürünün Doğu Karadeniz Bölgesine açılımı bakımında önem arz etmektedir.

[736] Kaymakçı, *Giresun I,* 48; Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 323; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 102; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 22-24.

[737] Şiran sınırındaki Könger Höyük ve Araköy/Könger Kaya Mezarı ile Alucra-Giresun sınırında kalan Hönker Kalesi II. Binyıl kültürünün devamı niteliğindedir. Süleyman Çiğdem, H. Özkan ve H. Yurttaş, "2003 Yılı Gümüşhane ve Bayburt İlleri Yüzey Araştırması", içinde *AST,* 22/1, (Konya: 2004), 293-294.

kalenin güney yamacındaki kayalık kesiminden alınarak ve işlenerek daha sonra duvar örgüsünde kullanıldığı düşünülmektedir. Kalede horasan harçlı, basit duvar örgülü oval formlu su sarnıcı (3 x 2 çapında, yaklaşık olarak derinliği 4 m) bulunmuştur. Kale bulunduğu alanda ETÇ ve İÖ II. binyıla tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.[738] (Fotoğraf 2.24, 2.25)

4.6.23. Şök Puarı Yerleşmesi

Şök Puarı Yerleşmesi, Alucra ilçe merkezinin 1,5 km kuzeyinde, Alucra-Şiran yolunun 500 m kuzeyinde, Alucra-Koman köyü yolunun hemen batısında bulunmuştur. Bu yerleşmede kaçak kazı çukurları içerisinde duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Bir dönem yerleşim alanı olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Yine yerleşmenin yüzeyinde İÖ II. binyıla ait az sayıda amorf seramik ve az miktarda atölye artıklarına (cüruf) bulunmuştur.[739]

4.6.24. Çıkrık Kapı Kalesi

Giresun İli'nin yüksek rakımlı noktasında konumlanan ve hakim bir tepe üzerinde yer alan Çıkrık Kapı Kalesi (50 x 50 m uzunlukta), Alucra ilçesi Çakrak köyünün 3 km güneybatısında bulunmaktadır. Savunma duvarlarının kalınlığı 120 cm olup ve kalenin 2 km güneydoğusunda yakın dönemlerden kalma sınır duvarı olarak kullanılan Hacı Abdullah Duvarı bulunmaktadır. Kalenin tepe noktası duvar yapısı ile güney-kuzey duvarı yapısı basit kırma taşlarla horasan harcı kullanılmıştır. Savunma sistemi güvenliği artırmak için kuzeybatı-güneybatı kısmında ise taş ve horasan harcı kullanılmamıştır. Bu kısım doğal bir duvar görünümdedir. Yerleşme yüzeyinde ETÇ'dan başlayıp Helenistik-Roma'ya kadar seramik parçaları bulunmuştur. Kaçak kazılardan dolayı tahribata uğramıştır.[740] (Fotoğraf 2.85)

4.6.25. Kadının Deresi Mevkii

Tepe üzerinde yer alan Kadının Deresi Mevkii, Yeşilyurt Köyü-Çalgan Köyü yolunun 500 m güneyinde, Yeşilyurt köyünün 600 m, Yeşilyurt çayının 50 m güneyinde

---

[738] Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 102; ; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 76-77; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 24-25; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 228.

[739] Kaymakçı, *Giresun I,* 49; Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ,* 103; ; Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 78; Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular", 25-26.

[740] Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 249-250; Çınar "Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi", 31.

bulunmaktadır. Bu mevkii kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda 300 m, doğu-batı doğrultuda ise 200 m'dir. Kaçak kazı çukurları içinde duvar örgüsü rastlanılmıştır.[741]

4.6.26. Kalecik Mevkii

Kalecik Mevkii, Gürbulak köyünün 1 km kuzeybatısında, Alucra-Siran karayolunun 700 m kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Bir yamaç üzerinde erken dönem mezarlığı (OTÇ?) olarak görünen doğu-batı uzantısı 20 m, kuzey-güney uzantısı 10 m olan mezarlık alanı tahribata uğramıştır. Burada yapılaan kaçak kazılardan ortaya çıkan ve Kalecik'e ait mezar taşları köy içerisinde devşirme olarak kullanılmıştır. Mezarlık alanından ortaya çıkan taşlara göre mezarlar taş sanduka mezarlar olduğu anlaşılmıştır.[742] (Levha 3.7)

4.6.27. Ada Mevkii (Yalancı Tümülüs)

Ada Mevkii, Alucra ilçesii Kamışlı köyünün Kumluk Mahallesi yer alan, doğudan, batıdan ve kuzeyden bakılınca tümülüse benzemektedir. Burada yapılan kaçak kazılar esnasında tepenin toprak dolgusunda tüneller açılmış olup bu tünellerin girişleri kemerli yapılmıştır.[743] (Fotoğraf 2.126).

[741] Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 318.
[742] Boyluca köyünde Garipler Mezarlığı'nda horosan harçlı bir yapının olduğunu fakat yapının gözle görülememektedir. (Kaymakçı, "Giresun İli ve Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 319.)
[743] Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 75; Kılıç, Turak, "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", 230.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÖNEMLERE GÖRE YERLEŞİM ANALİZİ ve ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Kalkolitik ve Tunç Çağı, İÖ II. binyıl, Demir Çağı, Hellenistik-Roma dönemi yerleşmeleri, Aksu ve Melet Havzası'nda olduğu gibi çevre bölgelerde de genellikle vadi kenarlarında ya da platoların vadilere bakan bölümlerinde, doğal kayalık alanlarda, küçük-büyük höyükler üzerinde görülmektedir. Aksu ve Melet Havzası ile çevresinde yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarında vadi geçitlerini kontrol eden yüksek zirveler üzerine konumlanmış istihkâm mevkileri ve kaleler; Demir Çağı, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenmiştir. Çalışma sahamıza yakın olan Zara İlçesi sınırları içerisindeki Ütük Kalesi, Akdede Kalesi, Sancak Kale ve Korkut Kalesi örnekler arasındadır. Yine çalışma sahamız ve sınırındaki Kızılırmak havzasının kuzeyi ve güneyindeki bölgelerde yer alan bu kale istihkâm mevkileri, özellikle Roma Dönemi'nde orman ve maden kaynaklarını kontrol etmek için yapıldığı düşünülmektedir. Yamaç yerleşmeleri, Kalkolitik Çağ'dan başlayıp, özellikle Hellenistik-Roma Dönemi'nde vadiler içinde ve genellikle küçük su yatakları üzerinde yer almaktadır.

M. Özsait, S. Yücel Şenyurt, A. Akçay, A. Engin, A. T. Ökse, M. Ertekin Doksanaltı, S. Kayamçı tarafından Aksu ve Melet Havzası doğusunda yapılan araştırmalardan elde edilen bilgiler sonucu bölgede, Son Kalkolitik Çağ'dan Geç Antik Çağ'ın sonuna kadar yerleşmeler olduğu ayrıca topografik yönden oldukça dağlık bir coğrafyaya sahip bölgenin bu yapısı, yerleşme şekillerine de yansımıştır.

5.1. Yerleşmelerin Yapısı

Aksu, Melet Havzası ile çevresinde yapılan araştırmalarda höyük, tepe ve yamaç yerleşmelerinden oluşan başlıca üç yerleşim türüne rastlanılmaktadır. Genelde Höyük yerleşmeleri Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ kadar yerleşim görürken, tepe yerleşmeleri Kalkolitik ve ETÇ'da başlamakla birlikte büyük kısmı DÇ sonrasına tarihlenmektedir.

Yamaç yerleşmeleri Kalkolitik Çağ ile başlayarak yerleşim görmüştür. Yerleşmeler vadi ve düzlükler, yüksek platolardaki konumlanmalarına göre; "yayla yerleşmeleri", "plato yerleşmeleri", "plato kenarı yerleşmeleri", "vadi yerleşmeleri" ve "düz alan yerleşmeleri" olmak üzere başlıca beş yerleşim modeline ayrılmış ve değerlendirilmiştir. Genel itibariyle Aksu, Melet Havzası ile çevresinde yerleşmeler büyük bölümü tepe yerleşmelerinden oluşurken, höyük ve yamaç yerleşmelerinin büyük çoğunluğu vadilere hâkim yamaçlarda ve plato kenarlarında, genellikle kayalık yükseltiler üzerine konumlanmıştır. (Tablo 1.7) ETÇ'na tarihlenen yayla yerleşmeleri, yüksek dağlık alanlar ve su kaynakları üzerinde bulunan küçük höyüklerden oluşmaktadır. Ortalama çapları 100 m'den daha küçük olan bu tip yerleşmeler, Koyulhisar, Akıncılar, Suşehri, Hafik, Mesudiye, Şebinkarahisar, Fatsa, Alucra gibi dağlık alanlarda rastlanılmıştır.[744]

Çalışma sahamızın ve çevresinin diğer önemli yerleşim modelini oluşturan "plato yerleşmeleri" oluşturmaktaydı. Bu tip yerleşmeler Erba, Niksar, Reşadiye ve Kızılırmak havzasının kuzey ve güneyindeki yükseltilerinde yer almaktadır. Daha çok kuzey platoda yoğunlaşan bu yerleşme modelleri küçük düzlüklere hâkim höyük ve tepe yerleşmelerinden oluşmaktadır. Orta ve küçük boyutlu olan "Plato kenarı yerleşmeleri", hem çalışma sahamızda hem de Kızılırmak havzası ile geniş vadi düzlüklerine bakan plato yamaçlarında, doğal tepe yükseltileri üzerine kurulmuştur. Bu iki tip yerleşmelerin hemen yakınında, ya tamamen ya da bir kısmı kurumuş olan su yataklarında yer almaktadır.

Vadi yamaçlarında ve vadi tabanlarında kurulan "vadi yerleşmeleri", genel itibariyle küçük boyutlu yerleşmelerin kurulmasına imkân vermiştir. Bu tür yerleşmelerin hemen hemen hepsi doğal yükseltiler üzerinde yer almaktadır. Bu yerleşmelere Mesudiye, Suşehri, Koyulhisar, Akıncılar, Şebinkarahisar rastlanılmıştır. Çalışma sahamız ve Kızılırmak havzası, yüksek platolarda rastlanılan "düz alan yerleşmeleri", orta ve büyük boyutludur. Düz alanlarda, farklı taraflara doğru uzanan geniş vadi tabanları ile etrafı yüksek dağlar ve tepelerle çevrili bir çanaktan oluşmaktadır. Yapılan değerlendirmelere göre diğer yerleşim modellerinden daha büyük olan bu yerleşim modelinde höyükler; düzlüklerde ve su kaynağı yakınlarında, çoğunlukla doğal bir yükselti üzerindedir. Bu düzlükler, tarım alanları ve yerleşime uygun özelliği ile büyük

[744] A. Tuba Ökse, "Sivas'ta Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi", *Revak,* XI (1993): 30.

boyutlu yerleşmelerin kurulmasına olanak vermiştir. Aksu, Melet Havzası ile çevresinde tüm düzlüklerde yerleşme görülmez. Bu düzlükler tarıma elverişli olmasına rağmen üzerinde yerleşmelerin olmaması, kar sularının eridiği yağışlı ilkbahar mevsiminde sular altında kalması neden olarak gösterilebilir. Bu durumun eski dönemlerdeki mevsim şartlarına bağlı olarak, bataklıklar veya göletler oluştuğu düşünülebilir.

Aksu, Melet Havzası ile çevresinde kale ve istihkâm mevkileri doğal savunma ve kontrol noktaları şeklindedir. Doğal savunma alanları üzerinde; kayalara oyulmuş yuvarlak kar sarnıçları, kaya basamakları ve kule mekânlar görülmektedir. Kale ve istihkâm mevkileri Geç Kalkolitik dönemden itibaren kullanılmıştır. Maden ve orman kaynaklarını kontrol etmek amacı ile özellikle Roma Dönemi'nde inşa edilmiştir. Çalışma alanımız ve çevresinde birçok örneği bulunmaktadır. Bunlar; Şebinkarahisar, Kalecik Kalesi, Kalebaşı Mevkii, Kaleyanı Kalesi, Ütük Kalesi, Akdede Kalesi, Sancak Kale ve Korkut Kalesi gibi…

Kaya Oyuğu Mezarlar, çalışma sahamız ve Kızılırmak havzası içinde, dik kayalıklar üzerinde Roma dönemine tarihlenmektedir. Genellikle bu tür mezarlar doğal nedenlerle ve bilinçsiz tahribatla zarar görmüştür. Kaya oyulmuş mezarlar zamanla halk tarafında farklı amaçlar (depo, saklanma yeri vb.) için kullanılmaya başlanmıştır. Bilim insanları tarafından, bu bölgede yapılan yüzey ve kazı çalışmaları sırasında nekropoller ve tümülüsler bulunmuştur. Nekropoller, tepe ve yamaç yerleşmelerinin çevresinde bulunmaktadır.

Havzada, yazılı kaynakların bilgi vermediği geçmiş dönemlerdeki toplumların yaşam biçimi ve beslenme ekonomilerinin anlaşılabilmesi için, yukarıda bahsettiğimiz yerleşim yapıları ile birbirine olan uzaklıkları ve çevrelerindeki besin elde edebilecekleri alanın özellikleri önemlidir. Yapılan araştırmalarda yerleşim yapısı dönemlere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar; çevre koşullarının, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapıdaki değişimlerin göstergesidir.[745]

Yerleşme büyüklüğünün belirlenmesinde, seramik parçaları ve küçük buluntuların yayılımı belirlenir. Yerleşmeler küçük, orta ve büyük olarak nitelendirilmektedir. Aksu ve Melet Havzası'nda bulunan yerleşmeler 46% bir dönemli, 31% iki dönemli, 9% üç dönemli, 9% dört dönemli, 3% beş dönemli, 2% altı dönemli,

[745] Ayşe Tuba Ökse, "Sivas'da Hitit Çağı Öncesi Yerleşim Sistemlerinde Devamlılık ve Değişim", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 22/1 (2005): 64.

0% yedi dönemli idi. (Tablo 1.6) Sırasıyla tepe yerleşmesi, höyük, nekropol-mezarlık-kutsal alan, yamaç yerleşmeleri farklı dönemlerde çoğunluğu oluşturmaktadır. (Tablo 1.7)

Aksu ve Melet Havzası ile çevresinde yerleşme tipleri hem günümüzde hem de geçmişte kaçak kazılara, yol yapımı ve su kanalları gibi sebeplerden dolayı tahrip edilmiştir (Fotoğraf 2.133).

5.1.1. Kalkolitik Çağ

Bölgede 35 merkezde Geç Kalkolitik Çağ seramiğine rastlanılmıştır. Bu yerleşmeler genel itibariyle ortalama 20-50 m. çapları arasındadır. Ama arkeolojik kazı yapılmadığından bu yerleşmelerin boyutları tam olarak belirlenmemiştir.

Kalkolitik Çağ'a tarihlenen höyük, tepe yerleşmesi, yamaç yerleşmesi, kutsal alan-tapınak-mezarlık alan, tümülüs, düz alan ve vadi yerleşmelerinden oluşmaktadır (Tablo 1.8.).

Yukarıdaki yerleşme türleri bazıları çok dönemlidir (Tablo 1.7.). Höyük, tepe, düz gibi yerleşme türleri, Kalkolitik Çağa tarihlenen yerleşimlerinin boyutlarının küçük olduğu ve daha sonraki dönemlerde genişlediği düşünülmektedir.

Aksu, Melet Havzası'nda bulunan yerleşmelerin 7% Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir (Tablo 1.5). Bu 7% bölümün içinde yerleşmeler 15% Mesudiye, 5% Suşehri, 8% Reşadiye, 2% Alucra yer almaktadır. (Tablo 1.25, 1.22, 1.19, 1.16, 1.9)

İÖ 4. binde günümüzden daha sıcak ve nemli bir iklim hüküm sürmüş step orman örtüsü hâkimdir. Çalışma sahamızda yer alan ilçelerdeki Kalkolitik Çağ'a tarihlenen yerleşmeler bibirbirine yakın mesafede yer almaktadır. Genelde yerleşmeler kuzey-güney uzantılı değil, doğu-batı uzantılı olarak gelişim göstermektedir.[746] Bu yerleşmedeki yaşayan insanlar aynı alanı kullanmış olabilecekleri, büyük ihtimalle birbirleri ile kan bağıyla bağlı olabilecekleri üzerinde durulmaktadır. Yine bölgeler insanların ormanlık alanda yeterli av hayvanı, denizde avlanmaları ve çeşitli bitkileri toplayarak beslenebileceği düşünüldüğünde, bu yerleşmeler büyük bölümü mevsimlik yerleşimler olduğu üzerinde durulmaktadır.[747]

[746] Kaymakçı, *Giresun I,* 73.
[747] Ökse, "Sivas'da Hitit Çağı Öncesi Yerleşim Sistemlerinde Devamlılık ve Değişim", 66.

Yerleşmelerin büyük bölümü Kalkolitik Çağ'dan sonra terk edilmiştir. Az sayıda yerleşme kullanılmaya devam etmiştir. ETÇ-Karaz dönemine geçilirken farklı yerleşimler tercih etmişlerdi. İklim değişikleri, avlancak hayvanların sayısındaki değişiklikler gibi sebeplerden dolayı insanların farklı yerleşmelere veya bölgelere göç etmiş olabilecekleri üzerinde durulmaktadır. Tam tersi düşünüldüğünde yeni insanların bölgeye gelmelerine neden olmuş olabilir.[748]

5.1.2. Erken Tunç Çağı-Karaz Kültürü

Aksu ve Melet Havzası'nda ETÇ-Karaz dönemine ait seramik paçaları toplam 135 merkezde bulunmuştur. Kalkolitik Çağ'a göre yerleşim sayısı yaklaşık dört kat artığı görülmektedir. Kalkolitik Çağ'da olduğu gibi yerleşmelerin boyutları bu dönemde belirlenmemiştir. Bu yerleşmelerden çok azı Kalkolitik Çağ'dan beri iskân edilmiş olup, büyük bölümü yeni kurulmuştur. Havzadaki yerleşmelerin %26'sı bu döneme tarihlenmektedir (Tablo 1.5). Bu oranı ileçeler bazında bakıldığında %44 Mesudiye (Tablo 1.9), %16 Koyulhisar (Tablo 1.13), %13 Suşehri (Tablo 1.16), %33 Reşadiye (Tablo 1.20), %17 Şebinkarahisar (Tablo 1.22), %23 Alucra (Tablo 1.25) ETÇ-Karaz dönemine tarihlenmektedir. Bu dönemde kurulmuş yerleşmelerin büyük bölümünün tek dönemli olduğu görülmektedir. (Tablo 1.6) Sadece 7 yerleşme sonraki dönemlerde iskân edilmiştir. (Tablo 1.7). ETÇ-Karaz dönemine tarihlenen yerleşme türleri arasında sırasıyla tepe yerleşmesi, höyük, yamaç yerleşmesi ve diğerleri yer almaktadır. (Tablo 1.8).

Bölgede yerleşme boyutları değişmektedir. Kaleyeri/Kalecik Yerleşmesi sınırı kuzeybatı-güneydoğu yaklaşık 160 m, güneybatı-kuzeydoğu uzantısı ise yaklaşık 50 m, Yumurcaktaş Kale Yerleşimi 100 x 100 m boyutunda, Küçükgüzel, 400 x 100 m çapındadır. Ama bu bölgede arkeolojik kazı yapılmadığı için yerleşmelerin boyutları tam olarak belirlenmemiştir. Yerleşme yüzeyinde bulunan seramik parçaları ve küçük buluntulara göre yerleşme boyutları belirlenmiştir.

ETÇ-Karaz Kültürü merkezleri arasındaki mesafeler, ortalama 25-30 km (bir günlük yürüme mesafesi) arasında değişmektedir. Bu yerleşmelerde yaşayan topluluklar

[748] Ökse, "Sivas'da Hitit Çağı Öncesi Yerleşim Sistemlerinde Devamlılık ve Değişim", 67.

hem tarım hem de hayvancılıkla geçindiğini söylenebilir. Bu insan topluluklarının yerleşmeleri mevsimlik olarak kullanıldıkları öngörülmektedir. Ayrıca yerleşmeler arasındaki mesafelere bakıldığında her birinde bir kabilenin egemen olduğu düşünülmektedir.

ETÇ-Karaz dönemine tarihlenen yerleşmeleri daha çok günümüz Gümüşhane/Şiran-Giresun/Alucra, Çamoluk ve Şebinkarahisar yolu üzerinde bulunmaktadır. Yol güzergâhı üzerinde bulunan Fındıkbeli Höyük ve Çalgan Şelale Mevkii örnek verebiliriz.

Aksu ve Melet Havzası'ndaki Reşadiye, Koyulhisar ve Suşehri ilçesi, İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri arasında bir geçiş bölgesi ve yer yer 3000 m civarındaki zirveleriyle Köse dağları doğu-batı yönünde uzanmaktadır.[749] Şuşehri Ovası'nda yer alan yerleşmeler (höyük, tepe ve yamaç), şu anda Şebinkarahisar ve Suşehri sınırları içinde yer alan Kılıçkaya Barajı'nın suları altında kalmıştır. Koyulhisar ve Şuşehri yapılan çalışmalarda tepe ve yamaç yerleşmeleri bulunmuştur. Suşehri'nde Çataoluk, Yeşilyayla ve Koyulhisar da ise Kalederesi, Sarıharman gibi yerleşmeler genelde su kaynağı üzerinde ve çoğunlukla yamaçlarda kurulmuştur. Buradaki yerleşmelerin bir bölümü ise vadilerin daha yüksek rakımlı, genellikle üç tarafı kapalı çanak biçimli üst bölümlerine konumu ile sel felâketlerinden ve kışın bölgede hüküm süren soğuk iklim koşullarına karşı daha korunaklıdır.

Aksu, Melet Havzası ile çevresinde bakıldığında Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk ilçeleri; Giresun, Kümbet ve Sivas üzerinden Doğu Anadolu'ya giden yol ile Kelkit'ten Çoruh Vadisi'ne uzanan yolun kavşak noktasında bulunmaktadır. İki havzanın dağlık ve engebeli arazisi, çevresi ile ulaşıma engel olmaktadır. Örnek olarak Şebinkarahisar'ın coğrafi özelliği sonucu sadece batıdan ulaşıma elverişli olup Suşehri-Koyulhisar-Reşadiye yoluyla batıya bağlanmaktadır. İlçenin kuzeyindeki Giresun dağları ilçenin kuzey ile olan bağlantısını bir duvar gibi keserek sadece belirli noktalardan ulaşılmaktadır.[750]

[749] Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 129.
[750] Burney, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age" *Anatolian Studies,* 157-209.

5.1.3. İÖ II. Binyıl (OTÇ-GTÇ)

Aksu ve Melet Havzası'nda 53 merkez İÖ II. binyıla tarihlenmektedir. Bu yerleşmelerden yaklaşık 10 tanesi bu dönemden önce iskân edilmiştir. Geri kalan yerleşmeler bu dönemle itibaren iskân edilmiştir. Havzada yerleşmelerin %10 İÖ II. binyıla tarihlenmektedir (Tablo 1.5). Bu orana ilçeler bazında bakıldığında %7 Suşehri (Tablo 1.16), %30 Şebinkarahisar (Tablo 1.22), %31 Alucra (Tablo 1.25) gibi en yüksek orana sahiptir. Bu dönemde en çok tepe yerleşmesi, kutsal alan, höyük ve düz alan yerleşmeleri tercih edilmiştir (Tablo 1.8). ETÇ-Karaz dönemine göre yerleşme sayısında azalmalar görülmektedir. Bunun sebebi göçebe bir yaşam sürmeleri ve bu bölge yeni göçlere sahne olmuş olabilir.

Reşadiye, Koyulhisar ve Suşehri'nin dağlık ve bitki örtüsü, ormanlık yapısı nedeni ile höyük yerleşmelerinin kurulmasına uygun değildir. Ayrıca düz alan az olması gibi sebeplerden az sayıda höyük yerleşmeleri vardır. Bu durum tepe ve yamaç yerleşmelerin küçük olmasında etkisi olduğunu düşünmekteyiz. Kalkolitik Çağ'a oranla ETÇ'de daha fazla höyük, tepe ve yamaç yerleşmelerin sayısı artmıştır. Burada Kalkolitik ve ETÇ'da (özellikle yerleşmelerin sayısı oldukça artmış) yerleşmeler küçük, İÖ 2. Binyıl yerleşmeleri ise yok denecek kadar azdır. İÖ 2. Binyılda yarı göçebe yayla toplulukları olasılığı üzerinde durulmaktadır. İÖ II. binyılda yapılar büyük ihtimalle tahrip edildikleri, yeniden inşa edildikleri, ya da terk edildikleri zaman büyük höyükler yaratmayan, sadece ahşap ya da dal örgü ve kil malzemeden yapılan evlerden oluşan köylerde yaşamışlardır.[751]

İÖ II. binyılın Anadolu'da Kızılırmak kavsinde Hitit Krallığının kurulduğu ve Trabzon-Rize illeri yerleşim alanlarının Hititler devrinde Azzi-Hayaşa adı taşımaktadır. Şimdiye kadar Aksu ve Melet Havzası'nda İÖ II. binyıl yerleşmesinin izine rastlanılmamıştı. Hitit arşivlerindeki bilgilere göre bir süre boyunca bölgede varlıklarını devam ettirdiklerini bildiğimiz Hayaşalılar, Rize'den Giresun'a kadar uzanan sahil şeridinin iç kesimi ile Erzurum-Erzincan-Bayburt arasında kalan topraklarda hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdi. Yani Çoruh-Kelkit vadisinin sınırladığı bölgeyi yurt edinmişlerdi. Yine Hitit kaynakların verdiği bilgilere göre etki alanlarını ve sınırlarını

[751] Ayşe Tuba Ökse, "Yüzey Araştırmalarından Elde Edilen Verilere Göre Sivas Bölgesi Erken Tunç Çağı Yaşam Tarzı" *İdol,* 6/23 (2004): 24-28.

zaman zaman bu bölgelerin dışına doğru genişletmiş ve Aksu Havzası doğusu Azzi-Hayaşa sınırları içerisinde göstermektedir. Giresun'da yapılan yüzey araştırmaları ile bölgenin II. binyıl kültürü ve tarihine ışık tutulmaktadır.[752]

İÖ II. binyılın ilk yarısında, Giresun'un batısında, Ordu, Reşadiye, Koyulhisar, Suşehri muhtemelen yerel krallıkların (Kaşkalar) egemenliği vardı. Bu dönemde bölgedeki krallıkların, Hitit egemenliğine girmemek için sürekli bir çatışma halinde idiler. Anadolu İÖ II. binyılın başlarında yazıyla tanışırken sahamızı oluşturan kısım İÖ II. binyılın ortalarında tarihi çağlara taşıyanlar Azzi-Hayaşalılar'dır. Hayaşa ülkesi ve halkı Aksu, Melet Havzası ile çevresi, Anadolu tarihinde de önemli bir yer tutar.

Aksu ve Melet Havzası güneydoğusu engebeli arazisi ve iklim şartları ile bölge insanını düşmanlarına karşı koruyan bir yapıdadır. Bu dönemde önce olduğu gibi bu dönemde de su kaynaklarının yerleşim yerinin seçiminde birinci derecede rol oynadığı görülmektedir. Bu durum su kaynaklarının öneminin ve jeopolitik yapıyla doğrudan ilişkilidir.

Alucra ilçesinde Elmacık köy sınırları içerisindeki Kaleyeri ve Topalaksağ yerleşmeleri ile hemen güneyinde bulunan Tepeköy köyü sınırları içerisindeki Gavur Kalesi ve Suyurdu köyündeki Almoğun Yerleşmeleri ise II. binyıl kültürünün kuzey-güney yol bağlantısı üzerinde yer almaktadır. İlçenin güneybatısındaki Aktepe yerleşiminin ise konumu itibariyle İÖ III. ve II. binyılda hem bölgenin batı ile yol bağlantısını hem de bölgeyi kontrol eden yol güvenliğini sağladığı düşüncesindeyiz.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Aksu ve Melet Havzası sınırları içerisindeki Alucra, Şebinkarahisar'daki II. binyıl yerleşmeleri ağırlıklı olarak tepeüstü ve yamaç yerleşmeleriyle, tepeüstünde oluşmuş höyüklerdir. Bu merkezler korunaklı, dere veya su kaynaklarına hâkim yamaçlarda, yerleşmeler daha çok vadi ağızlarında ve ayrıca yüksek alanlardaki düz alanlarda höyük tipi yerleşmelere rastlanılmaktadır. Düz yerleşmelerin sayısı çok azdır.

Alucra ve Şebinkarahisar'da yapılan çalışmalar sonucunda bölge çanak-çömlek kültürleri ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu dönemde, kıyı kesimine göre kıyıya uzak engebeli alanlardaki yerleşmelerin daha yoğun olduğu söyleyebiliriz.

[752] Kaymakçı, *Giresun I*, 73-76.

Şebinkarahisar, Alucra, Mesudiye, Reşadiye, Koyulhisar, Suşehri ilçelerindeki İÖ II. binyıl yerleşmeleri birbirine çok yakın konumda ve çoğunlukla yamaç ve tepeüstü yerleşmeleridir. Bu ilçeler Orta Anadolu ile Karadeniz arasında geçişi sağlamaktadır.

Giresun dağları üzerinde bulunan İÖ II. binyıl yerleşimler, güneyden kuzeye doğru uzanan ırmakların açtığı derin vadilerde, dağlar arasından uzanan tarihi doğal yolların güzergâhında konumlanmıştır. Ormanlık kesimlerde yerleşim yoğunluğunun azalması, muhtemelen sosyokültürel yapı ve coğrafi yapının elverişsizliği gibi sebepler olabilir. Örnek olarak; Alucra ve Şebinkarahisar ilçeleri arasındaki ormanlık alanı gösterebiliriz.

5.1.4. Demir Çağı (EDÇ-GDÇ)

Aksu ve Melet Havzası'nda 134 merkezde Demir Çağı'na tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur. Bu yerleşimler 63'ü EDÇ'na ve 71 ise GDÇ'na tarihlenmiştir. İÖ II. binyıla göre yerleşim sayısında büyük artış olmuştur. Aksu ve Melet Havzası yerleşimlerin % 12 EDÇ'na % 14 ise GDÇ'na tarihlenmiştir (Tablo 1.5). Yine havzadaki yerleşimlerin % 9 üç dönemli ve % 9 dört dönemli yerleşmelerde oluşmaktadır (Tablo 1.6). Yerleşimler bir kısmı daha öncede iskân edilmiş ve dönemde yerleşmeye sahne olmuştur. EDÇ ve GDÇ ilçeler bazında yerleşim oranı % 32 Mesudiye (Tablo 1.9), % 23 Koyulhisar (Tablo 1.13), % 33 Suşehri (Tablo 1.16), % 34 Reşadiye (Tablo 1.19), % 24 Şebinkarahisar (Tablo 1.22), % 8 Alucra (Tablo 1.25) olarak belirlenmiştir. Bu dönemde en çok rastlanılan yerleşim türleri tepe yerleşimi, höyük yerleşimi, kale ve istihkam mevkii, yamaç yerleşmesidir (Tablo 1.8).

Koyulhisar ve Suşehri sınırları içerisinde Demir Çağı ve öncesine ait yerleşmelerin büyük kısmı höyük ve tepe yerleşmelerinde oluşmaktadır. Suşehri düzlüğüne hâkim bir tepe üzerinde ve DÇ tarihlenen Garip Mezarlığı, Güneyli ve Güdeli tümülüsleri örnek verebiliriz.

Demir Çağı döneminde yerleşmelerin sayısı artmış ve yerleşmeler büyümüştür. Aksu ve Melet Havzası yakın bölgelerde yerleşmeler bu genellemeye uymaktadır. Demir Çağı ile itibaren, yerleşmelere ek olarak kale ve istihkâm mevkileri görülmeye başlanmıştır. Çoğunlukla Ordu ve Giresun rastlanan yayla tipi yerleşmeler Koyulhisar'ın Eğriçimen, Ortakent ve Yeniaslan Höyüğü örnek verebiliriz.

Havzada yerleşimler bir kısmı yerleşik bir kısmı geçici yerleşimlerdir. Bu yerleşimlerde yaşayan insanların bazıları tarımcılık bazıları hayvancılık yapmıştır. Strabon; bu halkın Pharnakia'nın karşısında yerleştiklerinden, demircilik yaptıklarından, palamut ve yunus avladıklarından, yunus yağını pek çok amaç için kullandıklarından bahsetmektedir.[753]

5.1.6. Hellenistik Dönem

Aksu ve Melet Havzası'nda 66 merkezde Hellenistik Dönem'e tarihlenen arkeolojik malzeme bulunmuştur. Havzada tespit edilen yerleşimlerin % 13 bu döneme tarihlenmektedir. Hellenistik Dönemi'nde ilçeler bazında yerleşim oranı % 9 Mesudiye (Tablo 1.9), % 28 Koyulhisar (Tablo 1.13), % 17 Suşehri (Tablo 1.16), % 12 Reşadiye (Tablo 1.19), % 8 Şebinkarahisar (Tablo 1.22), % 10 Alucra (Tablo 1.25) olarak belirlenmiştir. Bu oranlar içinde en çok rastlanan yerleşim türleri; tepe yerleşmesi, mezarlık-kutsal alan-tapınak, tümülüs ve yamaç yerleşmesi idi (Tablo 1.8). Yerleşim türleri ilçeler bazında da bu orana yakındır.

İlk olarak Helenistik-Roma dönemlerinde iskân görmeye başlayan yerleşmeler modern köy yerleşmelerinin yakın çevresinde bulunmaktadır. Bunlar tepe ve yamaç yerleşmeleri Camiyeri Mevkii, Cangının Tepe, Örenler Tepesi.

Tüm dönemlerde olduğu gibi tespit edilen yerleşimler yüzeyinden toplanan seramik parçaları ne kadar eski yerleşimin yayılımını belirlenmesinde önemli olsa da, erzoyon, toprak kayması ve tarım nedeniyle yüzey buluntuları orijinal yerinde daha geniş alanlara dağılabilmektedir.[754] Bu durum bilim insanlarının çalışmalarını zorlaştırmaktadır.

Aksu ve Melet Havzası, önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması, barındırdığı maden rezervleri, orman ve su kaynaklarının çokluğu, doğal kaya sığınaklarının varlığı nedeniyle en eski çağlardan beri tercih edilmiştir.

Havza ve çevresinde, Sinop/Boyabat Kalesinde, Amasya Kalesi'nde, Samsun/Bafra Asarkale'de, Ordu/Bayadı Kurulkalesi'nde, Ordu/Fatsa Cıngırt Kayası Ordu/Mesudiye Arık Musa'da, Ünye Kalesi'nde, Şebinkarahisar (Colonia) kalesinde

[753] Strabon, *Geographıka,* 29-30.
[754] Ökse, "Yüzey Araştırmalarından Elde Edilen Verilere Göre Sivas Bölgesi Erken Tunç Çağı Yaşam Tarzı" 25.

dokuz adet olmak üzere benzer mimaride yapılar ve bunların eşzamanlı inşa edildiğine ve müşterek bir dizaynın parçası olduğu göstermektedir. Yine Pontos Krallığı döneminde, bir ya da birden çok sayıda kayaya oyulmuş, güvenli olarak suya ulaşılabilen basamaklı tünellerin, kale yerleşimleri bulunmuştur.

Strabon'un verdiği bilgilere göre Pontos krallarından VI. Mithridates, Küçük Armenia'yı ele geçirdikten sonra, krallık idari sisteminde, krallığın geniş topraklarını koruyan en az 75 tane kale yerleşimi (phrouriai askeri garnizonlar) yapılmıştır. Bu kaleler askeri ve ekonomik işlevleriyle Pontos Krallığı idari sisteminde önemlidir.[755] Ana kayaya oygu basamaklı tünellerin Anadolu'daki yayılımları, Pontos, Paflogonya, Lakonia, Kappadocia, Galatia, Küçük Armenia, Kommagene, ve batıda Frigya bölgelerinde rastlanılmıştır.

Kayaya oygu tüneller suya ulaşmanın daha kolay yolu olduğu düşüncesindeyiz. Anadolu kalelerinde yürüyerek aşağıda bulunan su kaynaklarına ulaşılamayacak kadar diktir. Bundan ötürü kayaya oygu basamaklarla inilecek bir düzenleme, halkın su kaynağına rahat ulaşması ve ayrıca kale yerleşimleri için gerekli olan, düşman saldırılarına karşı korunaklı bir su deposu olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

5.1.8. Roma Dönemi

Aksu ve Melet Havzası'nda 98 merkezde Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları ve küçük buluntulara rastlanılmıştır. Havzada bulunan yerleşimlerin % 18 bu dönem tarihlenmiştir (Tablo 1.5). Roma Dönemi'nde ilçeler bazında yerleşim oranı % 15 Mesudiye (Tablo 1.9), % 33 Koyulhisar (Tablo 1.13), % 25 Suşehri (Tablo 1.16), % 13 Reşadiye (Tablo 1.19), % 21 Şebinkarahisar (Tablo 1.22), % 26 Alucra (Tablo 1.25) olarak belirlenmiştir. Yapılan bu araştırmalarda en çok rastlanılan yerleşim türleri; tepe yerleşmesi, mezarlık-kutsal alan-tapınak, yamaç yerleşmesi ve tümülüs idi.

Roma Dönemi'ne tarihlenen Dedelikayası'nda mezarlık alan bulunmuştur. Mezarlık alanı tahribattan dolayı doğru değerlendirilebilmesi kısıtlamıştır. Çevrelerini görebilecek ve yüksek noktalarda bulunan Ortakent, Kalecik Tümülüsü, Sarıharman Tümülüsü-Roma (Koyulhisar) tarihlendirilmiştir.

[755] Strabon, *Geographıka,* XII. 3.28.

Suşehri'ndeki Kale ve Ocağın Beleni yamaç yerleşmeleridir.[756] Höyük, tepe ve yamaç yerleşmeleri Kalkolitik Çağı'nda başlayan, Roma dönemine kadar yerleşim görmeye devam eden, bazı yerleşmeler tek dönem, bazıları iki dönem, bazıları ise üç dönem yerleşim görmeye devam etmiştir. Yeniaslan III, Aşıklar Tepesi, Ocağın Beleni Tepesi gibi örnekleri çoğaltabiliriz.

5.2. Seramik Buluntuları

5.2.1. Kalkolitik Çağ

Aksu ve Melet Havzası'ında 31 yerleşmede Kalkolitik Çağ seramiğine rastlanılmıştır. Bölgenin Kalkolitik Çağ seramik malzemesi, el yapımı, kaba, yoğun perdahlı, çoğunlukla ince cidarlı kaba organik ya da mineral katkılı seramik türleri ile temsil edilmektedir.

5.2.1.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler

Kalkolitik Çağ seramikleri genellikle kahverengi hamurlu, çok iyi pişmemiş, çoğunluğu iç ve dış yüzeyi kahverengi boya astarlı, iç içe daire şekilli oluk bezekli olanlara rastlanılmıştır. Aksu ve Melet Havzası'nda yapılan yüzey araştırmalarında bir kısmı dışı siyah, içi açık kırmızı boya astarlı, diğer kısmı iç ve dış yüzeyi siyah olup Kalkolitik form veren seramikler bulunmuştur. Yine bu bölgede seramikler siyah-kahverengi ya da kırmızı boya astarlı ve gri hamurlu, perdahlı, düz, hafif kapalı ağızlı idi. Bu tür seramik örneklerine; Abdili Yayla Höyük, Buzluk, Çağlankaya, Çamarası I, II, Gavur Kalesi, Evliya Tepesi (baskı/çentik bezeme, açık kahverengi yüzey renkli GKÇ'a tarihlenen seramikler bulunmuş) gibi yerleşmelerde rastlanılmıştır.

5.2.1.2. Kap Tipolojisi

Aksu ve Melet Havzası'nda çeşitli kategoride olan tutamaklı, orta büyüklükte ve düz dipli kaplara ait olduğu düşünülen seramik parçaları bulunmuştur. Yine burada gri hamurlu, düz, kaba formlu, hafif kapalı ağızlı çanak çömlekler bulunmuştur.[757]

[756] Engin, "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 78

[757] Seramik teknik özellikleri ve kap tipolojisi için A. Tuba Ökse, çanak-çömlek eseri önemlidir. A. Tuba Ökse, *Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek Teknik Özellikler, Biçimler, Türkçe, Fransız, Almanca ve İngilizce Terimler*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012), daha fazla bilgi bkz.

5.2.1.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Abdili Yayla Höyük, Buzluk, Çağlankaya vb yerlerde bulunan kahverengi-gri hamurlu, iç ve dış yüzeyi kahverengi-siyah-açık kırmızı boya astarlı, çok iyi pişmemiş, oluk bezekli seramik parçaları bulunmuştur. Aksu ve Melet Havzası'nda iri taşlar, ezgi taşları, iç ve dış yüzeyi kahverengi, açık kırmızı boya astarlı Kalkolitik Çağ'a seramikler bulunmuştur. Yukardaki özelliklere sahip seramik örnekleri Zile'de Akdoğan, Merzifon'da Üçtaş örnek verebiliriz.

5.2.2. Karaz Kültürü ve Erken Tunç Çağı

Aksu ve Melet Havzası'nda 132 yerleşmede Karaz-Erken Tunç Çağı seramiği bulunmuştur. ETÇ yerel özellikte el yapımı saman katkılı, astarlı ve perdahlı seramik örnekleri ile kısmen Karaz kültürünün el yapımı, koyu siyah astarlı ve perdahlı, bir kısmı yiv ve kabartma bezekli seramik ve yerel özellik gösteren temsil edilmektedir. Mehmet Özsait, S. Yücel Şenyurt, A. Akçay, Atilla Engin, S. Kaymakçı, T. Ökse[758]'nin yüzey araştırması çalışmalarında Giresun, Ordu, Tokat ve Sivas'ın -özellikle doğu bölümünde- tespit edilen bu seramik türleri, çağdaş Orta Anadolu örneklerinden farklıdır.[759] ETÇ seramik malzemesi; el yapımı, ince kıyılmış saman katkılı, koyu gri/siyah ve kahverengi tonlarda astarlı ve perdahlı parçalardan oluşmaktadır. Bu seramik türü, araştırma bölgesinin güneyinde hâkim olan Erken Transkafkasya mal grubuna göre üretim tekniği ve ince cidarlı formları ile farklılık göstermektedir. Ancak az sayıda yüzey malzemesine göre kesin bir değerlendirme henüz erken olmakla birlikte, Sivas İli'nin Kelkit vadisi ve çevresinde farklı bir ETÇ seramik kültürünün hâkim olması olasıdır.

ETÇ'na ait 1 adet seramikten yuvarlak dokuma ağırlığı, 1 adet pişmiş topraktan oyuncak tekerlek, 1 adet kemik ağırşak, 2 adet pişmiş toprak dokuma ağırlığı, 1 adet pişmiş topraktan figürin, 1 adet küçük testi, 1 adet gaga ağızlı testi bulunmuştur.

5.2.2.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikleri

Aksu ve Melet Havzası'nda koyu yüzlü açkılı seramikler veya Karaz türü seramik terimi kullanılmıştır. Bu seramiklerde iki önemli ve ayırıcı özellik bulunur. Bunlardan birincisi; renkli ve koyu yüzlü açkılı olanların renkleri koyu ve kirli, ikinci özelliği ise

[758] Ayşe Tuba Ökse, "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demir Çağı Yerleşim Tarihi", *Belleten,* LXII/234 (1998): 299-360.
[759] Engin, vd. "Sivas İli 2010 Yılı Yüzey Araştırması", 175; Atilla Engin vd., "Sivas İli 2012 Yılı Yüzey Araştırması", içinde *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* (Muğla: 2013), 43-64.

açkılı olup ve bu tür seramiklerin ortak paydası olması yanında ayırıcı özelliğidir. Bu tür seramiklerin hamuru genel itibariyle kaba bir malzemeden oluşmaktadır. Bu seramik grubu ile özdeşleşmiş olan renkler siyah ve kırmızı dışında kahverengi, gri ve devetüyü renginde örnekleri de görülmektedir. Özellikle seramiğin dış yüzeyinde görülen renk alacalanması ve iç-dış yüzey renklerindeki karşıtlık durumu onun için karakteristik bir durumdur.[760] ETÇ seramiği el yapımı, ince kıyılmış saman katkılı, koyu gri/siyah ve kahverengi tonlarda astarlı ve perdahlı idi.

5.2.2.2. Kap Tipolojisi

Aksu ve Melet Havzası'nda bulunan seramik parçalarından yola çıkarak, çeşitli form özelliklere sahip çanak örneklerin olduğu düşünülmektedir. Bu örneklerden birisi oval ağızlı ve gövde eğimi fazla olan grup ve gövdedeki eğimden dolayı ağız daha yayvan bir görünüm almaktadır. Çanak bazı örnekleri gövdesi hemen ağız altında itibaren dış bükey bir profil ile bombe yaparken, bazı örnekleri ise ağız altında itibaren düz gelerek, bombe dibin hemen üstünde oluşmakta ve düz diplidir. Derin Çanaklar gövde dik ve dike yakın bir form özelliği ve kap gövdeden dip kısma hafif bir meyil ile daralmakta; Sığ Çanaklar ise düz, dışa açık ağızlı veya yuvarlatılmış gövdeli, düz ya da hafif bombeli gelen gövde, düz ya da yuvarlatılmış düz bir dipe sahiptir. Yine yüzeyde düz dipli, geniş yumru şeklinde tutamaklı kapların parçaları bulunmuştur. (Çamarsı II).

Kapalı Ağızlı Çömlekler, dudak kısmı hafif oval ya da düz olarak, küresel karınlı ve düz dipli, çömlek ağızlarının hafif dışa çekik, çömlek ağızlarının hafif dışa çekik şeklindedir. Dışa Çekik Ağızlı Çömlekler, ağzı, profillerinden dolayı yayvan hafif kısa boyunlu, küresel karınlı ve düz diplidir.

Küplerin büyük bölümü orta boylu, düz ya da oval ağızlı olup, düz bir gövde profilde, ağızları hafif dışa çekiktir.

[760] Davut Yiğitpaşa, Süleyman Can. "Van Müzesi Buluntuları Işığında Van-Muş Bölgesinde Erken Tunç Çağı ve Karaz Kültürü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 5/20 (2012): 280-282; Azime Çor, "Anadolu'da Eski Yerleşim Birimlerinde Karaz Seramiği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, Anakara Üniversitesi Arkeoloji ve Snat Tarihi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı,1990), 17-23.

5.2.2.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Aksu ve Melet Havzası'nda yüzey araştırması ve kazı çalışmasında elde edilen seramik parçaları ETÇ'na tarihlenmiştir. Burada bulunan çanak-çömlek, küp örneği İkiztepe[761], Beycesultan, Konya Ovası, Troia ve Afyon'da aynı örnekleri bulunmuştur.

Karaz Kültürü (İÖ 4.000-3.600/1800), Doğu Anadolu, Transkafkasya, Azerbaycan kuzeybatı İran içine alan bölgeye yayılmıştır. Bu kültür farklı coğrafyalarda *Khirbet Kerak, Kura-Aras Kültürü ve Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü* gibi adlarla geçmektedir. Kafkaslardaki bulunan malzeme ile birbirine benzer olabileceği fikri benimsenmeye, Suriye-Filistin coğrafyasında görülen bu kültür seramiğinin, bir topluluk göç hareketi veya yabancı bir kültüre bağlı olarak bölgeye yayıldığı tahmin edilmektedir. Karaz seramiğine Karaz, Pulur, Sos höyük, Güzelova ve Bayburt yakınlarındaki Büyüktepe kazılarında rastlanılmıştır.

5.2.3. İÖ 2. Binyıl (Orta Tunç Çağı- Geç Tunç Çağı)

Aksu ve Melet Havzası'nda 51 yerleşmede İÖ 2. Binyıl (OTÇ-GTÇ) seramiği bulunmuştur. Bu yerleşmelerdeki seramikler bir kısmı OTÇ tarihlenmiş, diğer kısmı GTÇ'na tarihlenmiştir.

5.2.3.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler

Aksu ve Melet Havzası'nda (Kiliseburnu Mezarlık Alanı) koyu yüzlü kap parçalarının yüzeyinde, bu havzaya has çizi/kazı bezeme bulunmuştur. Burada bulunan bir kısım seramik parçaları açkısız kaba hamurlu ve orta derece pişmiştir (Aslanşah Köyü Nekropol Alanı). Bu havzada bulunan seramik parçaları genellikle kendinden astarlı, bir kısmı açkılı, diğer kısmı açkısız, hamur rengi 2.5 YR-6-(5)/6, 10R-5/6, 5YR-4/4 gibi, kireç ve mika katkılı, büyük oranda bezeme yok, yapım şekli çark, büyük kısmı pişirme durumu orta iken, dşında kalan küçük kısım ise pişirme durumu iyi idi. Aksu ve Melet Havzası'nda çizi, kazı, kabartma ve dalga bezemeli seramik örnekleri bulunmuştur (Yumurcaktaş/Taş).

[761] Önder Bilgi, "İkiztepe Kazılarının 1982 Dönemi Sonuçları", İçinde *V. Kazı Sonuçları Toplantısı,* (İstanbul: 1983), 87-89.

5.2.3.2. Kap Tipolojisi

Aksu ve Melet Havzası (Han Tepesi Höyük) İÖ II. binyıl ait ağız kısımları parmakla çentik bezemeli pithos (ağız) parçalarına rastlanılmıştır. Yine II. binyıl tarihlenen seramikleri ile mezar küpleri bulunmuştur. Küp/Çömlek ve küçük boy kap parçalarının tümü aynı mal grubu özelliği göstermekte ve küplerin/çömleklerin ağız çapları yaklaşık 30-40 cm dışa çekik ağızlı muhtemelen şişkin karınlı bir şekilde profil verdiği düşünülmektedir.

5.2.3.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Aksu ve Melet Havzası'nda çark yapımı, omurgalı çanak formları ve yine çark yapımı yalın yüzlü malların varlığı İÖ. II. binyıla tarihlenmektedir.

ETÇ seramiklerinde hamur rengi kırmızımsı kahverengi ve koyu grinin biraz daha yoğunlaştığı görülür. İÖ II. binyılda ise keramik hamurlarında kırmızımsı kahverengi ve devetüyü renkleri hâkimdir.

5.2.5. İÖ 1. Binyıl (Erken Demir Çağı)

Aksu ve Melet Havzası'nda 58 yerleşmede EDÇ ve ODÇ seramiği bulunmuştur. Kırantarla Yerleşimi, Tepetarla Yerleşimi, Sıradur Höyük ve Nekropolü gibi farklı dönemlerde yerleşime sahne olan sürekliliği olan yerleşmelerdir.

5.2.5.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler

Aksu ve Melet Havzası'nda seramiğin kilini, az veya çok miktarda çok ince kireç, az miktarda mika katkısı oluşmakta ve pembensi devetüyü rengindedir. Hemen hemen tüm kaplarda yüzeyi devetüyü astarla kaplıdır. Yine bu iki havzada dış yüzleri siyah renkte ve perdahlı, iç yüzleri ise kırmızı/kahverengi renkli seramikler bulunmuştur (Uzuntepeler Yamaç Yerleşmesi). Bu seramik örnekleri Karaz Seramiği'ne benzetilmektedir.

5.2.5.2. Kap Tipolojisi

Aksu ve Melet Havzası'nda Demir Çağı seramikleri daha çok monokrom boyalı örnekler ve krater formlu kaplardan oluşmaktadır. MÖ. 8-7 yüzyıla tarihlenmektedir. Demir Çağı'na ait hayvan motifli bir Alişar-4 seramik parçası üzerindeki iki paralel çizgi

ve diz kapağını temsil eden yuvarlak formlu diz eklemi, Alişar-4 seramik geleneği bu dönemde yaygınlaşmaktadır.[762]

5.2.5.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Aksu ve Melet Havzası seramiğin yüzeyi devetüyü astarlı olması ve bu astar özelliği bu türü Phryg olarak geçen İç Anadolu Demir Çağı seramiğine ilişkilendirilmektedir. Ordu da Delikkaya Kaya Sığınağı bu örnekleri bulunmuştur.[763] Alişar-4 seramik geleneği en kuzeydeki yayılım alanı, daha önceki çalışmalarda Tokat-Sulusaray olarak bilinmekle birlikte, Kırantarla örneği geleneğin Ordu-Mesudiye'ye kadar uzandığını gösteren bir buluntudur. Aksu ve Melet Havzası daha önceki yayınlarda Frig etnisitesi ile tanımlanan Demir Çağı kültürünün, esasında Orta Anadolu Demir Çağı gelenekleri içerisinde değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.[764] (Levha 3.27).

5.2.6. Geç Demir Çağı

Aksu ve Melet Havzası'nda 64 yerleşmede GDÇ seramiği bulunmuştur. bu iki havzada yapılmış yüzey araştırmalarında tespit edilen bazı seramik parçalarının kırmızı boya bezemeye sahip olmaları ve façetalı görünümleri nedeniyle teknik yapı, form ve bezeme açısından Orta Karadeniz ve Orta Anadolu bölgeleri Geç Demir Çağı'na tarihlenmektedir. (Levha 3.27).

5.2.6.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler

Aksu ve Melet Havzası'nda yapılan çalışmalarda seramiğin genel itibari ile açkılı astar üzerine yapılan bitkisel, band ve geometrik bezemelerden oluşmaktadır. Bezemelerde kahverengi ve kırmızı rengin tonları kullanıldığı göze çarpmaktadır.[765] Burada bulunan seramiklerin hamuru, genelde devetüyü renginde, iyi arındırılmış, az oranda mikalı, bazı örneklerin çekirdeği karbonize olmuş şekilde bulunmuştur. Seramiğin kaba hamuru içinde mika, iri kireç ve taşçık katkılı, kil renginde astarlı ve orta açkılı ya

[762] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 83.
[763] Ayşe Fatma Erol, *Yüzey Araştırmaları Işığında Fatsa,* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020), 49-51.
[764] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 83-84; Şevket Dönmez, "Yeni Bulguların Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Çanak-Çömleğine Bir Bakış", *Anatolia,* 24 (2003): 2-8.
[765] Şevket Dönmez, "Yeni Arkeolojik Gelişmeler Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Kültürüne Genel Bir Bakış", *Anadolu Araştırmaları*, 19, (2010): 145.

da açkısız ve çark yapımı, siyah, gri, kahverengi, kırmızımsı kahverengi renkler ve bu renklerin koyulu açıklı tonları bezeme rengidir. Seramiklerin bir kısmı iç ve dış yüzey hamur renginde ince bir astarla kaplanmıştır. Bulunan seramikler bir kısmı iyi fırınlanmış, diğer kısmı orta derecede pişkinliktedir.

5.2.6.2. Kap Tipolojisi

Aksu ve Melet Havzası yüzeyinde yüzeyde topladığımız seramik/çanak çömlek parçalarının büyük bölümü kahverengi hamurlu, ince taşcık ve kireç katkılı kilden yapılmış, iyi/orta pişkinlikte; kahverengi kırmızı, çok az siyah-kurşuni renkli, elde yapılmış, düz dipli, genellikle dışa dönük ağız kenarlı, küçük ve orta boy kaplara ait olduğu düşünülmektedir. Burada genelde bitkisel motifli örneklerde sarmaşık yaprağı motiflerinin erken dönemde daha çok açık renk zeminli kompozisyonlar içinde yer almış olmasının yanı sıra, dikey olarak düzenlenmiş bir komposizyon kurgusu içinde betimlenmiş olduğu görülmektedir.

5.2.6.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Aksu ve Melet Havzası'nda Alişar IV geleneğini sürdüren ve Alişar V olarak adlandırılan boya bezekli çanak-çömlek grubu bulunmuştur.[766] GDÇ seramiği sarmaşık, yatay-dikey paralel şeritler, geometrik motiflerden dolayı "Kızılırmak Kavsi Geç Demir Çağı Geç Evre Boya Bezekli Çanak Çömleği" olarak adlandırılmıştır. Bunlara benzer çanak-çömleğin Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki ise Pontus Yerli Seramiği olarak geçmektedir.[767] Aksu, Melet Havzası ve çevresinde Attika Kase örneği olabilecek seramik parçaları bulunmuştur. Elde şekillendirilerek yapılmış olan GDÇ seramik parçalarının benzerleri de İkiztepe'de[768] bulunmuş olan bezeksiz ve boya bezekli seramik parçalarının büyük bölümü elde yapılmıştır.[769]

[766] Şevket Dönmez, "Amasya Müzesi'nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Hellenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış", *Tübaar IV,* (2001): 92.
[767] Aşkıdil Akarca, "Yerli Pontos Seramiği", *V. Türk Tarih Kongresi,* (1956): 142- 146.
[768] Önder Bilgi, "Samsun İkiztepe Arkeolojik Kazıları Tepe III Çalışmaları (1993-199 Dönemi Sonuçları)", *Anadolu Araştırmaları,* 15, (1999): 143.
[769] Önder Bilgi, "İkiztepe in The Late Iron Age", *Anatolian Studies,* 49, (1999): 180- 183; Salih Kaymakçı, "Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı Kültürüne Ait Bulgular ve Karadikmen Kalesi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi,* 46, (2020): 135-152); Dönmez, "Yeni Bulguların Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Çanak-Çömleğine Bir Bakış", 2-8.

5.2.7. Hellenistik Dönem

Aksu ve Melet Havzası'nda 49 yerleşmede Hellenistik Dönem seramiği bulunmuştur. Bu iki havzada sadece kazı Kurul Kalesi'nde yapılmıştır. Kalede tüm veya tüme yakın ancak geneli parçalar halinde olan seramik kaplar açığa çıkarılmıştır. Diğer malzemeler genelde yüzey araştırmaları sırasında ve parçalar halinde toplanmıştır.

Hellenistik Dönem öncesi ve Hellenistik Dönem boyunca yerel birçok imalathanede çeşitli seramik kaplar üretilmiş, ilk başlarda iç pazarın ihtiyacını karşılamaya hizmet eden bu kaplar, bölgede üretilen ve tüketilen mallara veya ucuz üretimlere talep arttıkça dış pazara yönelmişlerdi. Aksu ve Melet Havzası'na yakın bölgelerdeki imalathaneler Herakleia Pontika, Sinope, Kolkhis ve Khersonessos, uzak bölgelerdeki imalathaneler ise Akdeniz ve Ege Bölgesi'nde yer alan Thasos, Pergamon, Smyrna, Ephesos, Knidos, Kos, Rhodos ve Delos tarzı seramik parçaları bulunmuştur.[770]

5.2.7.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler

Aksu ve Melet Havzası'nda Attika ve Delos tipi kâseler Helenistik Dönem'in özgü üretim teknikleri ile imal edilen; ince, parlak koyu kırmızı veya kahverengimsi kırmızı renkte kaliteli bir astara sahip olup bunlar, farklı atölyelerde kil ve astar yapıları ile renk tonları bakımından farklılıklar gösterirken, pişirme ve astarlama teknikleri ile formlarda birbirine benzemektedir. Burada tabak ve kâselerde, sarımsı renkte hamur[771] üzerine parlak ve koyu kırmızı astarlı olanlar İÖ 1. yüzyılda, açık devetüyü renkte hamurlu, ince katkılı ve kırmızı-kahverengi astarlı olanlar Geç Hellenistik Dönem'de kullanılmaktadır.

Kurul Kalesi'nde Unguentarium bulunmuştur. Genelde unguentariumlarının kil özellikleri tümüyle aynıdır ve görülebilir katkı malzemeleri arasında yalnızca kireç tanecikleri, iyi fırınlanmış, astar ve perdahlı idi.

---

[770] I. B. Brashinskij, "Sinope and Colchis." In G. Giorgadze (Ed.), *Voprosi drevney istorii: Kavkazsko-blizhnevostochniy sbornik (The Problems of the Ancient History: Caucasian Near Eastern Studies)*, IV. (1973): 180-190; G. R. Tsetskhladze, "The Production of Amphorae in Colchis" In V. I. Kats and S. Yu. Monachov (Eds.), *Les Amphores Greques*, Saratoy, (1992): 90-110; G. R. Tsetskhladze, S. Yu. Vnukov, "Colchian Amphorae: Typology, Chronology and Aspects of Production." *Annual of the British School of Archaeology at Athens,* 87, (1992): 357-386; Yorulmaz "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Seramikleri", 44-46.

[771] Sarımsı kırmızı (5 YR 5/6 - 5/8)187 veya kırmızımsı sarı (5 YR 7/6 - 7/8 - 6/6 - 6/8, 7.5 YR 7/6 - 6/6) Kırmızı (2.5 YR 5/6 - 5/8) veya açık kırmızı (2.5 YR 6/6 - 6/8 - 5/8, 10 R 6/6 - 6/8 -5/4 - 5/6) Kahverengi (2.5 YR 4/6, 7.5 YR 6/3 - 6/4 - 5/3 - 5/4 - 5/6 - 4/2, 10 YR 7/2) veya kırmızımsı kahverengi (2.5 YR 6/4 - 5 YR 6/4 - 5/3 - 4/3 - 4/4) Gri (5 YR 6/1 - 5/1, 10 YR 6/2 - 5/2) veya koyu gri (5 YR 3/1, 7.5 YR 4/1) yerel özellikler taşımaktadır.

5.2.7.2. Kap Tipolojisi

Aksu ve Melet Havzası'nda bulunan seramik grupları arasında, depolamaya yönelik kaplar dışındaki diğer sayısal üstünlük içki ve masaüstü kaplarından oluşan kaliteli ince seramik gruplarındadır. Yine bu havzalarda kil ve yapı özellikleri ile baskın olarak gri kaplar ve kırmızı astarlı kaplardan oluşan bu gruplar, çoğunlukla Hellenistik Dönem'in en önemli ihraç merkezlerinden olan İonya-Ephesos, Pergamon ve Knidos imalathanelerinden çıkmaktadır. Aksu ve Melet Havzası'nda kalıp yapımı yarım küre kâseler, aplik bezemeli skyphoslar ve Hellenistik Dönem boyunca oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan kalıp yapımı kâseler için standart bir tipoloji ya da kronoloji olarak zor bir durumdur. Çünkü kalıp kullanılarak üretilen bu kâseler, aynı kalıpların nesiller boyunca kullanılabilir veya tekrar üretilebilir olmalarından dolayı doğru sonuçlar vermeyebilir. Attika ve Delos tipi kâseler, Helenistik Dönem'in en yaygın olarak kullanılan eşyalarıydı. (Levha 3.24)

Kaplar, kalıpta biçimlendirilmiş, çeşitli bitkisel ve geometrik motifler ile figüratif sahnelerden oluşan gövdesi, üretim tekniği ve bezeme kendine özgü bir terminolojiye sahip, *madalyon* (dip kısmı), *kalyks* (bezemeli küresel gövde) ve *ağız kenar bandı,* üç bölümden meydana gelmektedir. Yine bu kapların gövdesi üzerinde kabartmalı sus kuşağı şeklindedir. Kurul Kalesi'nde bulunan örnekler "Bindirme Yaprak Bezemeli Kâseler", "Bitkisel Bezemeli Kâseler", "Uzun TacYaprağı Bezemeli (Petalli) Kâseler" ve "Figurlu Kâseler" bulunmuştur. [772]

5.2.7.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Aksu ve Melet Havzası'nda Yarım Küre Kâse Yuvarlatılmış Ağız Kenarlı Tabak, kökeni Attik (?) Siyah Glazürlü Kaplar, Pergamon (?) Siyah Glazürlü Kaplar dayandırılmaktadır. Skyphoslar, İçe ve Dışa Dönük Ağız Kenarlı Kâseler, II Kulplu Kâseler,[773] Bükümlü Kulplu Skyphoslar, Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler, Sığ Tabaklar kökeni Ionia-Ephesos Gri Üretimli Kaplar, Pergamon Gri üretimli Kaplar, Knidos Gri Üretimli Kaplar dayandırılmaktadır. Pelike/Kraterler, Tek Kulplu Testiler, İçe Dönük Ağız Kenarlı Kâseler, Sığ Tabaklar, Dışa Uzatılmış Ağız Kenarlı, Tabaklar kökeni Doğu

[772] Süleyman Yücel Şenyurt, Leyla Yorulmaz, "Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler", *Seleucia* X (2020): 300.
[773] M. E. Doksanaltı, "Knidos- Kap Krio Çalışmalarında Bulunan Sarnıç Buluntuları -II Kulplu Kaseler", *İDOL, Arkeologlar Derneği Dergisi*, 9/34 (2007): 8.

Sigillata A, Pontos Kırmızı Astarlı Kapları Pontic Sigillata benzemektedir. Rhytonlar, Masaüstü Amphorası, Çift Kulplu Testi, Boya Bezemeli İri Küp kökeni Kızılırmak Havzası Boyalıları, Kolkhis Amphoraları, Sinope Amphoraları Herakleia, Pontika Amphoraları, Rhodos Amphoraları, Knidos Amphoraları, Dressel 24 Amphoraları, Kos Amphoraları gibi ithal mallar bulunmuştur.[774]

Yine Kurul Kalesi'nde ele geçen seramikler içerisinde Kolkhis, Rhodos, Knidos, Ephesos gibi önemli seramik atölyelerinin ürünlerinin yer alması geniş bir ticaret ağının ve kültürel etkileşmin olduğu üzerinde durulmaktadır.

5.2.8. Roma Dönemi

Aksu ve Melet Havzası'nda 78 yerleşmede Roma Dönemi seramiği bulunmuştur. Bu dönemde bulunan seramik parçaları değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu seramik parçalarının amphoralar (ihracat ve ithalat amacı kullanılmış), kaba seramikler (günlük ihtiyaçlar muftaklar da falan kullanılmakta), ince seramikler (kullanıma yönelik bezemeli, terra sigilatalılar) kalıntıları olduğu görülmüştür. Plinius üretim kökeni İtalya'da İÖ 1 yy'ın ortalarına kadar giden Kırmızı astarlı seramik üretimi Arretina ile kalmayıp Galya, İspanya gibi ülkelerde bulunmuştur.

5.2.8.1. Hamur Gruplarının Teknik Özellikler

Aksu ve Melet Havzası'nda kil sıkı, kil içinde ince siyah ya daa kahverengi kum tanecikleri ve sert fırınlanmış açık kırmızı ya da sarımsı kahverengi (7.5 YR 6/6; 10 YR 5/2) tonları bulunmuştur. Sinop'ta üretildiğine inanılan ve ticari amfora parçalarının hamurun rengi pişme derecesine göre beyaz, pembemsi ve turuncuya kadar değişmektedir.[775]

Aksu ve Melet Havzası'nda Yerel ya da Pontik-Kırmızı Astarlı, benzer kil ve astar özellikleri gösteren bir grup kâse ya da tabak ve olpe kaidesi bulunmuştur. Bu kâse, olpe kaidesi ve tabak genelde kil açık kırmızı (2.5YR 6/8- 6/6) ya da kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) olup çok az ince ve minik kireç tanecikleri ve minik çakıl tanecikleri barındırmaktadır. Daldırma tekniğinde uygulanan astar genelde ince olup, donuk kırmızı

[774] Yorulmaz "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Seramikleri", 51.
[775] Ayşe Fatma Erol, Ordu İli, Fatsa İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması", İçinde *30. AST,* C. 2, (Çorum: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:157-2, 2012), 187.

ya da kırmızımsı sarı renkli, açık formlara ait kaideler dışında çok sayıda formu belli olmayan açık kaplara ait gövde parçaları da bulunmuştur.

5.2.8.2. Kap Tipolojisi

Aksu ve Melet Havzası'nda Roma İmparatorluk dönemi ince ve günlük kullanım kaplarına ait parçalar bulunmuştur. Bulunan seramik parçaları açıkça form vermeyen kâse ve testi gövdeleri bulunmuştur. Buradaki kil v yapı özelliklerine göre Local or Pontic (?) Red Slipware ve Eastern Sigillata A ait seramik parçaları bulunmuştur. Yine bu iki havzada açık formlara ait kaideler dışında çok sayıda formu belli olmayan açık kaplara ait gövde parçaları da bulunmuştur.[776]

5.2.8.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Aksu ve Melet Havzası'nda Roma Dönemi'ne tarihlenen birçok seramik parçaları bulunmuştur. Roma, geniş bir coğrafyaya hâkim olduğu için benzer tarz seramik parçaları birçok coğrafyada bulunmuştur. Plinius, üretim kökeni İtalya'da İÖ 1 yy'ın ortalarına kadar giden Kırmızı astarlı seramik üretimi Arretina ile kalmayıp Galya, İspanya gibi ülkelerde bulunmuştur.

Helenistik Dönem'de kâseler mat beyaz astarla kaplanıp üstüne renkli yeşilimsi, gri portakal ve kırmızı gibi renklerin kullanarak oluşturulduğu belli başlı bezemelerden oluşur. Kil oldukça yumuşaktır ve tırnakla çizilebilir pozisyondadır. Kâseler kabartmalı yapılmıştır. Roma döneminde ise kil sert ve devetüyü renklerle ve koyu krem astarla renklidir. Renk genel olarak sarımtırak ve kırmızıdan, kiremit kırmızısına kadar değişen renklerdedir. Helenistik Dönem seramikleri avuca oturur, Roma Dönemi seramiklerinde tonda da bezeme görülür, Helenistik Dönem seramiklerinde kaidelerinde rozet bezemeleri vardır. Roma seramikleri ince cidarlıdır ve kap formlarında farklılık görülür. Her iki dönemde de bezemeler benzerlik gösterebilir, damga kullanılır ve Roma seramikleri kaidelidir.

5.3. Sikkeler

Tarihte bilinen ilk sikke basımı/yapımının Lydialılar tarafından olduğu yazılmaktadır. Sikkenin basımı ile ilgili bilgilerin yazılı olduğu antik kaynaklar ve

[776] Ertekin Mustafa Doksanaltı, Makbule Ekici, "Giresun-Aretias/Khalkeritis Adası Kazıları Seramik Buluntuları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (2017): 389-403. DOİ: 10.5505/pausbed.2017.39205.

arkeolojik buluntuları öğrenmekteyiz. Antik kaynaklardan İÖ 5. yüzyılda yaşamış olan Herodotos'un kitabında altın ve gümüş sikke basan ve kullananların Lydialılar olduğunu ifade etmektedir. Herodotos'un altın olarak ifade ettiği sikkenin aslında elektron olduğu düşünülmektedir. Ksenophanes verdiği bilgilerde Lydialılar elektron sikkeyi bastığını doğrulamaktadır. Lydia Krallığı hüküm sürdüğü topraklarda yapılan araştırmalarda ilkel forma sahip elektron sikke üzerinde krallığın arması olan aslan başı yer almaktadır. Burada büyük ihtimalle kendi ticari faaliyetleri için, tüccarlar tarafından sikkeler üzerinde Lydia Krallığı ile ilişkili olmayan çeşitli tipler koyduğu düşünülmektedir. Sikkenin kullanımını yaygınlaştıran ve kimlik kazandıran İonia bölgesindeki kentlerdir. Daha sonra sikkenin basımı kısa bir zaman içinde Yunanistan'a, Ege'ye, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine yayıldı.[777]

Sikke, askerlerin ücreti, silah yapımı, kamu çalışanlarının ücretlerinin ödenmesi, yol, köprü ve bina yapımı ve vergi toplanması gibi zorunlulukların ortaya çıkardığı bir ödeme aracıdır. Ayrıca sikke, günlük ihtiyaçlar için yapılan ödemelerde standart bir hale getirilmiştir.[778]

5.3.1. Tanımlar

Sikke, geçmiş dönemlerde alışverişlerde ve ticarette ödeme aracı olarak kullanılan, madeni para, ağırlığı ve içindeki değerli maden miktarı basan devlet tarafından üzerine konan resim ve yazı ile garanti altına alınmış, devletin arma veya işaretini taşıyan, ufak, yuvarlak (disk) şeklindedir.[779] Sikke ile para arasında benzer ve farklılıklar var; ödeme aracı olarak benzer iken, her sikkenin birer para olduğu, ancak her paranın bir sikke olmadığı şeklinde açıklayabiliriz.[780] Bundan dolayı sikkeden öncede para olarak: tahıl ürünleri, aletler, üç ayaklı kazanlar, baltalar, hayvan sığır, atlar gibi şeylerin hepsi değiş tokuş esnasında, ya da vergi ve maaşların verilmesinde kullanılan bir değişim ve ödeme aracı idi.[781]

---

[777] Howgego Christopher, *Sikkeler Işığında Eskiçağ Tarihi,* çev. Oğuz Tekin, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2013), 17-29; Ian Carradice, Martin Price, *Hellen Dünyasında Sikke,* çev., Oğuz Tekin, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2001), 14-25.
[778] Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 60-64; Peter Robert Franke, *Roma Döneminde Küçük Asya,* çev. Nezahat Baydur- Banu Theis Baydur, (İstanbul: Ege Yayınları, 2007), daha fazla bkz.
[779] Oğuz Tekin, *Eskiçağda Para Antik Nümismatiğe Giriş,*(İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 1994), 2.
[780] Oğuz Tekin, *Antik Numismatik ve Anadolu,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1992), 9.
[781] Ian Carradice, Martin Price, *Hellen Dünyasında Sikke,* 49-69.

Latince' de para anlamına gelen kelime "Pecuina" yine Latince'de hayvan anlamına gelen "Pecus" kelimesinden türemiştir. Antik yazar Homeros, İliada eserinde "Çok yarış kazanmış tek tırnaklı atlar nasıl büyük hızla dönerlerse sınırı, bir ölünün şerefine yapılır bu koşu, büyüktür ödülü, bir üçayaktır, ya da bir kadın" (Homeros, 2019, XXII, 162-164) aktardığı gibi bir kadın da para yerine kullanabiliyordu. (Tablolar 1.2).

5.3.2. Efsaneler ve Pontus Kültlerinin Sikkelere Yansıması

5.3.2.1. Ahuramazda

Pers kaynaklı bir inanç olan, Zoroastrianizm olarak da bilinen Zerdüştlük inancının en önemli öğesi Ahura Mazda idi. Yaşamın efendisi, bilgeliğin, zekânın, sonsuz ışığın ve doğruluğun yaratıcısı olan Ahura Mazda; yalanın, kötülüğün ve düzen bozuculuğun ve nihayetsiz karanlığın yaratıcısı olan Angra Mainyu, Tanrı Zurvan'ın ikiz kardeş çocuklarıdır. Bu iki kardeş arasında mücadeleyi kazanan Ahura Mazda olsa da bunlar birbirleri ile özdeş olduklarından tamamen yok edilemezlerdi. Tüm bu sebeplerden dolayı Angra Mainyu üç bin yıllık bir uykuya dalmıştır. Bu süre içinde Ahura Mazda gökyüzünü, evreni ve canlıları yaratarak onları nizam ve intizama soktuğu dönem olarak kabul edilir. Angra Mainyu uyanışı ile nizam ve intizam bozulacak, etik, yenilgiye ve düşüşe geçecektir. Bu inanışa göre insanoğlu 16 Mart'ta yaratılmaya başlanır ve 21 Mart'ta bu yaratılış tamamlanır. 16 ve 21 Mart arasındaki günlere "Farvardigan günleri" olarak geçer. 21 Mart günü hem yeni yıl ilk günü hem de Ahura Mazda'nın Angra Mainyu'yu yenilgiye uğrattığı tarih olarak da kabul ediliyordu. Ahura ve Mazda kelimeleri "efendi" ve "bilgi, akıl" anlamına gelmektedir. Avesta'da Ahura Mazda olarak geçmektedir. Asura, Asura Mazdha şeklinde telaffuz edilmiştir. Angra Mainyu bazı dillerde "Ahriman" olarak da geçmektedir. Bu ad ilk olarak Nakş-i Rüstem'de geçmektedir.[782]

Ahuramazda için yapılmış bir sunak Amaseia'da bulunmuştur. Ayrıca bazı yazarlar Amaseia yanında, Pontos'un kıyı bölgelerinde de tapınımı olduğunu iddia etmektedirler.[783] Fakat bu bölgelerde Ahuramazda, bir Zeus epitheti olarak karşılaştığını söylemektedirler. Ahuramazda ait tek başına bir tapınım unsuruna rastlanmamıştır. Yani

[782] Adem Işık, *Pontos Tanrıları,* (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020), 27-28.
[783] S. A. Cook, F. E. Adcock ve M. P.Charlesworth, *The Cambrıdge Ancıent Hıstory Volume IX The Roman Republıc 133-44 B.C.,* (London: Cambridge University Press, 1932), 594-595.

karşımıza Zeus Ahuramazda adıyla tapınım görmektedir. Helenlerde ise bu tapınım Zeus Stratios ve Zeus Oromasdes olarak geçmektedir.[784]

En eski Pers tanrılarından biri olan Mithras, erkek tanrıdır ancak Herodotos'da dişi olarak geçer.[785]

5.3.2.2.Anahita

Babil'de İştar ve Hindistan'da Sarasvati, Pers tanrıçası Anahita birbirlerine benzetilmektedir. Şafak ve bereket tanrıçası olarak tanımlanmaktadır. Ardva Sura (Anahita), yüce, güçlü, kusursuz anlamına gelmektedir. Antik kaynaklarda tanrıça Anaitis kültü ile ilgili bilgiler yer almaktadır.[786] İmparator Traianus zamanında basılan bir sikke Anaitis'e işaret eder. Bu sikkenin arka yüzünde "ΕΑ ΑΝΑΕΙΤΙ C ΖΗΛΕΙΤΩΝ" yazısı ile tanrıçanın bir de tasviri yer alır. Sola yönelik olarak karakterize edilen betim buğday demeti tutmakta ve ayrıca başı üzerinde ise tanrıçanın Mithras veya Men ile alakalı olacağını düşündüren bir hilal vardır.

5.3.2.3. Aphrodite

Komana Pontika, Pontos'da, Aphrodite için kutsal sayılan bir kent ve her yıl şenlikler düzenlenir ve tanrıça onuruna kurbanlar kesilirdi. Kentte domuz yenmesi ve kente domuz sokulması yasaklanmıştı. Amisos ve Amaseia ait sikkeler rastlanmıştır. Aphrodite[787] bölgede, Komona Pontika, Amaseia ve Amisos, Bafra, Tokat gibi kentlerde betimi içeren kabartma ve heykeltıraşlık eserlere denk gelinmiştir.[788] (Fotoğraf 2.14).

---

[784] Nuran Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri,* (İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED), 2021), 5-9.

[785] Herodotos, *Herodotos Tarihi*, I, 131.

[786] Strabon (2018) tarafından Anahita ile ilgili bilgiler yer almaktadır.
Civardaki bütün ülkeye Pythodoris egemendir. Bundan başka Phanaroia ve Zelitis ve Megalopolitis'in de sahibesidir. Phanaroia hakkında konuşmuş bulunuyorum. Zelitis'e gelince; Semiramis Tepesi üzerinde, içinde Armenia'lıların da saygı gösterdikleri Anaitis'e ait bir tapınak bulunan tahkim edilmiş Zela kenti vardır. Şimdi burada yapılan kutsal ayinler daha da kutsal bir karakter taşır. Bütün Pontos halkı, en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini burada yapar. ... Komşu topraklarda, yani Zelitis de (içinde bir tepe üzerinde Zela kenti bulunur) çeşitli nüfuz alanlarına bölünmüştür; çünkü eski devirlerde krallar Zela'yı bir kent olarak değil fakat Pers tanrılarının kutsal bir alanı olarak idare ederlerdi ve rahip her şeyin efendisiydi. (s. 37).

[787] Adem Işık, *Pers, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Paphlagonia Bölgesinde Kültler,* (Ankara: Dorlion Yayınları, 2019), 39-43.

[788] Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021),42-44; Ksenophon, *Yunan Tarihi*, V. 4.4, V.4,5 8.

5.3.2.4. Apollon

Zeus ve Leto'nun oğlu ve Artemis'in ikiz kardeşi Apollon, yay, müzik, kehanet ile ilişkili olan Yunan tanrısı idi. Yunan tapınaklarının en önemli ve en tanınanları arasında yer alan Delphi ve Delos'ta ona tapınırlardı. Ayrıca Delos adasında doğdu. Güneş gibi parlak ve güçlü, sanatların ustası yani hamisi, yaşam ve şifa kaynağı, gençliğin ve güzelliğin simgesi olan okçu Apollon[789], Hesiodos eserinde az yer verilmesi sebebi Anadolu tanrısı olup Hesiodos'un yaşadığı Yunanistan'da pek bilinmediğinden midir? Belki de. Apollon daha çok incelenmiş, gelişmiş aydın bir toplumsal ortamın tanrısı idi. Kırsal alanda, toprak çekişmelerinin önemli bir rol oynadığı ilkel toplumlarda pek yeri olmadığı için mi, Hesiodos eserinde fazla üzerinde durmamış olabilir.[790]

Amisos, Trapezus, Ameseia, Tokat, Kelkit Vadisi ve Kavak ve çevresinde sikkeler, yazıtlar, kutsal alanlar, kiliselerde Apollon ait malzemeler bulunmuştur.[791]

Aksu ve Melet Havzası'nda yapılan araştırmalarda Kurul Kalesinde bulunan Kuzey Terasındaki depo odasında bir küp içerisinde bronz Apollon heykelciği bulunmuştur.[792] Sikkeler üzerinde Apollon, lir ile birlikte betimlenen tanrı, bazen yay veya defne dalı tutarken tasvir edilmiştir. (Fotoğraf 2.17).

5.3.2.5. Ares

Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olan ve Zeus ile Hera'dan doğan Ares'in Roma'daki karşılığı Mars idi.[793] Sürekli savaş başlatıp insanların ölümünden, şehirlerin istila edilmesinden zevk aldığı için tanrı ve insanlar tarafından sevilmez. Azgın, uğursuz, çılgın olarak nitelendirilen Ares, Homeros'un destanlarında kuvveti simgelemektedir. Ares ile ilgili olarak Diodoros "birkaçı için Herakles'in onlara karşı yürüttüğü seferden yıllar sonra, derler, Truva Savaşı sırasında hayatta kalan Amazonların kraliçesi

---

[789] Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Güçler,* çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüpoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 90-95.

[790] Plutarkhos, *Lysandros-Sulla,* çev. Nilüfer Bayar-Ayşe Önsay, (Ankara: MEB, 1945), 26; Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 45; Işık, *Pontos Tanrıları,* 40-41; Robert Graves, *Yunan Mitleri Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler,* çev., Uğur Akpur, (İstanbul: Say Yayınları, 1960), 92-100.

[791] Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* 44-50; Thomas Bulfınch, *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi,* çev. Özgür Umut Hoşafçı, (İstanbul: 7. Baskı, İnkılap Yayınları, 2018), 29-35; Barry B. Powell, *Klasik Mitoloji,* çev. Sinan Okan Çavuş, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018), 184-203; Ksenophon. *Yunan Tarihi,* III. 3.3, IV. 7.2, VI. 5.27.

[792] Şenyurt, Akçay, "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor", 62; Çağla Mozakoğlu, "Hellenistik Dönem'de Kurul Kalesi Kültleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, 2023), 123-125.

[793] Homeros, Çeviren Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019, II, 512-516.

Penthesileia, Ares'in kızı ve akrabalarından birini öldürmüştü, küfür yüzünden memleketinden kaçtı" (Diodoros, 1952-1957, II. 46.4-47.I).

Genel itibarı ile Amisos, Khabakta, Laodikeia, Amaseia, Neokaesareia, Taulara, Gaziura ve çevresinde sikkeler, yazıtlar, kutsal alanlarda Ares'e ait malzemeler bulunmuştur. Pontos sikkelerinin ekseriyeti VI. Mithridates Eupator döneminde basılmış ve Ares betimlerinin Mithridates profiline yaklaştırılması ile kralın Ares olarak tanrılaştırıldığı varsayımına ulaşabiliriz. Bu dönemde darp edilmiş bir sikke genellikle ön yüzde genç Ares başı, miğferli, sağa doğru olarak betimlenmiş olup, sikkenin arka yüzünde yazısı ile kayışlı kın içinde kılıç betimi yer almaktadır.[794] (Amaseia, Amisos, Chabakta, Gaziura, Taulara bastırılmıştır). (Fotoğraf 2.1.).

5.3.2.6. Artemis

Pausanıas (MCMXVIII) tarafından Artemis ile ilgili:

Tiyatronun yakınında Hippolytus tarafından Artemis Lycea (Kurt Balığı) tapınağı yapılmıştır. Bu soyadı hakkında yerel rehberlerden hiçbir şey öğrenemedim, ama ya Hippolytus'un Troezen topraklarını harap eden kurtları yok ettiğini ya da Lycea'nın, annesi aracılığıyla soyundan geldiği Amazonlar arasında Artemis'in bir soyadı olduğunu öğrendim. Belki benim bilmediğim başka bir açıklaması olabilir. (s. XXXI, 1-4).[795]

Ksenophon tarafından Artemis ile ilgili "Kerasus'ta esirlerin satılmasıyla elde edilen para taksim olundu. Apollon ve Artemis için tefrik edilen öşürden her komutan hissesini aldı ve tanrıları için sakladı" (Ksenophon, 2015, V, III, 24).

Diodoros Artemis ile ilgili "Aynı şekilde Apollon kendini en çok Delos, Lykia ve Delphi'de Artemisise Ephesos'da, Pontos'da ve Krete'de gösterir" (Diodoros, 1952-1957, s. V, 77, 6).

Antik kaynaklarda Pontos'daki Artemis kültünü olduğunu gösteren bir Apollon ile ilgili çok bilgi yer almaktadır. Bu bölgede Artemis kültü ile ilgili sikkeler ve yazıtlarda birçok bilgi bulunmuştur.[796] Artemis, Amisos ve Sinope sikkelerinde sırtında ok sadağı olarak betimlenmiştir.

---

[794] Graves, *Yunan Mitleri Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler,* 88-90.
[795] Pausanıas, *Descrıptıon of Greece Book I and II,* çev. W. H. S. Jones, (London, Wıllıam Heınemann, MCMXVIII, (XXXI, 1-4). daha fazla bilgi bkz.
[796] Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* 56-61; Graves, *Yunan Mitleri Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler,* 100-104.

5.3.2.7. Asklepios

Hellenler tarafından hekim tanrı ve hekimlik tanrısı olarak tapınılmıştır. İlk başta Yunanlarda güneşin ve verimliliğin tanrısı iken sonraki dönemlerde koruyucu ve sağlık verici bir tanrı olarak tapınılmıştır.[797] Apollon'un oğludur.

G. E. Bean (1953) tarafından Pontos yer alan Phazemonitis bölgesinde yazıt bulunmuştur:

> *"iyi talih ile. . . Plancius Piso, tedavi edildikten sonra, rüyaya uyarak pınarı (ithaf etti). Seneyi müttaki ve vakur bir tarzda geçirdikten sonra şimdi iyi sıhhatte olarak Tanrı Asklepios hazretlerine ve nemflere şükranlar sunarım; taşrada muvakkaten oturmasına rağmen başrahip ...andros'a, ve herkesin dostu (olan) Silius Lepidus'a-Tanrı Asklepios hazretlerinin tapınağını idare ettikleri için-teşekkür ederim. Ben, Piso, kurtulmuş olarak, bütün yılı burada mutekidane bir surette geçirerek şimdi latif vatanıma gidiyorum. Ve ailemin şükranı ebediyyen yaşasin!"(s. 161).*

Amisos, Phazemonitis, Sebastepolis, Amaseia, Kerasus'ta birçok sikke bulunmuştur. Kerasus'ta Antoninus Pius döneminde basılan üç sikke serisinde Asklepios betimi tespit edilmiştir.[798]

5.3.2.8. Athena

Metis ile Zeus doğmuş Athena, bazı şehirlerin koruyucu tanrısı olduğu gibi savaş, yıldırım ve kara bulut, zekâ ve mantık, ağaç yetiştiriciliği ve tarım, ip eğirme ve dokuma tanrısı olarak görülmüştür.[799] Diodoros göre, Amazon kadınlarını yönlendiren Athena olduğunu söylemektedir. Amazonların erkeksi cesarete yaşam idealleri için şevklerinin Athena gibi olduğunu söylüyor.[800] Kerasus'ta Athena betimi olan bir sikke bulunmuştur.[801] Pontos Krallığı sikkelerinde genelde başında Pegasos ve dört tane at protomu ile süslenmiş miğferi ile bastırılmıştır.

---

[797] Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 59.
[798] Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* 62-63
[799] Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 62-63; Işık, *Pontos Tanrıları,* 55.
[800] Sicilus Diodoros, *Diodorus of Sıcıly Books II,* çev. C. H. Oldfather, (London: Cambrıdge Massachusetts Harvard Unıversıty Press, 1952-1957), III, 71, 1-4.
[801] Işık, *Pontos Tanrıları,* 56.

5.3.2.9. Dionysos ve Dioskurlar

Zeus ile Semele'nin oğlu olan Dionysos, şarap ve ilham tanrısı, genç yaşta üzümü ve şarap yapmayı keşfeder.[802] Kerasus'ta Hadrianus dönemine ait sikkede Dionysos betimlenmiştir. Dionysos büstü ve Dionysos'a adanmış kült alanlarının Kurul Kalesi'nde bulunması önemli inanç merkezi olabileceği göstermektedir.[803] Dionysos tasvir edildiği sikkelerde (Amisos, Chabakta) başında asma yapraklarından bir taçla betimlenmiştir.

Kastor ve Polydeukes adlı ikiz kardeşler Zeus ile Leda kızlarıdır. Koruyucu/kurtarıcı tanrıcılar olarak görülmüştür. Tokat ve Giresun'da pişmiş topraktan yapılmış olan Dioskur kardeşler heykeli, bölgede tanrının tapınımına delalet etmektedir.[804]

Giresun müzesinde pişmiş topraktan, ellerini birbirlerinin omuzlarına atmış, ayakta ve çıplak şekilde betimlenmiş iki erkek çocuğu figürlerinden meydana gelen Dioskur heykeli bulunmuştur. Heykelin yüz kısmı aşınmış ve arka kısmı düz, başını çevreleyen saçları omuzlara kadar uzanmakta ve yine baş kısmında bir delik bulunmaktadır.[805] Dioskur tasvir edildiği at üzerinde ve başlarında sivri uçlu şapkaları, üzerlerinde birer yıldızla ve ortalarında bir bereket boynuzu ile simgelenmiştir. Kurul Kalesi'nde yapılan kazı çalışmalarında Dionysos heykelleri bulunmuştur.[806]

5.3.2.10. Herakles

Gücün ve kahramanlığın simgesi olan Herakles-Alkides-Hercules, Zeus ile Amhphityron'un karısı Alcmene'nin oğludur. Herakles adının kahraman anlamına gelen "heros" kelimesinde türediği iddia edilmektedir. Kersasus'ta basılan sikkelerde Herakles betimleri bulunmuştur.[807]

---

[802] Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 74.
[803] Şenyurt, Akçay, "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor", 64.
[804] Işık, *Pontos Tanrıları,* 72; Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* 91-96; Ramazan Özgan, *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II, Erken Hellenistik'ten Yüksek Hellenistik'e,* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016), 76-85; Graves, *Yunan Mitleri Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler,* 127-136.
[805] Salih Kaymakçı, "Antikçağ'da Kelkit Vadisi'ndeki İnanç ve Tapınımlar- Kültler", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA-AR),* 15 (2014): 85.
[806] Mozakoğlu, "Hellenistik Dönem'de Kurul Kalesi Kültleri", 72-120.
[807] Işık, *Pontos Tanrıları,* 79-84; Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 98-99.

5.3.2.11. Kybele/Kubaba

Anadolu kökenli olan ana tanrıça kültü tapınımı İÖ 7000-6500 yıllarına kadar uzanmaktadır. Anadolu'daki birçok höyükte (Çatalhöyük, Hacılar, Horoztepe, Dündartepe vb.) Kybele betimlerine rastlanmıştır. Tokat müzesinde bulunan bir Kybele heykeli bölgede Roma döneminde tapınım gösterdiği göstergesidir. Bu heykel pişmiş topraktan yapılmış ve 55 cm yüksekliğinde olduğu görülmüştür.[808] Ordu ilinde yapılan kazı çalışmaları sırasında Kybele heykeli bulunmuştur.

Apollonius tarafından çalışma sahamıza yakınında yer alan Giresun Adası'ndaki Kybele ile ilgili bilgiler vermektedir:

> "*Daha sonra hep birlikte Ares Tapınağına koyun kurban etmek için gittiler; ve aceleyle çatısız tapınağın dışındaki çakıl taşından yapılmış, içinde eskiden Amazonların hep birlikte dua ettiği siyah kutsal taşın sabit durduğu altarın etrafında durdular. Karşı kıyıdan geldikleri için koyun ve öküz kurbanlarını bu altarı üzerinde yakmak onlar içinkural değildi, fakat eskiden büyük sürüler halinde tuttukları atları keserlerdi*. …" (s. ll. 1168- 1178)

Rodoslu Apollonius'un görüşlerinden anlışıldığı üzere Ares'e adanan bu küçük adada kaya-kutsal siyah taş- tapınımı ile ilgili bir kutsal alan, tapınak ve kült yeri olması gerekir. Ertekin M. Doksanaltı tarafından yapılan çalışmalarda açık hava tapınak yada kutsal alanları ile alakalı olan, ana kayaya yontulan basamaklar, "Basamaklı Sunak" olarak değerlendirilmekte olup *Kybele*-ana tanrıça kültünü göstergesi olarak kabul etmektedir. Yine bu ada da sunu çukurları ve basamaklı altar, Orta ve Batı Anadolu'daki *Kybele* Kutsal Alanları ile yakın benzemektedir. Çalışma sahamız içinde olan Karadeniz ile Anadolu'nun batı ve iç bölgelerinin kültürel ilişkisi olduğu kanıtıdır.[809] (Fotoğraf 2.15, 16).

[808] Işık, *Pontos Tanrıları,* 94; Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 124.

[809] Ertekin Mustafa Doksanaltı, İlker Mete Mimiroğlu, Erdoğan Aslan, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009", içinde *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2*, (İstanbul: 2010), 153; Mozakoğlu, "Hellenistik Dönem'de Kurul Kalesi Kültleri", 35-72; Seher Selin Özmen, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü", *Humanitas,* 4/7 (2016): 381-397.

5.3.2.12. Nike-Pan

Titan Pallas ile Styks'ten doğan ve zaferi simgeleyen bir tanrıça olan Nike, Pontos soyunda[810] gelmektedir. Kerasus'ta Elegabalus dönemine ait bir sikkede Nike betimlenmiştir.[811] Pontos sikkelerinde büyük bölümünde ayakta palmiye dalı taşırken bastırılmıştır.[812] (Fotoğraf 2.2), (Fotoğraf 2.18).

Çoban ve sürülerin tanrısı olan ve zamanla ünü tüm Yunanistan yayılan Arkadhialı tanrı Pan'ın gövdesi, kolu ve elleri insan gibi başı bacakları ve ayakları keçi ile karışık olarak betimlenmiştir. Kerasus'ta Marcus Aurelius dönemine ait bir sikke serisi bulunmuştur.[813]

5.3.2.13. Poseidon- Tykhe

Kronos'un oğlu ile Zeus'un kardeşi ve en büyük deniz tanrısı Poseidon, güçlü fırtınalar yapan ve dindirenin o olduğuna inanılırdı. Kerasus'ta Elagabalus zamanına ait sikkede Poseidon trident ile betimlenmiştir.[814] (Fotoğraf 2.10).

Kerasus'ta Antoninus Pius zamanında basılan sikkelerde Tykhe betimlenmiştir. Roma'da Fortuna karşılığı olan Tykhe, talih, tesadüf veya kader tanrıçasıdır.[815]

---

[810] *Adı deniz anlamına gelen Pontos, Gaia'nın tek başına meydana getirdiği bir tanrısal varlıktır. Gaia Pontos'u ürettikten sonra onunla birleşir ve denizle ilişkili ve çoğu azman ya da olağanüstü olan tanrılar doğurur: Nereus, Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie. Efsanelerde adları geçen azman ve canavarların hemen hepsi Pontos soyundan üremedir.* (Hesiodos, *Theogonia-İşler ve günler,* 259).

[811] Hesiodos, *Theogonia-İşler ve günler,* 152.

[812] Turhanalp Gültekin Yanbeyi, "Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, 2013), 129.

[813] Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 141.

[814] Hesiodos, *Theogonia-İşler ve günler,* 259-260; Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* 364; Homeros, *İlyada,* I, 400; Işık, *Pontos Tanrıları,* 128-129; Işık, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk,* 143.

[815] Işık, *Pontos Tanrıları,* 143-145; Nuriye Karakaya, " Hellenistik ve Roma döneminde Pisidia tanrıları" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 1998), 224; Graves, *Yunan Mitleri Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler,* 71-75, 154-156; Mozakoğlu, "Hellenistik Dönem'de Kurul Kalesi Kültleri", 125.

5.3.2.14. Roma/Rome

Kerasus kentinde Elagabalus dönemine tarihlenen sikkede tanrıça Rome/Roma[816] betimlenmiştir.[817] Çalışma sahamız tapınaklar ve diğer dini mimari eserler ait herhangi bir açık kalıntı, yoğun bitki örtüsü ve dolgu seviyesinden dolayı, henüz bulunmamıştır.

5.3.2.15. Diğerleri

Aksu ve Melet Havzası ile çevresinde sikkeler üzerinde **Hera**'nın atribütü olan tavus kuşu, başında taç ile betimlenen ve Amisos sikkesi bulunmuştur. Yine Amisos darphanelerinde basılan sikkeler içindeki **Perseus**, kanatlı miğfer ile tasvir edilmiş büstüde bulunmuştur. Yine Grifonlu Bir başlık, sağ elinde (palmiye dalı) harpa, Amastris, Amisos, Kabeira, Komana, Sinope sikkelerinde görülmüştür.[818] Sikkeler üzerindeki **Zeus** tasvirini elinde asa, kartal, bereket boynuzu, şimşek demeti veya Nike figürü tutarken ayrıca Amisos basılan sikkeler başında defne çelengi ile de gösterilmektedir. (Darphaneler ise Amaseia, Amastris, Amisos, Gaziura, Pharnakia, Sinope, Taulara). İÖ 220-197 arasında hüküm süren III. Mithradates döneminde basılan sikkelerin ön yüzünde kısa saçları üzerine yerleştirilmiş diademiyle, yaşlı bir adam olarak, arka yüzünde, elinde kartal tutan, oturan bir Zeus betimlemesi, kral Mithradates'in lejantı ile III. Mithradates'ten sonra, Pontos'un kralı standartlarından biri olan hilal ve yıldız sembolleri yer almaktadır. İÖ 197-159 yılları arasında I. Pharnakes dönemine ait sikkeler üzerinde realist bir biçimde, sakallı ve diademli olarak bastırılmıştır. IV Mithradates döneminde sikkelerin ön yüzünde kendisi ve Kraliçe Laodike Philadelphos, arka yüzünde, "*birbirini*

---

[816] *Roma aslında bir kadın kahraman olup Roma şehrine adını vermiştir. Grekçede "kuvvet" anlamına gelen kelime "Rome" olarak yazılır. Hakkında çeşitli tradisyonlar vardır. Bunlardan birine göre, Aeneas ve Odyseus Troia'nın düşmesinden sonra gemi ile denizde dolaşırken, bu arada Roma adlı kadında gemide esirdir. Diğer esirleri ikna eden Roma gemiyi yaktırır ve bunlar hep beraber Palatinus'da karaya çıkmaya mecbur kalırlar. Burada yerleşerek Roma şehrini kurarlar. Bundan dolayı Roma kente hem adını vermiş hem de burada bir tanrıça olarak saygı görmüştür. Diğer tradisyonlarda küçük farklarla Roma'yı hep kentin kurucu kahramanı olarak gösterirler.*(Vergilius, *Aeneas,* çev. İsmet Zeki Eyupoğlu, (İstanbul: Payel Yayınevi, 2015), I, 275-283) *Roma, Roma halkının personifakasyonu veya sembolü değildi. Sadece Grekler tarafından adlandırılan tanrılardan biriydi. Hellenistik döneme gelindiğinde Roma, Grekler tarafından Roma devleti ve halkı için personifakasyon olarak kullanılmıştır. Bu tanrıçanın kökeni Hellenistik dönemde oldukça yaygın bulunan hayırsever ve yöneticilere tapınımda aranmalıdır. Bunlar Greklerin güçlüyü onurlandırma eğiliminden kaynaklanmaktadır. İÖ 200 yıllarında Roma Grekler tarafından bir tanrıça olarak tapınım görmüştür. Roma tapınımında ayrı bir tapınak kullanılmayıp sunak başka bir tanrının kutsal alanına yerleştirilerek burada ibadet yapılmaktaydı.* (Karakaya " Hellenistik ve Roma", 286) *Bu kült Anadolu'da ilk olarak İÖ 195 yıllarında Smyrna'da görülmektedir. Yine köken olarak kuruluş efsaneleri de Anadolu'da Troia'ya dayandırılmaktadır.* (Herodotos, *Herodotos Tarihi,* I, 94).

[817] Işık, *Pontos Tanrıları,* 134.

[818] Ali Yalçın Tavukçu, Mesut Ceylan, "Tokat Müzesi'ndeki Helenistik Dönem Amisos Sikkeleri", *Uluslararası Sosyal Arastırmalar Dergisi,* 6/25 (2016): 531-534.

seven kardeşler Kral Mithradates ve Kraliçe Laodike" lejantı bulunmaktadır. Mithradates V ve VI Mithradates annesi Kraliçe Laodike dönemine ait sikkeler bulunmuştur. Pontos Krallığına ait sikkeler üzerinde hilal ve yıldız, Kurt başlıklı Amazon (Lykastia) büstü, Aslan, Baykuş, Geyik yer almaktadır. (Fotoğraf 2.13). Birçok Roma sikkesi bulunmuştur. (Fotoğraf 2.3, 2.7, 2.8).

Sikkeler üzerinde **Hermes**'in atribütleri; asası kerykeion (caduceus), kanatlı şapkası (petasos), kanatlı sandalet ve para kesesi de tutmaktadır. (Fotoğraf 2.15). **VI Mithradates** Eupator'un betimlemeleri daha çok teradarhmi, stater ve Anadolunun fethinden sonra az sayıda bastırdığı drahmilerinde görülmekte ve ilk sikkelerinin ön yüzünde kendisinin portresi, bronz sikkelerde ise Perseus veya Mithras olarak betimlenmiştir. (Fotoğraf 2.4) Ayrıca bu dönem sikkelerinde Asklepios betimlenmiştir. VI Mithradates döneminde genelde sikkeler Amaseia, Amisos ve Sinope kentlerinde darp edilmiş ve ayrıca İÖ 88 yılından sonra Smyrna'da da ön yüzünde Mithridates'in portresinin betimlendiği bronz sikkeler rastlanılmıştır.[819] (Tablolar 1.3), (Fotoğraf 2.11).

5.3.3. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Amastris darphanesi ilk sikkelerini İÖ 4 yüzyıl da gümüş didrahmi darp etmeye başlamışlardı. Sikkenin ön yüzünde Amastris'in yıldız ile süslü Mithra giydiği ve defne çelengi taktığı büstü, arka yüzünde Aphrodite'nin oturur vaziyette, elinde Eros'u tutan betimlemesi ile Basilisses Amastrios lejantı bulunmaktadır.

Sinope darphanesinin de İÖ 6-5 yüzyıl'larda sikke basmaya başladığı ve en erken dönem Sinope sikkesi ön yüzde yandan resmedilmiş büyük bir kartal başının altında küçük bir yunus balığı, arka yüzde ise çift quadratum incusum bulunmaktadır. Bu sikkenin yerini alan İÖ 3 yüzyıl da popüler olan Sinope sikke tipi ise, ön yüzde Nymphe (su perisi) başı, arka yüzde ise bir yunus balığı ve üzerine yandan görünen, uçar vaziyette bir kartal betimlenmiştir. İÖ 3 yüzyıl'da yeni sikke tipi olan surlu tacı ile ön yüzünde Tyche ve arka yüzde oturur şekilde elinde lir tutar vaziyette Apollon betimlenmiştir. Bu dönemde yaşanan istikrarsızlıkların ve Pontos Krallığının yükselmesinin etkileri sikkelere ise Nymphe büstünün yerini surlu taçlı Tyche'nin almış olabilir. (Fotoğraf 2.9)

[819] Yanbeyi, "Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi", 127, 131; Mustafa Özdemir, "Pontos Krallığı Bronz Sikkeleri", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi,* 6/15 (2018): 63-79.

Amisos darphanesinin İÖ 4-5 yüzyıl da basılan sikkenin ön yüzünde Hera'nın büstü, arka yüzde ise kalkan üzerinde cepheden kanatları açık betimlenmiş bir baykuş ve yanında kını içinde duran bir kılıç görülmektedir. Tanrıça Athena'nın simgelerinde biri olan Baykuş Atina sikkelerinde görülmesi antik çağ tarihçilerinin de belirtiği gibi, Amisos'un Atina kolonisi olduğu düşündürmektedir.

Pharnakeia darphanesinin ilk sikkelerinin 2 yüzyıl ortalarında basılmaya başlanmış ve ön yüzde Zeus başı arka yüzde ise çift hörgüçlü bir boğa betimlemiştir. Sonraki dönemlerde bu darphanelere Trapezus, Amaseia, Abonutheicos, Cabeira, Chabakta, Comana, Gaziura, Laodikeia ve Taulara eklenmiştir. Bosporos'da da Pontos sikkelerinin ele geçtiğini ve Karadeniz'in kuzeyi ile de ilişkili olduğudur. Bu kentler Pontos sikkeleri kullanmanın yanında kendi sikkelerinide kullanmışlardı. (Fotoğraf 2.5, 2.6). Ayrıca Bosporos sikkelerinden bazı tiplerin Pontos sikkeleri üzerine basılmış ve bir örneğini Sivas definesinde ele geçen bir Phanagoria sikkesinde rastlanılmıştır.[820]

5.4. Madeni Buluntular

Tezin ilk bölümünde genel olarak bahsettiğimiz bunu konuya biraz daha değinmek yerinde olacaktır. Aksu ve Melet Havzası yapılan yüzey araştırması ve kazı çalışması sırasında küçük buluntular bulunmuştur. Mesudiye-Koyulhisar yolu üzerindeki konumunun dışında, nispeten daha düzlük topoğrafyası ve maden (manyezit, kömür ve demir) kaynaklarına sahip, Müslüm Sarıca ve yakın çevresi Ordu ilinin Protohistorik dönemlerinde sürekli yerleşim alanlarından birisi olduğu düşünülmektedir. [821] Yapılan çalışmalar esnasında iki havza ve çevresinde birçok maden cürufu bulunmuştur. (Örneğin Fırışlık yerleşmesi'nin en dikkat çekici özelliği özellikle güney kesiminde yoğunlaşan maden cüruflarıdır). Bu maden ergitme atıkları yerleşimdeki metalurjik aktivitelerin kanıtları olmakla birlikte, MTA raporlarında da yakın bölgede Bakır-Kurşun-Çinko madenlerinin varlığından bahsedilmektedir.[822]

Tepetarla Höyük, maden eritme potası kulp parçası, tunçtan tam mamul haline dönüştürülememiş balta, dilgi, orak ucu parçası, mızrak ucu ve ok uçları, kurşun ağırlıklar

[820] Yanbeyi, "Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi", 134-136.
[821] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 79.
[822] Akçay, Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)", 87; G. R. Tsetskhladze, *Karadeniz Tarih ve Arkeolojisi Üzerine.* Çev. Sümer Atasoy, (İstanbul: Ege Yayınları, 2005), 22-26.

bulunmuştur. Ağılyanı Tepesi'nde İÖ 8 yy- 6 yüzyılara ait tunçtan yüzük, kopça, at figürini, fibula, ok ucu, mızrak ucu ve kargı ucu; Güngörmez'de tunç kaplama bir boğa başı figürini bulunmuştur. Çukurçayır bulunan örnekler demir ok ucu, Torluk Tepesi I'de tunçtan bilezik parçası, ok, mızrak ucu ve iğne parçası bulunmuştur. Güleyanı Tepesi'nde ok ucu, Delikçetaş'da ucu demirden ok veya mızrak parçaları, Molla Değirmeni Tepesi'nde demirden mızrak ucu, cemek, saban demiri ve kazmalar bulunmuştur. Çermikgözü'nde demir mühür yüzük, tunç iğneler ve demir yüzükler, Kırantarla'da gümüş küpeler ve bronz iğne, demir miğfer, Çardaktepe'de tunç testi ve kulp, gömü kabı Pontus-Roma geçiş dönemi arası form özelliği göstermektedir. Dilkem Nekropol alanında demir ok ucu, altın küpeler ile gümüş yüzük (Roma), Kuzuluk Nekropol alanında çengelli iğne bulunmuştur.[823]

Ağcababa'da tunç boğa figüri ile Kıyan Kayası ve Nekropol Alanı'nda tunçtan geyik figürini ve çıngırak bulunmuştur. Bu figürinler buranın kutsal alan veya tapınak olabileceği üzerinde durulmaktadır. Nedene şu ki, söz konusu buluntular kült ayinlerinde kullanılan ve tören çubuklarına takılabilen türlerdendir.

Aksu ve Melet Havzası'nda yapılan yüzey araştırması ve kazı çalışmaları ile gümüş, bakır ve bronzdan sikkeler bulunmuştur. Burada madenden yapılmış tanrı figürinleri bulunmuştur. Bu iki havzadaki yerleşmelerde birçok maden cüruf rastlanılmıştır. Ayrıca yakın bölgelerinde eski maden galerisi (Tirebolu) bulunmuştur.[824]

Koyulhisar ilçesine 65 km kuzeydoğusunda Kurşunlu (Muradın) köyünün kuşuçumu 350-400 m güneydoğusunda Çamlık tepe mevkiinde 1977 Yılmda kurşun-çinko rezervini artırmak amacı ile yapılan maden aramaları sırasında iki adet antik maden galerisi bulunmuştur. Antik galeri I ve antik galeri II olarak belirlenen bu yeraltı maden işletmeleri, Atölen tepenin yaklaşık 800 m güneybatısında, yeraltı maden işletmelerinde iki ayrı döneme ait iki adet madenci merdiveni bulunmuştur. Bu madenci merdivenleri, yapım tekniği ve kullarnın amacı bakımından Türkiye madencilik tarihi için önem

[823] Karaduman, *Buluntular Işığında Melet Havzası'nın,* 24-28, 33, 50, 61-62, 66, 73, 75, 95, 127, 157, 168, 176, 199, 217.
[824] Ergun Kaptan, "Tirebolu-Harşit Köprübaşı Eski Maden Galerisindeki Buluntular", içinde *22. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* (Çanakkale: 2006), 57-70; Ergun Kaptan, "Tirebolu-Harkköy Eski Maden Galerisindeki Ahşap Su Borusu", içinde *21. Arkeometri Sonuçları Toplantısı.* (Antalya: 2005), 1-8.

arzetmektedir.[825] Ayrıca yakının Sivas/Kangal ilçesinde Bakır Tepe'nin eski altın madenciliğine ait çok eser bulunmuştur.[826]

Aksu ve Melet Havzası ile çevresinde gümüş, kurşun, demir, çinko yataklarının bulunduğu ve buralardaki bazı maden yataklarının İÖ III. binyıldan itibaren kullanılmış olduğu bilinmektedir.[827] Bu bölgeler maden bakımından zengin olduğu ve Urartular'ın da hem bu bölge hemde bölgenin doğusu ile ilişkilerinin büyük olasılıkla bu bölgedeki maden kaynakları ile ilgili olduğu açıktır.[828] Şebinkarahisar, Osmanlı döneminde de madencilik kenti olarak gelişmiştir.[829] Bölge yaşayan halklarının da bu madenleri başarı ile işlediklerini görmekteyiz. Yine bölge içinde yer alan Sivas ilinin kuzeydoğusunda, Kaška toprakları sona eriyor Azzi-Hayasa memleketi başlıyor ve bu ülke, kuzeydoğu Anadolu'nun zengin maden yataklarını denetliyordu.[830] Tüm bunlar göz önüne alındığında Aksu ve Melet Havzası ile çevresinde büyük ihtimalle birçok maden galerisi vardır. Bunlar hem iklim ve bitki örtüsü hem de coğrafi yapısında dolayı gün yüzüne henüz çıkarılmamıştır (Harita 4.12).

[825] Ergun Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Koyulhisar-Kurşunlu Köyü Yöresinde Buluntular", içinde *VI. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* (Ankara: 1990), 42-44.
[826] Ergun Kaptan, "Sivas Bakır Tepe'de Eski Altın Madenciliği", içinde *16. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (İzmir: 2000), 57-70.
[827] P. S. Jesus, *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia*, (Oxford: British Archaeological Reports Internati-onal Series 74, 1980), 253-254.
[828] C. A. Burney, D. M. Lang, *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat of Caucasus*, London, 1971, 8.
[829] Suraiya Faroqhı, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler,* (İstanbul: Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, 2004), 211.
[830] Kaymakçı, *Giresun I,* 13.

SONUÇ

İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Doğu Karadeniz ve Orta Karadeniz (Aksu ve Melet Havzası) gibi coğrafi bölgelerde, tarihi olayların meydana geldiği ve medeniyetlerin üzerinde kurulduğu bilinir. Coğrafi, hidrografya, jeomorfolojik özellikler ve yeryüzü şekilleri, toprak, iklim ve bitki örtüsü gibi sebepler bir medeniyetin yayılıp genişlemesinde veya dağılıp yok olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğal şartlar elverişli ise bir coğrafi sahada kurulan bir siyasi oluşumun gelişebileceği öngürülebilir. Yukarıda saydığımız sebepler, imparatorlukları, devletleri, krallıkları, insan topluluklarını ve bunları siyasi, ekonomik, dini ve kültürel hayatlarını olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir.

Tarih Öncesi Çağlarda; büyük bir tarihi boşluğun olduğu düşündüğümüz Aksu, Melet Havzası ve çevresinin zor coğrafyası nedeniyle bilim insanları araştırma yapmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebeplere ilaveten henüz yeterli kadar araştırma yapılmamıştır. Tarih Öncesi Çağlarda yerleşim yerlerinin "neden seçilmiş?" veya "neden seçilmemiş olduğu?" gibi soruların açıklanması gerekmektedir. Bu çevrede Prehistorik Dönem ile ilgili az sayıda çalışmaların olmasının nedenlerini sorgulamak gerekir. Tüm soru ve nedenlerin cevaplarını şu şekilde sıralayabiliriz; bitki örtüsü, bölgenin ulaşımı zorlaştıran arazi yapısı, iklimde meydana gelen ani değişimler ya da büyük doğal felaketler, mimaride kullanılan ahşap malzemenin günümüze ulaşamaması, Kolonizasyon, Helenistik ve Roma Dönemi'nde bölgedeki yağma ve talana uğraması, günümüzdeki çarpık yapılaşma anlayışı. Tüm bu olumsuz unsurlara rağmen, Aksu, Melet Havzası ve çevresinde arkeolojik araştırmalar ve yüzey araştırmaları yapılmıştır.

Aksu, Melet Havzası ve çevresi'nin iskân tarihi ile çağdaş doğal yol şebekesi üzerinde ve stratejik bir önemi vardır. Orta ve Doğu Karadeniz, İÖ IV. bin yılsonlarından itibaren Hatti ve Hurri kültürünün etki alanına girmiş olabilir. Bu kültürün devamı sağlayan Hayaşa ve Azzi Krallığı, hem konumu hem de tek bir krallık mı veya iki ayrı kralık mı konusunda farklı görüşler bulunur. Hitit kaynaklarına göre İÖ 14. yüzyılın başından itibaren Hayaşa ve Azzi Krallığı, sınırları bu havzaya kadar genişletmiş veya kültürleri bu havzaya kadar ulaşmıştır. Yine bu dönemde Kaşka-Hitit mücadelesi vardır. Hititler, sınır bölgelerini kontrol altında tutmak için tahkimli şehirlerle kuvvetlendirilmiş olsa da Kaşka ve Hayaşa-Azzi Krallığı ittifak kurarak bu sınır bölgelerini ihlal etmiş

olmalıydı. Bu mücadeleler sırasında birçok yer ismi tam olarak yerleri tespit edilmese de en azında antik dönemde isimleri öğreniyoruz. Hitit-Kaşka veya Hitit-Hayaşa ve Azzi Krallığı hâkimiyet sınırlarını kesinlikle tesbite yarayacak ipuçlar yoktur. Aksu, Melet Havzası ve çevre tarihinde önemli bir yer taşıyan Kaşka, Hayaşa-Azzi Krallığı, Hitit kaynaklarında yer almalarının sonucu olarak bölgenin tarihi çağlarının başlamasında etkili olmuşlardır. İÖ 14. yüzyıl ve 9. Yüzyılın ilk yarısı arasında "Feodal Beylikler", Uruatri/Nairi Konfederasyonu/Daiaeni Assur tehlikesine karşısında bu miras ve gelenekten esinlenerek merkezi birlik kurmuş olabilir.

Aksu, Melet Havzası ve çevresi toprakları, İÖ 11. yüzyılda Asur krallarından I. Tiglath Plaser döneminde Daiaeni olarak adlandırılırken, İÖ 9. yüzyılda Urartu krallarından Menua ve I. Argişti ait yazıtlarda Diauehi denmiştir. Sonraki dönemde ise Diauehi ülkesini Urartu Krallığına dâhil olmuştur.

Orta Asya menşeli iki topluluk olan Kimrner ve İskitler, İÖ VIII. yüzyıldan itibaren başlayarak uzun bir süre Anadolu'nun siyası ve sosyo-kültürel yapısını değiştirmiştir. Bu iki topluluk Kafkasya üzerinde bölgeye geldikleri tahmin edilmektedir. Birbiriyle mücadele içinde bulunan Urartu ve Asur devletleri, bu toplulukların göç etmesinden sonra büyük ölçüde güç kaybetmişlerdir. Bu iki devlet varlığını devam ettiyse de, İskit akınları sonucu Urartu Devleti yıkılmış, Asur Devleti ise, bu göçebe topluluk ile işbirliği yapan Medler tarafından tarih sahnesinde silinmiştir. Orta Asya'dan başlayan İskit baskısı ve takibi, Kimmer topluluklarını Karadeniz'in kuzeyine çekilmesine neden olmuştur.

İÖ I. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren Doğu Karadeniz Bölgesi'ne doğru yayılmaya başlandığı düşünülen Yunan kolonizasyonu ile çağdaş ve belki de öncesinde bu bölgede yerel topluluklar yaşamışlardı. Antik kaynakların verdiği bilgiler ile son dönemlerde yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde daha fazla veriye ulaşıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Antik kaynaklar ve kazılarla elde edilen bilgiler sayesinde bu bölgede yaşayan toplulukların örf ve adetleri, yaşam biçimi; coğrafi sınırları hakkında önemli verilere ulaşılmıştır. Khalybler, Mossynoikler, Tibarenler gibi toplulukları örnek gösterilebilir.

Persler hemen hemen tüm Anadolu coğrafyasına hâkim olmuştur. Pers kralı I. Darius döneminde hâkimiyeti altındaki toprakları satraplıklara ayırmıştır. Anadolu'da ele

geçirilen bölgeler birlikte, batıda Kızılırmak, güneyde Toroslar'dan Karadeniz kadar uzanan coğrafyaya Kapadokya Satraplığı olarak anılmıştır. Aksu ve Melet Havzası bu satraplığın içinde sayabiliriz. Hellenistik dönemde kurulan Pontos Krallığı Aksu ve Melet Havzası'na hâkim olmuştur. Bu dönemin sosyal-kültürel yapısı baştan olmak üzere her yönüyle, bu coğrafyayı etkilemiştir. Roma ile Pontos Krallığı arasında bu topraklar için büyük mücadeleler olmuştur. Antik kaynakların, Arkeolojik ve yüzey araştırmalarında neticesinde birçok arkeolojik malzeme bulunmuştur.

Aksu, Melet Havzası ve çevresinde Mehmet Özsait, S. Yücel Şenyurt, A. Akçay, A. Tuba Ökse, A. Engin, E. Mustafa Doksanaltı, Salih Kaymakçı gibi birçok araştırmacının çalışmaları mevcuttur. Tüm bu çalışmalar, neticesinde bölgenin tarihini aydınlatmada mühim bir yer tutmaktadır.

Aksu, Melet Havzası ve çevresinde birçok yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bu yerleşimler, höyük, mezarlık, tepe ve yamaç gibi yerleşim türlerine ayırdık. Bunu yerleşim konumlarına göre yaptık. Yerleşimler çoğunluğu tepe ve yamaç yerleşmeleri, höyük, nekropol-mezarlık-kutsal alan oluşurken, höyük, tepe ve yamaç yerleşmelerinin büyük çoğunluğu vadilere hâkim yamaçlarda ve plato kenarlarında, genellikle kayalık yükseltiler üzerine konumlanmıştır. Araştırma alanımızdaki yerleşimler büyük oranda geçici olarak kullanılmıştır. Uzun dönemli yerleşimler sayısı çok azdır. Bu coğrafyadaki yerleşimler genel olarak ırmak yakın yerlerde, doğal yol güzergâhı üzerinde ve birbirine yakın mesafede hatta bazı yerleşmeler ise birbirini görecek mesafededirler.

Aksu, Melet Havzası ve çevresinde, antik dönemde yapılmış kaleler, genel olarak coğrafi birimlere oldukça hâkim bir konumdadır; kaleler yerleşilmeden önce bilinçli bir gözlem ve tercih yapıldığıdır. Yine kaleler yeri konusunda topografyadan azami bir biçimde istifade edilmiştir. Kaleler, genel olarak benzer yapım teknikleri kullanmışlardır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda eşzamanlı inşa edildiğine ve müşterek bir dizaynın parçası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu kaleler; Sinop/Boyabat Kalesi'nde, Amasya Kalesi'nde, Samsun/Bafra Asarkale'de, Ordu/Bayadı Kurul Kalesi'nde, Ordu/Mesudiye Arık Musa'da, Ünye Kalesi'nde, Giresun/Şebinkarahisar (Colonia) Kalesi'nde, Ordu/Fatsa Cıngırt Kalesi örnek verilebilir. Bu kaleler, İÖ 301-63 yılları arasında Pontos Krallığı dönemine tarihlenebilir. Yine bu dönemde çok sayıda kayay

oyulmuş, güvenli olarak suya ulaşılabilen basamaklı tünellerin, kale yerleşimleri için karakteristik olduğunu kanıtıdır.

Aksu, Melet Havzası ve çevresi, kıyı kesiminde bazı bilinen kalelerin dışında yerleşme yerlerinin bulunabilmesi olasılıkla rastlantıdır. İklim ve bitki örtüsü, yoğun yağıştan ötürü meydana gelen toprak kaymaları sonucunda bazı eski yerleşmeleri de kapatmış olmalıdır. Bu durum bazende eski yerleşme yerleri de ortaya çıkarabilmektedir. Antik dönemde kullanılmış limanlar bulunur. Orta ve Doğu Karadeniz ile Karadeniz Ardı bölgeler arasında ticari ve doğal yolların birleştikleri noktalarda kurulmuş olabilecekleri düşünülürse arazinin coğrafi yapısının önemi ve limanların önemini artırmaktadır. Geçmişte ve günümüzde yapılan yapılar ve karayolu inşaası gibi nedenlerden ötürü bu doğal limanlar veya sığınıkları kaybolmuştur. Bunları bulmak pek mümkün değildir.

Genel olarak Aksu ve Melet Havzası'da yapılan araştırmalarda önemli doğal yol ağları çağlar boyunca kullanılmıştır. Bu doğal yol ağları tarih boyunca Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'ya bağladığını ortaya koymuştur. S. Kaymakçı tarafından yapılan çalışmalar neticesinde Giresun/Şebinkarahisar ilçesinin güney kesiminden Akıncılar'a (Sivas) gelen yollar Kelkit Havzasından Suşehri, Koyulhisar ve Reşadiye üzerinden Orta Karadeniz Bölgesi'ne kadar ulaşmaktadır. Günmüzdeki kara yolları bu doğal yol güzergâhları üzerinde yapılmıştır. Yeryüzü şekilleri engebeli olan Şebinkarahisar'ın sadece batıdan ulaşıma elverişli olup Suşehri-Koyulhisar-Erbaa yoluyla batıya bağlanmaktadır. Dooğu Karadeniz Bölgesi'ni Orta Anadolu'ya ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne bağlayan yol güzergâhını kontrol eden hâkim tepeler üzerinde kurulan İsola Tepesi, Kısık Yerleşimi ve Şebinkarahisar Kale Yerleşmesi önemlidir. Bu yol güzergâhı batıda Şebinkarahisar'dan Sivas Akıncılar, Suşehri, Koyulhisar ilçelerine, oradan da Tokat Reşadiye ilçesine ulaşmaktadır. Doğuda ise Şebinkarahisar üzerinden Alucra, Çamoluk, Gümüşhane, Bayburt üzerinden Erzurum'a bağlamaktadır.[831]

[831] Strabon, *Geographika* adlı eserinde yol güzergâhı ile ilgili; "Giresun'un dağlık kesiminin büyük bir bölümünü oluşturan Şebinkarahisar; Giresun, Kümbet ve Sivas üzerinden Orta Anadolu'ya giden yol ile Kelkit'ten Çoruh Vadisi'ne uzanan yolun kavşak noktansında bulunmaktadır." (Strabon, 2015, s. XII, III, 18).

Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde, farklı dönemlerde yapılan gömülerde, buluntu durumu ve pozisyonuna göre bir kısım gömülerin özenli yapıldığı diğer kısım ise özensiz ama belli bir saygı çerçevesinde defnedilmişlerdi. Gömülerini doğu-batı doğrultusunda, başları batı olacak şekilde ve direkt toprağa gömülmüşlerdi. Bir kısım gömüler ise bir kişinin başı diğerinin göğüs hizasına gelecek şekilde, birbiri üzerine ve sırt üstü gömülmüşlerdi. Diğer kısım gömüler, dorsal pozisyonda gömülmüşlerdi. Yan yana veya üst üste üçlü- dörtlü-altılı toplu mezarlarda bulunmuştur. Aksu, Melet Havzası ve çevresindeki mezarlık alanlarda yapılan veya yapılacak olan arkeolojik incelemeler neticesinde kültürel yapısının ortaya koyulacağı gibi; burada yaşayanların beslenme biçimi ve yine buranın biyolojik çeşitliliğini ortaya çıkarması bakımından da önemlidir.

Aksu, Melet Havzası ve çevresi yaptığımız araştırmada bulunan arkeolojik malzemeler içindeki seramik grubu, çoğunu kırmızı ya da kendinden astarlı ve açkılı malların oluştuğu, hamur rengi daha çok kahverengi ve kırmızının tonlarıdır. Kendi içinde üç farklı gruba ayrılır; ilki devetüyü ve kırmızı astarlı mallar, ikincisi taşşcık katkılı kırmızı astarlı mallar, son olarak iyi pişmiş kırmızı astarlı mallardır. Bulunan seramik parçalarını Munsell Kataloğuna göre grupları 2.5YR-5/6 renkleri çoğunluktadır. Yine bu kataloğa göre genel olarak hamur renkleri 7.5YR-5-6 ve 7.5YR-5/4 tonları çoğunluktadır. İÖ II. binyıla kadar genelde mal grupları kaba sayılabilecek özellikler taşımaktadır. Hamur, bitki/saman, mika, kireç, kum, mineral, taşçık katkılıdır. Seramikler büyük bölümü çark yapımı ve çanak çömleklerden bazıları açkılıdır. İki havza ve çevresinde seramik parçaları veya tam ile tama yakın kap biçimleri bulunmuştur. Bulunan kap biçimleri; kâseler, çömlekler, geniş ağızlı çanaklar, geniş tabaklar ve küpler iken üzerlerinde yaygın olan bezemeler ise yiv, kabartma, parmak baskı, oluk ve çentik bezemedir. Aksu, Melet Havzası ve çevresi'nde ele geçen seramikler içerisinde Kolkhis, Rhodos, Knidos, Ephesos gibi önemli seramik atölyelerinin ürünlerinin yer alması geniş bir ticaret ağının bu coğrafyada olduğunun göstergesidir. Bu seramik malzemelerinin yanında metal ve mimari buluntular tespit edilmiştir.

Aksu, Melet Havzası ve çevresinde yapılan çalışmalarda Kybele, Dionyso, Apollon gibi tanrıların ya heykelleri bulunmuş ya da sikkeler, mimari yapılarda tapınımı ve seramikler üzerinde onları temsil eden atribüsü bulunmuştur. Bölgelerin dini inançları, bölge coğrafyası ve kültürü ile bir parelelik göstermektedir. Deniz kıyısına yakın kentlerde tanrı sayısı daha fazladır. Çünkü kente gelen insan sayısı ve bu durumun

oluşturduğu kozmopolit yapıdan kaynaklanmaktadır. İnsanoğlu, ilk çağlardan başlayarak günümüze kadar akıl erdirmediği doğaüstü olaylara veya çaresiz kaldığı noktalarda genellik kutsallık atfetmişlerdir. Hatta bazen bu durumu efsaneleşmiş hikâyeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aksu, Melet Havzası ve çevresi, iklim ve bitki örtüsü, yoğun yağıştan ötürü meydana gelen toprak kaymaları sonucunda bazı eski yerleşmeler yok olmasına neden olmuştur. Ayrıca arkeolojik malzemin yok olmasına veya yer değiştirmesine neden olmuştur. Tüm bunlara ilaveten insan eliyle yapılan tahribat eklenmesi ile bölgede araştırmalar yapılmasını zorlaştırmaktadır. İleride teknolojinin gelişmesi ile birlikte bu coğrafyada, yapılan çalışmalar ve sonraki dönemlerde yapılacak çalışmalar; hem bölge tarihine hem de ülkemizin tarihine önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

1.Antik Kaynaklar

Aiskhylos. *Zincire Vurulmuş Prometheus.* Çeviren Azra Erhat, Sabahattin Eyüpoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2015.

Apollonius, Rhodius. *The Argonautica,* Çeviren Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2021.

Arrian, *İskender'in Seferleri.* Çeviren Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınları, 2005.

Arrianus Periplus. *Arrianus'un Karadeniz Seyahati/Arrıanı Perıplus Pontı Euxını,* Çeviren Murat Arslan, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005.

Baschmakoff, Alexandre. *La Synthese Des Periples Pontıques.* Paris: Lıbraıre Orıentalıste Paul Geuthner, 1948.

Cicero, Marcus Tullius. *Pompeius'un Yetkisi Hakkında.* Çeviren Ü. Fafo Telatar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

Cicero, Marcus Tullius. *Yasalar Üzerine,* Çeviren C. Cengiz Çevik, İstanbul: V.bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

Cicero, M. Tullius. *Galatia Kralı Deiotarus'u C. Iulius Caesar'a Karşı Savunma.* Çeviren Leyla Özbay, İstanbul: Cem Yayınevi, 1994.

Cicero, Marcus Tullius. *Pompeius'un Yetkisi Hakkında (De Imperio Cn. Pompei).* Çeviren Fafo Telatar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

Çelebi, Katip *Cihannüma I-II,* İstanbul: Medam Bahçeşehir Üniversitesi, 2013.

Diodoros Sicilus. *Diodorus of Sıcıly Books II,* Çeviren C. H. Oldfather, London: Cambrıdge Massachusetts Harvard Unıversıty Press, 1952-1957.

Eutropius. *Kısa Roma Tarihi,* Çeviren Çiğdem Menzilcioğlu, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Goldsworthy, Adrian. *Caesar*. Çeviren Efe Kurtluoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.

Herodotos. *Herodotos Tarihi,* Çeviren Müntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

Hesiodos. *Theogonia-İşler ve Güçler,* Çeviren Azra Erhat, Sabahattin Eyüpoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.

Homeros. *İlyada,* Çeviren Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Printed in Korea (İstanbul): Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016.

Ksenophon. *Anabasis, On Binler'in Dönüşü,* Çeviren Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.

Ksenophon. *Yunan* Tarihi, Çeviren Suat Sinanoğlu, Ankara: TTK, 2020/1999.

Livius, Titus. *Roma Tarihi I.* Çeviren Uğur Yılmaz, İzmir: İlya Yayınları, 2011.

Memnon. *Herakleia Pontike Tarihi*, Çeviren Murat Arslan, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2007.

Naso, Publius Ovidius. *Epistulae ex Ponto (Karadeniz'den Mektuplar),* Çeviren Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1965.

Pausanıas, *Descrıptıon of Greece, Book I and II,* çev. W. H. S. Jones, London, Wıllıam Heınemann, MCMXVIII.

Plinius Secundus Gaius. *Naturalis Historia*. Çeviren H.R. Rackham, W.H.S. Jones, London 1947.

Plutarkhos, *Lysandros-Sulla*, Çeviren Nilüfer Bayar-Ayşe Önsay, Ankara: MEB, 1945.

Plutarkhos, *Yaşamlar XXI Lysandros-Sulla,* Çeviren Nilüfer Gürsoy, Ayşe Sarıgöllü, İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık, 1999.

Plutarkhos. *Agesilos-Pompeius, Gririş, Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar*, Çeviren Nihal Tüner Önen, Antalya: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2015.

Plutarkhos. *Büyük İskender Hayatı ve Savaşları.* Çeviren Vahdet Gültekin, İstanbul: Rado Yayınları, 1980.

Plutarkhos. *Hayatlar Kimon-Lucullus.* Çeviren Ayşen Sina, Ankara: Hel Yayıncılık, 2013.

Plutarkhos. *İskender-Sezar Paralel Hayatlar*. Çeviren İO Çokona, İstanbul:V.bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.

Strabon. *Geographıka Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV,* Çeviren Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

Vergilius, *Aeneas,* Çeviren İsmet Zeki Eyupoğlu, İstanbul: Payel Yayınevi, 2015.

2. Modern Kaynaklar

Acar, Emel. "Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası Nekropolü ve İskeletlerin Paleoantropolojik Analizi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Acun, Fatma. "Tarih Boyunca Pontus". İçinde *Milli Mücadelede Giresun Sempozyum Bildirileri,* 19-34. Giresun: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, 1999.

Açıkkol Yıldırım, Ayşen vd. "2017 Yılı Sivas İli ve İlçelerinde Pliyosen ve Pleyistosen Dönem Yüzey Araştırması". İçinde *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* 267-274. Çanakkale: 2018.

Açıkkol Yıldırım, Ayşen vd. "Sivas'ın Paleolitik Kültürleri". İçinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, 7-18. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019.

Adontz, Nicolas. *Histoire d'Armenie*. Paris: Les Origines du X Siecle au VI (Av. J.C.), 1946.

Akarca, Aşkıdil "Hellenistik Çağda Yerli Pontos Seramiği", *V. Türk Tarih Kongresi,* (1956): 142- 146.

Akçay, Atakan vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları". İçinde *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları Cilt: 1,* 179-192. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022.

Akçay, Atakan, Bulut, Ahmet Emirhan. "Kurul Kalesi'nde Mekânsal Organizasyon, Mimari Malzeme ve Yapı Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme". *AnAr,* 27/1 (2022): 1-30.

Akçay, Atakan, S. Yücel Şenyurt, "Ordu İli Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırmaları (2018-2020 Yıllı Çalışmaları)". İçinde *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I,* editör Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kamil Yavuz. 73-102. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021.

Akgönül, Salih okan. “Kurul Kalesi 2010-2017 Yılları Sikke Buluntuları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, 2018.

Akgül Çalışkan, Hülya. “Doğu Karadeniz Dağlarında Erken Demir Çağı Varlığına İlişkin Yeni Buluntular”. *An-Ar*. 23 (2020): 91-111. DOİ:10.26650/anar.2020.23.818496.

Akgül Çalışkan, Hülya. “Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Prehistoryası: Bir Terra Incognıta Analizi”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. 11/21 (2016): 9-26.

Akın, Galip. *Paleolitik’ten Kalkolitik Çağ’a Barınma ve Yerleşim Yerleri,* Ankara: Alter Yayını, 2018.

Akkuş, Erol. “Ordu Efsaneleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2018.

Akpınar, Mertkan. “MÖ. 2. Binde Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Ana Hatlarıyla Eski Anadolu”, https://www.academia.edu/10596912, (12.03.2024).

Akşit, İlhan. *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye’nin Antik Kentleri.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.

Akşit, İlhan. *Hititler,* İstanbul: Tekin Ofset Yayınları, 1981.

Aktaş, Hasan. “Orta Karadeniz Bölümünün (Yeşilırmak-Melet Suyu-Kelkit Vadisi Arası) Bitki Coğrafyası”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı, 1992.

Akurgal, Ekrem. “Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü” *Anadolu Araştırmaları,* 10 (1984): 21-30.

Akurgal, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi.* Ankara: Tübitak Yayınları, 2005.

Akurgal, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları.* Ankara: 3.bs., Phaoenix Yayınları, 2020.

Akurgal, Ekrem. Ancient Civilizations and Ruins of Turkey, Ankara: TTK, 1970.

Akurgal, Ekrem. Die Kunst Der Hethiter. München: Hirmer verlag München, 1961.

Akurgal, Ekrem. *Hatti ve Hitit Uygarlıkları.* İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1995.

Albayrak, Haşim. *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz Etnik Yapılanmalar ve Pontu*s. İstanbul: Babıali Kitaplığı Yayınları, 2010.

Alkım, U. Bahadır. "İkiztepe Kazısı: İlk Sonuçları", *TTKong.* 8, (1979): 151-157.

Alkım, U. Bahadır. "İkiztepe Kazısının 1974 Dönem Çalışmaları". *Belleten.* 39/155 (1975): 565-567.

Alkım, U. Bahadır. "İkiztepe Kazısının 1979 Çalışmaları". *Belleten.* 44/175 (1980): 621-623.

Allen, W. S. "The Name of the Black Sea in Greek". *The Classical Quarterly*. 41/3-4 (1947): 86-88. http://www.jstor.org/stable/636629

Alp, Sedat. *Hitit Çağında Anadolu.* Ankara: Tübitak Yayınları, 5.bs., 2005.

Alp, Sedat. *Hitit Güneşi,* Ankara: Tübitak Yayınları, 2003.

Anderson, J. G. C. "The Road-System of Eastern Asia Minor with the Evidence of Byzantine Campaigns". *The Journal of Hellenic Studies* 17 (1897): 22-44.

Anderson, J. G. C. *Studia Pontica I. A Journey of Exploration in Pontus.* Bruxelles: Rue Coudenberg, 1903.

Anderson, J. G. C., Franz Cumont ve Henri Gregoire, *Studıa Pontica III. Recueil Des Inscriptions Grecques et Latines du Pont et de L'Armenia.* Bruxelles: Rue Coudenberg, 1910.

Andreadou, Maria. "The Mycenaean Presencein the Black Sea Region". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Black Sea Cultural Studies, International Hellenic University, Thessaloniki, 2015.

Arınç, Kenan. *Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri.* Erzurum: Eser Ofet Matbaacılık, 2014.

Arslan, Murat. "I. Mithradates-Roma Savaşı, Rhodos ve Lykia'nın Durumuna Genel Bakış". İçinde *Likya İncelemeleri I,* editör Nezih Başgelen. 115-128. İstanbul: *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 2002,

Arslan, Murat. "Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler". *OLBA*, XI (2006): 71-92.

Arslan, Murat. *Arrianus'un Karadeniz Seyahati Antik Kaynaklar Dizisi 1,* İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005.

Arslan, Murat. *İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klsaik ve Hellenistik Dönemler.* İstanbul: Odin Yayıncılık, 2010.

Arslan, Murat. *Mıthradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2007.

Ascherson, Neal. *Karadeniz,* Çeviren Kudret Emiroğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

Aslan, Ömer. *Pontos Kültürü*. İstanbul: Belge Yayınları, 2000.

Atalay, İbrahim, Kenan Mortan. *Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası.* İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011.

Atalay, İbrahim. *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği.* İzmir: Meta Basımevi, 2004.

Atasoy, Sümer. *Hellen ve Roma Döneminde Anadolu Kenti.* İstanbul: Promete Yayınları, 2001.

Avcı, Can. "Van Gölü Havzası'nda Urartu İskân Politikası", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Avcı, Vedat, Murat Sunkar. "Giresun'da Sel ve Taşkın Oluşumuna Neden Olan Aksu Çayı ve Batlama Deresi Havzalarının Morfometrik Analizleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü-Coğrafya Dergisi.* 0/30 (2015): 91-119.

Bahar, Hasan. *Eski Anadolu Tarihi ve Uygarlıkları Tarihöncesinden Roma Dönemine Kadar.* Konya: 2004.

Bahar, Hasan. *Eskiçağ Uygarlıkları*. Konya: Kömen Yayınları, 2013.

Ballesteros-Pastor, Luis. "Pharnaces I Of Pontus And The Kıngdom Of Pergamum". İçinde *The Black Sea Region İn The Greek, Roman, And Byzantine Periods,* editör G.R. Tsetskhladze, J.G. De Boer, 61-66. Talanta 32-33, 2000-2001.

Barrow, Reginald H. *Romalılar,* Çeviren Ender Gürol, İstanbul: 3. Baskı, İz Yayıncılık, 2018.

Başgelen, Nezih. "Van Kalesi'nin Kahraman Kralları Urartular, Anadolu Uygarlıkları". *Seramik Türkiye Federasyonu.* 9 (2005): 128-135.

Başgelen, Nezih. *Tarihi ve Arkeolojisiyle Mesudiye,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.

Başgelen, Nezih. *Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Akarsular.* İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.

Batıuk, Stephen, Mıtchell S. Rothman, “Unraveling Migration, Trade, and Assimilation”, *Early Transcaucasian Cultures and Their Neighbors,* 7-17.

Batiuk, Stephen Denis. “Migration Theory and the Distribution of the Early Transcaucasian Culture”. A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Department of Near and Middle Eastern Civilizations, University of Toronto, 2005.

Bauer, Susan Wıse. *Antik Dünya, İlk Kayıtlardan Roma’nın Dağılmasına.* Çeviren Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.

Baydur, Nezahat *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar,* İstanbul: İstanbul Üniveersitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Bayhan, Ahmet Ali. *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar.* İstanbul: Doğan Ofset, 2003.

Baz, Ferit. “Anadolu’da Bozkır Kökenli Toplumlar: Kimmerler ve İskitler”. İçinde *Eski Anadolu Tarihi,* editör Kemalettin Köroğlu. 136-155. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.

Baz, Ferit. “Herodotos’un Anlatımlarına Göre, İskitlerin Kimmerleri Takip Meselesi”. *Cedrus,* IV (2016): 47-59, DOI:10.13113/CEDRUS/201604.

Bean, G. E. “Pontos Yazıtları”, *Belleten,* 17/66 (1953): 151-165.

Bekdemir, Ünsal, Mustafa Ertürk ve İbrahim Güner. “Giresun’un Tarihî Coğrafyası”. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 6/4 (2000): 1-17.

Bekker-Nielsen, Tonnes. “Trade, Strategy and Communıcatıon on the Roman North-East Frontier”. *Cedrus*. IV (2016): 31-46. DOI: 10.13113/CEDRUS/201603.

Belli, Oktay “2000 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi’nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması”. İçinde *Araştırma Sonuçları Toplantısı.* 19/2, 239-256. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Belli, Oktay. “Nairi-Hubuşkia Ülkesi Araştırmaları”. İçinde *1. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 31-39. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1983.

Belli, Oktay. “Urartular”. İçinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*. 1: 139- 213. İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.

Belli, Oktay. *Doğu Anadolu'da Urartu Sulama Kanalları.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1997.

Bigi, Önder. *Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri.* İstanbul: Task Vakfı Yayınları, 2001.

Bijişkyan, P. Minas. *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819.* Çeviren Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1411, 1969.

Bijişkyan, P. Minas. *Pontos Tarihi.* Çeviren Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Çivi Yazıları, 1998.

Bilget Fataha, Ebru. "Sivas İli 2018 Yılı Yüzey Araştırması". İçinde *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* 427-437. Diyarbakır: 2019.

Bilgi, Önder "İkiztepe in the Late Iron Age", *AS,* 49, (1999): 167- 190.

Bilgi, Önder. "1981 Dönemi İkiztepe Kazıları". İçinde *KST*. V, 87-89. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.

Bilgi, Önder. "İkiztepe Kazıları", içinde *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999),* editör, Oktay Belli. 111-117. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2000.

Bilgi, Önder. "İkiztepe Kazılarının 1982 Dönemi Sonuçları". İçinde *V. Kazı Sonuçları Toplantısı.* 87-89. İstanbul: 1983.

Bilgi, Önder. "İkiztepe Kazılarının 1985 Dönemi Sonuçları". İçinde *KST*. VIII/1, 149-156. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.

Bilgi, Önder. "İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları". İçinde *KST*. X/1 201-209. Antalya: Kültür Bakanlığı Yayınları,1989.

Bilgi, Önder. "İkiztepe Kazılarının 1997 Dönemi Sonuçları". İçinde *KST*. XX/1 485–505. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Bilgi, Önder. "İkiztepe Kazılarının 1998 Dönemi Sonuçları". İçinde *KST*. XXI/1 381-396. İzmir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Bilgi, Önder. "Orta Karadeniz Bölgesi Prehistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi". *Belleten*. LXV/242 (2001): 1-110.

Bilgi, Önder. "Samsun İkiztepe Arkeolojik Kazıları Tepe III Çalışmaları (1993-1999 Dönemi Sonuçları)", *AnAr*, 15, (1999): 137-165.

Bilgi, Önder. *Anadolu'da İnsan Görüntüleri Klasik Çağ Öncesi.* İstanbul: Aygaz, 2012.

Bilgiç, Emin. "M. Ö. 2000 Yıllarında Anadolu Kavimleri", İçinde *III. Türk Tarih Kongresi,* 386-393. Ankara: TTK, 1943.

Bilgin, Mehmet. *Karadeniz Dünyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2017.

Bilgin, Mehmet. *Tarih, Kültür, İnsan Doğu Karadeniz.* İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2002.

Bingman, Jane vd. *Antik Dünya Ansiklopedisi.* Çeviren Zeynep Tür, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2010.

Bingöl, Orhan. *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Helenistik Dönemde Anadolu.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, 2009.

Birinci, Salih. "Eynesil İlçe Merkezi'nin Coğrafyası". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007.

Bosch, Clemens. *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet Devri.* Çeviren Sabahat Atlan. Ankara: TTK, 2020.

Bozkurt, Aydoğan, Atilla Engin. "Yüzey Araştırmalar Işığında Tunç Çağları'nda Sivas". İçinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, 87-100. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019.

Brandau, Birgit, Hartmut Schickert, *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu.* Çeviren Nazife Mertoğlu, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2018.

Brashinskij, I. B. "Sinope and Colchis." İçinde G. Giorgadze (Ed.), *Voprosi drevney istorii: Kavkazsko-blizhnevostochniy sbornik (The Problems of the Ancient History: Caucasian Near Eastern Studies),* IV. (1973): 180-190.

Bridgman, Tim "Who Were The Cimmerians?", *Hermathena,* 164 (1998): 31-64.

Bryce, Trevor. *Hitit Savaşçıları MÖ 1650-1200.* İnstrasyonlar, Adam Hook, Çeviren Esin İleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.

Bryer, Anthony, David Winfield. *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası Cilt: I,* Çeviren İsmail Köse, Ankara: TTK, 2020.

Bryer, Anthony, David Winfield. *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası Cilt: II,* Çeviren İsmail Köse, Ankara: TTK, 2020.

Bulfinch, Thomas. *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi.* Çeviren Özgür Umut Hoşafçı. İstanbul: 7. Baskı, İnkılap Yayınları, 2018.

Burney, C. A. "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age". *Anatolian Studies.* 8 (1958): 157-209.

Burney, C. A. "Northern Anatolia before Classical Times", *AS, Special Number in Honour and in Memory of Professor John Garstang,* 6 (1956): 179-203, https://www.jstor.org./stable/3642409.

Burney, C. A., Lang, D. M., *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat of Caucasus,* London, 1971.

Bülbül Yaman, Pınar. "Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006.

Can, Birol. "Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde Erzurum ve Çevresi". içinde *Geçmişten Geleceğe Armağan*. editör, Mehmet Işıklı, Erhan Mutlugün, Mine Artu, 34-42. Erzurum: *Arkeolojik, Kültürel ve Estetik Yansımalar Atatürk Üniversitesi Yayını,* Erzurum, 2010.

Carradice, Ian, Martin Price. *Hellen Dünyasında Sikke.* Çeviren Oğuz Tekin, İstanbul: Homer Kitabevi, 2001.

Casabonne, Olivier. "Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler". İçinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası.* editör Necmi Karul, 184-200. İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012.

Casabonne, Olivier. "Kimmerler, İskitler ve Amazonlar". İçinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası.* editör Necmi Karul, 302-306. İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012.

Cavaignac, Eugene. *Le Probleme Hitite*. Paris: Etudes d'Archeologie et d'Histoire, 1936.

Cevher, Mehmet. "Hitit Ülke Savunmsasında Tampon Bölgeler". *Social Sciences Studies Journal,* 5/34 (2019): 2327-2336, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9767-8747.

Ceylan, A. "Arnuwanda Asmunikal Dua Metni ve Tarihi Açıdan Değerlendirilmesi". *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*. 23 (1996): 1-12.

Ceylan, Alpaslan, Hatice Uyanık. "Kaşkalar ve Tokat'ın Eskiçağ Tarihinde Kaşkaların Rolü". İçinde *Tokat Sempozyumu Bildiriler I. Cilt*, editör Ali Açıkel, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz, Murat Hanilçe, 71-83. Tokat: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2013.

Ceylan, Alpaslan. "Hitit Kralı I. Šuppiluliuma'nın Dış Politakası Üzerine Bir Değerlendirme I (Suriye ve Mısır)". *BELLEK/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi.* I/I (2019): 1-15.

Ceylan, Alpaslan. "Yeni Bulgular Işığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi Krallığı ve Urartular". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 20 (2017): 517-568, DOI:10.9775/kausbed.2017.032.

Cline, Eric H., Mark W., Graham. *Antikçağ İmparatorlukları, Mezopotamya'dan İslamiyet'in Doğuşuna.* Çeviren Ekin Duru. İstanbul: 3. Baskı, Say Yayınları, 2020.

Cook, S. A., F. E. Adcock ve M. P.Charlesworth, *The Cambridge Ancient Hıstory Volume IX The Roman Republic 133-44 B.C.*,London: Cambridge University Press, 1932.

Counillon, Patrick. "Arrıen et Kerasous: Un Cas de Toponymie Retroactive". içinde *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I),* editör Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, J. L. Bacque-Grammont, Mehmet Ali Ünal, Mustafa Özbalcı, 493-500. Samsun: Ondukuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1990.

Cumont, Eugene, Franz Cumont. *Studıa Pontica II. Voyage D'exploration Archeologique dans le Pont et la Petite Armenie*. Bruxelles: Libraire, 1906.

Çataloluk Yerleşmesi Erişim Tarihi 27.08.2023 https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283653/cataloluk-yerlesimi.html.

Çayır, Ümit. "Sivas ve Çevresinde Kazılar", içinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, 61-86. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019.

Çınaklı, Mine. “Doğu Karadeniz Bölümü’nde Meydana Gelen Taşkınlar”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Çınar, Cevdet Bora. “Erken Tunç Çağı’nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, 2023.

Çiğdem, Süleyma, Osman Emir. “Gümüşhane İli’nin Prehistoriası ve İlkçağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. İçinde *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri),* editör Bayram Nazır, Kemal Saylan. 11-34. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2016.

Çiğdem, Süleyman, “Urartu Krallığı’nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7/1 (2010): 95-111.

Çiğdem, Süleyman, Birol Can. “Erzurum Müzesi’nde Bulunan Tarım Aletleri Işığında Geç Kalkolitik ve Tunç Çağlarında Bölgedeki Tarımsal Aktiviteler”. *Anatolia,* 29 (2005): 13-27.

Çiğdem, Süleyman, H. Özkan ve H. Yurttaş. “2003 Yılı Gümüşhane ve Bayburt İlleri Yüzey Araştırması”, İçinde *AST,* 22/1, 285-300. Konya: 2004.

Çilingiroğlu, Altan A. “Diauehi’de Bir Urartu Kalesi: Umudum Tepe (Kalortepe)”. *Anadolu Araştırmaları.* VIII (1980): 191-199.

Çilingiroğlu, Altan A. “Urartu Apadanasının Kökeni”. *AnAr,* 0/6 (1979): 97-110.

Çilingiroğlu, Altan A. *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı”.* İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1997.

Çilingiroğlu, Altan, Zafer Derin. “Doğu Karadeniz Yüzey Araştırmaları 1993”. içinde *12. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 343-352. Ankara: 1994.

Çilingiroğlu, Altan. “Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması 1985”. İçinde *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* 311-322. Ankara: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1986.

Çizikçi, Semih Yaşar. “Karadeniz Grek Kolonizasyonu”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Çoban, Hacı. “Anadolu’da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu’daki İzleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Çoban, Hacı. “Kapadokya’da Kimmerler” *Cappadocia Journal of History and Social Science,* 4 (2015): 121-131.

Çor, Azime. “Anadolu’da Eski Yerleşim Birimlerinde Karaz Seramiği”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, Anakara Üniversitesi Arkeoloji ve Snat Tarihi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı,1990.

Danışmaz, Harun. *Urartu Krallığı Yönetim ve Organizasyon.* Ankara: TTK, 2020.

Darkot, Besim. “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında”. *Türkiye Coğrafya Dergisi.* 0/13 (1955): 141-149.

De Graauw, Arthur. “Karadeniz'deki Potansiyel Antik Limanların Kataloğu”. *Méditerranée.* 126 (2016): 129-144.

Demir, Muzaffer. “Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler”. İçinde *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyomu Bidirileri Cilt 1,* editör, Gazanfer İltar, 67-85. Giresun: Giresun Belediyesi, 2008.

Demir, Muzaffer. *Lidyalılar Mythos’tan Logos’a.* Ankara: TTK, 2014.

Demir, Timur. “Anadolu’da Kimmer-İskit İz ve Etkileri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, 2008.

Demirağ, Yelda. “Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2003.

Demirel, Serkan. “A Contribution to Localization of Azzi-Hayaşa Mentioned in Hittite Cuneiform Texts”. *ArAn.* 11/1 (2017): 97-110.

Demirel, Serkan. “Hitit-Kaška İlişkilerinde Yanıtı Aranan Bazı Sorular”, *Akademik Bakış,* 6/12 (2013): 193-203.

Demirel, Serkan. “M.Ö. II. Binyılda Kuzey Anadolu (Karadeniz Bölgesi)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.

Demirel, Serkan. “MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz’in Yerel Toplulukları”, *KAREN.* 5/8 (2019): 129-141, ORCID: 000-0002-7634-1421.

Demirel, Serkan. “Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağı’nda Orta ve Doğu Karadeniz Halkları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi.* 21 (2016): 51-58.

Dezso, Tamas. “Assurluların Anadolu Seferi”. İçinde *Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı,* editör Kemalettin Köroğlu, Selim Ferruh Adalı, 112-137. İstanbul: YKY, 2020.

Diakonoff, I.M. S.M.Kashkai. *Geographical Names According to Urartian Texts.* Wiesbaden: RGTC IX, 1981.

Diakov, V, Kovalev S. *İlkçağ Tarihi, Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan I.* Çeviren Özdemir İnce. İstanbul: Yordam Kitap, 2019.

Dinçol, A. M., J. Yakar. “Nerik Şehrinin Yeri Hakkında”. *Belleten,* XXXVIII/152 (1974): 563-582.

Dinçol, Ali M. “Hititler” İçinde *Anadolu Ansiklopedisi,* 1:17-121. İstanbul: Görsel Yayıncılık, 1982.

Diodorus Siculus, *The Library of History of Diodorus of Sicily Book IV-V,* Çeviren C. H. Oldfather, London: William Heinemann Ltd Cambridge, Massachusetts Harvard Unıversıty Press, 1937.

Dizdar, Fatih. “Eskiçağ’da Orta-Doğu Karadeniz Sahil Şeridi ve Bu Havzada Yapılan Arkeolojik Çalışmalar (Samsun-Ordu-Giresun-Trabzon-Rize-Artvin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2006.

Doğancı, Kamil. “Antik Çağ’da Pontos Sahil Kentlerini İç Bölgelere Bağlayan Kara Yolları”. *Tarih Okulu Dergisi.* XLIV/13 (2020): 129-156.

Doksanaltı, Ertekin Mustafa vd. “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2011”. İçinde *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 197-212. Çorum: 2012.

Doksanaltı, Ertekin Mustafa, İlker Mete Mimiroğlu ve Erdoğan Aslan. “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010”. İçinde *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 117-146. Malatya: 2011.

Doksanaltı, Ertekin Mustafa, İlker Mete Mimiroğlu, Erdoğan Aslan. “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009”. İçinde *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 143-163. İstanbul: 2010.

Doksanaltı, Ertekin Mustafa, Makbule Ekici. “Giresun-Aretias/Khalkeritis Adası Kazıları Seramik Buluntuları”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* (2017): 389-403. DOİ: 10.5505/pausbed.2017.39205.

Doksanaltı, Ertekin Mustafa; “Open Air Cult Sites in Eastern Pontus Region”, *ANODOS Studies of the Ancient World,* 12/2012 (2016): 61-78.

Doksanaltı, M. E. “Knidos- Kap Krio Çalışmalarında Bulunan Sarnıç Buluntuları-II Kulplu Kâseler”. *İDOL, Arkeologlar Derneği Dergisi*. 9/34 (2007): 8-14.

Dönmez, Şevket. “Amasya Müzesi’nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Hellenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış”. *Tüba-Ar IV,* (2001): 89-99.

Dönmez, Şevket. “Demir, Nüfus ve Karadeniz”. İçinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası.* editör Necmi Karul, 154-160. İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012.

Dönmez, Şevket. “Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması”. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (1932-1999), editör Oktay Belli. 330-334. Ankara: 2000.

Dönmez, Şevket. “Tunç Çağında Orta Karadeniz Bölgesi ve Kelkit Havzası Yerleşmeleri”. *Belleten.* 72 (2008): 413-430.

Dönmez, Şevket. “Yeni Arkeolojik Gelişmeler Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Kültürüne Genel Bir Bakış”. *AnAr*. 19, (2010): 137-196.

Dönmez, Şevket. “Yeni Bulguların Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Çanak-Çömleğine Bir Bakış”. *Anatolia,* 24 (2003): 1-17.

Drews, R. “Karadeniz’de En Eski Grek Yerleşmeleri”. Çeviren Ömer Çapar, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmları Dergisi.* 26/15 (1991): 303-327.

Duran, Yener. “Boğazköy-Masat Höyük-OrtaköyÇivi yazılı Belgelerđne Göre Tarihi Coğrafya Arastırmaları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, 2010.

Duran, Yener. “Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyasının İncelemesinde Yeni Bir Yaklaşım”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, 2003.

Durbin, Gail E. S. “Iron Age Pottery from the Provinces of Tokat and Sivas”. *AS.* 21 (1971): 99-124.

Durmuş, İlhami. “Anadolu’da Kimmerler ve İskitler”. *Belleten,* LXI/231 (1997): 273-286.

Durmuş, İlhami. “Eskiçağ Anadolu’sunda Türk İzlerine Dair Tespit ve Öneriler”. *OANNES,* (2019): 95-116.

Durmuş, İlhami. *İskitler (Sakalar).* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2008.

Durmuş, İlhami. *İskitler (Sakalar).* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma EnstitüsüYayınları, 1993.

Duyğal, Efser Safiye Dilek. “Erken Demir Çağı’ndan Yunan Kolonizasyon Çağı Sonuna Kadar Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Ticaret”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, 2021.

Eker, Fevziye. “Arkeolojik Veriler Işığında Ordu”. İçinde *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I,* editör Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kamil Yavuz. 29-46. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021.

Ekmen, Hamza vd,. “İnönü Mağarası”. *Aktüel Arkeoloji,* 60 (2017): 102-104.

Emecen, Feridun M. “Giresun Tarihi Bazı Meseleleri”. İçinde *Giresun Tarihi Sempozyomu Bildirileri 1966,* İstanbul: Giresun Beledeyesi Kültür Yayınları, 1997.

Emecen, Feridun M. *Karadeniz Kıyı Kentlerin Tarihi.* İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2020.

Emecen, Feridun. “Giresun”. İçinde *İslam Ansiklopedisi.* 14: 78-84. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Emir, Osman, Süleyman Çiğdem. “Geç Hellenistik Dönemde Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nin Stratejik Önemi”. İçinde *Çayeli’nden Erzurum’a,* editör *Selami Kılıç*, Ahmet Sefa Yıldırım. 228-232. Erzurum: Atatürk Üniversitesi *Yayınları*, 2016.

Emir, Osman. “Eskiçağ’da Doğu Karadeniz Bölgesinin Jeopolitik Önemi”. *Karadeniz İncelemeler Dergisi.* 13/13 (2012): 9-26.

Emir, Osman. “Hellenistik ve Roma Dönemleri’nde Pontos (MÖ IV yy.- MS III. yy.)”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014.

Emir, Osman. “Modern Ermeni Ulus-Kimlik İnşasının Temel Referansı: Hayaşa-Azzi Krallığı ve Tarihsel Gerçekler”. *Tarih Okulu Dergisi.* 12/XXXIX (2019): 357-385.

Emir, Osman. “Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Emir, Osman. “Yüzey Araştırmaları ve Antik Kaynaklar Işığında Güneyden Trabzon ve Araklı Limanlarına Ulaşan Tarihi Yollar”. İçinde *Geçmişten Günümüze Karadeniz’de Ulaşım.* editör Mehmet Okur, Ülkü Köksal, Volkan Aksoy. 1-23. Trabzon: Karadeniz Teknik Yayınları, 2020.

Engin, Atilla vd. “Sivas İli 2010 Yılı Yüzey Araştırması”. İçinde *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* 173-208. Malatya: 2011.

Engin, Atilla vd. “Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması”. İçinde *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 13-38. Çorum: 2012.

Engin, Atilla vd. “Sivas İli 2012 Yılı Yüzey Araştırması”. İçinde *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 43-64. Muğla: 2013.

Engin, Atilla vd. “Sivas İli 2013 Yılı Yüzey Araştırması”. İçinde *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* 399-430. Gaziantep: 2014.

Engin, Atilla. “Baraj Suyu Altında Kalan Bir Höyüğün Akıbeti: Sıradur Höyüğü”. İçinde *Prof. Dr. Ömer Özyiğit’e Armağan,* editör Emre Okan-Cenker Atila, 135-142. İstanbul: Ege Yayınları, 2015.

Engin, Atilla. “Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması”. İçinde *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 73-94. Ankara: 2008.

Engin, Atilla. “Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması”. İçinde *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 3,* 129-150. Denizli: 2009.

Engin, Atilla. “Sivas İli 2009 Yılı Yüzey Araştırması”. İçinde *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 81-106. İstanbul: 2010.

Engin, Atilla. “Sivas İli Arkeolojisi: Yapılanlar ve Yapılması Gerekenler”. İçinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi’nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, 29-46. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019.

Engin, Atilla. “Sivas İli’nde Arkeolojik Çalışmalar”. İçinde *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildireleri (2008),* editör İdris Ekinci, 199-224. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm, 2009.

Erciyas, D. Burcu. “Hellenistik Dönem’de Karadeniz: Yerleşimler, Anıtlar ve Sikkeler Işığında Pontos Krallığı”. İçinde *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri,* editör D. Burcu Erciyas, E. Koparal, 203-219. Ankara: Ege Yayınları, 2004.

Erdoğan, Sabahattin “Minua (Şamran) Kanalı ve Urartu Bahçeleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2006.

Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021.

Erinç, Sırrı. “Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri”. *Türk Coğrafya Dergisi,* 0/7-8 (1945): 119-140.

Erinç, Sırrı. “Türkiye Fiziki Coğrafyasının Ana Çizgileri”. *Bülten.* 10/10 (1993): 1-11.

Erinç, Sırrı. “Türkiye’de Akarsu Rejimlerine Toplu Bakış”. *TCD*. 0/17 (1957): 93-118.

Eroğlu, Engin. “Kimmer ve İskitlerin Anadolu’daki Ticari Hayata Etkileri Üzerine Bir Yorum”. Cappadocia Journal of History and Social Sciences, (2016): 37-47.

Erol, Ayşe Fatma. Ordu İli, Fatsa İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması”. İçinde *30. AST,* C. 2, 183-197. Çorum: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:157-2, 2012.

Erol, Ayşe Fatma. *Yüzey Araştırmaları Işığında Fatsa.* Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020.

Errington, R. Malcolm. *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30.* Çeviren Gülşah Günata. İstanbul: Homer Kitabevi, 2017.

Eruz, Coşkun, Y. Selçuk Erbaş. “Antik Çağ’dan 20. Yüzyıla Doğu Karadeniz’de Limanlar (Trabzon), Kervan ve Askeri Güzergâhlar: Kültür Rotaları”. İçinde *Geçmişten Günümüze Karadeniz’de Ulaşım.* editör Mehmet Okur, Ülkü Köksal, Volkan Aksoy. 23-63. Trabzon: Karadeniz Teknik Yayınları, 2020.

Erzen, Afif, *Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans, Büyük İskender ve Dünya Devleti, Eskiçağ Tarihinde Boğazlar, Eskiçağda Doğu Batı Mücadelesi Eskiçağ Tarihinde Karadeniz.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1984.

Erzen, Afif. *Doğu Anadolu ve Urartular.* Ankara: TTK, 1986, 1992.

Eski Küçük Güzel Köyü Antik Yerleişimi Erişim Tarihi 27.08.2023, https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283654/eski-kucuk-guzel-koyu-antik-yerlesimi.html.

Eskişar Kalesi Erişim Tarihi 27.08.2023.https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283650/eskisar-kalesi.html.

Fallmerayer, Jakop Phılıpp. *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi.* Çeviren Ahmet Cevat Eren Ankara: TTK, 2011.

Faraoqhı, Suraıya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler.* Çeviren Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Faroqhı, Suraiya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler,* İstanbul: Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, 2004.

Ferrucci, Stefano. "Diadokhoslar". İçinde *Antik Yunan,* editör Umberto Eco. Çeviren Lelya Tonguç Basmacı, 190-199. İstanbul: 4. Basım, Alfa Yayınları, 2021.

Fidan, Erkan. "Madenciliğin Beşiği Anadolu: Tarih Öncesi Dönemem Ait Bakır Yatakları". *Belleten.* LXXXI/292 (2017): 667-677.

Forrer, E. "Hajasa-Azzi" *Caucasica,* 9 (1930): 1-24.

Forrer, Emil. *Die Boghazkoi-Texte in Umschrift 2.* Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1926.

Franke, Peter Robert. *Roma Döneminde Küçük Asya.* Çeviren Nezahat Baydur-Banu Theis Baydur, İstanbul: Ege Yayınları, 2007.

Freeman, Charles. *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Çeviren Suat Kemal Angı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013.

Garstang, J., O. R. Gurney. *The Geography of The Hittite Empire*, London: 1959.

Garstang, John. "Hittite Military Roads in Asia Minor: A Study in Imperial Strategy with a Map", *American Journal of Archaeology.* 47/1 (1943): 35-62, https://www.jstor.org/stable/499560.

Garstang, John. *The Hittite Empire.* London: Constable and Company LTD, 1929.

Ghazaryan R. P. "The Development of the Armenian Statehood: Kingdom of Hayasa (XIV-XIII Centuries Bc)", *Fundamental Armenology,* 1 (2015): 15-20.

Goetze, A. "Das Hethiter-Reich" *AO,* 27/2 (1928): 24-45.

Goetze, Albrecht. “Bemerkungen zu dem Hethitischen Text”, *In: Revue Hittite et asianique, 1e année, fascicule (RHA).* 1 (1930):18-30, DOI: https://doi.org/10.3406/rhita.1930.906.

Golden, Peter B. *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Çeviren O.Karatay, Ankara: Ötüken Neşriyat, 2002.

Gologlu, Mahmut. *Anadolu Milli Devleti Pontos.* Türkiye Cumhuriyetin 50. Yılına Armağanı, Ankara: Kalite Matbaası, 1973.

Gologlu, Mahmut. *Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar.* Trabzon: Sarender Yayınları, 2013.

Gökçek, L. Gürkan, Abacı, Oğuzhan. *Anadolu’nun Eskiçağ Tarihi*. Nevşehir: Değişim Yayınları, 2019.

Gökçekent Yamaç Yerleşmesi ve Gökçekent Kalesi Erişim Tarihi 27.08.2023, https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283652/gokcekent-yamac-yerlesimi.html.

Görür, Naci vd., “Is the Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf at 7550 Yr BP a Myth?”. *Marine Geology,* 176 (2001): 65-73.

Götze, A. “Šuppiluliumaš'dan Muwatalliš'in Mısır Savaşı'na kadar Anadolu”, Çeviren Aygül Süel, *Belleten,* 57/220 (1993): 863-882.

Gözlü, Ahmet. “Antik Yunan (Hellen)’da Koloniler ve Bunların Nitelikler”. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat,* 22/87/3 (2016): 195-206.

Grakov, Boris Nikolayeviç. *İskitler.* Çeviren D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020.

Graves, Robert. *Yunan Mitleri Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler.* Çeviren Uğur Akpur, İstanbul: Say Yayınları, 1960.

Gurney, Oliver Robert. *Hititler*. Çeviren Pınar Arpaçay, Ankara: Dost Yayınları, 2001.

Güler, Önder. “Orta Çağda Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası (8-13. yy)”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2018.

Gümüşçü, Osman. *Tarihi Coğrafya*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006.

Günaltay, M. Şemseddin. *İran Tarihi I, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*. Ankara: TTK, 1987.

Günaltay, Şemseddin. *Yakın Şark IV I. Bölüm Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları.* Ankara: 2. Baskı, TTK, 1987.

Günaltay, Şemseddin. *Yakın Şark IV II. Bölüm Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları.* Ankara: 2. Baskı, TTK, 1987.

Günaşdı, Yavuz, İshak Küçükyıldız, "Erken Demir Çağ'da Pasin Ovası'nda Önemli Bir Diauehi Ülkesi: Baltulhi". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 32 (2023): 779-814 DOI:10.56597/kausbed.1296581.

Gündüzalp, Nural. "İçdoğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular". İçinde *TTKong*. IX/I (1981): 49-54.

Güneri, A. Semih. "Erzurum Bulamaç Höyük 2003-2004 Yılı Kazılarının Sonuçları ve Doğu Anadolu Geç Karaz Evresi Araştırmaları". *Arkeoloji Anadolu-Avrasya,* 2 (2005): 15-72.

Güney, Emrullah, Umut Güney. *Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları Anadolu'nun Trakya'nın Tarihi Coğrafya Bölgeleri ve Antik Kentleri.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Güney, Hale. "Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler". *Belleten,* 78/282 (2014): 407-434, DOI: 10.37879/belleten.2014.407.

Güngördü, Ersin. *Türkiye'nin Coğrafyası.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2006.

Güterbock, H. G. *Siegel aus Boghazköy, Die Königssiegel der Grabungen bis 1938*. Osnabrük: AFO Beiheft 5, 1967.

Güterbock, Hans G. "The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II". *Journal of Cuneiform Studies*. 10/4 (1956): 41-68, 75-98, 107-130, https://www.jstor.org/stable/1359585.

Güterbock, Hans G. "The North-Central Area of Hittite Anatolia". *Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi,* 20/2 (1961): 85-97.

Haas, V. "Zalpa, die Stadt am Schwarzen Meer und das althethitische Königtum". *MDOG*. 109, (1977): 15-26.

Hamilton, William John. *Küçük Asya*. Çeviren Kasım Toraman, Ankara: Midas Kitap Yayınları, 2013.

Harmankaya, Savaş, Oğuz Tanındı. "Tekeköy/Fındıcak". *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri TAY, Paleolitik/Epipaleolitik.* 1 (1996).

Harmankaya, Savaş. "Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme". *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeler,* 3 (1998): 7-16.

Hatipoğlu, İlter Kutlu, Ali Uzun "Melet Irmağı (Ordu) Orta ve Aşağı Çığırında Arazi Kullanımının Zamansal ve Mekânsal Değişimi (2002 – 2015)". *Mavi Atlas*. 8/1 (2020): 154-168.

Hatipoğlu, İlter Kutlu, Ali Uzun. "Melet Irmağı Havzası'nda erozyon riskinin Mıcona modeli ile değerlendirilmesi". *Türkiye Coğrafya Dergisi.* 74 (2020): 17-31.

Hatipoğlu, İlter Kutlu. "Melet Irmağı Orta ve Aşağı Çığırının Uygulamalı Jeomorfolojisi, Ordu". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Hauptmann, H. "Neue Funde Eurasischer Steppennomaden in Kleinasien", içinde *R. M. Boehmer-H. Hauptmann (Hgg), Beitrage zur Alterumskunde Kleinasiens Festschrift für K. Bittel,* 251-270. Mainz: 1983.

Herzfeld, Ernst, *The Persian Empire Studies in Geography and Ethnograpy of Ancient Near East,* Wiesbaden: 1968.

Hıdır, Ali vd. *Giresun İl Çevre Durum Raporu*. Giresun: T.C. Giresun Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2005.

Hogarth, D. G. "Notes in Phrygia Paroreus and Lycaonia". *The Journal of Hellenic Studies.* 11 (1890), 151-166, https://www.jstor.org/stable/623418.

Howgego, Christopher. *Sikkeler Işığında Eskiçağ Tarihi,* Çeviren Oğuz Tekin, İstanbul: Homer Kitabevi, 2013.

Hrozny, Bedrich. *Ancient History of Western Asia, Indıa and Crete.* Prag: 1947.

Huntingford, G. W. B. "Who Were the Scythians?". *Nomos.* 30/5/6 (1935): 785-795.

Irini, Aya. *Anadolu Medeniyetleri.* İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Dergisi, 1983.

Işık, Adem, *Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Paphlagonia Bölgesinde Kültler,* Ankara: Dorlion Yayınları, 2019.

Işık, Adem. "Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 1995.

Işık, Adem. "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 16 (2008): 177-183.

Işık, Adem. *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*. Ankara: TTK, 2001.

Işık, Adem. *Pontos Tanrıları,* Ankara: Dorlion Yayınları, 2020.

Işıklı, Mehmet. "Doğu Anadolu Arkeolojisini Aydınlatan Höyükler Karaz, Pulur ve Güzelova, Karaz Kültürünün Ortaya Çıkışı Hikayesi". *Aziziye Beleldiyesi.* 46-53. https://aziziye.bel.tr/.

Işıklı, Mehmet. "Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2005.

Işıklı, Mehmet. "Erzurum Bölgesi'nde Karaz Kültürü'nün Başlangıcı Son Dönem Araştırmalarının Genel Bir Değerlendirmesi". İçinde *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönemi Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları,* editör Birol Can-Mehmet Işıklı, 325-350. Erzurum: Ayrıbasım-Offprint, 2007.

Işıklı, Mehmet. "M.Ö. I. Bin Yılda Erzurum Bölgesi: Arkeolojik ve Yazılı Kanıtlar Işığında Diauehi Krallığı", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* 0/6 (2010): 49-72.

Işıklı, Mehmet. *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültür Analizi.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.

Ivanova, Mariya. *Karadeniz ve Avrupa, Yakın Doğu, Asya Erken Dönem Uygarlıkları.* Çeviren Tarık Özbek ve Ümit Keskin. Ankara: Koyu ve Siyah Yayınları, 2020.

Ivantchik, Askold I. *Kimmerier und Skythen.* Moskau: Steppenvölker Eurasiens Band II, 2001.

İlgi Gerçek, Nebahat. "The Kaşka and the Northern Frontier of Hatti", Near Eastern Studies in the University of Michigan, 2012.

İplikçioğlu, *Bülent. Eskiçağ Tarihinin Anahatları I.* İstanbul: Marmara Üniversitesi No: 486, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No:20, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.

İplikçioğlu, Bülent. *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

İzbırak, Reşit. *Türkiye I.* İstanbul: MEB, 2001.

J. Friedrich, "Staatsverträge des Hatti-Reiches in Hethitischer Sprache", *MVAeG 34/1* (1930): 103-161.

Jesus, P. S. *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia*, Oxford: British Archaeological Reports Internati-onal Series 74, 1980.

Johnson, James William. "The Scythian: His Rise and Fall". *Journal of the History of Ideas*, 20/2 (1959): 250-257.

Jursa, Michael. "Büyük İskender'in Fetihleri". İçinde *Antik Yakındoğu,* editör Umberto Eco.271-272. İstanbul: Alfa Yyaınları, 2018.

Jursa, Michael. "Pers İmparatorluğunun Yapısı ve Asur Mirası". İçinde *Antik Yakındoğu,* editör Umberto Eco.265-270. İstanbul: Alfa Yyaınları, 2018.

Kalmış, Gökhan. "Alucra'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2014.

Kalmış, Gökhan. "Eskiçağda Alucra". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 20 (2017): 609-618.

Kaptan, Ergun. "Sivas Bakır Tepe'de Eski Altın Madenciliği". İçinde *16. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* . 57-70. İzmir: 2000.

Kaptan, Ergun. "Tirebolu-Harkköy Eski Maden Galerisindeki Ahşap Su Borusu". İçinde *21. Arkeometri Sonuçları Toplantısı.* 1-8. Antalya: 2005.

Kaptan, Ergun. "Tirebolu-Harşit Köprübaşı Eski Maden Galerisindeki Buluntular". İçinde *22. Arkeometri Sonuçları Toplantısı.* 57-70. Çanakkale: 2006.

Kaptan, Ergun. "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Koyulhisar-Kurşunlu Köyü Yöresinde Buluntular". İçinde *VI. Arkeometri Sonuçları Toplantısı.* 41-50. Ankara: 1990.

Kaptan, Ergün. “Espiye-Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular”. *MTA Dergisi.* 91/91 (1978): 117-129.

Kaptan, Ergün. “Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni”, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi.* 95/95 (1981): 164-172.

Kaptan, Ergün. “Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular”. *MTA Dergisi.* 111/111 (1990): 175-186.

Kaptan, Ergün. “Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular”. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi.* 93/94 (1982): 150-164.

Karadeniz, Vedat. “Koyulhisar’ın Coğrafi Etüdü”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Karaduman, Azmi. *Buluntular Işığında Melet Havzası’nın (Ordu-Mesudiye) Tarihi ve Arkeolojik Değerleri.* İstanbul: Mesudiye Belediyesi 1858, 2015.

Karakaya, Nuriye. “Eskiçağ Tarihinde Tokat”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.

Karakaya, Nuriye. “Hellenistik ve Roma döneminde Pisidia Tanrıları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 1998.

Karpuz, Haşim. *Şebinkarahisar.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Karslıoğlu, Yusuf. *Doğu Karadeniz Tarihi Otokton Halkları ve Etnik Yapısı.* İstanbul: The Universal Yayınları, 2009.

Kaya Hasdemir, Hülya. “Sivas’ın Tarihi Yolları: Tacir, Rahip ve Komutanın Ayak İzleri”. *TAD.* 40/69 (2021): 1-27.

Kaya, Mehmet Ali. *Ege ve Yunan Tarihi-1 Tarih Öncesi Çağlardan Klasik Çağa Kadar,* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016.

Kaya, Mehmet Ali. *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020.

Kaya, Mehmet Ali. *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi I Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devri’ne Kadar.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

Kaya, Mehmet Ali. *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi II Demir Devri ve Pers Hâkimiyeti Dönemi.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

Kaya, Mehmet Ali. *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III Hellenistik Dönem.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

Kaymakçı, Salih vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *38. AST,* Cilt 3, editör Candaş Keskin, 249-266. Denizli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2022.

Kaymakçı, Salih, Güneş Özdal ve Tuğçe Merve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları,* Cilt 3, editör Candaş Keskin, 115-134. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2022.

Kaymakçı, Salih. "Amasya-Oluz Höyük'te Mithradates VI Eupator Dönemi". İçinde *Uluslararsı Amasya Sempozyomu Tarih-Dil-Edebiyat I,* editör Fatih Köksal, Cavit Güzel, Gürkan Cevger, Aykut Özbayraktar, Mevlüt İlhan, 285-295. Amasya: Kıbatek, 2017.

Kaymakçı, Salih. "Antikçağ'da Kelkit Vadisi'ndeki İnanç ve Tapınımlar-Kültler". *TÜBA-AR.* 15 (2014): 79-94.

Kaymakçı, Salih. "Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı Kültürüne Ait Bulgular ve Karadikmen Kalesi". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi.* 46, (2020): 135-152).

Kaymakçı, Salih. "Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erkan Transkafkasya Kültürü'ne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gavur Kalesi, Giresun". *Tüba-ar* 21 (2017): 25-34.

Kaymakçı, Salih. "Eskiçağda Kelkit Vadisi (Lykos)". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2013.

Kaymakçı, Salih. "Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *36. AST,* Cilt 3, editör Candaş Keskin, 315-332. Çanakkale, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2019.

Kaymakçı, Salih. "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *34. AST,* Cilt 2, editör Candaş Keskin, 71-85. Edirne, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayını, 2016.

Kaymakçı, Salih. “Güncel Arkeolojik Bulgular Işığında Giresun İlinin Dağlık Kesiminin Prehistoryası”. *KAREN*. 3/4, (2017): 15-29.

Kaymakçı, Salih. “Karadeniz Tümülüs Geleneğine Bir Örnek: Sivritepe Tümülüsü (Giresun-Alucra)”. *Türk Tarih Kurumu Höyük Dergisi,* 7 (2014): 3-19.

Kaymakçı, Salih. “Yüzey Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar’ın M.Ö. II. Binyıl Yerleşmeleri ve Yol Bağlantıları”. *Karam.* XVI/61 (2019): 1-16.

Kaymakçı, Salih. *Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Giresun I (Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşim Arkeolojisi/2015-2019).* Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020.

Kaymakçı, Salih. *Kelkit Havzası’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos).* Konya: Kömen Yayınları, 2017.

Keskin, Levent. **“**Horoztepe (1956)”. *DTFC 1936-2011,* (2012): 151-156.

Kıguradze, Tamaz, Anthony Sagona. “on the Origins of the Kura-Araxes Cultural Complex”. İçinde *Archaeology in the Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond,* editör A. T. Smith and K. Rubinson, 38-94. 2003.

Kılıç, Emine, Harun Turak. “Alucra İlçesi’nin Prehistorik Yerleşmeleri”, *ASEAD,* 12 (2023): 223-234.

Kınacı, Mesut. “Antikçağda Pontos Bölgesi’nin Tarihsel Coğrafyası”. *Cedrus.* III (2015): 181-229.

Kınal, Füruzan. “Doğu ve Güney-Doğu Anadolu’da Tetkik Gezisi Raporu”. *DTCFD,* XII/1-2 (1954): 77-89.

Kınal, Füruzan. “Eski Anadolu Tarihinde Bazı Değişimeler”. İçinde *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı.* 41-424. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayın No: 239, 1973.

Kınal, Füruzan. *Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi.* Anakara: TTK, 1953.

Kınal, Füruzan. *Eski Anadolu Tarihi.* Ankara: TTK, 1987.

Kınal, Fürüzan. *Eski Anadolu Tarihi.* Ankara: TTK, 1998.

King, Charles. *Karadeniz.* Çeviren Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

Klengel, E. H. Klengel, Die Hethiter, Geschicthe und Umwelt: Eine Kulturgeschichte Kleinasien von Çatalhöyük bis zu Alexander dem Großen, München: 1975.

Klengel, Horst. "Anatolische Königtümer der Hethiterzeit" içinde *X. TT Kongresi II,* 565-577. Ankara: TTK,1986.

Koca, Uğur Tuna. "Antik Dönemde Karadeniz Bölgesi'nde Yaşamış Halklar Hakkında Bir İnceleme". *Karadeniz,* 31 (2016): 279-286.

Koçak, Özdemir. "Eskiçağ Tarihinde Sinope Başlangıçtan MS. 395 Yılına Kadar". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Blimler Enstitüsü, 1993.

Koçak, Özdemir. "Eskiçağ'da Orta Karadeniz Bölümü Madenciliği", İçinde *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, editör D. Burcu Erciyas, E. Koparal, 1-38. Ankara: Ege Yayınları, 2004.

Komisyan. "Tokat". İçinde *Yurt Ansiklopedisi,* 10: 7065-7166. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş. 1982.

Komisyon. "Giresun". İçinde *Yurt Ansiklopedisi,* 5: 3100-3128. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş. 1982.

Komisyon. "Ordu". İçinde *Yurt Ansiklopedisi,* 9: 6249-6261. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş. 1982.

Komisyon. "Sivas". İçinde *Yurt Ansiklopedisi,* 9: 6836-6958. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş. 1982.

Kosyan, Aram. "Between The Euphrates and Lake Van (on The Locatıon of Hayaşa And Azzı)". İçinde *İnternational Symposium on East Anatolia South Caucasus Cultures Proceedings I,* editör Mehmet Işıklı, Birol Can, 271-275. Cambridge Scholars Publishing, 2015.

Koşay, H. Z. "Hitit Tapınağı Samuha Nerededir", *Belleten,* 144 (1972): 463-470.

Koşay, H. Z. *Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi,* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1984.

Koşay, H. Z., "Karaz Sondajı". *Türk Tarih Kongresi III,* (1943): 165-183.

Koşay, H. Z., Hermann Vary, *Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu-Die Ausgrabungen Von Pulur Bericht Über Die Kampagne Von 1960,* Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1964.

Koşay, H. Z., K. Turfan, "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu", *Belleten,* 91 (1959): 349-413.

Koşay, Hamit Z., Mahmut Akok. "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi". *Belleten.* 14/15 (1950): 481-485

Kozal, Ekin. "Anadolu'nun Derinlikleri Son Tunç Çağı-İlk Demir Çağı", *Arkeo Atlası,* 7 (2010): 10-19.

Kökten, İsmail Kılıç, Nimet Özgeç ve Tahsin Özgüç. "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor", *Belleten,* 9/35 (1945): 361-400.

Kökten, İsmail Kılıç. "Anadolu Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntulular". *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi.* 20/3-4 (1962): 275-279. ISSN: 2459-0150

Kökten, İsmail Kılıç. "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944-1948 yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar". *TTKong.* 4 (1948): 195-209.

Kökten, İsmail Kılıç. "Kuzeybatı Anadolu'nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler". *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi.* 9/3 (1951): 201-214.

Kökten, İsmail Kılıç. "Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri". *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi.* 3/5 (1945): 465-486.

Kökten, İsmail Kılıç. "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar". *Belleten.* 8/32 (1944): 659-680.

Köroğlu, Kemalettin "Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası", *Belleten,* LXIV/241 (2001): 717-741.

Köroğlu, Kemalettin. "Urartu: Krallık ve Aşiretler", İçinde *Urartu Doğu'da Değişim,* editör Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, 12-56. İstanbul: YKY, 2011.

Köroğlu, Kemalettin. *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Kronberg, Peter. "Doğu Karadeniz Dağlarının (Kuzeydoğu Türkiye) Tektoniği Üzerinde Fotojeolojik Veriler". *Maden Tetkik ve Arama* Dergisi. 74/74 (1970): 57-65.

Küleçi, Hüseyin vd. *Giresun İl Çevre Durum Raporu*. Giresun: T.C. Giresun Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2012.

Lamb, Winifred. "The Culture of North-East Anatolia and Its Neighbours". *Anatolian Studies,* 4 (1954): 21-32

Lenderıng, Jona. *Büyük İskender.* Çeviren Burak Sengir, İstanbul: Kronik Yayınları, 3. Baskı, 2018.

Levı, Peter. "İskender Çağı". İçinde *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 3, Eski Yunan,* editör Peter Levı, Çeviren Neşe Erdilek, 159-198. İstanbul: İletişim Yayınları, 1987.

Lloyd, S. *Türkiye'nin Tarihi* Çeviren E. Varinlioğlu. Ankara: Tübitak Yayınları, 2000.

Macqueen, J. G. *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu,* Çeviren Esra Davutoğlu, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2001.

Mansel, Arif Müfid. *Ege ve Yunan Tarihi*. 11 baskı, Ankara: TTK, 2020.

Marek, Christian. "Pontus et Bithynia, Paphlagonia, Pontus Galaticus, Pontus Polemonianus, Ora Ponti Polemoniani, Pontus Mediterraneus". İçinde *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri,* editör Oğuz Tekin, 302-311. İstanbul: YKY, 2019.

Marianna, Koromila. *The Greek and Black Sea From to 20th Century*, Athens: 2002.

Martıno, Stefano De. *Hititler,* Çeviren Erendiz Özbayoğlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.

Martin, Thomas R. *Eski Yunan Tarihöncesinden Hellenistik Çağ'a*. Çeviren Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Mayor, Adrienne. *Mithradates*. Çeviren Gürkan Ergin, Ankara: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 2013.

Mcevedy, Colin. *İlkçağ Tarih Atlası.* Çeviren Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2018.

Meier, Deniz Yaşin, Belgin Aksoy, "Doğu Karadeniz'de Erken Transkafkasya Kültürü: Ard Bölge Üzerinden Bir Değerlendirme". İçinde *International Symposium on*

East Anatolia South Caucasus Cultures, editör, Mehmet Işıklı, Birol Can, 258-264. Usa: Cambridge Scholars Publishing, 2015.

Melikisvili, G. A. "Diauehi". *VDI.* 34/4 (1950): 26-42.

Melikisvili, G. A. *Die Urartaische Sprache.* Rome: Biblical Institute Press, 1971.

Memiş, Ekrem. "M.Ö. 2 Bin Yılda Hitit-Gaşka Münasebetleri". İçinde *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I),* editör Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, J. L. Bacque-Grammont, Mehmet Ali Ünal, Mustafa Özbalcı, 103-110. Samsun: Ondukuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1990.

Memiş, Ekrem. Cemil Bülbül, *Eskiçağda Göçler*, Bursa: 2.baskı, Ekin Yayınları, 2019.

Memiş, Ekrem. *Eski İran Tarihi (Medler, Persler, Partlar).* Bursa: Ekin Yayınları, 2018.

Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi.* Bursa: 4.baskı, Ekin Yayınları, 2015**.**

Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Türkiye Tarihi, En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*. Bursa: Ekin Yayınları, 2015.

Memiş, Ekrem. *İskit'lerin Tarihi.* Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1987.

Memiş, Ekrem. *Tarihi Coğrafyaya Giriş.* Bursa: Ekin Yayınları, 2016.

Meyer, Eduard. *Geschichte des Altertums II/1 II/2 III,* Stuttgart und Berlin: MDCXL, 1953-1954.

Mieroop, Marc Van de. *Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323.* Çeviren Sinem Gül, İstanbul: Homer Kitapevi, 2018.

Miller, K. Die Peutingersche Tafel, Stuttgart, 1929.

Mirşan, Kazım. *İskitler, Sümerler, Yemenliler.* İstanbul: MMB Yayını, 2005.

Mitchell, Stephen. "Doğu ve Batı Arasında Anadolu Hellenistik Çağ'da Attalos ve Mithradates Krallıklarının Paralel Yaşamları". çev. Turhan Kaçar. *Anatolian Studies.* (2003): 140-153.

Moorhouse, A. C. "The Name of the Euxine Pontus", *The Classical Quarterly,* 34/3-4 (1940): 123-128. http://www.jstor.org/stable/636658

Mozakoğlu, Çağla. "Hellenistik Dönem'de Kurul Kalesi Kültleri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, 2023.

Munro, J. A. R. "Roads in Pontus, Royal and Roman". *JHS,* XXI (1901): 52-67.

Murat, Leyla. "Hitit Coğrafyasında Yukarı Ülke ve Tarihi Önemi". İçinde *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyomu Bildirileri,* 175-188. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1998.

Murat, Leyla. "Hitit Dünyasında Gasgaların Yeri". İçinde *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri,* 435-443. Ankara: 1998.

Murat, Leyla. *Anadolu'da Kaskalar.* Ankara: Hel Yayınları, 2016.

Murzin, Vjaceslav Ju. "Kimmerier und Skythen". İçinde *Gold der Steppe Archaologie der Ukraine.* ed., H. Helmuth, 57-71. Kiev: 1991.

Novruzlu, Aziz. "Kimmer Kültürüne Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 18/32, (2017): 205-224, DOI: 10.21550/sosbilder.298337.

Oktan, Mehmet. "Roma Cumhuriyet Döneminde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler". *Anadolu*. 34 (2008): 49-75.

Okur, Mehmet. "Pontos Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontosçu Faaliyetler". *Karadeniz Araştırmaları.* 14 (2007): 1-28.

Olmstead, A. T. *History of the Persian Empire*. London-Chicago: The University of Chicago Press, 1948.

Orosius, Paulus. *Historiaum Adversum Paganos Libri VII,* Library Of The Leland Stanford Junıor Unıversıty, 1987.

Osmanov, Kılıç. "Bozkır Kavimlerinden Azlar". *Türklük Bilimi Araştırmaları".* 17 (2005): 119-133.

Osten, H. H. Von Der. "An Unnoticed Ancient Metropolis of Asia Minor". *Geographical Review*. 18/1 (1928): 83-92, https://www.jstor.org/stable/208764.

Otto, Walter. "Die Hethiter", *Historische Zeitschrift,* 117/2 (1917): 189-228 https://www.jstor.org/stable//27603283.

Oy, Harun. “Eskiçağ’da Ordu ve Yöresi”. İçinde *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I,* editör Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kamil Yavuz. 1-28. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021.

Ökse, A. Tuba. “Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları”. *Bilig,* 34 (2005): 15-32.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 1992 Yüzey Araştırması”. İçinde *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 243-258. Ankara: 1993.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması”. İçinde *12. Araştırma Sonuçları Toplantısı cilt: 2.* 317-329. Ankara: 1994.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 1994 Yüzey Araştırması”. İçinde *13. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* 205-228. Ankara: 1995.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması”. İçinde *14. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 375-400. Ankara: 1996.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 1997 Yüzey Araştırması”. İçinde *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: I,* 467-490. Tarsus: 1998.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 1998 Yüzey Araştırması”. İçinde *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 11-24. Ankara: 1999.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 1999 Yüzey Araştırması”. İçinde *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 89-101. İzmir: 2000.

Ökse, A. Tuba. “Sivas İli 2000 Yüzey Araştırması”. İçinde *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 229-238. Ankara: 2001.

Ökse, A. Tuba. “Sivas’ta Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi”. *Revak,* XI (1993): 21-35.

Ökse, A. Tuba. *Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek Teknik Özellikler, Biçimler, Türkçe, Fransız, Almanca ve İngilizce Terimler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012.

Ökse, Ayşe Tuba. “Early Bronze Age Settlement Pattern and Cultural Structure of the Sivas Region”. *AMIT,* 37 (2005): 1-18.

Ökse, Ayşe Tuba. “Sivas’da Hitit Çağı Öncesi Yerleşim Sistemlerinde Devamlılık ve Değişim”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 22/1 (2005): 63-72.

Ökse, Ayşe Tuba. "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demir Çağı Yerleşim Tarihi". *Belleten,* LXII/234 (1998): 299-360.

Ökse, Ayşe Tuba. "Yüzey Araştırmalarından Elde Edilen Verilere Göre Sivas Bölgesi Erken Tunç Çağı Yaşam Tarzı" *İdol,* 6/23 (2004): 24-28.

Özcan Özer, Nermin. "Tarih, Kültür ve Uygarlık Kavramları". İçinde *Uygarlık Tarihi.* editör İsmail Aytaç. 9-25. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2010.

Özcan, Rabia. "Hititler ve Doğu Anadolu". İçinde *International Symposium on East Anatolia South Caucasus Cultures Proceedings I,* editör Mehmet Işıklı, Birol Can, Cambridge Scholars Publishing, 2015. 277-288.

Özçelik, Nazmi. *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı,* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2009.

Özdemir, Ali, Hasan Özhan, *İlçe Oluşunun 50. Yılında Şebinkarahisar,* Ankara: Üner Yayıncılık, 1924.

Özdemir, Celal. *Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları,* Amasya: Tarihi Fotoğrafları Arşivi, 2001.

Özdemir, Mustafa. "Pontos Krallığı Bronz Sikkeleri". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi.* 6/15 (2018): 59-79.

Özdoğan, Aslı. "Orta Karadeniz Bölgesi, Gökırmak ve Araç/Ilgaz Havzaları Araştırma Projesi". İçinde *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (1932-1999). Editör Oktay Belli. 321-327. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2000.

Özfırat, Aynur. "Van Gölü Havzasında Yeni Araştırmalar: Erken ve Orta Demir Çağ/Urartu". İçinde *XVI. TTKong,* 1-17. Ankara: TTK, 2015.

Özgan, Ramazan. *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı I, Büyük İskender Diadokhlar Sonrası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016.

Özgan, Ramazan. *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II, Erken Hellenistik'ten Yüksek Hellenistik'e.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016.

Özgüç, T. "Kültepe-Kaniş Assur Ticaret Kolonileri". İçinde *Arkeo Atlas, Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası,* editör Necmi Karul, 244-248. İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2010.

Özgüç, Tahsin, Mahmut Akok. “Horoztepe Eserleri”. *Belleten.* XXI/82 (1957): 201-209.

Özgüç, Tahsin, Mahmut Akok. *Horoztepe Eski Tunç Çağı Devri Mezarlığı ve İskân Yeri.* Ankara: TTK, 1958.

Özgüç, Tahsin. “Haberler-Zile Maşat Höyüğü Kazısı”, *Belleten* 10/37 (1946): 220-222.

Özgüç, Tahsin. “Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar/Excavations at Maşat Höyük and Investigations in its Vicinity”, *Türk Tarih Kurumu,* V/38, Ankara, 1978.

Özgüç, Tahsin. “Samsun Hafriyatının 1941–42 Yılı Neticeleri”. *TTKong. 3* (1948): 393-419.

Özgüç, Tahsin. “Yeni Horoztepe Eserleri”. *Anadolu.* 8 (1964): 19-28. https:// doi.org/ 10.1501/ andl_ 00 00000088

Özgüç, Tahsin. *Maşat Höyük I,* Ankara: TTK, 1978.

Özgüç, Tahsin. *Maşat Höyük II,* Ankara: TTK, 1978.

Özgüç, Tahsin. *Maşat Höyük II, Boğazköy’ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi.* Ankara: TTK, 1982.

Özgüç, Tahsin.“Ferzant Hitit Mezarlığında bulunmuş Eserler Hakkında Yeni Gözlemler/The Hittite Cemetery at Ferzant: New Observations on the Finds”, *Belleten,* 50/197, (1986): 393-402.

Özgül, Oktay. “Eskiçağda (Yukarı) Aras Vadisi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2011.

Özkaya, Vecihi, *İÖ. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1995.

Özmen, Seher Selin. “Anadolu’da Ana Tanrıça Kybele Kültü”. *Humanitas,* 4/7 (2016): 381-397.

Özmenli, Mehmet. *Giresun Tarihi, Eski Çağ’dan Ortaçağ’ın Sonuna Kadar.* Erzurum: Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık, 2013.

Özsait, Mehmet, “1988 Yılı Tokat-Erbaa Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”. *TTKong.* 11/1 (1990): 113-117.

Özsait, Mehmet, **"**1999-2000 Yılı Amasya-Merzifon ve Ordu-Kumru Yüzey Araştırması". İçinde *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 191-206. Anakara: 2001.

Özsait, Mehmet, Nesrin Özsait. "2008 Yılı Tokat ve Amasya Yüzey Araştırmaları". İçinde *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 195-222. Denizli: 2009.

Özsait, Mehmet. "1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları". İçinde *6. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 287-300. Ankara: 1988.

Özsait, Mehmet. "1990 Yılında Ordu ve Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları". İçinde *9. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 357-377. Çanakkale: 1991.

Özsait, Mehmet. "1991 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları". İçinde *10. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 311-331. Ankara: 1992.

Özsait, Mehmet. "1992 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları". İçinde *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 285-300. Ankara: 1993.

Özsait, Mehmet. "1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları". İçinde *12. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 459-482. Ankara: 1994.

Özsait, Mehmet. "1997 ve 1998 Yılı Tokat-Zile ve Çevresi Yüzey Araştırmaları". İçinde *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 73-88. Ankara: 1999.

Özsait, Mehmet. "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları". İçinde *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 89-107. Tarsus: 1998.

Özsait, Mehmet. "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları". İçinde *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 2,* 263-274. Konya: 2004.

Özsait, Mehmet. "Anadolu'da Hellenistik Dönem". İçinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*. 2: 279-324. İstanbul: Görsel Yayınlar, 1982.

Özsait, Mehmet. "Anadolu'da Roma Egemenliği". İçinde *Anadolu Uygarlıkları*, II: 379-416. İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.

Özsait, Mehmet. "Orta Karadeniz Yüzey Araştırmaları". İçinde *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi.* ed., Oktay Belli, 335-341. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 2000.

Özsait, Mehmet. *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi.* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.

Öztürk, Özhan. *Pontus Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi.* Ankara: Nika Yayınevi, 2016.

Paradeisopoulos, Iordanis K. "Route and Parasangs in Xenophon's Anabasis". *Greek, Roman, and Byzantine Studies.* 54 (2014): 220-256.

Pastor, Luis Ballesteros. "Pontos Krallığı". İçinde *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri,* editör Oğuz Tekin, 104-118. İstanbul: YKY, 2019.

Pehlivan, Mahmut. "En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1984.

Pehlivan, Mahmut. "Kaşkaların Eski Anadolu Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2/2 (1991): 1-44.

Pehlivan, Mahmut. *Dayalehi/Diau(ehi), (Uruanti-Nairi Konfederasyonu Döneminden Urartu'nun Yıkılışına Kadar).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991.

Pehlivan, Mahmut. *Hayaşa (MÖ XV-XIII. Yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991.

Pehlivan, Selma. "Erzurum'un İlkçağ Tarihi Araştırmalarına Bir Bakış". *History Studıes,* 5/2 (2013): 387-395.

Pekşen, Okay. *Giresun İli Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojik Yerleşmeleri.* Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2016.

Pınarcık, Pınar. "Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler". *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXVII/2 (2012): 459-482.

Piotrovskii, P. *Urartu: The Kingdom of Van and Its Art,* London: 1967.

Powell, Barry B. *Klasik Mitoloji.* Çeviren Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018.

Prentiss De Jesus, Gonca Dardeniz. "Archaeological and Geological Concepts On The Topic of Ancient Mining". İçinde *Bulletin of the Mineral Research and Exploration (MTA Dergisi).* 151/151 (2015): 231-246. http://bulletin.mta.gov.tr

Prentiss S. De Jesus. “Metal Resources in Ancient Anatolia”. *AS.* Volume 28 (1978): 97-102. https://doi.org/10.2307/3642745

Procopius. *History of the Wars: Book VII and VIII,* Çeviren. H. B. Dewing, London: Harvard University Press, 1962.

Pullu, Selim. “Kimmer Kadınları Amazonlar: Karadenizde Proto-Türk İzleri”. İçinde *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyomu Bidirileri Cilt 1,* editör, Gazanfer İltar, 55-66. Giresun: Giresun Belediyesi, 2008.

Radner, Karen. “Between a Rock and a Hard Place: Musasır, Kumme, Ukku and Subrıa-the Buffer States Between Assyrıa and Urartu”. İçinde *Bıaınılı-Urartu,* editör, S. Kroll, C. Gruber, U. Hellwag, M. Roaf, P. Zımansky, 243-264. Peeters, 2012.

Ramsay, W. Mitchell. *Anadolu Tarihi Coğrafyası.* Çeviren Mihri Pektaş, İstanbul: MEB, 1960.

Remy, Bernard. “Les Sites Cotiers du Pont-Euxin, de Terme (Themiskyra) A Trabzon (Trapezonte) dans L’Antiquite II. Les Recits de Voyageurs”. İçinde *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I),* editör Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, J. L. Bacque-Grammont, Mehmet Ali Ünal, Mustafa Özbalcı, 562-584. Samsun: Ondukuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1990.

Rhodes, P.J. *Antik Yunan’ın Kısa Tarihi.* Çeviren Cumhur Atay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Roberts, J. M. *Kısa Dünya Tarihi.* Çeviren Mehmet Tanju Akad. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2020.

Rollinger, Robert. “Hayalet İmparatorluk”. İçinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası,* editör Necmi Karul, 174-184. İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012.

Rostovtzeff, M. *Iranians Greeks in South Russia.* New York: Oxford at the Clarendon Press, 1922.

Rusell, H.F. “Shalmaneser’s Campaign to Urartu in 856 B.C. and the Historical Geography of Eastern Anatolia According to the Assiyrian Sources”. *AS,* 34 (1984): 171–201.

Ryan, William B.F. vd., "An Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf". *Marine Geology.* 138 (1997): 119-126.

Sagona, Anthony. "Sos Höyük: Erzurum Yakınında Antik Bir Yerleşim". İçinde *Geçmişten Geleceğe Armağan,* editör, Mehmet Işıklı, Mine Artu, 42-52. Erzurum: Arkeolojik Kültürel ve Estetik Yansımalar, 2010.

Saltaoğlu, Cengiz. *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler Esatlı Yazıtları I.* Antalya: Kutlu-Avcı Ofset Form Baskı Yayınları, 2019.

Salvını, Mırjo "Urartu Tarihine Genel Bir Bakış". İçinde *Urartu Doğu'da Değişim,* editör, Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, 74-105. İstanbul: YKY, 2011.

Salvini, Mirjo. *Urartu Tarihi ve Kültürü.* Çeviren Belgin Aksoy, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.

San, Oya "Urartu Siyasal Tarihinde Diauehi Krallığı", *OLBA,* III (2000): 19-28.

Savaş, Özkan Savaş. *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (İ.Ö. 2. Binyılda) Madencilik ve Maden Kullanımı.* Ankara: TTK, 2006.

Schachermayer, F. "Mossynoikoi". *RE,* XVI/I (1993): 377-379.

Schachner, Andreas. "Assur Ticaret Kolonileri Çağı'ındaki Hattuş". İçinde *Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı,* editör Kemalettin Köroğlu, Selim Ferruh Adalı, 74-96. İstanbul: YKY, 2020.

Schachner, Andreas. *Hattusa Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde,* Çeviren Işıl R. Işıklıkaya-Laubscher, İstanbul: Homer Kitabevi, 2019.

Schuler, E. Von. *Die Kaskaer: Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien.* Berlin: 1965.

Schuler, Einar von. *Die Kaskäer.* Berlin: Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien, 1965.

Schwertheim, Elmar. *Antik Çağ'da Küçük Asya Hititlerden Constantınus'a.* Çeviren Hülya Yavuz Akçay. İstanbul: Runik Kitap, 2020.

Schwertheim, Elmar. *Antikçağda Anadolu*. Çeviren Nuran Batu, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Sever, Hüseyin. "Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi". *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi.* XXXV/2 (1991): 247-256.

Sever, Ramzan. “Coğrafik Konum”. İçinde *Geçmişten Günümüze Giresun*, editör Ü. Bekdemir, M. Fatsa. 11-14. İstanbul: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, 2015.

Sever, Ramzan. “Fiziki Coğrafya”. İçinde *Geçmişten Günümüze Giresun*, editör Ü. Bekdemir, M. Fatsa. 92-139. İstanbul: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, 2015.

Sevin, Veli. “Anadolu’da Pers Egemenliği”, İçinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi.* 2: 267-278. İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.

Sevin, Veli. “Anadolu’da Yunanlılar”, İçinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi.* 2: 213-228. İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.

Sevin, Veli. “Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar”. İçinde *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedesi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Sevin, Veli. “Frygler”. İçinde *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi.* II: 248-274. İstanbul: Görsel Yayıncılık, 1982.

Sevin, Veli. “Urartu Bahçeleri”. *Belleten.* LXIV/240 (2000): 395-414.

Sevin, Veli. “Van Bölgesinde Post-Urartu Dönemi: Yıkıntılar Üzerinde Yeni Bir Yaşam”. *Belleten,* LXXVI/276 (2012): 351-372.

Sevin, Veli. Anadolu Arkeolojisi. İstanbul: Der Yayınları, 2003.

Sevin, Veli. *Anadolu Arkeolojisinin ABC’si.* İstanbul: Simavi Yayınları, 1991.

Sevin, Veli. *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I,* Ankara: TTK, 2001.

Siradur Höyük ve Nekropol, Erişim Tarihi 27.08.2023. https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283648/siradur-hoyuk-ve-netropolu.html.

Skylaks, Pseudo. “Periplous”. Çeviren Murat Arslan *Mediterranean Journal of Humanities,* II/1 (2012): 239-257.

Sobol, Donald J. *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*. Çeviren Burcu Yumrukçağlar, Ankara: Öteki Kültür Yayınları, 1999.

Solovyov, Sergey. “Karadeniz’de Yunan Kolonileri”. İçinde *Arkeo Atlas, Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası,* editör Necmi Karul, 380-386. İstanbul: Doğa Koleji Doğan Burda Dergi, 2012.

Sommer, Ferdinand. *Hethiter und Hethitisch.* Stuttgart: W. Kohlhammer, 1947.

Sulimirski, T. “Sythian Antiquities in Western Asia”. *Artibus Asiae*, 17/4 (1954): 282-318.

Şahin, Cemalettin, Hayati Doğanay. *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik).* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2000.

Şahin, Nuran. *Zeus'un Anadolu Kültleri,* İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED), 2021.

Şahin, Tahir Erdoğan *Hayaşa Bölgesi Tarihi II,* Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.

Şengül, Fatih. "Homeros'a Göre Kimmer Kavim Adı Etimolojisi". *Karadeniz Araştırmaları,* 5/17 (2008): 33-42.

Şenyurt, S. Yücel vd. "Kurul Kalesi 2017 Yılı Kazı Çalışmaları". İçinde *40. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt:3,* 691-712. Çanakkale: 2018.

Şenyurt, S. Yücel vd. "Kurul Kalesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları". İçinde *41. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt: 4,* 505-524. Diyarbakır: 2019.

Şenyurt, S. Yücel vd. "Kurul Kalesi 2019-2020 Yılları Kazı Çalışmaları". İçinde *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları/ Cilt 4,* 461-474. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 192/4, 2022.

Şenyurt, S. Yücel vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". İçinde *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1,* 171-192. Diyarbakır: 2019.

Şenyurt, S. Yücel vd., "Ordu Kurul Kalesi". *Türkiye Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*. 43 (2017): 2-10.

Şenyurt, S. Yücel, Ahmet Emirhan Bulut. "Pontos Bölgesi Basamaklı Tünellerinin Köken ve İşlevleri üzerine Bazı Öneriler". *Seleucia* X (2020): 227-250 ISSN2148-4120.

Şenyurt, S. Yücel, Atakan Akçay ve A. Emirhan Bulut. "Kurul Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları". İçinde *39. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt: 3,* 133-147. Bursa: 2017.

Şenyurt, S. Yücel, Atakan Akçay. "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor". *Aktüel Arkeoloji.* (2020): 58-70.

Şenyurt, S. Yücel, Atakan Akçay. "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler". Seleucia. 6 (2016): 221-248.

Şenyurt, S. Yücel, Atakan, Akçay. “Doğu Karadeniz Arkeolojisi Kurul Kalesi’yle Susukunluğunu Bozuyor”, İçinde *Doğu Karadeniz Arkeolojisinin Yeni Yüzü Kurul Kalesi 16,* 79-83. İstanbul: Anadolu, 2019.

Şenyurt, S. Yücel, Leyla Yorulmaz. “Kurul Kalesi Pişmiş Toprak Unguentariumları”. *Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences.* 19/3 (2020): 606-628.

Şenyurt, S. Yücel, Serra Durugönül.“Kurul (Ordu) Kalesi’nde Bir Kybele Heykeli”. *Olba*. 26 (2018): 305-344.

Şenyurt, S. Yücel, Umut Zoroğlu. “Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Metal Silahları Üzerine Bir Ön Değerlendirme”. *Cedrus.* 6 (2018): 181-196.

Şenyurt, Süleyman Yücel, Leyla Yorulmaz. “Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler”. *Seleucia.* X (2020): 297-327.

Tamer, Deniz. “Pontos Bölgesi Cıngırt Kayası (Ordu-Fatsa) Yerleşimi Seramik Buluntuları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2022.

Tansuğ, Kadriye. “Kimmerlerin Anadolu’ya Girişleri ve M.Ö 7’nci Yüzyılda Asur Devleti’nin Anadolu ile Münasebetleri”. *A.Ü.D.T.C.F.D,* 7/4 (1949): 535-550.

Tarhan, M. Taner, Veli Sevin. “Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları (I) Askeri ve Sivil Mimariye Ait Yeni Gözlemler”. *Anadolu Araştırmaları,* 4-5 (1977): 273-300.

Tarhan, M. Taner. "İskitler'in Dini İnanç ve Adetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* XXIII (1969): 145-180.

Tarhan, M. Taner. “Başkent Tuşpa”, İçinde *Urartu Doğu’da Değişim.* editör, Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, 288-337. İstanbul: YKY, 2011.

Tarhan, M. Taner. “Bozkır Medeniyetinin Kısa Kronoloji”. *Tarih Dergisi,* 24 (1970): 17-32.

Tarhan, M. Taner. “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, İçinde *AST 1*. 109-120. İstanbul: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1983.

Tarhan, M. Taner. “Eskiçağda Kimmerler Problemi”. İçinde *TTKong VIII,* Cilt, 1, 355-369. Ankara: TTK, 1976.

Tarhan, M. Taner. "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler". İçinde *Türkler,* I: 597-611. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Tarhan, M. Taner. "Urartu Devleti'nin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallarından Lutipri-Lapturi Hakkında Yeni Görüşler". *AnAr* 8 (1982): 69-114.

Tarhan, M. Taner. "Urartu Devleti'nin Yapısal Karakteri". İçinde *TTKong 9.* 285-301. Ankara: TTK, 1986.

Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü Taşkın ve Kuraklık Yönetimi Daire Başkanlığı Taşkın Yönetimi Şube Müdürlüğü. *Çoruh ve Doğu Karadeniz Havzaları Taşkın Yönetim Planının Hazırlanması Projesi Doğu Karadeniz Havzası Taşkın Yönetim Planı Stratejik Çevresel Değerlendirme-Taslak Kapsam Belirleme Raporu.* Ankara: Tümaş, 2019.

Taşcı, Kemal. "İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2008.

Taşdöner, Kevser. "Hititler'in Tarihinde Gaşkalar'ın Rolü ve Önemi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2005.

Taşdöner, Kevser. *Anadolu'da Roma Eyaletleri Augustus Dönemi,* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

Tavukçu, Ali Yalçın, Mesut Ceylan, "Tokat Müzesi'ndeki Helenistik Dönem Amisos Sikkeleri", *Uluslararası Sosyal Arastırmalar Dergisi,* 6/25 (2016): 529-538.

Tek, A. Tolga. "Anadolu'da Hellenistik Dönem", içinde *Anadolu Arkeolojisi 7,* editör, Hüseyin Sabri Alanyalı, 166-194. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:2633, 2012.

Tekin, Oğuz. "Büyük İskender: Doğu Seferi ve Hellenistik Çağ". İçinde *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri,* editör Oğuz Tekin, 2-13. İstanbul: YKY, 2019.

Tekin, Oğuz. *Antik Numismatik ve Anadolu,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1992.

Tekin, Oğuz. *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Tekin, Oğuz. *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Tekin, Oğuz. *Eskiçağda Para Antik Nümismatiğe Giriş,* İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 1994.

Tekin, Oğuz. *İletişim Anadolu Uygarlıkları Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (İÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası*). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Tellioğlu, İbrahim. "Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri". *A.Ü. Türkiyat AraştırmalarıEnstitüsü Dergisi,* 27 (2005): 237-245.

Temizer, Raci. "Kayapınar Höyüğü Buluntuları". *Belleten,* 18/71, (1954): 317-330.

Texier, Charles. *Küçük Asya Cilt: I.* Çeviren Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

Texier, Charles. *Küçük Asya Cilt: II.* Çeviren Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

Texier, Charles. *Küçük Asya Cilt: III.* Çeviren Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

Tezcan, Burhan. "Yeni Horoztepe Buluntuları". *Anatolia.* 5 (1960): 13-28.

Toptaş, Koray. "Urartuluların Kimmerler ve İskitler ile Münasebetleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Trak, Selçuk. "Giresun-Ordu ve Ardülkesinde Beşeri Coğrafya Araştırmaları". *A.Ü.D.T.C. Fakülte Dergisi.* 2/1 (1943): 145-155.

Tsetskhladze, G. R. "The Production of Amphorae in Colchis" In V. I. Kats and S. Yu. Monachov (Eds.), *Les Amphores Greques*, Saratoy, (1992): 90-110.

Tsetskhladze, G. R. *Karadeniz Tarih ve Arkeolojisi Üzerine.* Çeviren Sümer Atasoy, İstanbul: Ege Yayınları, 2005.

Tsetskhladze, G. R., Vnukov, S. Yu. "Colchian Amphorae: Typology, Chronology and Aspects of Production." *Annual of the British School of Archaeology at Athens,* 87, (1992): 357-386.

Tuncel, Metin. "Karadeniz Balkan ve Anadolu Yarımadalarıyla Kafkasya Arasında Uzanan İç Deniz". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 24: 385-388. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Turak, Harun, Emine Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz Bölgesinde Azzi-Hayaşa Krallığı ve Kaşkalar". İçinde *2. Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu,* editör Aslı Erciyeş Tosun, Gaye Tuğ Levent, Kemal Temizer, 186-195. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2022.

Turak, Harun, Salih Kaymakçı. "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14/2 (2021): 430-447.

Turak, Harun. "Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi*"*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019.

Türksoy, Bedra. "Alaca Höyük ve Horoztepe Güneş Kursları". Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri.

Uçar, Ayşe Tuba. "Anadolu'da Khirbet Kerak (Karaz) Seramiği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2001.

Umar, Bilge. *İlkçağda Türkiye Halkı.* İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999.

Umar, Bilge. *Kappadokia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi.* İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2008.

Umar, Bilge. *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus): Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi.* Ankara: İnkılap Yayınları, 2000.

Uslu, Serhat. "Tarih Öncesi Çağlarda Tokat'ın Tarihi Coğrafyası". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2014.

Uzun, Ali vd. "Giresun, Aksu Çayı Havzasındaki Bazı Turistlik Çekiciliklerin Turizm Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi". İçinde *Coğrafya Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Hayati Doğanay,* editör, Serhat Zaman, Ogün Coşkun. 286-301. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları No:1056, 2015.

Ünal, Ahmet. "Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar". *Archivum Anatolium* 3/1 (1997): 341 - 356, httpsdoi.org10.1501Archv0000000068.

Ünal, Ahmet. “Orta ve Kuzey Anadolu’nun M.Ö.2. Binyıl İskân Tarihiyle İlgili Sorunlar”. İçinde *Akurgal’a Armağan Anadolu XXII 1981/1983,* 17-39. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1989.

Ünal, Ahmet. *Hitiler Devrinde Anadolu II,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

Ünal, Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

Ünal, Ahmet. *Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları,* Ankara: Etibank Yayınları, 1999.

Ünsal, Veli “Eskiçağda Yusufeli ve Çevresi”. *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 22/22 (2019): 1-13.

Ünsal, Veli. “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 8/2 (2006): 129 -144.

Ünsal, Veli. “Eskiçağ’da İspir ve Çevresi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2000.

Ünsal, Veli. “Hayaşa Krallığı’nın Kuzeydoğu Anadolu’daki Varlığı ve Hayaşa-Hitit İliişkileri”, *RSSS.* 5/IV (2017): 790-809, ISSN:2148-2691.

Ünsal, Veli. “Karaz Kültürünün Kuzey Sınırı”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi.* 16 (2006): 127-142.

Ünsal, Veli. “M.Ö. III. Binde Kuzeydoğu Anadolu”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1/3 (2008): 396-410.

Wiesehöfer, Josef. *Antik Pers Tarihi Ön Asya’nın Kadim Krallığı.* Çeviren Mehmet Ali İnci. İstanbul: Totem Yayıncılık, 2019.

Wiesehöfer, Josef. *Erken Pers Antik Bir Dünya İmparatorluğunun Tarihi,* Çeviren Nilgül Ersoy, İstanbul Totem Yayınları, 2020.

Williams, Friedrich. *Ege Medeniyetleri Tarihi*. Çeviren M. Kalaycıoğlu, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1993.

Yakar, Jak. “Etnoarkeolojik Veriler Işığında Doğu Anadolu’nun Urartu Döneminde Sosya-Ekonomik Yapısı”. İçinde *Urartu Doğu’da Değişim.* editör, Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, 126-149. İstanbul: YKY, 2011.

Yakar, Jak. *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi.* Çeviren Selen Hırçın Riegel, İstanbul: Homer Kitapevi, 2007.

Yakar, Jak. Ayşe Gürsan-Salzmann. "Archaeological Survey in the Malatya and Sivas Provinces 1977, *Tel Aviv,* 6,1-2 (1979): 34-53, DOI:10.1179/033443579788497522.

Yalçın, H. Gönül. "Karaz-/Kura-Aras-/Khirbet Kerak-Kültür Olgusu ve Tarihöncesi Bölgelerarası İlişkiler" *Colloquium Anatolicum,* 19 (2020): 169-182.

Yanbeyi, Turhanalp Gültekin."Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, 2013.

Yeşil Yayla Yerleşmesi, Erişim Tarihi 27.08.2023, https://sivas.ktb.gov.tr/TR-283655/yesil-yayla-yerlesimi.html.

Yıldırım, Ercüment. "M.Ö. II. Binyılda Harşit Vadisi (Azzi-Hayaşa). İçinde *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür).* editör Mehmet Fatsa, Mehmet Özmenli. 24-29. İstanbul: DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2017.

Yıldırım, Recep. *Önasya Tarih ve Uygarlıkları.* İzmir: Meram Yayıncılık, 1996.

Yıldırım, Sefa. "Okçular/Berta Havzası ve Çevresinde Tarihi ve Arkeoloji Araştırmalar". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007.

Yiğitpaşa, Davut, Süleyman Can. "Van Müzesi Buluntuları Işığında Van-Muş Bölgesinde Erken Tunç Çağı ve Karaz Kültürü". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 5/20 (2012): 274-291.

Yorulmaz Leyla. "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Seramikleri". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

Yorulmaz, Leyla. "Kurul Kalesi Pişmiş Toprak Kandillerİ". *Seleucia* X (2020): 97-125, ISSN 2148-4120.

Zaman, Mehmet. "Doğu Karadeniz Bölümü Sahil Yöresindeki Kırsal Yerleşmeler ve Özellikleri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 22/1 (2018): 323-346.

Zehiroğlu, Ahmet Mican. *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*. İstanbul: Çivi Yazıları, 2000.

Zengin Koşan, Olcay. “M.Ö. İkinci Bin’de Kızılırmak ”, içinde *Her Yönüyle Sivas Kongresi’nin 100 Yılında Sivas Uluslararası Sempozyomu, Kültür Sanat Toplum, Cilt: 3,* editör, Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, 47-60. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2019.

Zıllioğlu, Mehmed. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I. Cilt, 1-2 Kitap, İstanbul: Üçdal Neşriyat Yayınları, 1966.

Zimansky, Paul. “Unutulan ve Tekrar Hayata Dönen Bir Krallık: Urartu Çlışmaları ve Literatürü”. 56-73. İçinde *Urartu Doğu’da Değişim,* editör, Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, İstanbul: YKY, 2011.

Zimansky, Paul. “Urartu ve Çağdaşları”, İçinde *Urartu Doğu’da Değişim,* editör, Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, 106-125. İstanbul: YKY, 2011.

Zoroğlu, Umut. “Kurul Kalesi Hellenisitk Dönem Savaş Araç Gereçleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anakara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisans Üstü Enstitüsü, 2021.

EKLER

EK 1: Tablolar

Tablolar 1.1: Aksu ve Melet Havzasındaki Yerleşmeler

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
ORDU									
MESUDİYE İLÇESİ									
1	Abdili Yayla Höyük (Höyük)	Abdili	X	X					
2	Fırışlık Höyük (Höyük)	Abdili		X					
3	Dığılkaya (Tepe)	Abdili		X					
4	Atyolu (Höyük-Yamaç-Mezarlık)	Bayırköy		X					X
5	Ilışar I (Höyük)	Göçbey		X					
6	Ilışar II (Höyük)	Göçbey		X					
7	Ilışar III, Mezarlık Alanı (Höyük-Yamaç)	Göçbey	X	X					
8	Azmikale (Yamaç)	Çaltepe		X		X			
9	Yardere-Bahçeler (Yamaç)	Yardere		X					
10	Göllüyazı (Höyük)	Çaltepe							
11	Harmancık (Tepe)	Çaltepe		X					
12	Kırıklar (Düz Alan)	Üçyol		X					
13	Körüktepesi (Tepe)	Üçyol		X					
14	Meydandüzü (Düz)	Üçyol	X	X					
15	Çamarası I (Tepe)	Üçyol	X	X					
16	Çamarası II (Plato Kenarı Yerleşmesi, (Yamaç)	Üçyol	X	X					
17	Ziyaret Tepesi (Tepe)	Karabayır		X					
18	Güleyanı Tepesi ve Kurganı (Höyük)	Üçyol	X	X		X	X	X	
19	Çağlayankaya (Düz Alan)	Üçyol	X	X		X	X		
20	Bektaş Tepesi (Höyük)	Üçyol	X	X		X	X		
21	Esmahan Pınarı (Tepe)	Üçyol	X	X					
22	Naltepesi (Tepe)	Karabayır	X	X		X	X		
23	Naltepesi (Höyük)	Arıcılar	X	X					
24	Tepedibi (Tümülüs-Tepe)?	Gözlü	X	X		X	X		
25	Kaleköy (Kale)	Kaleköy							
26	Çöplük Bostanı (Yamaç)	Kaleköy		X					
27	Üçyol (Höyük)	Üçyol		X		X	X		
28	Sahanlı I (Yamaç-Mezarlık)	Üçyol		X		X	X		
29	Aşağı Güngörmez I (Höyük)	Üçyol		X					
30	Aşağı Güngörmez II (Höyük)	Üçyol		X					
31	Yukarı Güngörmez I (Düz Alan-Höyük)	Üçyol		X					

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
32	Yukarı Güngörmez II (Düz Alan-Höyük)	Üçyol		X					
33	Yukarı Güngörmez III (Düz Alan-Höyük)	Üçyol		X					
34	Kıyan (Düz Alan)	Konacık		X		X	X		
35	Karababa (Tepe)	Evliya Çamı		X					
36	Küllüce I, II Höyük (Höyük)	Sarıca		X		X	X		
37	Evliya Tepesi (Tepe)	Erik	X	X					
38	Buzluk (Mezarlık)	Yardere	X	X					
39	Karga Tepesi (Tepe)	Çardaklı		X					
40	Karapınar I (Yamaç)	Çardaklı		X					
41	Karapınar II (Yamaç)	Çardaklı		X					
42	Tepetarla Arkeolojik Yerleşim Alanı (Höyük)	Çardaklı	X	X					
43	Maltepesi (Tepe)	Çardaklı	X	X					
44	Söğütözü-Sakaoğlu Tarlası (Düz Alan-Nekropol)	Çardaklı		X				X	
45	Ziraat Tepesi (Tepe)	Türkköy		X					
46	Yazıtarla (Höyük)	Çavdar	X	X		X	X		
47	Çukurçayır (Tepe)	Çukurçayır	X	X		X	X		
48	Hohurdan Tepesi (Tepe)	Çavdar	X	X					
49	Kuzuluk Boğazı (Düz Alan)	Çavdar		X					
50	Çiftliksarıca (Tepe)	Çiftliksarıca		X					
51	Pilav Tepesi (Höyük)	Dayılı		X		X	X		
52	Yayla Höyük (Höyük)	Dayılı		X					
53	Harmanyeri (Yamaç)	Arıcılar		X					
54	Çamaşluoğlu Tepesi (Düz Alan)	Arıcılar	X	X		X	X		
55	Sayaca Tepesi (Düz Yerleşme)	Arıcılar		X					
56	Kırantarla Höyük I,II,III (Höyük)	Çardaklı		X					
57	Kırantarla Tümülüsü (Tümülüs)	Çardaklı							X
58	Yunak Tepe (Höyük)	Çardaklı		X					
59	İmamoğlu Gölütepesi (Tepe)	Dayılı		X					
60	Tederiğin Tepesi (Düz Alan)	Dayılı				X	X		
61	Çukurçayır Tümülüsü (Tümülüs)	Dayılı							
62	Çoban Kalesi (Tepe)	Dayılı		X					
63	Sarıca-Göllüyazı Höyük (Höyük)	Sarıca		X					
64	Sahanlı II-Hancıtarla (Höyük)	Üçyol		X		X	X		
65	Söğütlüdere Tepesi (Höyük)	Karabayır		X		X	X		
66	Medrese Mevkii (Nekropol)	Çavdar							
67	Tepeüstü (Tepe)	Merkez		X					
68	Herközü Tümülüsü (Tepe)	Maden							

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
69	Konacık Köyü Kaya Mezarı (Mezarlık)	Konacık						X	
70	Terek Kayası (Yamaç)	Konacık						X	
71	Arıkmusa Basamaklı Tüneli ve Kaya Mezarı (Mezarlık)	Arıkmusa						X	X
72	Çiğ Göl Kurganları (Mezarlık)	Dayılı						X	X
73	Şeyhoğlu Tepesi Höyüğü (Höyük)	Çiftliksarıca		X					
74	Müslüm Sarıca Höyük (Höyük)	Müslüm Sarıca		X					
75	Esatlı Köyü Kaya Resimleri ve Yazıtları (Mezarlık)	Esatlı Köyü							
76	Ziraat Höyüğü (Höyük)	Türkköy	X	X					
77	Taştekne Nekropolü-Reyhanoğlu Sırtı (Mezarlık)	Çardaklı						X	X
78	Hanyeri (Yamaç)	Üçyol	X	X					
79	Çaltepe Köyü Kaya Mezarları (Mezarlık)	Çaltepe							X
80	Çavdar Köyü Kaya Mezarı (Mezarlık)	Çavdar							
81	İncik Tepe Nekropolü (Mezarlık)	Çavdar							
82	Alan Köyü Kaya Mezarları (Mezarlık)	Alan							
83	Evkaya Mağarası (Üst Paleolitik Çağ) (Mağara)	Çaltepe							
84	Ağılyanı Tepesi (Tümülüs)	Çardaklı				X	X		
85	Galeyanı (Kale)	Kışlacık		X		X	X		
86	Gelin Kayası (Dikili Taş)	Çavdar				X			
87	Avlunundere Tepesi (Tepe)	Dayılı	X	X					
88	Acem Tepesi (Tepe)	Dayılı	X	X		X	X	X	
89	Buruncukardı Tepesi (Tepe)	Esatlı	X	X					
90	Taşarası I,II,III,IV (Vadi yerleşmeleri)	Üçyol	X	X		X	X		
91	Delikçetaş (Mezarlık)	Üçyol				X	X		
92	Molla Değirmeni Tepesi (Tepe)	Karabayır		X		X	X		
93	Ağçababa Tepesi (Tepe)	Ilışar		X		X	X	X	
94	Merkez Kaleiçi (İstihkâm Mevkii)	Merkez							
95	Geldişer Tepeüstü (Tepe)	Geldişer Mahallesi		X			X		
96	Kaledibi I (Kale)	Beyağaç						X	X
97	Yastura Kalesi (Kale)	Yeşilçit							
98	Yirmek Tepesi (Tepe)	Çaltepe						X	
99	Çiğgöl (Düz Alan)	Dayılı						X	X
100	Çermikgözü Tepesi (Tepe)	Çardaklı					X		
101	Musulu-Kıraçlar (Tepe)	Armutkolu				X	X		

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
102	Anisyalar Vadisi I, II (Vadi yerleşmeleri)	Aşağıgökçe							X
103	Faldaca Kalesi (Kale)	Yukarıgökçe							X
104	Dilençi-Kızılpara Tepesi (Tepe)	Bayraklı							X
105	Musulu-Kıraçlar II (Mezarlık)	Armutkolu							
106	Çardaktepe (Tepe)	Yavşan						X	X
107	Çal'ın Tepesi (Tepe)	Çaltepe							X
108	Bağtamı-Suma (Tapınak-Mezarlık)	Çaltepe							X
109	Barsak Boğazı-Handeresi-Bağdatlı-Cımbızlı Tarla (Tepe-Mezarlık)	Çavdar							
110	Gedehor-Eski Tarlalar (Tepe)	Merkez							X
111	Kilise Tepesi (İstihkâm Mevkii)								X
112	Boğazçayır-Baldıran Vadisi (Vadi Yerleşmesi-Mezarlık)	Arpaalan						X	X
113	Demircikıran Kaya Mezarı (Mezarlık)	Çardaklı							X
114	Uzuntepeler Yamaç Yerleşimi (Yamaç)	Üçyol		X					
115	Oklutepe Nekropolü (Mezarlık)	Çardak							
116	Molla Değirmeni Tepesi (Tepe)	Karabayır				X	X		
117	Katıran Kiliseyanı (İstihkam Mevkii)	Birebir							X
ALTINORDU/ORDU İLÇESİ									
1	Kurul Kalesi (Kale)	Bayada						X	X
SİVAS									
KOYULHİSAR İLÇESİ									
1	Yeniaslan I (Tepe)	Yeniaslan		X					
2	Yeniaslan II (Höyük)	Yeniaslan		X					
3	Yeniaslan III (Yamaç)	Yeniaslan		X		X	X		
4	Eğriçimen Yayla Höyük (Höyük)	Eğriçimen		X					
5	Kurueski (Yamaç)	Kurueski		X					
6	Kalacuk I-Galacuk (Tepe)	Dağönü		X					
7	Kalacuk II (Tepe)	Dağönü		X					
8	Kalacuk III (Yamaç)	Dağönü		X					
9	Tuzlak (Yamaç)	Merkez							
10	Aşıklar Tepesi (Tepe)	Merkez		X		X	X	X	X
11	Çığrıkkapı (Tepe)	Yeniaslan							X
12	Değirmentaş (Tepe)	Değirmentaş						X	X
13	Karaçam (Yamaç)	Karaçam						X	X
14	Asarcık Kale (Yamaç)	Kızılelma							
15	Eğlence Höyüğü (Höyük)	Kızılelma		X					
16	Aksu (Tepe)	Aksu						X	X

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
17	Oyuk Tepesi (Tepe)	Ortakent Beldesi				X	X	X	X
18	Ortakent Tümülüsü (Tümülüs)	Ortakent Beldesi				X	X		
19	Kalecik Tepesi (Tepe)	Bahçeköy				X	X	X	X
20	Bahçeköy II (Yamaç)	Bahçeköy						X	X
21	Kalederesi (Yamaç)	Gökdere							
22	Yukarı Kale ve Aşağı Kale (Kale)	Merkez				X	X		X
23	Torluk Tepesi I (Tepe)	Yeniaslan		X			X		
24	Torluk Tepesi II (Kale)	Yeniaslan						X	X
25	Kalecik Tümülüsü (Yamaç)	Çaylı				X			
26	Günışık (Tepe)	Günışık						X	X
27	Yapı (Yamaç)	Yolüstü						X	X
28	Belenköy	Çiçeközü						X	X
29	Sarıharman (Yamaç)	Sarıharman						X	X
30	Sarıharman Tümülüsü (Tümülüs)	Sarıharman							X
31	Küplüce (Yamaç)	Küplüce						X	X
32	Bahçeköy I (Yamaç)	Bahçeköy						X	X
33	İskenderşeyh (Tepe)	İskenderşeyh						X	X
34	Nohutluk Tepesi (Tepe)	Sarıharman						X	X
35	Karaçam (Yamaç)	Karaçam						X	X
36	Kanlıtarla (Tepe)	Sarıharman				X	X	X	X
37	Kurueski II (Yamaç)	Merkez						X	X
ŞUŞEHRİ									
1	Sıradur Höyük ve Nekropolü (Höyük-Nekropol)	Kayadelen	X	X	X	X	X		
2	Kömüştün I (Tepe)	Arpayazı		X		X	X	X	
3	Eskişar Kalesi (Kale-Yamaç)	Köyiçi							X
4	Gökçekent Yamaç Yerleşmesi ve Gökçekent Kalesi (Yamaç-Kale)	Gökçekent							X
5	Çataloluk (Tepe)	Çataloluk				X	X		X
6	Eski Küçük Güzel Köyü Antik Yerleşimi (Tepe)	Eski Küçük Güzel		X		X	X	X	X
7	Yeşilyayla (Yamaç)	Yeşilyayla		X					X
8	Küçükgüzel (Tepe)	Küçükgüzel		X		X	X	X	X
9	Garip Mezarlığı (Mezarlık)	Çakırlı				X	X		
10	Çataltepe Höyüğü (Tepe-Höyük)	Balkara	X	X				X	X
11	Dipsizgöl Höyüğü (Höyük)	Merkez		X				X	X
12	Halibaba Höyüğü (Höyük)	Karaağaç			X	X	X	X	X
13	Tilki Tepesi (Tepe)	Yeşilyayla		X	X	X	X	X	X
14	Kilisealtı Höyüğü (Höyük)	Yeşilyayla		X	X			X	X

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
15	Erence Höyük (Tepe-Yamaç-Höyük)	Erence	X	X		X	X		
16	Karut Höyük (Höyük)	Bostancık		X					X
17	Ocağın Beleni (Yamaç)	Ekşime				X	X	X	X
18	Kale (Yamaç)	Aşağı Akşar	X	X	X	X	X	X	X
19	Karataş II (Yamaç)	Ekşime	X						
20	Solak Höyük (Höyük)	Merkez				X	X	X	X
21	Güneyli Tümülüs ve Güdeli Tümülüs (Tümülüs)	Merkez				X	X		
22	Dedelikayası (Mağara ve Kaya Oyuğu Mezar)	Karaağaç							X
23	Akçığıl Tepe (Tepe)	Merkez				X	X	X	X
24	Camiiyeri Mevkii (Düz Yerleşme)	Merkez						X	X
25	Örenler Tepesi (Yamaç)	Merkez						X	X
26	Değirmen Tarlası (Tepe)	Abdurahman		X		X	X		X
27	Akören (Yamaç)	Merkez			X	X	X	X	X
28	Yukarı Mezarlık (Yamaç)	Merkez							X
29	Cangının Tepe (Tepe)	Merkez						X	X
TOKAT									
REŞADİYE İLÇESİ									
1	Çağsak (Düz Alan)?	Konak		X					
2	Tilkitepe (Tepe)	Konak		X		X	X		
3	Dolmantepe (Tepe)	Konak		X					
4	Köyiçi Höyüğü (Höyük)	Kuyucak		X					
5	Kömüşarmudu (Tepe)	Yahsiyan		X					
6	Dumanlıtepe Tümülüsü (Tümülüs)	Nebişeyh							
7	Selavat Tepesi Tümülüsü (Tümülüs)	Hasanşeyh							
8	Evliya Tepesi Höyüğü (Höyük)	Nebişeyh				X	X	X	X
9	İskendi Höyüğü (Höyük)	Büşürüm		X				X	X
10	Lığla Höyük (Höyük)	Hasanşeyh				X	X	X	X
11	Kuyucak Selemen Yolu (Düz Alan)	Kuyucak	X	X		X			
12	Pilav Tepesi (Eymir) (Tepe)	Kızılcaören	X	X			X		
GİRESUN									
ŞEBİNKARAHİSAR									
1	Manastır (Manasur) Yerleşimi (Tepe)	Gökçetaş				X	X		
2	Koçun Başı (Kuşçu) Yerleşimi (Tepe)	Gökçetaş		X	X	X	X		
3	Kayabaşı (Düz Alan)	Balcana			X				X
4	Kısık Yerleşimi (Tepe)	Balcana		X	X				
5	Kalecik Kalesi (Kale)	Turpçu			X				
6	Kalebaşı Mevkii (Yamaç)	Turpçu			X				
7	Kanlıkaya Nekropolü (Mezarlık)	Güneygören							X
8	Diler Köyü-Yazıt (Düz Alan)	Diler							X

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
9	Gâvur Tepe Kutsal Alanı (Tepe)	Duman							X
10	Alucra Tarla Yerleşmesi (Yamaç)	Karaağaç			X			X	
11	Kavaklığıntaş Yerleşmesi (Tepe-İstihkâm Mevki)	Yeşilyayla			X				
12	Şebinkarahisar Kalesi (Kale)	Merkez			X			X	X
13	Kaletaş-Keylik Yerleşmesi (Yamaç)	Evcili			X				
14	İsola Tepesi Yerleşmesi (Tepe)	Güneygören		X	X	X	X		
15	Kurbantepe Yerleşmesi (Tepe)	Taşcılı		X	X				
16	Kurbantepe Tümülüsü (Tümülüs-Tepe)	Taşcılı							X
17	Pohantaş Yerleşimi (Tepe)	Taşcılı			X				X
18	Kilisetaş Yerleşmesi (Tepe)	Taşcılı		X	X	X	X	X	X
19	Kiliseburnu Mezarlık Alanı (Yamaç-Mezarlık)	Aslanşah		X	X				
20	Aslanşah Köyü Nekropol Alanı (Tepe-Mezarlık)	Aslanşah		X	X				
21	Kilisebeleni Yerleşimi (Tepe)	Tepeltepe		X	X				X
22	Gölcük Yamaç Yerleşimi (Yamaç)	Tepeltepe		X	X	X	X	X	X
23	Yumurcaktaş Kale Yerleşimi (Kale-Tepe)	Yumurcaktaş		X	X	X	X	X	X
24	Kumtepe Mevkii (Kızların Mezarlığı) (Mezarlık)	Yumurcaktaş					X	X	X
25	Kabaktepe Yerleşmesi (Tepe)	Akviran		X	X				X
26	Ahurcuk Kalesi (Kale-Tepe)	Ahurcuk		X	X		X		X
27	Kilisetarla Yerleşimi (Düz Alan)	Taşcılı		X	X				
28	Dikmen Tepe (Tepe)	Ekecek			X				
29	Kolonya Kalesi (Tepe)	Eskiköy				X	X		
30	Meryemana Manastırı (İstihkâm Mevki)	Kayadibi							X
31	Kaledere Kalesi (Kale)	Yumurcaktaş							X
32	Asarcık-Asarkaya Kalesi (Tepe-Kale)	Asarcık			X	X	X		
GİRESUN MERKEZ									
1	Camili Köyü-Karadağ (Tepe)	Camili				X	X		
2	Burhaniye Köyü (İstihkam Mevki)	Burhaniye							
3	Kaya Dibi-Karanlık Kilisesi (İstihkam Mevki)	Merkez							X
4	Şaban Kalesi Kült Alanı (Tepe)	Merkez						X	X
DERELİ İLÇESİ									
1	Şahan Kalesi (Kale-Tepe)	Kurutulmuş			X				
2	Meryem Ana Kutsal Alanı (İstihkâm Mevki)	Maden							X
3	Dönektaş Kutsal Alanı (Tepe)	Çal							X

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
4	Çatalkaya Yerleşmesi (İstihkâm Mevki)	Kızıltaş		X	X	X	X		
5	Kuşluhan Kalesi (Tepe-Kale)	Merkez							
BULANCAK İLÇESİ									
1	Kaleboynu (Kaledere) Kalesi (Kale-Tepe)	Merkez Aydındere		X	X		X	X	X
2	Kaya Oyma Yapı Kompleksi (İstihkâm Mevki)	Merkez							X
3	İnece Köyü (Mezarlık)	İnece							X
4	Eriklik Köyü (Tepe)	Eriklik							X
PİRAZİZ İLÇESİ									
1	Rumtepe (Hıdırıllez) Yerleşimi (Kutsal Alan)	Alidede							X
2	Kaleyanı (Kale)	Merkez		X	X				
ALUCRA İLÇESİ									
1	Fındıklıbel Yerleşimi (Tepe)	Hacıhasan		X	X				
2	Çalgan-Şelale Mevkii (Tepe)	Çalgan		X	X				
3	Paşapınar Yerleşmesi (Yamaç)	Aktepe		X	X				
4	Aktepe Yerleşmesi (Tepe)	Aktepe		X	X				
5	Han Tepesi Höyük (Tepe)	Merkez		X	X				
6	Salıncak Kaya Nekropolü (Mezarlık)	Tepeköy			X				
7	Salıncak Kaya Yerleşimi (Tepe)	Tepeköy		X	X				
8	Sivritepe Tümülüsü (Tümülüs)	Merkez						X	
9	İkiztepe Tümülüsü ve İğdecik Tümülüsü (Tümülüs)	Merkez						X	X
10	Kızlar Kalesi (Kaya Sunak)	Tepeköy							X
11	Köçek Tümülüsü (Tümülüs)	Köklüce						X	X
12	Şalalealtı Mevkii (Mezarlık)	Boyluca					X		
13	Örenşehir Yerleşmesi (Tepe)	Fevzi Çakmak			X				
14	Kalebaşı Mevkii I,II (Kaya Mezarı)	Fevzi Çakmak		X	X		X		
15	Kale Mevkii Kutsal Alanı (Kutsal Alan)	Kavaklıdere					X	X	X
16	Gevezeli Tümülüsü (Tümülüs-Yamaç)	Boyluca			X			X	X
17	Gavur Kalesi Yerleşimi (Tepe)	Tepeköy	X	X	X				
18	Tepe Tarla Yerleşimi (Yamaç)	Koman		X	X				
19	Almoğun Yerleşimi (Yamaç)	Suyurdu		X	X				
20	Kaleyeri-Kalecik Yerleşmesi (Tepe)	Elmacık		X	X				
21	Topalaksağ Yerleşmesi (Tepe)	Elmacık		X	X				
22	Hönker Kalesi (Tepe)	Köklüce		X	X				
23	Şök Puarı Yerleşmesi (Düz Alan)	Merkez			X				

NO	İL/İLÇE/YERLEŞME TÜRÜ	KÖY	KALKOLİTİK	ETÇ-KARAZ	II. BİNYIL (OTÇ-GTÇ)	EDÇ	GDÇ	HELLENİSTİK	ROMA
24	Çıkrık Kapı Kalesi (Kale-Tepe)	Çakrak		X	X	X	X	X	X
25	Kadının Deresi Mevkii (Tepe)	Yeşilyurt-Çalgan							
26	Kalecik Mevkii (Kale)	Gürbulak			X				
27	Ada Mevkii-Yalancı Tümülüs (Tümülüs)	Kamışlı							

Tablolar 1.2: Sikke Ölçü Birimleri

SİKKE ÖLÇÜ BİRİMLERİ	
STATER AV 12 obol 14,11 gr.	İlk sikkeleri takiben muhtemelen Sardes'de basılmış. Lidya sikkelerinin birimi. Elektron ve altından basılan sikkelerin birimidir.
HEMİDRAHMİ AR 3 obol 2,15 gr.:	Yarım drahmi.
DRAHMİ AR 6 obol 4,3 gr.	Gümüş Grek sikkesi. Greklerde bu sikkeler iki sistemde basılmıştır. Attika sistemi ve Aigina sistemi. Bu iki sistemdeki drahmiler ağırlık ve değer bakımından birbirinden farklıydılar.
TETRADRAHMİ AR 4 drahmi 17,2 gr.	Dört drahmi.
DEKADRAHMİ AR 10 Drahmi 43 gr.	On drahmi.
OBOL 1/12 stater 0,72 gr. 1/12 Stater.	Değer açısından obol bölgelere göre değişir. Atina'da 1 obol 8 khalkosa eşittir. Priene'de ise 1 obol 15 khalkosa eşittir
HEMİOBOL AR ½ obol 0,36 gr.	½ obol. Yarım obole verilen ad.
TRİHEMİOBOL AR 1 ½obol 1,07 gr.	Üç yarımlık Obol. 1 buçukluk obole verilen ad.
SİGLOS AR	İlk olarak Lydia kralı Kroisos tarafından bastırılmış olan gümüş sikke. Doğuda kullanılan ağırlık ve ölçü birimidir.
KHALKOS AE 1/8 obol	Antik Yunanda 1/8 obol değerindeki bakır ya da bronz kullanılarak basılmış sikke tipi. Aigina siteminde 1/12 obole eşittir. İÖ 5. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlar.
KOLLYBOS AE ½ khalkos	Atina'da kullanılan ufak bronz sikke. ½ Khalkos olarak kabul edilir.

Kaynak: (Yanbeyi, "Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi", 124.)

Tablolar 1.3: Sikkeler Üzerinde Görülen Lejantlar

ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ	Basilisses. "Kraliçe" anlamına gelir, İÖ 170-150; Mithradates IV Philapator ve Laodikea.
ΒΑΣΙΛΕΩΣ	Basileos. "Kral" anlamına gelir. Mithradates III, Pharnakes I, Mithradates IV Philapator.
ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ	Mithradatoy, Mithradates. Mithradates III, Mithradates IV Philapator.
ΦΑΡΝΑΚΟΥ	Pharnakoy, Pharnakes. M.Ö. 185-159; Pharnakes I.
ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ	Philopatoros. "babasını seven" anlamındadır. İÖ 170-150; Mithradates IV Philapator.
ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ	Philadelfoy. "kardeşini seven" anlamındadır. İÖ 170-150; Mithradates IV Philapator.
ΛΑΟΔΙΚΗΣ	Laodikes, Laodikea. İÖ 170-150; Mithradates IV Philapator ve Laodikea, Laodikea.
ΦΙΛΑΔΕΛΦΩΝ	Philadelfon. Philedelfoy ile aynı anlamdadır. İÖ 170-150; Mithradates IV Philapator ve Laodikea.
ΕΠΙΦΑΝΟΥ	Epifanoy. "görkemli görünen" anlamındadır. (Kat.No.1: 11) Görkemli ve kardeşini seven Kraliçe Laodikea.
ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ	Evergetoy. "hayırsever, eli açık, cömert" anlamındadır. Hayırsever Kral Mithridatoy.

Kaynak: (Yanbeyi, "Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi", 128.)

Tablolar 1.4: Sikkeler Üzerinde Görülen Lejantlar

ΑΒΩΝΩΥΤΕΙΧΟΥ	ABONUTEICHOS, Abana, VI.Mithradates Dönemi (İÖ120-80)
ΑΜΑΣΣΕΙΑΣ	AMASEIA, Amasya, Mithradates VI Dönemi (İÖ120-63)
ΑΜΑΣΤΡΕΩΣ	AMASTRIS, Amasra, Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-63)
ΑΜΙΣΟΥ	AMISOY, Samsun, Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-63)
ΧΑΒΑΚΤΩΝ	CHABAKTA, Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-63)
ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΑ	DIOSKOURIAS, Suhumi (Kat.No.2: 85), Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-63)
ΓΑΖΙΟΥΡΩΝ	GAZIURA (Kat.No.2: 86, 87, 88), Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-63)
ΚΑΒΗΡΩΝ	KOMANΩN : KOMANA (Kat.No.2: 93, 94, 95, 96), Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-80-63)
ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ	LAODIKEIA, Ladik (Kat.No.2: 97, 98), Mithradates VI Dönemi (İÖ120-63)
ΦΑΡΝΑΚΕΩΝ	PHARNAKIA (Kat.No.2: 99, 100), Mithradates VI Dönemi (İÖ120-80-63)
ΣΙΝΩΠΕΣ	SINOPE, Sinop. (Kat.No.2: 101-109 arası), Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-63)
ΤΑΥΛΑΡΩΝ	TAULARA (Kat.No.2: 110-116 arası), Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-80-63)
ΒΑΣΙΛΕΩΣ	Basileos, Kral. (Kat.No.2: 129-141 arası), Mithradates Eupator VI Dönemi. (İÖ 120-80)
ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ	Eypatoros, eupator, büyük (Kat.No.2: 129-141 arası), Mithradates Dönemi, (İÖ 120-80)
ΜΙΘΡΑΔΑΤΗΣ	Mitradates, Mithradates. (Kat.No.2: 127), (İÖ 87-85).
ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ	Mitradatoy, Mithradates. (Kat.No.2: 125, 129-139 arası ve 141), Mithradates VI Dönemi (İÖ 120-80)
ΔΙΑΣ	DİAS, Dia. (Kat.No.2: 117), İÖ 87-85.
ΠΕΡΓΑΜΕΝΩΝ	PERGAMON, Bergama. (Kat.No.2: 125), İÖ 89-86.
ΖΜΥΡΝΑΙΩΝ	SMYRNAION, Smyrna. (Kat.No.2: 126), İÖ 87-85.
ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ ΦΡΙΞΟΣ	Hermogenes, Phiritos. (Kat.No.2: 126), İÖ 87-85.
ΑΡΙΣΤΙΩΝ	Aristion. (Kat.No.2: 127) İÖ 87-85.
ΦΑΝΑΓΟΡΙΤΩΝ	PANAGORITON, Phanagoria. İÖ 120-63.
ΠΑΝΤΙΚΑΤΩΝ	PANTIKATON, Pantikapion. Mithradates VI Eupator Dönemi İÖ 120-63)

Kaynak: (Yanbeyi, "Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi", 132-133.)

Tablolar 1.5: Aksu ve Melet Havzası Çağlara Göre Yerleşim Grafiği

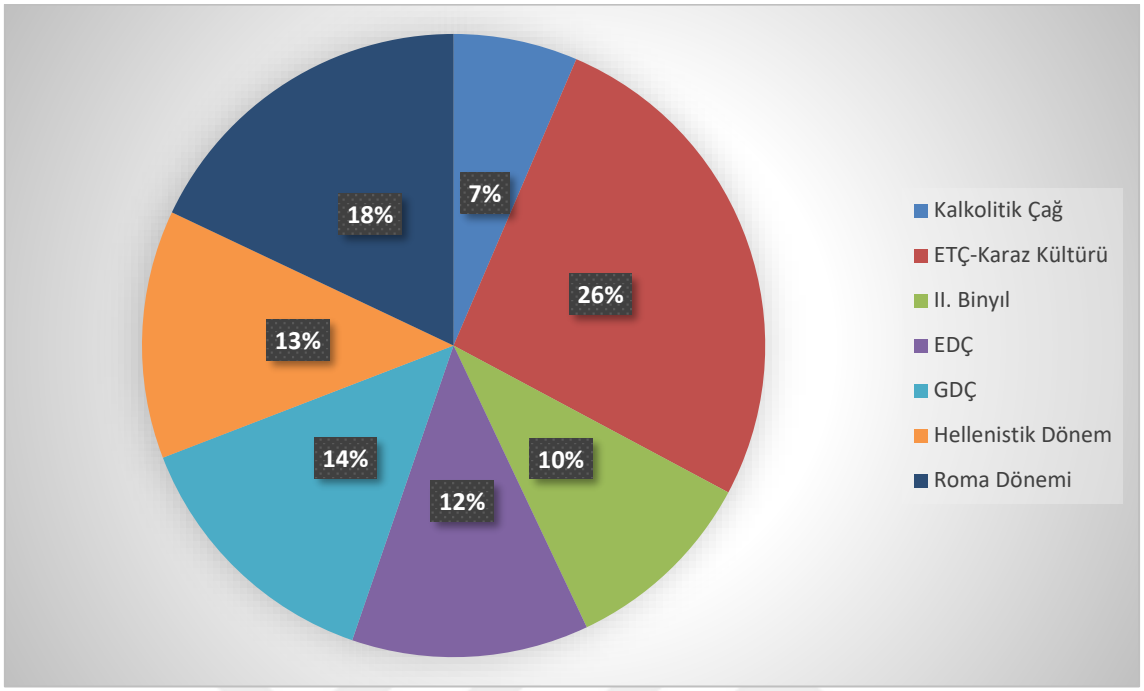

Tablolar 1.6: Aksu ve Melet Havzası Yerleşmeler Kaç Dönem Yerleşim Görmüş

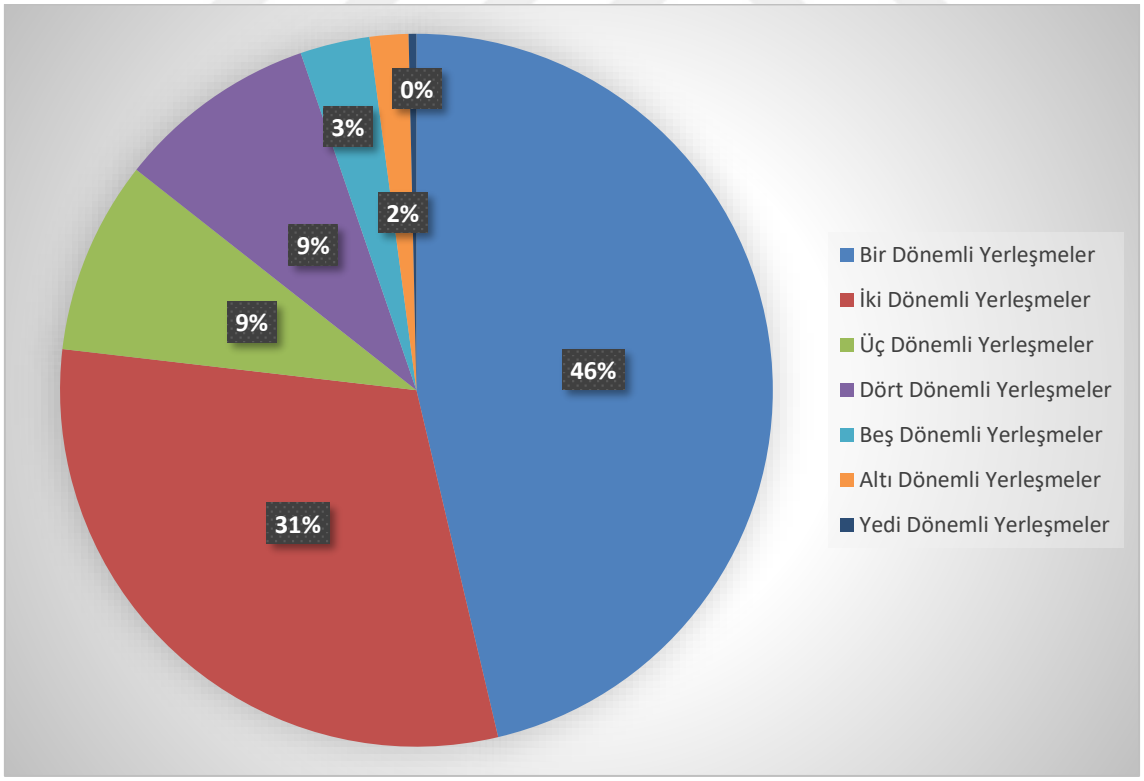

Tablolar 1.7: Aksu ve Melet Havzası Yerleşmeler Türleri Kaç Dönemli

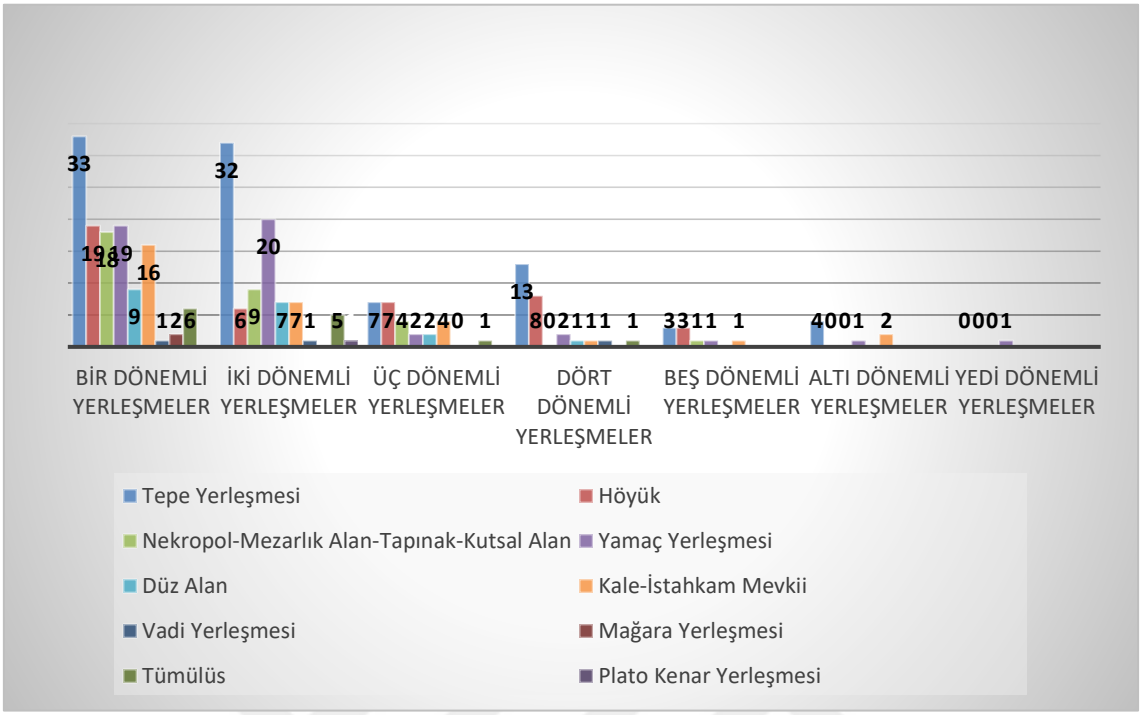

Tablolar 1.8: Aksu ve Melet Havzası Çağlara Göre Yerleşme Türleri

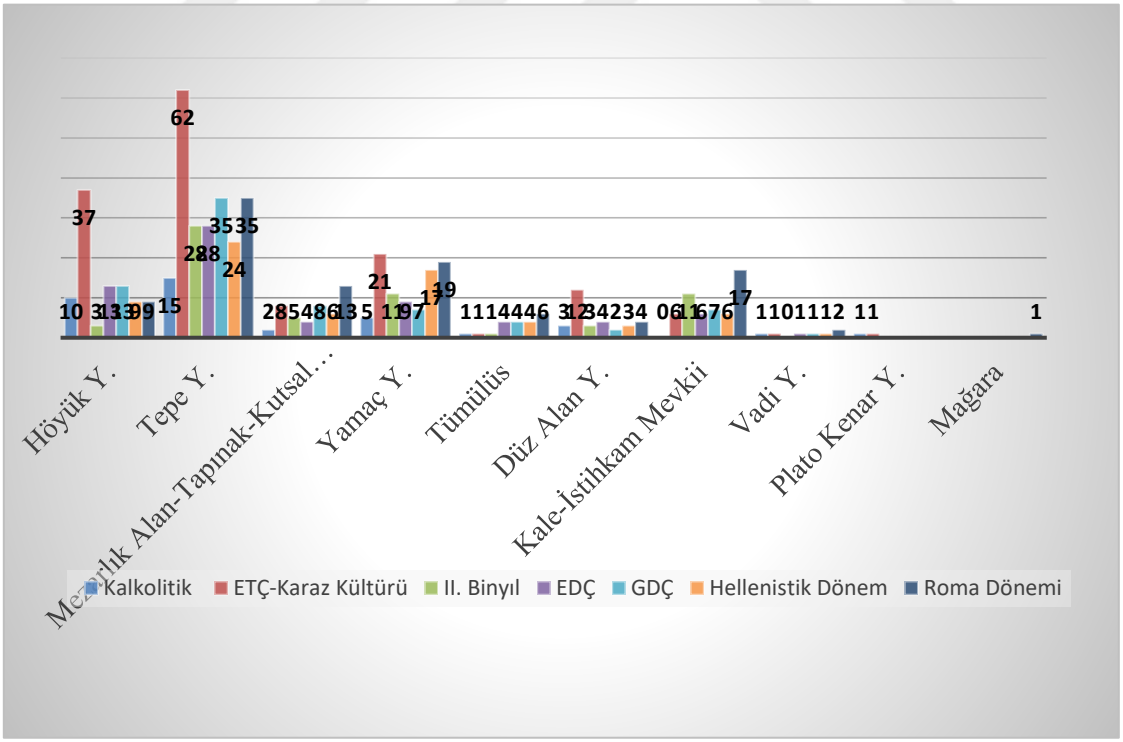

Tablolar 1.9: Mesudiye İlçesi Çağlara Göre Yerleşmeler

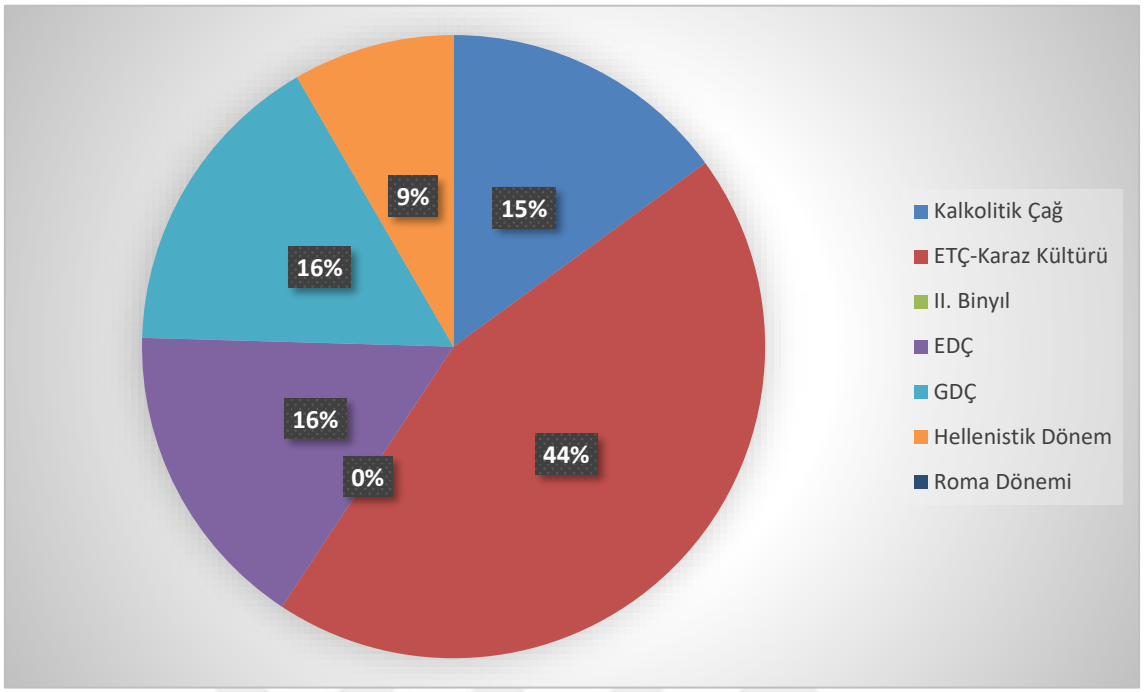

Tablolar 1.10: Mesudiye İlçesi Yerleşmeler Kaç Dönemli Grafiği

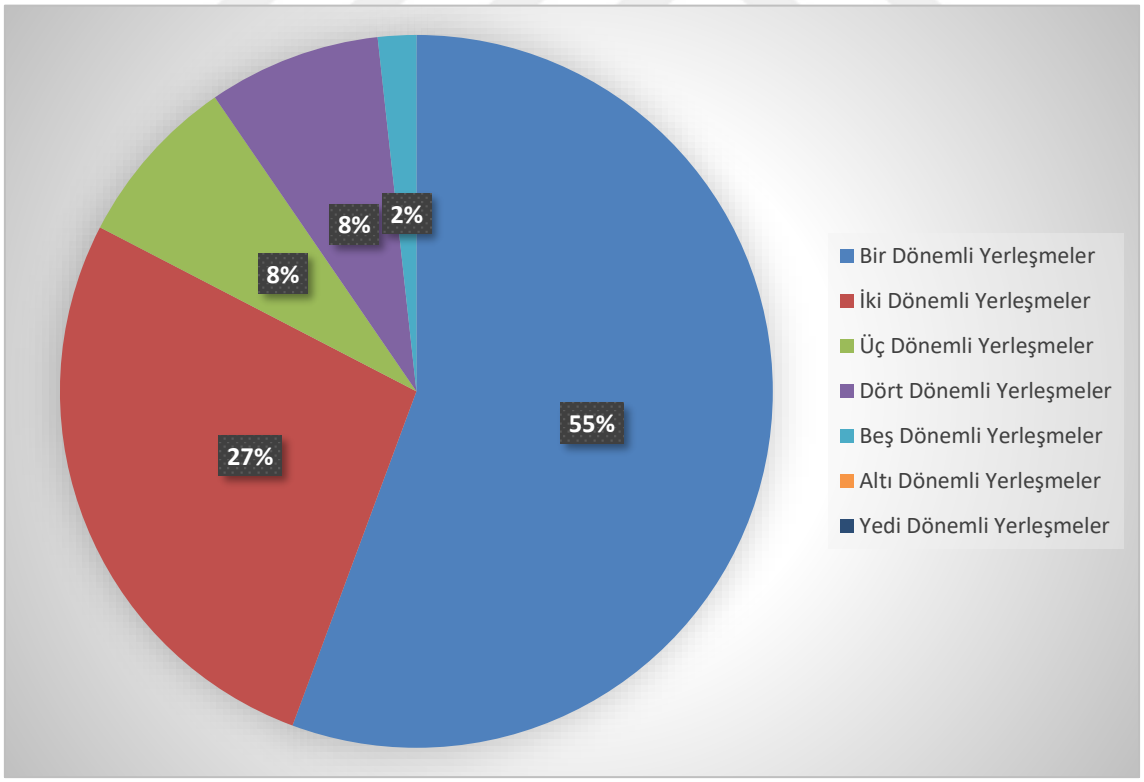

Tablolar 1.11: Mesudiye İlçesi Yerleşme Türleri Kaç Dönemli

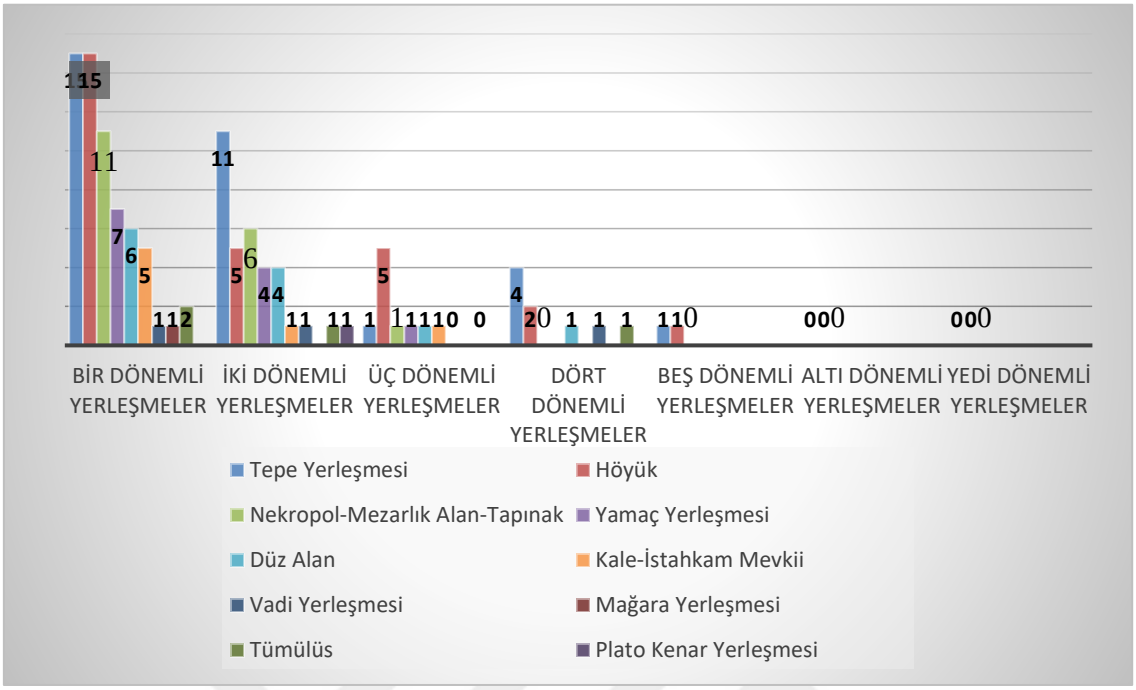

Tablolar 1.12: Mesudiye İlçesi Çağlara Göre Yerleşme Türleri

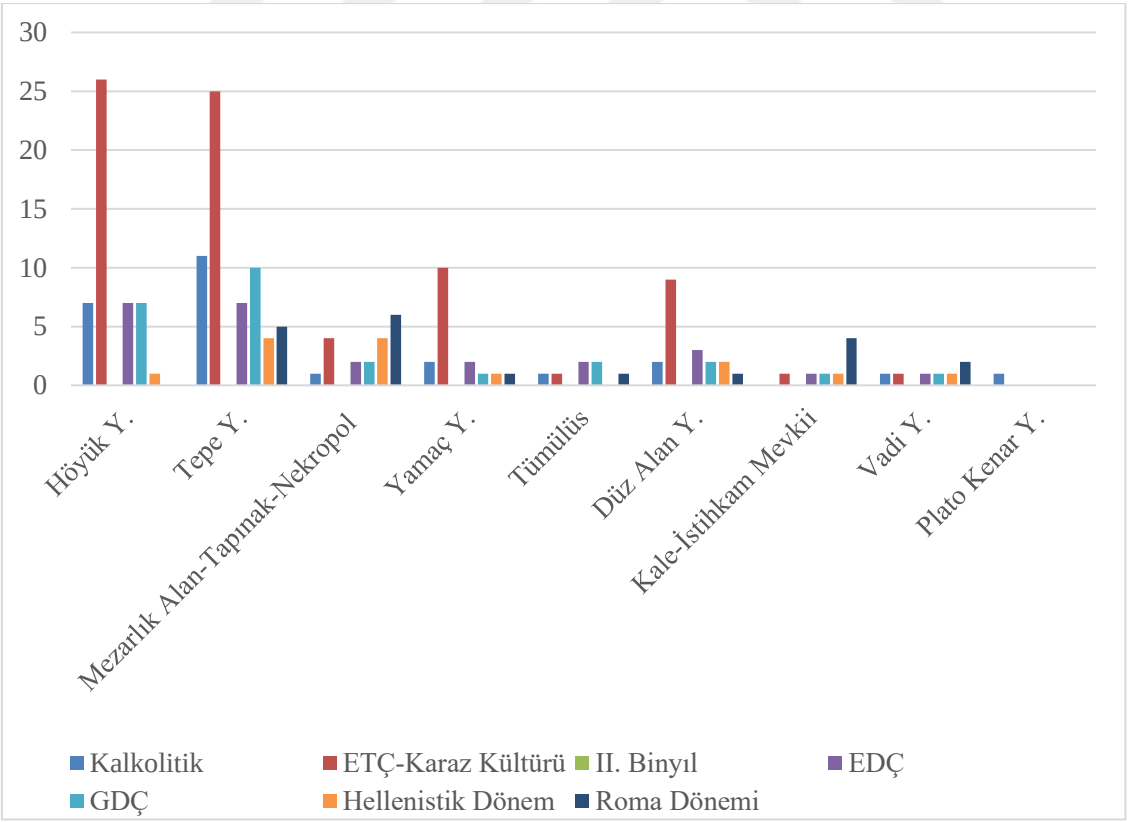

Tablolar 1.13: Koyulhisar İlçesi Çağlara Göre Yerleşmeler

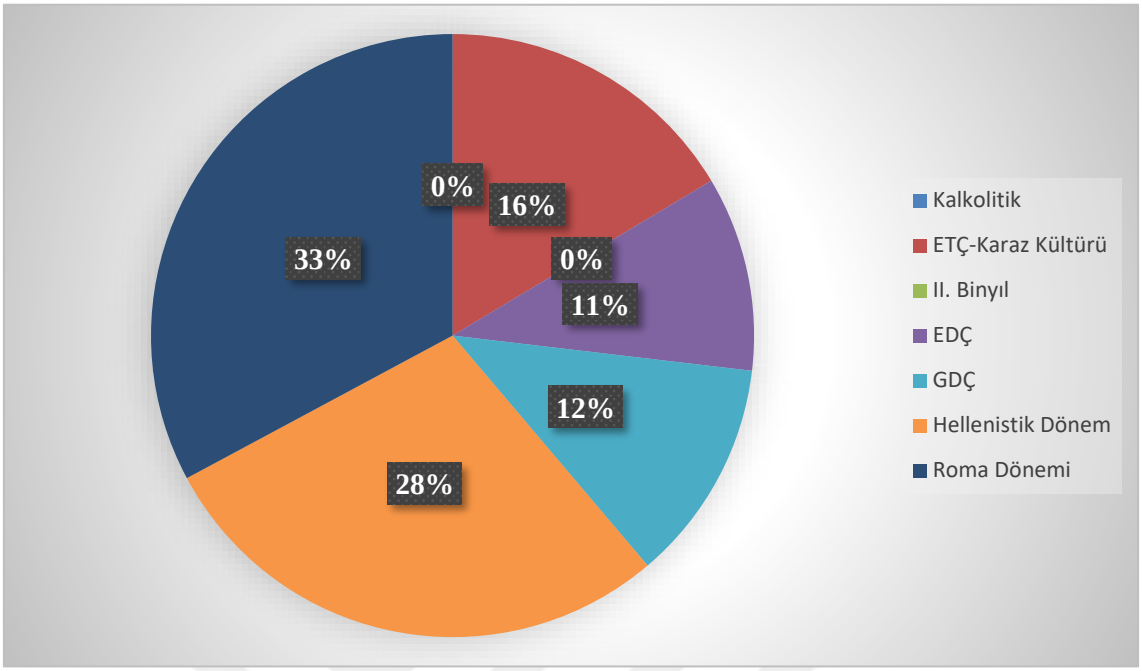

Tablolar 1.14: Koyulhisar İlçesi Çağlara Göre Yerleşme Türleri

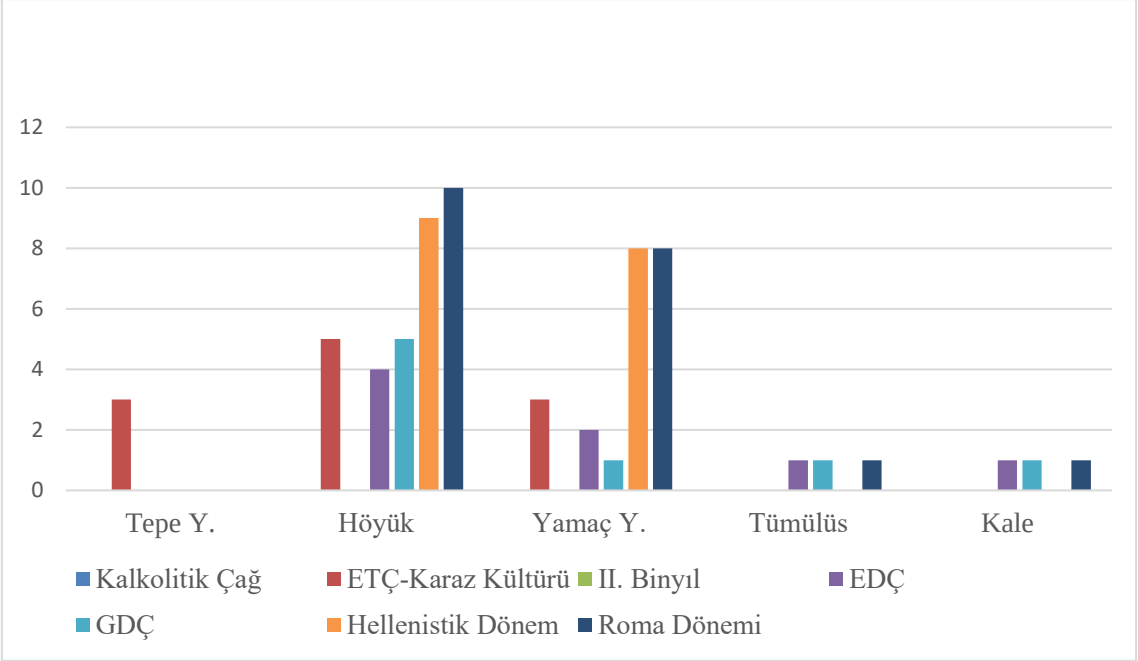

Tablolar 1.15: Koyulhisar İlçesi Yerleşme Türleri Kaç Dönemli

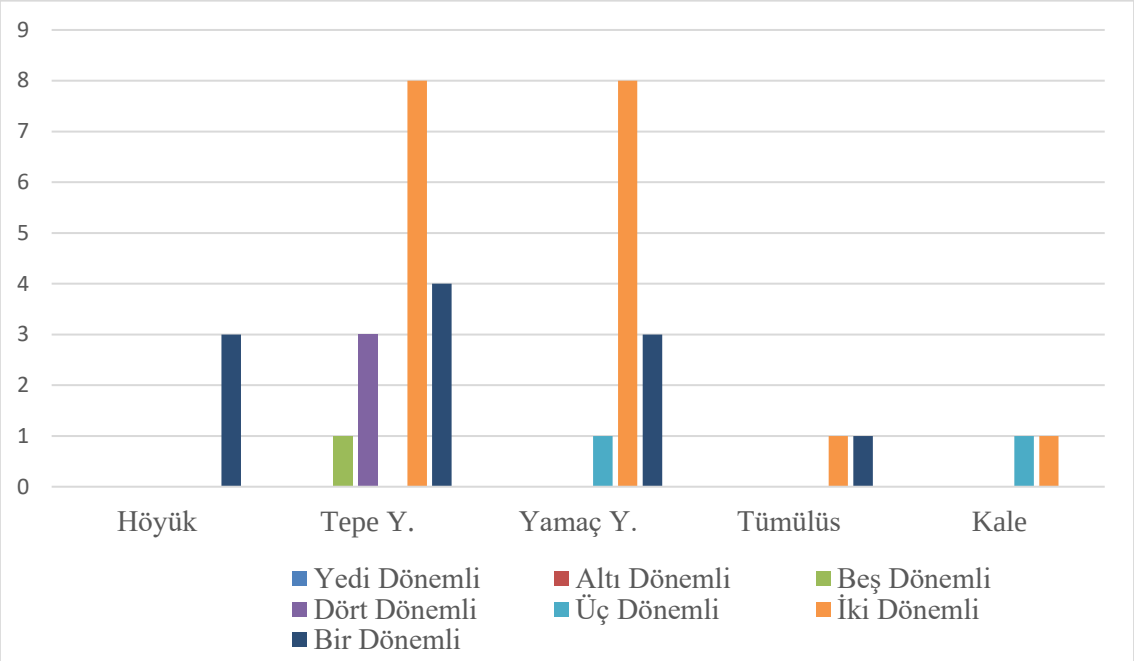

Tablolar 1.16: Suşehri İlçesi Çağlara Göre Yerleşmeler

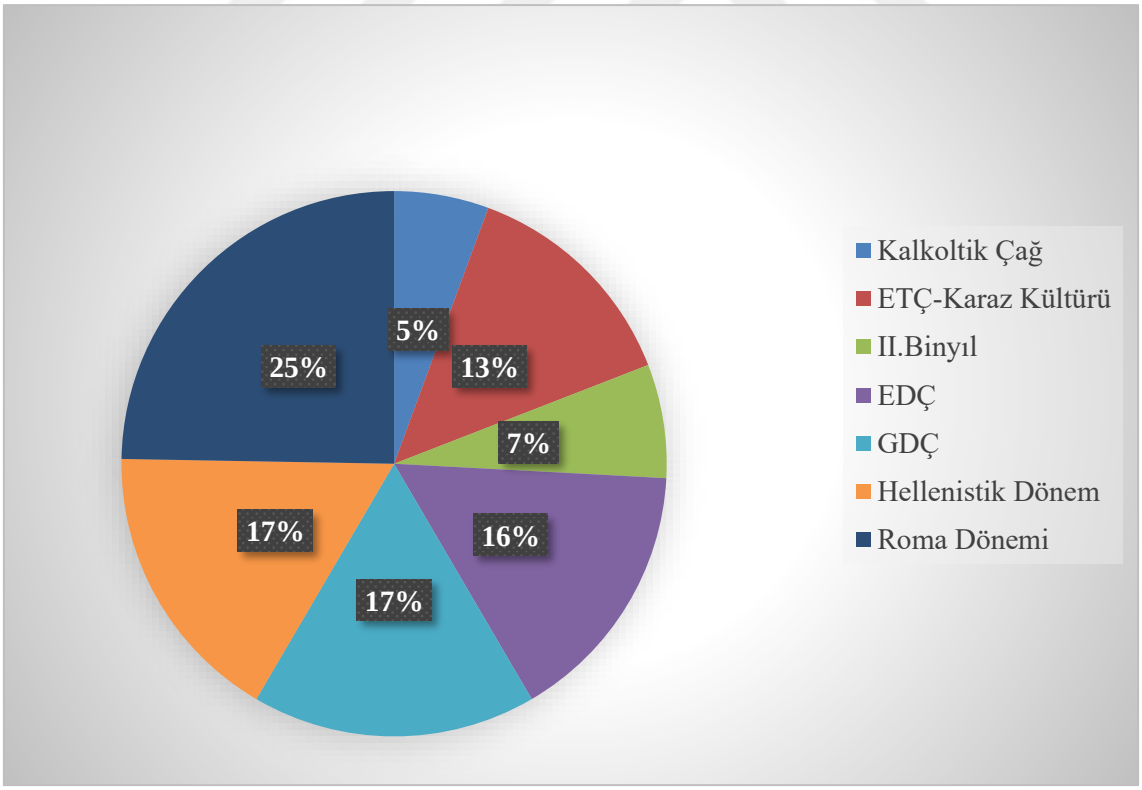

Tablolar 1.17: Suşehri İlçesi Çağlara Göre Yerleşme Türleri

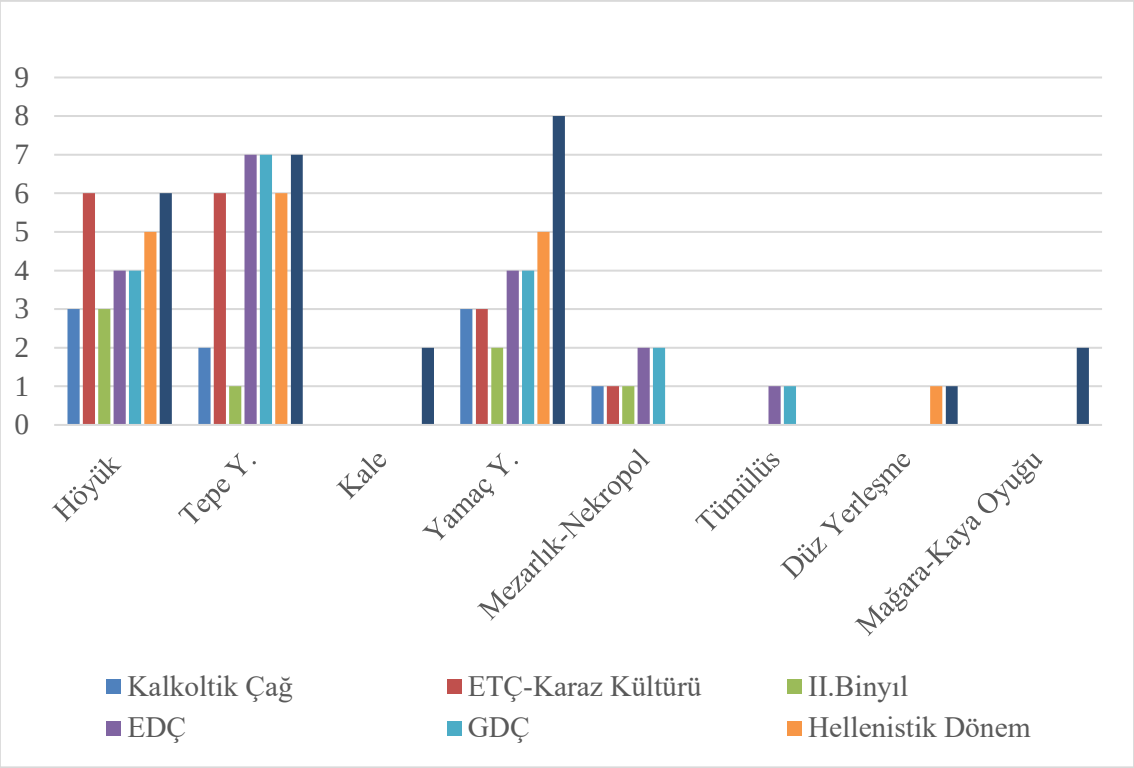

Tablolar 1.18: Suşehri İlçesi Yerleşme Türleri Kaç Dönemli

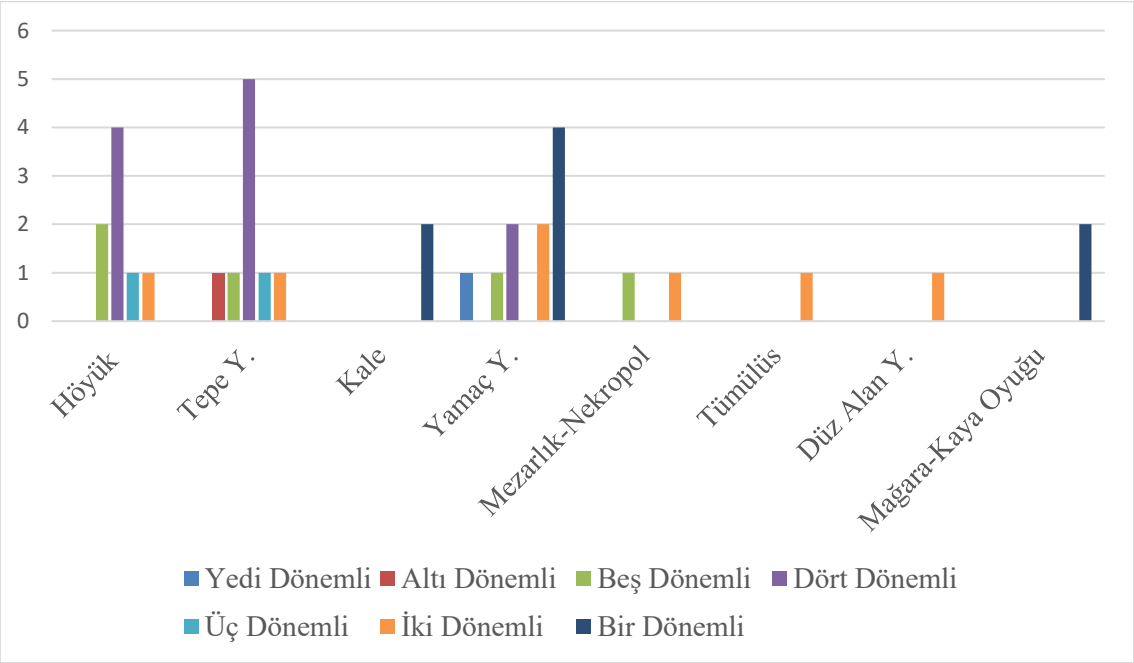

Tablolar 1.19: Reşadiye İlçesi Çağlara Göre Yerleşmeler

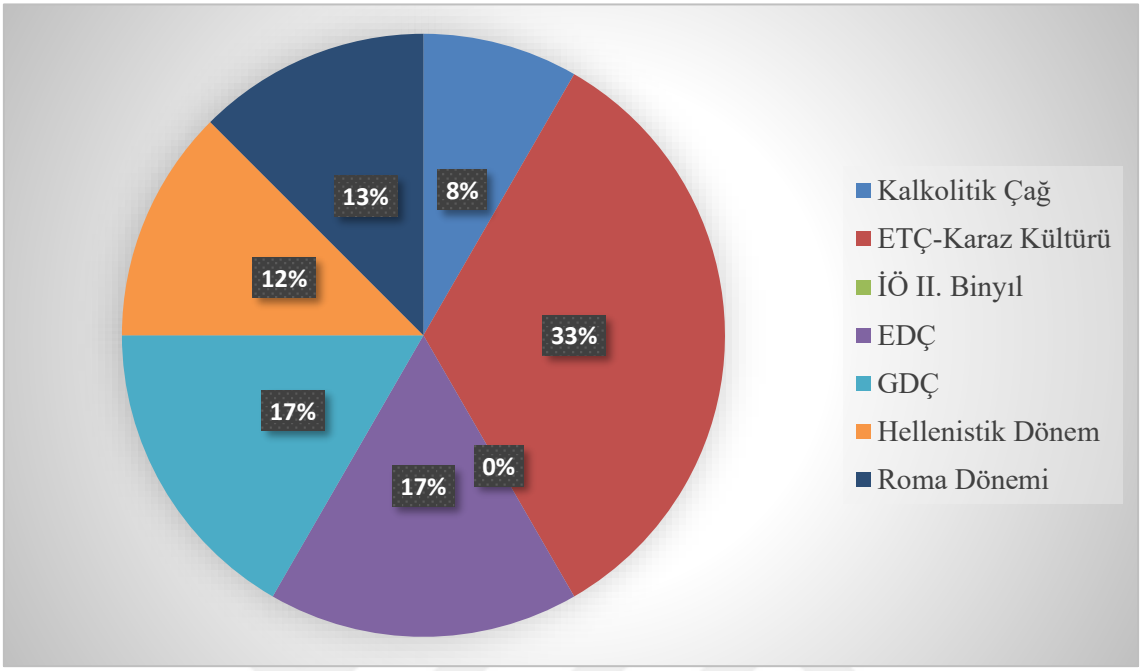

Tablolar 1.20: Reşadiye İlçesi Yerleşme Türleri Kaç Dönemli

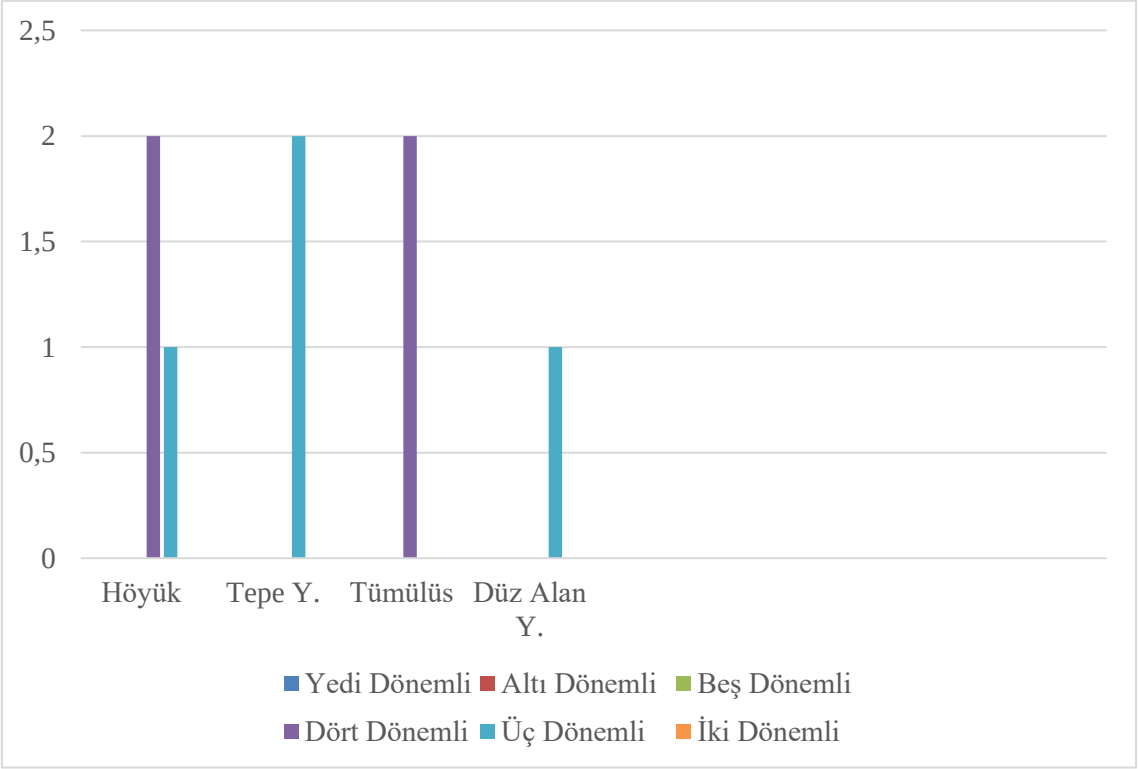

Tablolar 1.21: Reşadiye İlçesi Çağlara Göre Yerleşme Türleri

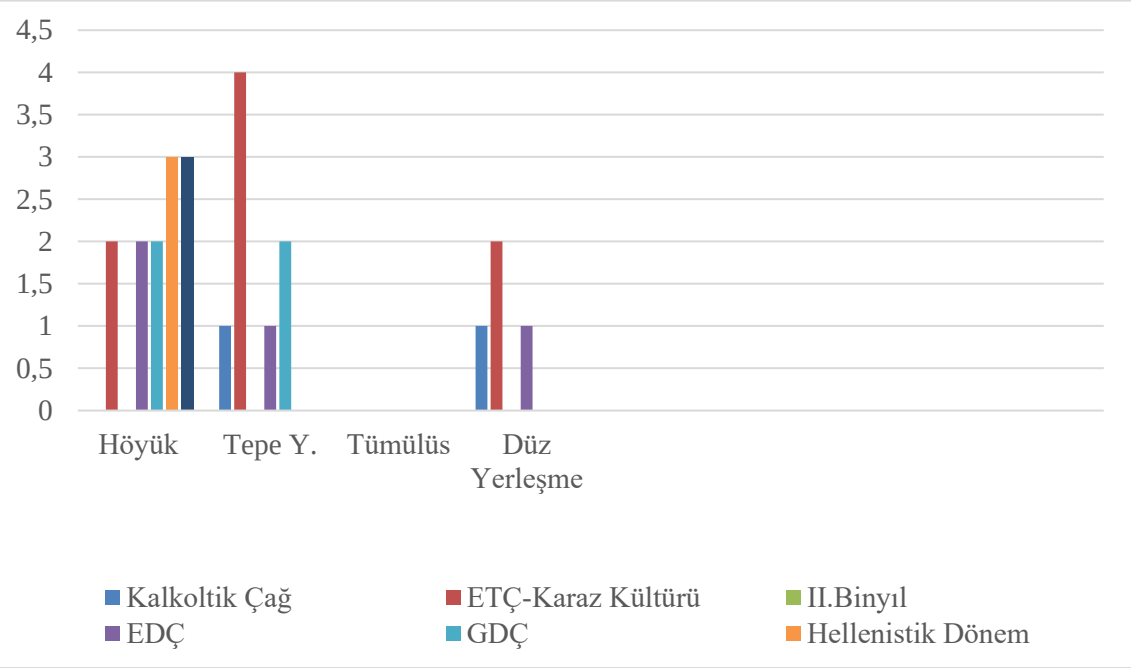

Tablolar 1.22: Şebinkarahisar İlçesi Çağlara Göre Yerleşmeler

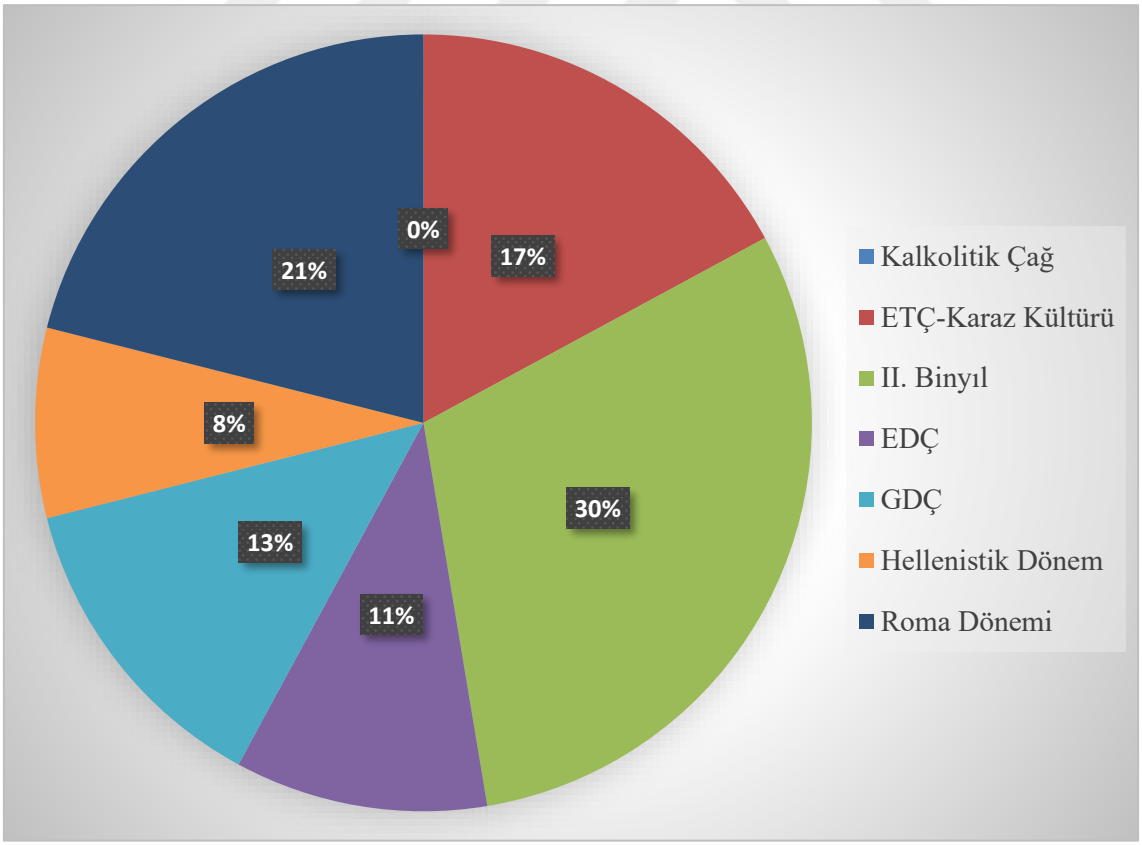

Tablolar 1.23:Şebinkarahisar İlçesi Çağlara Göre Yerleşme Türleri

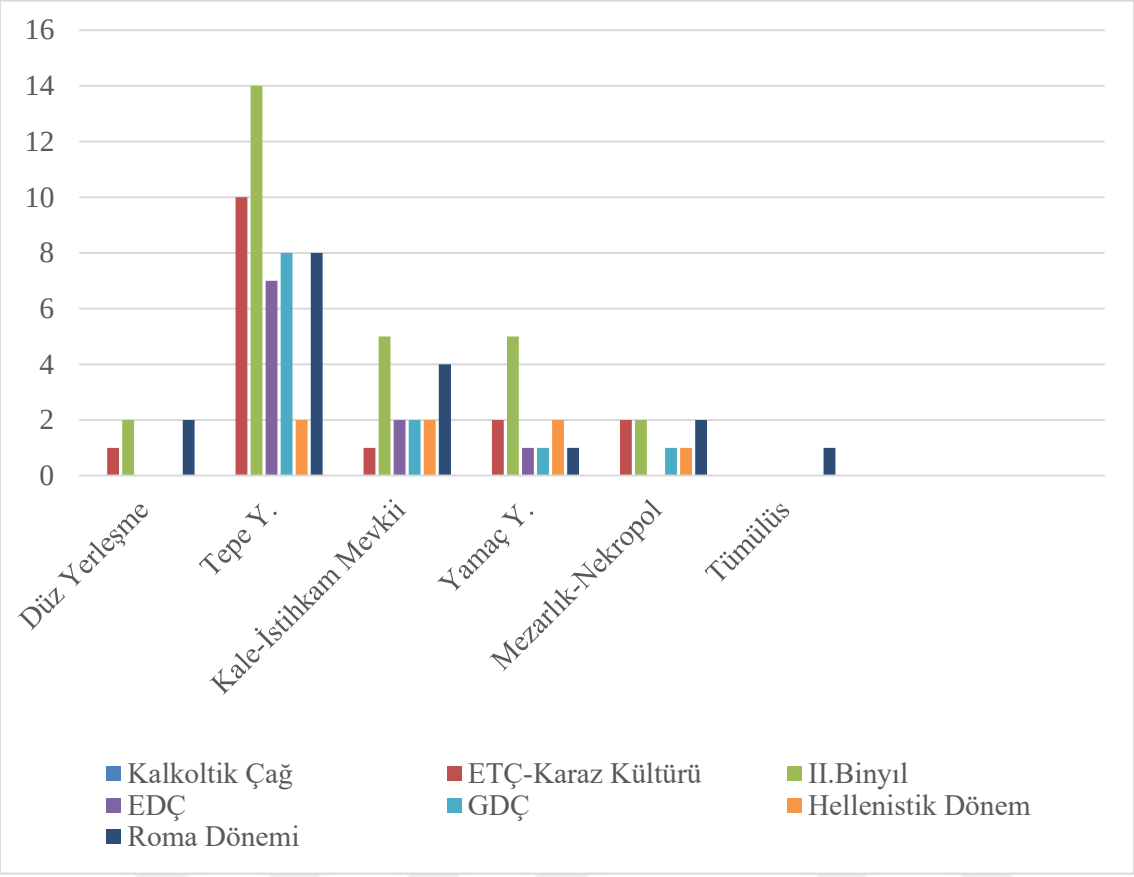

Tablolar 1.24: Şebinkarahisar İlçesi Yerleşme Türleri Kaç Dönemli

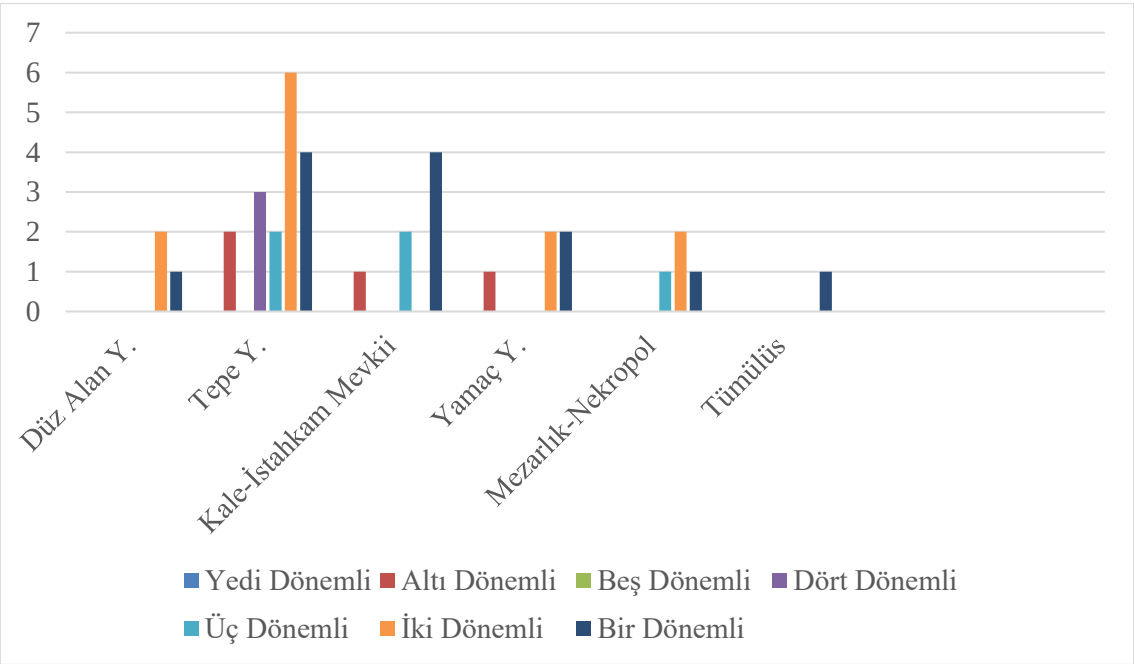

Tablolar 1.25: Alucra İlçesi Çağlara Göre Yerleşmeler

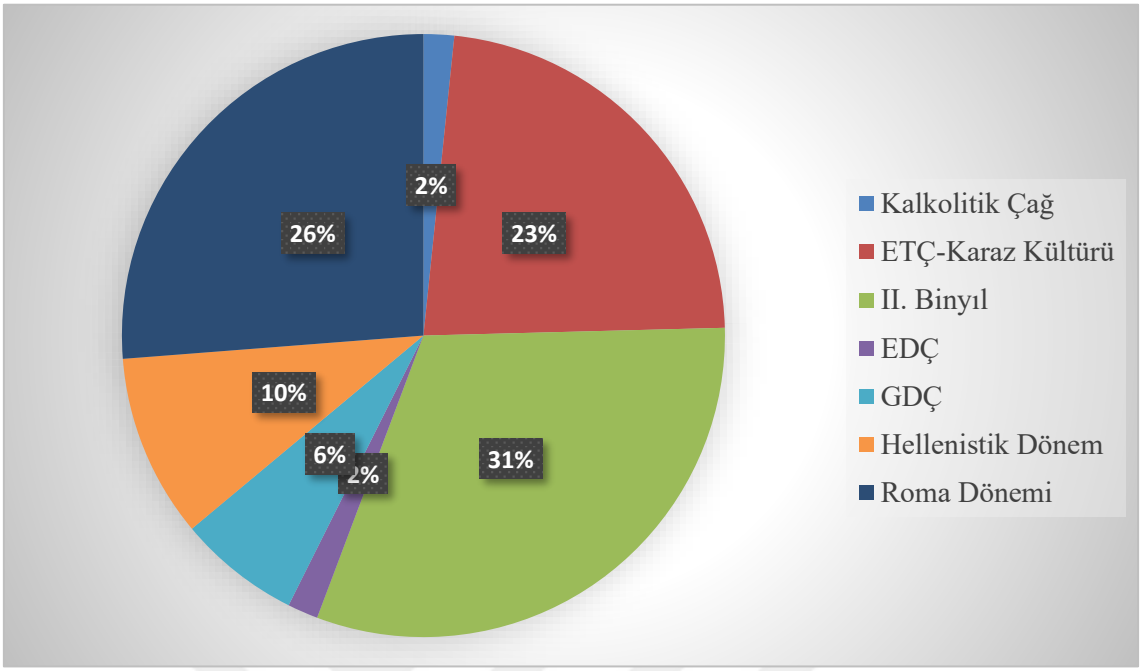

Tablolar 1.26: Alucra İlçesi Yerleşme Türleri Kaç Dönemli

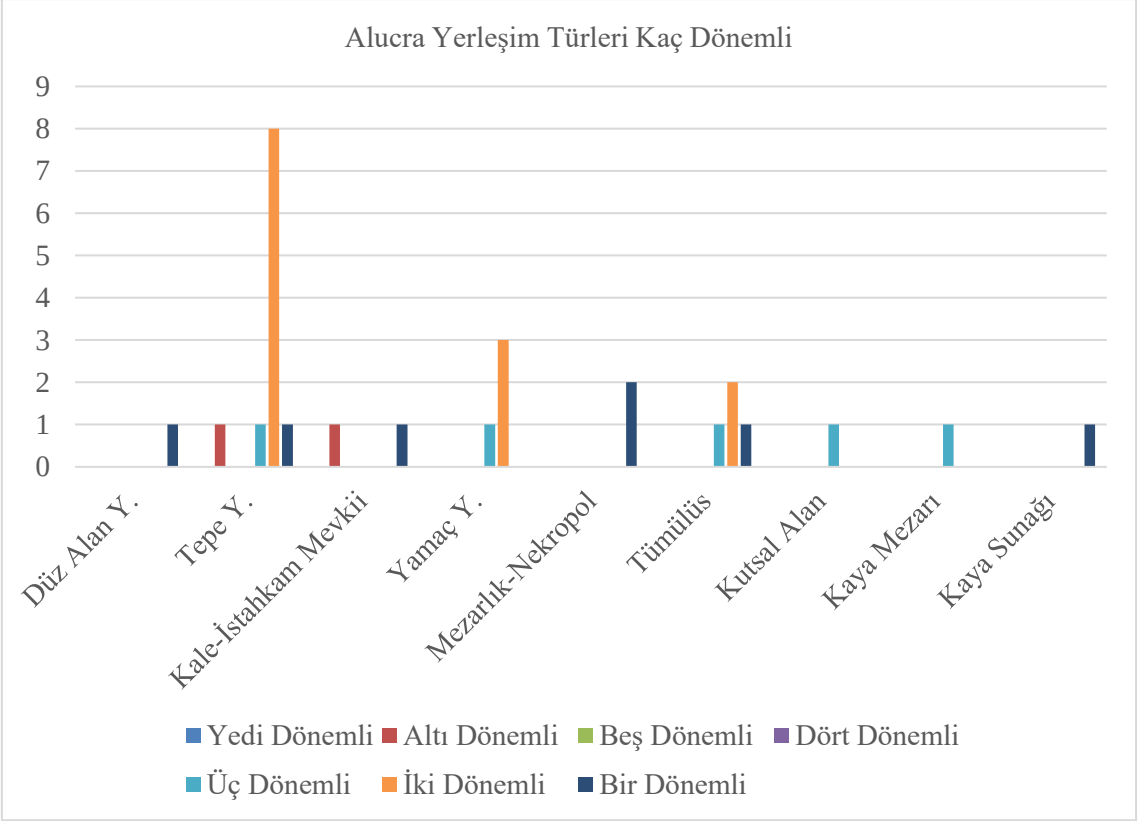

Tablolar 1.27: Alucra İlçesi Çağlara Göre Yerleşme Türleri

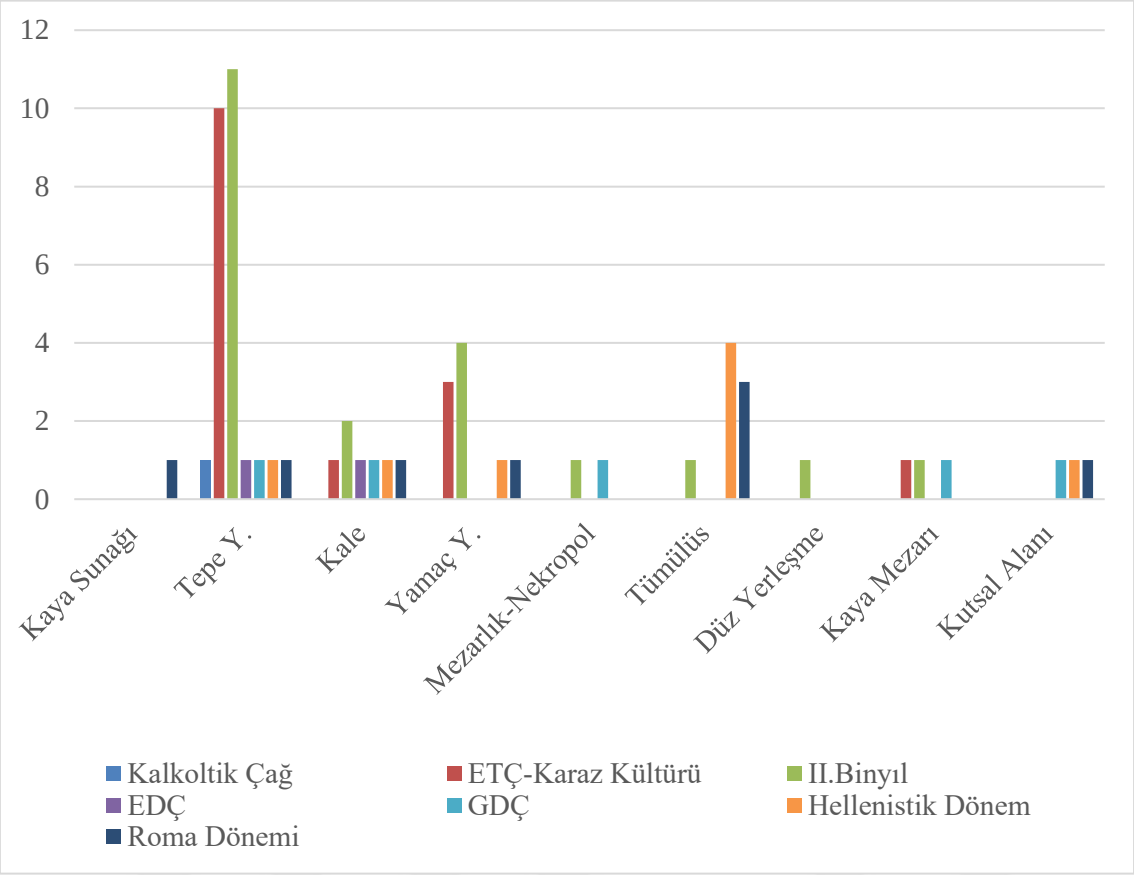

EK 2: Fotoğraflar

Fotoğraf 2.1: Giresun/Alucra Ares Sikkesi

Profilden betimlenmiş sağa dönük ARES yer almaktadır. Kılıfın içerisinde bir kılıç yer almaktadır sol üst tarafta ise bir ay motifi ayın içerisinde ise güneş simgelenmiştir. Sikkenin üzerinde ise XABAKTΩN monoğranı yer almaktadır. **Kaynak:** (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.2: Giresun/Alucra Nike Sikkesi

Cepheden betimlenmiş bir gorgo başı yer almaktadır. Profilden betimlenmiş nİke yürür tarzda bir elinde palmiye dalı tutarken betimlenmiştir. Sikkenin üzerinde ise AMAΣTPIEΩN monogramı yazmaktadır. **Kaynak:** (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.3: Giresun/Alucra Roma Sikkesi

Kaynak: (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.4: VI Mithradates Eupator

Yedi sualı ve ortasında küre olan yıldız. Tesbit edilemiyor.
Kaynak: (Tokat Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.5: Tokat/Reşadiye

Kaynak: (Tokat Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.6: Tokat/Reşadiye

Ön Yüzünde Noktalı bordür CONS. (TANS PFAVG) Diademli büst sağa. Arka Yüzünde GL. (ORIA . EXERCI) TVS İki asker aralarında tek sıtandart kesitte SHANN
Kaynak: (Tokat Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.7: Giresun/Alucra Roma/Grek

Ön yüzde profilden betimlenmiş sağa dönük bir kral yer alır. Muhtemelen II.Phlip yer almaktadır. Arka yüzde Profilden verilmiş kanatlı at figürü yer almaktadır.

Kaynak: (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.8: Giresun/Alucra Roma Şehri

Ön yüzünde Patina kaplamış ve genel kondisyonu kötü bir durumdadır. Profilden sağa bakan başında yapraklardan yapılmış taç yer almakta ve boyun kısmında da elbisenin bir kısmı betimlenmiştir. Portrenin etrafında ise yazılar yer almaktadır. Arka yüzünde Patina kaplamıştır ve kondisyonu kötüdür.Betimin etrafı bordürle çevrelenmiş olup oturur pozisyında ve altında tekerlek betimi yer alan sol elini bitkilere uzatmış sağ elinde ise boynuz tutan bir figür yer almaktadır. Betimin atrafında ise ".....VNAREDVX" yazısı yer almakta. Figürün altında ise "S C" harfleri yer almaktadır. **Kaynak:** (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.9: Giresun/Alucra Hellenistik Sikke

Ön yüzünde Patina kaplamıştır. Profilden sağa doğru bakan kabarık saçlı sakallı bir kral portresi yer almaktadır. Arka yüzünde patin ile kaplamıştır. Meşale betimi yer almaktadır. Meşalenin sağında ve solunda yazılar yer almaktadır. Meşalenin sağında "….THPM" yazısı solunda ise "..TN.M" yazısı yer alır. **Kaynak:** (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.10: Giresun/Alucra Hellenistik Poseidon

Ön yüzünde, Patina kaplamış ve kondisyonu kötüdür. Sola doğru profilden betimlenmiş bir at figürü yer alır. Atları tanrısı olan Poseidon'un tanımlamalarından biri olan at betimi yer alır. Arka yüzünde, Patian kaplamıştır ve kondisyonu kötüdür. Trident (Üç dişli mızrak) ve iki diş arasında da Yunus figürü yer almaktadır. Poseidon'un yabası olan üç başlı trident betimi yer alır.

Kaynak: (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.11: Giresun/Alucra Hellenistik Pergamon Krallığı

Ön yüzünde, İÖ 282-133 yılları arasına tarihlenir. Pergamon krallığı dönemine aittir. Patina kaplamış ve kondisyonu kötüdür. Profilden sağa doğru bakan başında miğferiyle bir kral portresi betimlenmiştir. Arka yüzünde Patina kaplamıştır. Bir yay betimi yer almaktadır bu okun üstünde "ΦΙΛΕ" yazısı altında ise "TAIP" yazısı yer almaktadır.

Kaynak: (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.12: Giresun/Alucra Roma

Ön yüzünde İS 193-211 yılları arasına tarihlenir. Korozyona uğramıştır. Profilden sağa doğru başında yapraklardan oluşan tacı ve sakalıyla Septimius Severus portresi yer alır. Portrenin etrafında ise "L SEPT SEV PERT AVG IMP …" yazısı yer alır. Arka yüzünde Sola doğru gövdesi yarım şekilde öne dönük başı sola bakan çıplak bir erkek figürü yer alır. Figür sağ elini yukarı kaldırmış sol elinde ise kırbaç tutmaktadır. Figürün sağındaki yazıda "PM TRP V" solunda ise "COS II PP" yazısı yer alır. **Kaynak:** (Giresun Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.13: Sikkeler

Kaynak: (Tokat Müzesi Arşivi.)

Fotoğraf 2.14: Aphrodite

Kaynak: (Aphrodite, Tokat Müzesi Arşivi) (Aphrodite Bronz Sivas Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 2.15: Hermes-Kybele

Kaynak: (Hermes Tokat Müzesi Arşivi), (Kybele Başı Tokat Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 2.16: Kybele

Kaynak: (Kybele Tokat Müzesi arşivi)

Fotoğraf 2.17: Apollon

Kaynak: (Apollon Tokat Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 2.18: Nike

Kaynak: (Nike Tokat Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 2.19: Solak Höyük

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 93)

Fotoğraf 2.20: Gavur Kalesi Erken Transkafkasya- ETÇ - II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 120)

Fotoğraf 2.21: Gavur Kalesi Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 120)

Fotoğraf 2.22: Kaleyeri/Kalecik ETÇ-II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 122)

Fotoğraf 2.23: Kaleyeri/Kalecik Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 122)

Fotoğraf 2.24: Hönker Kalesi ETÇ-II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 123)

Fotoğraf 2.25: Hönker Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 123)

Fotoğraf 2.26: Han Tepesi Höyük ETÇ - II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 124)

Fotoğraf 2.27: Han Tepesi Höyük

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 124)

Fotoğraf 2.28: Topalaksağ Yerleşimi ETÇ-II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 125)

Fotoğraf 2.29: Topalaksağ Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 125)

Fotoğraf 2.30: Aktepe Yerleşimi ETÇ - II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 126)

Fotoğraf 2.31: Aktepe Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 126)

Fotoğraf 2.32: Koçunbaşı Yerleşimi ETÇ - II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 131)

Fotoğraf 2.33: Koçunbaşı Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 131)

Fotoğraf 2.34: Kısık Yerleşimi ETÇ - II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 132)

Fotoğraf 2.35: Kısık Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 132)

Fotoğraf 2.36: İsola Yerleşimi ETÇ - II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 137)

Fotoğraf 2.37: İsola Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 137)

Fotoğraf 2.38: Şebinkarahisar Kalesi II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 138)

Fotoğraf 2.39: Şebinkarahisar Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 138)

Fotoğraf 2.40: Kaletaş Yerleşimi-Evcili Köyü Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 152)

Fotoğraf 2.41: Kaletaş Yerleşimi-Evcili Köyü

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 152)

Fotoğraf 2.42: Kurbantepe Yerleşimi (Taşcılı Köyü) Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 140)

Fotoğraf 2.43: Kurbantepe Yerleşimi (Taşcılı Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 140)

Fotoğraf 2.44: Pohantaş Mevkii (Taşcılı Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 142)

Fotoğraf 2.45: Kilisetaş Yerleşimi (Taşcılı Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 143)

Fotoğraf 2.46: Kilisetaş Yerleşimi (Taşcılı Köyü)-Ahşap Mimar-Yangın Geçirmiş

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 143)

Fotoğraf 2.47: Kiliseburnu Nekropolü

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 147)

Fotoğraf 2.48: Kiliseburnu Nekropolü

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 147)

Fotoğraf 2.49: Aslanşah Nekropolü (Aslanşah Köyü) Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 148)

Fotoğraf 2.50: Aslanşah Nekropolü

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 148)

Fotoğraf 2.51: Kilisebeleni Yerleşimi (Tepeltepe Köyü) Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 149)

Fotoğraf 2.52: Kilisebeleni Yerleşimi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 149)

Fotoğraf 2.53: Gölcük Yerleşimi (Tepeltepe Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 150)

Fotoğraf 2.54: Yumurcaktaş Kale Yerleşimi (Yumurcaktaş Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 152)

Fotoğraf 2.55: Yumurcaktaş Kale Yerleşimi (Yumurcaktaş Köyü) Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 152)

Fotoğraf 2.56: Kabaktepe Yerleşimi (Akviran Köyü)

Kaynak: (Giresun Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 2.57: Ahurcuk Kalesi (Ahurcuk Kalesi)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 155)

Fotoğraf 2.58: Ahurcuk Kalesi (Ahurcuk Kalesi) Seramik Örnekleri

Kaynak: (Giresun Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 2.59: Kilisetarla Yerleşimi (Taşcılı Köyü) Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 157)

Fotoğraf 2.60: Kilisetarla Yerleşimi (Taşcılı Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 157)

Fotoğraf 2.61: Dikmentepe Yerleşimi (Ekecek Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 158)

Fotoğraf 2.62: Dikmentepe Yerleşimi (Ekecek Köyü)

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 159)

Fotoğraf 2.63: Kaleboynu Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.64: Kaleboynu Kalesi Spiral (Koç Boynuzu) Figürlü ETÇ Seramikleri

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.65: Kaleyanı Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.66: Kaleyanı Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.67: Yeniaslan Höyüğü

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 37)

Fotoğraf 2.68: Ortakent Tümülüsü

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 38)

Fotoğraf 2.69: Sıradur Höyüğü

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 38)

Fotoğraf 2.70: Kale Yerleşmesi Seramik Örnekleri

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 147)

Fotoğraf 2.71: Kale Yerleşmesi

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 147)

Fotoğraf 2.72: Karut Höyüğü

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 148)

Fotoğraf 2.73: Tilkitepesi

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 148)

Fotoğraf 2.74: Tilkitepesi Seramik Örnekleri

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 148)

Fotoğraf 2.75: Çataltepe Seramik Örnekleri

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 149)

Fotoğraf 2.76: Çataltepe Yerleşmesi

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 149)

Fotoğraf 2.77: Burhaniye Köyü/Hisargeliş Köyü Mevkii

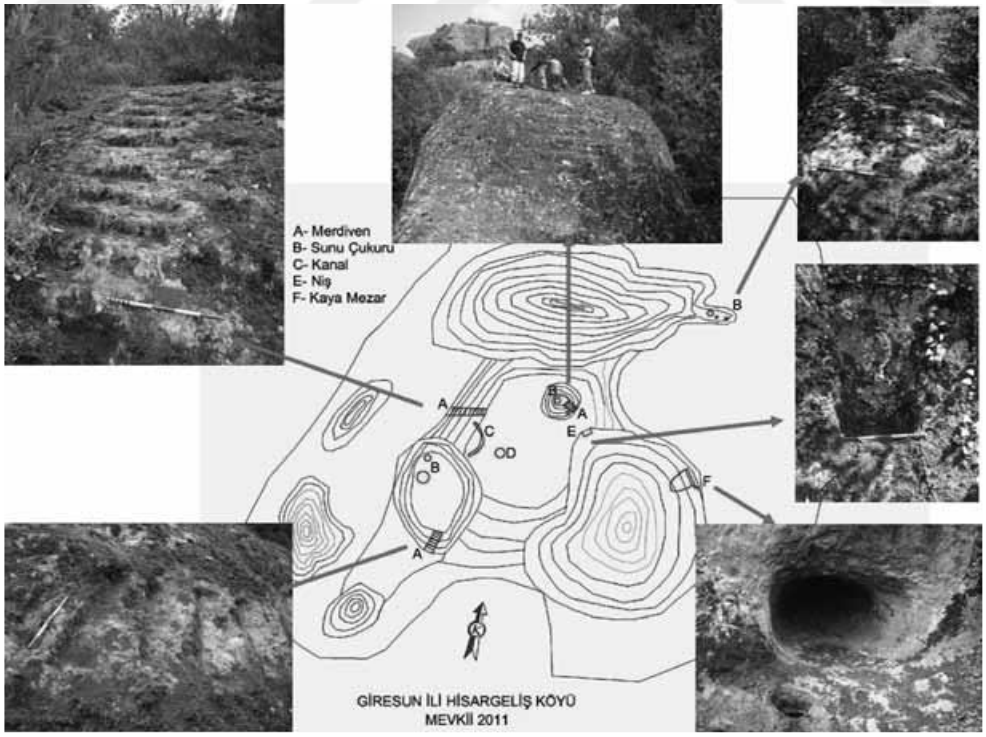

Kaynak: (Doksanaltı, Mimiroğlu ve Aslan, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", 142)

Fotoğraf 2.78: Sıradur Höyüğü

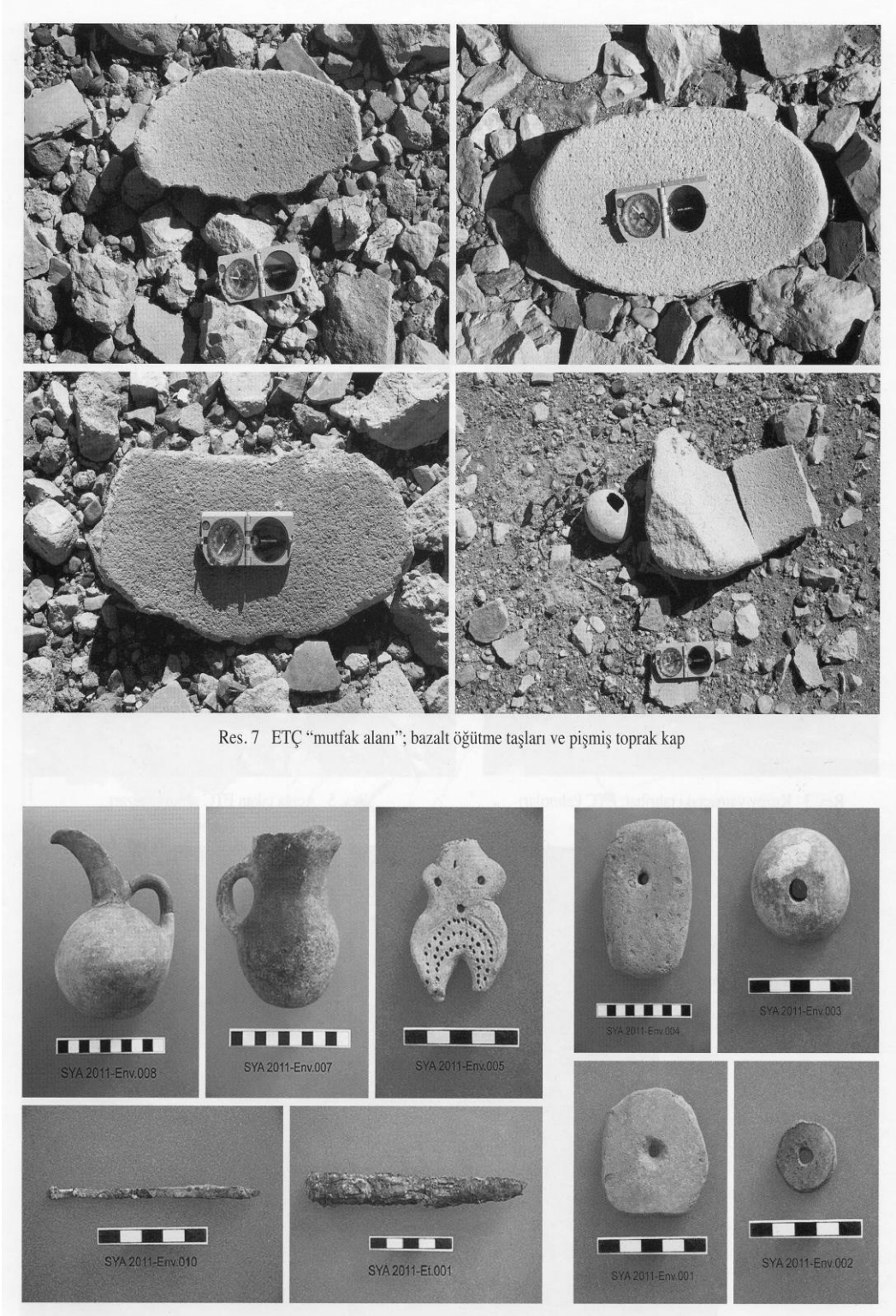

Kaynak: (Engin, "Baraj Suyu Altında Kalan Bir Höyüğün Akıbeti: Sıradur Höyüğü", 142)

Fotoğraf 2.79: Kızlar Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 84)

Fotoğraf 2.80: Örenşehir I-II

Kaynak: (Kaymakçı, "Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 327**)**

Fotoğraf 2.81: Örenşehir I-II ETÇ- II. Binyıl Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı, "Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 327)

Fotoğraf 2.82: Kalebaşı Mevkii

Kaynak: (Kaymakçı, "Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 328)

Fotoğraf 2.83: Gavur Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı, "Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 329)

Fotoğraf 2.84: Kale Mevkii

Kaynak: (Kaymakçı, "Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 329)

Fotoğraf 2.85: Çıkrık Kapı Kalesi

Kaynak: Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 260)

Fotoğraf 2.86: Hıdırellez (Rumtepe) Yerleşimi.

Kaynak: Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 262-263)

Fotoğraf 2.87: Şaban Kalesi, Kült Alanı, Kaya Mezarı

Kaynak: Kaymakçı, vd., "Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 264)

Fotoğraf 2.88: Kalebaşı Yerleşimi

Kaynak: Kaymakçı, Salih, Güneş Özdal ve Tuğçe Merve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 131)

Fotoğraf 2.89: Diler Köyü

Kaynak: Kaymakçı, Salih, Güneş Özdal ve Tuğçe Merve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 129)

Fotoğraf 2.90: Gavur Tepe Kutsal Alanı

Kaynak: Kaymakçı, Salih, Güneş Özdal ve Tuğçe Merve Zinal, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 130)

Fotoğraf 2.91: Pilav Tepesi (a), GKÇ-ETÇ Seramikleri (b), GDÇ Seramiği (c)

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 188)

Fotoğraf 2.92: Küllüce-1, GKÇ-ETÇ Seramikleri (b), p.t. Hayvan Figürini (c)

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 188)

Fotoğraf 2.93: Tepetarla, İÖ 2. Binyıl Seramikleri (b),Bazalttan Öğütme Taşları (c)

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 189)

Fotoğraf 2.94: Yazıtarla (a),GKÇ-ETÇ Seramikleri (b), Demir Çağı Seramikleri (c)

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 189)

Fotoğraf 2.95: Güleyanı (a), İÖ 3. Binyıl ve Demir Çağı Seramikleri (b)

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 189)

Fotoğraf 2.96: Kırantarla (a-b), İÖ 3. Binyıl ve Demir Çağı Seramikleri (c)

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 190)

Fotoğraf 2.97: Güngörmez Yerleşmesi

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 190)

Fotoğraf 2.98: Evliyatepesi Yerleşmesi

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 191)

Fotoğraf 2.99: Evliyatepesi Yerleşmesi Seramik Örnekleri

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 191)

Fotoğraf 2.100: Abdili Kurganı

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 191)

Fotoğraf 2.101: Fırışlık Yerleşimi ve Seramik Buluntuları

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 192)

Fotoğraf 2.102: Uzuntepeler ve Seramik Buluntuları

Kaynak: (Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları", 192)

Fotoğraf 2.103: Kurul Kalesi Yerleşim Planı

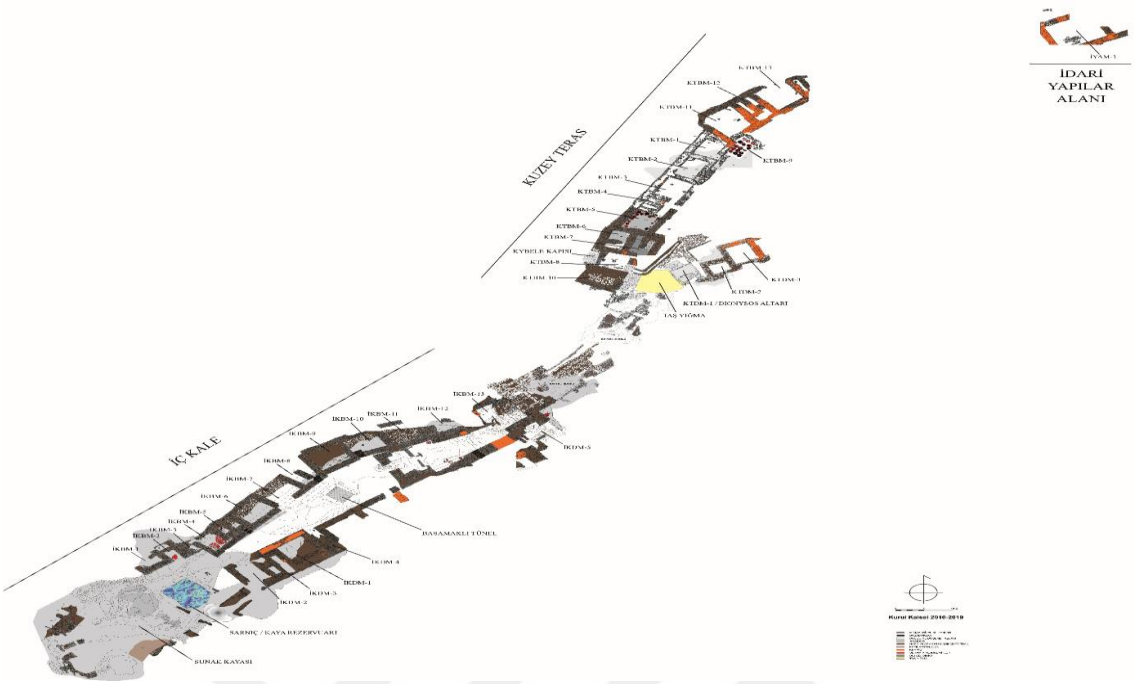

Kaynak: (Akçay, Bulut, "Kurul Kalesi'nde Mekânsal Organizasyon, Mimari Malzeme ve Yapı Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme", 23)

Fotoğraf 2.104: Kurul Kalesi Depo Yapıları

Kaynak: (Akçay, Bulut, "Kurul Kalesi'nde Mekânsal Organizasyon, Mimari Malzeme ve Yapı Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme", 27)

Fotoğraf 2.105: Herközü Tümülüsü

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 187)

Fotoğraf 2.106: Konacık Köyü Kaya Mezarları

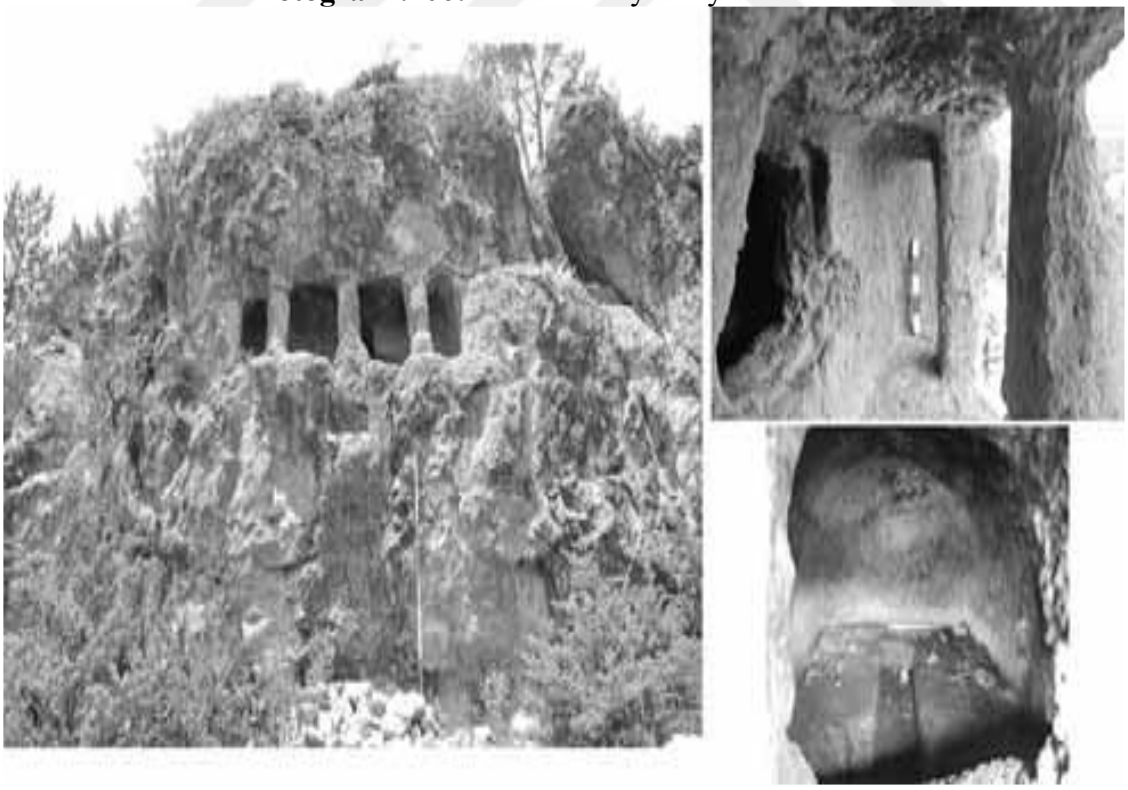

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 188)

Fotoğraf 2.107: Terek Kayası

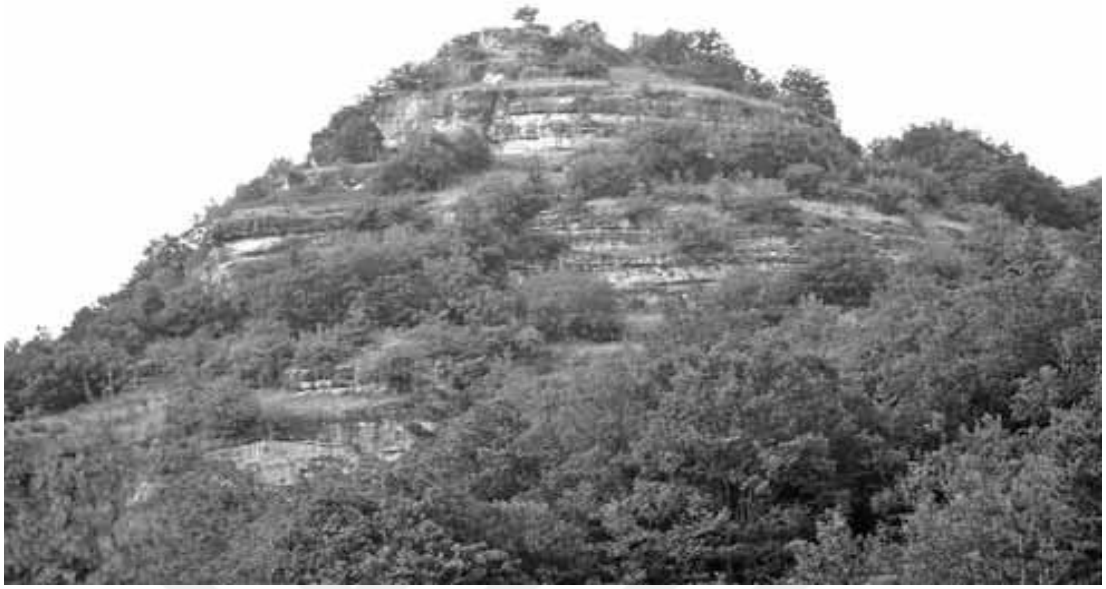

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 188)

Fotoğraf 2.108: Arıkmusa Basamaklı Tünel ve Kaya Mezarı

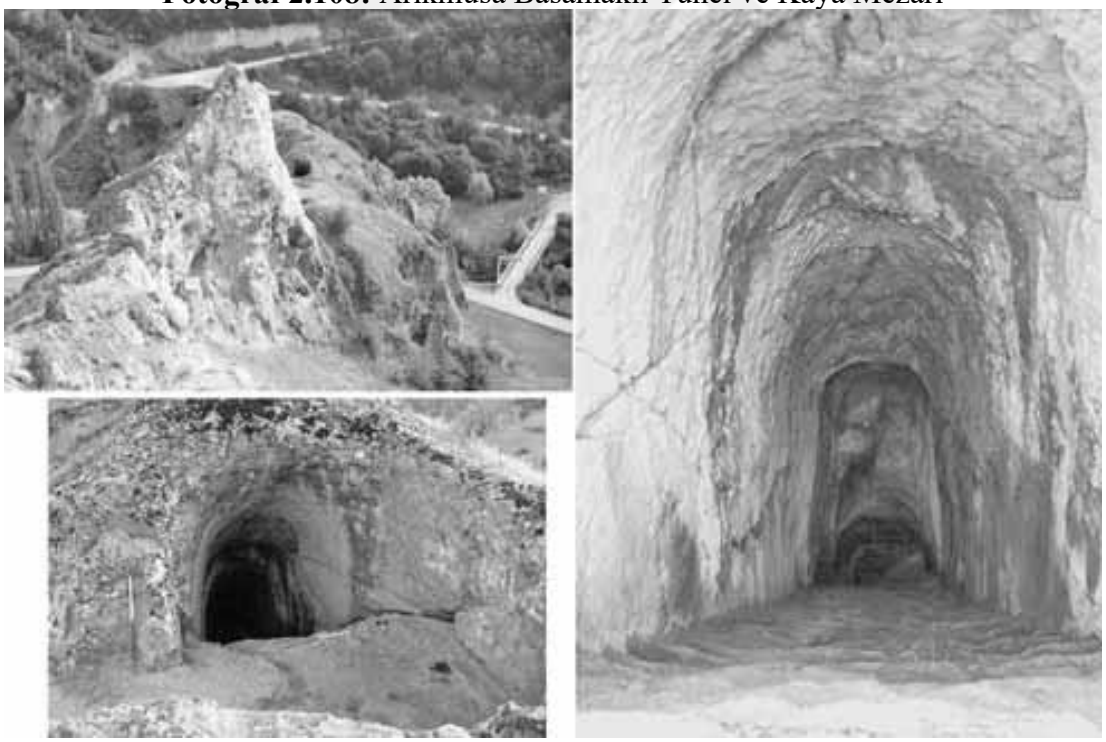

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 188)

Fotoğraf 2.109: Müslüm Sarıca Höyük

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 190)

Fotoğraf 2.110: Çukurçayır Höyük

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 191)

Fotoğraf 2.111: Karga Tepesi

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 192)

Fotoğraf 2.112: Hanyeri Höyük

Kaynak: (Şenyurt, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları". 192)

Fotoğraf 2.113: Kırantarla Höyük ve Yunak Tepe (Ok İşareti)

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 269)

Fotoğraf 2.114: Kırantarla Höyük Seramik Örnekleri

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 269)

Fotoğraf 2.115: Kırantarla Tümülüsü

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 269)

Fotoğraf 2.116: İmamoğlu Gölü Tepesi Seramik Örnekleri

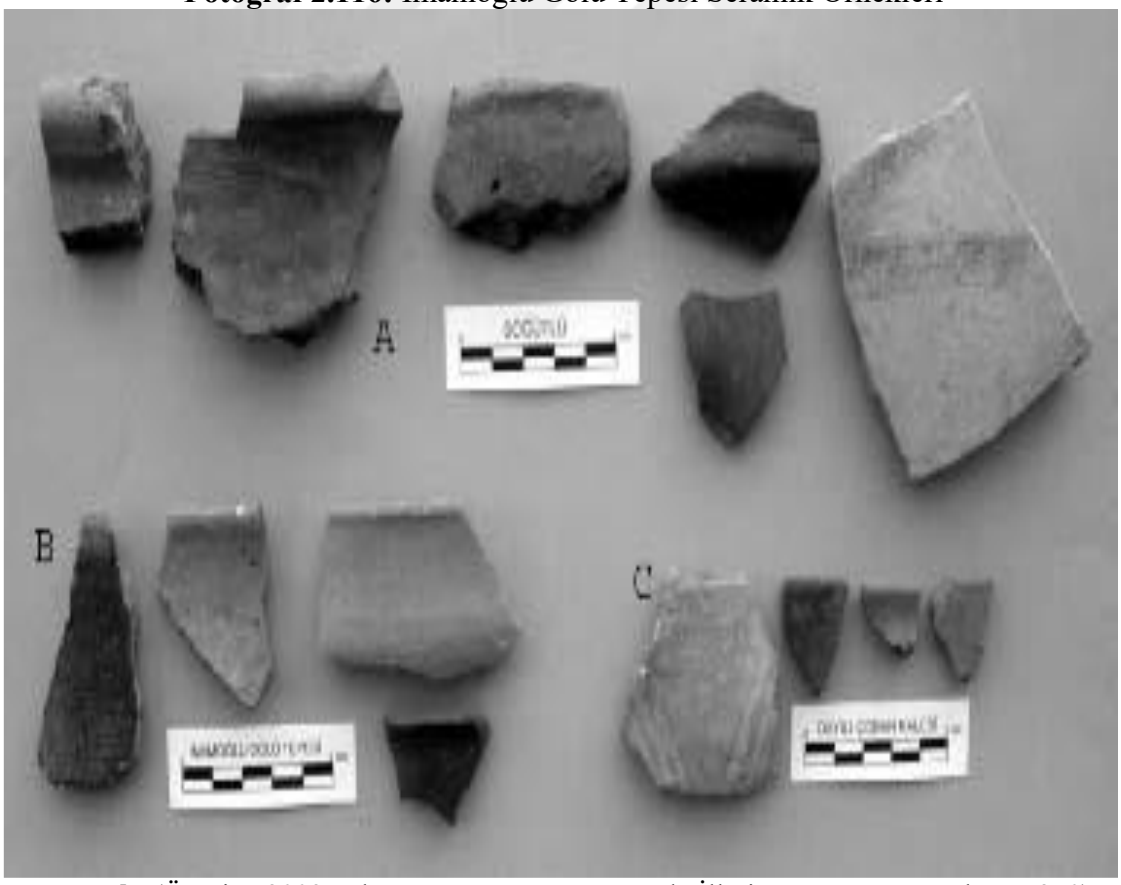

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 270)

Fotoğraf 2.117: Tederiğin Tepeönü

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 270)

Fotoğraf 2.118: Çukurçayır Tümülüsü

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 271)

Fotoğraf 2.119: Çoban Kalesi

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 271)

Fotoğraf 2.120: Sarıca, Göllüyazı Höyük

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 272)

Fotoğraf 2.121: Sarıca, Göllüyazı Höyük Seramik Örnekleri

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 272)

Fotoğraf 2.122: Söğütlüdere Yerleşmesi

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 272)

Fotoğraf 2.123: Geldişer Yerleşmesi

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 273)

Fotoğraf 2.124: BuzlukYerleşmesi

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 274)

Fotoğraf 2.125: Yardere Yerleşmesi

Kaynak: (Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", 274)

Fotoğraf 2.126: Ada Mevkii

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.127: Almoğun Yerleşimi Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.128: Çalgan Şelale Mevkii

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.129: Tepe Tarla Yerleşim Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.130: Gavur Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.131: Kavaklığıntaş Yerleşimi Seramik Örnekleri

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.132: Alucra Tarla

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 2.133: Yerleşme Türü

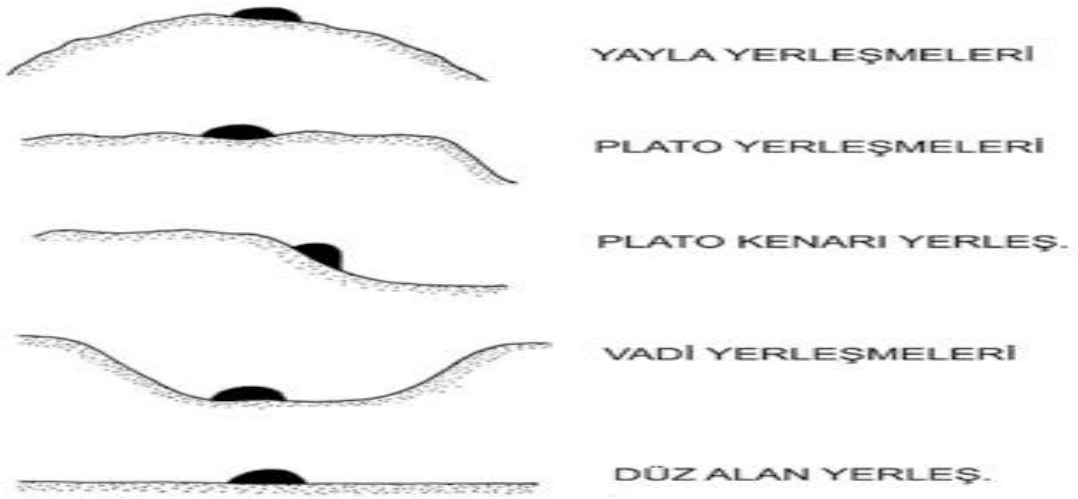

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2013 Yılı Yüzey Araştırması", 426)

Fotoğraf 2.134: Prehistorik Buluntular

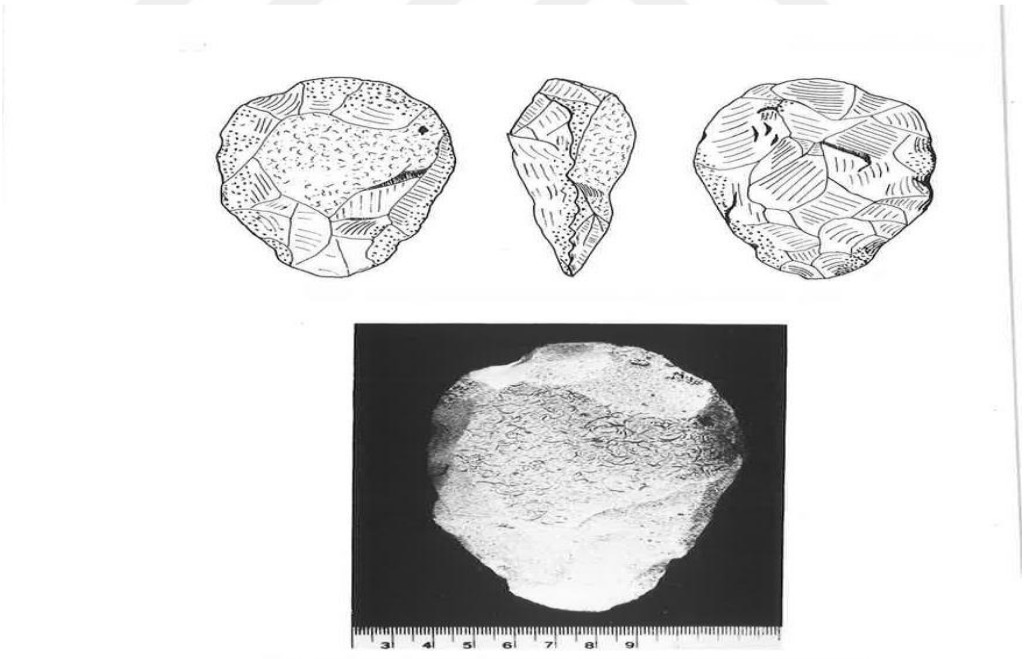

Kaynak: (Gündüzalp, "İçdoğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular", 10)

EK 3: Levhalar

Levha 3.1: Levha

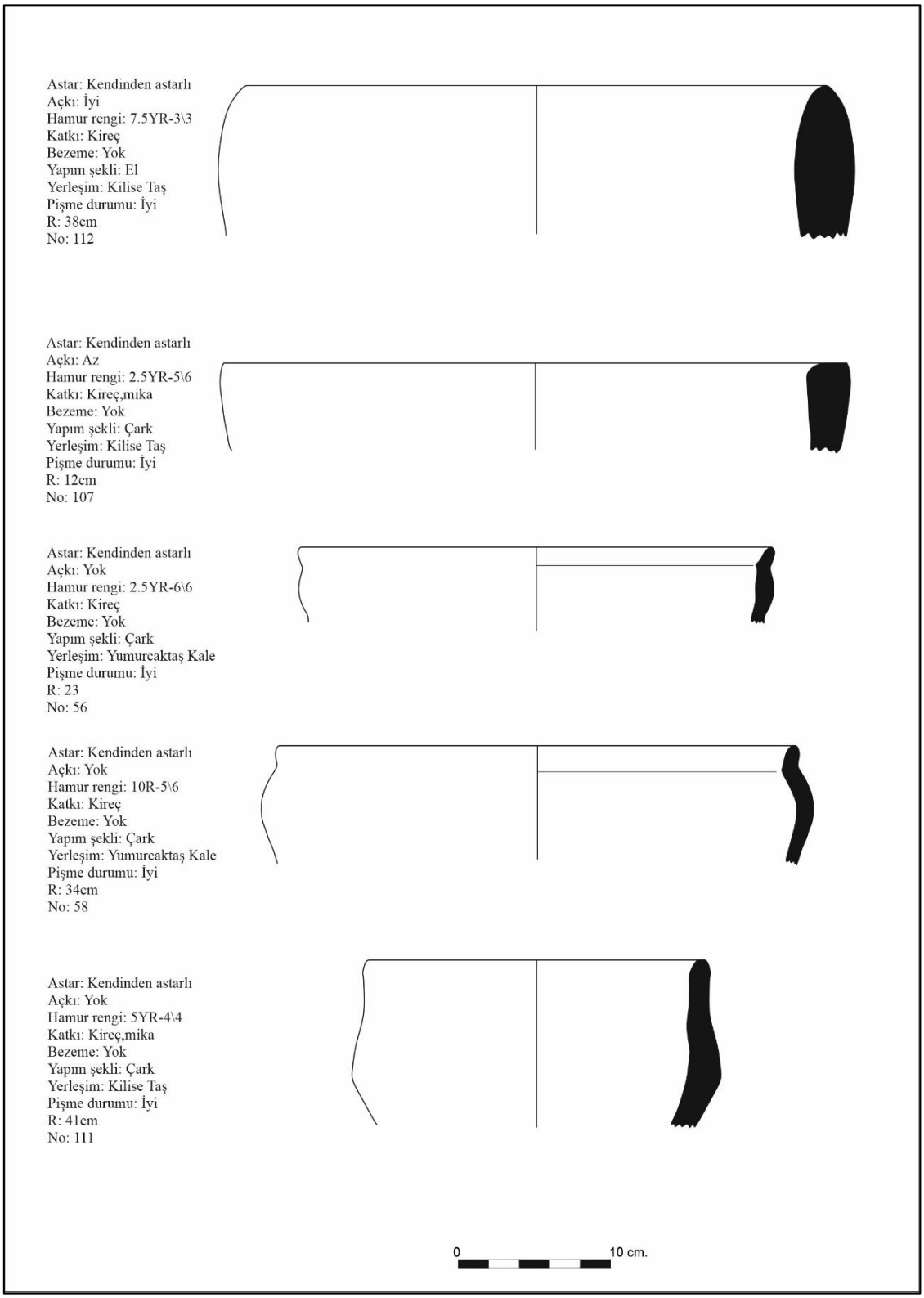

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 160)

Levha 3.2: Levha

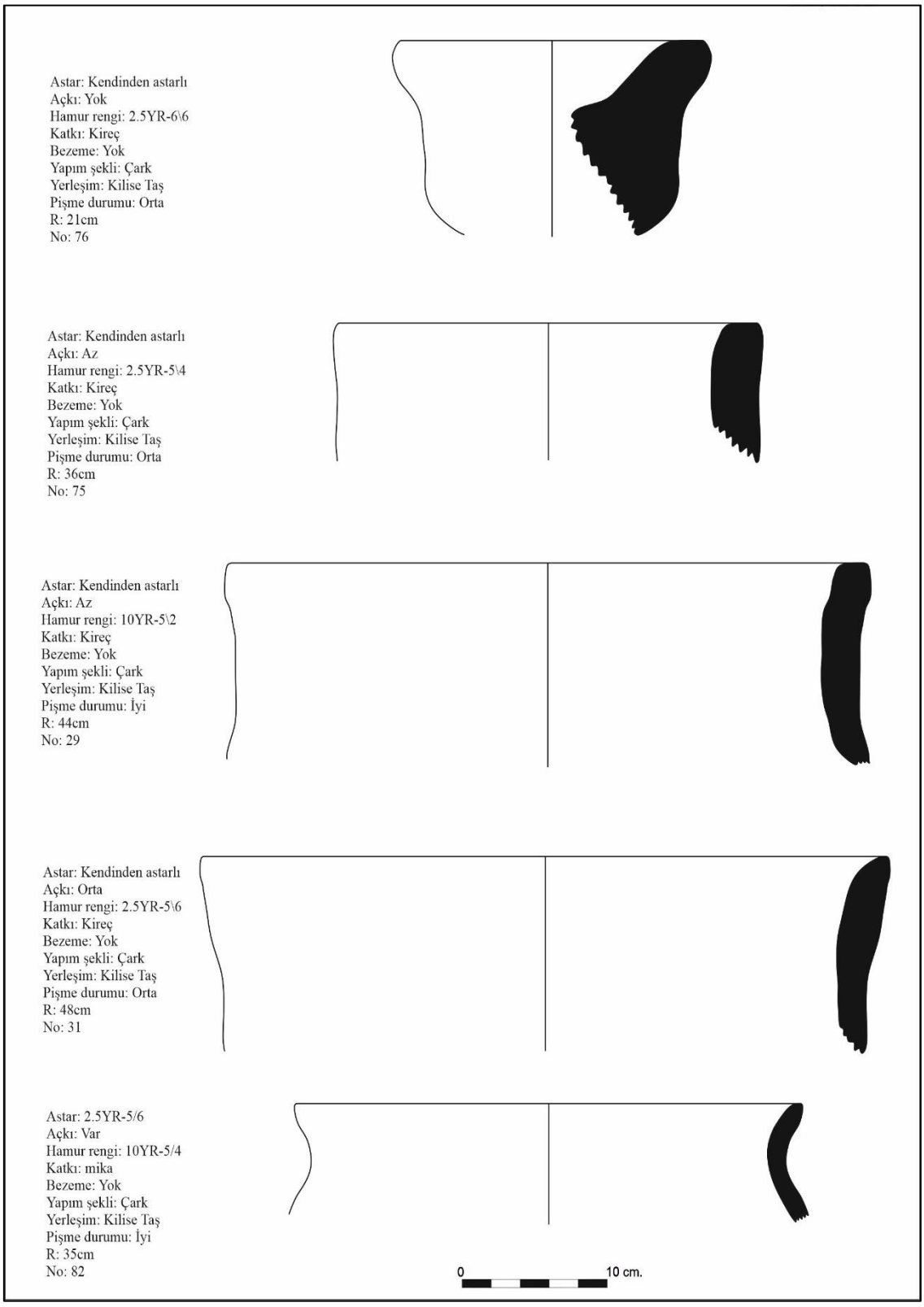

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 161)

Levha 3.3: Levha

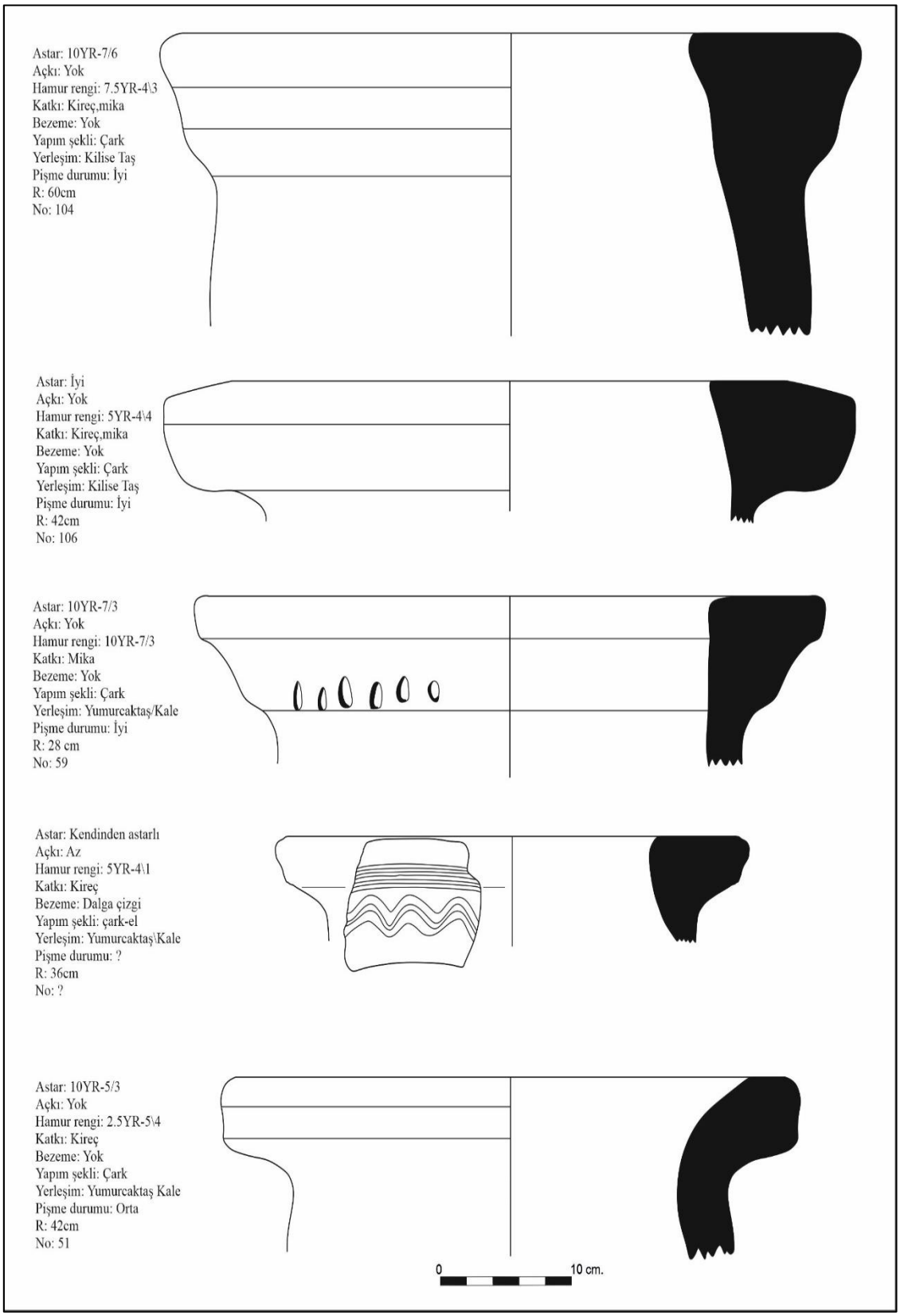

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 162)

Levha 3.4: Levha

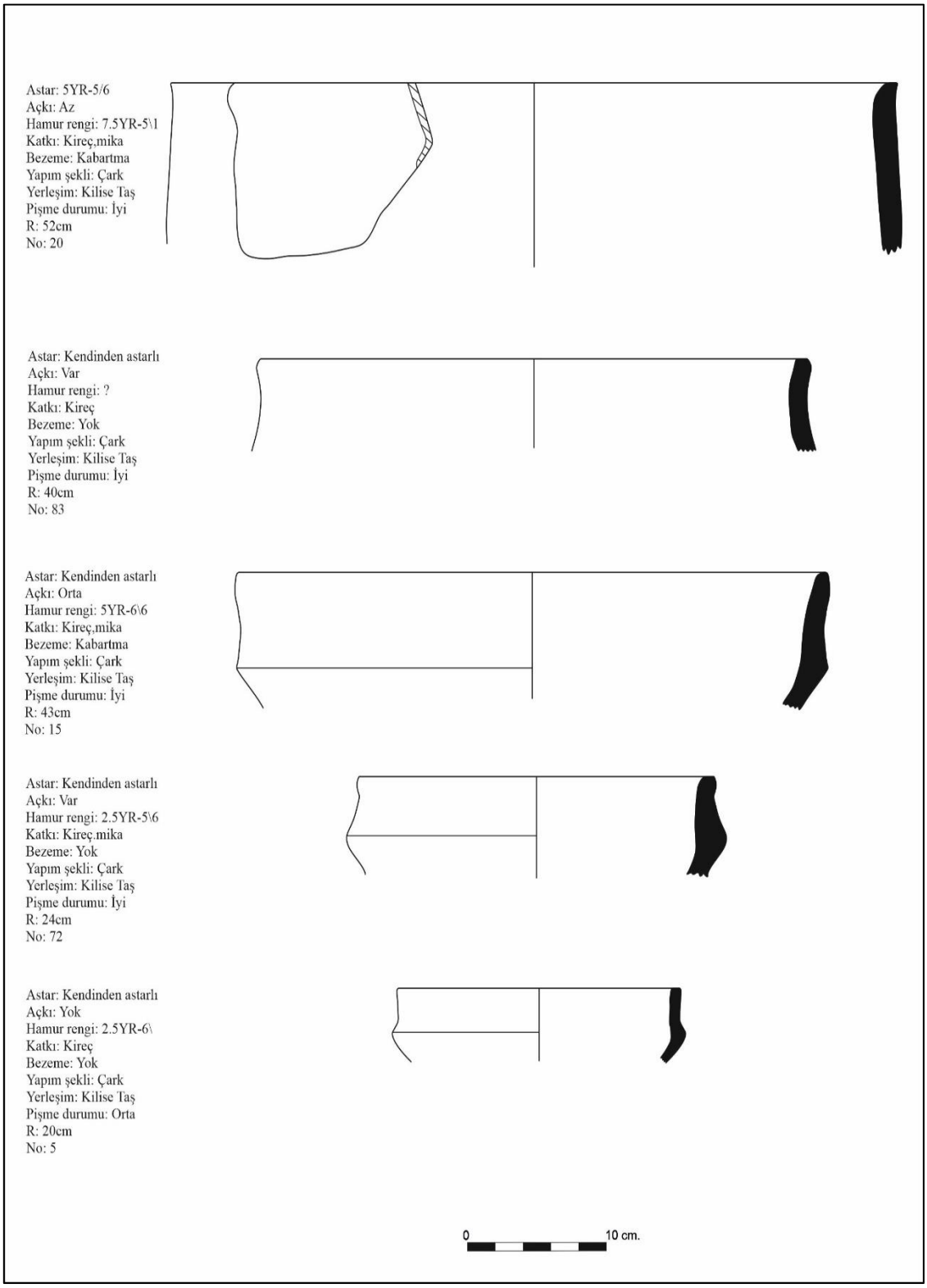

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 167)

Levha 3.5: Levha

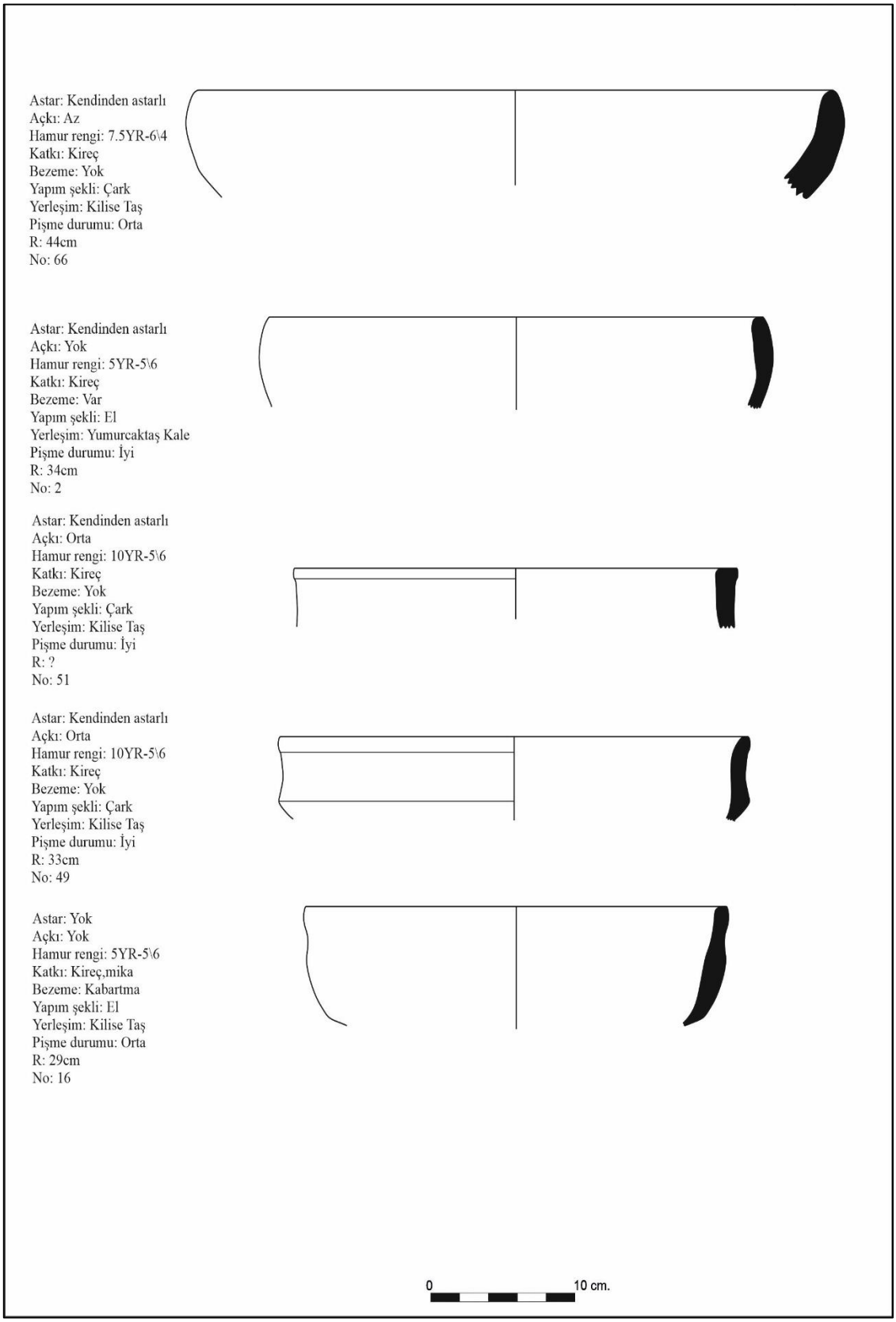

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 168)

Levha 3.6: Levha

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Az
Hamur rengi:5YR-7\6
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: İyi
R: 37cm
No: 95

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi:5YR-5\6
Katkı: Kireç,mika
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: İyi
R: 28cm
No: 105

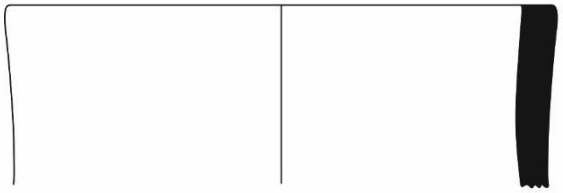

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Var
Hamur rengi: 2.5YR-5\4
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: Orta
R: 27cm
No: 74

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi: 5YR-5\6
Katkı: Kireç,mika
Bezeme: Var
Yapım şekli: El
Yerleşim: Yumurcaktaş\Kale
Pişme durumu: Orta
R: 22cm
No: 78

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: yok
Hamur rengi: 5YR-4/3
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: İyi
R: 22cm
No: 87

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 169)

Levha 3.7: Levha

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Kötü
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Kireç, mika, taşcık
Bezeme: -
Yapım şekli: El
Yerleşim: Han Tepesi
Pişme durumu: Orta
R: 38 cm
No: 27

Astar: 2.5YR-5\6
Açkı: Yok
Hamur rengi: 2.5YR-5\6
Katkı: Kum, bitki, mineral
Bezeme: Yok
Yapım şekli: El
Yerleşim: Elmacık ve Kalecik Mevki
Pişme durumu: İyi
R: 44 cm
No: 25

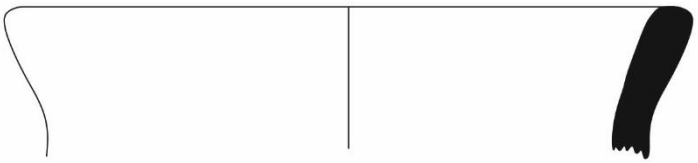

Astar: 5YR-5\6
Açkı: Kötü
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Kireç, taşçık
Bezeme: Yok
Yapım şekli: El
Yerleşim: Elmacık ve Kalecik Mevki
Pişme durumu: Kötü
R: 41 cm
No: 20

Astar: 7.5YR-5\6
Açkı: Orta
Hamur rengi: Açık kiremit
Katkı: Kireç, taşçık
Bezeme: Yok
Yapım şekli: El
Yerleşim: Elmacık ve Topalaksağ
Pişme durumu: Orta
R: 28 cm
No: 18

Astar: 7.5YR-5\6
Açkı: Orta
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Taşcık, mineral,
Bezeme: Yok
Yapım şekli: El
Yerleşim: Elmacık ve Kalecik Mevki
Pişme durumu: Orta
R: 20 cm
No: 25

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 170)

Levha 3.8: Levha

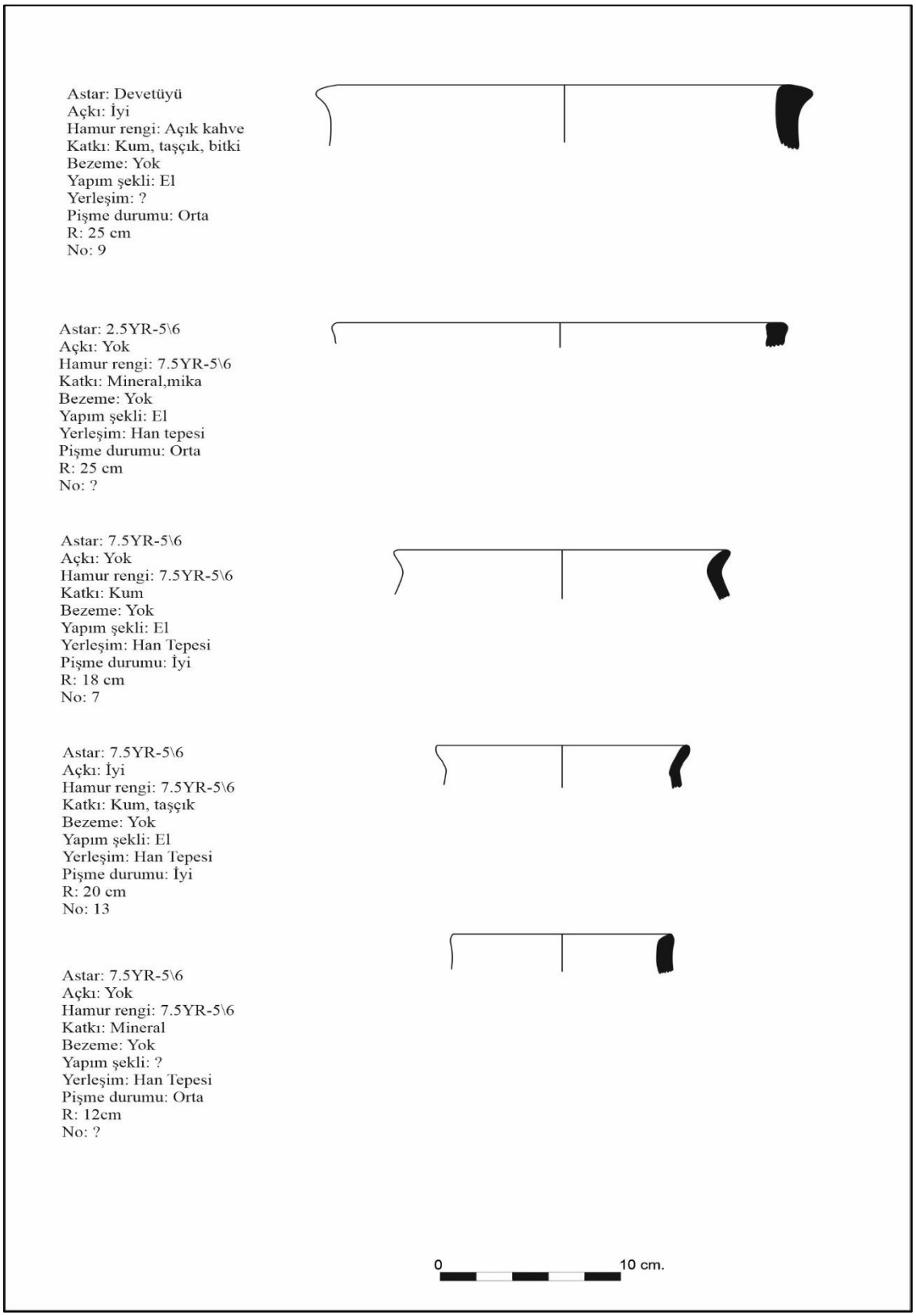

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 171)

Levha 3.9: Levha

Astar: 2.5YR-5\6
Açkı: Yok
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Mineral
Bezeme: Yok
Yapım şekli: El
Yerleşim: Han tepesi
Pişme durumu: Orta
R: Çapsız
No: ?

Astar: 2.5YR-5\6
Açkı: Yok
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Mineral
Bezeme: Yok
Yapım şekli: ?
Yerleşim: Han tepesi
Pişme durumu: Orta
R: 20 cm
No: ?

Astar: 7.5YR-5\6
Açkı: Yok
Hamur rengi: 2.5YR-5\6
Katkı: Mineral
Bezeme: Yok
Yapım şekli: ?
Yerleşim: Han tepesi
Pişme durumu: Orta
R: 16cm
No: ?

Astar: 7.5YR-4\2
Açkı: Orta
Hamur rengi: 7.5YR-4\2
Katkı: Kum, bitki
Bezeme: Yok
Yapım şekli: El
Yerleşim: ?
Pişme durumu: Orta
R: 28 cm
No: ?

Astar: 5YR-6\4
Açkı: Yok
Hamur rengi: 5YR-6\4
Katkı: Mineral
Bezeme: Yok
Yapım şekli: ?
Yerleşim: Han tepesi
Pişme durumu: Orta
R: 8 cm
No: ?

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I,* 172)

Levha 3.10: Levha

Astar: 7.5YR-5\6
Açkı: Kötü
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: KumTaşcık, bitki
Bezeme: Çentik
Yapım şekli: El
Yerleşim: Elmacık Topalaksağ
Pişme durumu: İyi
R: 30 cm
No: 15

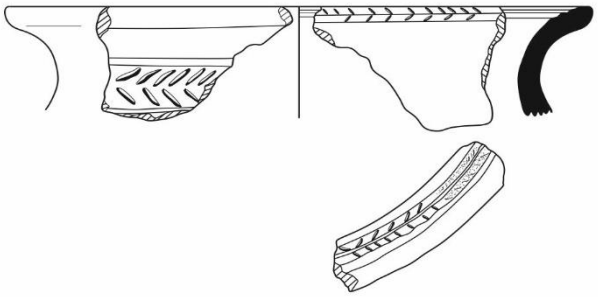

Astar: 7.5YR-5\6
Açkı: Yok
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Mineral
Bezeme: Zikzak, çizi bezeme
Yapım şekli: ?
Yerleşim: Han tepesi
Pişme durumu: Orta
R: 25cm
No: ?

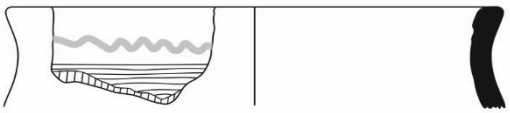

Astar: 25YR-5\6
Açkı: İyi
Hamur rengi: 2.5YR-5\6
Katkı: Kum, taşçık
Bezeme: Düz tarama motifi
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: ?
Pişme durumu: Orta
R: ?
No: 14

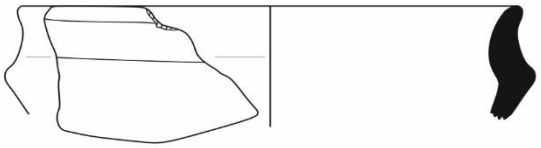

Astar: 7.5YR-5\6
Açkı: Kötü
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Kum, taşçık
Bezeme: Yiv, oluk
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Topalaksağ
Pişme durumu: Orta
R: 20 cm
No: 10

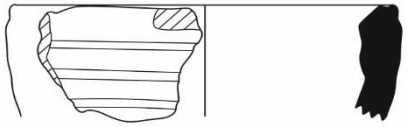

Astar: 7.5YR-5\6
Açkı: Orta
Hamur rengi: 7.5YR-5\6
Katkı: Taşcık, mineral
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: ?
Pişme durumu: İyi
R: 20 cm
No: 12

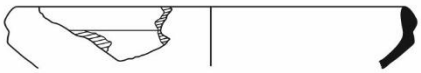

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 173)

Levha 3.11: Levha

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi: 5YR-5\4
Katkı: Kireç,mika
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: İyi
R: 14cm
No: 103

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi: 2.5YR-5\4
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Yumurcaktaş Kale
Pişme durumu: İyi
R: 10cm
No: 34

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi: 5YR-6\4
Katkı: Kireç,mika
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Yumurcaktaş Kale
Pişme durumu: Orta
R: 14cm
No: 10

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi: 5YR-5\4
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Yumurcaktaş Kale
Pişme durumu: İyi
R: 9cm
No: 20

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi: 2.5YR-6\8
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Yumurcaktaş Kale
Pişme durumu: İyi
R: 7cm
No: 17

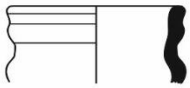

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 175)

Levha 3.12: Levha

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Az
Hamur rengi: 2.5YR-5\6
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: İyi
R: 13cm
No: 113

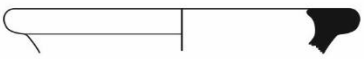

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Yok
Hamur rengi: 5YR-6\4
Katkı: Kireç,taşçık
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: İyi
R: 12cm
No: 46

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Az
Hamur rengi: 5YR-5\4
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Kilise Taş
Pişme durumu: İyi
R: 12cm
No: 67

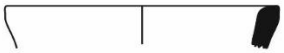

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Var
Hamur rengi: 5YR-6\6
Katkı: Kireç
Bezeme: Yok
Yapım şekli: Çark
Yerleşim: Yumurcaktaş Kale
Pişme durumu: İyi
R: 9cm
No: 29

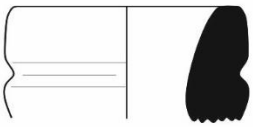

Astar: Kendinden astarlı
Açkı: Var
Hamur rengi: 7.5YR-6\4
Katkı: Kireç, az mika
Bezeme: Yok
Yapım şekli: El yapımı
Yerleşim: Yumurcaktaş\Kale
Pişme durumu: İyi
R: 6 cm
No: 73

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 176)

Levha 3.13: Levha

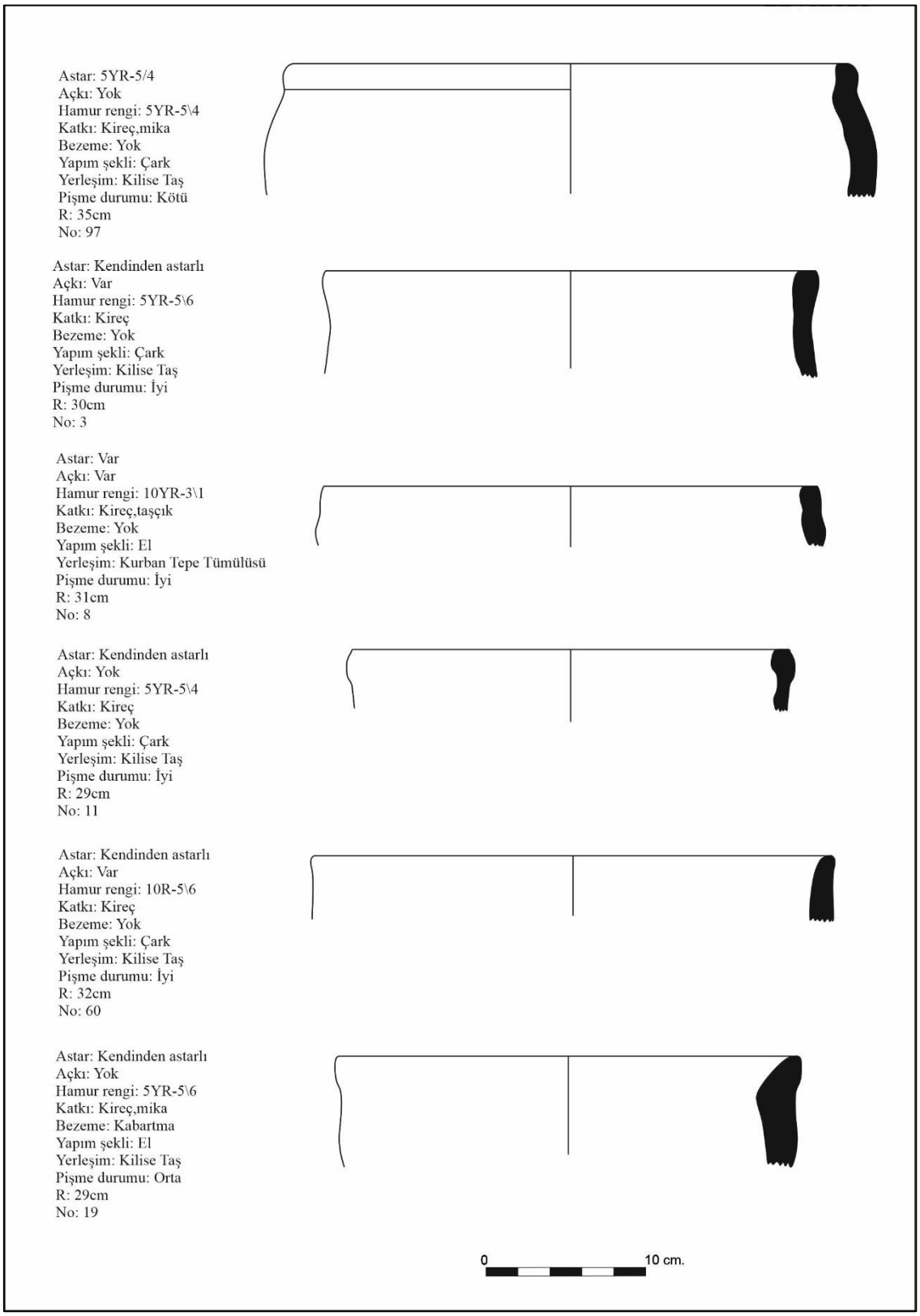

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 180)

Levha 3.14: Levha

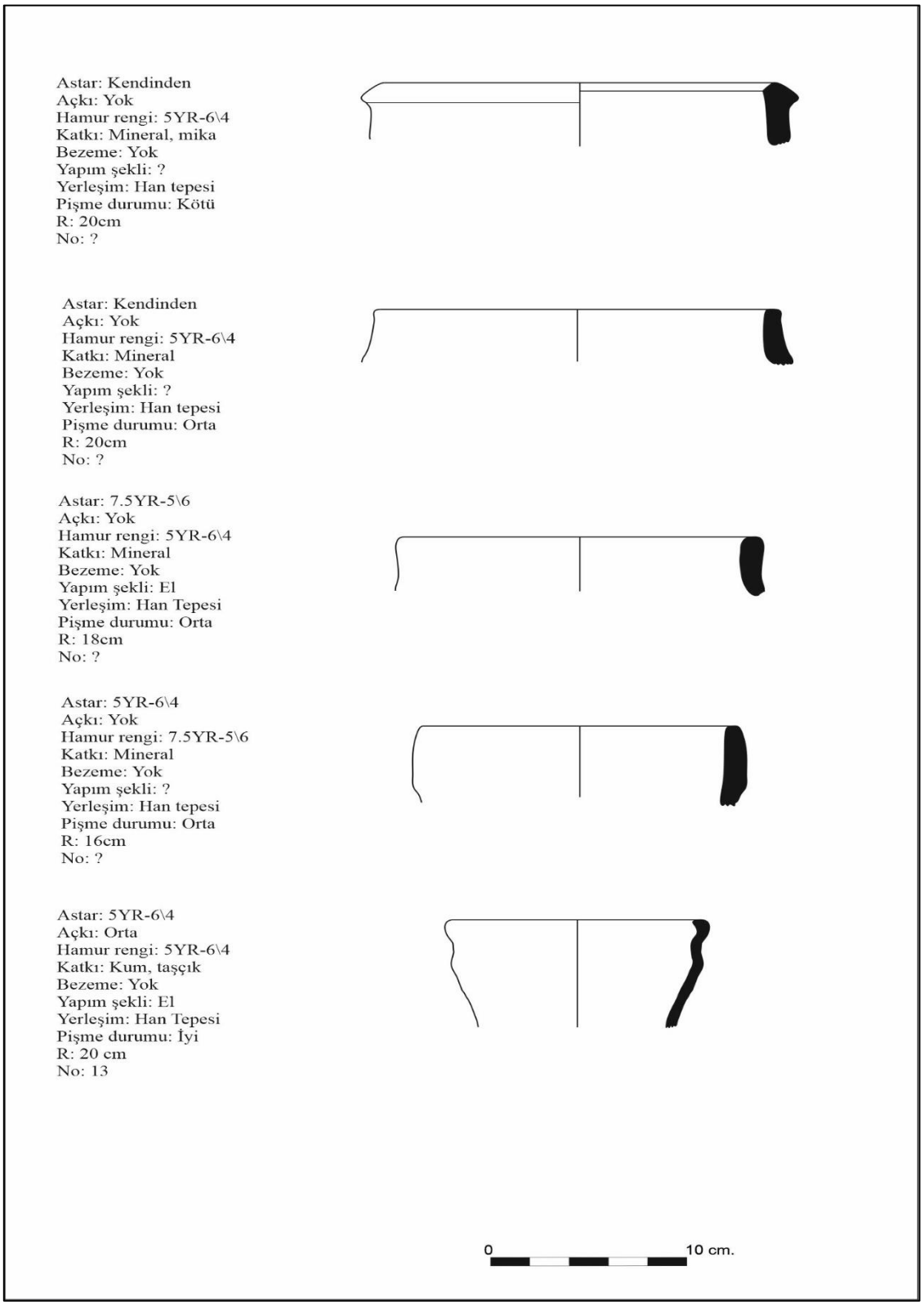

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 187)

Levha 3.15: Levha

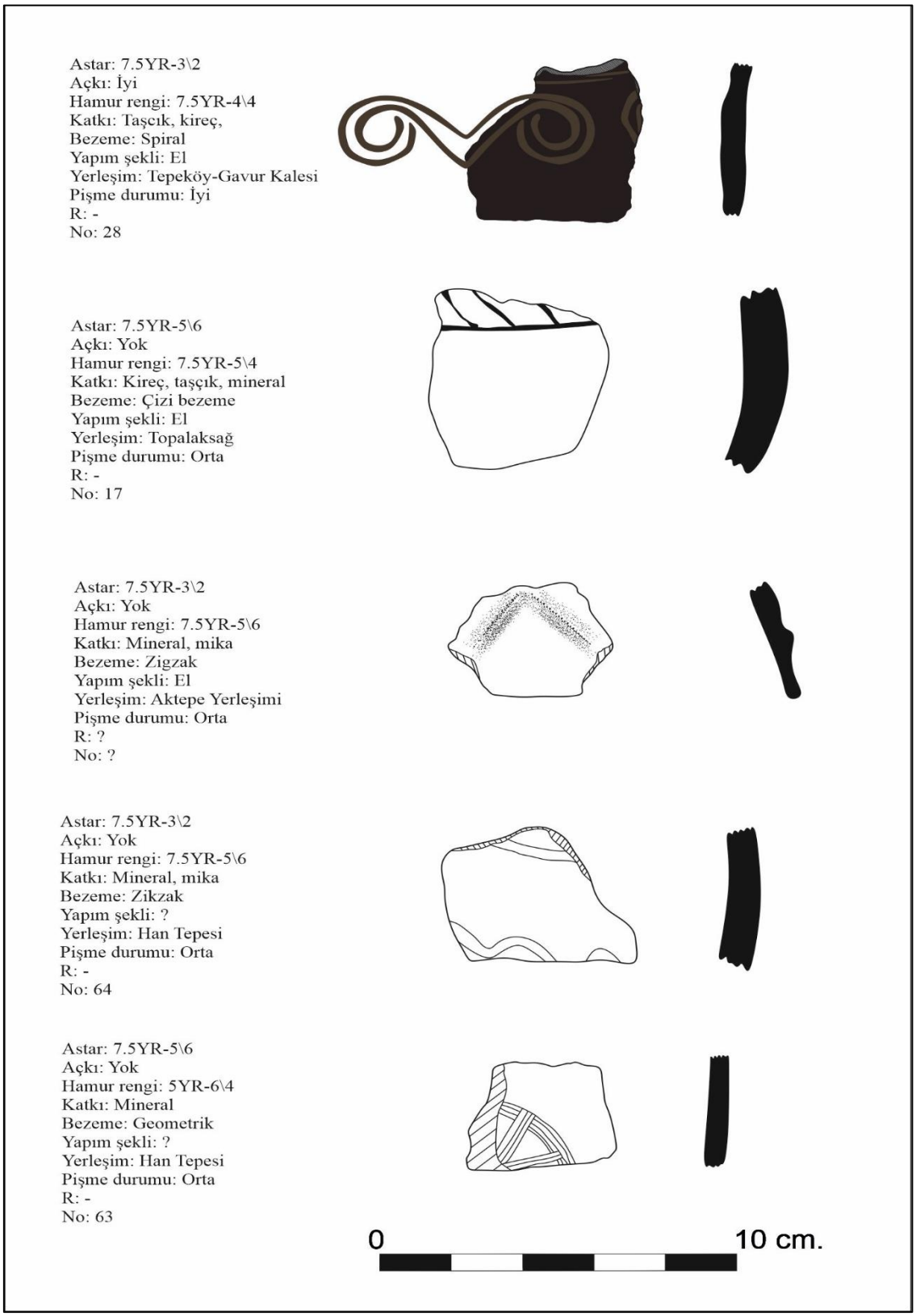

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 209)

Levha 3.16: Levha

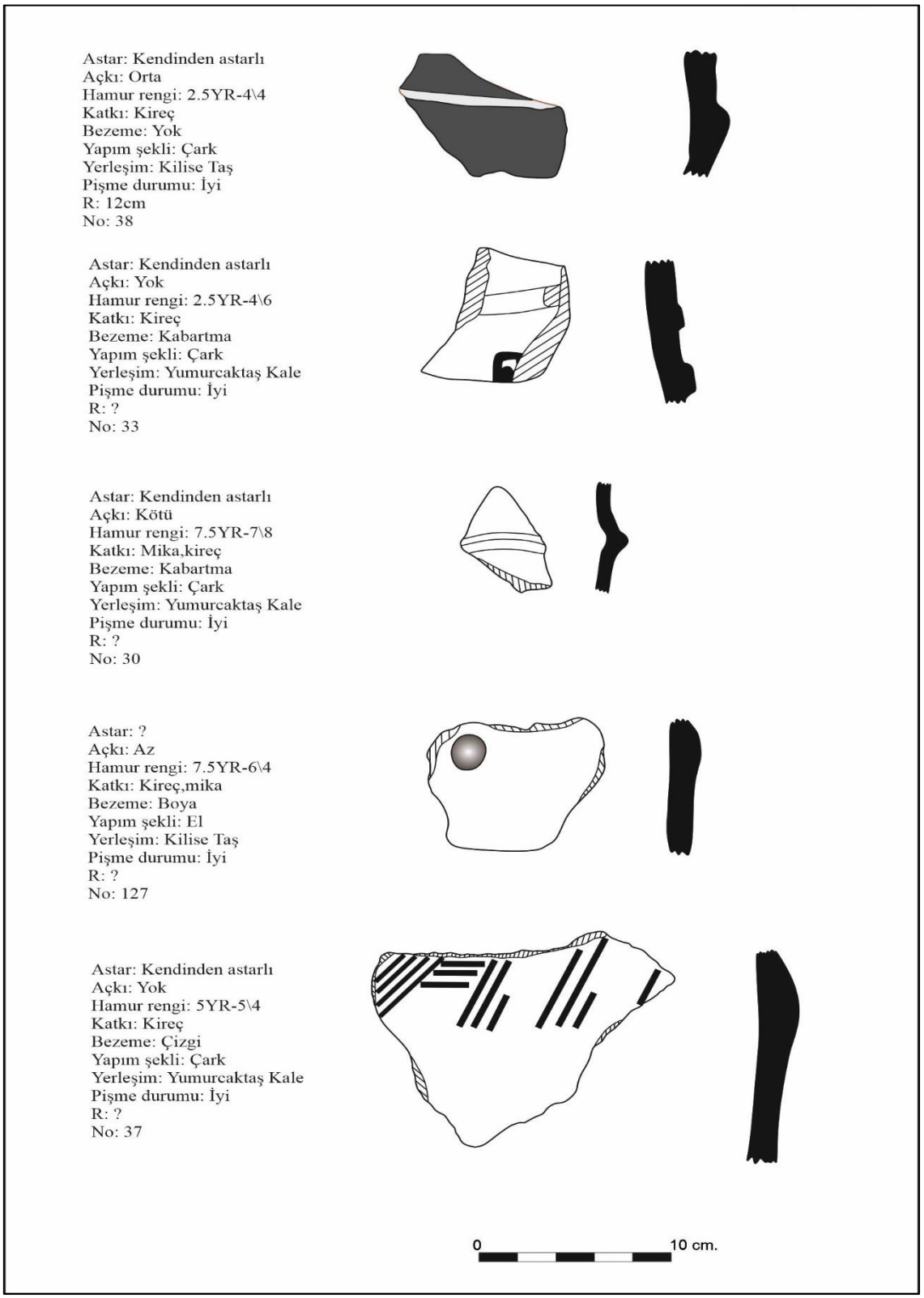

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 225)

Levha 3.17: Levha

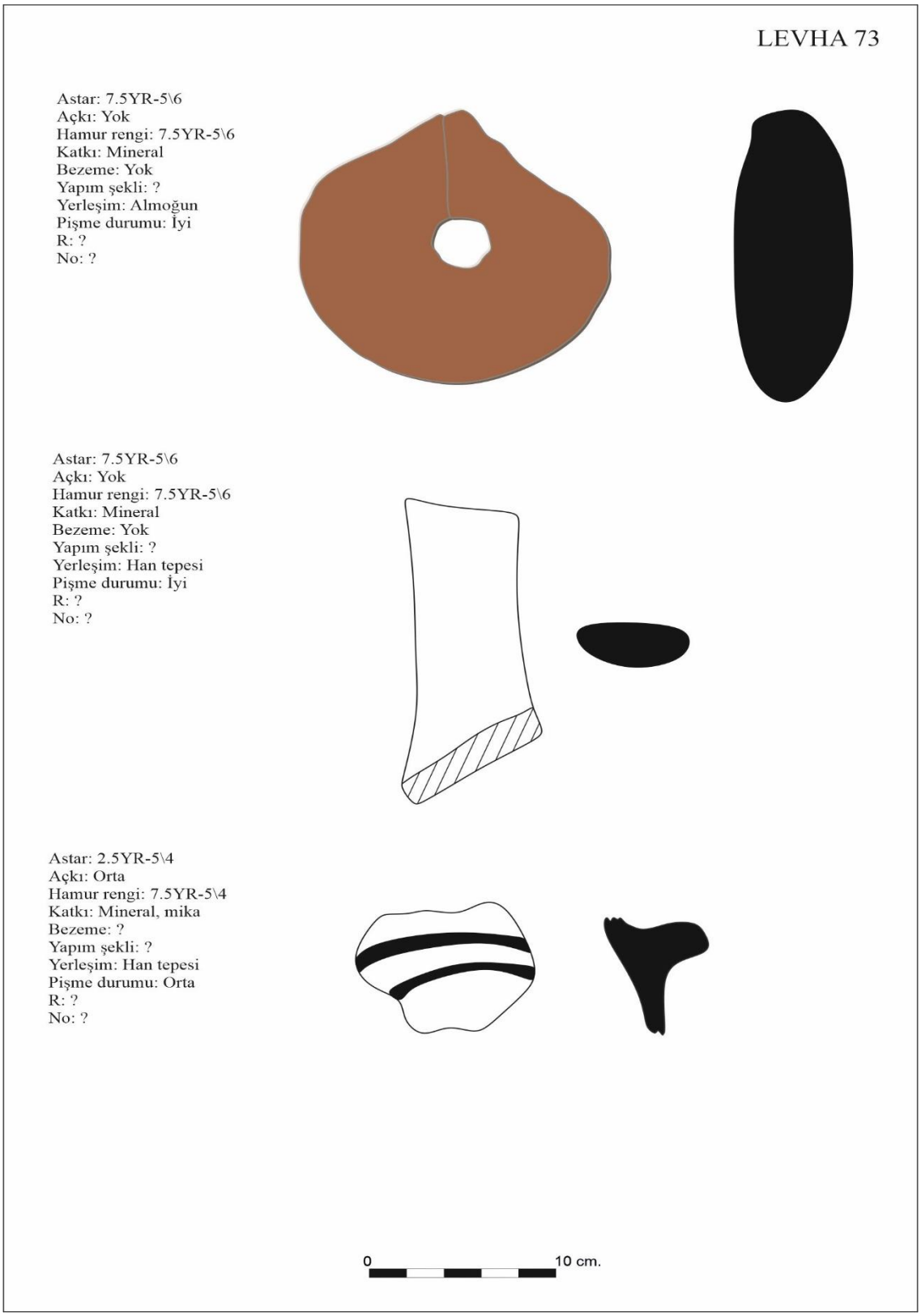

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 232)

Levha 3.18: Yeniaslan Höyüğü ETÇ Seramiği

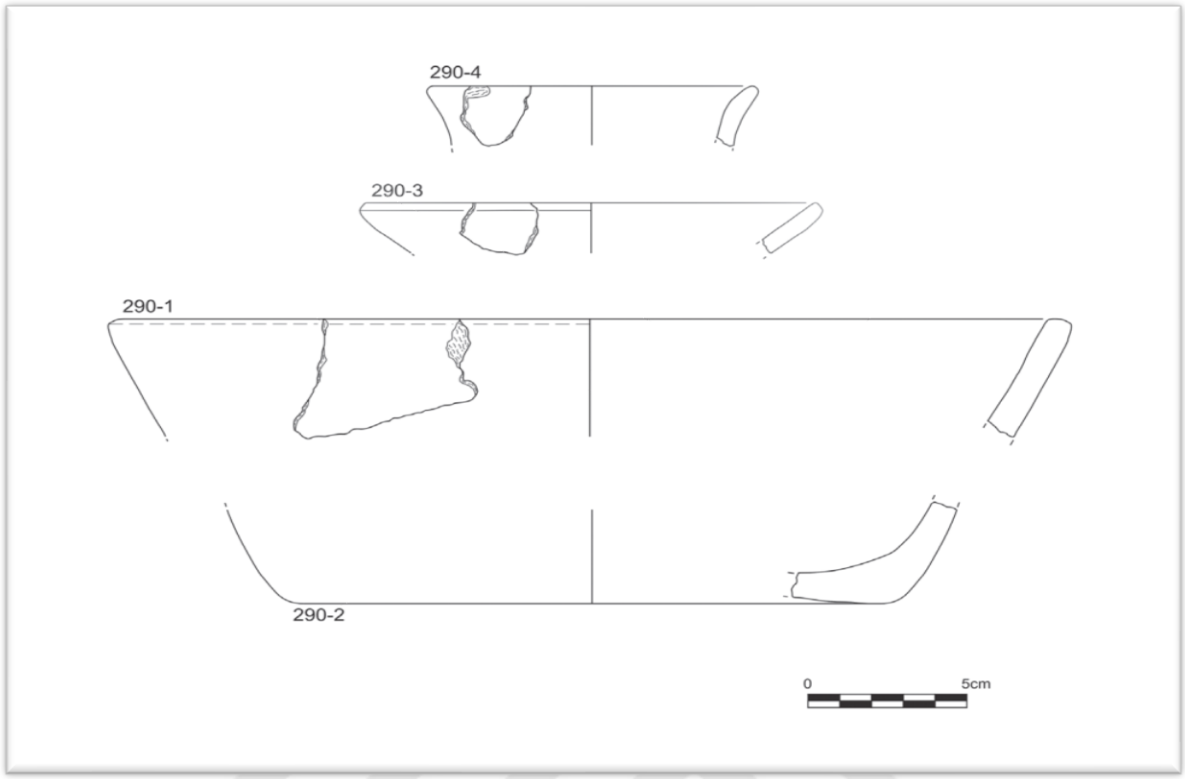

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 34)

Levha 3.19: Yeniaslan Höyüğü DÇ Seramiği

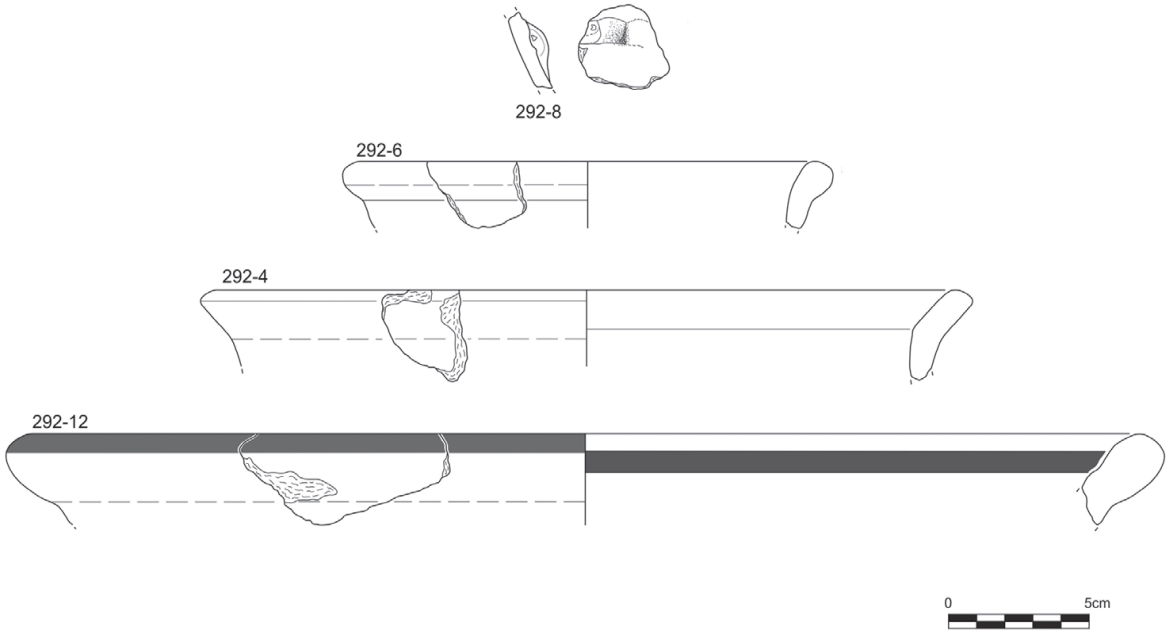

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 34)

Levha 3.20: Kale Yamaç Yerleşmesi Seramik Çizimleri

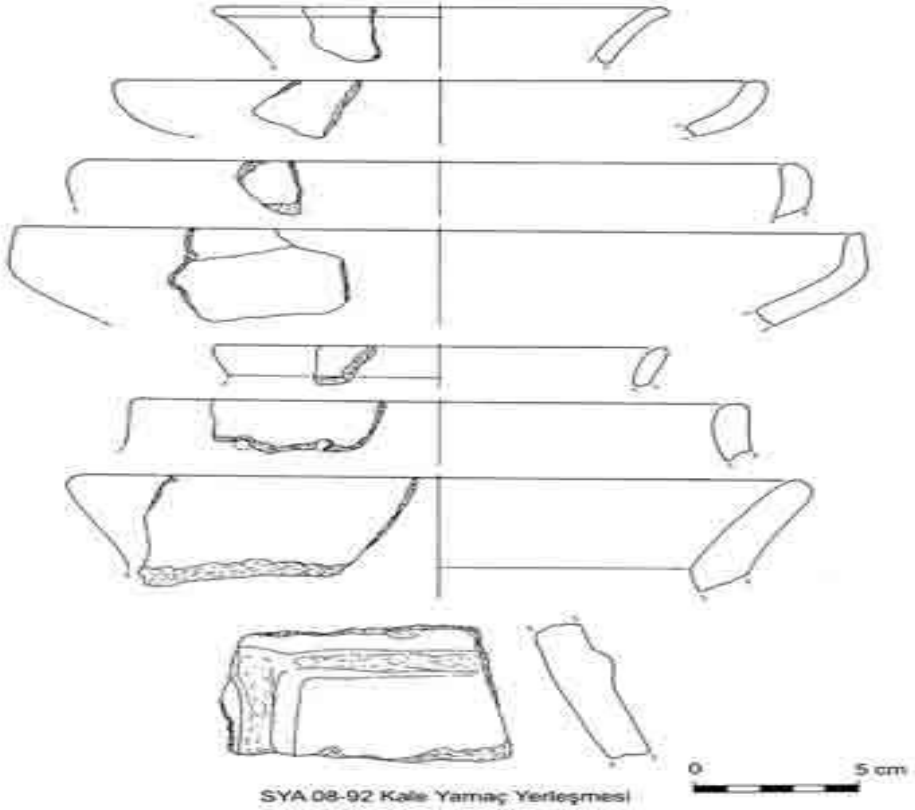

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 145)

Levha 3.21: Karut Höyüğü Seramik Çizimleri

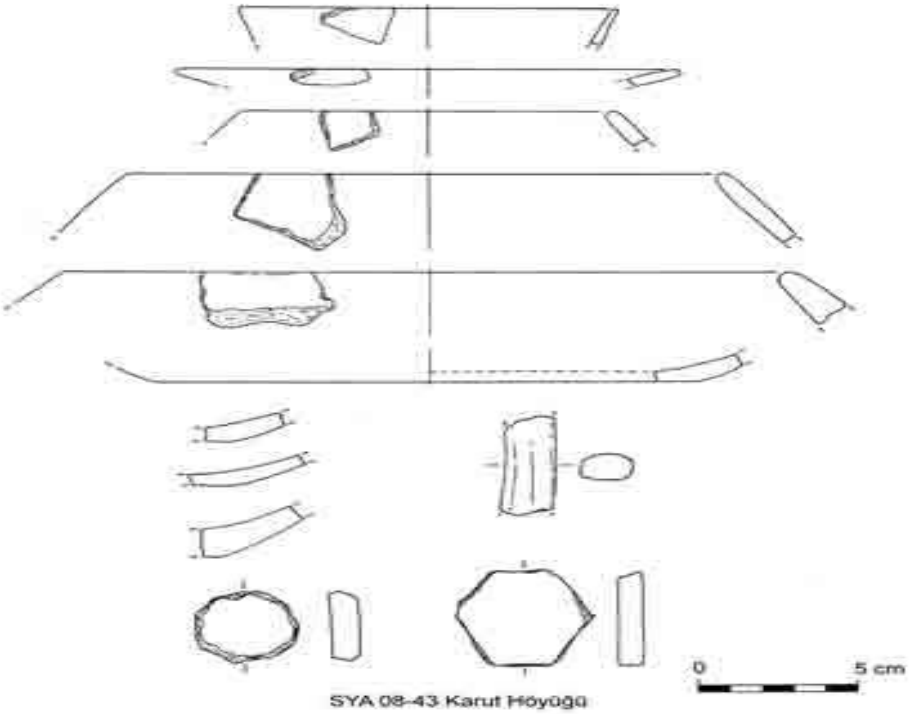

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 145)

Levha 3.22: Tilkitepesi Seramik Çizimleri

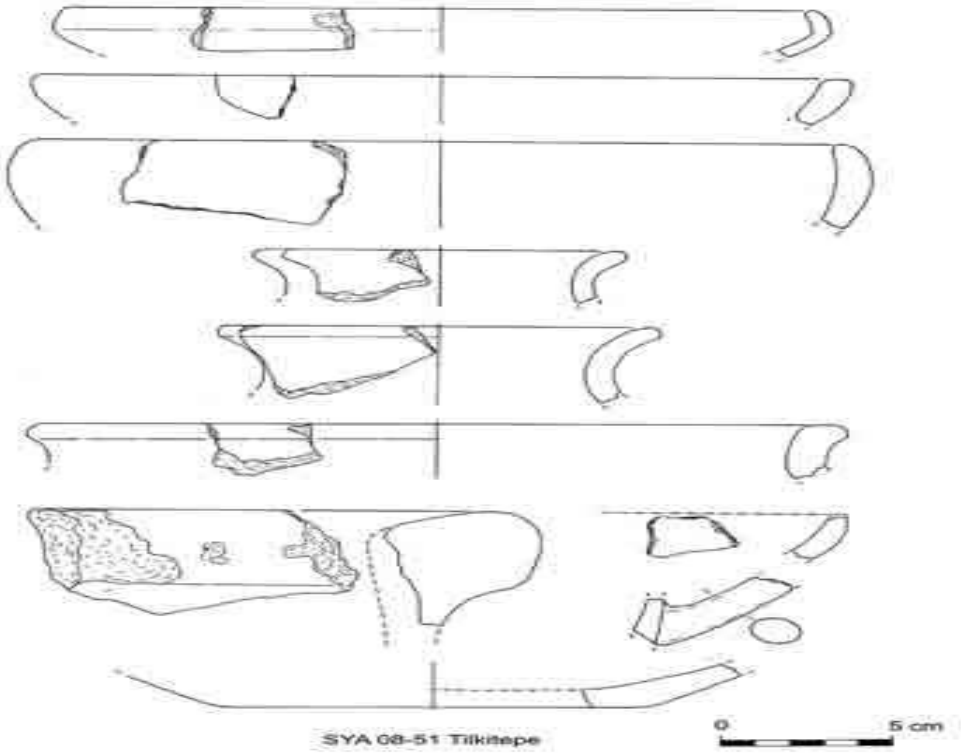

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 146)

Levha 3.23: Çataltepe Seramik Çizimleri

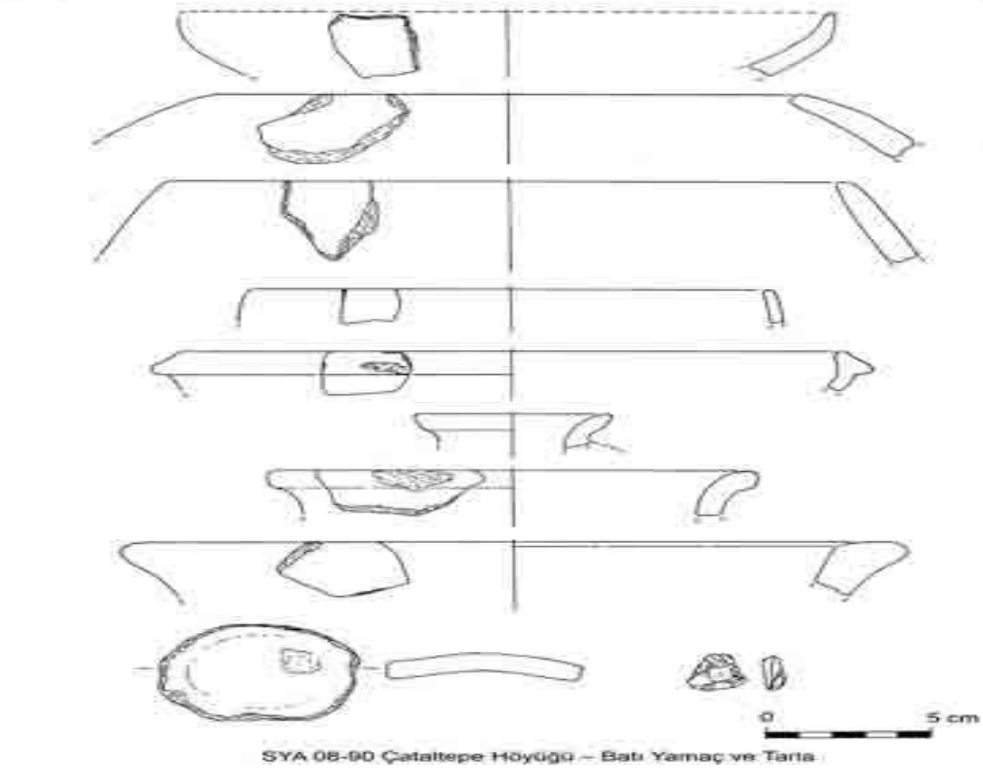

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 146)

Levha 3.24: Atik siyah glazürlü seramik kap parçaları

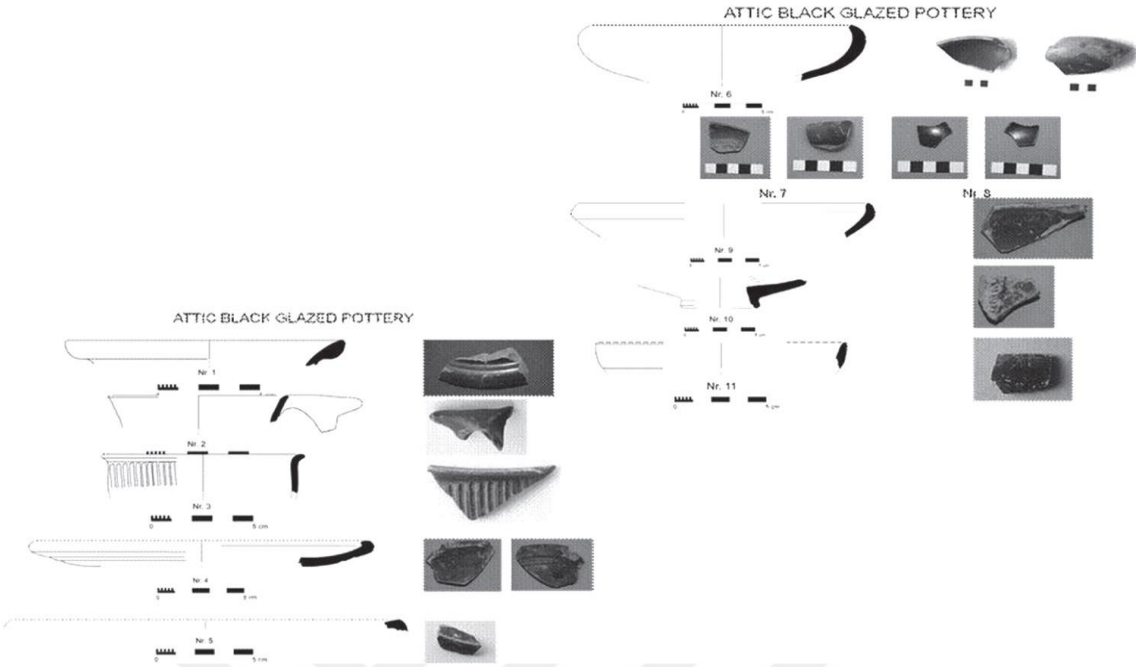

Kaynak: (Doksanaltı vd., "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2011", 212)

Levha 3.25: Kurul Kalesi Seramik Örnekleri

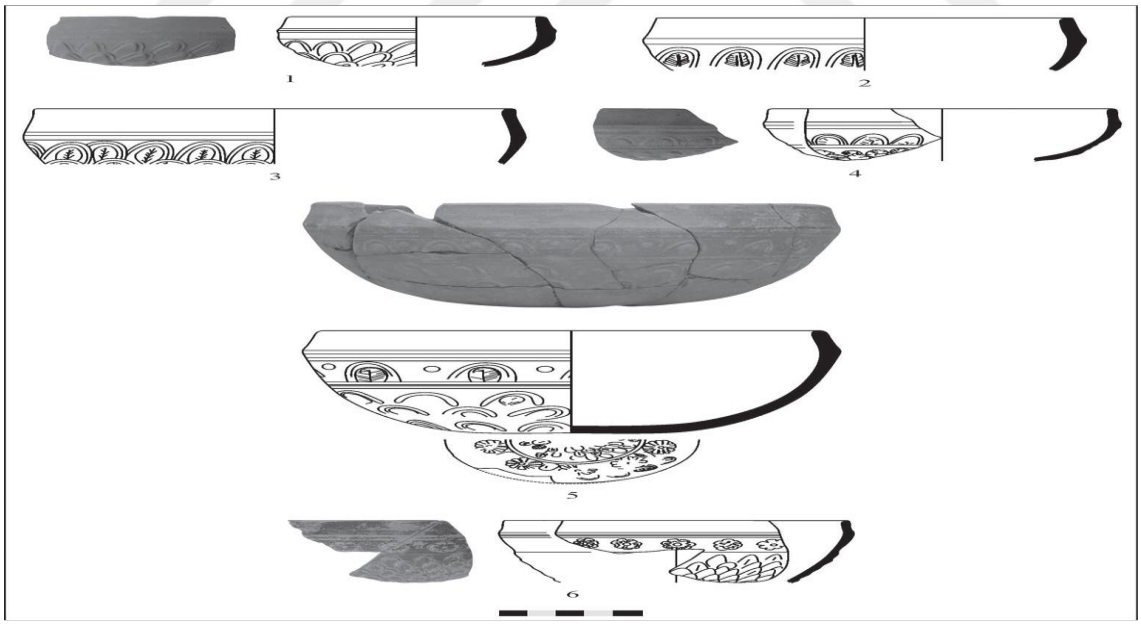

Kaynak: (Şenyurt, Yorulmaz, "Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler", 320)

Levha 3.26: Kurul Kalesi Seramik Örnekleri

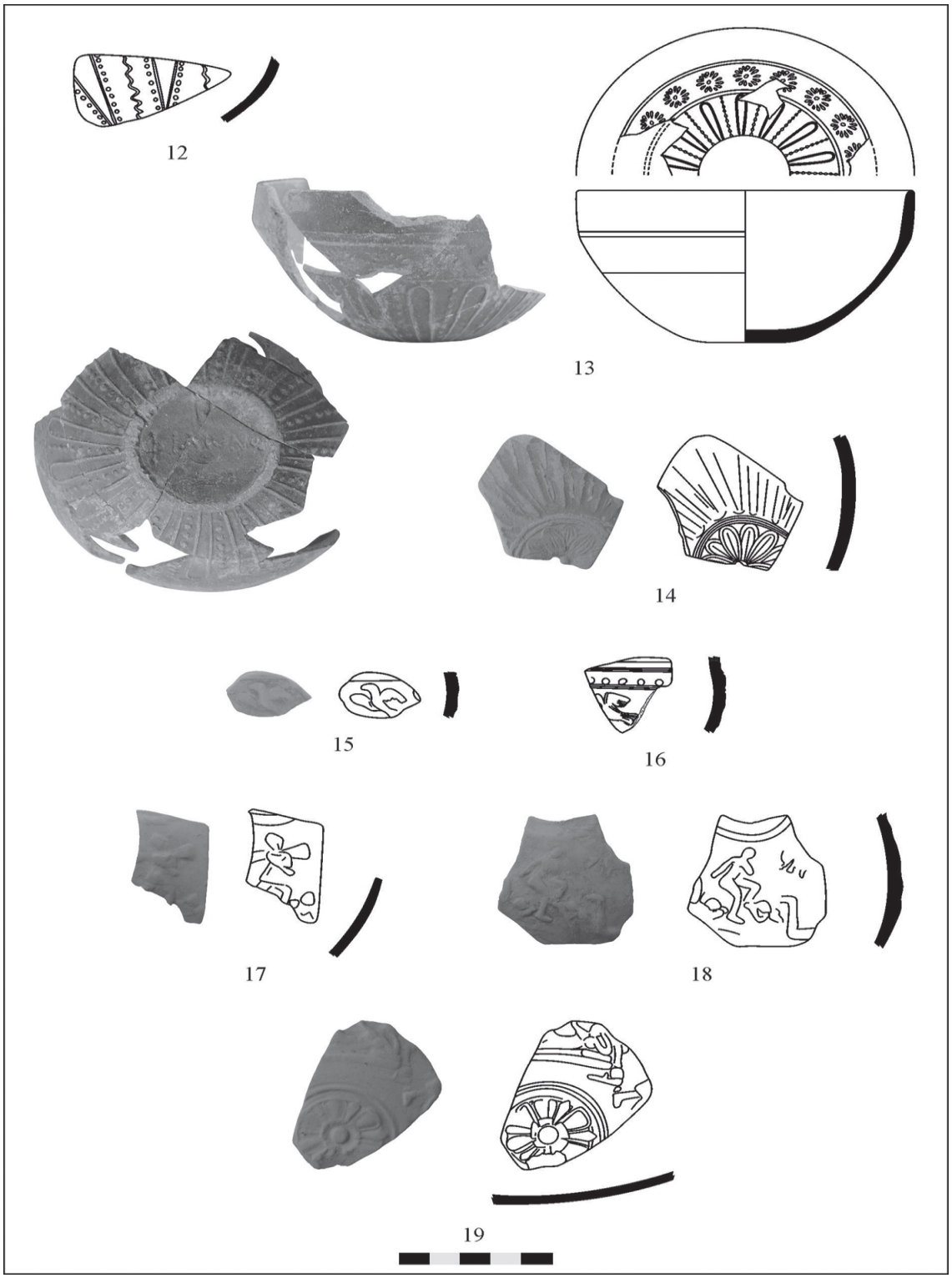

Kaynak: (Şenyurt, Yorulmaz, "Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler", 321)

Levha 3.27: Demir Çağı Seramik Örnekleri

Kaynak: (Durbin, "Iron Age Pottery", 107)

EK 4: Haritalar

Harita 4.1: Melet Havzası

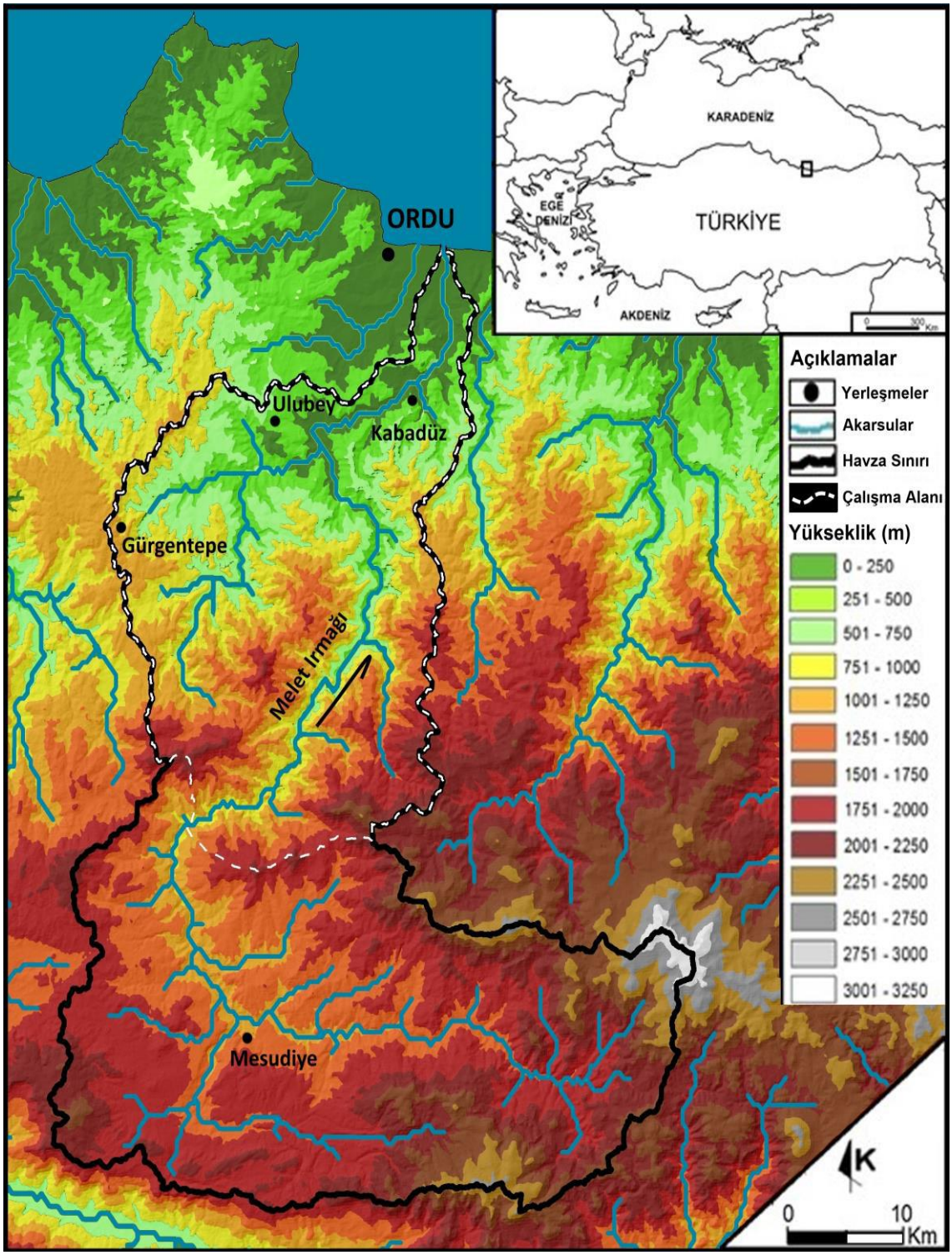

Kaynak: (Hatipoğlu, "Melet Irmağı Orta ve Aşağı Çığırının Uygulamalı Jeomorfolojisi, Ordu", 3)

Harita 4.2: Hidrografya haritası.

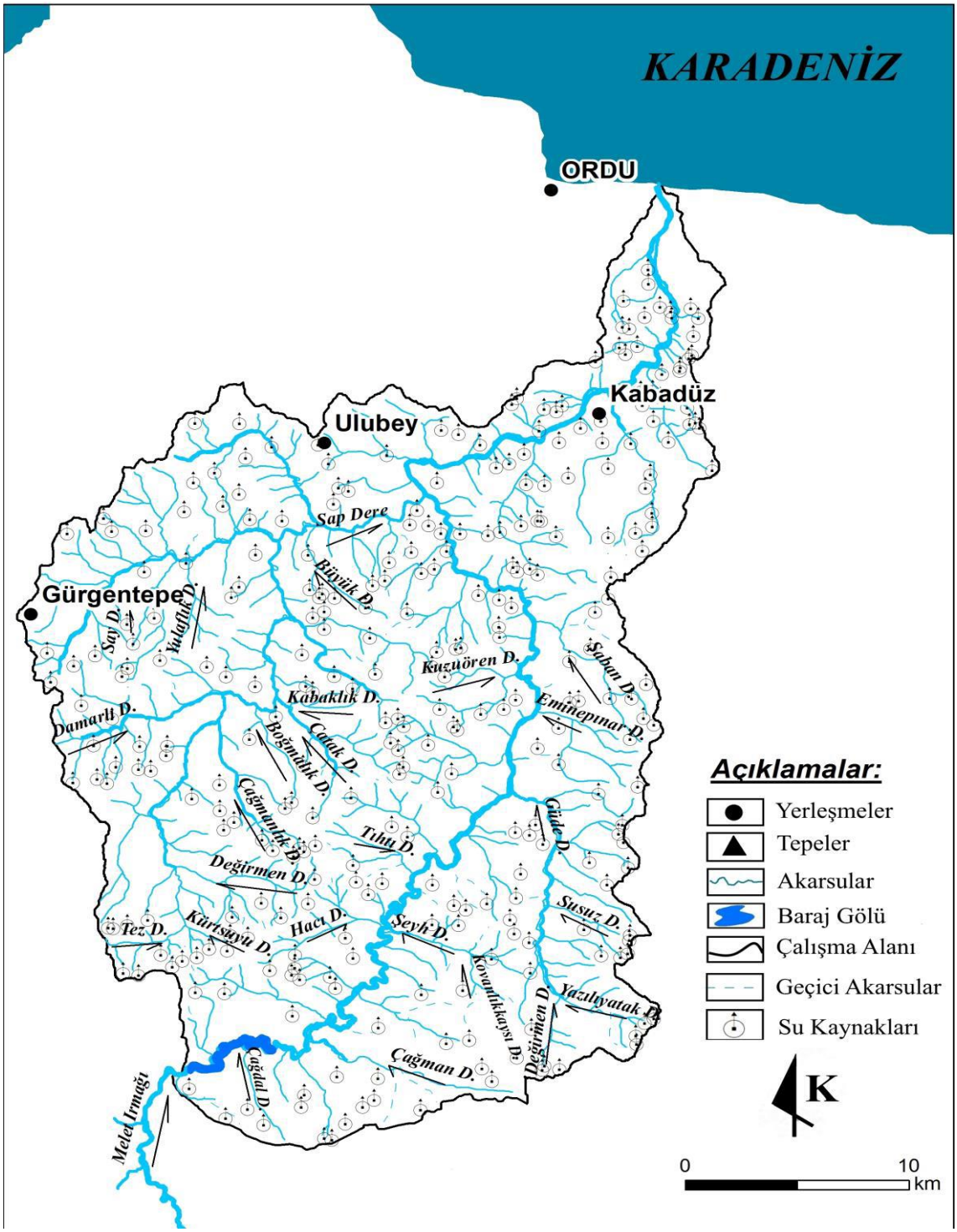

Kaynak: (Hatipoğlu, "Melet Irmağı Orta ve Aşağı Çığırının Uygulamalı Jeomorfolojisi, Ordu", 73)

Harita 4.3: Aksu Havzası

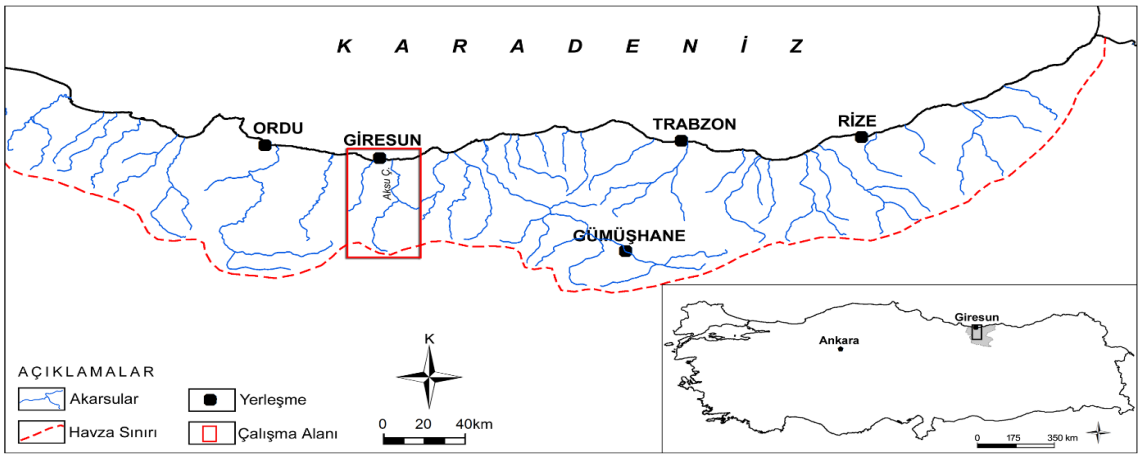

Kaynak: (Avcı, Sunkar, "Giresun'da Sel ve Taşkın Oluşumuna Neden Olan Aksu Çayı ve Batlama Deresi Havzalarının Morfometrik Analizleri", 93)

Harita 4.4: Aksu Havzası Hidrografya Haritası

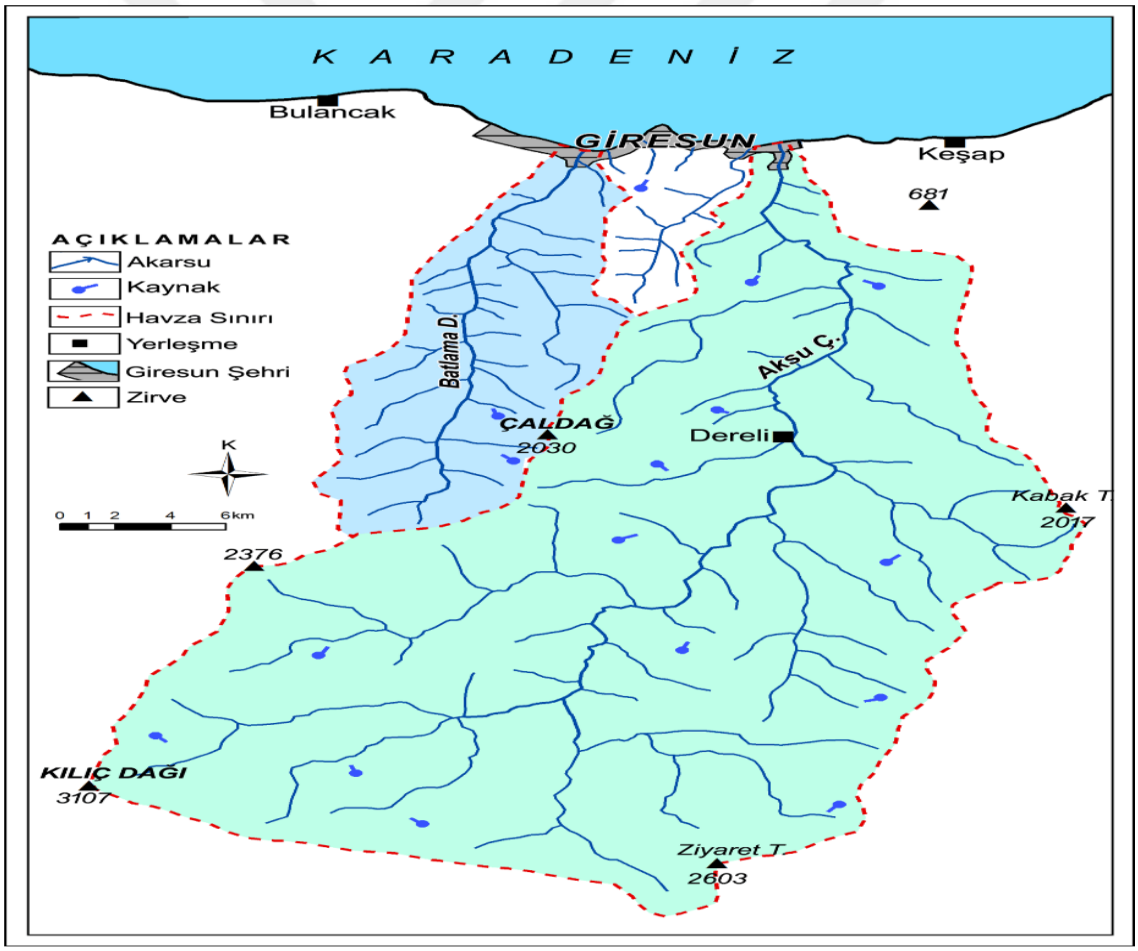

Kaynak: (Avcı, Sunkar, "Giresun'da Sel ve Taşkın Oluşumuna Neden Olan Aksu Çayı ve Batlama Deresi Havzalarının Morfometrik Analizleri", 97)

Harita 4.5: Koyulhisar ve Suşehri Arkeoloji Merkezler

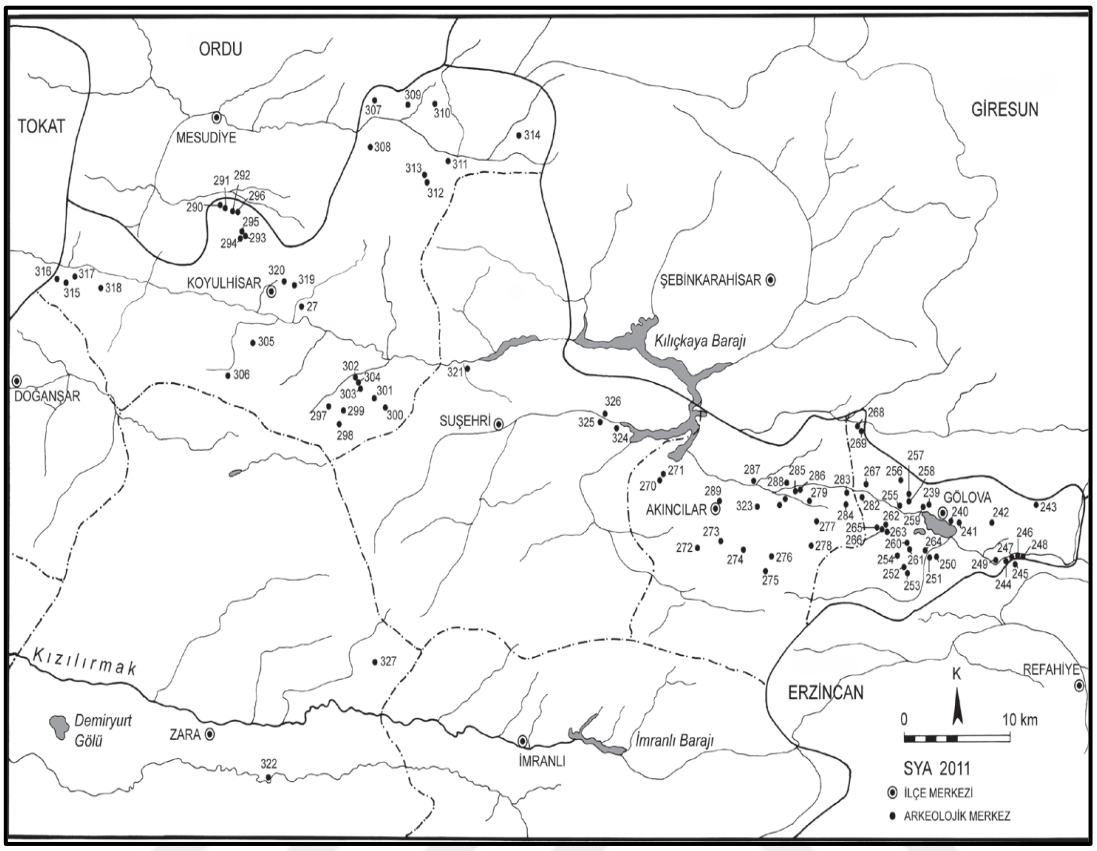

Kaynak: (Engin, "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 33)

Harita 4.6: Antik Çağ'da Pontos Sahil Kentlerini İç Bölgelere Bağlayan Kara Yolları

Kaynak: (Doğancı, "Antik Çağ'da Pontos Sahil Kentlerini İç Bölgelere Bağlayan Kara Yolları", 131)

Harita 4.7: Aksu ve Melet Havzası

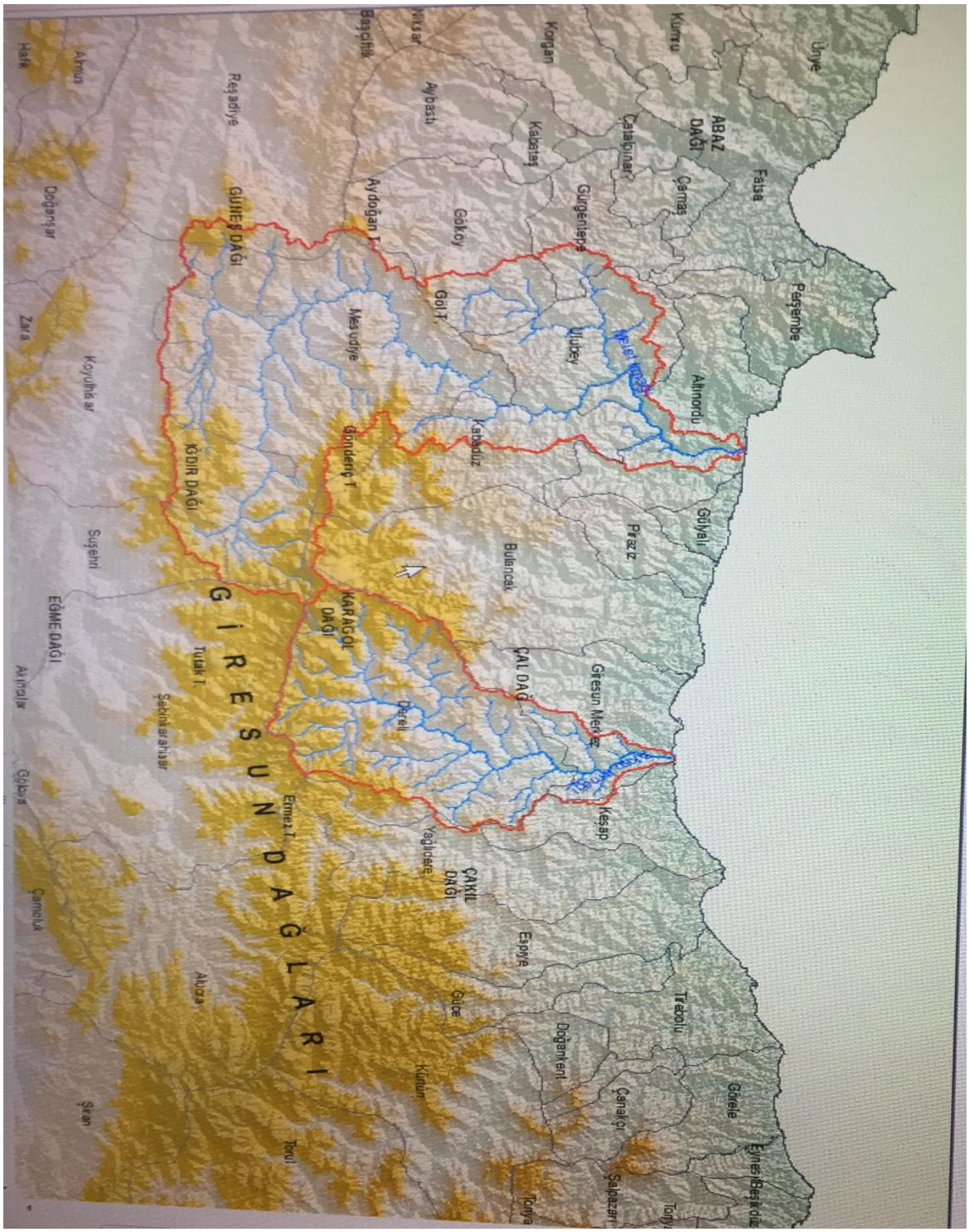

Harita 4.8: Hititler Döneminde Anadolu Haritası

Kaynak: (Ünsal, "Hitit devleti ve komşuları", 805)

Harita 4.9: Ordu-Giresun Landşaft Görünümü

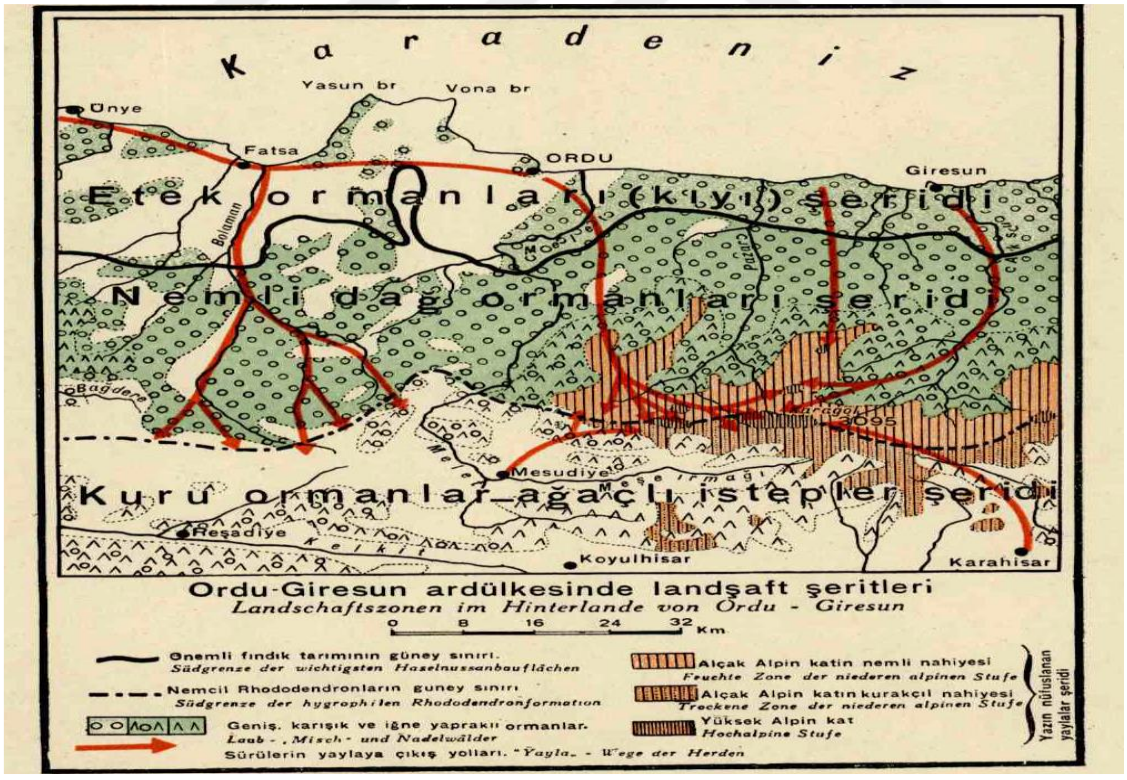

Kaynak: (Erinç, "Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri", 129)

Harita 4.10: Maden Haritası

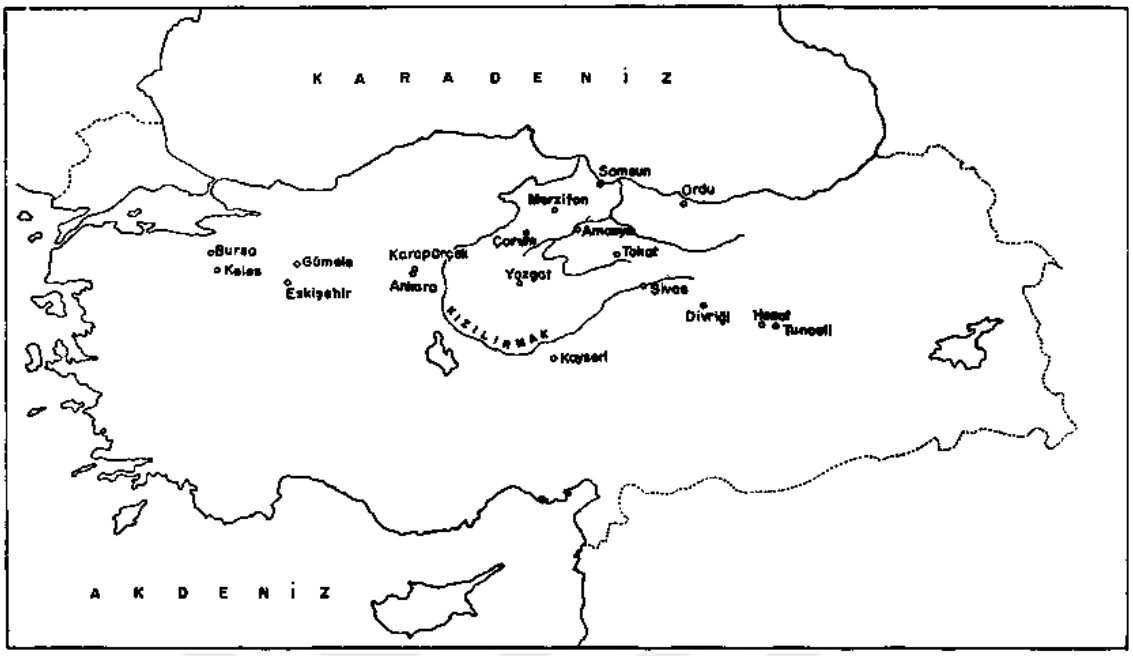

Kaynak: (Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni", 168)

Harita 4.11: Bulancak Maden Haritası

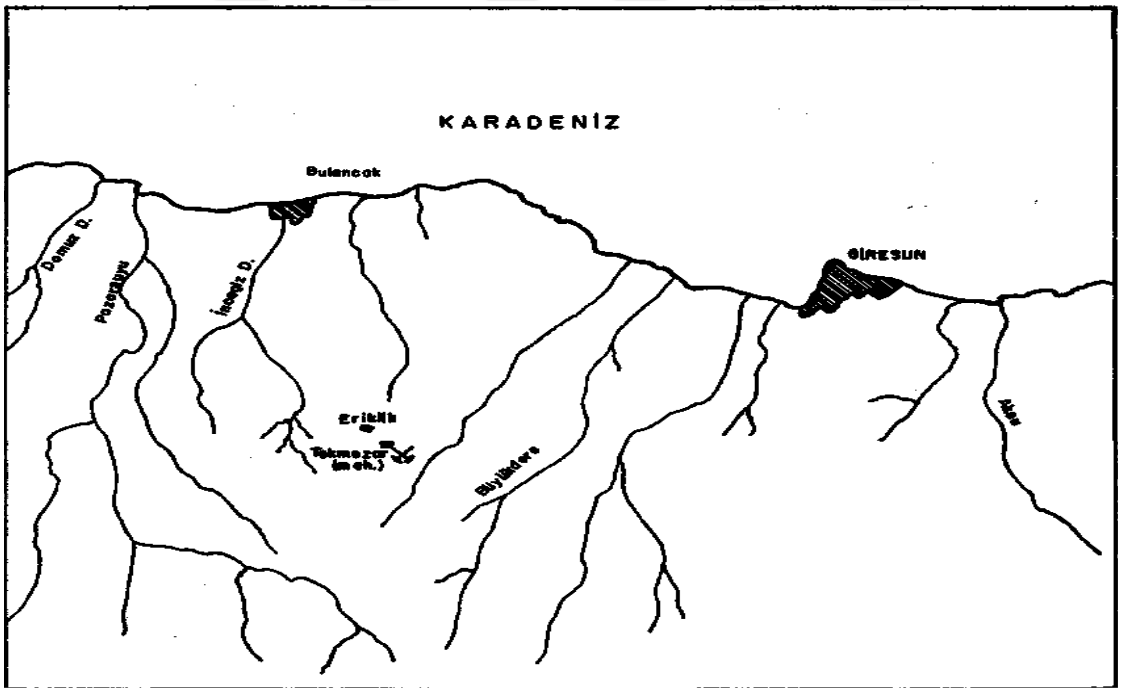

Kaynak: (Kaptan, "Espiye-Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular", 119)

Harita 4.12: Türkiye Maden Haritası

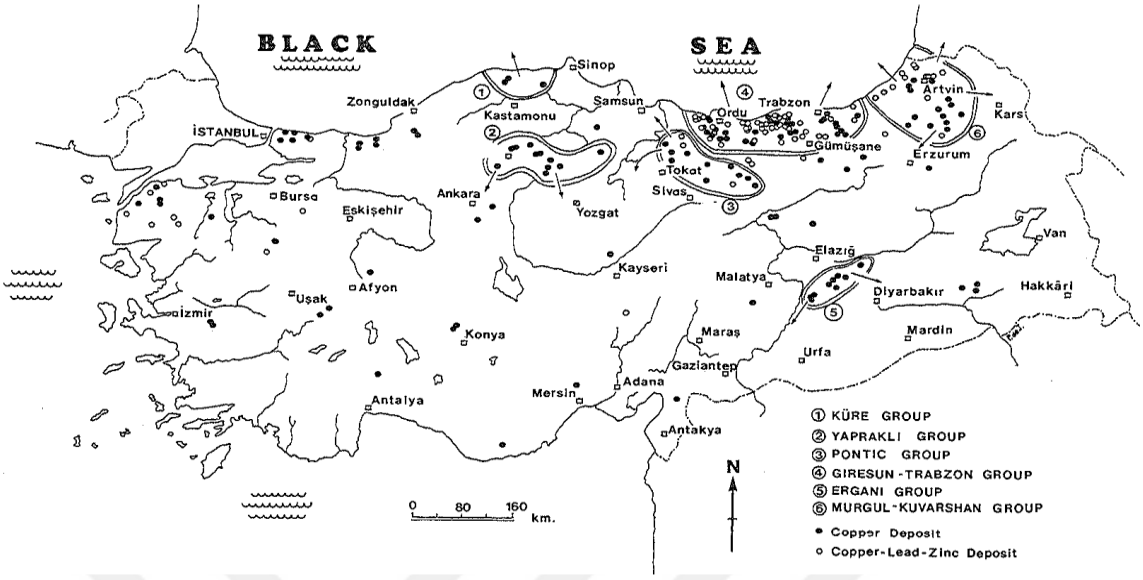

Kaynak: (Jesus, "Metal Resources In Ancıent Anatolia", 99)

Harita 4.13: İÖ II. Binyıl Haritası

Kaynak: (Akpınar, "MÖ. 2. Bin'de Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası", bkz.)

Harita 4.14: Hellenistik Dönem Krallıklar

Kaynak: (Baytak, "Ders Notları", bkz.)

Harita 4.15: İÖ I. Binyıl Halkları

Kaynak: (Demirel, "MÖ 1. Binyılda Doğu Karadeniz'in Yerel Toplulukları",138.)

Harita 4.16: Mesudiye İlçesindeki Yerleşmeler

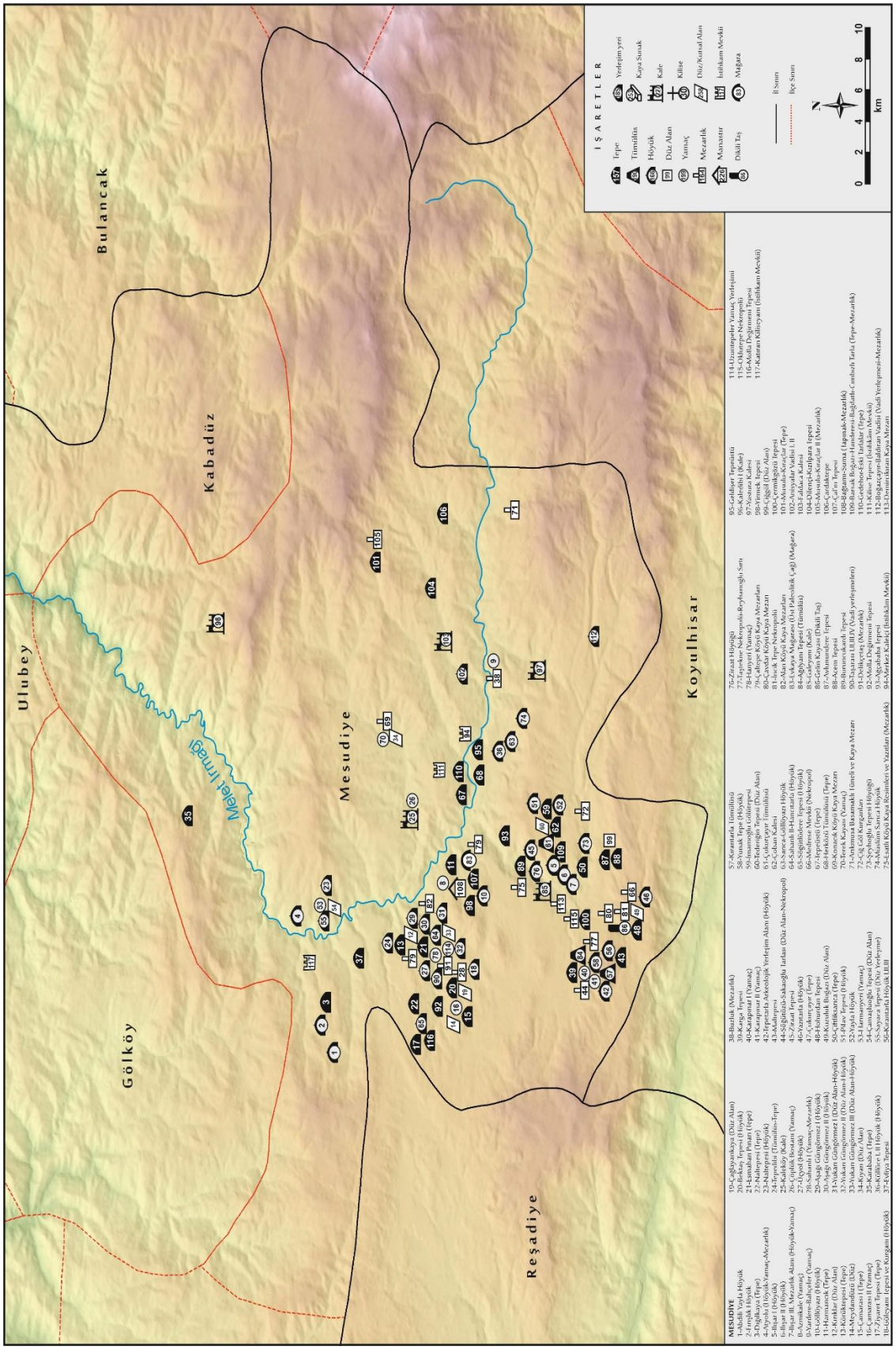

Harita 4.17: Aksu ve Melet Havzası'ndaki Yerleşmeler

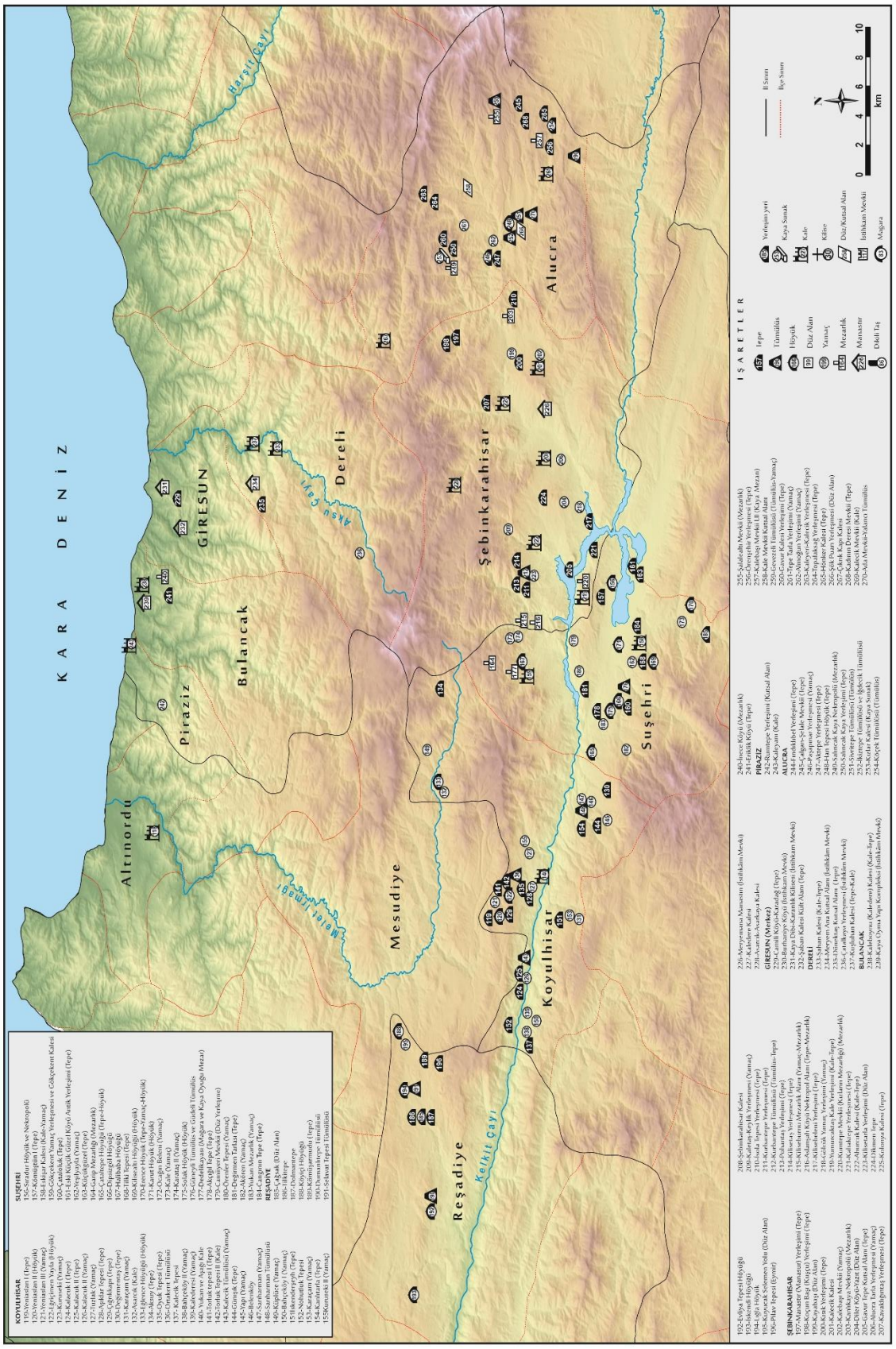

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Harun TURAK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Tarih (Eskiçağ Tarihi)
Makale ve Bildiriler (Varsa)	

1.Turak, Harun, Salih Kaymakçı. "Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14/2 (2021): 430-447.

2.Turak, Harun, Emine Kılıç, "Tarihi Çağlarda Karadeniz Bölgesinde Azzi-Hayaşa Krallığı ve Kaşkalar". İçinde *2. Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu,* editör Aslı Erciyeş Tosun, Gaye Tuğ Levent, Kemal Temizer, 186-195. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2022.

3.Kaymakçı, Salih, T. Zinal, H. Turak, E. Kılıç,"Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşmeleri 2020-2021 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", içinde *38. AST,* Cilt 3, editör Candaş Keskin, 249-266. Denizli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2022.

4.Kılıç, Emine, Harun Turak. "Alucra İlçesi'nin Prehistorik Yerleşmeleri", *ASEAD,* 12 (2023): 223-234.